

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**
ANNO 1919

CENTRĀLĀS UN AUSTRUMEIROPAS JURIDISKĀS TRADĪCIJAS UN JURIDISKĀS IDENTITĀTES JAUTĀJUMI

**Latvijas Universitātes
76. starptautiskās zinātniskās
konferences rakstu krājums**

Centrālās un Austrumeiropas juridiskās tradīcijas un juridiskās identitātes jautājumi. Latvijas Universitātes 76. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 420 lpp.

Legal Traditions and Legal Identities in Central and Eastern Europe. Collection of research papers of the 76th International Scientific Conference of the University of Latvia. Rīga: University of Latvia Press, 2018, 420 pages.

Redkolēģijas priekšsēdētāja:

Prof. **Kristīne Strada-Rozenberga**, Latvijas Universitāte, Latvija

Redkolēģijas priekšsēdētāja vietnieks:

Prof. **Carlo Amatucci**, Neapoles Federika II universitāte, Itālija

Redkolēģijas locekļi:

Prof. **Jānis Rozenfelds**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Ilma Čepāne**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Kalvis Torgāns**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Kaspars Balodis**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Daiga Rezevska**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Jānis Lazdiņš**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Sanita Osipova**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Ringolds Balodis**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Ārija Meikališa**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Uldis Krastiņš**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Valentija Liholaja**, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. **Jānis Kārklīšs**, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. **Jānis Neimanis**, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. **Annija Kārklīņa**, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. **Anita Rodiņa**, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. **Kristīne Dupate**, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. **Artūrs Kučs**, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. **Irēna Kucina**, Latvijas Universitāte, Latvija

Asoc. prof. **Inga Kačevska**, Latvijas Universitāte, Latvija

Prof. **Irene Kull**, Tartu universitāte, Igaunija

Prof. **Peeter Järvelaid**, Tallinas universitāte, Igaunija

Prof. **Aleksei Kelli**, Tartu universitāte, Igaunija

Prof. **Lali Papiashvili**, Tbilisi Valsts universitāte, Gruzija

Prof. **Edita Gruodyte**, Vītauta Dižā universitāte, Lietuva

Prof. **Helmut Heiss**, Cīrihes universitāte, Šveice

Prof. **Melanie Reid**, Linkolna Piemiņas universitāte, ASV

Prof. **Peter Oestmann**, Vestfālenes Vilhelma universitāte Minsterē, Vācija

Asoc. prof. **Vaidotas A. Vaičaitis**, Viļņas universitāte, Lietuva

Asoc. prof. **Yanka Tyankova**, Veliko Tarnavas universitāte, Bulgārija

Asoc. prof. **Krzysztof Prokop**, Lomžas Valsts lietišķo zinātņu universitāte, Polija

Latviešu valodas redaktori *Sandra Liniņa* un *Oskars Lapsiņš*
Maketu veidojusi *Andra Liepiņa*

Visi krājumā ievietotie raksti ir anonīmi recenzēti.

Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Latvijas Universitātes atļauja.

Citējot atsauce uz izdevumu obligāta.

© Latvijas Universitāte, 2018

ISBN 978-9934-18-351-5

SATURS

Priekšvārds.....	9
SEKCIJA “AKTUĀLIE CIVILTIESĪBU JAUTĀJUMI TEORIJĀ UN PRAKSĒ”	11
Kalvis Torgāns Tiesneša atsevišķās domas: tiesneša varoņdarbs vai nepilnība tiesas darbā <i>Separate Opinion of Judge – Feat of Judge or Shortcoming in Work of Court</i>	13
Jānis Rozenfelds Dalītais īpašums un piespiedu noma <i>Divided Property and Forced Lease</i>	20
Jānis Kārklīņš Noilgums piespiedu nomas attiecībās komerc tiesībās <i>Limitation Period in Commercial Law Concerning Forced Lease</i>	31
Erlens Kalniņš Civillikuma 1714. panta piemērojamība ekspromisoriskam galvojumam <i>Applicability of Section 1714 of the Civil Law to Expromissory Guarantees</i>	40
Jānis Kubilis Solidāras atbildības noteikšana Latvijas deliktu tiesībās <i>Solidary Liability in Latvian Tort Law</i>	53
Edijs Brants Vainas pakāpju ideja un nozīme civiltiesībās <i>Idea and Role of Degrees of Fault in Private Law</i>	61
Annija Kārklīņa, Ēriks Krēsliņš Darbinieka un darba devēja interešu līdzsvarošana <i>Balancing Interests of Employees and Employers</i>	69
Evija Novicāne Valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi <i>Preconditions for Civil Liability of a Board Member</i>	77
Ilma Čepāne Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekraste kā publisks īpašums <i>Coastline of the Baltic Sea and the Gulf of Riga as Public Property</i>	84

Silvija Meiere

Sabiedrības līdzdalības princips transporta infrastruktūras projektu īstenošanā

Principle of Public Participation in Realization of Transport Infrastructure 93

Daina Ose

Apbūves tiesību izpratne un to piemērošanas problēmas

Comprehension of Rights of Superficies and Problems of Their Application 101

Vadims Mantrovs

Apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma regulējums Latvijā

Regulation of Insurance Redress Refusal in Latvia 107

Martins Osis

Pretrunu aizliegums tiesas nolēmumos civilprocesā

Prohibition of Inconsistency in Court Rulings in Civil Procedure 117

Zanda Dāvida

Patērētāju tiesību aizsardzības līdzekļu pieejamības un efektivitātes problemātika negodīgas komercprakses jomā

Problem of Availability and Efficiency of Consumer Remedies in the Field of Unfair Commercial Practices 124

SEKCIJA

“TIESISKĀS UN DEMOKRĀTISKAS VALSTS ATJAUNOŠANAS

PIEREDZE UN MĀCĪBAS LATVIJAS REPUBLIKĀ PĒC

SUVERENITĀTES ATJAUNOŠANAS DE FACTO (1990–1991)” 129

Jānis Lazdiņš

Īpašuma denacionalizācijas problēmu risinājumi tiesu nolēmumos Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas *de facto*

Solutions to Issues of Property Denationalisation in Court Rulings in Latvia Following Restoration of Independence de facto 131

Diāna Apse

Pamatnormas īstenošanas uzturētāji: zināmie un nezināmie

Maintainers of the Basic Norm Implementation: Known and Unknown 142

Modrīte Mazure-Vučāne

Bāriņtiesa kā bērnu tiesību aizsardzības iestāde: potenciālā efektivitāte

Orphans' Court as an Institution Protecting Children's Rights: Potential Efficiency 151

Jānis Pleps

Satversmes iztulkošana tiesiskās transformācijas procesā

Interpretation of the Constitution in Period of Legal Transformation 158

SEKCIJA	
“JAUNĀKĀS TIESĪBU TEORIJAS UN VĒSTURES ATZIŅAS”	167
Māris Aleksandroa	
PSRS konstitucionālās tradīcijas ietekme uz demokrātiskas valsts atjaunošanu Latvijas Republikā 20. gadsimta 90. gados	
<i>Impact of Constitutional Tradition of the USSR on Restoration of Democratic State in Republic of Latvia in 1990s</i>	169
SEKCIJA	
“STARPTAUTISKO PRIVĀTTIESĪBU AKTUĀLIE PROBLĒMJAUTĀJUMI”	179
Ingus Meimers	
Ārvalstu ieguldītāju aizsardzība enerģētikas nozarē: ģenēze un aktualitātes	
<i>Protection of Foreign Investors in the Field of Energy – Genesis and Current Developments</i>	181
Līga Stikāne	
Laulāto mantiskajām attiecībām piemērojamā likuma noteikšana Latvijas un citu Eiropas valstu nacionālajās un Eiropas Savienības starptautiskajās privāttiesībās: salīdzinājums	
<i>Determination of Law Applicable to Matrimonial Property Relations in National Private International Law of Latvia and Other European Countries and in European Union Private International Law: Comparison</i>	189
Baiba Rudevska	
Ekvivalences (substitūcijas) teorija starptautiskajās privāttiesībās	
<i>Theory of Equivalence (Substitution) in Private International Law</i>	195
Laura Ratniece	
Ar ANO Konvencijas par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem (CISG) interpretāciju saistītās aktuālās problēmas 30 gadus pēc tās spēkā stāšanās	
<i>Issues Related to Interpretation of United Nations Convention on Contracts for International Sale of Goods (CISG) 30 Years After Its Entering Into Force</i>	202
SEKCIJA	
“STARPTAUTISKO PUBLISKO UN EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBU AKTUĀLIE PROBLĒMJAUTĀJUMI”	211
Lolita Bērziņa	
Samērīguma meklējumos: tiesības tikt aizmirstam un izteiksmes brīvība	
<i>In Search of Proportionality: Right to be Forgotten and Freedom of Expression</i>	213

Vija Kalniņa

Eiropas Savienības Tiesas atziņas lietā C-434/15 <i>Asociación Profesional Elite Taxi pret Uber Systems Spain SL</i> <i>ECJ Conclusions in Case C-434/15 Asociación Profesional Elite Taxi v. Uber Systems Spain SL</i>	221
--	-----

Edmunds Broks

Legal Status of Russia's Northern Sea Route <i>Krievijas Ziemeļu jūras ceļa tiesiskais statuss</i>	228
---	-----

SEKCIJA

“MŪSDIENU KRIMINĀLTIESĪBU UN KRIMINĀLPROCESA ATTĪSTĪBAS GALVENĀS TENDENCES. KRIMINĀLTIESĪBU AKTUĀLĀS ATTĪSTĪBAS TENDENCES UN PROBLĒMAS”	241
---	-----

Uldis Krastiņš

Nolūka (mērķa) saistība ar vainu krimināltiesībās <i>Connection Between Purpose (Aim) and Guilt in Criminal Law</i>	243
--	-----

Diāna Hamkova

Citu interešu apdraudējums kā būtiska kaitējuma elements <i>Threat of Other Interests as the Element of Essential Harm</i>	249
---	-----

Evija Vīnkalna

Cēloņsakarība vairāku personu izdarītos noziedzīgos nodarījumos <i>Causal Relationship in Criminal Offences Committed by Several Persons</i>	257
---	-----

Valentija Liholaja

Noziedzīgi nodarījumi pret personas dzīvību un veselību: daži kvalifikācijas un norobežošanas problēmjaudājumi <i>Some Problematic Aspects During Qualification of Criminal Offences Against Person's Life and Health</i>	265
---	-----

Džena Andersone

Identitātes zādzība kā patstāvīgs noziedzīgs nodarījums <i>Identity Theft as an Independent Criminal Offense</i>	273
---	-----

Juris Janums

Jaunas kriptovalūtas emisija un tās kolektīvās finansēšanas krimināltiesiskie aspekti <i>Criminal Law Issues of Initial Coin Offering (ICO) Crowdfunding</i>	280
--	-----

SEKCIJA

“MŪSDIENU KRIMINĀLTIESĪBU UN KRIMINĀLPROCESA ATTĪSTĪBAS GALVENĀS TENDENCES. KRIMINĀLPROCESA UN KRIMINĀLISTIKAS AKTUĀLĀS PROBLĒMAS”	287
--	-----

Armands Smans

Procesuālās līdztiesības principa izpratne kriminālprocesā <i>Conception of the Principle of Equality of Arms in Criminal Proceedings</i>	289
--	-----

Ārija Meikališa

Izmeklēšanas efektivitāte Latvijā: problēmas un iespējamie risinājumi <i>Effectiveness of Investigation in Latvia – Problems and Possible Solutions</i>	297
--	-----

Gunārs Kūtris

Cilvēktiesību ievērošana mantiskajos jautājumos kriminālprocesā <i>Criminal Proceedings: Human Rights Guarantees in Financial Matters</i>	306
--	-----

SEKCIJA

“VALSTSTIESĪBU AKTUALITĀTES TEORIJĀ UN PRAKSĒ”	313
--	-----

Jaurīte Briede

Sabiedrības dalība tiesnešu atlasē: Ukrainas pieredze <i>Public Participation in Selection of Judges: Experience of Ukraine</i>	315
--	-----

Edvīns Danovskis

Ierēdņa tiesības uz pastāvīgu civildienestu <i>Public Servant's Right to Permanent Civil Service</i>	323
---	-----

Elīna Freimane

Publiskas personas nepamatotas komercdarbības radītās sekas un to novēršanas iespējas <i>Consequences of Public Person's Unfounded Involvement into Commercial Activities and Prevention Possibilities</i>	330
--	-----

Jānis Priekulis

Valsts atbildība kā atsevišķs juridiskās atbildības veids <i>State Liability as a Separate Form of Legal Liability</i>	343
---	-----

Aleksandrs Potaičuks

Administratīvā procesa tiesību eiropeizācija: vienas pieturas aģentūras mehānisms datu aizsardzības tiesībās <i>Europeanisation of National Administrative Procedural Laws: One-Stop-Shop Mechanism in Data Protection</i>	353
--	-----

SEKCIJA “CENTRĀLĀS UN AUSTRUMEIROPAS JURIDISKĀS TRADĪCIJAS UN JURIDISKĀS IDENTITĀTES”	361
Aleksandrs Potaičuks Europeanisation of National Administrative Procedural Laws: Impact of Judicial Action of the Court of Justice of the European Union <i>Administratīvā procesa tiesību ieropeizācija: Eiropas Savienības Tiesas ietekme</i>	363
Jakub Płaziuk Polish Legal Tradition in the Field of Civil Jurisdiction <i>Polijas juridiskās tradīcijas civilās jurisdikcijas jomā</i>	372
János Fazekas Centralization of Government and Legal Traditions in Hungary <i>Varas centralizācija un juridiskās tradīcijas Ungārijā</i>	380
Agnieszka Skóra, Agata Cebera Principle of Equality in Administrative Law of Poland <i>Vienlīdzības princips Polijas administratīvajās tiesībās</i>	388
Maria A. Kapustina Russian Legal System: Role of Legislator in Legal Regulation <i>Krievijas tiesību sistēma: likumdevēja loma tiesību jaunradē</i>	402
Viktorija Soņeca Comparative Analysis of Preliminary Reference by Central European and Eastern European Constitutional Courts <i>Centrālās un Austrumeiropas konstitucionālo tiesu un Eiropas Savienības Tiesas salīdzinošā analīze prejudiciālo nolēmumu tiesvedības kontekstā</i>	409

PRIEKŠVārds

Latvijas Universitātes Juridiskā fakultāte, apzinoties savu lomu neatkarīgas, tiesiskas un demokrātiskas Latvijas izaugsmē, valsts simtās jubilejas gadā ne tikai turpina savas ilggadējās tradīcijas un zinātniskās aktivitātes, bet arī ir paredzējusi īpašu pasākumu kopumu par godu šim notikumam. Spilgts piemērs tam ir tradicionālās zinātniskās konferences juridisko tradīciju un identitātes akcents, kas ir referātus vienojošais elements un harmoniski sasaucas ar visai Latvijai nozīmīgo gadskārtu.

Latvijas Universitātes 76. zinātniskās konferences juridiskās zinātnes segments šoreiz starptautiskā līmenī veltīts Centrālās un Austrumeiropas juridiskās tradīcijas un juridiskās identitātes jautājumiem. Plenārsēdē un astoņās sekcijās uzstājās 82 Latvijā pazīstami tiesībnieki, kā arī 54 ārvalstu zinātnieki un praktizējoši juristi, kas īpaši pievērsušies juridisko tradīciju un juridiskās identitātes pētišanai, lai sabiedrībai tās skaidrotu kā vēsturiskā perspektīvā, tā arī lūkojoties Eiropas tiesiskās telpas nākotnes izaicinājumu virzienā.

Konferences dalībnieku anonīmi recenzētie raksti, kas apkopoti šajā krājumā, ir veltīti visām juridiskās zinātnes apakšnozarēm. Daļa no tiem ir veltīti juridiskās identitātes un juridisko tradīciju jautājumiem noteiktā ģeogrāfiskā reģionā. Identitātes un tradīciju tēma, kas īpašu nozīmi iegūst Latvijas simtgades kontekstā, ir mūsdienu juristu aicinājums atskatīties uz kopīgajām un atšķirīgajām iezīmēm juridiskajā mantojumā, pagātnes un mūsdienu īpatnībās noteiktā Eiropas daļā. Šajā rakstu krājumā aplūkotie jautājumi šķietami iegūst citu nokrāsu un mudina pievērsties ne tikai praktiski aktuālu un tautsaimniecībai nozīmīgu tiesību jautājumu un problēmu analīzei, bet arī pakavēties pie valstiskuma, identitātes, unikālās vēsturiskās pieredzes, kā arī valodas un vērtību juridiskā ietvara.

Juridiskā fakultāte pauž lielu gandarījumu par 76. zinātniskās konferences lielo dalībnieku skaitu, klausītāju un arī lasītāju interesi, aplūkotajām tēmām un sagatavotajiem rakstiem, kā arī izsaka pateicību dalībniekiem, atbalstītājiem un organizatoriem.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes dekāne, asoc. prof. Anita Rodiņa

SEKCIJA

“AKTUĀLIE CIVILTIESĪBU JAUTĀJUMI
TEORIJĀ UN PRAKSĒ”

TIESNEŠA ATSEVIŠĶĀS DOMAS: TIESNEŠA VAROŅDARBS VAI NEPILNĪBA TIESAS DARBĀ

SEPARATE OPINION OF JUDGE – FEAT OF JUDGE OR SHORTCOMING IN WORK OF COURT

Kalvis Torgāns, *Dr. habil. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras profesors, LZA akadēmiķis

Summary

Separate opinion of judges in practice of the Constitutional Court like the European Court of Human Rights is mainly focused on compliance of contested rule with the provisions of the Constitution or on development of human rights concepts. In civil litigation at the Supreme Court, a separate opinion of judge often seems to be a result of insufficient preliminary work of judges, or insufficient discussion at the panel of the judges. Then, the separate opinion creates uncertainty, because there are two solutions: one, which shall enter into force as non-appealable, and the other, in which one to six judges are questioning its legality.

Atslēgvārdi: civilprocess, tiesas spriedums, atsevišķās domas, Augstākā tiesa, tiesību tālākveidošana

Keywords: civil procedure, judgment of the court, separate opinion, the Supreme Court, further development of law

1. Abpusēji griezīgs zobens

Latvijas juridiskajā literatūrā tiesnešu atsevišķās domas tiek raksturotas pārsvārā kā pozitīvs un labumu dodošs tiesneša personības izpaukums. Šī raksta mērķis ir parādīt, ka spriedumam pievienotās tiesneša atsevišķās domas rada nenoteiktību tiesu praksē, kurai iespējami vairāki turpinājumi – gan pozitīvi, gan negatīvi vērtējami. Ja atsevišķās domas vienmēr uzlabotu tiesisko kārtību, tad vajadzētu aicināt tiesnešus tās rakstīt aizvien biežāk un atsevišķo domu publiskošana būtu atzīta bezmaz visās demokrātiskajās valstīs. Raksta autors nevar pilnībā piekrist pārlietu optimistiskajam vērtējumam, ko sniegusi *Dr. iur.* Diāna Apse: “Tiesnešu atsevišķās domas ir īpašs analītisks palīgavots, kas veicina sabiedrības saliedētību un tiesu darbības efektivitāti, jo nodrošina uzticēšanos ilgtspējīgam tiesiskumam, brīdinot par tiesnešu vairākuma iespējamām kļūdām, par iespējamu prakses maiņu nākotnē un sagatavojot tai sabiedrību un tiesisko domu.”¹ Lai arī D. Apse vēlākās publikācijās² izskan vairākas brīdinošas atrunas, minēto

---

¹ Apse D. Tiesiskums un tiesību palīgavoti. *Latvijas Universitātes 70. konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 298. lpp.

² Apse D. Tiesnešu atsevišķās domas. Salīdzinošie un personības nozīmes aspekti. *Juridiskā Zinātne*, Nr. 8, 2015, 238. lpp.

2012. gada atziņu citējot 2016. gadā, Dace Šulmane pat pastiprina atsevišķo domu nozīmīgumu: “Nemot vērā to, ka tiesnešu raksti zinātniskos izdevumos rodami salīdzinoši reti, tad tieši atsevišķajās domās formulētā nostāja kādā tiesību piemērošanas vai interpretācijas jautājumā sniedz neatsveramu ieguldījumu un informāciju par juridiskās problēmas pastāvēšanu.”³ Jājautā gan, kas liedz tiesnesim publicēt savas domas zinātniskos izdevumos un kāpēc viņam jānogaida līdz brīdim, kad paliek mazākumā tiesas sastāvā. Savukārt attiecībā uz D. Apses apgalvojumiem rodas jautājums, kā divu viedokļu pastāvēšana var veicināt sabiedrības saliedētību un kā var runāt par ilgtspējīgu tiesiskumu, ja tiek apšaubīts konkrētā sprieduma tiesiskums un brīdināt vairākuma tiesnešus šai lietā jau ir par vēlu.

2. Atsevišķo domu izplatība un iemesli

Gadījumi, kad tiesa kādu lietu izskata koleģiālā sastāvā, bet nav spējusi panākt vienotu viedokli, visbiežāk liecina par kāda juridiska jautājuma sarežģītību, lai gan iespējama arī mazākumā palikuša tiesneša vai tiesnešu elementāra neizpratne vai ietiepīga turēšanās pie kļūdainas likuma izpratnes, tostarp Latvijā vēl nepārvarētā “pozitivisma”. Tiesneša atsevišķās domas Latvijā tiesīgi izteikt tikai Augstākās tiesas tiesneši, kas skata lietu paplašinātā sastāvā (CPL 472. pants), un Satversmes tiesas tiesneši, kas visas lietas izskata koleģiāli (Satversmes tiesas likuma 30. panta sestā daļā⁴).

No vēsturiskā viedokļa jāteic, ka ne visai precīzs ir apgalvojums, ka Latvijā tikai kopš 2009. gada 1. marta normatīvi ir nostiprināta iespēja paust atsevišķās domas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta (šobrīd – Augstākās tiesas Civillietu departamenta) tiesnešiem un kopš 2013. gada 1. janvāra – Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta tiesnešiem kopsēdē. Kriminālprocesa likumā paredzēta iespēja paust tiesnešu atsevišķās domas, taču tās netiek publiskotas. Ar tām var iepazīties tikai augstākās instances tiesa nolēmuma pārsūdzības gadījumā.

Neilgu laiku pēc neatkarības atgūšanas līdz Civilprocesa likuma pieņemšanai 1998. gada 14. oktobrī Latvijā spēkā bija LPSR Civilprocesa kodekss, kura 17. pants noteica visai plašas tiesības izteikt atsevišķās domas: “Tiesnesis, kas nepiekrīt vairākuma lēmumam, var izteikt rakstveidā savas atsevišķās domas, kuras pievieno lietai, bet tiesas sēdē tās nepaziņo. Ja lieta, kurā ir atsevišķās domas, nav izskatīta kasācijas instances tiesā, pēc sprieduma stāšanās likumīgā spēkā atsevišķās domas kopā ar lietu jānosūta Latvijas PSR Augstākās tiesas priekšsēdētājam, lai viņš izšķirtu jautājumu, vai iesniedzams protests par tiesas spriedumu.”⁵

Arī Latvijas pirmās neatkarības laikā civilprocesā atzina tiesneša atsevišķo domu izteikšanu, kas atspoguļojas Civilprocesa nolikuma 801. un 805. pantā.⁶

³ Šulmane D. Tiesnešu atsevišķās domas praksē. *Jurista Vārds*, Nr. 28 (931), 2016, 2. lpp.

⁴ Satversmes tiesas likums: LR likums, pieņemts 05.06.1996. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 103 (588), 1996, 14. jūn., Ziņotājs, Nr. 14, 1996, 25. jūl. (6) Tiesnesis, kurš balsojis pret viedokli, kas izteikts spriedumā, izsaka rakstveidā savas atsevišķās domas, kuras pievieno lietai, bet tiesas sēdē tās nepaziņo. (Ar grozījumiem, kas izdarīti ar 30.11.2000. likumu, kas stājas spēkā 01.01.2001.)

⁵ LPSR Civilprocesa kodekss. Rīga: Liesma, 1966.

⁶ Civilprocesa nolikums. Saeimas Kodifikācijas nodaļas 1932. gada izdevums. Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums.

Salīdzinājumam var atzīmēt, ka samērā daudzas valstis, tostarp Beļģija, Francija, Itālija un Austrija, savos likumos neparedz tiesnešu atsevišķās domas. Valstis, kurās atsevišķo domu izteikšana vispār nav paredzēta, rada ilūziju, ka visi tiesu nolēmumi ir tiesas vienprātīga vērtējuma rezultāts. Tā tas, protams, nav. Arī Latvijas civilprocesā izveidojusies savdabīga disonanse. Atsevišķās domas dokumenta veidā izteikt ir ļauts tikai tad, ja tādas rodas Augstākās tiesas tiesnešiem, un vienīgi tad, ja lietu izskata paplašinātā sastāvā, bet citos gadījumos tiesnesis, kas nepiekrīt tiesnešu kolēģijas vairākumam, ir spiests klusēt par saviem apsvērumiem un taisāmo sprieduma rezolutīvo daļu. Tā ir sava veida nekonsekvence, kas ir pretrunā ar tiesneša neatkarības principu.

Atsevišķo domu rakstīšana ir izplatīta Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) praksē, kā to rāda nesen angļu valodā publicētā profesores un bijušās ECT tiesneses Inetas Ziemeles grāmata⁷, kurā vairāk nekā 300 lapaspuses veido viņas vai kopā ar citiem tiesnešiem paustās atsevišķās domas (*separate opinions*). Uz iespējamo jautājumu par to, vai ECT šādu atsevišķo domu nav pārāk daudz, grāmatas autore atbild noliedzoši. Professore to pamato ar cilvēktiesību nepārtrauktu veidošanos, ar jēdziena “cilvēktiesības” izpratnes paplašināšanos, kā arī ar aizskārumu daudzveidību. Līdz ar to atklājas aizvien jauni Cilvēktiesību konvencijas un citu tiesību aktu satura aspekti, un tāpēc ir dabiski, ka pastāv dažādi viedokļi.⁸ Spēcīgs arguments par labu atsevišķo domu izteikšanai ir tāds, ka nereti mazākuma viedokli, kas izteikts ECT tiesnešu atsevišķajās domās par ECT palātas spriedumu, vēlāk par pareizu atzinusi ECT Lielā palāta.

ECT praksē atsevišķās domas var nosacīti iedalīt grupās:

- 1) par tiesas sprieduma pamatotību kopumā, turklāt var nošķirt atsevišķās domas par strīda piekritību (vai pakļautību) ECT (*admissibility*) un par strīda materiāli tiesisko pamatojumu (*interpretation of substantive rights*);
- 2) par iebildumiem pret spriedumu kādā tā daļā;
- 3) par iebildumiem pret atsevišķiem motīviem, ar kuriem pamatots spriedums.⁹

Augstākās tiesas mājaslapā pieejamā informācija liecina, ka Civillietu departamentā atsevišķās domas pēdējos četros gados izteiktas 12 lietās (2014. gadā – 5 lietās, 2015. gadā – 1 lietā, 2016. gadā – 4 lietās, 2017. gadā – 3 lietās).

3. Kādi jautājumi izraisījuši atsevišķās domas

Kādā no lietām konstatēts jautājums par to, kā iztulkot CPL 396. panta otro daļu, proti, vai tajā noteiktais iztulkojams vienīgi tā, ka parādniekam jābūt personīgi brīdinātam par izsoli. Banka vēlējās pārdot labprātīgas izsoles ceļā īpašumu, bet nekādi nespēja par to paziņot parādniecei. Vispirms banka, pēc tam zvērināts notārs sūtīja brīdinājumu, bet saņēma pasta paziņojumu: “Nav sastopams. Atstāts aicinājums. Beidzies uzglabāšanas termiņš.” Pēc tam tika publicēts sludinājums izdevumā “Latvijas Vēstnesis”. Rajona tiesa atzina, ka ar notāra paziņojuma nosūtīšanu un publikāciju oficiālajā izdevumā nav pietiekami. Augstākās tiesas Civillietu departamentam bija jārod atbilde, vai CPL 396. pants kategoriski pasaka: ja nav

⁷ Ziemele I. *Separate opinions at the European Court of Human Rights*. Rīga: Rīga Graduate School of Law, 2017, 335 p.

⁸ *Ibid.*, pp. 19–20.

⁹ *Ibid.*, pp. 13–14.

brīdināts personiski, tad izsoli nedrīkst rīkot. Pēc prokurora protesta lietu izskatīja Augstākās tiesas Civillietu departaments paplašinātā sastāvā – 15 tiesneši. Balsis sadalījās – deviņi bija par protesta apmierināšanu, seši bija pret. Tiesneši analizēja CPL 396. pantu gan no gramatiskā, gan sistēmiskā viedokļa, citēja Satversmes tiesas spriedumu par tuvu jautājumu, teicās ņemt vērā, kāpēc CPL 396. panta otrā daļa 2011. gada 8. septembrī tika grozīta, papildinot to ar teikumu, ka apliecinājums par brīdinājuma izsniegšanu var būt arī zvērināta tiesu izpildītāja vai viņa palīga sastādīts akts par atteikšanos saņemt brīdinājumu. Šo iespēju banka nebija izmantojusi. Apsvēra Notariāta likuma 138.¹ un 139. panta piemērojamību. Civillietu departamenta paplašinātā sastāva vairākums 2017. gada 11. aprīlī nonāca pie atziņas, ka rajona tiesneša lēmums atceļams un lieta nododama jaunai izskatīšanai.¹⁰ Tātad vairākuma ieskatā rajona tiesa bija izvirzījusi pārāk augstas prasības. Mazākumā palikušie seši tiesneši izteica atsevišķās domas, kurās izvērsti argumentēja, ka, izsolot nekustamus īpašumus, ir jāizrāda īpaša piesardzība, tāpēc bez parādnieka brīdināšanas pārdošana izsolē nedrīkst notikt.

Ko ir panākuši atsevišķo domu autori? Viņi ir iezīmējuši reāli pastāvošu juridisku problēmu. Nesteigsimies apgalvot, ka tas ir varoņdarbs, taču pamats turpmākai diskusijai tas noteikti ir. Provizoriski var izteikt pieņēmumu, ka arī mazākuma argumenti rada jautājumu par to, vai tiešām parādnieka veiksmīga izvairīšanās no brīdinājuma saņemšanas izslēdz piedziņu uz viņa īpašumu. Zinātnieka skatījumā izšķiroša nozīme varētu būt panta papildinājumam par zvērināta tiesu izpildītāja iesaistīšanu paziņošanas procesā.

Citā gadījumā tiesai nācās aizpildīt robu likumā. Augstākās tiesas Civillietu departaments paplašinātā sastāvā slēgtā tiesas sēdē izskatīja civillietu sakarā ar atbildētājas kasācijas sūdzību par apgabaltiesas spriedumu laulības šķiršanas lietā daļā par tēva prasību pret māti par atsevišķas aizgādības noteikšanu pār dēlu un mātes pretprasību par atsevišķas aizgādības noteikšanu viņai pār to pašu dēlu.¹¹ Apgabaltiesa šķīra pušu laulību, nodibināja prasītājam atsevišķu aizgādību pār dēlu, noraidīja atbildētājas pretprasību par atsevišķas aizgādības nodibināšanu viņai, bet nesaskatīja pamatu aizgādības tiesību atņemšanai. Civillietu departaments šādu risinājumu atzina par pamatotu un kasācijas sūdzību noraidīja, atceļot spriedumu vienīgi daļā, ar kuru mātei aizliegts tikt ar dēlu.

No 11 tiesnešiem divi izteica atsevišķās domas, kuru būtība īsumā ir tāda, ka aizgādības tiesību piešķiršana vienam, neatņemot aizgādības tiesības otram no vecākiem, neatbilst Civillikuma 178.¹ panta pirmajā daļā un Civillikuma 200. panta otrās daļas pirmajā teikumā noteiktajam. Saskaņā ar Civillikuma 178.¹ panta pirmo daļu tam no vecākiem, kura atsevišķā aizgādībā bērns atrodas, ir visas no aizgādības izrietošās tiesības un pienākumi. Ja vienam ir visas no aizgādības izrietošās tiesības un pienākumi, tad loģiski, ka otram šādu tiesību un pienākumu nav. Saskaņā ar Civillikuma 178. pantu bērna aprūpi un uzraudzību īsteno tas no vecākiem, pie kura bērns dzīvo. Taču apelācijas instances tiesas spriedums nesniedz atbildi, kāds aizgādības tiesību un pienākumu apjoms atlicis otram no vecākiem, pie kura bērns nedzīvo. Šāda atbilde nav atrodama arī Civillietu departamenta spriedumā.

¹⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 11. aprīļa lēmums civillietā Nr. SPC-1/2017.

¹¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2015. gada /.../ spriedums lietā Nr. SKC-[B]-2015.

Tādējādi atsevišķajās domās iezīmēta problēma. Arī tāds var būt atsevišķo domu izteikšanas labums. Nevar gan apgalvot, ka aplūkojamajās atsevišķajās domās dots vairāku Civillikumā saskatāmu pretrunu atrisinājums. Turpretim var izvirzīt versiju, ka departamenta spriedums būtu kvalitatīvāks, ja minētās problēmas būtu detalizētāk izdiskutētas tiesas paplašinātajā sastāvā. Tātad šajā gadījumā var runāt par nepilnībām tiesas darbā.

Kādā citā lietā prasība bija par zaudējumu atlīdzību par meža prettiesisku izciršanu kailcirtē, kad atļauja (ciršanas biļete) dota tikai sanitārajai cirtei. To izskatīja Augstākā tiesa paplašinātā sastāvā (13 tiesneši), no kuriem trīs izteica atsevišķās domas.¹²

Spriedumā izteikta atziņa, ka prasību par zaudējumu atlīdzības piedziņu valsts labā saskaņā ar Meža likuma 50. panta trešo daļu Valsts meža dienests var celt tikai pret meža īpašnieku vai tiesisko valdītāju, kurš, pārkāpjot Meža likumu un citus meža apsaimniekošanu un izmantošanu regulējošos normatīvos aktus, nodarījis zaudējumus mežam. Prasību par patvaļīgas koku ciršanas rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu pret zaudējumu nodarītāju var celt cietusī puse, tas ir, meža īpašnieks. Starp Valsts meža dienestu un personu, kura ar meža īpašnieku noslēgusi līgumu par mežizstrādes darbu veikšanu, nepastāv zaudējumu atlīdzības saistība.¹³ Protams, ka šajā spriedumā Meža likuma 50. panta citējums ir maldinošs, nepārlicina arī apgalvojums, ka starp patvaļīgo cirtēju un Valsts meža dienestu nevar būt zaudējumu atlīdzības attiecības. Izskatot lietu apgabaltiesā, tika izvirzīti dažādi argumenti par iespējamo prasītāju, par atšķirībām atbildībā par mežam un meža īpašniekam nodarītu zaudējumu u. c. Novirzīšanās uz šādiem jautājumiem varētu būt cēlonis tam, ka tiesnešu vairākums "aiz kokiem neieraudzīja mežu" un trīs vērtīgi tiesneši bija spiesti rakstīt atsevišķās domas. Taču paplašinātā sastāva spriedumus jau uzskata par judikatūru, tāpēc, citējot teikumu, ka par mežā notikušu dabas bagātībām nodarītu kaitējumu prasību var celt TIKAI pret meža īpašnieku (tātad pret patvaļīgo cirtēju nevar!), droši var teikt, ka atsevišķās domas ved uz judikatūras maiņu kādā no nākotnes civillietām.

Sevišķi daudzskaitlīga izrādījās opozīcija pret Civillietu departamenta paplašinātā sastāvā taisītu lēmumu lietā par biedrības "Mans mājoklis – mans cietoksnis" tiesībām nemaksāt valsts nodevu prasībās, kuras tā piesaka konkrētu biedrības biedru interesēs. Augstākās Tiesas Civillietu departaments, izskatījis blakus sūdzību, ar 2014. gada 19. novembra lēmumu atcēla Civillietu tiesu palātas 2014. gada 18. marta lēmumu, ar kuru noraidīts biedrības pieteikums par atbrīvošanu no valsts nodevas samaksas. Atsevišķās domas uz vairāk nekā trim lapaspusēm par šo lēmumu izteica seši no 13 paplašinātā sastāva tiesnešiem. Var droši minēt, ka jau tajā brīdī, kad tika lemts par jautājuma nodošanu izskatīšanai paplašinātā sastāvā, bija paredzama viedokļu sadursme. Tāpēc rodas jautājums, vai dažādos "par" un "pret" nevarēja un nevajadzēja izdiskutēt plašāk lēmuma sagatavošanas procesā.

Aplūkotais lēmums tika publicēts ar norādi "Judikatūras maiņa". Pirms tā tiesas vairākās lietās bija noraidījušas lūgumu atbrīvot biedrību kā fiziskas personas pārstāvi no valsts nodevas maksāšanas un pēc neilga laika atkal atgriezās pie agrākās izpratnes.

¹² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 25. maija spriedums civillietā Nr. C39087313, SKC-111/2017.

¹³ Turpat.

Domstarpību veidošanos nereti var paredzēt, izsekojot kāda strīda virzībai tiesu instancēs vai tā atspoguļojumam presē. Piemēram, ir iezīmējušās divas versijas par noilguma termiņu komersantu piespiedu nomas attiecībās. Attiecīgi tiesnešiem ir iespējas jau iepriekš pētīt problēmu un argumentus, neatstājot secinājumu izdarīšanu uz brīdi, kad jātaisa spriedums. Atšķirībā no Satversmes tiesas, kura lietas sagatavošanas stadijā var pieaicināt ekspertus un saņemt viņu atzinumus, vispārējās jurisdikcijas tiesām šādas iespējas ir ierobežotas. Tāpēc, ja tiesnesis iepriekš nav varējis panākt viedokļa atzišanu, tad atsevišķās domas ir pēdējais līdzeklis cīņā par savas taisnības uzvaru.

4. Zinātnieku uzdevumi

Jautājumu par zinātnieku uzdevumiem 2017. gada nogalē “Jurista Vārda” 1000. numura iznākšanas svinībās aktualizēja Augstākās tiesas Civillietu departamenta tiesnesis Valerijans Jonikāns, uzdodot jautājumu par to, kā zinātniekiem piedalīties strīdīgu jautājumu risināšanā, kas parādās tiesnešu atsevišķajās domās.

Zinātniekiem būtu jāizsaka savs viedoklis par jebkuru strīdīgu tiesību normu piemērošanas vai iztulkošanas jautājumu, it sevišķi, ja izteikti pretēji viedokļi. Būtu jau labi, ja uz katru tiesību jautājumu tiesneši varētu atrast atbildi kādā zinātniskā publikācijā. Taču zinātnieki ne vienmēr spēj prognozēt, kāds tiesību jautājums praksē saasināsies tā, ka tiesneši nespēs to vienprātīgi un argumentēti atrisināt. Atcerēsimies, ka arī tiesneši ir tiesību tālākveidotāji ar iespējām savus jaunatklājumus iedzīvināt tiesas nolēmumos.¹⁴ Savukārt zinātnieki nav ugunsdzēsēji, turklāt tādi, kas tiek saukti palīgā tad, kad ugunsgrēks jau pilnā sparā.

Atsevišķās domas kā spriedumam pievienots oficiāls dokuments ir pamats diskusijai, bet apstākļos, kad tiesas spriedums jau ir pasludināts un tātad izsverams, cik tas pamatots, un kad sabiedrība nostādīta situācijā, kad pastāv divi risinājumi, bet vairākums nobalsojis par vienu. Mazākuma viedoklis tātad nav guvis apstiprinājumu tiesas nolēmumā, kas Augstākās tiesas gadījumā nav pārsūdzams. Augstākās tiesas norādījumi ir obligāti, izskatot lietu atkārtoti, un pat plašāk – ir autoritatīvi kā judikatūras sastāvdaļa!

Lietas sagatavošana ir departamenta iekšējs organizatorisks jautājums, tostarp referenta darba jautājums. Tiesas ir pārslogotas, un arī Augstākajā tiesā vienmēr jūtams laika trūkums, taču “likt jautājumu uz balsošanu” bez garākas apspriešanās vai vienkārši vadīties pēc principa “kā nobalsos, tā būs” nav labākais ceļš. Ir taču iespēja diskusijām un citiem priekšdarbiem, ja lieta izskatāma rakstiskā procesā, vai, ja lieta tiek skatīta tiesas sēdē, – paziņot, ka nolēmums būs gatavs pēc vairākām dienām.

Gribas vēlreiz iebilst pret apgalvojumu, ka atsevišķās domas veicina sabiedrības saliedētību. Vienas tiesas tiesnešu draudzīgu saliedētību tās noteikti nestiprina. Tiesnesim jāizturas ārkārtīgi vienaldzīgi pret savu reputāciju, kas, kaut arī ne daudz, tomēr samazinās, ja viņa viedokli vairākums atzīst par nepareizu vai nepieņemamu. Tātad ēnas puse izpaužas tiesnešu savstarpējās attiecībās, ko gan cenšas neizrādīt. Var atgādināt ASV Augstākās tiesas kādreizējā priekšsēdētāja Džona Robertsa nostādni. Viņa pilnvaru laikā ASV Augstākajā tiesā netika praktizētas

¹⁴ Sk. Langenbuhere K. *Tiesnešu tiesību attīstība un iztulkošana*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005; Sniedzīte G. *Tiesnešu tiesības: jēdziens un nozīme Latvijas tiesību avotu doktrīnā*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013.

atsevišķās domas par spriedumiem. Viņš mudināja diskutēt, nerēķinoties ar laika patēriņu, debatēt līdz kopīga lēmuma panākšanai. Kādā intervijā viņš spilgti izteicās: “Tā kā tiesai jāveido likumība, tad tās tiesnešiem jāsadarbojas pārsvarā kā kolēģiem, nevis kā primadonnām (*.. must start acting more like colleagues and less like prima donnas*).”¹⁵

Zinātniekiem nav aizliegts kritizēt jebkuru spriedumu, protams, atbildīgi. Bet ir atšķirības, ja par tiesiskiem jautājumiem runā abstrakti un ja kritizē konkrētu spriedumu. Pārmest Augstākajai tiesai kļūdainu spriedumu ir visai riskanti. Pret zinātnieka apgalvojumu par sprieduma kļūdainību var tikt lietots strups iebildums: “Jūs neesat redzējis visus lietas materiālus!” Ko dos zinātnieku vērtējums par nolēmumu, kas ieguvis juridisku spēku? Spriedumu grozīt vairs nevar. Mainīt nostādni var tikai NĀKOTNES spriedumos, un to var izdarīt vienīgi Augstākā tiesa, kas to darīs visai negribīgi, jo tad būs jāmaina judikatūra.

Nevar piekrist, ka atsevišķās domas kā juridiskas debates sekmē strīdīga jautājuma atrisināšanu, salīdzinot ar vēlāku kritiku zinātniskās publikācijās (kā var saprast no D. Apse rakstītā).¹⁶ Ne vienmēr atsevišķās domas noved pie izmaiņām tiesību interpretācijā vai likuma grozījumiem. Zinātnieki var izkritizēt tieši mazākuma viedokli, bet nācies novērot, ka pat tad kādā nākamajā lietā šīs kritizētās domas tiek atkārtotas ar piebildi, ka tās izteicis Augstākās tiesas tiesnesis. Tātad šādas atsevišķās domas kavē vairākuma paustā pamatotā un zinātnieku atbalstītā viedokļa iesakņošanu.

Kopsavilkums

1. Tiesnešu atsevišķās domas ir likumā noteikta iespēja vērst uzmanību uz tiesiskām neskaidribām gadījumos, kad šīs neskaidrības izkļiedēt nav izdevies ne tiesnešiem lietas sagatavošanās gaitā, ne zinātniekiem, sekojot prakses aktualitātēm.
2. Latvijas Republikas Augstākās tiesas tiesnešu atsevišķo domu kopumā grūti saskatīt tādas, kuras sniedz tiesību normu un principu būtiski jaunu traktējumu un būtu atzīstamas par tiesneša varoņdarbu tiesību tālākveidošanā. Biežāk tās liecina par nepilnībām lietas apstākļu un tiesiskā regulējuma vispusīgā izvērtēšanā un diskusiju trūkumu vai nepietiekamību tiesas sastāvā.
3. Civillietu izskatīšanas praksē diemžēl jāsecina, ka atsevišķās domas ne vienmēr veicina tiesnešu savstarpēju un arī sabiedrības saliedētību un ticību tiesu prakses ilgtspējībai.
4. Tas, ka Latvijas tiesību sistēma atzīst atsevišķo domu pieļaujamību, bet vispārējās jurisdikcijas tiesās to ļauj vienīgi Augstākās tiesas tiesnešiem, kas lietu skata paplašinātā sastāvā, noved pie situācijas, ka gadījumos, kad lietu izskata koleģiālā sastāvā, tiesnesis, kas palicis mazākumā, ir spiests klusēt par saviem apsvērumiem. Tas ir pretrunā ar tiesneša neatkarības principu un agrāk vai vēlāk būtu labojams.

¹⁵ Apse D. Tiesnešu atsevišķās domas. Salīdzinošie un personības nozīmes aspekti. *Juridiskā Zinātne*, Nr. 8, 2015, 235. lpp.

¹⁶ Turpat, 238. lpp.

DALĪTAIS ĪPAŠUMS UN PIESPIEDU NOMA

DIVIDED PROPERTY AND FORCED LEASE

Jānis Rozenfelds, Dr. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras profesors

Summary

In legal science, “forced lease” relations have been characterised as similar to both lease and real charge.

In court practice, forced lease has been interpreted as an obligation that arises on the basis of law irrespective of concluding the lease contract.

The duty to pay for use of a constructed land plot, i.e. its actual takeover into possession, corresponds with elements of a real charge.

The real charge encumbers entire apartment house instead of one apartment as a separate ownership.

Atslēgvārdi: dalītais īpašums, piespiedu noma, reālnasta, servitūts, *emphyteusis*

Keywords: divided property, forced lease, real charge, servitude, *emphyteusis*

Ievads

Dalītais īpašums ir pretstats īpašumam kā neierobežotai, ekskluzīvai tiesībai – Civillikuma (CL) 927. pants. Dalītais īpašums ir pretrunā ar *superficies solo cedit* principu (CL 968. pants)¹ un ar *ad caelum* principu (CL 1042. pants). Šo pretrunu mēdz raksturot arī kā nekustama īpašuma fiziskās vienotības entropiju.²

Dalītais īpašums Latvijā radies pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas. Tas pastāvējis arī starpkaru periodā. Būtiskākā atšķirība starp šīm divām dalītā īpašuma juridiskajām formām ir tāda, ka pašreiz pastāvošo dalīto īpašumu raksturo kā divas pilnīgi patstāvīgas tiesības uz nekustamu īpašumu uz vienas un tās pašas zemes vienības, kuras tiek ierakstītas divos atsevišķos zemes grāmatu nodalījumos. Turpretim dalīta īpašuma formas, kas pastāvējušas starpkaru periodā, uztvēra kā divas atšķirīgas lietu tiesības, kas tiek ierakstītas vienā un tajā pašā zemesgrāmatu nodalījumā.³

¹ Rozenfelds J. *Superficies solo cedit* Latvijas tiesībās (*Superficies solo cedit* in Latvian Law) Latvijas Universitātes žurnāls “Juridiskā zinātne”. 3. sējums. Rīga: Latvijas Universitāte, 105.–119. lpp.

² Rozenfelds J. Entropy of Physical Unity of property (*ad caelum*) in the Latvian Law. International Scientific Conference “The Quality of Legal Acts and its Importance in Contemporary Legal Space”. 4–5 October, 2012 at the University of Latvia Faculty of Law, Rīga, pp. 615–625; Rozenfelds J. Īpašuma fiziskās vienotības (*ad caelum*) entropija Latvijas tiesībās. *Jurista Vārds*, 18.12.2012., Nr. 51 (750).

³ Civillikumi ar paskaidrojumiem. Otrā grāmata. Lietu tiesības. Sastādījuši: Sen. F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas locekli A. Walter. Likuma teksts Prof. Dr. iur. A. Būmaņa, H. Ēlersa un J. Lauvas tulkojumā. “Grāmatrūpnieks” izdevumā: Neoficiāls izdevums, 1935, 211.–212. lpp.

Piespiedu nomas attiecības izveidojušās kā līdzeklis zemes īpašnieka un uz šīs zemes uzbūvētās ēkas īpašnieka attiecību noregulēšanai.⁴

1. Vēsturiskie dalītā īpašuma rašanās priekšnoteikumi

Sakarā ar Latvijas Republikas okupāciju 1940. gada 17. jūnijā, kā arī ar 1940. gada 22. jūlijā pieņemto deklarāciju “Par zemes pasludināšanu tautas īpašumā” civilo tiesību vienotais objekts – zeme un ēkas – viena no otras tika atdalītas, izslēdzot zemi no civiltiesiskās apgrozības.⁵

Dalīto īpašumu tā mūsdienu formā Latvijā nosaka likuma “Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību” 14. pants, likuma “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12. pants, likuma “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54. pants, piespiedu nomas piedzenamo maksas apmēru papildus regulē likuma “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” pārejas noteikumu 40. punkts.

2. Piespiedu nomas izpratne tiesību zinātnē

Pirmo reizi jēdziens “piespiedu noma” literatūrā minēts 1995. gadā.⁶

“Piespiedu nomas attiecības (..) ir (..) nomai līdzīgas attiecības, ko (..) regulē likums, un tāpēc pareizāks ir apzīmējums likumiska noma jeb noma uz likuma pamata.”⁷ Literatūrā uzsvērts, ka šāds pienākums ir pretrunā ar CL paredzēto līgumu brīvības principu.⁸

Kādā Tieslietu ministrijas dokumentā norādīts: “Piespiedu nomas tiesiskās attiecības ir saistību tiesības.”⁹

Termins “piespiedu noma” ir apzīmējums, kas ietver pretrunu predikātā (*contradictio in adiecto*): noma kā līguma produkts ir pretrunā ar tiesību, kas rodas piespiedu kārtā.

“Piespiedu noma” ir tik grūti izskaidrojama tiesiska attiecība tāpēc, ka tā atrodas uz divu civiltiesisko attiecību – saistību jeb personisko, prasījuma (*in personam*) un lietu (*in rem*) – tiesību robežas.

Šādu attiecību pastāvēšanai pievērsis uzmanību V. Sinaiskis, norādot, ka reālnastu iespējams aplūkot kā saistību tiesību prototipu, jo tā ietver pienākumu par labu zemes īpašniekam. Savukārt servitūts ir savdabīgs reālnastas “negatīvs”, jo ietver apgrūtinātā zemes īpašnieka pienākumu paciest servitūta tiesīgā darbības.¹⁰

⁴ Grūtups A. Krastiņš E. Īpašuma reforma Latvijā. Rīga: Mans Īpašums, 1995, 74.–87. lpp.

⁵ Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC-32/2002. *Jurista Vārds*, 24.09.2002., Nr. 19 (252).

⁶ Grūtups A. Krastiņš E. Īpašuma reforma Latvijā. Rīga: Mans Īpašums, 1995, 74.–87. lpp.

⁷ Torgāns K. Saistību tiesības. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 345.–346. lpp.

⁸ Turpat.

⁹ Piespiedu nomas tiesisko attiecību aktuālie jautājumi. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/cits/piespiedu-nomas-tiesisko-attiecibu-aktualie-jautajumi> [aplūkots 13.02.2018.].

¹⁰ Sinaiskis V. Servitūta tiesības savā uzbūvē un pamatprincipos, atkarībā no reālnastām. *Jurists*, 1935, Nr. 3/4, 65.–66. sleja.

Arī jaunākajā literatūrā izteikts viedoklis, ka iespējama “saistību (nomas) tiesisko attiecību aplūkošana no lietu tiesību viedokļa un lietu tiesību regulējuma daļēja piemērošana”.¹¹

Tas, ka viens nekustams īpašums ar savu pastāvēšanu apgrūtina citu nekustamo īpašumu, nav nekas jauns. Pie šādas tiesisko attiecību grupas pieder zināmās lietu tiesības servitūts, reālnasta, kā arī t. s. ilgtermiņa jeb mantojamā noma (*emphyteusis*).

Tomēr “piespiedu noma” nevar vienlaikus būt saistību un lietu tiesība. Šāds pieņēmums nonāk pretrunā ar visām tiesību sistēmām raksturīgo tiesisko attiecību iedalījumu lietu tiesībās un saistību tiesībās kā zinātniskas klasifikācijas metodi.

Arī paši iepriekš izklāstītās koncepcijas autori acīmredzot gadu gaitā no tās atteikušies.

Publikācijā, kas veltīta jautājumam par piespiedu nomas prasījumam piemērojamajiem likuma noteikumiem par prasības noilgumu, šis prasījums jau raksturots kā saistība, kas rodas uz likuma pamata (CL 1402. pants).

Saskaņā ar šo uzskatu “piespiedu nomas” tiesiskās attiecības “pastāv neatkarīgi no zemes īpašnieka vai ēku īpašnieka gribas uz likuma pamata, kas aprobežo zemes īpašnieka tiesības brīvi rīkoties ar savu īpašumu, vienīgi paredzot viņam tiesības saņemt no ēku un būvju īpašnieka nomas maksu”.¹²

3. Piespiedu nomas kvalifikācija tiesu praksē

Tiesu praksē konstatējama virzība no izpratnes par piespiedu nomu kā saistību, kura rodas, noslēdzot līgumu, uz izpratni par saistību, kas rodas uz likuma pamata. Līdz 2009. gadam tiesas par nepieciešamu piespiedu nomas saistības rašanās priekšnoteikumu uzskatījušas līgumu starp zemes un ēkas (dzīvokļa) īpašnieku.

Latvijas Republikas Augstākā tiesa lietā SKC-630/1999¹³, izskatot prasību par zemes nomas līguma noslēgšanu un zemes nomas maksas Ls 143 984 piedziņu, pamatojoties uz CL 1402. un 2112. pantu un likuma “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12. pantu, prasību apmierinājusi daļēji. Tiesa nosprieda piedzīt zemes nomas maksu Ls 53 136,46, bet pārējā daļā prasību noraidīt. Taču, ņemot vērā, ka prasība apmierināta tieši kā nomas maksas piedziņas prasība, tiesa pieņēmusi, ka nomas līgums uzskatāms par noslēgtu.

Civillietā SKC-712/2007 tiesa norādījusi, ka apelācijas instances tiesas spriedums atceļams. Kā pamatojums šādam nolēmumam norādīts tieši vienošanās trūkums un tas, ka gribas izteikumu nesaskaņa par līguma noteikumiem pusēm ir bijis šķērslis, lai līgumu noslēgtu. “Tas nozīmē, ka, ceļot prasību par zemes nomas līguma noslēgšanu, tiesas izšķiršanai nodots strīds par līguma būtiskām sastāvdaļām.”¹⁴

¹¹ Snipe A., Šlitke N. Atbildētājs prasībā par zemes nomas līguma noslēgšanu. *Jurista Vārds*, 11.12.2007., Nr. 50 (503).

¹² Snipe A. Par saistības un prasības noilgumu saistībai, kas radusies uz likuma pamata. *Jurista Vārds*, 26.09.2017., Nr. 40 (994).

¹³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 1999. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 334.–337. lpp.

¹⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2007. gada 7. novembra spriedums lietā Nr. SKC-712. Pieejams: <http://at.gov.lv/downloadlawfile/3407> [aplūkots 05.02.2018.].

Šajos spriedumos nomas attiecību rašanos tiesa saistījusi tieši ar līguma pastāvēšanu, izslēdzot iespējamību, ka piespiedu nomas attiecības varētu pastāvēt apstākļos, kad zemes un ēkas īpašnieks nav noslēguši nomas līgumu.

Vēl 2009. gadā piespiedu noma raksturota ar kategoriju – līgums. Civillietā SKC-3/2009 tiesa norādījusi: “Starp privatizētā objekta īpašniekiem (dzīvojamā mājā esošo dzīvokļu īpašniekiem) un zemes īpašnieku veidojas piespiedu nomas tiesiskās attiecības [, ko] (..) reglamentē Civillikums.”¹⁵

Pilnīgi atšķirīgs uzskats pausts lietā SKC-71/2009. Tiesa norādījusi: “Lietošanas attiecības pastāv neatkarīgi no zemes īpašnieka un ēkas (būves) īpašnieka gribas, respektīvi, tām ir piespiedu raksturs (..) tām ir tikai nosacīta līdzība ar līgumiskām attiecībām, jo būtībā šīs attiecības ir likumiskas.”¹⁶

Lietā SKC-41/2012 sprieduma tēzē tiesa norādījusi: “Zemes īpašnieka tiesības brīvi rīkoties ar savu īpašumu speciālās tiesību normas (..) ierobežo situācijās, ja uz šā zemes īpašuma atrodas citai personai piederošs ēkas īpašums.”¹⁷

Secinot, ka apelācijas instances tiesas – Civillietu tiesu palātas – spriedums ir atceļams, Augstākā tiesa norādījusi: “Atbildētājas pienākums maksāt zemes īpašniekiem nomas maksu pamatojas uz likumu. No minētā var secināt, ka starp pusēm pastāvošās tiesiskās attiecības Civillietu tiesu palāta kvalificējusi kā zemes “piespiedu nomu” (tiesu praksē, apzīmējot ar likumu noteiktas zemes lietošanas tiesības, ieviests jēdziens).”¹⁸

Lietā SKC-118/2016 Augstākā tiesa norādījusi: “Ēkas (būves) īpašnieks lieto citai personai piederošu zemesgabala daļu, pamatojoties uz likumu, nevis līgumu. Šādos gadījumos ēkas īpašnieks un zemes īpašnieks savstarpējās tiesiskās attiecības par zemes lietošanu nodibina, nevis labprātīgi vienojoties, bet gan izpildot likumā noteiktu pienākumu, un šīs tiesību institūts tiek saukts par piespiedu nomu.”¹⁹

Neraugoties uz to, tiesas turpina vadīties no pieņēmuma, ka pienākums maksāt par apbūvētās zemes lietošanu rodas nevis no paša zemes lietošanas fakta un likuma, bet gan tieši otrādi – ka pienākums maksāt izriet no nomas attiecībām, kuras rodas uz likuma pamata.

Tāds viedoklis visskaidrāk izteikts civillietā Nr. SKC-252/2016: “[13] Tiesas pārspriedumi, analizējot Civillikuma 2112., 2113., 2124. pantu un atsaucoties uz tiesību doktrīnu, ka “ar domājamo daļu nav iespējams faktiski rīkoties”, ka “nevar iznomāt savu ideālo daļu”, nav attiecināmi uz konkrēto situāciju, jo, kā noskaidrots lietā, nomas attiecības jau ir nodibinājušās un tam par pamatu ir nevis pušu gribas izpaudums, bet likums.”²⁰

Tajā pašā laikā nebūtu pareizi interpretēt šos tiesas apsvērumus tādējādi, ka tiesas ieskatā starp pusēm rodas līgumiskas attiecības. Tiesas viedoklis precizēts šī paša sprieduma turpmākajā tekstā: “Likuma “Par atjaunotā Latvijas Republikas

¹⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2009. gada 21. janvāra spriedums lietā Nr. SKC – 3. Pieejams: <http://at.gov.lv/downloadlawfile/3293> [aplūkots 05.02.2018.].

¹⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2009. gada 25. februāra spriedums lietā Nr. SKC-71. Pieejams: <http://at.gov.lv/downloadlawfile/3299> [aplūkots 05.02.2018.].

¹⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 9. maija spriedums lietā Nr. SKC-41/2012. Pieejams: <http://at.gov.lv/downloadlawfile/3082> [aplūkots 05.02.2018.].

¹⁸ Turpat.

¹⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 30. maija spriedums lietā Nr. SKC-118/2016. Pieejams: <http://at.gov.lv/downloadlawfile/677> [aplūkots 05.02.2018.].

²⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 17. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-252/2016. Pieejams: http://www.snipe.lv/uploads/7/7/0/9/7709073/skc-252-2016_.pdf [aplūkots 06.02.2018.].

1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību” 14. panta pirmās daļas 1.–4. punktā minētajos gadījumos ēkas (būves) īpašnieks lieto citai personai piederošu zemes gabala daļu, pamatojoties uz likumu, nevis līgumu. Šādos gadījumos ēkas īpašnieks un zemes īpašnieks savstarpējās tiesiskās attiecības par zemes lietošanu nodibina, nevis labprātīgi vienojoties, bet gan izpildot likumā noteiktu pienākumu, un šis tiesību institūts tiek saukts par piespiedu nomu (sk. Satversmes tiesas 2009. gada 13. februāra sprieduma lietā Nr. 2008-34-01 12. punktu).²¹

Jautājumā par to, kādā savstarpējā attiecībā ir divi iepriekš minētie fakti, kas var būt “piespiedu nomas” maksas pienākuma pamatā, – nomas līgums un no likuma izrietošais pienākums maksāt likumā noteiktu nomas maksu –, tiesa citā spriedumā izteikusi apsvērumu, ka tādā gadījumā, ja līgums paredz atšķirīgu nomas maksas apmēru, nekā noteikts likumā, priekšroka ir dodama pēdējam: “Jautājumus, kas skar valsts un pašvaldības zemes nomu (nomas maksas aprēķināšanas kārtību, tostarp apstiprināt neizpirktās pilsētu zemes nomas tipveida līgumu, noteikt zemes nomas līguma noslēgšanas kārtību un līguma būtiskos noteikumus), reglamentē noteikumi Nr. 735 (..). Minētā norma imperatīvi nosaka valstij vai pašvaldībai piederoša apbūvēta zemesgabala nomas maksu gadā. Tādējādi pašvaldība kā iznomātāja nomas maksu ir tiesīga noteikt tikai atbilstoši šajos noteikumos norādītajam apmēram, kas ir saistošs arī zemes lietotājam. Pašvaldības zemes lietotājs nevar no šīs saistības izvairīties, aizbildinoties ar agrāk noslēgta līguma noteikumiem, kuri neatbilst imperatīva rakstura normai.”²²

4. Piespiedu nomas apmēra tiesiskais regulējums

Likuma “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” grozījumos (1995. gads) 54. panta pirmajā daļā vēsturiskajā redakcijā atsevišķos periodos uzsvars likts uz pienākumu noslēgt nomas līgumu, citos – uz pašu nomas maksas apmēru. Turklāt nomas maksas apmērs dažos gadījumos noteikts kā likumā fiksētā summa, kas aprēķināma proporcionāli zemes kadastrālajai vērtībai, citos turpretim – kā lielums, kas nosakāms pēc tiesas ieskata, nepārsniedzot likumā noteikto attiecību pret zemes kadastrālo vērtību, kā attēlots tabulā.

Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju 54. panta pirmās daļas 1. teikumā noteikts: “Zemes gabala īpašniekam ir pienākums noslēgt zemes nomas līgumu ar privatizētā objekta īpašnieku.” (27.06.2017. – ... Spēkā esošā redakcija)

²¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 17. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-252/2016. Pieejams: http://www.snipe.lv/uploads/7/7/0/9/7709073/skc-252-2016_.pdf [aplūkots 06.02.2018.].

²² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 19. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-119/2017. Pieejams: <http://at.gov.lv/downloadlawfile/5194> [aplūkots 06.02.2018.].

Normas spēkā esamības laiks	“Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”, 54. panta otrās daļas redakcija
No 27.06.2017. – ... Spēkā esošā redakcija	(2) Zemes gabala nomas maksu nosaka, pusēm rakstveidā vienojoties. Ja puses nevar vienojoties, zemes gabala nomas maksa privatizētā dzīvokļa un mākslinieka darbnīcas īpašniekam nosakāma: 1) no 2018. gada 1. janvāra – līdz pieciem procentiem gadā no zemes kadastrālās vērtības; 2) no 2019. gada 1. janvāra – līdz četriem procentiem gadā no zemes kadastrālās vērtības; 3) no 2020. gada 1. janvāra – līdz trim procentiem gadā no zemes kadastrālās vērtības.
01.01.2015.–26.06.2017. Vēsturiskā redakcija	(2) Zemes gabala nomas maksu nosaka, pusēm rakstveidā vienojoties. Ja puses nevar vienojoties, zemes gabala nomas maksa privatizētā dzīvokļa un mākslinieka darbnīcas īpašniekam nosakāma 6 procenti gadā no zemes kadastrālās vērtības.
01.11.2009.–31.12.2014. Vēsturiskā redakcija	(2) Zemes gabala nomas maksu nosaka, pusēm rakstveidā vienojoties. Ja puses nevar vienojoties, zemes gabala nomas maksa privatizētā dzīvokļa un mākslinieka darbnīcas īpašniekam nosakāma 6 procenti gadā no zemes kadastrālās vērtības. Privatizētā dzīvokļa un mākslinieka darbnīcas īpašnieks kompensē zemes īpašniekam nekustamā īpašuma nodokļa par zemi maksājumu.
01.01.2000.–31.10.2009. Vēsturiskā redakcija	(2) Zemes gabala nomas maksa privatizētā dzīvokļa un mākslinieka darbnīcas īpašniekam nedrīkst pārsniegt piecus procentus gadā no zemes kadastrālās vērtības. Pārējos gadījumos zemes gabala nomas maksu nosaka, privatizētā objekta īpašniekam vienojoties ar zemes gabala īpašnieku.
25.07.1995.–31.12.1999. Pamata redakcija	(2) Zemes gabala nomas maksu privatizētā dzīvokļa un mākslinieka darbnīcas īpašniekam nosaka, ievērojot Ministru kabineta noteikto maksimālo zemes nomas maksas līmeni, kas nedrīkst pārsniegt piecus procentus gadā no zemes kadastrālās vērtības. Pārējos gadījumos zemes gabala nomas maksu nosaka, privatizētā objekta īpašniekam vienojoties ar zemes gabala īpašnieku.

Kā redzams, laika periodā no likuma pieņemšanas līdz šim brīdim skaidri norobežojami divi atšķirīgi tiesiskie režīmi piespiedu nomas maksas lieluma noteikšanai:

- 1) pienākums maksāt rodas uz likuma pamata, taču tā apjomu nosaka tiesa: (redakcijās spēkā no 25.07.1995. līdz 31.10.2009.; 26.06.2017. – pašlaik; likuma formula: “[piespiedu nomas maksas apjoms] nedrīkst pārsniegt piecus (6, 4, 3) procentus gadā”);
- 2) pienākums maksāt rodas uz likuma pamata; tā apjoms nav atkarīgs no tiesas ieskata, pat ja maksāšanas pienākumu nosaka tiesa (redakcijā spēkā no 01.11.2009. līdz 26.06.2017.; likuma formula: “ja puses nevar vienojoties, [tad]

zemes gabala nomas maksa [, kuru] privatizētā dzīvokļa un mākslinieka darbnīcas īpašniekam [ir pienākums maksāt], nosakāma [šādā apmērā] – 6 procenti gadā no zemes kadastrālās vērtības”).

Tam, ka arī otrajā gadījumā likuma formulā joprojām saglabāts maldinošais termins “nomas maksa”, nav piešķirama būtiska nozīme. No šīs formulas izriet, ka tad, ja puses nebūs vienojušās par nomas maksas apmēru, zemes īpašniekam ir iespējams piedzīt no ēkas īpašnieka likumā paredzēto nomas maksu.

Salīdzinot normas, kas paredz “piespiedu nomu” dažādos laikos grozītās redakcijās, redzams, ka pienākuma atkārtoti dot noteiktus izpildījumus naudā kvantitatīvais apjoms atsevišķos laika periodos noteikts likumā kā procentuāla attiecība pret zemes kadastrālo novērtējumu, citos laika periodos – kā mainīgs lielums, kura konkrēto apjomu nosaka tiesa.

Atbilstoši tiesiskajam regulējumam, kāds pastāvējis no 25.07.1995. līdz 31.10.2009., kā arī no 26.06.2017. līdz šim brīdim, piespiedu nomas maksāšanas pienākuma nepieciešams priekšnoteikums ir līguma noslēgšana. Ja ēkas īpašnieks noraida zemes īpašnieka prasību noslēgt nomas līgumu, tad tā noslēgšanu iespējams panākt tiesas ceļā.

Turpretim atbilstoši tiesiskajam regulējumam, kāds pastāvējis no 01.11.2009. līdz 26.06.2017., līgums nav nomas maksas pienākuma priekšnoteikums.

5. Piespiedu nomas juridiskais raksturojums

Pienākums maksāt t. s. piespiedu nomu izriet no dalītā īpašuma attiecību fakta. Tā priekšnoteikums nav nomas priekšmeta nodošana nomniekam, jo dalītā īpašuma tiesības rodas uz divu savā starpā nesaistītu juridisku faktu pamata. Zemes īpašnieks atguvis īpašuma tiesības denacionalizācijas procesā – parasti saskaņā ar likumu “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās”. Ēkas īpašnieks savukārt ieguvus īpašuma tiesības uz ēku, pamatojoties uz to, ka atbilstoši ēkas celtniecības laikā pastāvējušajiem normatīvajiem aktiem ieguvus tiesības apbūvēt citai personai – valstij – piederošu zemi. Zemes denacionalizācija, atzīstot atsevišķas īpašuma tiesības uz ēku, vienlaikus ir šīs apbūves leģitimizācija.

Šo tiesību savstarpējā saistība izpaužas nevis kā privāttiesiska attiecība, bet kā noteiktas publiskas kārtības sekas.

Ja valsts pēc neatkarības atjaunošanas būtu izvēlējusies citu tiesisko regulējumu, tad arī šīs attiecības būtu citādas. Piemēram, ja valsts atzītu par spēkā neesošiem pilnīgi visus “tos likumdošanas vai valsts pārvaldes aktus, uz kuru pamata, sākot ar 1940. gada 17. jūniju, tika veikta īpašuma nacionalizācija un īpašuma citāda nepamatota atsavināšana”²³, tad celtniecība, kas notikusi uz nacionalizētās zemes okupācijas periodā, atbilstoši CL normām būtu kvalificējama kā celtniecība uz svešas zemes.

Atkarībā no tā, vai šāda darbība kvalificējama kā apzināti pretlikumīgs akts vai kā darbība, ko apbūvētājs veicis aiz attaisnojamas maldības, šādas darbības attiecīgi regulētu vai nu CL 968. pants, vai 970. pants. Ēka būtu atzīstama par zemes īpašnieka īpašumu. Tomēr arī apbūvētāja iebildumi būtu izskatāmi atbilstoši šīm normām. Piemēram, tiesai būtu jāizšķir jautājums, vai apbūve atzīstama par

²³ Par valsts īpašumu un tā konversijas pamatprincipiem: Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmums, 3. punkts. *Zinotājs*, 23.05.1991, Nr. 19/20; *Diena*, 11.04.1991., Nr. 69.

nepieciešamajiem, derīgajiem vai greznuma izdevumiem un vai apbūvētajam ir tiesības pieprasīt no zemes īpašnieka celtniecības izdevumu atlīdzināšanu.

Likumdevējs šādu ceļu tomēr neizvēlējās. Denacionalizācija notika nevis kā vienots akts, bet individuālu administratīvu aktu vai tiesas spriedumu veidā, ar kuriem tika atjaunotas īpašuma tiesības uz zemi, vienlaikus atzīstot par tiesiskām un neapstrīdamām arī okupācijas periodā veiktās celtniecības sekas.

Lai šādos apstākļos pieņemtu, ka zemes un ēkas īpašnieka savstarpējās attiecības noteikusi viņu vienošanās, būtu jāizdara vēl viens, būtībā fiktīvs, pieņēmums, ka bijušais zemes īpašnieks vai viņa mantinieks savā pieteikumā par īpašuma tiesību atjaunošanu vai ar parakstu par īpašuma tiesību atjaunošanu vienlaikus paudis piekrišanu arī “piespiedu nomas” attiecību nodibināšanai. Tā būtu diezgan neparasta juridiska konstrukcija, it sevišķi tajos gadījumos, kad zemes īpašuma tiesības tika atjaunotas, vēl pirms bija ieviesies termins “piespiedu noma”. Iepriekš aprakstītā konstrukcija ir piemērota tikai tiem gadījumiem, kad okupācijas periodā uz nacionalizētās zemes uzbūvēta ēka vai būve, kas atbilstoši okupācijas perioda likumiem varēja būt fizisku personu īpašuma priekšmets. Tikai neliela daļa no okupācijas periodā uzbūvētajām daudzdzīvokļu mājām varēja būt fizisku personu īpašumā, piemēram, ēkas, ko uzbūvējuši dzīvokļu celtniecības kooperatīvi.²⁴ Pārējās okupācijas periodā uzbūvētās daudzdzīvokļu mājas līdz pat 1991. gada 21. augustam bija valsts īpašums tāpat kā zeme, uz kuras tās uzbūvētas. Tādējādi tieši Latvijas Republikas realizētajā īpašuma reformā šīs īpašuma tiesības pārvērtās par dalītā īpašuma objektiem, t. i., daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas nododot īpašumā vienai personu grupai – privatizēto dzīvokļu īpašniekiem vai daudzdzīvokļu mājas kopīpašniekiem –, nesadalot māju dzīvokļa īpašumos un zemi zem šīm ēkām nododot atpakaļ bijušajiem īpašniekiem vai viņu mantiniekiem.

Kā redzams, dalītā īpašuma attiecībām nav nekā kopīga ar nomas attiecībām. Šī iemesla dēļ nav arī nekādu pazīmju, kas dotu pamatu šo pienākumu dēvēt par “piespiedu nomu”. Šis nosaukums ir ne vairāk kā vēsturiska nejaušība.

Šīs pašas attiecības atkarībā no nekustamā īpašuma atrašanās vietas likumā apzīmētas arī kā servitūts (Rīgas brīvostas likuma 4. panta ceturtais daļa; Ventspils brīvostas likuma 4. panta ceturtais daļa; sk. arī Satversmes tiesas lietu Nr. 2008-34-01²⁵).

“Piespiedu nomas attiecības ir lietu tiesības, jo nav saistītas ar konkrēto zemes vai ēkas īpašnieka personu, bet izriet no īpašuma tiesībām uz ēku un zemi.”²⁶ Citētajā pētījumā pausts viedoklis, ka vistuvāk šīs attiecības ir mantojamās nomas attiecībām.²⁷

Taču atšķirībā no kaimiņvalstu, piemēram, Lietuvas, likuma Latvijas likums neparedz lietu tiesību veidu – mantojamā noma (*emphyteusis*).²⁸ Tāpēc, līdz nav paredzēts mantojamās nomas attiecību tiesiskais regulējums, nav nekāda pamata

²⁴ Par dzīvokļu īpašnieku kooperatīvajām sabiedrībām: Latvijas Republikas Ministru padomes lēmums Nr. 307. *Ziņotājs*, 24.09.1992., Nr. 37/38, *Diena*, 18.08.1992., Nr. 152.

²⁵ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2009. gada 13. februāra spriedums lietā Nr. 2008-34-01. Pieejams: http://www.satv.tiesas.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2008-34-01_Spriedums.pdf [aplūkots 08.02.2018.].

²⁶ Pētījums par Civillikuma Lietu tiesību daļas (ceturtais, piektais, sestais un septītais nodaļas) modernizācijas nepieciešamību, 6. lpp. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijumi> [aplūkots 20.02.2018.].

²⁷ Turpat.

²⁸ Civil Code of the Republic of Lithuania, Article 4.166. Pieejams: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=202088#LinkTarget_13998 [aplūkots 20.02.2018.].

uzskatīt “piespiedu nomas” attiecības par mantojamās nomas jeb *emphyteusis* paveidu. Pat, ja šāds tiesiskais regulējums tiktu nodrošināts, *emphyteusis* konstrukcija tāpat balstītos uz fikciju, ka noslēgts līgums starp ēkas un zemes īpašnieku (*emphyteusis* nevar nodibināt uz likuma pamata), kas patiesībā nekad nav pastāvējis. Tieši tādu pašu apsvērumu dēļ nav pamata atzīt dalīto īpašumu un no tā izrietošās “piespiedu nomas” attiecības par apbūves tiesību paveidu. Apbūves tiesība nevar rasties uz likuma pamata.

Atjaunošanas likuma 34. pants nosaka: “Ja līdz 2017. gada 1. janvārim noslēgtajos līgumos par zemes nomu, kuros ir paredzētas nomnieka tiesības celt uz iznomātās zemes ēkas (būves) kā patstāvīgus īpašuma objektus, nav ietverts noteikums par ēkas (būves) piederību pēc nomas līguma termiņa notecējuma, piemērojams Civillikuma 1129.⁹ pants.” Taču šī un citas pārejas likuma normas attiecināmas tikai uz nedzīvojamām telpām.

Tādējādi likumdevējs apzināti ierobežojis šo pārejas normu piemērošanu, tādā veidā izslēdzot no šo normu darbības dalītā īpašuma tiesiskās attiecības, kas nodibinājušās attiecībā uz daudzdzīvokļu dzīvojamajām mājām.

Nemot vērā Latvijas tiesiskā regulējuma īpatnības, vienīgā lietu tiesība no vispār pazīstamo tiesību uz cita lietu klāsta, kas formāli atbilst dalītā īpašuma un “piespiedu nomas” attiecībām, izrādījusies reālnasta. Likumā aprakstītās reālnastas pazīmes, proti, “uz nekustamu īpašumu gulošs pastāvīgs pienākums atkārtoti dot noteiktus izpildījumus naudā, graudā vai kļaušās”, atbilst “piespiedu nomas” juridisko priekšnoteikumu pazīmēm. Reālnasta ir vienīgais tiesību uz cita lietu paveids, kuras rašanās iespējama uz likuma pamata.

Apbūves tiesības, mantojamās nomas un reālnastas kopīga iezīme ir lietu tiesīgā pienākums veikt regulārus maksājumus par labu ar lietu tiesību apgrūtinātās zemes īpašniekam. *Emphyteusis* gadījumā to apzīmē ar terminu *canon* jeb Bībelē²⁹ sastopamo *vectiga*³⁰, apbūves tiesību – ar terminu *solarium*³¹.

“Piespiedu nomas” izcelšanās balstās uz fikciju, ka divas personas var nodibināt pilnvērtīgas īpašuma tiesības uz vienu un to pašu zemes vienību un realizēt tās neatkarīgi viena no otras.³² Šī iemesla dēļ jebkura no minētajām konstrukcijām arī būs pielietojama “piespiedu nomas” attiecībām, vienīgi pielietojot juridisku fikciju.

Piemēram, diskusija par noilguma piemērošanu “piespiedu nomas” attiecībās, kurā atskaites punkts ir jautājums, vai “piespiedu nomu” nodibina civiltiesisks vai komerciesību darījums³³, pamatojas uz juridisku fikciju, ka “piespiedu nomas” attiecības, kas rodas uz likuma pamata, priekšnoteikums ir darījums, ko atbilstoši vienas partijas ieskatiem regulē Civillikums, otras – Komerclikums.

Tā kā ēka, pamatojoties uz “atjaunošanas likuma” 14. pantā paredzēto izņēmumu no CL 968. panta, atzīstama par patstāvīgu nekustamu īpašumu, tad “piespiedu noma” kā likumā noteikts pastāvīgs pienākums “atkārtoti dot noteiktus

²⁹ The Bible. Romans 13:7, 13.13. Pieejams: <https://www.biblestudytools.com/vul/passage/?q=romans+13:7-10;+romans+13:13> [aplūkots 27.02.2018.].

³⁰ Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Rīga: Zvaigzne, 1977, 120. lpp.

³¹ Turpat, 121. lpp.

³² Pētījums par Civillikuma Lietu tiesību daļas (ceturtās, piektās, sestās un septītās nodaļas) modernizācijas nepieciešamību, 5. lpp. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/nozares-politika/petijumi> [aplūkots 20.02.2018.].

³³ Kārklīņš J. Noilgums piespiedu nomas attiecībās komerciesībās. *Jurista Vārds*, 27.02.2018., Nr. 9 (1015), 14.–19. lpp.

izpildījumus naudā” atbilst CL 1260. pantā norādītajam reālnastas raksturojumam. Arī šī paralēle ir ne vairāk kā nejauša sakritība.

Šī raksta autora rīcībā nav ziņu, ka tiesa jebkad būtu piemērojusi reālnastai raksturīgos noteikumus – vairāki kalpojošā nekustamā īpašuma īpašnieki atbild tiesīgai personai par reālnastu solidāri (CL 1266. pants); kā arī – ar noilgumu izbeidzas tiesība uz termiņa maksājumiem vai pienākumiem, ja tie nav pieprasīti desmit gadu laikā (CL 1274. pants), bet ne pati reālnasta (CL 1275. pants).

Nekustams īpašums var būt tikai ķermeniska lieta – zemes gabals, ēka, bet ne nekustama īpašuma domājamā daļa (kaut arī tā var tikt atzīta par nekustamu mantu).³⁴ Tādējādi nebūtu pamatoti uzskatīt, ka piespiedu noma apgrūtina nekustama īpašuma domājamo daļu.

Dzīvokļa īpašums kā lietu kopība sastāv no atsevišķā īpašuma un attiecīgas kopīpašuma domājamās daļas. Dzīvokļa īpašuma sastāvā ietilpstošais atsevišķais īpašums un kopīpašuma domājamā daļa tiesiski nav atdalāmi (Dzīvokļa īpašuma likuma 2. panta otrā daļa). Būtu nelogiski uzskatīt, ka reālnasta attiecas uz dzīvokli kā atsevišķo īpašumu, tāpat kā daudzdzīvokļu mājas fasādes, bēniņu, kāpņu telpas vai jumta uzturēšana kārtībā nesadalās mozaikas veidā atsevišķu fasādes, pamatu vai bēniņu daļai piegulošu dzīvokļu starpā, bet attiecas uz visu daudzdzīvokļu māju kopumā.³⁵

Judikatūrā nostabilizējusies atziņa, ka “[a]tbilstoši likuma “Par dzīvokļa īpašumu” 12. pantam dzīvokļa īpašnieks sedz nepieciešamos izdevumus, kas saistīti ar zemes gabala uzturēšanu, proporcionāli sava dzīvokļa īpašuma lielumam. Saskaņā ar šā likuma 34. panta otro daļu sabiedrībai, kurai nodotas attiecīgās dzīvojamās mājas pārvaldīšanas un apsaimniekošanas tiesības, ir tiesības prasīt no dzīvokļa īpašniekiem, arī no tiem, kuri nav sabiedrības dalībnieki, zemes gabala uzturēšanai nepieciešamo izdevumu attiecīgās daļas samaksu (likuma “Par dzīvokļa īpašumu” 12. pants, 34. panta otrā daļa)”³⁶ un pienākumu maksāt izdevumus par apkuri, pat ja konkrētais dzīvokļa īpašnieks atslēdzies no kopējās apkures sistēmas un apkures pakalpojumu nesaņem.³⁷

Nav nekāda pamata, lai neatzītu “piespiedu nomu” par izdevumiem, kas saistīti ar zemes gabala uzturēšanu.

Tajā pašā laikā nebūtu pamatoti uzskatīt, ka piespiedu noma apgrūtina atsevišķu dzīvokli, nevis visu daudzdzīvokļu ēku kopumā. Šāda pieņēmuma neatbilstība reālajai situācijai uzskatāmi konstatējama visos tajos gadījumos, kad dažādos daudzdzīvokļu ēkas stāvos uzbūvētie tipveida dzīvokļi atrodas uz viena un tā paša zemes gabala perimetra. Līdzīgi, kā nav iespējama šo dzīvokļu īpašnieku zemes lietošanas tiesību horizontāla dalīšana, par nepieļaujamu uzskatāma arī daudzdzīvokļu mājas atsevišķo dzīvokļu īpašnieku “piespiedu nomas” maksāšanas kopīgā pienākuma dalīšana. Tāpat kā par “piespiedu nomas” samaksu atbildība jāuzņemas dzīvokļu īpašnieku kopībai, tāds pats nesadalīts “piespiedu nomas”

³⁴ Rozenfelds J. Lietu tiesību objekti (*Rights in rem*). Latvijas Universitātes žurnāls “Juridiskā Zinātne”. Nr. 8. Rīga: Latvijas Universitāte, 2015. 28.–29. lpp.

³⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2006. gada 10. maija spriedums lietā Nr. SKC – 241. Pieejams: <http://at.gov.lv/downloadlawfile/3488> [aplūkots 12.02.2018.].

³⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2007. gada 29. augusta spriedums lietā Nr. SKC – 535. Pieejams: <http://at.gov.lv/downloadlawfile/3469> [aplūkots 12.02.2018.].

³⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedums civillietā Nr. SKC-754/2008. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi. 2006. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 152. lpp.

maksas pienākums gulstas arī uz dzīvokļu īpašumos nesadalītu daudzdzīvokļu māju domājamo daļu īpašniekiem. Tas apstāklis, ka pēc “piespiedu nomas” samaksas maksātājam rodas regresa prasījums pret atsevišķiem dzīvokļa vai arī kopīpašuma domājamās daļas īpašniekiem, negroza “piespiedu nomas” kā kopīgi uz visiem daudzdzīvokļu ēkas kopīpašniekiem guloša pienākuma raksturu.

Kopsavilkums

1. Termins “piespiedu noma” apzīmē tiesisku attiecību, kas atrodas uz divu civiltiesisko attiecību tipu – saistību jeb personisko, prasījuma (*in personam*) un lietu (*in rem*) – tiesību robežas.
2. Piespiedu nomas attiecības tiesību zinātnē raksturotas gan kā nomai līdzīgas attiecības, gan kā reālnasta.
3. Piespiedu nomas kvalifikācija tiesu praksē piedzīvojusi būtiskas izmaiņas. Sākotnēji tā interpretēta kā saistība, kas rodas uz nomas līguma pamata, kas noslēgts starp ēkas (dzīvokļa) un zemes īpašnieku, taču, sākot no 2009. gada, tiesas secinājušas, ka pienākums maksāt piespiedu nomu var rasties arī tad, ja nomas līgums nav noslēgts.
4. Piespiedu nomas apmēra tiesiskais regulējums laika gaitā piedzīvojis būtiskas izmaiņas, paredzot gan piespiedu nomas likumā noteikto maksimāli pieļaujamo apmēru, gan variējot šī apmēra aprēķināšanas un piedziņas mehānismu.
5. Tā kā piespiedu nomas maksāšanas pienākums rodas no paša citai personai piederošas zemes apbūvēšanas fakta, kas likumā noteikto izņēmumu dēļ neizraisa vispārīgās CL 968. pantā paredzētās sekas un princips *superficies solo cedit* šiem speciālajiem gadījumiem netiek piemērots, jāizdara secinājums, ka pienākums maksāt par apbūvētās zemes lietošanu, respektīvi, tās faktiski pārņemšanu apbūvētāja valdījumā, atbilst reālnastas pazīmēm.
6. Ņemot vērā, ka nekustams īpašums var būt tikai ķermeniska lieta – zemes gabals, ēka, bet ne nekustama īpašuma domājamā daļa, nebūtu pamatoti uzskatīt, ka piespiedu noma apgrūtina nekustama īpašuma domājamo daļu.
7. Dzīvokļa īpašuma sastāvā ietilpstošais atsevišķais īpašums un kopīpašuma domājamā daļa tiesiski nav atdalāmi. Piespiedu noma attiecas nevis uz dzīvokli kā atsevišķu īpašumu, bet uz visu daudzdzīvokļu māju kopumā.

NOILGUMS PIESPIEDU NOMAS ATTIECĪBĀS KOMERCTIESĪBĀS

LIMITATION PERIOD IN COMMERCIAL LAW CONCERNING FORCED LEASE

Jānis Kārklīņš, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesību zinātņu katedras asociētais profesors

Summary

The article contains analysis of the term “limitation period” and its content, i.e., its role in commercial law, as well as the meaning of limitation period in lease agreements, which are forced by the law (based on law instead of free will). The examined questions are analyzed from the standpoint of theoretical sciences, therefore allowing other legal scholars to use the conclusions given in the article in their scientific work. The article also contains the analysis of Latvian case findings regarding the limited period in commercial law. The article contains several elements indicating when and how to establish the limited period of commercial claims, as well as commercial claims, which are based on law. The conclusion of the article is that limitation period in three years in all commercial claims, independently, whether the claim is based on commercial agreement or on statutory regulation (law).

Atslēgvārdi: nomas attiecības, piespiedu noma, likumiskā noma, komercdarījumi, komerctiesības, noilgums, saistība uz likuma pamata

Keywords: lease, forced lease, lease based on law, commercial agreements, limitation period, prescription, obligation based on law

Ievads

Stājoties spēkā Komerclikuma¹ (turpmāk – KCL) D daļai, spēkā stājās arī noteikumi par noilgumu komercdarījumos, saskaņā ar kuriem visi prasījumi, kas izriet no komercdarījumiem, noilgst triju gadu laikā (KCL 406. pants). Tomēr it kā sākotnēji vienkāršais jautājums praksē rada vairākas neskaidrības. Jautājums ir gan par to, vai vienpusējos komercdarījumos, kuros komersants ir tikai viena puse, trīs gadu noilgums ir piemērojams arī nekomersantam, gan par to, vai komersanta tiesiskajās attiecībās, kuras radušās uz likuma pamata, ir piemērojams KCL 406. panta regulējums par triju gadu noilguma termiņu. Šī raksta mērķis ir apskatīt otro jautājumu – par noilguma termiņu uz likuma pamata radītās saistību tiesībās, kuras formāli neatbilst komercdarījumam. Tieši saistībā ar pēdējo praksi ir aktuāls jautājums par to, vai piespiedu nomas attiecībās komersanta prasījumiem ir triju vai Civillikumā² (turpmāk – CL) noteiktais 10 gadu noilguma termiņš? Salīdzinoši

¹ Komerclikums: LV likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 158/160 (2069/2071), 2000, 4. maijs.

² Civillikums: LV likums. *Valdības Vēstnesis*, Nr. 46, 1937, 26. febr.

nesen žurnālā “Jurista Vārds” tika publicēts Artas Snipes raksts “Par saistības un prasības noilgumu saistībai, kas radusies uz likuma pamata”,³ kurā argumentēts, ka komersanta prasījumi, kas izriet no piespiedu nomas attiecībām, noilgst 10 gadu laikā. Šī raksta mērķis ir sniegt citu argumentētu skatījumu uz A. Snipes rakstā pausto nostāju.

1. Prasījuma noilguma mērķis komerciesībās

Lai atbildētu uz ievadā izvirzīto jautājumu, nepieciešams sākt ar noilguma institūta mērķa izziņāšanu. Noilguma institūta jēga un mērķis saskatāms gan no publisko, gan privāto interešu aspekta. Publiskās intereses izpaužas tajā, ka noilguma institūts neļauj kreditoram savu prasījumu īstenot neierobežoti ilgā laika posmā.⁴ Šāds ierobežojums noteikts, vadoties no apsvērumiem: jo ilgāks laiks paiet kopš prasījuma rašanās brīža, jo grūtāk ir parādniekam atspēkot iespējamā prasījuma nepamatotību un strīdīgumu. Iespēja prasīt novecojušu saistību izpildi, kuras tādējādi varētu tikt balstītas uz nepilnīgiem juridiskiem faktiem, satur bīstamību pareizam tiesisko attiecību noregulējumam un tātad arī drošai un noteiktai civiltiesiskai apgrozībai.⁵ Tādējādi noilguma termiņš ir noteikts arī tiesiskās drošības un noteiktības interesēs,⁶ kas rezultējas stabilākā civiltiesiskā apgrozībā. Savukārt no privāto tiesību interešu skatu punkta noilguma institūts aizsargā parādnieku, tas ir noteikts parādnieka interesēs,⁷ lai tam nav jābūt neierobežoti ilgā laika posmā saistītam ar prasījumu, kuru kreditors nav sācis īstenot. Noilguma regulējums no privāto interešu viedokļa tādējādi skar arī kreditoru, kurš zina: lai saņemtu no parādnieka naudu, lietu, darbību vai atturēšanos no darbības, kurai ir mantiska vērtība (CL 1401. pants), ir aktīvi jādarbojas, jo pasivitāte noved pie prasījumu tiesību zaudēšanas. Līdz ar to noilguma regulējuma tiesībpolitiskais mērķis ir nodrošināt tiesisko attiecību stabilitāti un noteiktību noteiktā laika posmā (tiesisko attiecību mieru)⁸ un novērst nenoteiktību mantiskajās attiecībās.⁹ Noilgums sabalansē kreditora intereses gūt apmierinājumu no parādnieka (saistību saistošā spēka princips) un parādnieka paļaušanos uz kreditora pasivitāti noteiktu laiku kā atteikšanos no savām prasījuma tiesībām (saistību terminētā spēka princips).

CL vispārējais noilguma termiņš ir 10 gadi. Vienlaikus jāatzīmē, ka noilguma termiņi ir dažādi – daudzos likumos tie ir paredzēti īsāki. Piemēram, darba

³ Snipe A. Par saistības un prasības noilgumu saistībai, kas radusies uz likuma pamata. *Jurista Vārds*, Nr. 40 (994), 2017, 26. sept.

⁴ Eidgenössisches Justiz- und Polizeidepartement EJPD. Bundesamt für Justiz BJObligationenrecht (Revision des Verjährungsrechts). Bericht zum Vorentwurf. Schweiz, August, 2011, S. 6–7.

⁵ Буковский В. (Сост.) Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г.г. и съ разъяснениями) въ 2 томахъ. Т. II., содержащий Право требований. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 1522.

⁶ Brox/Walker. Schuldrecht Allgemeiner Teil. München, 2015, S. 286.

⁷ Wolf/Neuer. Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Rechts. 10. Auflage. Verlag C. H. Beck. München. 2012, S. 261.

⁸ Буковский В. (Сост.) Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г.г. и съ разъяснениями) въ 2 томахъ. Т. II., содержащий Право требований. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 1522.

⁹ Torgāns K. *Saistību tiesības. Mācību grāmata*. Rīga, 2014, 246. lpp.

tiesībās¹⁰ – 2 gadi, apdrošināšanas tiesībās¹¹ – dažos gadījumos 2 gadi u. c. Arī pašā CL ir paredzēti īsāki prasījuma izlietošanas termiņi nekā vispārējie 10 gadi – prasījumos par lietas trūkumiem (CL 1633., 1634. pants), prasījumos par pirkuma līguma atcelšanu pārmērīga zaudējuma gadījumā (CL 2046. pants), prasījumos, kas izriet no kvazideliktiem (CL 2362. pants) u. c. Te gan jāņem vērā, ka ir jānošķir jēdziens “noilgums” no jēdziena “materiāltiesisks prekluzīvs termiņš”. Liela daļa no saīsinātajiem prasījuma noilguma termiņiem ir materiāltiesiski prekluzīvi termiņi, kuru tecēšanu nevar pārtraukt ar atgādinājumu vai citādi, tomēr jebkurā gadījumā tiesiskās sekas ir identiskas kā noilgumam – prasījuma tiesība ir izbeigusies.

Saīsināti prasījumu noilguma termiņi ir atrodamī arī pašā KCL, piemēram, sākot no trim mēnešiem (KCL 171. panta trešā daļa) līdz vienam gadam (KCL 445. panta pirmā daļa, 456. panta pirmā daļa). Te rodas jautājums, kāpēc likumdevējs atsevišķos gadījumos ir paredzējis īsākus noilguma vai materiāltiesiski prekluzīvos termiņus. Atbilde izriet no iepriekš apskatītajām publiskajām interesēm, t. i., īsāki noilguma termiņi ir noteikti ātrākai civiltiesiskai apgrozībai,¹² un to saīsināšana neizjauc balansu starp saistību saistošā spēka principu un saistību terminētā spēka principu. Komerclikuma normu mērķis ir veicināt komerciesisko apgrozību, nodrošinot vienkāršību¹³ un ātrumu komercdarījumu noslēgšanā un izpildē.¹⁴ Caur to tiesību subjektiem tiek “piespiests” ātrāk reaģēt uz prasījuma īstenošanu, ātrāk iegūt tiesisko attiecību noteiktību. Tam ir divi iemesli, pirmkārt, īsāki termiņi ir paredzēti tajos gadījumos, kad to pagarināšana būtu nesaprātīga no tiesisko attiecību satura un atbildības piemērošanas viedokļa, otrkārt, tur, kur notiek ātrāka saimnieciskā apgrozība, nepieciešams arī ātrāk iegūt tiesisko noteiktību. KCL 406. pantā paredzētais triju gadu noilguma termiņš prasījumiem, kas izriet no komercdarījumiem, ir noteikts civiltiesiskās apgrozības interesēs – komercdarbības aprīte ir ātra, tajā piedalās speciālie tiesību subjekti – komersanti, kam ir labākas zināšanas par saistībtiesisko vidi nekā vispārējiem privāttiesību subjektiem, līdz ar to no tiesisko attiecību satura viedokļa garāka noilguma termiņa paredzēšana komerciesībās nav nepieciešama, lai izpildītu publiski tiesiskās intereses. Komerciesību galvenais uzdevums ir vienkāršot, paātrināt un padarīt operatīvāku privāttiesisko (komerciesisko) apgrozību (privāttiesiskās apgrozības paātrināšanas princips), vienlaikus nodrošinot arī šīs apgrozības stabilitāti, paaugstinātu uzticības aizsardzību un komersantu atbildības pakāpi.¹⁵ Turklāt atšķirībā no vispārējām civiltiesībām, kur izteiktāk darbojas sociāli vājāku, tiesiski un saimnieciski nepieredzējušu personu aizsardzības princips, komerciesībām kā speciālajām privāttiesībām nav raksturīga šāda veida aizsardzība attiecībā uz saimnieciski pieredzējušiem tiesību subjektiem – komersantiem, kuriem, ņemot vērā komerciesisko

¹⁰ Sk. Darba likuma 31. panta pirmo daļu. Darba likums: LV likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 105 (2492), 2001, 6. jūl.

¹¹ Sk. likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 32. panta otro daļu. Par apdrošināšanas līgumu: LV likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 188/189 (1249/1250), 1998, 30. jūn.

¹² Brox H., Walker W. *Schuldrecht Allgemeiner Teil*. München, 2015, S.286.

¹³ Strupiņš A. Par Komerclikuma projektu, nododot to Saeimas izskatīšanai un vispārējai iepazīšanai. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 163/166, 1999, 20. maijs.

¹⁴ Balodis K. Jaunais komercdarījumu regulējums un tā piemērošana. *Jurista Vārds*, Nr. 21(564), 2009, 26. maijs.

¹⁵ Konceptija “Par komercdarījumu tiesisko regulējumu” (informatīvā daļa). Ministru kabineta 2005. gada 16. novembra rīkojums Nr. 731. Pieejams: tap.mk.gov.lv/doc/2005/TMkonc_220207.doc [aplūkots 28.11.2017.].

attiecību īpatnības, bieži vien jārēķinās ar tiesiski nelabvēlīgāku seku iestāšanos.¹⁶ Komersants nav tipisks civiltiesību subjekts, kura tiesību un interešu aizsardzībai paredzētas vispārējo civiltiesību normas.¹⁷ Kā spilgts piemērs, kas komercietībās raksturo privāttiesiskās apgrozības paātrināšanas principu un tādējādi paredz ārkārtīgi īsu prasījuma noilguma termiņu (materiāltiesisku prekluzīvu termiņu), minams KCL 411. pants, kas paredz pircēja pienākumu iespējami īsā laikā pārbaudīt preci un paziņot par tās trūkumiem. Ja pircējs šajā termiņā nepaziņo pārdevējam par saņemtās preces trūkumiem, uzskatāms, ka pircējs ir pieņēmis preci, un tas zaudē CL 1620. panta otrajā daļā paredzētās tiesības prasīt pirkuma līguma atcelšanu vai preces cenas samazināšanu (izņemot gadījumu, kad precei ir apslēpti trūkumi, kurus, pārbaudot preci, nebija iespējams konstatēt). Tāpat, kā jau iepriekš minēts, īsāki noilguma termiņi ir noteikti atsevišķos komercdarījumu veidos, piemēram, prasījumi pret ekspeditoru par ekspedīcijai nodotās kravas bojājumiem, bojāšanos, iztrūkumu, bojāeju vai nozaudēšanu, kā arī par kravas nogādāšanas nokavējumu noilgst viena gada laikā (KCL 445. pants). Tāds pats termiņš paredzēts komerciālā glabājuma gadījumā (KCL 456. pants). Tātad komersanti kā savas jomas speciālisti, kas tiesiskajās attiecībās uzstājas kā kreditori, civiltiesiskās apgrozības interesēs tiek mazāk aizsargāti nekā vispārējie privāttiesību subjekti.

2. Prasījumu tvērums, kuri izriet no komercdarījumiem

KCL 406. pants nosaka, ka triju gadu laikā noilgst no komercdarījuma izrietošie prasījumi (speciālais noilguma termiņš). Jautājums šeit rodas par vārdiem “izrietošie prasījumi”. Atkarībā no šī vārda izpratnes panta tvērums var tikt iztulkots sašaurināti, nosakot, ka tikai tieši pašā komercdarījumā identificējami prasījumi pakļaujas triju gadu noilgumam, vai arī tikt iztulkots paplašināti, t. i., paredzot, ka ikviens prasījums, kas jebkādā tiesiskā veidā ir saistīts ar komercdarījumu (tiesiski secīgs), noilgst triju gadu laikā. Lielā mērā atbilde uz šo jautājumu saistās ar to, vai triju gadu laikā noilgst visi komercietisiski prasījumi neatkarīgi no to rašanās pamata, vai arī tikai tādi, kas ir komercietisiski, bet to rašanās pamats ir vienīgi darījums. Tātad viens no būtiskiem jautājumiem ir, vai saīsināta noilguma termiņa noteikšanā komercietisību jomā ir nozīme apstāklim, uz kāda pamata komersantam ir radies prasījums, t. i., ka prasījums, kas iegūts darījuma ceļā, ir mazāk aizsargāts laikā nekā prasījums, kas iegūts uz likuma pamata.

Lai noteiktu KCL 406. panta tvērumu, nepieciešams noteikt normas mērķi. Kā norādīts iepriekš, saīsināta noilguma termiņa noteikšanai komercietībās pamatā ir privāttiesiskās apgrozības paātrināšanas princips. Komercdarījumu tiesības kā saistību tiesības ir dinamiskas tiesības,¹⁸ to mērķis ir veicināt komercietisko apgrozību, nodrošinot ātrumu komercietiskajā apritē. Nevienā tiesību avotā vai likuma anotācijā nav iespējams atrast norādi, ka komercietiskā aprīte aptver tikai tādus saistībtiesiskus prasījumus, kuru rašanās pamats ir identificējams vienīgi pašā darījumā. Komercietiskā aprīte rodas uz dažādiem pamatiem (darījumiem, darījumiem līdzīgām darbībām, no darījumiem secīgi izrietošiem juridiskiem

¹⁶ Lošmanis A. Jaunais Latvijas Komerclikums. Grām: *Tiesību transformācijas problēmas sakarā ar integrāciju Eiropas Savienībā*. Rīga: LU Juridiskā fakultāte, 2002, 298. lpp.

¹⁷ Balodis K. Ieteicamais komercdarījumu regulējums Komerclikumā. *Likums un Tiesības*, Nr. 2, 2004, 34. lpp.

¹⁸ Brox H., Walker W. *Schuldrecht Allgemeiner Teil*. München, 2015, S. 5.

faktiem u. tml.), un tā ietver ikvienu saistību, kura saturiski attiecas uz komercietiesisko apriti. Tieši no noilguma institūta publisko interešu viedokļa ir secināms, ka saīsinātā noilguma noteikšana komercietiesībās nav saistāma ar saistību rašanās pamatu, bet gan ar jomu, kurā prasījums pastāv, – komercietiesiskās apgrozības jomu. Respektīvi, publiski tiesiskās intereses caur saīsināto noilguma termiņu ir vērstas uz visas komercdarbības jomas specifiskāku noregulējumu, salīdzinot ar vispārējām civiltiesībām. Tāad komercdarījumi ir visi tie komersanta darījumi, ko tas noslēdzis savas komercdarbības ietvaros,¹⁹ turklāt šis jēdziens ir jāuztver plašināti, saprotot ar to katru darbību vai rīcību (t. sk. darījumam līdzīgu darbību), kas rada kādas prasījuma tiesības²⁰ un kas ir vērstas uz darbībām gūt ekonomisku labumu.²¹ Līdz ar to KCL 406. panta tvērums attiecas uz ikvienu prasījumu, kurš izriet no komercietiesiskās aprites jeb, citiem vārdiem, ir komercietiesiskas dabas. Komercietiesiskās dabas jēdziena saturs izriet no KCL 1. panta otrās daļas, saskaņā ar kuru komercdarbība ir atklāta saimnieciskā darbība, kuru savā vārdā peļņas gūšanas nolūkā veic komersants. Tādējādi ikviens prasījums, kura īstenošana pēc satura atbilst KCL 1. panta otrajai daļai, t. i., ir vērstas uz peļņas gūšanu, ir pakļauts KCL 406. panta tvērumam. Šāds secinājums rada jautājumu – vai arī tādi komercietiesiski prasījumi, kas rodas uz likuma pamata, ir pakļauti KCL 406. panta regulējumam?

3. Uz likuma pamata radušos prasījumu noilgums komercietiesībās

Par pamatotu var atzīt secinājumu, ka uz likuma pamata pastāvošas nomas tiesiskās attiecības nevar kvalificēt kā komercdarījumu. To atzīst tiesu prakse vairākos tiesu spriedumos. Piemēram, lietā Nr. SKC-349/2016 norādīts, ka “šāda interpretācija atbilst arī tiesību doktrīnas atziņām, ka piespiedu noma nav piespiedu kārtā noslēgts līgums”. Piespiedu nomas situācijā nenotiek īpašnieka zemes nodošana nomniekam, zeme jau vēsturisko notikumu rezultātā atrodas cita lietojumā. Lietā Nr. SKC-198/2016 Augstākā tiesa ir norādījusi: “starp pusēm pastāvošajām zemes nomas tiesiskajām attiecībām ir piespiedu raksturs, jo tās pastāv neatkarīgi no viņu gribas.” Tāpat lietās Nr. SKC-255/2016 un Nr. SKC-226/2016 Augstākā tiesa ir norādījusi, ka “zeme jau vēsturisku notikumu rezultātā atrodas [dzīvokļu īpašnieku] lietojumā. Ievērojot minēto, apšaubāma ir nomas līguma slēgšanas nepieciešamība. Vēl jo vairāk, ja raugās uz nomu kā līguma veidu, tad piespiest noslēgt līgumu ir absurds.” Minēto papildina judikatūras atziņas, ka arī tad, ja zemes īpašnieks ir komersants, piespiedu nomas tiesiskās attiecības nav atzīstamas par klasisku komercdarījumu. Augstākā tiesa 2016. gada 4. marta spriedumā lietā Nr. SKC-40/2016 norādījusi, ka “komercdarījuma noslēgšanai piemērojami Civillikuma noteikumi par tiesiskajiem darījumiem, [...] komercdarījumā, tāpat kā jebkurā citā tiesiskā darījumā, saskaņā ar Civillikuma 1427. pantu ir nepieciešams brīvi pausts personas gribas izteikums”.

Tādējādi tiesu praksē ir nostiprinājies uzskats, ka zemes piespiedu nomas tiesiskās attiecības pastāv uz likuma, nevis tiesiska darījuma pamata. Balstoties uz šo secinājumu, A. Snipe savā rakstā izdara secinājumu, proti, ka secīgi arī

¹⁹ Radionova S. Par komercdarījumu pamatkonceptiju. *Likums un Tiesības*, Nr. 2, 2001, 41. lpp.

²⁰ Brox H. *Handels- und Wertpapierrecht*, 14. Auflage. C. H. Beck'sche Verlagsbuch, München. 1999, S. 124.

²¹ Klutzing E. *Grundzüge des Handelsrechts*. 14. Auflage, Verlag Franz Vahlen GmbH, München. 2014, S. 181.

šādām uz likumu balstītām nomas attiecībām nav piemērojams KCL 406. pantā noteiktais speciālais noilguma termiņš, jo šādas nomas attiecības neatbilst KCL 388. panta komercdarījuma jēdzienam. Tomēr šāds secinājums balstās gramatiskā normas iztulkošanā un nav pamatots.

Lai arī likumiskām (piespiedu) nomas attiecībām nav brīvprātības rakstura, jo tās pastāv neatkarīgi no zemes īpašnieka vai ēku īpašnieka gribas uz likuma pamata (kas aprobežo zemes īpašnieka tiesības brīvi rīkoties ar savu īpašumu, vienīgi paredzot viņam tiesības saņemt no ēku un būvju īpašnieka nomas maksu), tomēr izšķirošais apstāklis, vai šādām attiecībām piemērojams KCL 406. panta regulējums, ir nevis tas, vai saistību tiesība ir radusies uz likuma pamata, bet gan – vai saistību tiesība ir komersanta saimnieciskās darbības elements, t. i., vai komersants, pamatojoties uz šo saistību, gūst sistemātisku ekonomisku labumu, tātad veic komerc tiesisko apri.

Šeit būtiski norādīt, ka komersants piespiedu nomas attiecībās nav nonācis pret savu gribu, t. i., kaut kāda juridiska fakta rezultātā, kuru tas nevēlējās pieļaut, tomēr piespiedu kārtā ir nokļuvis tiesiskās attiecībās ar citu personu. Zemī, kura atrodas dalītā īpašumā, komersants vienmēr ir iegādājies komercdarījuma (piemēram, pirkuma līguma ietvaros) vai cita privāttiesiska darījuma rezultātā (reorganizācijas, uzņēmumu pārejas u. tml.), līdz ar to ir uzskatāms, ka komersants, slēdzot darījumu, ir zinājis vai tam vajadzēja zināt par dalītā īpašuma pastāvēšanu. Ņemot vērā KCL 2. pantā noteikto, ka komercreģistrā ierakstīta komersanta saimnieciskā darbība ir atzīstama par komercdarbību, ir secināms, ka šāda dalītā īpašuma iegūšana ir notikusi plānotas komercdarbības ietvaros.²² Tātad komersants piespiedu nomas attiecībās ir nonācis ar gribas izteikumu, jo nav iespējams komersantam tādās attiecībās nokļūt bez gribas izpauduma. Tāpēc var teikt, ka komersantam minētās attiecības nav tīri uz likuma pamata radītas saistību tiesības, bet vairāk ir ar līgumisku raksturu. To apstiprinājusi arī Augstākā tiesa lietā Nr. SKC-349/2016 – “uz likuma un tiesas sprieduma pamata pusēm izveidojas līgumam līdzīgas attiecības, bet ne līgums”. Tādējādi pēc būtības šo tiesisko attiecību dalībnieks atrodas līgumam līdzīgās tiesiskās attiecībās, kurās turklāt tas nokļuvis ar noteiktu pastarpinātu gribas izteikumu. Kā norādīts tiesību teorijā, darījumam līdzīga darbība tāpat kā gribas izteikums ir tiesību subjekta gribas akts, tāpēc likuma normas par tiesiskajiem darījumiem un gribas izteikumiem pēc analogijas piemērojamas arī darījumam līdzīgām darbībām, ja vien attiecīgo normu mērķis un pušu pamatotās intereses pieļauj šādu piemērošanu.²³ Tāpat arī līgumam līdzīgām attiecībām pēc analogijas ir piemērojamas likuma normas par līgumiem. Tieši tāpēc piespiedu nomas attiecībās tiesas pēc analogijas piemēro citus līgumiskas nomas attiecības regulējošos CL pantus, jo pēc būtības tiesību subjekts atrodas līgumiskās attiecībās, lai arī nokļuvis tajās ar likuma imperatīvu regulējumu. Šajā aspektā jāmin, ka nevietā gan tiesu praksē, gan A. Snipes rakstā no konteksta ir izrauts N. Vīnzarāja citāts kā arguments tam, ka piespiedu noma nesatur nekādus līgumiskos elementus, – “juridiska fakta (apzināti piespiestas izteiksmes) dēvēšana par līgumu (vienošanu) ir konstrukcija pēc principa *plus es tin nomine quam in re*. Šāda konstrukcija ir fiktīva tai ziņā, ka par līgumu dēvētais fakts īstenībā nav

²² Līdzīgu viedokli ir paudusi Tieslietu ministrija un Patērētāju tiesību aizsardzības centrs. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/cits/piespiedu-nomas-tiesisko-attiecibu-aktualie-jautajumi> [aplūkots 27.12.2017.]; <http://www.ptac.gov.lv/lv/news/informacija-pateretajiem-par-sia-vienotais-norekinu-centrs-un-pilsetas-zemes-dienests-darbibu> [aplūkots 27.12.2017.].

²³ Balodis K. *Ievads civiltiesībās*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 169. lpp.

līgums”.²⁴ Šajā 1935. gada rakstā “Prasība par formāla līguma noslēgšanu” N. Vinzarājs apskata pilnīgi citu problēmu, proti, ka, neesot rakstveida nekustamā īpašuma pirkuma līgumam, prasība par šī līguma ietērpšanu rakstiska akta formā un tikai pēc tam prasība par līguma izpildi (īpašuma tiesību atzīšanu) ir bezjēdzīga, jo puses faktiski jau atrodas līgumiskās attiecībās un tāpēc pietiek ar prasības celšanu par īpašuma tiesību atzīšanu, atmetot nevajadzīgo un lieko formalismu. Tādējādi N. Vinzarāja apgalvojumus attiecināt uz piespiedu nomu, kāda nepastāvēja pirmskara Latvijā, ir kļūdaini.

Ja par pareizu atzītu tēzi, ka, tā kā piespiedu nomas attiecības ir radušās uz likuma pamata, tās nesatur līgumiskos elementus un tāpēc tām nav piemērojams KCL 406. panta regulējums, tad tāpat nav pieļaujams piemērot nevienu CL pantu, kas regulē līgumiskās nomas attiecības. Tomēr tiesas piespiedu nomas attiecībām pēc analogijas piemēro CL attiecīgos līgumtiesību pantus. Iemesls, lai selektīvi nepiemērotu KCL 406. panta regulējumu komersanta piespiedu nomas attiecībām, bet piemērotu citus līgumtiesību pantus, var būt vienīgi gadījums, ja normas mērķis un pušu pamatotās intereses nepieļauj šādu piemērošanu. Tomēr ne tiesu praksē, ne tiesību zinātnē nav atrodamas tādas identificējamās komersantu pamatotās intereses, kuru rezultātā būtu secināms, ka komersants, kas nonācis piespiedu nomas attiecībās, ir vairāk aizsargājams nekā citi komersanti. Apstāklim, ka komersanta prasījums nav radies tīri uz komercdarījuma pamata, nav nekādas lomas jautājumā par KCL 406. pantā noteiktā noilguma piemērošanu vai nepiemērošanu. Svarīgi ir nevis tas, kā komersants nokļuvis saimnieciski tiesiskajās attiecībās ar citu subjektu, bet gan tas, vai šīm attiecībām ir ar komerciāls raksturs. Tāpēc arī piespiedu nomas attiecībās ir pamatoti secināt: lai gan šīs attiecības nav tīri līgumiska rakstura, tomēr tām pēc analogijas ir piemērojams KCL 406. panta regulējums. Analogija tiesiskā nozīmē ir vienam līdzīgam tiesiskam sastāvam domātu regulējumu (tiesisko seku) pārņemšana uz likumā neregulētu, bet līdzīgu tiesisko sastāvu. Šāda pārņemšana pamatojas uz to, ka sakarā ar šo tiesisko sastāvu līdzību tie abi atbilstoši taisnīguma principam ir jāizvērtē līdzīgi.²⁵

Šāds secinājums balstās komercietiskā noilguma institūta mērķī, kas apskatīts iepriekš. Var izvirzīt tēzi, ka visās saistībtiesiskajās attiecībās, kas ir komercietiska rakstura, ir piemērojams KCL 406. pantā paredzētais noilguma termiņš. Vienīgais izņēmums, kad komersanta prasījumam piemērojams 10 gadu noilguma termiņš, ir ārpuslīgumisko tiesību aizskārumu (deliktu) gadījumos, jo šādas tiesiskās attiecības nav radušās un nav nekad bijušas vērstas uz peļņas gūšanu, tās neietilpst komercietiskā aprītē un iziet ārpus komercietiskā noilguma publisko interešu sfēras (nodrošināt ātrāku civiltiesisko aizsardzību), jo komersants šādās attiecībās vienmēr nonāk pret savu gribu (bez jebkāda gribas izteikuma).

Turklāt, ja tiktu uzskatīts, ka saistībām, kuras rodas uz likuma pamata, nav piemērojams KCL 406. panta triju gadu noilguma termiņš, tad ir konstatējama vēl virkne saistību tiesību, kurām būtu jāpiemēro 10 gadu noilguma termiņš. Komercietiskā aprītē ir atrodami dažādi gadījumi, kad komersants tīri komercietisku prasījumu iegūst uz likuma pamata, bet kuriem nebūtu pamatoti nepiemērot KCL 406. pantā paredzēto saīsināto noilguma termiņu. Piemēram, CL 1759. pants nosaka, ka procenti jāmaksā arī bez noteiktas norunas uz likuma pamata par katru parāda samaksas nokavējumu, kaut arī parāds pats par sevi būtu bezprocentīgs.

²⁴ Vinzarājs N. Prasība par formāla līguma noslēgšanu. *Tieslietu ministrijas Vēstnesis*, Nr. 2, 1935, 1. febr.

²⁵ Neimanis J. *Ievads tiesībās*. 2004, 178. lpp.

Arī tiesību literatūrā norādīts,²⁶ ka likumiskie procenti ir uz likuma pamata nodibināta saistība – “saistības rašanos uz likuma pamata labi ilustrē noteikumi par likumiskajiem procentiem: nav vajadzīga nekāda īpaša vienošanās, lai par sveša kapitāla lietošanu rastos pienākums maksāt procentus”. Ja attiecībā uz likumisko procentu rašanās pamatiem identiski piemērotu A. Snipes argumentus, ko viņa izmanto piespiedu nomas attiecībām, tad būtu jāsecina, ka arī komersanta prasījums par likumisko procentu samaksu noilgst 10 gadu laikā, jo tā rašanās pamats ir likums, nevis komercdarījums. Tāpat kā piespiedu nomas attiecības arī likumiskie procenti ir radušies bez komersanta gribas izteikuma. Te varētu iebilst, sakot, ka likumisko procentu maksāšanas pienākums izriet no komercdarījuma, t. i., bez paša komercdarījuma, kurā komersants nokļuva ar gribas izteikumu, nerastos arī pienākums maksāt likumiskos procentus. Jā, tik tiešām tā ir, bet arī piespiedu nomas attiecībās komersants nokļuva, balstoties uz kādu darījumu (gribas izteikumu), nevis ar juridisku faktu, no kura komersants nevarēja izvairīties.

Vēl kā piemēri, kuros komersanta prasījums var rasties uz likuma pamata, ir minami šādi: (a) regresa prasījumi (piem., galvnieka regresa prasījums pret parādnieku, CL 1704. pants); (b) likumiskā cesija jeb legālcēsija (CL 1793. pants); (c) restitūcija, netaisna iedzīvošanās (CL 2389. pants); (d) likumiskās solidārās saistības (prasījums, kas rodas vienam komersantam pret citiem, ja tas nolīdzinājis visu parādu citu komersantu vietā, CL 1674. pants); (e) uzņēmuma pāreja (prasījumi pāriet jaunam uzņēmuma ieguvējam uz likuma pamata, KCL 20. un 21. pants); (f) likumisks pārjaunojums (jaunajam īpašniekam ir saistoši iepriekšējā īpašnieka noslēgtie dzīvojamās telpas īres līgumi, likuma “Par dzīvojamo telpu īri”²⁷ 8. pants; klusā vietnieka darījums pāriet uz atvietojamu, ja klusais vietnieks izlieto pēc līguma saņemto atvietojamam par labu, CL 1517. pants); (g) likumiskā subrogācija (Eiropas Parlamenta un Padomes regulas (EK) Nr. 593/2008 “Par tiesību aktiem, kas piemērojami līgumsaistībām” (Roma I)²⁸ 15. pants). Šie ir tikai daži piemēri, kad komersantam saistības rodas uz likuma pamata. Piemēram, likuma “Par atbildību par preces un pakalpojuma trūkumiem” 8. panta pirmā daļa nosaka, ka ražotājs vai pakalpojuma sniedzējs ir atbildīgs arī par zaudējumu, kas radies gan preces vai sniegtā pakalpojuma trūkuma dēļ, gan arī kādas trešās personas darbības dēļ. Savukārt panta otrā daļa nosaka, ka šādā zaudējumu atlīdzināšanas gadījumā ražotājam vai pakalpojuma sniedzējam ir tiesības celt regresa prasību pret šo trešo personu tiktāl, ciktāl tās rīcība ir izraisījusi vai palielinājusi zaudējumu. Šādas komersanta regresa tiesības izriet no likuma, nevis no tiesiska darījuma. Tāpat arī komersants, kurš ir galvojis par kādu saistību, dzēšot prasījumu pret kreditoru, uz likuma pamata iegūst regresa prasījuma tiesības pret galveno parādnieku (CL 1704. pants). Tāpēc te rodas retorisks jautājums, vai šādam prasījumam, kas radies uz likuma pamata, ir jāpiemēro 10 gadu noilguma termiņš tikai tāpēc, ka prasījuma rašanās pamats nav darījums, bet gan likums.

Ja, nosakot noilguma termiņu komerciesībās, tiks ņemts vērā tikai tas, uz kāda pamata prasījums ir radies, tas novedīs pie neatrisināmām problēmām, jo viens prasījums (uz likuma pamata) vienlaikus var būt ar 10 gadu noilguma termiņu, bet, to cedējot tālāk, tas iegūst triju gadu noilguma termiņu, jo

²⁶ Torgāns K. *Saistību tiesības*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 31. lpp.

²⁷ Par dzīvojamo telpu īri: LV likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 19, 1993, 29. apr.

²⁸ Eiropas Parlamenta un Padomes regula (EK) Nr. 593/2008 “Par tiesību aktiem, kas piemērojami līgumsaistībām” (Roma I), 2008. gada 17. jūnijs. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32008R0593> [aplūkots 27.12.2017.].

cesionārs šo prasījumu ir ieguvis uz komercdarījuma pamata, vai arī – tieši pretēji – tas saglabā 10 gadu termiņu, ņemot vērā, ka cesija nedrīkstētu izmainīt saistības saturu, tostarp tās terminēto spēku. Nevar palikt nepamanīts, ka šāda kolīzija ir neatrisināma un noved vēl lielākā bezizejā. Tāpēc pieļaut komersanta komerctiesisko prasījumu noilguma termiņa aprēķināšanu, vadoties no komersanta īpašā stāvokļa, nevis no jomas, kurā prasījums pastāv, ir nepareizas komerciesību noilguma institūta izpratnes rezultāts.

Šie piemēri rāda, ka tam, vai saistība rodas uz likuma vai darījuma pamata, nav nekādas juridiskas nozīmes, lai vērtētu, vai prasījumam ir piemērojams KCL 406. panta regulējums. Būtiskais elements ir tas, vai komersanta prasījums ir komerciesiskas dabas (KCL 1. panta otrā daļa). Ja prasījums ir komerciesiskas dabas, tad nav pamata piemērot 10 gadu noilguma termiņu, jo komersants apzinās sava prasījuma saimniecisko dabu. Turklāt jāņem vērā, ka triju gadu noilgums nav prekluzīvs materiāltiesisks termiņš. Komersantam ir iespēja šo termiņa tecējumu atjaunot ar atgādinājumu. Tādējādi nav nekādas publiski pamatotas intereses atsevišķiem komersantiem, kas darbojas dalītā īpašuma nomas jomā, piemērot saudzējošāku regulējumu nekā visai komercdarbības jomai kopumā. Šādai pieejai nav leģitīmā mērķa un īpašās aizsargājamās intereses. Vēl jo vairāk – mūsdienīgā tiesiskajā regulējumā triju gadu noilgums ir paredzēts pat nekomersantiem (piem., Vācijas BGB,²⁹ Eiropas Savienības Kopējā modeļa projekts³⁰ (*Draft common frame of references*) u. c.), jo tiek uzskatīts, ka mūsdienās civiltiesiskā aprīte notiek daudz ātrāk nekā agrāk, personu aizsardzības līdzekļi ir efektīvāki un pieejamāki. Tāpēc, lai novērstu šādas diskusijas nākotnē, būtu nepieciešams grozīt CL, paredzot triju gadu noilguma termiņu visām darījumu tiesiskajām attiecībām.

Kopsavilkums

1. Lai noteiktu KCL 406. panta tvērumu, nepieciešams noteikt normas mērķi. No noilguma institūta publisko interešu viedokļa ir secināms, ka saīsinātā noilguma noteikšana komerciesībās nav saistāma ar saistību rašanās pamatu, bet gan ar jomu, kurā prasījums pastāv, – komerciesiskās apgrozības jomu.
2. Nevienā tiesību avotā vai likuma anotācijā nav iespējams atrast norādi, ka komerciesiskā aprīte aptver tikai tādus saistībtiesiskus prasījumus, kuru rašanās pamats ir identificējams vienīgi pašā darījumā. Komerciesiskā aprīte rodas uz dažādiem pamatiem (darījumiem, darījumiem līdzīgām darbībām, no darījumiem secīgi izrietošiem juridiskiem faktiem u. tml.), un tā ietver ikvienu saistību, kura saturiski attiecas uz komerciesisko aprīti.
3. KCL 406. panta tvērums attiecas uz ikvienu prasījumu, kurš izriet no komerciesiskās aprītes jeb, citiem vārdiem, ir komerciesiskas dabas. Komerciesiskās dabas jēdziena saturs izriet no KCL 1. panta otrās daļas, saskaņā ar kuru komercdarbība ir atklāta saimnieciskā darbība, kuru savā vārdā peļņas gūšanas nolūkā veic komersants.
4. Nav nekādas publiski pamatotas intereses atsevišķiem komersantiem, kas darbojas dalītā īpašuma nomas jomā, piemērot saudzējošāku regulējumu nekā visai komercdarbības jomai kopumā. Šādai pieejai nav leģitīmā mērķa un īpašās aizsargājamās intereses.

²⁹ Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/ [aplūkots 16.01.2018.].

³⁰ Pieejams: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcfr_outline_edition_en.pdf [aplūkots 16.01.2018.].

CIVILLIKUMA 1714. PANTA PIEMĒROJAMĪBA EKSPROMISORISKAM GALVOJUMAM

APPLICABILITY OF SECTION 1714 OF THE CIVIL LAW TO EXPROMISSORY GUARANTEES

Erlens Kalniņš, Dr. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras docents

Summary

The article elaborates upon the “basis of origin” (“source”) and justification for the thesis used in the recent practice of the Supreme Court – Section 1714 of the Civil Law is not applicable to expromissory guarantees. The article also contains a detailed analysis of the basic principle established in the practice of the Latvian Senate during the 1930s, which is quite the opposite, i.e., that the said legal provision is applicable to expromissory guarantees and such guarantor is released from liability, if the creditor has acted negligently in recovery of the debt from the principal debtor.

The article proposes and justifies a conclusion that, in line with the arguments provided in the practice of Latvian Senate during the 1930s, Article 1714 of the Civil Law is applicable also to expromissory guarantees, since the aim of this legal provision is to protect any guarantor against such negligence of the creditor that may adversely affect the guarantor’s right to recourse against the principal debtor.

Atslēgvārdi: ekspromisorisks galvojums, kreditora nolaidība, galvnieka atbrīvošanās no atbildības, labas ticības princips, galvnieka regresā tiesība

Keywords: expromissory guarantee, creditor’s negligence, release of guarantor from liability, principle of good faith, guarantor’s right to recourse

Ievads

[1] Civillikuma 1714. pantā paredzēts, ka “galvnieks atsvabinās no savas atbildības, kad kreditors rīkojies nolaidīgi, izdarot piedziņu no parādnieka, un pielaidis pēc apstākļiem neatvainojamu vilcinājumu”. Šī norma pārņemta Civillikumā (turpmāk – CL) no 1864. gada Vietējo civillikumu kopojuma (turpmāk – VCL) 4549. panta, kurā bija ietverta analogiska norma par galvojuma izbeigšanos kreditora nolaidības dēļ.¹

[2] Jaunākajā tiesu praksē ieviesusies un – pat var teikt – nostiprinājusies tēze, ka CL 1714. pants nav piemērojams, ja galvnieks ir uzņēmies saistību kā pats

---

¹ VCL 4549. pantā bija ietverta šāda norma: “Galvnieks tiek atsvabināts no savas saistības, kad kreditors rīkojies nolaidīgi attiecībā uz piedzišanu no parādnieka un pielaidis vilcināšanos, kura pēc apstākļiem nav atvainojama.” Šeit un turpmāk attiecīgie VCL panti citēti pēc: Vietējo civillikumu kopojums (Vietējo likumu kopojuma III daļa). Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Rīga: Valtera un Rapas akciju sab. izdevums, 1928.

parādnieks,² resp., šī panta noteikumi neattiecas uz ekspromisorisku galvinieku.³ Turklāt nav nekāds noslēpums, ka bankas un citi kreditori parasti uzstāj, lai parādnieks gādā ekspromisorisku galvinieku (un praksē to arī panāk),⁴ kā rezultātā šis galvojuma veids mūsdienās ir visizplatītākais.

Tajā pašā laikā nedz CL 1714. pantā, nedz kādā citā likuma normā nav paredzēts, ka CL 1714. panta noteikumi (par galvinieka atbrīvošanos no galvojuma saistības, ja kreditors rīkojies nolaidīgi, izdarot piedziņu no galvenā parādnieka) nav piemērojami vai neattiecas uz tādu galvinieku, kurš uzņēmis saistību kā pats parādnieks, resp., uzņēmis t. s. ekspromisorisko galvojumu. Vēl vairāk – nevienā tiesību normā pat netieši nav paredzēts vai pieļauts tas, ka ekspromisoriska galvojuma gadījumā kreditors, izdarot piedziņu no galvenā parādnieka, izņēmuma kārtā tomēr ir tiesīgs rīkoties nolaidīgi un šajā ziņā pieļaut neatvainojamu vilcinājumu.

Gluži pretēji, atbilstoši CL 1. pantā nostiprinātajam labas ticības principam ikvienai personai (t. sk. ikvienam kreditoram tiesiskajās attiecībās ar galvinieku) savas subjektīvās tiesības jāizlieto atbilstoši labai ticībai. Kā atzīts tiesību doktrīnā⁵ un akceptēts Augstākās tiesas pastāvīgā praksē⁶, labas ticības princips nozīmē to, ka ikvienam savas subjektīvās tiesības jāīsteno un subjektīvie pienākumi jāpilda, ievērojot citu personu pamatotās intereses. Tāpēc saskaņā ar labas ticības principu personai var tikt liegta subjektīvo tiesību izlietošana vai subjektīvo pienākumu izpilde, ja izrādās, ka otras puses pretējās intereses saskaņā ar likuma mērķi un konkrētās lietas apstākļu kopumu ir atzīstamas par svarīgākām (šādā gadījumā tiesisku aizsardzību bauda otra puse, kuras intereses tiek atzītas par pamatotām un aizsargājamām).

[3] Līdz ar to, pirmkārt, jānoskaidro iepriekš minētās pietiekami strikti formulētās tiesu prakses tēzes (par CL 1714. panta absolūtu nepiemērojamību ekspromisoriskam galvojumam) rašanās pamats jeb avots un juridiskais pamatojums. Otrkārt, jānovērtē, vai salīdzinājumā ar līdzšinējā tiesu praksē doto pamatojumu nav rodams pārliecinošāks juridiskais pamatojums tam, lai turpmākajā tiesu praksē tomēr neņemtu vērā šādu kategorisku tēzi.

² Sk. Augstākās tiesas 2011. gada 27. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-86/2011, [16] punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/> [aplūkots 30.01.2018.]; Augstākās tiesas 2016. gada 19. februāra spriedums lietā Nr. SKC-44/2016 (Nr. C28366012), [7] punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 30.01.2018.].

³ Sk. Augstākās tiesas 2017. gada 17. februāra spriedums lietā Nr. SKC-46/2017 (Nr. C13057213), [7.2] punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 30.01.2018.]; Augstākās tiesas 2017. gada 11. decembra spriedums lietā Nr. SKC-292/2017 (Nr. C28283011), [14] punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/> [aplūkots 30.01.2018.].

⁴ Sk. Torgāns K. *Saistību tiesības. Mācību grāmata*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 94. lpp.

⁵ Sk. Balodis K. Labas ticības princips mūsdienā Latvijas civiltiesībās. *Jurista Vārds*, Nr. 24 (257), 2002; Balodis K. *Ievads civiltiesībās*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 141. lpp.

⁶ Sk., piem., Augstākās tiesas 2008. gada 4. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-176/2008; Augstākās tiesas 2010. gada 24. februāra spriedums lietā Nr. SKC-42/2010, [20] punkts; Augstākās tiesas 2017. gada 24. augusta spriedums lietā Nr. SKC-211/2017 (Nr. C28461011), [9.3] punkts. Pieejami: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/> [aplūkots 30.01.2018.].

1. Ekspromisoriskā galvojuma jēdzieniskās izpratnes veidošanās vēsture

[4] Galvojuma iedalījums vienkāršā (neekspromisoriskā) un ekspromisoriskā galvojumā, kas paredzēts CL 1702. pantā, būtībā ir pastāvējis jau kopš imperatora Justiniāna laikiem, lai gan vēl nebija pazīstams klasiskajās romiešu tiesībās.

Proti, klasiskajās romiešu tiesībās, neraugoties uz galvojuma aksesoritāti, nebija pazīstams galvojuma subsidiārais raksturs, kā rezultātā kreditors, kurš laikā nebija saņēmis saistības izpildījumu, bija tiesīgs pēc sava ieskata vērsties ar prasību vai nu pret galveno parādnieku, vai arī pret galvnieku.⁷ Vienīgi ar īpašu vienošanos bija iespējams panākt, lai kreditora pienākums būtu vispirms vērsties pret galveno parādnieku un lai galvnieka atbildība iestātos tikai tad, ja kreditoram nav iespējams saņemt apmierinājumu no galvenā parādnieka.⁸

Taču ar Justiniāna laika likumu (535. gadā) galvojuma institūts tika grozīts, piešķirot galvniekam privilēģiju prasīt, lai kreditors ievēro piedziņas kārtību – *beneficium excussionis sive ordinis* (burtiski: privilēģija, kas ļauj nokratīt no sevis primāro atbildību, jeb atvieglojums, kas izpaužas atbildības secīgumā). Tādējādi galvnieks, pret kuru kreditors bija vērsies ar prasību (pirms tam nevēršoties pret galveno parādnieku), bija tiesīgs izvirzīt ierunu ar pieprasījumu, lai kreditors ar savu prasību vispirms vērsās pret galveno parādnieku.⁹ Šī privilēģija tomēr netika piemērota, ja galvenais parādnieks atradās prombūtnē un tiesneša noteiktajā termiņā galvnieks viņu neuzrādīja, kā arī tad, ja par galvenā parādnieka mantu bija ticis atklāts konkurss.¹⁰

Pandektu tiesībās tika formulēta tēze, ka šāda privilēģija nav piemērojama arī tad, ja galvnieks no tās ir atteicies, turklāt šāda atteikšanās uzskatāma par (klusējot) izteiktu, ja galvnieks uzņēmis saistību “kā pats parādnieks” (*als Selbstschuldner*).¹¹

[5] Ja runā par vietējām tiesībām, tad jau 19. gadsimta 40. gados Frīdrihs Georgs fon Bunge ir norādījis, ka atbilstoši Livonijas un Igaunijas zemes tiesībām, ja kāds uzņēmis galvojumu “kā pats parādnieks” (*als Selbstschuldner*), uzskatāms, ka viņš ir atteicies no *beneficium excussionis*, uz kuru (kā privilēģiju) ir tiesība atsaukties ikvienam galvniekam. Turklāt autors piebildis: lai gan Livonijā šāds “pašparādnieks” tiek dēvēts arī par ekspromisorisko galvnieku, tas nedrīkst novest

⁷ Sk. Kalniņš V. *Romiešu civiltiesību pamati*. Rīga: Zvaigzne, 1977, 157. lpp.; Новицкий И. Б. *Основы римского гражданского права*. Москва: Зерцало, 2000, с. 162; Новицкий И. Б., Перетерский И. С. (ред.) *Римское частное право*. Москва: Юристъ, 1999, с. 380.

⁸ Sk. Барон Ю. *Система римского гражданского права*. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005, с. 663.

⁹ Sk. Kalniņš V. *Romiešu civiltiesību pamati*. Rīga: Zvaigzne, 1977, 157. lpp.; Новицкий И. Б. *Основы римского гражданского права*. Москва: Зерцало, 2000, с. 162; Новицкий И. Б., Перетерский И. С. (ред.) *Римское частное право*. Москва: Юристъ, 1999, с. 380.

¹⁰ Sk. Барон Ю. *Система римского гражданского права*. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005, с. 663.

¹¹ Sk. Unterholzner K. A. D. *Quellenmäßige Zusammenstellung der Lehre des römischen Rechts von den Schuldverhältnissen mit Berücksichtigung der heutigen Anwendung*. Bd. 2. Leipzig: Verlag von Johann Ambrosius Barth, 1840, S. 817; Дербургъ Г. *Обязательственное право*. Переводъ подъ руководствомъ и редакцией П. Соколова. Третье русское издание. Москва: Печатня А. Снегиревой, 1911, с. 206–207; Dernburg H., Sokolowski P. *System des Römischen Rechts*. Der Pandekten. 8. Aufl. Berlin: Verlag von H. W. Müller, 1912, S. 714–715. Šī pandektu tiesību tēze tikusi pārņemta Vācijas Civilt kodeksa 773. paragrāfa pirmās daļas 1. punktā, sk. Bürgerliches Gesetzbuch. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> [aplūkots 30.01.2018.].

pie maldīga uzskata, ka šādā gadījumā ir runa par ekspromisiju (*expromissio*) romiešu tiesību izpratnē.¹² Tik tiešām – romiešu tiesībās ar terminu *expromissio* apzīmēja principiāli citu tiesisko situāciju, t. i., svešas, jau nodibinātas saistības uzņemšanos (jeb jauna parādnieka iestāšanos saistībā), atbrīvojot līdzšinējo parādnieku no viņa saistības.¹³ Šim institūtam atbilst CL 1876. panta noteikumi par pārjaunojumu (sakarā ar parādnieka maiņu), uz kura pamata līdzšinējā parādnieka vietā saistībā iestājas jauns parādnieks (sk. arī CL 1877. un 1878. pantu).

Iepriekš minētā pandektu tiesībās attīstījusies tēze tiesību noteikuma veidā sākotnēji tika ietverta VCL 4520. pantā, paredzot, ka galvnieka tiesība prasīt, lai kreditors ar prasību vispirms vērsas pret galveno parādnieku, ja piedziņa no tā izdarāma tikpat sekmīgi un viegli (sk. VCL 4519. pantu), “atkrit, kad galvnieks noteikti no tās atteicas”, un ka “par tādu atteikšanos uzskatāms jau arī tas, ja galvnieks uzņemas saistību kā pats parādnieks (*Selbstschuldner, expromissorischer Bürge, expromissorischer Cavent*)”. Pēc tam šī norma tikusi pārņemta CL 1702. panta otrajā daļā, nepārņemot iekavās iekļauto paskaidrojošo norādi uz juridisko terminoloģiju. Taču arī jaunajam CL veltītajā juridiskajā literatūrā tādu galvojumu, atbilstoši kuram galvnieks uzņemies saistību kā pats parādnieks, turpināja dēvēt par ekspromisorisko galvojumu (bet vienkāršo galvojumu – par neekspromisorisko galvojumu),¹⁴ un šī terminoloģija pārņemta arī mūsdienu juridiskajā literatūrā.¹⁵

[6] Augstākās tiesas jaunākajā praksē jau vairākus gadus no sprieduma uz spriedumu tiek atkārtota atziņa par divu veidu galvojumiem un ekspromisoriskā galvojuma būtību, kura sākotnēji tika formulēta Augstākās tiesas 2011. gada 27. aprīļa spriedumā lietā Nr. SKC-86/2011¹⁶, turklāt laika gaitā šī atziņa ir piedzīvojusi arī atsevišķus saturiskus (vairāk gan redakcionālus) grozījumus.¹⁷

Proti, Augstākā tiesa savā pastāvīgajā praksē, pirmkārt, ir vērsusi uzmanību uz to, ka CL normas, kuras regulē galvojuma institūtu (sk. CL 1692.–1715. pantu), paredz divu veidu galvojumus: 1) vienkāršo jeb neekspromisorisko galvojumu, kad kreditoram ar prasību vispirms jāvērsas pie galvenā parādnieka un tikai pēc tam pie galvnieka, un 2) ekspromisorisko galvojumu, kad galvnieks uzņemies saistību kā pats parādnieks, turklāt šajā gadījumā galvnieks atsakās no CL 1702. panta pirmajā daļā paredzētās tiesības prasīt, lai kreditors vispirms vērsas ar prasību pie galvenā parādnieka.

Otrkārt, Augstākā tiesa ir uzsvērusi, ka, “ievērojot ekspromisoriskā galvojuma būtību, kreditoram nav pienākuma vērst savu prasību pret galveno parādnieku un viņš, iestājoties saistību izpildes termiņam (nokavējumam), ir tiesīgs uzreiz vērsties pie galvnieka, nemaz nevērsoties pret galveno parādnieku”, resp., “kreditors ir tiesīgs saņemt neizpildītās galvenās saistības izpildījumu no galvnieka uzreiz,

¹² Sk. von Bunge F.G. *Das liv- und esthländische Privatrecht. Erster Theil, die Einleitung, das Personen-, Sachen- und Forderungenrecht enthaltend.* 2. Aufl. Reval: Verlag von Franz Kluge, 1847, S. 520.

¹³ Sk. Барон Ю. *Система римского гражданского права.* Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2005, c. 650–651; Dernburg H., Sokolowski P. *System des Römischen Rechts.* Der Pandekten. 8. Aufl. Berlin: Verlag von H. W. Müller, 1912, S. 675.

¹⁴ Sk. Sinaiškis V. *Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības.* Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 130. lpp.

¹⁵ Sk., piem., Torgāns K. *Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata.* Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 101. lpp.; Torgāns K. *Saistību tiesības. Mācību grāmata.* Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 94. lpp.

¹⁶ Sk. Augstākās tiesas 2011. gada 27. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-86/2011, [16] punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/> [aplūkots 30.01.2018.].

¹⁷ Turpmāk apkopojošā veidā atreferēti un citēti attiecīgie Augstākās tiesas spriedumi, kuri publicēti Augstākās tiesas mājaslapā, kā arī paši jaunākie – 2016. un 2017. gada – Augstākās tiesas spriedumi.

iestājoties galvenā parādnieka saistību izpildes nokavējumam”. Augstākās tiesas ieskatā, “Iīdz ar to loģiski izriet secinājums, ka apstākļi, vai kreditors ir vērsies pie galvenā parādnieka un kādas darbības šajā sakarā ir veiktas, lai panāktu saistības izpildījumu, neietekmē ekspromisoriskā galvnieka saistības” un “kreditora tiesības saņemt neizpildītās galvenās saistības izpildījumu no galvnieka”, jo “tas izriet no galvojuma mērķa – kā saistību izpildes nodrošinājums galvojums dod tiesības kreditoram gūt apmierinājumu no galvnieka, ja kādu iemeslu dēļ galvenais parādnieks nespēj izpildīt savas saistības”.¹⁸

2. Civillikuma 1714. panta “nepiemērojamība” ekspromisoriskam galvojumam

[7] Arī kategoriskā tēze, ka CL 1714. pants vispār nav piemērojams ekspromisoriskam galvojumam, pirmo reizi tika pausta Augstākās tiesas 2011. gada 27. aprīļa spriedumā lietā Nr. SKC-86/2011, norādot uz “ekspromisoriskā galvojuma būtību” (sk. iepriekš [6] punktu) un uz attiecīgo apsvērumu “saskanīgumu” ar tiesību doktrīnā pausto atziņu, ka CL 1714. pants nav piemērojams, ja galvnieks uzņēmies saistību kā pats parādnieks.¹⁹ Spriedumā ir izdarītas arī konkrētas norādes uz diviem juridiskās literatūras avotiem – uz profesora Kalvja Torgāna mācību grāmatu saistību tiesībās (tās sākotnējo izdevumu)²⁰ un zvērināta advokāta Andra Grūtupa sagatavotajiem CL 1714. panta komentāriem.²¹

Jāpiebilst, ka vēlāk taisītajos Augstākās tiesas spriedumos, kuros ietverta šī pati kategoriskā tēze, protams, neiztrūkstoši norādīts uz nupat minēto spriedumu lietā Nr. SKC-86/2011. Turpretī no tiesību doktrīnas viedokļa Augstākā tiesa savos pēdējos spriedumos atsaukusies vairs tikai uz A. Grūtupa sagatavotajiem komentāriem²², kas, visticamāk, ir darīts tāpēc, ka profesora K. Torgāna mācību

¹⁸ Sk. Augstākās tiesas 2013. gada 22. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-27/2013, [7] punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/> [aplūkots 30.01.2018.]; Augstākās tiesas 2016. gada 19. februāra spriedums lietā Nr. SKC-44/2016 (Nr. C28360612), [7] punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 30.01.2018.]; Augstākās tiesas 2016. gada 16. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-178/2016 (Nr. C12183912), [7] punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/> [aplūkots 30.01.2018.]; Augstākās tiesas 2016. gada 17. novembra spriedums lietā Nr. SKC-341/2016 (Nr. C16088913), [7] punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 30.01.2018.]; Augstākās tiesas 2017. gada 17. februāra spriedums lietā Nr. SKC-46/2017 (Nr. C13057213), [6] punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 30.01.2018.]; Augstākās tiesas 2017. gada 26. maija spriedums lietā Nr. SKC-168/2017 (Nr. C29503013), [7.1] punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/> [aplūkots 30.01.2018.]; Augstākās tiesas 2017. gada 21. septembra spriedums lietā Nr. SKC-175/2017 (Nr. C33303412), [6.2] punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 30.01.2018.]; Augstākās tiesas 2017. gada 19. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-382/2017 (Nr. C33344914), [11.1] punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 30.01.2018.]; Augstākās tiesas 2017. gada 9. novembra spriedums lietā Nr. SKC-230/2017 (Nr. C30522510), [5.1] punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 30.01.2018.].

¹⁹ Sk. Augstākās tiesas 2011. gada 27. aprīļa spriedums lietā Nr. SKC-86/2011, [16] punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/> [aplūkots 30.01.2018.].

²⁰ Sk. Torgāns K. *Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 114. lpp.

²¹ Sk. Grūtups A. Komentārs CL 1714. pantam. Grām.: *Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības* (1401.–2400. p.). Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. 2. izd. Rīga: Mans Īpašums, 2000, 221. lpp.

²² Sk. Augstākās tiesas 2017. gada 17. februāra spriedums lietā Nr. SKC-46/2017 (Nr. C13057213), [7.2] punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 30.01.2018.]; Augstākās

grāmatas otrajā izdevumā, salīdzinot ar tās sākotnējo izdevumu, vairs nav pausta kategoriska nostāja par CL 1714. panta nepiemērojamību ekspromisoriskam galvojumam (sk. arī turpmāk [10] punktu).²³

[8] Ja pievēršamies jautājumam, kas kalpojis par pamatu jeb avotu iepriekš minētās strikti formulētās tēzes iekļaušanai abos norādītajos juridiskās literatūras avotos, tad jākonstatē, ka 2006. gadā publicētajā profesora K. Torgāna mācību grāmatā pie šīs tēzes izdarīta atsauce uz 2000. gadā publicētajiem A. Grūtupa komentāriem.²⁴ Savukārt A. Grūtupa komentāros ietvertā analogiskā tēze pamatota ar atsauci uz Vladimira Bukovska sagatavotajiem VCL komentāriem, kuri publicēti 1914. gadā.²⁵ Turklāt nedz A. Grūtupa komentāros, nedz profesora K. Torgāna mācību grāmatā šī kategoriskā tēze nav tikusi pamatota ar kādu plašāku juridisko argumentāciju.

V. Bukovska komentāros iekļautā tēze, ka VCL 4549. pants²⁶ “neattiecas uz ekspromisoriskiem galviniekiem”, savukārt balstīta uz izvērstāku argumentāciju, kura – kā norādīts komentāru tekstā – atrodama Krievijas impērijas “Senāta Civilā kasācijas departamenta 1905. gada spriedumā Nr. 84.” Burtiskā tulkojumā minētā argumentācija ir šāda: “Šī tēze skaidri izriet no tā, ka ekspromisoriskais galvinieks atbild par to prasījumu, par kuru viņš galvojis “kā pats parādnieks” (VCL 4520. pants)²⁷, un šī īpašība atbilstoši VCL 4520. pantam atņem galviniekam 4519. pantā²⁸ paredzēto tiesību prasīt iepriekšēju prasības vērsanu pret galveno parādnieku. Ievērojot to, ka ekspromisoriskais galvinieks tādējādi uzskatāms par atbildētāju saistībā, kolīdz iestājas šīs saistības termiņš, savukārt kreditoram likumā nav noteikts termiņš, kura ietvaros viņa pienākums būtu vērst savu prasījumu, tad šāds galvinieks nav tiesīgs, atsaucoties uz prasības nevēršanu pret galveno parādnieku vai arī uz tās novēlotu vērsanu pret pēdējo, saskatīt minētajā to nolaidību kreditora darbībā vai to neatvainojamo vilcināšanos no kreditora puses, kura saskaņā ar VCL 4549. pantu atbrīvo galvinieku no atbildības un izbeidz pašu galvojumu.”²⁹

Kā redzams, šī argumentācija pēc būtības ir analogiska tai, kura tiek izmantota Augstākās tiesas jaunākajā praksē, raksturojot ekspromisoriskā galvojuma būtību (sk. iepriekš [6] punktu).

---

tiesas 2017. gada 11. decembra spriedums lietā Nr. SKC-292/2017 (Nr. C28283011), [14] punkts. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/> [aplūkots 30.01.2018.].

²³ Sk. Torgāns K. *Saistību tiesības. Mācību grāmata*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 100. lpp.

²⁴ Sk. Torgāns K. *Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 114. lpp.

²⁵ Sk. Grūtups A. *Komentārs CL 1714. pantam*. Grām.: *Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības* (1401.–2400. p.). Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. 2. izd. Rīga: Mans Īpašums, 2000, 220.–221. lpp.

²⁶ Kā jau norādīts iepriekš, VCL 4549. panta norma tikusi pārņemta CL 1714. pantā (sk. iepriekš [1] punktu).

²⁷ Kā jau norādīts iepriekš, VCL 4520. panta norma tikusi pārņemta CL 1702. panta otrajā daļā (sk. iepriekš [5] punktu).

²⁸ VCL 4519. panta norma saīsinātā veidā (“[...] galviniekam, kad pret viņu ceļ prasību, ir tiesība prasīt, lai kreditors griežas ar to papriekš pie galvenā parādnieka, ja piedziņa no tā izdarāma tikpat sekmīgi un viegli”) tikusi pārņemta CL 1702. panta pirmajā daļā.

²⁹ Sk. Буковский В. (сост.) *Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолженіемъ 1912–1914 г.г. и съ разъясненіями въ 2 томахъ)*. Т. II. *Право требованій*. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 2009–2010; sk. arī: Нолькенъ А. (сост.) *Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (Ч. III Свода местн. узак. губ. Остзейскихъ) съ разъясненіями Правительствующаго Сената*. Изд. 2. Петроградъ: Издание Юридическаго книжнаго склада “Право”, 1915, с. 879–880.

[9] Rezumējot jāsecina, ka Augstākās tiesas jaunākajā praksē izmantotā kategoriskā un galvinieka tiesības ierobežojošā tēze par to, ka CL 1714. pants nav piemērojams ekspromisoriskam galvojumam, ir balstīta uz Krievijas impērijas Senāta praksē formulētu analogisku tēzi, kura turklāt ir argumentēta tikai un vienīgi ar ekspromisoriskā galvojuma būtības raksturojumu un kura pārceļojusi mūsdienu Augstākās tiesas praksē ar divu jaunākas juridiskās literatūras avotu starpniecību (neraugoties uz to, ka abos minētajos literatūras avotos šī tēze nav pat plašāk argumentēta).

3. Argumenti par labu Civillikuma 1714. panta piemērojamībai ekspromisoriskam galvojumam

[10] Vai tiešām kategoriskā tēze par VCL 4549. panta (resp., CL 1714. panta) normas nepiemērojamību ekspromisoriskam galvojumam vienmēr un visos laikos ir bijusi valdošā?

Kā jau norādīts raksta ievadā, nedz CL 1714. pantā, nedz kādā citā likuma normā nav paredzēts, ka CL 1714. panta noteikumi nav piemērojami vai neattiecas uz tādu galvinieku, kurš uzņēmies saistību kā pats parādnieks.

Turklāt tēze, ka VCL 4549. panta (resp., CL 1714. panta) norma nav piemērojama ekspromisoriskam galvojumam, nav atrodama nedz 19. gadsimta beigu juridiskajā literatūrā,³⁰ nedz arī 20. gadsimta 20. un 30. gadu juridiskajā literatūrā³¹, kura veltīta attiecīgajiem VCL un CL noteikumiem par galvojumu. Šajā literatūrā VCL 4549. panta (resp., CL 1714. panta) norma par kreditora nolaidību un tās sekām komentēta bez norādes uz kādām īpatnībām vai izņēmumiem attiecībā uz ekspromisorisko galvojumu.³² Turklāt Konstantīns Čakste savās 1938. gadā lasītajās lekcijās īpaši uzsvēris, ka CL 1714. pants “ir ļoti svarīgs, jo nereti dzīvē kreditori, kuriem droši galvinieki, rikojas nolaidīgi”.³³

Kas attiecas uz 20. gadsimta 30. gadu tiesu praksi, tad, komentējot Augstākās tiesas 2011. gada 27. aprīļa spriedumu lietā Nr. SKC-86/2011, jaunākajā juridiskajā literatūrā jau norādīts, ka atšķirībā no Krievijas impērijas Senāta prakses Latvijas Senāta praksē pausta nostāja, ka ekspromisoriskais galvinieks tomēr ir tiesīgs atsaukties uz kreditora pieļauto nolaidību, izdarot piedziņu no galvenā parādnieka, un var tikt atbrīvots no atbildības uz VCL 4549. panta (resp.,

³⁰ Sk. Erdmann C. *System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland*. Bd. IV. Obligationenrecht. Riga: N. Kummel's Verlag, 1894, S. 462–477; sk. arī: Эрдманъ К. *Обязательственное право губерний Прибалтийскихъ*. Переводъ и дополнительные примечания М. О. Гредингера. Рига: Издание почетнаго мирового судьи Ф. Е. Камкина, 1908, с. 535–554.

³¹ Sk. Синайский В. И. *Основы гражданского права (в связи с частью III Свода узаконений, действующих в Латвии и Эстонии)*. Выпуск II. Вещное право. Обязательственное право. Семейное право. Наследственное право. Рига: Издание акц. о-ва Валтерс и Рапа, 1926, с. 150–152; Тютрюмовъ И. М. *Гражданское право*. Изд. 2. Тарту: Типография Г. Лаакманъ, 1927, с. 324–328; Sinaiskis V. Saistību (kas dibinātas uz līguma) izpildīšanas nodrošināšana. *Jurists*, Nr. 5/6 (Nr. 75/76), 1936; Sinaiskis V. *Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības*. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 129.–131. lpp.; sk. arī: Čakste K. *Civiltiesības. Lekcijas. Raksti*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 144.–145. lpp.

³² Sk. Erdmann C. *System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland*. Bd. IV. Obligationenrecht. Riga: N. Kummel's Verlag, 1894, S. 476; Эрдманъ К. *Обязательственное право губерний Прибалтийскихъ*. Переводъ и дополнительные примечания М. О. Гредингера. Рига: Издание почетнаго мирового судьи Ф. Е. Камкина, 1908, с. 553; Тютрюмовъ И. М. *Гражданское право*. Изд. 2. Тарту: Типография Г. Лаакманъ, 1927, с. 327–328.

³³ Čakste K. *Civiltiesības. Lekcijas. Raksti*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 145. lpp.

CL 1714. panta) pamata.³⁴ Atsaucoties uz šo norādi, arī profesors K. Torgāns savas saistību tiesību mācību grāmatas otrajā izdevumā vērsis uzmanību, ka jautājums par CL 1714. panta piemērošanu gadījumos, kad galvnieks uzņēmis saistību kā pats parādnieks, ir “stridīgs un atkarīgs no konkrētās lietas apstākļiem”, un, neraugoties uz Augstākās tiesas spriedumā lietā Nr. SKC-86/2011 pausto kategorisko atziņu, “iespējams, ka citādos apstākļos var būt pretējs spriedums”.³⁵

[11] Izpētot rūpīgāk 20. gadsimta 30. gadu tiesu praksi, jākonstatē, ka tajā laikā Latvijas Senāta pastāvīgajā praksē bija nostabilizējusies principiāla atziņa par VCL 4549. panta (resp., CL 1714. panta) normas piemērojamību ekspromisoriskam galvojumam. Pirmo reizi šī principiālā atziņa formulēta un pamatota Senāta Civilā kasācijas departamenta 1933. gada 13. decembra spriedumā Nr. 984, uz ko savukārt izdarītas norādes vēlākos Senāta spriedumos.

Kā atzīts 1933. gada 13. decembra spriedumā Nr. 984³⁶, “pretēji prasītājas domām no tā vien, ka atbildētājs uzņēmis ekspromisorisko galvojumu, nemaz neizriet, ka viņam nebūtu tiesības atsaukties uz prasītāja – kreditora pielaisto nolaidību prasījuma piedzišanā no tiešā parādnieka. Pēc VCL 4520. panta [resp., CL 1702. panta otrās daļas] galvotājs ar ekspromisorisko klauzulu atteicas vienīgi no *beneficium excussionis personalis*, bet nemaz ne no VCL 4549. pantā [resp., CL 1714. pantā] paredzētās tiesības atsaukties uz prasītāja – kreditora nolaidību”. Šī atziņa papildus argumentēta ar to, ka “uz vispārējā principa pamata atteikšanās no tiesībām nav prezumējama un tā iztulkojama šaurākā izpratnē, un katrā ziņā saistības apmērs pieņemams parādniekam par labu, tātad vismazākā apmērā (VCL ievada XVIII pants³⁷, 3103. pants³⁸, 3274. pants³⁹)”. Proti, šī atziņa cita starpā tikusi pamatota ar VCL normu, atbilstoši kurai šaubu gadījumā priekšroka dodama tam līguma iztulkojumam, kas vismazāk saista parādnieku, un šī norma ir spēkā arī tagad, jo tā pārņemta CL 1508. pantā.

Turklāt šajā Latvijas Senāta spriedumā absolūti kritiski vērtēta prasītāja izdarītā atsauce uz Krievijas impērijas Senāta praksi. Kā noprotams, prasītājs bija atsaucies uz V. Bukovska komentāros minēto Krievijas impērijas “Senāta Civilā kasācijas departamenta 1905. gada spriedumu Nr. 84” (sk. iepriekš [8] punktu). Šajā ziņā Latvijas Senāts pārmetoši norādījis, ka “prasītājas viņas kasācijas sūdzībā pievestais Kr. Senāta civ. kas. dep. spriedums (84/905) nav pasludināts un nekur Senāta spriedumu krājumā nav atrodams”.⁴⁰

³⁴ Sk. Kalniņš E. Nozīmīgs Senāta spriedums par atsevišķiem galvojuma institūta problēmjautājumiem. *Jurista Vārds*, Nr. 29 (676), 2011.

³⁵ Sk. Torgāns K. *Saistību tiesības. Mācību grāmata*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 100. lpp.

³⁶ Sk. *X Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem*. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Rīga: Izdevniecība “Jurists”, 1933/1934, 164. lpp.

³⁷ VCL ievada XVIII pantā, regulējot VCL ietverto normu iztulkošanu un piemērošanu, bija noteikts, ka “šaubu gadījumā saudzīgākai un taisnīgākai vārda nozīmei dodama priekšroka pret bargāko”.

³⁸ VCL 3103. pantā, regulējot tiesiska darījuma iztulkošanu, bija noteikts, ka “saudzīgākam iztulkojumam dodama priekšroka pret citiem, un uz tā pamata priekšroka ir tam, kurš vismazāk apgrūrina parādnieku”. Šī norma ir pārņemta CL 1508. pantā.

³⁹ VCL 3274. pantā, regulējot līguma iztulkošanu, bija noteikts, ka “šaubu gadījumā līgumi iztulkojami par labu saistītam un tādēļ saistība pieņemama vismazākajā apmērā”. Šai normai pēc būtības atbilst CL 1508. panta noteikumi.

⁴⁰ Sk. *X Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem*. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Rīga: Izdevniecība “Jurists”, 1933/1934, 164. lpp.

Tāpat arī Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1935. gada 22. februāra spriedumā Nr. 677⁴¹ principiāli atzīts, ka “pretēji prasītājas domām no tā vien, ka atbildētāji – galvinieki – uzņēmušies ekspromisorisko galvojumu un izteikuši piekrišanu aizdevuma atmaksas termiņa pagarināšanai, nemaz neizriet, ka viņiem nebūtu tiesības atsaukties uz prasītājas – kreditoras – pielaisto nolaidību prasījuma piedzišanā no tiešā parādnieka (Sen. CKD 33/984)”.⁴²

Visbeidzot Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1937. gada 28. aprīļa spriedumā Nr. 418⁴³ jau pavisam strikti norādīts, ka “prasītājs nepareizi atsaucas uz to, ka VCL 4549. pants [resp., CL 1714. pants] neesot piemērojams ekspromisoriskam galvojumam: īstenībā šāds galvojuma veids atsvabina kreditoru tikai no VCL 4519. pantā [resp., CL 1702. panta pirmajā daļā] minētā pienākuma papriekš pieprasīt parādu no galvenā parādnieka (VCL 4520. pants [resp., CL 1702. panta otrā daļa]; Sen. CKD spr. 33/984)”.⁴⁴

Tādējādi Latvijas Senāta principiālā atziņa par VCL 4549. panta (resp., CL 1714. panta) normas piemērojamību ekspromisoriskam galvojumam ir balstīta uz to, ka atteikšanās no tiesībām nav prezumējama un ir iztulkojama šaurākā izpratnē, turklāt par labu saistītajai personai (t. sk. galviniekam). Līdz ar to, ja galvojuma līgumā nav nolīgts citādi, galvinieks, kurš atbilstoši CL 1702. panta otrajai daļai “uzņemas saistību kā pats parādnieks”, ar šādu ekspromisorisko klauzulu atsakās tikai un vienīgi no CL 1702. panta pirmajā daļā paredzētās privilēģijas jeb tiesības prasīt, lai kreditors ar savu prasību vispirms vēršas pret galveno parādnieku.⁴⁵ Tādējādi ar ekspromisoriskā galvojuma uzņemšanos galvinieks nebūt neatsakās no savas tiesiskās iespējas atsaukties uz kreditora nolaidību, izdarot piedziņu no galvenā parādnieka, un līdz ar to – uz Civillikuma 1714. pantā paredzēto galvojuma izbeigšanos.

[12] Kāds tad ir VCL 4549. panta (resp., CL 1714. panta) normas juridiskais attaisnojums, jēga un mērķis?

Skaidrojot VCL 4549. panta saturu un jēgu, norādīts, ka atbilstoši šīs normas romiešu tiesību avotiem galvinieks ir atbildīgs kreditoram tikai tiktāl, ciktāl pēdējais nav spējīgs saņemt apmierinājumu no galvenā parādnieka. Tādējādi, kaut arī galvinieks atbild par iztrūkumu, kuru kreditors nevar saņemt no galvenā parādnieka, galvinieks tomēr neatbild par tādu mantisku samazinājumu, ko kreditors ir izraisījis ar savu paša vainojamo rīcību un kas līdz ar to nav uzskatāms par zaudējumu juridiskā nozīmē.⁴⁶ Citiem vārdiem, ar kreditora nolaidību galvenā

⁴¹ Sk. *Latvijas Senāta spriedumi (1918–1940)*. 13. sēj. Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumi (1934–1936). Faksimilizdevums. Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa; Senatora Lēbera fonds, 1998, 5161., 5162. lpp.; *XI Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem*. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Rīga: Izdevniecība “Grāmatrūpnieks”, 1934/1935, 630.–631. lpp.

⁴² Šeit norāde uz iepriekš citēto Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1933. gada 13. decembra spriedumu Nr. 984.

⁴³ Sk. *XIII Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem*. Sastādījuši: senators F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valters. Tieslietu ministrijas Vēstneša pielikums. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1936/1937, 536. lpp.

⁴⁴ Šeit norāde uz iepriekš citēto Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1933. gada 13. decembra spriedumu Nr. 984.

⁴⁵ Šajā ziņā jānorāda, ka arī Augstākās tiesas pastāvīgā praksē – no sprieduma uz spriedumu – tiek uzsvērts, ka ekspromisoriskā galvojuma gadījumā galvinieks atsakās tieši no CL 1702. panta pirmajā daļā paredzētās tiesības prasīt, lai kreditors vispirms vēršas ar prasību pie galvenā parādnieka (sk. iepriekš [6] punktu).

⁴⁶ Sk. Zwingmann V. *Civilrechtliche Entscheidungen der Riga'schen Stadtgerichte*. Bd. I. Rīga: Verlag von Wilhelm Betz, 1871, Nr. 160, S. 332–333; Буковский В. (сост.) *Сводъ гражданскихъ узаконений губерний*

parāda piedzišanā saprotama ikkatra viņa neuzmanības dēļ izraisīta galvenā prasījuma “iznīcināšana vai tā vērtības samazināšana”.⁴⁷ Līdz ar to kreditors, kurš neuzmanības dēļ nespēj realizēt savu prasījuma tiesību pret galveno parādnieku, nav tiesīgs vairs vērsties ar prasību pret galvnieku, kuram par labu būtu jāatdod (jācedē) kreditora prasījums pret galveno parādnieku.⁴⁸

Pandektu tiesību literatūrā tamlīdzīgs galvojuma izbeigšanās pamats raksturots ar šādu kodolīgu formulējumu: ja kreditora nolaidība ir pamats tam, kādēļ viņš nevar saņemt apmierinājumu no galvenā parādnieka, no galvnieka nedrīkst neko pieprasīt.⁴⁹ Protams, pandektu tiesību literatūrā ir dots arī plašāks skaidrojums. Proti, galvnieks atbrīvojas no saistības, ja kreditors, atsakoties no savām tiesībām vai nolaidīgi piedzenot parādu, vai nu ir atņēmis galvniekam tos likumiskos (aizsardzības) palīglīdzekļus, kuriem vajadzēja galvnieku pasargāt no zaudējumiem, vai arī ir padarījis šo līdzekļu izmantošanu mazāk veiksmīgu.⁵⁰ Turklāt šajā ziņā uzsvērts, ka izšķirošā nozīme ir tam apstāklim, ka ikviens galvojums ir jāapspriež atbilstoši labai ticībai (*ex fide bona*), un kreditors rīkojas pretēji šim principam, ja viņš apzināti vai arī nolaidības dēļ atņem galvniekam likumiski pienākošos (aizsardzības) palīglīdzekļus un, neraugoties uz minēto, tomēr vērsas ar prasību pret galvnieku.⁵¹

No teiktā izriet, ka VCL 4549. panta (resp., CL 1714. panta) normas pamatmērķis ir galvnieka aizsardzība pret tādu kreditora nolaidīgu (neatvainojamu) rīcību, kura negatīvi ietekmē galvnieka regresa tiesību pret galveno parādnieku. Līdz ar to šī norma jo īpaši attiecas uz gadījumu, kad kreditora nolaidīgās rīcības (neatvainojamas vilcināšanās) dēļ ir ticis zaudēts kāds no galvenā prasījuma citiem nodrošinājumiem vai arī ir tikusi samazināta šāda nodrošinājuma vērtība, kā rezultātā faktiski ir notikusi galvenā prasījuma “iznīcināšana vai tā vērtības samazināšana”. Šajā ziņā arī jaunākajā juridiskajā literatūrā, komentējot CL 1714. pantu, pilnīgi pamatoti norādīts, ka galvnieks tiek atbrīvots no atbildības, ja kreditors savas

---

Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г.г. и съ разъяснениями въ 2 томахъ). Т. II. Право требований. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 2009.

⁴⁷ Sk. Erdmann C. *System des Privatrechts der Ostseeprovinzen Liv-, Est- und Curland*. Bd. IV. Obligationenrecht. Riga: N. Kummel's Verlag, 1894, S. 476; Эрдманъ К. *Обязательственное право губерний Прибалтийскихъ*. Переводъ и дополнительные примечания М. О. Гредингера. Рига: Издание почетнаго мирового судьи Ф. Е. Камкина, 1908, с. 553; Буковский В. (сост.) *Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г.г. и съ разъяснениями въ 2 томахъ)*. Т. II. *Право требований*. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 2009.

⁴⁸ Sk. Zwingmann V. *Civilrechtliche Entscheidungen der Riga'schen Stadtgerichte*. Bd. I. Riga: Verlag von Wilhelm Betz, 1871, Nr. 160, S. 332–333; Буковский В. (сост.) *Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г.г. и съ разъяснениями въ 2 томахъ)*. Т. II. *Право требований*. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 2009.

⁴⁹ Sk. Windscheid B., Kipp Th. *Lehrbuch des Pandektenrecht*. Bd. II. 8. Aufl. Frankfurt am Mein: Literarische Anstalt Rütten & Loenig, 1900, S. 1026.

⁵⁰ Sk. Дербургъ Г. *Обязательственное право*. Переводъ подъ руководствомъ и редакцией П. Соколовскаго. Третье русское издание. Москва: Печатня А. Снегиревой, 1911, с. 215; Dernburg H., Sokolowski P. *System des Römischen Rechts*. Der Pandekten. 8. Aufl. Berlin: Verlag von H. W. Müller, 1912, S. 721.

⁵¹ Sk. Arndts L. *Lehrbuch der Pandekten*. 6. Aufl. München: Literarisch-artistische Anstalt der J. G. Cotta'schen Buchhandlung, 1868, S. 570, Fn. 2; Дербургъ Г. *Обязательственное право*. Переводъ подъ руководствомъ и редакцией П. Соколовскаго. Третье русское издание. Москва: Печатня А. Снегиревой, 1911, с. 215, прим. 7.

nolaidības dēļ ir pieļāvis kāda saistības izpildīšanas nodrošinājuma (piem., hipotēkas) izbeigšanos.⁵²

[13] Šādu CL 1714. panta izpratni juridiski attaisno tas, ka, galvniekam uzņemoties galvojuma saistību, galvenais parādnieks netiek atbrīvots no viņa saistības pret kreditoru (sk. CL 1692. pantu). Kādā apmērā galvnieks, izpildot savu galvojuma saistību, apmierina kreditoru, tādā uz galvnieku likumiskās cesijas (*cessio legis*) ceļā⁵³ pāriet attiecīgais kreditora prasījums pret galveno parādnieku (sk. CL 1704. pantu).⁵⁴ Turklāt galvniekam pāriet arī visas ar šo galveno prasījumu saistītās blakus jeb akcesoriskās nodrošinājuma tiesības un priekšrocības (sk. CL 1806. panta pirmo daļu), kuras viņš var izmantot, regresa kārtībā vērsties pret galveno parādnieku (nodrošinājuma dēvēju). Tādējādi, ja kreditora prasījums pret galveno parādnieku ir nodrošināts arī ar citiem nodrošinājumiem (piem., ar hipotēku vai komerçķīlas tiesību), taču kreditora nolaidīgās rīcības dēļ šie citi nodrošinājumi tikuši zaudēti (vai ievērojami samazinājusies to vērtība), šāda rīcība tieši un negatīvi ietekmē apmierinājumu devušā galvnieka reālās iespējas regresa kārtībā saņemt no galvenā parādnieka apmierinājumu prasījumam, kurš kreditora neatvainojamas rīcības dēļ jau pirms šī prasījuma pārejas galvniekam likumiskās cesijas ceļā faktiski ir kļuvis nenodrošināts. Turklāt šajā ziņā nav nekādas principiālas atšķirības, vai galvnieks uzņēmis vienkāršo vai ekspromisorisko galvojumu, jo kā vienā, tā otrā gadījumā nav izslēgta galvnieka regresa interesi aizskaroša kreditora nolaidīga rīcība (neatvainojams vilcinājums).

Ja, neraugoties uz nupat raksturoto nolaidīgo rīcību, kreditors tomēr vērsas ar savu prasību pret galvnieku, tas liecina, ka šāds kreditors neņem vērā galvnieka pamatoto regresa interesi un būtībā rīkojas pretēji CL 1. pantā nostiprinātajam labas ticības principam, tāpēc šādā situācijā tiesisku aizsardzību bauda galvnieks, kura intereses konkrētā gadījuma apstākļos atzīstamas par svarīgākām un aizsargājāmām (sk. arī iepriekš [2] punktu). Citiem vārdiem, CL 1714. pantā ir ticis konkretizēts viens no labas ticības principa satura aspektiem (piemērošanas gadījumiem) – “tiesību nepieļaujamas izlietošanas novēršana”,⁵⁵ paredzot konkrētas tiesiskās sekas, t. i., galvnieka atbrīvošanos no atbildības, turklāt neatkarīgi no tā, vai galvnieks uzņēmis vienkāršo vai ekspromisorisko galvojumu.

Protams, CL 1714. panta saturs un piemērošanas joma ir plašāka. Piemēram, kā norādīts jaunākajā juridiskajā literatūrā⁵⁶ un akceptēts tiesu praksē,⁵⁷ ja galvniekam izdodas pierādīt, ka tūlīt pēc saistības izpildes termiņa iestāšanās galvenajam parādniekam vēl bija pietiekami daudz mantas, uz ko vērst piedziņu, un kreditora

⁵² Sk. Grūtups A. Komentārs CL 1714. pantam. Grām.: *Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības* (1401.–2400. p.). Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. 2. izd. Rīga: Mans Īpašums, 2000, 221. lpp.

⁵³ Sk. Sinaiskis V. *Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības*. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 131. lpp.; Grūtups A. Komentārs CL 1714. pantam. Grām.: *Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības* (1401.–2400. p.). Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. 2. izd. Rīga: Mans Īpašums, 2000, 208. lpp.

⁵⁴ Apmierinot kreditoru, galvnieks dzēš vienīgi savu galvojuma saistību, turpretī galvenais prasījums un tam atbilstošā galvenā saistība turpina pastāvēt, sal.: Stadler A. in: Jauernig O. (Hrsg.) *Bürgerliches Gesetzbuch. Kommentar*. 11. Aufl. München: Verlag C. H. Beck, 2004, § 774, Rn. 1.

⁵⁵ Sk. plašāk: Balodis K. Labas ticības princips mūsdienu Latvijas civiltiesībās. *Jurista Vārds*, Nr. 24 (257), 2002; Balodis K. *Ievads civiltiesībās*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 142.–144. lpp.

⁵⁶ Sk. Torgāns K. *Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 114. lpp.; Torgāns K. *Saistību tiesības. Mācību grāmata*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 100. lpp.

⁵⁷ Sk. Augstākās tiesas 2017. gada 17. februāra spriedums lietā Nr. SKC-46/2017 (Nr. C13057213), [7.2] punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/e/TiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 30.01.2018.].

nolaidīgas rīcības dēļ, nevēršot piedziņu uz šo mantu, galvenajam parādniekam bijusi iespēja šo mantu atsavināt vai citādā veidā samazināt tās vērtību, kā rezultātā piedziņa no viņa kļuvusi apgrūtināta vai pat neiespējama, galviniekam ir iespēja atbrīvoties no saistību izpildes pret kreditoru.

Taču – kā redzams no iepriekš minētā – īpaši spilgti CL 1714. panta normas aizsardzības funkcija izpaužas situācijās, kad kreditora nolaidīgas rīcības dēļ zaudēts kāds no citiem (pārējiem) galvenā prasījuma nodrošinājumiem, tādējādi negatīvi ietekmējot jeb prettiesiski aizskarot pamatoto un aizsargājamo galvinieka regresa interesi.

[14] Jāpiebilst, ka saistībā ar galvenā prasījuma citu nodrošinājumu esību galvinieka regresa interese tiek aizsargāta arī, piemēram, Vācijas Civilkodeksa 776. paragrāfā⁵⁸ un Šveices Saistību tiesību likuma 503. pantā,⁵⁹ tiesību doktrinā uzsverot, ka tiesiskajās attiecībās ar galvinieku kreditoram ir “rūpības pienākums” (*Sorgfaltspflicht*) attiecībā uz esošo nodrošinājuma tiesību un tiesisko priekšrocību saglabāšanu, kuru pārkāpjot kreditors pilnībā vai attiecīgajā daļā zaudē savu galvojuma prasījumu, bet galvinieks atbrīvojas no atbildības.⁶⁰

Kā atzīts Vācijas tiesībās, šī pienākuma pārkāpums var izpausties kā ieķīlātā objekta iznīcināšana (sabojāšana) vai tā nepienācīga pasargāšana pret nolaupišanu, kā nolaidības dēļ izdarīta ieķīlātā objekta neizdevīga (neoptimāla) pārdošana, kā likvida prasījuma, kura priekšmets ir cita nodrošinājuma nodibināšana vai atlīdzība par bojāgājušo (bojāto) ķīlas objektu, neizlietošana, kā atteikšanās no ieķīlātā objekta pārdošanas, kā līgumiska atteikšanās no ķīlas tiesības līdzšinējās prioritātes vai pat no pašas ķīlas tiesības.⁶¹

Kopsavilkums

1. Augstākās tiesas jaunākajā praksē izmantotā kategoriskā un galvinieka tiesības ierobežojošā tēze par to, ka CL 1714. pants nav piemērojams ekspromisoriskam galvojumam, ir balstīta uz Krievijas impērijas Senāta praksē formulētu analogisku tēzi, kura turklāt ir argumentēta tikai un vienīgi ar ekspromisoriskā galvojuma būtības raksturojumu un kura pārceļojusi mūsdienu Augstākās tiesas praksē ar divu jaunākās juridiskās literatūras avotu starpniecību (neraugoties uz to, ka abos šajos avotos šī tēze nav pat plašāk argumentēta). Tajā pašā laikā nedz 19. gadsimta beigu juridiskajā literatūrā, nedz 20. gadsimta 20. un 30. gadu juridiskajā literatūrā, komentējot VCL 4549. panta (resp., CL 1714. panta) normu, nav izvirzīta vai aizstāvēta šāda tēze.
2. Latvijas Senāta 20. gadsimta 30. gadu pastāvīgā praksē bija nostiprinājusies principiāla atziņa, ka VCL 4549. panta (resp., CL 1714. panta) norma par galvinieka atbrīvošanos no atbildības kreditora nolaidības dēļ ir piemērojama arī ekspromisoriskam galvojumam. Šī atziņa balstīta uz to, ka atteikšanās no

⁵⁸ Sk. Bürgerliches Gesetzbuch. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> [aplūkots 30.01.2018.].

⁵⁹ Sk. Bundesgesetz betreffend die Ergänzung des Schweizerischen Zivilgesetzbuches (Fünfter Teil: Obligationenrecht). Pieejams: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19110009/index.html> [aplūkots 30.01.2018.].

⁶⁰ Sk. Habersack M. In: Habersack M. (Red.) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*. Bd. 6. 7. Aufl. München: C. H. Beck, 2017, § 776, Rn. 1, 12; Stadler A. 2004, § 776, Rn. 1, 4; Honsell H. *Schweizerisches Obligationenrecht. Besonderer Teil*. 8. Aufl. Bern: Stämpfli Verlag AG, 2006, § 31, VII, S. 405, 406.

⁶¹ Sk. Habersack M. In: Habersack M. (Red.) *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*. Bd. 6. 7. Aufl. München: C. H. Beck, 2017, § 776, Rn. 8 f.

tiesībām nav prezumējama un ir iztulkojama šaurākā izpratnē, turklāt par labu saistītajai personai (t. sk. galviniekam), kā dēļ galvinieks, kurš “uzņemas saistību kā pats parādnieks”, ar šādu ekspromisorisko klauzulu atsakās tikai un vienīgi no VCL 4519. pantā (resp., CL 1702. panta pirmajā daļā) paredzētās privilēģijas prasīt, lai kreditors ar savu prasību vispirms vēršas pret galveno parādnieku. Tādējādi ar ekspromisoriskā galvojuma uzņemšanos galvinieks nebūt neatsakās no savas tiesiskās iespējas atsaukties uz kreditora nolaidību, izdarot piedziņu no galvenā parādnieka, un līdz ar to uz VCL 4549. pantā (resp., CL 1714. pantā) paredzēto galvojuma izbeigšanos.

3. Ne tikai Latvijas Senāta 20. gadsimta 30. gadu praksē pausto atziņu dēļ, bet arī tāpēc, ka CL 1714. pantā konkretizēts viens no CL 1. pantā nostiprinātā labas ticības principa piemērošanas gadījumiem (“tiesību nepieļaujamās izlietošanas novēršana”) – kā rezultātā šīs normas pamatmērķis ir galvinieka aizsardzība pret tādu kreditora nolaidīgu rīcību, kura negatīvi ietekmē galvinieka regresa tiesību pret galveno parādnieku, – CL 1714. pants ir piemērojams arī ekspromisoriskam galvojumam, jo gan vienkārša, gan ekspromisoriska galvojuma gadījumā nav izslēgta galvinieka regresa interesi aizskaroša kreditora nolaidīga rīcība. Protams, CL 1714. panta piemērošanas joma ir plašāka, taču īpaši spilgti šīs normas aizsardzības funkcija izpaužas tieši situācijās, kad kreditora nolaidīgas rīcības dēļ zaudēts kāds no citiem (pārējiem) galvenā prasījuma nodrošinājumiem, tādējādi negatīvi ietekmējot jeb prettiesiski aizskarot pamatoto un aizsargājamo galvinieka regresa interesi.

SOLIDĀRAS ATBILDĪBAS NOTEIKŠANA LATVIJAS DELIKTU TIESĪBĀS

SOLIDARY LIABILITY IN LATVIAN TORT LAW

Jānis Kubilis, *Dr. iur.*

zvērīnātu advokātu biroja "Vilgerts" zvērīnāts advokāts

Summary

According to Art. 1675 of Civil Law, solidary liability may be imposed upon multiple tortfeasors that have acted in concert and committed a crime causing damage to the victim. The interpretation developed by case law suggests a rather narrow scope of application of the norm that fails to provide the required level of protection to the victim in cases, where multiple tortfeasors are liable for the same damage. Taking into account the common trends in other European legal systems and policy considerations emphasized in the doctrine, as well as the characteristics of Latvian tort law, it is proposed to apply solidary liability to liable persons having unlawfully caused the same damage to another regardless of the criminality, type, nature of the conduct of each liable party.

Atslēgvārdi: civiltiesiskā atbildība, deliktu tiesības, solidāra atbildība, vairāki aizskārēji, cietušā aizsardzība

Keywords: civil liability, tort law, solidary liability, multiple tortfeasors, protection of the victim

Ievads

Latvijas tiesībās solidāras saistības nereti tiek aplūkotas kā pretstats dalītām saistībām, kurās atbilstoši Civillikuma 1669. pantam katrs kreditors var prasīt izpildīt tikai daļu no saistībām un katram parādniekam jāizpilda tikai sava saistības daļa. Savukārt saskaņā ar Civillikuma 1670. pantu par solidārām saistībām ir uzskatāmas tādas, kurās no vairākiem kreditoriem katrs var prasīt visu priekšmetu vai no vairākiem parādniekiem katram ir pienākums izpildīt visu. Civillikuma 1671. pantā tālāk paskaidrots, ka pie solidāras saistības būtības pieder tas, ka tā dibinās uz vienu un to pašu pamatu un ka visiem dalībniekiem ir viens un tas pats izpildījuma priekšmets. Līgumiski solidāru saistību gadījumos, kad tā neizriet no likuma, var nodibināt arī tad, ja tam piekrīt visi attiecīgās puses dalībnieki.¹ Solidāra atbildība nav prezumējama, un to nodibina uz tieši izteiktas personu gribas – līguma vai testamenta – pamata vai uz likuma pamata.² Solidāra atbildība deliktu tiesībās parasti rodas uz likuma pamata, taču nav izslēgts arī līgumisks pamats, ja vairākas personas uzņēmušās atbildēt solidāri par ārpuslīgumiskām saistībām. Šajā rakstā tiks analizēts solidāras atbildības noteikšanas regulējums atbilstoši

¹ Torgāns K. *Saistību tiesības. Mācību grāmata*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 79. lpp.

² Sinaiskis V. *Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības*. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 115. lpp.

Civillikuma 1675. pantam, ja vairākas personas ārpuslīgumiski nodarījušas kaitējumu citai personai, un tā piemērošanas problemātika un pilnveidošanas iespējas.

1. Solidāras atbildības noteikšanas problemātika Latvijas deliktu tiesībās

Atbilstoši Civillikuma 1675. pantam vairākas personas, kas kopīgi izdarījušas noziedzīgu nodarījumu, atbild solidāri par zaudējumu, kas ar to nodarīts. Minētā Civillikuma norma ir pārņemta no Vietējo likumu kopojuma III daļas 3337. panta, un tas arī šajā tiesību avotā atspoguļots kā otrs gadījums, kad solidāra saistība nodibinās uz likuma pamata. Proti, atbilstoši Vietējo likumu kopojuma III daļas 3336. un 3337. pantam bija noteikts, ka uz likuma pamata solidāra saistība nodibinās: 1) kad izpildījuma priekšmets ir nedalāms, un proti, kad izpildīšana pastāv vai nu kādā darbībā vai bezdarbībā; tāpat arī kad kāda lieta vairākām personām kopīgi uzticēta glabāšanā, patapināta, izīrēta vai ieķīlāta³; 2) kad vairākas personas, kuras kopīgi izdarījušas pārkāpumu vai noziegumu, atbild solidāri par zaudējumu, kas ar to nodarīts. Ar pārkāpumu minētās normas kontekstā tika saprasts kriminālpārkāpums.⁴

Līdz ar to Civillikuma uz deliktu tiesībām attiecināmais regulējums, kas pēc būtības pārņemts no Vietējo likumu kopojuma III daļas, skar tikai gadījumus, kad noziedzīga nodarījuma rezultātā, kuru izdarījušas vairākas personas kopīgi, nodarīts kaitējums. Tiesību doktrīnā norādīts, ka par zaudējumiem, kas nodarīti ar noziedzīgu nodarījumu, solidāri atbild ne tikai vairāki izdarītāji, bet arī organizētājs, uzkūditājs un atbalstītājs.⁵ Vienlaikus pastāv vairākas speciālās tiesību normas, kuras noteic, ka solidāra atbildība iestājas tad, ja zaudējumi nodarīti vairāku personu rīcības rezultātā (piemēram, konkurences tiesību pārkāpuma gadījumā⁶, preces vai pakalpojuma trūkuma gadījumā,⁷ kaitējuma videi gadījumā⁸ u. c.), taču kurās nav noteikts, ka darbībām jābūt noziedzīgām vai veiktām kopīgi, lai iestātos vairāku personu solidāra atbildība par rīcības kaitīgajām sekām. No Civillikuma savukārt skaidri neizriet, kā būtu nosakāma atbildība, ja vairākas personas, nerikojoties kopīgi un noziedzīgi, ar savu rīcību vai bezdarbību, kura var būt atšķirīga un savstarpēji nesaskaņota, nodara kaitējumu citai personai. No vienas puses, Civillikuma vispārīgie noteikumi attiecībā uz dalītu un solidāru atbildību (1669.–1771. pants) pieļauj atšķirīgu interpretāciju attiecībā uz to, vai arī minētajos gadījumos ir iespējams atbildīgajām personām noteikt solidāru atbildību. Tomēr, no otras puses, vadoties no likumdevēja gribas Civillikuma 1675. pantā īpaši regulējot tikai vienu no deliktu tiesībās iespējamiem gadījumiem, kad kaitējums

³ Vietējo likumu kopojuma III daļas 3336. panta norma pārņemta Civillikuma 1674. pantā.

⁴ Pie Vietējo likumu kopojuma III daļas 3337. panta bija atrodama piezīme, ka Latvijā spēkā esošie 1903. gada Sodu likumi (3. p.) sadala noziedzīgos nodarījumus smagos noziegumos, noziegumos un pārkāpumos.

⁵ Autoru kolektīvs K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. *Civillikuma komentāri. Saistību tiesības*. Rīga: Mans Īpašums, 1998, 166. lpp.

⁶ Saskaņā ar Konkurences likuma 21. panta ceturto daļu. Konkurences likums: LV likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 151 (2538), 2001, 23. okt.

⁷ Likuma "Par atbildību par preces un pakalpojuma trūkumiem" 9. pants. Likums "Par atbildību par preces un pakalpojuma trūkumiem": LV likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 250/251 (2161/2162), 2000, 5. jūl.

⁸ Vides aizsardzības likuma 32. panta pirmā daļa. Vides aizsardzības likums: LV likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 183 (3551), 2006, 15. nov.

nodarīts kopīga noziedzīga nodarījuma rezultātā, un vadoties no apsvēruma, ka solidāras atbildības piemērošanai ir jābūt īpaši likumā noteiktai, lai radītu tiesisko noteiktību un nepamatoti neaizskartu atbildīgās personas, piemērojot tām stingrāko no iespējamām vairāku personu atbildības juridiskajām konstrukcijām, kā arī no tiesu prakses un doktrīnas atziņām, var secināt, ka Latvijas vispārējās deliktu tiesībās solidāra atbildība būtu piemērojama tikai Civillikuma 1675. pantā minētajā gadījumā.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāts kādā civillietā, atceļot apelācijas instances tiesas spriedumu, norādījis, ka “[...] spriedumā nav konstatēts, ka V. un M. kopīgi ir izdarījuši tišu noziedzīgu nodarījumu. Gluži pretēji, tiesa spriedumā ir konstatējusi, ka V. un M. katrs aiz neuzmanības ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu, kas paredzēts Krimināllikuma 260. panta otrajā daļā. [...] Līdz ar to apelācijas instances tiesai nebija pamats atzīt, ka atbildētāji noziedzīgu nodarījumu izdarījuši kopīgi un tāpēc saskaņā ar Civillikuma 1675. pantu ir solidāri atbildīgi par zaudējumiem, kas prasītājam radušies noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas rezultātā”.⁹ Judikatūrā nav atrodamas atziņas, kas ļautu secināt, ka pēc minētā sprieduma būtu nostiprinājusies atšķirīga Civillikuma 1675. panta interpretācija vai piemērošana.¹⁰ Arī tiesību doktrīnā minētā pieeja apstiprināta, norādot, ka solidāra atbildība nav piemērojama personām, kas gan notiesātas vienā lietā, bet par patstāvīgiem noziegumiem, kuri nav saistīti ar kopīgiem nodomiem, tāpat personām, kad viena no tām notiesāta par mantkārīgu noziegumu, bet cita – par nolaidību.¹¹

Kā izriet no judikatūrā un doktrīnā paustajām atziņām attiecībā uz Civillikuma 1675. pantu, šīs normas piemērošanas joma ir ļoti šaura. Tas var radīt cietušā tiesību ierobežojumus, ja visos gadījumos, kad cietušā tiesības vai tiesiskās intereses aizskaroša un tam kaitējumu nodarōša darbība vai bezdarbība neatbilst Civillikuma 1675. panta piemērošanas priekšnoteikumiem vai speciālajās tiesību normās regulētajām situācijām, solidāra atbildība netiktu noteikta. Ja vairākas personas, rīkojoties prettiesiski, ir nodarījušas citai personai kaitējumu, tad katra no tām būtu uzskatāma par patstāvīgi atbildīgu par šī kaitējuma kompensēšanu cietušajam atbilstoši Civillikuma 1635. panta pirmajai daļai un citām normām. Ja vairākas personas ir atbildīgas par vienu un to pašu negatīvo seku radīšanu kopumā vai noteiktā daļā un katra no tām atsevišķi būtu atbildīga par radīto kaitējumu vai tā noteiktu daļu pilnībā, tad nebūtu pieļaujama un attaisnojama atbildības dalīšana, atbildību nosakot līdzīgās daļās vai citādi tikai tāpēc, ka par kaitējumu kopumā ir atbildīgas vairākas personas. Vēl jo vairāk – nebūtu attaisnojams tas, ka cietušajam jāuzņemas atbildīgo personu maksāspējas risks, proti, ka kāda no atbildīgajām personām nespēs kaitējuma prezumēto vai citādi noteikto daļu kompensēt cietušajam, ja atbildīgās personas ir pilnībā atbildīgas par kaitējumu un vienlaikus ja kaitējums būtu pilnībā ticis nodarīts katras šīs personas rīcības rezultātā, neskatoties uz citu personu rīcību. Šāda normatīvo aktu interpretācija nonāk pretrunā ar Latvijas delikttiesiskās atbildības pamatnormā (Civillikuma 1635. panta pirmajā daļā) nostiprināto principu, ka cietušajam ir tiesības prasīt kompensāciju sakarā ar visu to kaitējumu, kas tam prettiesiski nodarīts. Ārvalstu tiesību doktrīnā atzīts, ka atbildīgajai personai nav tiesību atsaukties uz citas atbildīgās personas rīcību,

⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2009. gada 9. septembra spriedums lietā Nr. SKC-205.

¹⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Judikatūras nolēmumu arhīvs. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/tiesibu-aktu-raditajs> [aplūkots 18.03.2018.].

¹¹ Autoru kolektīvs K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. *Civillikuma komentāri. Saistību tiesības*. Rīga: izdevniecība “Mans Īpašums”, 1998, 166. lpp.

kura arī ir nodarījusi attiecīgo kaitējumu, kā savu atbildību ierobežojošu līdzekli.¹² Tiesību doktrīnā norādīts, ka tad, ja saistības izpildījuma priekšmets ir nedalāms, proti, personas ir atbildīgas par kaitējumu un nekāda konkrēta daļa no kaitējuma nav attiecināma uz kādu no atbildīgajām personām, tad tās visas kopā un katra atsevišķi ir atbildīga par to prettiesiskās rīcības rezultātu, un tāpēc tām būtu nosakāma solidāra atbildība, nevis tā būtu dalāma.¹³ Tādējādi gadījumos, kad konstatējams, ka vairākas personas ir atbildīgas par viena un tā paša kaitējuma nodarīšanu citai personai pilnībā, dalītas atbildības noteikšana būtu pretrunā ar delikttiesiskās atbildības pamatprincipiem un varētu radīt nepamatotu atbildīgo personu atbildības ierobežojumu, aizskarot cietušā tiesības un tiesiskās intereses un ierobežojot kaitējuma kompensācijas piedziņas iespējas no personām, kuras katra atsevišķi būtu pilnībā atbildīgas par cietušajam nodarīto kaitējumu.

Līdz ar to, iespējams, Civillikuma 1675. panta tvērums būtu paplašināms un solidāra atbildība būtu attiecināma arī uz citiem gadījumiem, kad vairākas personas ir atbildīgas par citai personai prettiesiski nodarītiem zaudējumiem, ņemot vērā Eiropas valstu deliktu tiesību regulējuma kopējās tendences un Latvijas deliktu tiesību regulējuma trūkumu minētajos jautājumos.

2. Solidāras atbildības regulējuma un piemērošanas pilnveides iespējas Latvijas deliktu tiesībās

Lai arī Civillikumā nav regulēti gadījumi, kad vairākas personas, kuru rīcība nav uzskatāma par noziedzīgu un kopīgi veiktu, prettiesiski aizskar citas personas tiesības, nodarot kaitējumu, 21. gadsimtā Eiropas valstu deliktu tiesībās tiem ir jābūt regulētiem, nosakot aizskārējiem solidāru atbildību, ciktāl tie radījuši to pašu kaitējumu. Pretējā gadījumā var rasties nepamatota cietušā tiesību ierobežošana, ja atbildība tiktu dalīta situācijā, kurā vairākas personas nodarījušas vienu un to pašu kaitējumu, kā arī var tikt pieļauta neattaisnojama atbildīgo personu izvairīšanās no pienākuma radīto kaitējumu pilnībā kompensēt cietušajam.

Atbilstoši Eiropas deliktu tiesību principu 9:101. panta pirmās daļas “b” punkta un trešās daļas noteikumiem atbildība ir solidāra, ja vienas personas patstāvīga uzvedība vai rīcība nodara kaitējumu cietušajam un tas pats kaitējums ir attiecināms arī uz citu personu, kā arī kaitējums ir uzskatāms par to pašu kaitējumu, ja nav saprātīga pamata attiecināt noteiktu daļu no tā vienīgi uz kādu no atbildīgajām personām. Pierādīšanas pienākums, ka uz kādu no atbildīgajām personām ir attiecināma vienīgi daļa no kaitējuma, gulstas uz šo personu.¹⁴ Analizējot dažādus pretargumentus solidāras atbildības piemērošanai minētajos gadījumos, Eiropas deliktu tiesību principu izstrādes gaitā secināts, ka solidāras atbildības noteikšana ir Eiropas deliktu tiesību sistēmās prevalējošais un visatbilstošākais risinājums, ja attiecībā uz aizskārējiem nedalāmu kaitējumu nodarījušas vairākas personas, cita

¹² von Bar C. *Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another*. Oxford: Oxford University Press, 2009, p. 952.

¹³ *European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law. Text and Commentary*. Vienna: Springer-Verlag, 2005, p. 143.

¹⁴ Art. 9:101. (1) b, (3). *Principles of European Tort Law*. Pieejams: <http://civil.udg.edu/php/biblioteca/items/283/PETL.pdf> [aplūkots 12.03.2018.].

starpā rīkojoties nesaskaņoti un neatkarīgi viena no otras.¹⁵ Kopējā modeļa Sestās grāmatas 6:105. pantā arī norādīts: ja vairākas personas ir atbildīgas par to pašu juridiski būtisko kaitējumu, tās ir solidāri atbildīgas.¹⁶ Kopējā modeļa minētais pants ir attiecināms uz visām situācijām, kurās divas vai vairākas personas ir ārpuslīgumiski atbildīgas par citai personai nodarītu kaitējumu, kā arī solidāra atbildība piemērojama personām, kuras būtu varējušas nodarīt attiecīgo kaitējumu (alternatīvi cēloņi) un kuras nespēj atspēkot solidāras atbildības prezumpciju. Minētais pants var tikt attiecināts uz daļu no kaitējuma, par kura nodarīšanu nav atbildīgs vienīgi kāds no aizskārējiem.¹⁷

Atbilstoši Itālijas Civilkodeksa (*Codice civile*) 2055. pantam, ja vairākas personas ir atbildīgas par zaudējumu nodarīšanu, tās ir solidāri atbildīgas.¹⁸ Saskaņā ar Ungārijas Civilkodeksa 6:524. panta pirmo un ceturto daļu solidāra atbildība ir nosakāma personām, kuras kopīgi vai atsevišķi rada kaitējumu citai personai.¹⁹ Bulgārijas Saistību tiesību likuma 53. pants nosaka – ja vairākas personas ir nodarījušas kaitējumu, tad tās ir solidāri atbildīgas.²⁰ Portugāles Civilkodeksa (*Código Civil*) 497. panta pirmajā daļā sacīts – ja vairākas personas ir atbildīgas par kaitējumu, tās ir solidāri atbildīgas.²¹ Atbilstoši Nīderlandes Civilkodeksa 6:102. panta pirmajai daļai, ja divas vai vairāk personas ir katra atbildīga par to pašu kaitējumu, tad tās ir solidāri atbildīgas par to.²² Atbilstoši Somijas Delikttiesiskās atbildības likuma 6. nodaļas 2. rindkopai, ja aizskārums vai kaitējums ir nodarījušas divas vai vairāk personas vai tās uz cita pamata ir atbildīgas par kaitējumu, atbildība ir solidāra.²³ Saskaņā ar Igaunijas Saistību tiesību likuma 137. paragrāfa pirmo daļu, ja vairākas personas ir atbildīgas uz tiem pašiem vai citiem pamatiem par to pašu kaitējumu, kas nodarīts citai personai, tās ir solidāri atbildīgas par kompensācijas samaksu.²⁴ Lai arī ne visu Eiropas valstu civilkodeksos ir *expressis verbis* norādīts uz solidāras atbildības piemērošanu deliktu tiesībās, kad vairākas personas ir atbildīgas par vienu un to pašu kaitējumu, tas ir atzīts judikatūrā un doktrīnā arī Francijā, Beļģijā, Spānijā, Vācijā, Austrijā, Grieķijā un citās valstīs.²⁵

Ievērojot minēto, var secināt, ka vadošā pieeja vairāku personu atbildības noteikšanā par citai personai nodarītu kaitējumu gan atbilstoši Eiropas valstu normatīvajam regulējumam un judikatūras un doktrīnas atziņām, gan atbilstoši

¹⁵ *European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law. Text and Commentary.* Vienna: Springer-Verlag, 2005, p. 143.

¹⁶ VI-6:105. Book VI of Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR) Outline Edition. Pieejams: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcfr_outline_edition_en.pdf [aplūkots 18.03.2018.].

¹⁷ Von Bar C. *Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another.* Oxford: Oxford University Press, 2009, pp. 952–953.

¹⁸ *Codice civile.* Pieejams: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=430551 [aplūkots 18.03.2018.].

¹⁹ *Civil Code of Hungary.* Pieejams: <https://tdziegler.wordpress.com/2014/06/25/the-text-of-the-new-civil-code-of-hungary-in-english/> [aplūkots 18.03.2018.].

²⁰ *Bulgarian Law of Obligations and Contracts.* Pieejams: <http://www.bulgaria-law-of-obligations.bg/law.html> [aplūkots 18.03.2018.].

²¹ *Código Civil.* Pieejams: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=200240, [aplūkots 18.03.2018.].

²² *Dutch Civil Code.* Pieejams: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook066.htm> [aplūkots 18.03.2018.].

²³ *Finnish Tort Liability Act.* Pieejams: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1974/en19740412_19990061.pdf [aplūkots 18.03.2018.].

²⁴ *Estonian Law of Obligations Act.* Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/506112013011/consolide>, [aplūkots 18.03.2018.].

²⁵ Von Bar C. *Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another.* Oxford: Oxford University Press, 2009, pp. 953–960.

Eiropas deliktu tiesībām veltītajos unifikācijas projektos piedāvātajām tiesiskā regulējuma pilnveidošanas vadlīnijām ir solidāras atbildības noteikšana. Solidāra atbildība nav piemērojama attiecībā uz kaitējuma daļu, kuru nodarījusi vienīgi kāda no atbildīgajām personām.

Latvijas deliktu tiesībās trūkst skaidra normatīva vispārēja regulējuma attiecībā uz vairāku personu atbildību par citai personai nodarīto kaitējumu, izņemot Civillikuma 1675. pantā noteikto. Šāds regulējums būtu nepieciešams, pirmkārt, lai nodrošinātu tiesisko noteiktību cietušā un atbildīgo personu attiecībās un lai nevajadzētu solidāru atbildību kā atbildīgo personu visvairāk ierobežojošo atbildības modeli piemērot tiesību tālākveidošanā, kas var radīt zināmu nekonekvenci tā piemērošanā, otrkārt, lai nodrošinātu cietušā aizsardzību, piešķirot tiesības piedzīt no katras par attiecīgo kaitējumu pilnībā atbildīgās personas visu tam nodarītā kaitējuma kompensāciju neatkarīgi no katras atbildīgās personas spējas pilnībā kaitējumu atlīdzināt. Līdz ar to, iespējams, Latvijas deliktu tiesību normatīvais regulējums būtu papildināms, vadoties no Eiropas kopējām tendencēm un nosakot delikttiesisko atbildību solidāri vairākām personām, kuras, rīkojoties prettiesiski, nodarījušas vienu un to pašu kaitējumu cietušajam, ja vien nav pamata uzskatīt, ka kaitējums ir pilnībā vai daļēji attiecināms uz kādu no atbildīgajām personām, izslēdzot solidāras atbildības piemērošanu kopumā vai attiecīgajā daļā. Tādējādi tiktu modernizēts esošais normatīvais regulējums un piedāvātais regulējums nenonāktu pretrunā ar Civillikuma sistēmu, ņemot vērā, ka solidāra atbildība delikttiesiskajās attiecībās ir regulēta kā viens no īpaši noteiktajiem gadījumiem, kad solidāra saistība rodas uz likuma pamata, kā arī speciālajām tiesību normām, kurās nereti kā priekšnoteikums solidāras atbildības piemērošanai nav izvirzītas atbildīgo personu noziedzīgas vai kopīgi veiktas darbības.

Jāuzsver, ka solidāras delikttiesiskās atbildības modelis ir attaisnojams, ja ir skaidri zināms, ka visas atbildīgās personas ir nodarījušas vienu un to pašu kaitējumu, taču diskutabls paliek jautājums, vai tas būtu attiecināms uz t. s. alternatīvu cēloņu nodarīto kaitējumu, proti, kad radīts kaitējums un konstatējamās vairākas darbības, kuras katra pati par sevi būtu varējušas radīt attiecīgo kaitējumu, bet nav zināms, kura no tām kaitējumu ir radījusi. Šādā gadījumā atbilstoši Eiropas deliktu tiesību principu 3:103. panta pirmajai daļai katra no darbībām ir uzskatāma par kaitējuma cēloni tādā apmērā, kāds atbilst iespējamībai, ka šī darbība ir radījusi kaitējumu cietušajam.²⁶ Attiecībā uz solidāras atbildības piemērošanu Eiropas valstīs nav vienotas pieejas²⁷, kas lielā mērā ir saistīts ar atšķirīgo interpretāciju un juridisko vērtējumu Eiropas valstu tiesībās situācijām, kurās personu var atzīt par attiecīgo kaitējumu citai personai nodarījušu vai iespējami nodarījušu, rīkojoties prettiesiski.²⁸ Iespējams, taisnīgāku tiesisko risinājumu Latvijas deliktu tiesībās atbildības noteikšanā, ja cēloņi ir alternatīvi, var panākt, paredzot iespēju piemērot dalītu atbildību atkarībā no katra gadījuma faktiskajiem apstākļiem un piemērot solidāru atbildību vienīgi izņēmuma kārtā, ievērojot, ka šādā gadījumā var

²⁶ Art. 3:103 (1). Principles of European Tort Law. Pieejams: <http://civil.udg.edu/php/biblioteca/items/283/PETL.pdf> [aplūkots 12.03.2018.].

²⁷ Von Bar C. *Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another*. Oxford: Oxford University Press, 2009, pp. 953–960.

²⁸ Koziol H. *Basic Questions of Tort Law from a Germanic Perspective*. Vienna: Sramek Verlag Kg, 2012, pp. 140–141.

tikt ierobežotas iespējami atbildīgo personu tiesības.²⁹ Tādējādi alternatīvu cēloņu nodarīta kaitējuma gadījumā varētu būt attaisnojama solidāras atbildības piemērošana personām, kuras, rīkojoties prettiesiski, tikai iespējami varētu būt radījušas attiecīgo kaitējumu vienīgi izņēmuma kārtā.

Eiropas deliktu tiesību principu noteikumos³⁰ un atsevišķu Eiropas valstu praksē³¹ ir noteikta solidāra atbildība aizskārējam un personai, kura ir atbildīga par aizskārēja rīcību, piemēram, *culpa in vigilando* vai *culpa in eligendo* gadījumos.³² Taču, iespējams, Latvijas tiesību kontekstā solidāras atbildības noteikšana šādā situācijā būtu diskutabla, ņemot vērā šīs atbildības mērķus un specifisko raksturu, kas balstīta pienākumā aizkavēt citas personas izdarīt tiesību aizskārumu, ievērojot Civillikuma 1639. panta noteikumus. Minētā Civillikuma norma ir attiecināma galvenokārt uz nepilngadīgu bērnu un vecāku, darbinieka un darba devēja attiecībām, kā arī vēsturiski uz graudnieka un saimnieka attiecībām.³³ Arī doktrīnā norādīts, ka solidāru atbildību nevar attiecināt uz darbinieku un saimnieku.³⁴ Līdz ar to, iespējams, par citas personas rīcību atbildīgajām personām šādos gadījumos Latvijas tiesībās nebūtu piemērojama solidāra atbildība.

Kopsavilkums

1. Atbilstoši Civillikuma 1675. panta noteikumiem solidāras atbildības piemērošana ir balstīta uz vairāku personu kopīgu rīcību un tās kaitīgumu. Taču minētā izpratne būtu maināma un par noteicošo delikttiesiskās atbildības noteikšanā būtu uzskatāma nevis personu rīcība, bet prettiesiskās rīcības kaitīgās sekas, par kurām atbildīgas ir vairākas personas.
2. Lai radītu tiesisko noteiktību delikttiesiskajās attiecībās, aizsargātu cietušā tiesības prasīt visu tam nodarītā kaitējuma kompensāciju no katras personas, kura ir pilnībā atbildīga par tā nodarīšanu, un nepieļautu par vienu un to pašu kaitējumu atbildīgo personu atbildības ierobežošanu tikai tāpēc, ka par šo kaitējumu ir atbildīgas arī citas personas, Latvijas tiesībās būtu nepieciešams piemērot solidāru atbildību par kaitējumu, par kura nodarīšanu atbildīgas ir vairākas personas. Solidārai atbildībai deliktu tiesībās būtu jāiestājas tad, ja vairākas personas vienlaikus vai noteiktā laika periodā pilnībā rada vienu un to pašu kaitējumu un nav tādu apstākļu, kas norādītu, ka kaitējums nav pilnībā vai daļēji attiecināms uz kādu no minētajām personām.
3. Civillikuma 1675. pants būtu izsakāms šādā redakcijā: "Vairākas personas, kas vienlaikus kopīgi vai neatkarīgi viena no otras izdarījušas citas personas prettiesisku tiesību aizskārumu, kura rezultātā nodarīts tas pats kaitējums (arī

²⁹ Kubilis J. Latvijas deliktu tiesību modernizācijas galvenie virzieni. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2017, 197.–202. lpp.

³⁰ Art. 9:101. (1) c. Principles of European Tort Law. Pieejams: <http://civil.udg.edu/php/biblioteca/items/283/PETL.pdf> [aplūkots 12.03.2018.].

³¹ Von Bar C. *Non-Contractual Liability Arising out of Damage Caused to Another*. Oxford: Oxford University Press, 2009, p. 957.

³² Atbildība par nepienācīgu uzraudzību vai izvēli.

³³ Autoru kolektīvs K.Torgāna zinātniskajā redakcijā. *Civillikuma komentāri. Saistību tiesības*. Rīga: izdevniecība "Mans Īpašums", 1998, 147.–148. lpp.

³⁴ Sinaiskis V. *Latvijas civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Saistību tiesības*. Rīga: Latvijas Juristu biedrība, 1996, 115. lpp.

morālais kaitējums), atbild solidāri par kaitējumu, kas nav radīts vienas vai dažu minēto personu rīcības rezultātā vai attiecināms vienīgi uz tām.”

4. Piedāvātās izmaiņas Civillikuma 1675. pantā neierobežo saistību izpildījušās personas tiesības vērsties pret citām atbildīgajām personām saskaņā ar Civillikuma 1686. panta noteikumiem, kā arī neierobežo iespējami atbildīgo personu tiesības pierādīt to atbildību pilnībā vai daļēji izslēdzošus vai ierobežojošus apstākļus, kā arī to, ka atbildīgā persona ir tikai iespējami varējusi nodarīt kaitējumu attiecīgajā apmērā. Solidāra atbildība atbilstoši Civillikuma 1675. panta noteikumiem nebūtu vispārīgi piemērojama attiecībā uz alternatīvu cēloņu radītu kaitējumu, kā arī uz atbildību par citu personu nodarītu kaitējumu.

VAINAS PAKĀPJU IDEJA UN NOZĪME CIVILTIESĪBĀS

IDEA AND ROLE OF DEGREES OF FAULT IN PRIVATE LAW

Edijs Brants, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

In this paper, the author has arrived at a conclusion that degrees of fault can be used as a tool in order to balance the mutual rights and legal interests of both the tortfeasor and the victim. Also, the author holds the opinion that the degrees of fault can be applied to differentiate the available legal remedies and the required standard of conduct. The degrees of fault may also affect all the preconditions of civil liability.

Atslēgvārdi: vaina, vainas pakāpes, neuzmanība, nolūks, civiltiesiskā atbildība

Keywords: fault, degrees of fault, negligence, intention, civil liability

Ievads

Privāttiesībās *vaina* ir viena no taisnības tiesībām.^{1,2} R. Jērings rakstīja, ka ne jau kaitējuma nodarīšanas fakts rada atbildību, bet vaina. Kā tēlaini turpināja Jērings – tas ir tikpat vienkārši, kā ķīmiķim saprast, ka ne jau gaisma ir tas, kas deg, bet gan gaisā esošais skābeklis.³ Vaina vēsturiskā perspektīvā tikusi gan ignorēta, apstrīdēta, gan glorificēta.⁴

Nevar nepamanīt, ka pēdējā laikā ne tikai ārvalstīs⁵, bet arī Latvijas civiltiesību aplokā vainas institūts kļūst par jautājumu, ko apvij arvien plašākas diskusijas. 2003.–2005. gadā tiesību zinātnieki sāka diskusiju par vainu kā patstāvīgu civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumu⁶ (secinot, ka vainas princips netiek atmests ne pie viena *prettiesiskās rīcības* izpratnes koncepta), bet gandrīz desmit gadus

¹ Sinaiskis V. Taisnības princips Latvijas civiltiesībās. *Jurists*, Nr. 7/8, 1937, 125. lpp.

² Sinaiskis V. Sakrālās tiesības un Latvijas civillikumu kopojums. Nr. 1, *Jurists*, 1934, 9. lpp.

³ Jhering R. Das Schuldmoment im Römischen Privatrecht. Giessen: Verlag Von Emil Roth, 1867, S. 40. Pieejams: https://books.google.lv/books?id=MbxbAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=lv&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false [aplūkots 16.03.2018.].

⁴ Markesinis B. S., Deakin S. F. Tort Law. 4th edition. Oxford: Clarendon Press, 1999, p. 41.

⁵ "How far these two concepts [fault and unlawfulness – autora piezīme] can actually be kept apart is a matter of considerable controversy and what follows is a bird's-eye view of one of the most hotly debated – but essentially – theoretical areas of the German law of torts." Markesinis B. S., Unberath H. The German Law of Torts. A Comparative Treatise. 4th edition. Portland, Oregon: Hart Publishing, 2002, p. 79.

⁶ Torgāns K. The Concept of Fault in Latvian Contract Law Requires Adjustment. Book: Humanities and Social Sciences Latvia. University of Latvia, 2003, Nr. 3 (40), pp. 96–109; Kārklīņš J. Vainas nozīme, nosakot civiltiesisko atbildību. *Jurista Vārds*, Nr. 15 (370), 26.04.2005.; Torgāns K. Vainas vai attaisnojumu meklējumi civiltiesībās. *Jurista Vārds*, Nr. 20 (375), 31.05.2005.

vēlāk – 2014.–2017. gadā – tiesību doktrīnas limenī tika plaši analizēti jau dažādi ar vainas institūtu saistīti apakšjautājumi, tostarp kaitējuma paredzamība, prasītā rūpība, konkrēti attaisnojumi utt. Šo zinātnisko diskusiju galvenā tēze varētu tikt formulēta šādi: vainas elementam *neuzmanība* ir fundamentāla nozīme, vērtējot civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumu *vainojama rīcība*.⁷

Diskusijas par vainas institūtu ir vērtējamās pozitīvi, un jācer, ka sākotnējais ceļš turpināsies, ievērojot, ka vainas kontekstā tiesu prakse joprojām ir neviennozīmīga. Tāpēc tiesību zinātnē ir nepieciešamas arī turpmākas diskusijas par jautājumiem, kas saistīti ar vainas institūtu un kuru nenoliedzami ir ļoti daudz.

Viens no šādiem jautājumiem ir *vainas pakāpes*, kam līdz šim pievērsts salīdzinoši maz uzmanības. Kā trāpīgi atzīmējis profesors K. Torgāns, izpratne par vainu mainās, bet Civillikumā (turpmāk – CL) atrodami panti par vainu un tās pakāpēm nav “ne atcelti, ne grozīti”.⁸ “Vēl vairāk, gados pēc Civillikuma darbības atjaunošanas ir vairojušies likumi, kas atsevišķās tiesību apakšnozarēs izceļ ļauna nolūka, rupjas vai vieglas neuzmanības seku diferenciāciju un tieši norāda uz vainu kā atbildības priekšnoteikumu. Tādas norādes ir atrodamas gan likumos par apdrošināšanu, gan Autortiesību likumā, Patentu likumā un citos likumos. [...] Tāpēc ir nepieciešama plašāka saruna par vainas un vainojamības jēdzieniem, vainas noskaidrošanu tajos gadījumos, kad likums diferencē atbildību atkarībā no vainas pakāpēm (formām) [...]”⁹

Līdzīgi arī asociētais profesors Jānis Kārklīšs ir norādījis, ka “vainu var nosaukt citādāk, to var iekļaut kādā lielākā kategorijā, ko vērtēt, piemērojot civiltiesisko atbildību, taču jebkurā gadījumā šī jēdziena saturiskā nozīme ir un būs aktuāla vienmēr. [...] vainas pakāpju iedalījums mūsu Civillikumā ir aktuāls arī no civiltiesiskās atbildības piemērošanas aspekta”¹⁰

Secīgi izkristalizējas tēze, ka vainas pakāpju institūta izpratnei ir ne tikai fundamentāla nozīme turpmākās juridiskās domas attīstībā, bet arī praksē, tiesību piemērotājam tiesai vērtējot tostarp personas iespējamo civiltiesisko atbildību.

1. Vainas pakāpju idejas meklējumi Civillikumā

Vainas pakāpes CL regulētas Saistību tiesību daļas trešās nodaļas pirmajā apakšnodaļā “Neatļauta darbība un vainas pakāpes” (CL 1635.–1650. pants). CL 1640. pants noteic, ka “vainas pakāpes ir dažādas, raugoties pēc tam, vai darbība izdarīta ļaunā nolūkā, vai tikai aiz neuzmanības”. CL 1644. pants nosaka: “Kas otram nodara kaitējumu bez ļauna nolūka, ja viņš par šo kaitējumu ir vainojams,

⁷ Torgāns K., Kārklīšs J. Civiltiesiskās atbildības modeļi pēc vainojamības pazīmes. *Jurista Vārds*, Nr. 35 (887), 08.09.2015.; Kārklīšs J. Vainas, prettiesiskas rīcības un atbildības ideja privāttiesībās. LU žurnāls “Juridiskā Zinātne”, 8. sējums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2015; Kārklīšs J. Vainojamas darbības konstatēšanas priekšnoteikumi. Grām.: *Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums*. Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā. I. 2016. gada 16.–17. novembris. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 410.–421. lpp.; Kārklīšs J. Neuzmanības jēdziens saistību tiesībās. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmei – 95*. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 43.–53. lpp.; Kārklīšs J. Idea of Strict Liability in Private Law. LU žurnāls “Juridiskā Zinātne”, 10. sējums. Rīga: Latvijas Universitāte, 2017, 175.–200. lpp.

⁸ Torgāns K. *Līgumu un deliktu tiesību problēmas*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2013, 107. lpp.

⁹ Turpat.

¹⁰ Kārklīšs J. Vainojamas darbības konstatēšanas priekšnoteikumi. Grām.: *Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums*. Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā. I. 2016. gada 16.–17. novembris. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 410. lpp.

pielaiž neuzmanību. Neuzmanība ir rupja un viegla.” Tātad vainas pamatformas ir divas: *ļauns nolūks un neuzmanība*. Neuzmanība iedalās vēl divās apakšformās: *rupja un viegla*. Šķiet, ir lieki piebilst, ka šīs vainas pakāpes zina nosaukt jebkurš pirmā kursa jurisprudences students, taču to idejai un nozīmei pievērsies vienīgi retais tiesību zinātnieks.

Līdz ar to likumsakarīgi rodas jautājums, kāpēc šādas vainas pakāpes CL tika (un citos normatīvajos tiesību aktos joprojām tiek) iekļautas. Domājams, vismaz pirmšķietamu atbildi uz šo jautājumu varētu rast, pētot CL vēsturisko tapšanu. 1937. gada CL pēc būtības ir 1864. gada Baltijas Vietējo civillikumu kopojuma (turpmāk – BVLK) “saspiebtā versija”, un BVLK autors F. G. fon Bunge BVLK sastādīšanas gaitā ir ietekmējies arī no romiešu tiesībām¹¹, liekot attiecīgās atsaucēs uz romiešu digestām jeb pandektām.¹²

Nav noslēpums, ka arī romiešu tiesības pazina iepriekš minētās vainas formas (romiešu tiesībās bija pat vēl sīkāks vainas formu iedalījums), taču attiecīgajos avotos neizdodas atrast skaidrojumu iepriekš uzdotajam jautājumam. Neraugoties uz to, ir jāatzīmē, ka romiešu tiesībās ārpuslīgumiska tiesību aizskārums un nozieguma jēdzieni sākotnēji netika nošķirti un abi pārkāpumu veidi tika pakļauti vienotai saistībai – deliktam (*delictum* – lat.).¹³ Deliktu tiesību mērķis sākotnēji bija ne tikai kompensēt cietušajam kaitējumu, bet arī sodīt nodarītāju.¹⁴ Teiktais izskaidro to, kāpēc arī Krimināllikumā ietvertas līdzīgas vainas formas (Krimināllikuma 8.–10. pants).

Vēl jāpiebilst, ka vainas pakāpes iekļautas gandrīz visos ārvalstu nacionālajos privāttiesību regulējumos, tās netiek atnestas arī Eiropas privāttiesību unifikācijas dokumentu projektos (sk. Eiropas deliktu tiesību principu 4:101. pantu¹⁵, Kopējā modeļa VI grāmatas 3:101., 3:102. pantu¹⁶). Tātad vainas pakāpes ir aktuāls tiesību fenomens ne tikai Latvijas privāttiesību kontekstā.

Tiesu skaidrojumu vainas pakāpju pamatidejai tā arī neizdodas atrast, taču ir vairākas netiešas norādes. Tā, piemēram, tiesību literatūrā ir atzīts, ka vainai piedēvēta izglītojoša un sociāla vērtība tiktāl, ciktāl tiek atrasts balanss starp vienas personas rīcības brīvību, no vienas puses, un citu personu tiesību aizsardzību, no otras puses.¹⁷ Tāpat tiesību literatūrā ir norādīts, ka vainas nepieciešamības attaisnojumi no juridiskās ētikas skatupunkta meklējami autonomijas un pašnoteikšanās principā.¹⁸ Reizēm personas rīcība atbilst kādai vainas pakāpei, bet vienlaikus tā nav prettiesiska, jo nereti noteikta veida rūpība nemaz netiek prasīta, piemēram,

¹¹ Švarcs F. Latvijas 1937. gada 28. janvāra Civillikums un tā rašanās vēsture. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011, 164. lpp.; Būmanis A. Vispārējs pārskats par jauno Civillikumu. Grām.: *Prezidenta Ulmaņa Civillikums*. Rakstu krājums. Rīga: Pagalms, 1938, 98. lpp.

¹² Сводъ мѣстныхъ указонений губерний остзейскихъ. Часть Третья. Законы Гражданские. Санктпетербургъ: Въ Типографіи Второго Отдѣлення Собственной Е.И.В. Канцеларіи, 1864.

¹³ Torgāns K., Kārklīņš J., Bitāns A. Līgumu un deliktu problēmas Eiropas Savienībā un Latvijā. Prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 293. lpp.

¹⁴ Mousourakis G. *Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition*. Springer, 2014, p. 159.

¹⁵ Eiropas deliktu tiesību principi (*Principles of European Tort Law* – angl.) Pieejams: <http://civil.udg.edu/php/biblioteca/items/283/PETL.pdf> [aplūkots 16.03.2018.].

¹⁶ Eiropas līgumtiesību kopējā modeļa projekts (*Draft of Common Frame of Reference* – angl.). Pieejams: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcf_r_outline_edition_en.pdf [aplūkots 16.03.2018.].

¹⁷ Markesinis B. S., Deakin S. F. *Tort Law*. 4th edition. Oxford: Clarendon Press, 1999, p. 42.

¹⁸ Larenz K., Canaris C. W. *Lehrbuch des Schuldrechts*. Book: van Gerven W., Lever J., Larouche P. *Cases, Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law*. Portland, Oregon: Hart Publishing, 2000, p. 15.

taid, ja starp personām pastāv īpašas attiecības¹⁹ vai arī tā ir paredzēts noteiktu kaitējumu gadījumos tiesībspolitisku apsvērumu dēļ.²⁰ Profesors V. Sinaiskis uzskatīja, ka “[...] civiltiesības nav tikai konkrētu attiecību rezultāts, viņas ir nevis konkrētu personu, bet civiltiesiskās sabiedrības tiesības. Pēdējā tādēļ nevar palikt vienaldzīga pret taisnības likuma pārkāpumu. [...] vainīgs tiesību pārkāpums nevar tikt uzskatīts civiltiesībās vienīgi kā konkrēta, tikai zaudējumu nesoša parādība. Arī civiltiesībās vainīgs tiesību pārkāpums jāuzskata kā sociāls ļaunums, kaut arī nesošams ar soda likumiem”.²¹

Tuvāk aplūkojot CL normas un citas privāto tiesību normas, īpaši no sistēmas viedokļa, secināms, ka iepriekš citētās tiesību zinātnes atziņas ir vistiešākajā mērā attiecināmas uz CL iestrādāto vainas pakāpju konceptu, ko pamato turpmāk izklāstītie apsvērumi.

2. Vainas pakāpes un nepieciešamās rīcības standarti

Pirmkārt, ar vainas pakāpēm tiek noteikti atšķirīgi *nepieciešamās rīcības* jeb *prasītās rūpības standarti*:

- a) pazeminātais nepieciešamās rīcības standarts (piemēram, CL 119. pants, Darba likuma 86. panta trešā, ceturtā daļa);
- b) parastais nepieciešamās rīcības standarts (piemēram, CL 1646. pants);
- c) paaugstinātais nepieciešamās rīcības standarts²² (piemēram, atsevišķu jomu profesionāļi, Komerclikuma 393. pants).

Protams, ka nepieciešamās rīcības standarts var atšķirties arī vienas vainas pakāpes ietvaros (sal. Komerclikuma 393. pants), taču tas nemaina pamatdomu, ka ar dažādām vainas pakāpēm ir iespējams noteikt atšķirīgu obligāto uzvedības modeli. Tā, piemēram, Darba likuma 86. panta ceturtā daļa noteic, ka “darbinieks, kura darbs saistīts ar zaudējumu rašanās paaugstinātu risku, atbild vienīgi tad, ja zaudējumi darba devējam nodarīti ar ļaunu nolūku vai rupjas neuzmanības dēļ”. Tātad, ja darbinieka darbs ir saistīts ar zaudējumu rašanās paaugstinātu risku, tad darbinieks civiltiesiski neatbildēs par tādiem darba devēja zaudējumiem, ko tas būs nodarījis ar vieglu neuzmanību. Teiktais izskaidrojams ar to, ka darba tiesībās darbinieks parasti tiek uzskatīts par tiesisko attiecību vājāko pusi, tāpēc ir tikai likumsakarīgi, ka tiesiskais regulējums, tostarp attiecībā uz civiltiesisko atbildību, ir darbiniekam saudzīgāks. Citētās normas kontekstā redzams – likumdevējs ir noteicis, ka darbinieka rīcība tiks uzskatīta par juridiski atbilstošu prasītajai rūpībai tiktāl, ciktāl šī rīcība netiks veikta aiz rupjas neuzmanības vai ļauna nolūka. Tātad likumdevējs ir sabalansējis darba devēja un darbinieka savstarpējās tiesiskās attiecības, izmantojot vainas pakāpes.

Līdzīgi CL 119. panta pirmā daļa noteic, ka “laulātais, kas pārvalda otra laulātā mantu, atbild par zaudējumiem, kuri cēlušies aiz viņa rupjas neuzmanības”. Tātad laulātais otra laulātā mantas pārvaldīšanas jomā neatbild par tādu mantisku

¹⁹ Von Bar C., Clive E. (ed.). Principles, definitions and model rules of European private law: Draft common frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, p. 3276.

²⁰ Widmer P. (ed.). Unification of Tort Law: Fault. Hague: Kluwer Law International, 2005, p. 68.

²¹ Sinaiskis V. Tiesību pārkāpuma ideja senātnes un tagādnēs civiltiesiskā sabiedrībā. *Jurists*, 1928, Nr. 5.

²² Kārklīņš J. Neuzmanības jēdziens saistību tiesībās. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmei – 95*. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 43.–53. lpp.

kaitējumu, kas radies aiz viņa vieglas neuzmanības. Arī šeit likumdevējs ir ņēmis vērā laulāto savstarpējo tiesisko attiecību īpašo raksturu.

Turpinot šo domu, varētu rasties jautājums – vai ir iespējams gadījums, kurā *ļauņā nolūkā* veikta rīcība būtu vērtējama kā atļauta? Atbilde ir apstiprinoša – CL 1636. pants kā vienu no attaisnojumiem atzīst atļautu paš aizstāvību, savukārt, pēc dzīvē gūtajiem novērojumiem, tieši paš aizstāvēšanās nereti vistiešākajā mērā ir saistāma ar kaitējuma nodarīšanu otrai personai ar nodomu, tādejādi aizstāvojot savas pamatotās tiesības.

Līdz ar to secināms, ka vainas pakāpes var tikt izmantotas kā instruments, ar kuru var līdzsvarot tiesību aizskārēja un cietušā savstarpējās tiesības un likumīgās intereses. Tā, piemēram, lai gan pēc vispārīgajiem noteikumiem personai iestātos civiltiesiskā atbildība, ja tā ar savu viegli neuzmanīgu rīcību nodarījusi kādam kaitējumu, noteiktos gadījumos īpašais subjekts neatbildēs par šādu kaitējumu, un viņa viegli neuzmanīgā rīcība būs atzistama par juridiski atļautu. Šādi likumdevējs var paust savu nostāju attiecībā uz valstī aizsargājamo personu tiesību un likumīgo interešu savstarpējo gradāciju, ņemot vērā arī to, ka starp tiesību subjektiem mēdz būt īpaša rakstura tiesiskās attiecības.

3. Vainas pakāpes un pieejamie civiltiesiskie aizsardzības līdzekļi

Otrkārt, atkarībā no konkrētajā situācijā piemērojamās vainas pakāpes var būt pieejami atšķirīgi tiesību aizsardzības līdzekļi (vai to apmērs). Eiropas deliktu tiesību principu 2:102. panta piektā daļa, kas regulē aizsargājamo tiesību klāstu nodarīta kaitējuma gadījumā, noteic, ka tiesību aizsardzības tvērumu var ietekmēt atbildības raksturs tā, lai aizsargājamā interese saņemtu lielāka apjoma aizsardzību pret kaitējumu, kas veikts ar nolūku, nekā citos gadījumos.²³ Tā, piemēram, radniecīgajās Vācijas civiltiesībās atbildība par specifisku kaitējumu – tīri ekonomiskajiem zaudējumiem (*pure economic loss* – angl.) – iestājas tikai tad, ja šāda veida kaitējums radīts ļauņā nolūkā.²⁴

Šis Eiropas deliktu tiesību princips iestrādāts arī CL 1776. pantā, atbilstoši kuram cietušajam nav jāveic saprātīgi pasākumi zaudējumu novēršanai, ja tiesību aizskārums izdarīts ļauņā nolūkā. Šāda pieeja ir arī CL 1779.¹ pantā, jo tiesību aizskārējs nevar atsaukties uz zaudējumu saprātīgu neparedzēšanu, ja līguma neizpildīšana notikusi ļauna nolūka vai rupjas neuzmanības dēļ. Turklāt arī CL 1636. pantā ietvertā pamatnostādne, atbilstoši kurai tiesību izlietošana nerada tiesību aizskārums, nav absolūta – lai gan šajā normā tas nav *expressis verbis* norādīts, tā nav piemērojama gadījumā, ja tiesību izlietošana notikusi ļauņā nolūkā²⁵ (sal. CL 1. pants).

Šajā saistībā ir būtiski ņemt vērā pavisam nesenajā Augstākās tiesas Civillietu departamenta spriedumā pausto atziņu: “Atbilstoši tiesiskuma principam tiesību acīmredzami netaisnprātīga izmantošana nebauda tiesisko aizsardzību, kas tiesai, atklājot Civillikuma 1636. panta mērķi, ir jāņem vērā. [...] Tas dod pamatu

²³ “The scope of protection may also be affected by the nature of liability, so that an interest may receive more extensive protection against intentional harm than in other cases.” – angl.

²⁴ Van Boom W. H., Koziol H., Witting C. A. (eds.). *Pure Economic Loss. a Comparative Perspective*. Wien/New York: Springer, 2004. Pieejams: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=555809 [aplūkots 16.03.2018.].

²⁵ Van Dam C. *European Tort Law. Second Edition*. Oxford: Oxford University Press, 2013, p. 58.

secinājumam, ka Civillikuma 1636. panta normas mērķis ir aizsargāt no atbildības tikai tos tiesību subjektus, kuri tiesības izlieto godprātīgi (labā ticībā).²⁶ Analogiski šāds izņēmums darbojas attiecībā arī uz citu CL 1636. pantā paredzēto attaisnojumu – *volenti non fit iniuria* (“tam, kurš ir brīvprātīgs, netiek nodarīts kaitējums”)²⁷, ko cita starpā apliecina CL 1643. pantā iekļautā imperatīvā norma.²⁸

Turklāt, pievēršoties jautājumam par civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem, vainas pakāpēm ir nozīme arī *cēloņsakarības*²⁹ un *kaitējuma* kontekstā. Piemēram, cēlonības apakšjautājums – *tiesību normas aizsardzības mērķa*³⁰ doktrīna nav piemērojama, ja tiesību aizskārums nodarīts ļaunā nolūkā. Savukārt, kā to ir atzinis Augstākās tiesas Civillietu departaments, nosakot kompensācijas apmēru par personai nodarīto morālo kaitējumu, ir svarīgi ņemt vērā tiesību aizskārēja vainas pakāpi.³¹

Tādējādi secināms, ka ar vainas pakāpēm cita starpā tiek demonstrēta tiesību sistēmas attieksme pret “ļaunumu” – noteiktos gadījumos tiek ierobežota līgumu brīvība, privātautonomija, pieejamie civiltiesiskie aizsardzības līdzekļi (CL 1636., 1643., 1776., 1779.¹ pants) u. tml. Šeit vēlreiz būtu jānorāda uz profesora V. Sinaiska pausto tēzi, ka arī “civiltiesībās vainīgs tiesību pārkāpums jāuzskata kā sociāls ļaunums, kaut arī nesodāms ar soda likumiem”. Lai gan privāttiesībām un publiskajām tiesībām ir atšķirīgas funkcijas un pamatmērķi, arī civiltiesiskajai atbildībai atsevišķos aspektos piemīt preventīvas (bet ne sodīšanas) nozīme, ko iedzīvināt palīdz tieši CL noteiktās vainas pakāpes.

4. Piedāvājums atteikties no vainas pakāpēm

Jaunākajā tiesību doktrīnā izteikts piedāvājums atteikties no vainas pakāpēm: “Ņemot vērā problēmas personas vainas satura izziņā un pierādīšanā civiltiesībās, kā arī ievērojot nepieciešamību konceptuāli atteikties no vainas kā personas psihiskās attieksmes vērtēšanas civiltiesībās, būtu jāapsver iespējas izslēgt norādes uz vainas formām deliktu tiesību normās, aizstājot tās ar jēdzieniski atšķirīgiem, bet funkcionāli līdzvērtīgiem tiesību institūtiem. [...] Iespējams, šīs izmaiņas būtu ieviešamas likumdošanas ceļā, radot jaunu tiesību institūtu – personas būtiski prettiesiska rīcība. Ar būtiski prettiesisku rīcību jāsaprot tāda personas rīcība, kura

²⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2018. gada 29. marta spriedums lietā Nr. SKC-72/2018, 11. punkts.

²⁷ Буковский В. (Сост.) Сводъ гражданскихъ узаконений губерний Прибалтийскихъ (съ продолжениемъ 1912–1914 г. и съ разъяснениями) въ 2 томахъ. Т. II., содержащий Право требований. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 1300.; Zimmermann R. The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition. Cape Town, Wetton, Johannesburg: Juta & Co, Ltd, 1992, p. 1013.

²⁸ Torgāns K., Kārklīņš J., Bitāns A. Līgumu un deliktu problēmas Eiropas Savienībā un Latvijā. Prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 308. lpp.

²⁹ “The question whether the causation of damage occurred intentionally or negligently can also be crucial, however, in other contexts – for example, within the field of causation.” Von Bar C., Clive E. (eds.). Principles, definitions and model rules of European private law: Draft common frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). New York: Oxford University Press, 2010, p. 3263.

³⁰ Strazdiņš G. Ieskats cēloniskā sakara vērtēšanas pamatos. *Jurista Vārds*, 2017, Nr. 19 (973).

³¹ Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Morālā kaitējuma atbildzināšana civillietās. Tiesu prakses apkopojums. Rīga, 2014, 53. lpp.

acīmredzami vai ievērojami neatbilst personas nepieciešamās rīcības standartam un rada ievērojamu citu personu tiesību vai tiesisko interešu apdraudējumu.”³²

Par citēto tēzi varētu rasties jautājums, vai vainas pakāpju *rupja neuzmanība* un *ļaus nolūks* aizstāšana ar jēdzienu *būtiski prettiesiska rīcība* saturiski ko mainītu. Iespējams, ka daļa atbildes slēpjas pašā tēzē, norādot, ka jaunais institūts būtu funkcionāli līdzvērtīgs, bet ar citu skanējumu. Jebkurā gadījumā, ievērojot iepriekš aprakstīto vainas pakāpju ideju un lomu civiltiesībās, kā arī civiltiesisko tradīciju stabilitāti, būtu sarežģīti atrast jaunu tiesību institūtu, kas kalpotu kā substitūts nosauktajām vainas pakāpēm.

Turklāt tiesu zālēs nereti izskan viedoklis, ka *rupja neuzmanība* un *ļaus nolūks* ir viens un tas pats jēdziens, jo CL 1645. panta otrā daļa nosaka: “Zaudējumu atlīdzības un citu civiltiesisku seku ziņā *rupja neuzmanība* pilnīgi pielīdzināma *ļaus nolūkam*.” Līdz ar to tiek apgalvots, ka šo vainas pakāpju savstarpējam daļījumam neesot nekādas nozīmes. Šādam viedoklim nevar piekrist, jo normas tvērumam gramatiski un teleoloģiski attiecas tikai uz civiltiesiskām sekām (piemēram, zaudējumu atlīdzināšanas pienākumu).

“Civiltiesisko seku ziņā” CL daudzviet ir noteikts, ka juridiski nozīmīgs ir tikai *ļaus nolūks*. Piemēram, CL 1776. panta (cietušajam nav jāveic saprātīgi pasākumi zaudējumu novēršanai, ja tiesību aizskārums izdarīts *ļaus nolūkā*) sakarā starpkaru perioda Latvijas Senāts norādīja: “Jautājumā par 1864. g. CL 3441. p. piemērošanu, apgabaltiesa atsauca uz to, ka 3441. p. nav attiecināms uz prasītāju tādēļ, ka *rupja neuzmanība* pēc 1864. g. CL 3297. p. pēc savām sekām esot pielīdzināma *ļaus nolūkam*. Šis apgabaltiesas viedoklis nav pareizs, jo 3441. p. [CL 1776. pants – autora piezīme] otrais teikums izslēdz no panta noteikuma iedarbības tikai tišu tiesību aizskārumu, bet ne *rupjas neuzmanības* gadījumus.”³³ Kādā citā lietā Latvijas Senāts pauda faktiski identisku nostāju: “Pretēji apgabaltiesas uzskatam CL 3441. p. pēdējā daļa piemērojama tikai tiša tiesību pārkāpuma gadījumā. Kā jau nodibināts agrākā tiesu praksē (sk. komentārus pie 3297. p., Bukovska CL izdevumā, L305. un L306. lp. a, b, un g pkt.), 3441. p. pēdējā daļa, bez šaubām, paredz *ļaus nolūku* un nav attiecināma uz *rupjas neuzmanības* gadījumiem. Tādu *ļaus nolūku* tiesa konkrētā gadījumā nav konstatējusi, kas tomēr 3441. p. pēdējās daļas piemērošanai bija nepieciešams. Apgabaltiesa tādēļ rīkojusies nepareizi, pamatojot atbildētāja atbildību par v i s i e m zaudējumiem uz CL 3444. un 3441. p. pēdējo daļu.”³⁴

Citēto atziņu kontekstā novērojama līdzība ar CL 1642. (*ex turpi* princips) un CL 1650. panta (*culpa mixta* princips) interpretāciju. Šīs tiesību normas, kuras satur vainas pakāpes, ir būtiskas, vērtējot regresa tiesību apjomu un to pamatotību³⁵, kā arī savstarpējo prasījumu ieskaita iespējamību. Arī šo tiesību normu

³² Kubilis J. Latvijas deliktu tiesību modernizācijas galvenie virzieni. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2016, 98. lpp.

³³ Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta 1938. gada 28. aprīļa spriedums Nr. 448, Ceberga prasībā pret Aniņu. Grām.: *Izvilumi no Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta spriedumiem*. Sastādījuši: Senators F. Konradi un Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu ministrijas Vēstneša pielikums. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, Nr. 1, 293. lpp.

³⁴ Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta 1938. gada 25. maija spriedums Nr. 505, Ivanovska prasībā pret Aniņu. Grām.: *Izvilumi no Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta spriedumiem*. Sastādījuši: senators F. Konradi un Tiesu palātas loceklis A. Valters. Tieslietu ministrijas Vēstneša pielikums. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, Nr. 1, 449.–450. lpp.

³⁵ Brants E. Regresa prasījumi Latvijas privāttiesībās. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmei – 95*. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 67. lpp.

sakarā starpkaru perioda Latvijas Senāts, atsaucoties arī uz iepriekš pieminētajiem Senāta spriedumiem, norādījis: “Kasācijas sūdzības iesniedzējas pilnvarnieks ir pareizi norādījis, ka attiecībā uz pienākumu atlīdzināt zaudējumus, likums nešķiro neuzmanību pēc pakāpēm, bet 3291. p. [CL 1642. pants – autora piezīme] piemērojams tikai tad, ja zaudējumi nodarīti ļaunā nolūkā, par ko nav runa konkrētā gadījumā. Jau agrākā tiesu praksē nodibināts (sk. pask. pie 3297. p. “g.” pk. un 3441. p. “d.” pk., V. Bukovska 1864. g: CL izdevumā), ka, lai gan pēc 3297. p. rupja neuzmanība pielīdzināta ļaunam nolūkam, šāds noteikums nav uzskatāms par vispārēju principu. [...] Savukārt Senāta CKD savā kopsēdes 39/51 spriedumā ir paskaidrojis, ka cietušam ir tiesība prasīt zaudējumu atlīdzību, neatkarīgi no tā, vai viņš būtu pielaidis neuzmanību arī no savas puses, ja vien šī neuzmanība nav bijusi galvenais zaudējumu cēlonis.”³⁶

Līdz ar to secināms, ka CL 1645. panta otrā daļa ir formulēta neveiksmīgi un zināmā mērā pat pirmšķietami maldīna. Tiesību norma būtu viennozīmīgāka, ja tās noslēgumā sekotu piebilde “attiecīgā vietā norādītos gadījumos”, līdzīgi kā CL 1647. pantā.

Kopsavilkums

1. Vainas pakāpes var būt kā instruments, ar kuru var līdzsvarot tiesību aizskārēja un cietušā savstarpējās tiesības un likumīgās intereses. Tādējādi likumdevējs var paust savu nostāju attiecībā uz valstī aizsargājamo personu tiesību un likumīgo interešu savstarpējo gradāciju.
2. Ar vainas pakāpēm cita starpā tiek demonstrēta tiesību sistēmas attieksme pret “ļaušanu” – noteiktos gadījumos tiek ierobežota līgumu brīvība, privātautonomija, pieejamie civiltiesiskie aizsardzības līdzekļi (CL 1636., 1643., 1776., 1779.¹ pants) u. tml.
3. Likumdevējs šo instrumentu aktīvi izmanto arī mūsdienās, kas novērojams daudzos normatīvo tiesību aktos. Šāda valsts rīcība ir atbalstāma, jo tādējādi likumdevējs vēlas nošķirt tiesiskās sekas, kas rodas, ja personas rīcība ievērojami neatbilst nepieciešamās rīcības standartam (prasītajai rūpībai).
4. Lai gan privāttiesībām un publiskajām tiesībām ir atšķirīgas funkcijas un pamatmērķi, arī civiltiesiskajai atbildībai atsevišķos aspektos piemīt preventīvas (bet ne sodīšanas) nozīme, ko iedzīvināt palīdz CL noteiktās vainas pakāpes.
5. Vainas pakāpes būtībā ietekmē pilnīgi visus civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumus – a) vainojamo rīcību; b) kaitējumu; c) cēloņsakarību. Teiktais vēlreiz apliecina, ka CL iestrādāta tā sauktā “rezultāta teorija” (*Lehre vom Erfolgsunrecht* – vācu val.), nevis “uzvedības teorija” (*Lehre vom Handlungsunrecht* – vācu val.).

³⁶ Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta kopsēdes 1940. gada 29. marta spriedums Nr. 8, Rīgas pilsētas prasībā pret Krastiņu. Grām.: *Senata Civilā kasācijas departamenta spriedumu izvilktumi*. Sastādījuši: Senata Civilā kasācijas dep-ta priekšsēdētājs, senators O. Ozoliņš un senators P. Leitāns. Spriedumu biroja materiāli. Tieslietu ministrijas Vēstneša pielikums. Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1940, Nr. 1, 282. lpp.

DARBINIEKA UN DARBA DEVĒJA INTEREŠU LĪDZVAROŠANA

BALANCING INTERESTS OF EMPLOYEES AND EMPLOYERS

Annija Kārkliņa, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Valststiesību zinātņu katedras asociētā profesore

Ēriks Krēsliņš, *Bc. iur.*

LU Juridiskās fakultātes maģistrantūras students

Summary

This article contains the analysis of the problem how to properly balance the interests of employees and employers. Employees are mostly interested in job security, while the employers are mostly interested in employment flexibility. An overly rigid employment protection can harm not only the interests of employers, but also the interests of employees themselves. In this article, several provisions of Labour Law are analysed, where this phenomenon can be observed. More specifically, the authors explore the prohibition to terminate a labour agreement with disabled employees, the duty of temporary work agencies to pay employees in between assignments and the duty of employers to pay employees a compensation for all the vacations they have not used during their employment.

Atslēgvārdi: darba tiesības, interešu līdzsvarošana, darba līguma uzteikums, personu ar invaliditāti aizsardzība, atvaļinājuma kompensācija

Keywords: Labour law, balancing of interests, termination of labour agreement, protection of disabled employees, compensation for vacation

Ievads

Darbinieka un darba devēja interešu līdzsvarošana ir sarežģīts un Latvijas tiesību zinātnē maz pētīts jautājums, kurā iesaistīts gan likumdevējs, gan tiesību piemērotāji. Lai pienācīgi līdzsvarotu darbinieka un darba devēja intereses, nepietiek tikai kazuistiski aplūkot konkrētu dzīves gadījumu, ir jāizvērtē pušu intereses no dažādiem skatupunktiem.

No vienas puses, darba tiesībām piemīt sociālā un darbinieka pamattiesību aizsardzības perspektīva.¹ Tieši darbs ļauj sabiedrības locekļu vairumam nodrošināt

---

¹ Collins H., Ewing K. D., McColgan A. *Labour Law*. Cambridge University Press, 2012, p. 42.

iztiku sev un ģimenei, turklāt cilvēks darbā pavada lielu dzīves daļu. Tāpēc jebkurai darbiniekam ir svarīgi, lai darbs būtu stabils un apstākļi darbavietā atbilstoši. Ja nebūtu darbinieku aizsardzības, pastāvētu nevis pušu vienlīdzība un brīvība, bet gan neierobežota pakļautība un iespēja darba devējam uzspiest līguma noteikumus.² Tieši nepieciešamība aizsargāt darbinieku kā sociāli un ekonomiski vājāko pusi laika gaitā ir pakāpeniski attīstījusi un stiprinājusi darba tiesisko regulējumu.³

No otras puses, darba tiesības neizbēgami ir jāaplūko arī no ekonomiskās perspektīvas. Darba tiesiskais regulējums visnotaļ būtiski ierobežo darba devēju tiesības pieņemt savām interesēm atbilstošākos ekonomiskos lēmumus, kā arī elastīgi izmantot darbaspēku.⁴ Protams, lielākā daļa darba tiesībās noteikto ierobežojumu mūsdienās ir ne tikai atzīti par nepieciešamiem, bet arī kļuvuši pašsaprotami – piemēram, jebkurš darba devējs apzinās, ka nevarēs darbinieku nodarbināt 10 stundas dienā septiņas dienas nedēļā vai arī maksāt mazāk par valsti noteikto minimālo mēnešalgu.

Taču, lai darba tiesiskais regulējums būtu patiešām efektīvs, darba devēja un darbinieka intereses ir jālīdzsvaro. Jo stingrāk uz darba devēju rēķina tiek aizsargātas darbinieku sociālās intereses (piemēram, pastiprinot darba līguma uzteikuma kritērijus), jo vairāk var tikt aizskartas darba devēju ekonomiskās intereses. Tas savukārt var kaitēt darbiniekiem vai potenciālajiem darba meklētājiem, jo jebkurš esošais vai potenciālais ekonomisko interešu aizskārums ietekmē darba devēju rīcību nodarbinātības jomā. Piemēram, kā liecina Eiropas Komisijas pētījumi, pārāk liela stingrība attiecībā uz darbinieku atbrīvošanu no darba samazina iespēju bezdarbniekiem ienākt darba tirgū, jo var atturēt darba devējus no jaunu darba vietu radīšanas.⁵

Minēto apstākļu kopums pēdējās desmitgadēs Rietumeiropā ir izraisījis virkni reformu, kuru mērķis ir padarīt darba tiesības efektīvākas. Reformas tiek īstenotas, ņemot vērā arī ekonomiskos mērķus, tostarp darba tirgus veiksmīgu funkcionēšanu un darba devēju ekonomisko izaugsmi. Jāuzsver, ka šīs reformas nemaina darbinieku aizsardzības ideju kā tādu, bet gan tikai samazina darba tiesiskā regulējuma aizsardzības intensitāti.⁶ Piemēram, netiek atcelts noteikums, ka darbinieku var atbrīvot no darba tikai objektīvu (pamatotu) iemeslu dēļ, taču atbrīvošanas procedūra tiek padarīta elastīgāka. Turklāt šādas reformas parasti tiek kombinētas ar valsts atbalstu personu nodarbinātībai, stiprinot sociālās aizsardzības pasākumus, veicinot personu mūžizglītību u. tml.⁷

Šī raksta mērķis ir aplūkot Darba likuma (turpmāk – DL) noteikumus, ar kuriem, autoru ieskatā, likumdevējam nav izdevies sasniegt efektīvu interešu līdzsvaru, tādējādi kaitējot gan darbinieku, gan darba devēju interesēm. Tāpat tiks aplūkoti arī aktuālā Latvijas tiesu un Eiropas Savienības Tiesas prakse šajos jautājumos.

² Grušić U. *The European Private International Law of Employment*. Cambridge University Press, 2015, p. 22.

³ Davies A. C. L. *Perspectives on Labour Law*. Cambridge University Press, 2004, pp. 82–84.

⁴ Collins H., Ewing K. D., McColgan A. *Labour Law*. 2012, p. 37.

⁵ Employment Protection Legislation. European Semester Thematic Factsheet. European Commission, 2017, p. 2. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester-thematic-factsheet-employment-protection-legislation_en.pdf [aplūkots 04.03.2018.].

⁶ Goldin A. *Global Conceptualizations and Local Constructions of the Idea of Labour Law*. Davidson G., Langille B. (eds.). *The Idea of Labour Law*. Oxford University Press, 2011, p. 73.

⁷ Employment Protection Legislation. European Semester Thematic Factsheet. European Commission, 2017, p. 2. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester-thematic-factsheet-employment-protection-legislation_en.pdf [aplūkots 04.03.2018.].

1. Aizliegums uzteikt darba līgumu personām ar invaliditāti

Kā pirmais piemērs aplūkojama DL 109. panta otrā daļa. Saskaņā ar šo tiesību normu darba devējam aizliegts uzteikt darba līgumu personām ar invaliditāti šādos gadījumos: 1) ir atjaunots darbā darbinieks, kurš agrāk veica attiecīgo darbu; 2) tiek samazināts darbinieku skaits; 3) darbinieka pārejošas darbnespējas laikā. Lai pilnībā identificētu minētās tiesību normas tvērumu, aplūkosim tiesu praksē paustās atziņas. Augstākā tiesa spriedumā lietā Nr. SKC-1271/2017 ir norādījusi, ka, lai gan DL 109. panta otrā daļa tiešā tekstā attiecas tikai uz darba devēju, tomēr ir atzīstams, ka tā attiecas arī uz situāciju, kad darba līgums tiek izbeigts tiesā.⁸ No minētā izriet, ka arī tiesas ceļā nav iespējams izbeigt darba līgumu ar personu, kurai piešķirta invaliditāte, piemēram, darbinieku skaita samazināšanas gadījumā. Turklāt tiesu praksē pausta atziņa, ka tiesa nevar izbeigt darba līgumu arī tad, ja darba devējs cēlis tiesā prasību par darba tiesisko attiecību izbeigšanu svarīga iemesla dēļ (DL 101. panta piektā daļa).⁹ Līdz ar to DL 109. panta otrajā daļā ietvertie aizliegumi tiesu praksē tiek tulkoti plaši un attiecināti ne tikai uz darba devēju, bet arī uz tiesu.

Lai pilnībā apzinātos minēto aizliegumu sekas, īsumā aplūkosim, kādos gadījumos vispār ir pieļaujama darba līguma izbeigšana pēc darba devēja iniciatīvas. Vairumā valstu ir atzīts, ka darba līgumu nevar izbeigt tikai darba devēja vēlmes dēļ.¹⁰ Darba tiesisko attiecību izbeigšanai vajadzīgi objektīvi (pamatoti) iemesli. Latvijās tiesību literatūrā ir iezīmētas trīs galvenās pamatotu iemeslu grupas: 1) darbinieka uzvedība; 2) darbinieka personība, spējas; 3) ekonomiski un ražošanas faktori.¹¹ Darba likumā ir atrodami tikai divi uzteikumu pamatojoši apstākļi, kas atbilst pamatotu iemeslu grupai, – ekonomiski un ražošanas faktori (DL 101. panta pirmās daļas 9. punkts (darbinieku skaita samazināšana) un 10. punkts (darba devēja likvidācija)). Praksē daudz izplatītāks, protams, ir DL 101. panta pirmās daļas 9. punkts, jo DL 101. panta pirmās daļas 10. punkts ir piemērojams tikai specifiskos gadījumos. Līdz ar to DL 109. panta otrā daļa gandrīz pilnībā aizliedz darba devējam uzteikt darba līgumu darbiniekam ar invaliditāti situācijās, kad ekonomisku un ražošanas faktoru dēļ ir jālikvidē darbinieka amata vieta.

Tālāk jānoskaidro, kāds ir aizlieguma mērķis un vai tiesību norma mērķi patiešām sasniedz. Augstākā tiesa spriedumā lietā Nr. SKC-1271/2017 norādījusi, ka DL 109. panta otrās daļas mērķis ir personām ar invaliditāti neradīt papildu sarežģījumus nopelnīt iztiku sev un ģimenei, kā arī neradīt tām izstumtības sajūtu.¹² Šāds mērķis, autoru ieskatā, ir atzīstams par labu un visnotaļ atbalstāmu. Taču, aplūkojot DL 109. panta otrās daļas radītās sekas, jāsecina, ka mērķis netiek

⁸ Augstākās tiesas 10.10.2017. spriedums lietā Nr. SKC-1271/2017 (C31204616), 8. punkts.

⁹ Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 22.12.2016. spriedums lietā Nr. C33533415 (stājies spēkā).

¹⁰ Termination of employment relationships. Legal situation in the Member States of the European Union. European Commission Directorate General Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Unit D2, 2006. Pieejams: ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=4623&langId=en [aplūkots 05.03.2018.].

¹¹ Slaidiņa V., Skultāne I. *Darba tiesības. Papildināts un pārstrādāts izdevums*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2017, 123. lpp. Līdzīgs iedalījums sastopams arī ārvalstīs. Piemēram, arī Vācijā ir izdalītas trīs apstākļu grupas, kas var pamatot uzteikumu: a) ar darbinieka uzvedību saistīti iemesli (*conduct-related reasons*); b) ar darbinieka personību saistīti iemesli (*person-related reasons*); c) ar uzņēmuma darbību saistīti iemesli (*operational reasons*). Sk. Krchner J., Kremp P. R., Magotsch M. *Key Aspects of German Employment and Labour Law*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2010, p. 8.

¹² Augstākās tiesas 10.10.2017. spriedums lietā Nr. SKC-1271/2017 (C31204616), 8. punkts.

sasniegts. Tieši pretēji – DL 109. panta otrā daļa rada situāciju, ka zināma grupa personu ar invaliditāti vispār tiek izstumta no darba tirgus.

DL 109. panta otrajai daļai ir divējāda iedarbība. No vienas puses, personas ar invaliditāti, kas jau ir darba tiesiskajās attiecībās, tiek pastiprināti aizsargātas. Taču šo darbinieku aizsardzība tiek realizēta uz to bezdarbnieku rēķina, kam piešķirta invaliditāte, jo tiesiskais regulējums attur darba devējus ņemt darbā personas ar invaliditāti, lai izvairītos no iespējamām papildu izmaksām, kas var rasties saistībā ar viņu nodarbināšanu. Augstākā tiesa gan ir norādījusi, ka DL 109. panta otrā daļa nevar tikt vērtēta kā apgrūtinājums darba devējam, jo, “[...] ja šāds darbinieks sava veselības stāvokļa dēļ profesionāli vairs nav spējīgs veikt nolīgto darbu un viņam nav iespējams piedāvāt citu atbilstošu darbu, tas ir pamats uzteikumam pēc Darba likuma 101. panta pirmās daļas 6. vai 7. punkta”.¹³ Taču šai tiesas tēzei nevar pilnībā piekrist. Lai gan DL 109. panta otrā daļa patiešām neaizliedz uzteikt darba līgumu darbinieka uzvedības, personības un spēju dēļ, minētā norma tomēr būtībā aizliedz uzteikt darba līgumu ekonomisku un ražošanas faktoru dēļ.

Ja darba devējam, piemēram, ražošanas apjoma samazināšanās dēļ nākas likvidēt amatu darbiniekam ar invaliditāti un tā ir vienīgā šāda veida darba vieta uzņēmumā (tāpēc nav iespējams veikt darbinieku salīdzināšanu – DL 108. pants), kā arī nav cita darba, ko piedāvāt (DL 101. panta ceturtā daļa), tad darba devējam tāpat būs aizliegts uzteikt darba līgumu. Tā vietā darba devējs būs spiests vai nu noteikt dīkstāvi, vai arī mākslīgi radīt citu amata vietu, pat ja tās izveide ir ekonomiski nepamatota.¹⁴ Liels darba devējs šādu slogu varbūt varētu uzņemt bez būtiskām negatīvām sekām, bet darba devējs var būt arī mazs uzņēmums vai pat fiziska persona. Piemēram, vecāki var pieņemt darbā auklīti bērna pieskatīšanai. Bērnam pieaugot, rastos pamats auklītes darba vietu likvidēt un līgumu uzteikt, ja, protams, neizdotos ar auklīti brīvprātīgi vienoties par darba tiesisko attiecību izbeigšanu DL 114. panta kārtībā. Taču, ja auklīte ir invaliditāte, saskaņā ar DL 109. panta otro daļu izbeigt darba tiesiskās attiecības kļūtu neiespējami. Tādējādi ģimenei būtu pienākums maksāt darba algu visu turpmāko auklītes darba mūžu, jo likums nepieļautu izbeigt darba tiesiskās attiecības. Turklāt atbilstoši pastāvošajai tiesu praksei ģimene nevarētu rast situācijas risinājumu pat tiesas ceļā.

Darba devēji iepriekš aprakstītos ar DL 109. panta otro daļu saistītos riskus lielākoties apzinās. To apliecina statistikas dati. 2017. gada nogalē Latvijas Republikas Tiesībsarga birojs rīkoja konferenci par personu ar invaliditāti nodarbinātību. Tika veikta darba devēju (76% – valsts un pašvaldības iestādes; 24% – privātie uzņēmumi un nevalstiskās organizācijas) aptauja. Cita starpā darba devējiem tika uzdots jautājums – kas kavē nodarbināt personas ar invaliditāti, un 22% darba devēju atbildēja, ka nodarbinātību kavē tieši DL 109. panta otrās daļas nosacījumi.¹⁵

¹³ Augstākās tiesas 10.10.2017. spriedums lietā Nr. SKC-1271/2017 (C31204616), 8. punkts.

¹⁴ Sal. sk. To, ka šādas situācijas tiesu praksē atzītas par pieļaujāmām, apliecina Augstākās tiesas Civillietu departamenta 12.11.2014. spriedums lietā Nr. SKC-2608/2014. Sprieduma 7. punktā tiesa paudusi šādu atziņu: “[...] ja tiek likvidēta tāda darbinieka amata vieta, kurš atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā, un tādēļ darba devējam nav iespējas saglabāt iepriekšējo darbu, minētā norma uzliek darba devējam pienākumu nodrošināt darbinieku ar līdzīgu vai līdzvērtīgu darbu [...]. No minētās normas jēguma neizriet, ka pantā noteiktais pienākums nodrošināt darbinieku ar līdzīgu vai līdzvērtīgu darbu būtu atkarīgs no darba devēja iespējām.”

¹⁵ Sk. Rezevska I. Personu ar invaliditāti nodarbinātības prakse. Pieejams: <http://www.tiesibsargs.lv/news/lv/konferences-darba-tirgus-pieejamiba-personam-ar-invaliditati-video-un-materiali> [aplūkots 11.03.2018.].

Tas saskan ar Eiropas Komisijas secināto, ka pārāk stingrs darba tiesiskais regulējums var apgrūtināt dalību darba tirgū cilvēkiem, kas saskaras ar īpašiem izaicinājumiem (jaunieši, veci cilvēki, sievietes utt.). Tas var notikt, ja tiesiskais regulējums un izmaksas padara viņu nodarbināšanu ekonomiski nepievilcīgu, veicinot centienus tiesisko regulējumu apiet.¹⁶

Papildus jānorāda, ka šādam gandrīz absolūtam aizliegumam ekonomisku un ražošanas faktoru dēļ izbeigt darba līgumu ar personu, kurai piešķirta invaliditāte, nav atrodams normatīvs pamatojums. DL 109. panta otrā daļa ir pieņemta, ieviešot Padomes direktīvu 2000/78/EK, taču šī direktīva neuzliek pienākumu dalībvalstīm likumos ietvert aizliegumu atlaist darbiniekus ar invaliditāti ekonomisku vai ražošanas faktoru dēļ, tā tikai nosaka aizliegumu atlaist darbiniekus invaliditātes dēļ (Padomes direktīvas 2. panta 1. punkts un 3. panta 1. punkta "c" apakšpunkts). Savukārt aizliegums uzteikt darba līgumu invaliditātes dēļ jau ir ietverts DL 29. panta pirmajā un devītajā daļā. Jāpiezīmē, ka Eiropas Savienības tiesības – tieši otrādi – atļauj atbrīvot no darba aizsargājamu personu grupu, ja tam ir objektīvi (tostarp ekonomiski un ražošanas) iemesli. Piemēram, Padomes direktīvas 92/85 10. pantā ir noteikts aizliegums atlaist no darba grūtnieces un sievietes pēcdzemdību periodā, izņemot ārkārtējus gadījumus, kas nav saistīti ar viņu stāvokli un kuros ir atļauta atlaišana saskaņā ar valsts tiesību aktiem. Eiropas Savienības Tiesa ir skaidrojusi, ka darba līguma uzteikums ar darbinieces grūtniecību nesaistītu iemeslu dēļ nav pretrunā minētās direktīvas 10. pantam, ja tam ir objektīvi iemesli. Šie iemesli var būt saimnieciski, tehniski vai saistīti ar uzņēmuma organizāciju un ražošanu.¹⁷

Apkopojot minēto, secināms, ka DL 109. panta otrā daļa rada nevēlamas sekas, tāpēc būtu pārskatāms, vai šī norma likumā vispār ir saglabājama. Kā izriet no citu valstu pieredzes, darba tiesisko attiecību izbeigšanas atvieglošana tieši var veicināt īpaši aizsargājamu darbinieku grupu nodarbinātību.¹⁸ Jānorāda, ka DL 109. panta otrās daļas izslēgšana nesamazinātu aizsardzības līmeni darbiniekiem ar invaliditāti. Pirmkārt, kā jau minēts, DL 29. pants nosaka aizliegumu uzteikt darba līgumu invaliditātes dēļ. Otrkārt, jebkurā gadījumā saglabātos DL 108. pants, kas darbinieku skaita samazināšanas gadījumā darbiniekiem ar invaliditāti nosaka priekšrocības turpināt darba tiesiskās attiecības.

2. Pagaidu darba aģentūru pienākums maksāt laikposmā starp norīkojumiem

Kā otrais piemērs jānorāda pienākums pagaidu darba aģentūrām maksāt atbildību darbiniekiem laikposmā starp norīkojumiem. Pagaidu darba aģentūras veic tā saukto darbinieku nomu – pašas slēdz darba līgumus ar darbiniekiem un pēc tam, pamatojoties uz līgumiem ar citiem uzņēmumiem (tā sauktajiem

¹⁶ Employment Protection Legislation. European Semester Thematic Factsheet. European Commission, 2017, p. 9. Pieejams: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/european-semester-thematic-factsheet-employment-protection-legislation_en.pdf [aplūkots 04.03.2017.].

¹⁷ EST 22.02.2018. spriedums lietā C-103/16 *Jessica Porras Guisado* pret *Bankia SA*, 48., 53. punkts.

¹⁸ Sk. Vācijas parlamenta (*Bundestag*) 05.11.2002. anotāciju Nr. 15/25 projektam "Pirmais likums modernai pakalpojumu sniegšanai darba tirgū". Pieejams: <http://dip21.bundestag.de/doc/btd/15/000/1500025.pdf>, S. 40.

lietotāju uzņēmumiem), nosūta savus darbiniekus norikojumā uz šiem uzņēmumiem noteiktu īslaicīgu darbu izpildei.¹⁹

Aģentūru darbs Eiropas Savienības līmenī ir regulēts direktīvā 2008/104/EK (turpmāk – Pagaidu darba aģentūru direktīva), kuras 11. apsvērumā aprakstīts šīs nodarbinātības formas mērķis – no vienas puses, apmierināt uzņēmumu nepieciešamību pēc elastības (t. i., atbilstoši tirgus pieprasījuma izmaiņām īslaicīgi piesaistīt darbspēku), no otras puses, apmierināt darbinieku vēlmi apvienot darbu un privāto dzīvi. Viena no galvenajām aģentūru darba mērķa grupām ir personas, kurām dažādu apstākļu dēļ ir grūti iekļauties tradicionālajā darba tirgū – studenti, māmiņas, personas ar invaliditāti utt. Pagaidu darba aģentūru darba pamatideja ir elastībā, lai darbinieks varētu vienoties ar aģentūru par īpašu viņam pielāgotu darba grafiku (piemēram, lai students var piepelnīties, strādājot dažus vakarus nedēļā).²⁰

Taču Latvijas tiesiskais regulējums rada fundamentālus šķēršļus aģentūru darba attīstībai. DL 74. panta septītajā daļā ir noteikts, ka aģentūra laikposmā starp norikojumiem neatkarīgi no noligtā darba laika izmaksā atlīdzību, kas nav mazāka par valstī noteikto minimālo mēneša darba algu, proporcionāli laikposmam starp norikojumiem. Kā savā tīmekļvietnē skaidro Labklājības ministrija, laikposms starp norikojumiem ir laiks, kad aģentūra darbinieku faktiski nenodarbina.²¹ No minētā izriet, ka pat tad, ja aģentūra un darbinieks vienojas, ka darbinieks strādās tikai vienu reizi nedēļā dažas stundas, aģentūrai tomēr jāmaksā darbiniekam tā, it kā viņš būtu nostrādājis pilnu darba laiku.

Šāds regulējums neatbilst Pagaidu darba aģentūru direktīvai. Saskaņā ar šīs direktīvas 5. panta pirmo daļu aģentūrai norikojuma laikā būtu jāmaksā darbiniekam vismaz tikpat, cik saņem lietotāju uzņēmuma darbinieki. Taču no šī principa ir pieļaujama viena atkāpe, kas formulēta 5. panta otrajā daļā, – aģentūra saviem darbiniekiem var maksāt mazāk, nekā lietotāju uzņēmums maksā savējiem, bet tikai tad, ja ir izpildīti divi kritēriji: 1) ar darbinieku ir noslēgts līgums uz nenoteiktu laiku; 2) ja darbiniekam maksā arī laikā starp norikojumiem.²² Savukārt Latvijā šobrīd sanāk pavisam citādi – aģentūrai ir obligāti jāmaksā laikā starp norikojumiem neatkarīgi no līguma termiņa, turklāt atkāpe no vienlīdzīgas samaksas principa likumā nav ieviesta (tātad būtībā jāmaksā dubultā).

Secināms, ka šāda tiesiskā vide aģentūru darbam ir nelabvēlīga un traucē tam Latvijā izplatīties, kaut arī citās Eiropas valstīs aģentūras veido lielu darba devēju īpatsvaru. Ja aģentūru darba izplatība ir traucēta, tad arī darbiniekiem ir apgrūtināta iespēja atrast šāda veida darbu un strādāt saskaņā ar elastīgu darba grafiku. Turklāt, kā liecina prakse, bieži vien darbinieki, kas strādā Latvijas pagaidu darba aģentūrās, vēlāk kļūst par pastāvīgiem darbiniekiem pie darba devēja, kur viņi iepriekš tikuši nodarbināti ar aģentūras starpniecību.²³

¹⁹ Slaidiņa V., Skultāne I. *Darba tiesības. Papildināts un pārstrādāts izdevums*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2017, 23.–24. lpp.

²⁰ Sk. Bernard C. *EU Employment Law*. Oxford University Press, 2012, pp. 446–447.

²¹ Biežāk uzdotie jautājumi. Darba samaksa. Latvijas Republikas Labklājības ministrija. Pieejams: <http://www.lm.gov.lv/text/1884> [aplūkots 02.03.2018.].

²² Sk. Rodgers L. *Labour Law. Vulnerability and the Regulation of Precarious Work*. Edward Elgar Publishing, 2016, pp. 157–158.

²³ Lūse L. Pagaidu darbs nav darbs tikai uz īsu brīdi. Pieejams: <http://www.lvportals.lv/visi/likumi-prakse/228518-pagaidu-darbs-nav-darbs-tikai-uz-isu-brid/> [aplūkots 08.03.2018.].

3. Pienākums izmaksāt neizmantotā atvaļinājuma kompensāciju

Kā trešais piemērs norādāms DL 149. panta piektajā daļā noteiktais darba devēja pienākums izmaksāt atlīdzību par visu periodu, par kuru darbinieks nav izmantojis ikgadējo apmaksāto atvaļinājumu. Likumprojekta "Grozījumi darba likumā" anotācijā norādīts, ka šī regulējuma mērķis esot garantēt darbinieku tiesības uz atpūtu. Proti, darbinieka tiesību uz atpūtu aizskārums, kas izpaudies kā atvaļinājuma nepiešķiršana, tiek kompensēts ar atlīdzību, kas ļaujot darbiniekam atpūsties pēc darba tiesisko attiecību izbeigšanas.²⁴

Kā norādījis Augstākās tiesas tiesnesis V. Jonikāns, likumdevēja mērķis, domājams, ir bijis labs, taču regulējums ir pretrunā mērķim, kādam atvaļinājums paredzēts, jo potenciāli var motivēt darbiniekus atvaļinājumu neņemt, lai pēc tam varētu pieprasīt bagātīgu kompensāciju.²⁵ Tādējādi rodas situācija, ka ikgadējā atvaļinājuma mērķis – reāla ikgadēja atpūta – var netikt sasniegts.

Autoru ieskatā, DL 149. panta piektās daļas galvenā problēma ir tā, ka pants ir formulēts pārāk plaši, pieļaujot tā piemērošanu pretēji ikgadējā apmaksātā atvaļinājuma mērķim.

Pirmkārt, saskaņā ar Eiropas Savienības tiesību aktiem pareizs risinājums būtu noteikt, ka atvaļinājuma kompensēšana naudā par senākiem periodiem ir pieļaujama vienīgi tad, ja darbinieks nav varējis izmantot savas tiesības uz atvaļinājumu no viņa gribas neatkarīgu iemeslu dēļ. To apliecina Eiropas Savienības Tiesas spriedumi, kuros noteikts, ka darbiniekam ir tiesības uz neizmantotā atvaļinājuma kompensāciju, ja viņš atvaļinājumu nav varējis izmantot pārejošas darbnespējas dēļ²⁶ vai ja darba devējs ir atteicies apmaksāt atvaļinājumu (piemēram, situācijā, kad starp pusēm bijis noslēgts uzņēmuma līgums, lai gan faktiski ir bijušas darba tiesiskās attiecības).²⁷ Tādējādi tiek novērsta problēma, ka darbinieki tiesisko regulējumu varētu izmantot pretēji ikgadējā apmaksātā atvaļinājuma jēgai un mērķim, taču vienlaikus nodrošinot, ka darbinieku tiesības uz atvaļinājumu iespēju robežās tiek ievērotas.

Otrkārt, būtu precizējamas arī darba devēja aizsardzības robežas. Jāņem vērā, ka darba devējs saskaras ar ievērojamu laikposmu summēšanas risku un ar grūtībām, ko tas varētu nozīmēt darba organizēšanai. Šī iemesla dēļ Eiropas Savienības Tiesa ir atzinusi, ka ir pieļaujams dalībvalstu tiesiskais regulējums vai prakse, saskaņā ar kuru tiesības uz neizmantotā atvaļinājuma kompensāciju izbeidzas, kad notecējis termiņš prasīt atvaļinājuma piešķiršanu natūrā.²⁸ Tiesa gan, šis ierobežojums atzīts par pieļaujamu vienīgi tad, ja darba devējs nav vainojams pie tā, ka darbiniekam nav bijusi iespēja izmantot atvaļinājumus (t. i., neattiecas uz gadījumiem, kad darba devējs ir atteicies piešķirt atvaļinājumu).²⁹

²⁴ Likumprojekta "Grozījumi Darba likumā" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/1016FA82F40AC4EFC2257BC50037F713?OpenDocument> [aplūkots 08.03.2018.].

²⁵ Jonikāns V. Kā tiesai izklūt no likumdevēja radītajiem labirintiem. *Jurista Vārds*, Nr. 46 (1000), 2017, 115. lpp.

²⁶ EST 20.01.2009. spriedums apvienotajās lietās C-350/06 un C-520/06 *Schultz-Hoff*.

²⁷ EST 29.11.2017. spriedums lietā C-214/16 *Conley King* pret *The Sash Window Workshop Ltd*.

²⁸ EST 22.11.2011. spriedums lietā C-214/10 *KHS AG* pret *Winfried Schulte*, 38., 39. un 44. punkts.

²⁹ EST 29.11.2017. spriedums lietā C-214/16 *Conley King* pret *The Sash Window Workshop Ltd*., 63. punkts.

Kopsavilkums

1. Latvijas darba tiesībās atsevišķos gadījumos darba tiesiskais regulējums vai tā interpretācija pārmērīgi stingri aizsargā specifiskas darbinieku intereses. Izolēti aizsargājot darbinieku intereses, tiek palaistas garām negatīvās sekas, ko šāda pārmērīga aizsardzība rada darba devējiem, pašiem darbiniekiem, kā arī darba meklētājiem.
2. DL 109. panta otrā daļa pilnvērtīgi neaizsargā personas ar invaliditāti. Lai gan DL 109. panta otrā daļa aizsargā darbiniekus ar invaliditāti, tas tiek darīts uz to bezdarbnieku rēķina, kam arī piešķirta invaliditāte. Šāda situācija rodas, jo minētā tiesību norma pretēji tās mērķim attur darba devējus pieņemt darbā personas ar invaliditāti. Situāciju vēl vairāk pasliktina pastāvošā tiesu prakse, kas izslēdz tiesu kompetenci izbeigt darba līgumus ar personām ar invaliditāti, izņemot DL 109. panta otrajā daļā noteiktos gadījumus.
3. DL 74. panta septītajā daļā ietvertais pienākums pagaidu darba aģentūrām maksāt atlīdzību darbiniekiem laikposmā starp norikojumiem rada nelabvēlīgu tiesisko vidi pagaidu darba aģentūru attīstībai, turklāt nav atbilstošs Pagaidu darba aģentūru direktīvas prasībām. Tādējādi kaitējums potenciāli rodas darbinieku grupām, kurām laika trūkuma, veselības stāvokļa vai citu iemeslu dēļ šāda nodarbinātības forma būtu izdevīgāka nekā tradicionālās (pastāvīgās) darba tiesiskās attiecības.
4. DL 149. panta piektajā daļā noteiktais darba devēja pienākums izmaksāt atlīdzību par visu periodu, par kuru darbinieks nav izmantojis ikgadējo apmaksāto atvaļinājumu, var radīt darbiniekos pamudinājumu atvaļinājumu neizmantojot, tā vietā izvēloties saņemt kompensāciju. Lai novērstu šīs nelabvēlīgās sekas, minētais darba devēja pienākums būtu attiecināms vienīgi uz gadījumiem, kad ikgadējais atvaļinājums nav izmantots no darba ņēmēja neatkarīgu iemeslu dēļ, piemēram, slimības vai paša darba devēja vainas dēļ.

VALDES LOCEKĻA CIVILTIESISKĀS ATBILDĪBAS PRIEKŠNOTEIKUMI

PRECONDITIONS FOR CIVIL LIABILITY OF A BOARD MEMBER

Evija Novicāne, *Dr. iur. cand.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

For a long time in Latvian court practice the following preconditions for civil liability of a board member have been recognized: 1) losses to the company, 2) causation and 3) conduct of the board member (action or omission), at the same time pointing to the ability of the board member to be released from liability upon proving that he or she has acted, as would a prudent and diligent manager. The author criticizes this approach, pointing out the need for a clearer definition of the preconditions for the liability of the board member from the perspective of so-called reverse burden of proof, because otherwise board members are subject to an increased liability risk in the event of business failures. The author suggests to replace the precondition of liability “conduct of the board member (action or omission)” previously recognized in court practice with “conduct of the board member contradicting the standard of a prudent and diligent manager” (failure to act, as would a prudent and diligent manager).

Atslēgvārdi: valdes locekļa civiltiesiskā atbildība, atbildības priekšnoteikumi, prettiesiska rīcība, krietna un rūpīga saimnieka standarts, apgrieztais pierādīšanas pienākums

Keywords: civil liability of a board member, preconditions for liability, unlawful conduct, standard of a prudent and diligent manager, reverse burden of proof

Ievads

Lai arī Komerclikuma¹ 169. pants, kas regulē valdes locekļa civiltiesisko atbildību, ir ļoti abstrakts, Latvijas komerciesību doktrīnā vērojams diskusiju trūkums jautājumā par to, kādi ir valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi. Iespējams, diskusijas neraisās, jo par šo jautājumu ir samērā stabila judikatūra. Proti, Latvijas tiesu praksē jau ilgstoši tiek atzīti šādi valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi: 1) zaudējumi sabiedrībai, 2) cēloniskais sakars un 3) valdes locekļa rīcība (darbība vai bezdarbība), vienlaikus norādot uz valdes locekļa iespēju atbrīvoties no atbildības, pierādot savas rīcības atbilstību krietna un rūpīga saimnieka standartam.

Tomēr, vērtējot Latvijas līdzšinējo tiesu praksi, jāsecina, ka ir novērojama cieša valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumu sasaiste ar tā dēvēto apgrieztās pierādīšanas pienākumu, tādējādi neskaidrs kļūst jautājums par to, vai valdes locekļa pārkāpums un vaina ietilpst atbildības priekšnoteikumu klāstā.

¹ Komerclikums: LV likums. Pieņemts 13.04.2000. [aplūkots 01.01.2018.].

Ņemot vērā to, ka arvien pieaug juridiski sarežģītu prasību skaits pret valdes locekļiem, ir svarīgi pārvērtēt līdzšinējās tiesu prakses atziņas par valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem.

1. Valdes locekļa civiltiesiskās atbildības regulējuma īpatnības

Atbilstoši Komerclikuma 169. panta pirmajai daļai valdes loceklim savi pienākumi jāpilda kā krietnam un rūpīgam saimniekam. Minētā tiesību norma ir valdes locekļa civiltiesiskās atbildības stūrakmens, jo definē standartu, kas jāievēro valdes loceklim. Ja valdes loceklis šo standartu nav ievērojis, var iestāties civiltiesiskā atbildība, kuras piemērošanas īpatnības detalizētāk regulē Komerclikuma 169. panta otrā un trešā daļa.

Proti, Komerclikuma 169. panta otrā daļa noteic, ka valdes locekļi solidāri atbild par zaudējumiem, ko tie nodarījuši sabiedrībai. Jēdziena “zaudējumi” pieminēšana šajā tiesību normā rada iespaidu, ka tajā ir meklējami valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi, lai gan Komerclikuma 169. panta otrās daļas pamatjēga ir noteikt valdes locekļu solidāru atbildību, kā arī to, ka Komerclikuma 169. pants ir piemērojams tikai attiecībā uz sabiedrībai (nevis trešajām personām) nodarītajiem zaudējumiem.

Savukārt Komerclikuma 169. panta trešā daļa paredz, ka valdes loceklis neatbild par sabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem, ja pierāda, ka rīkojies kā krietns un rūpīgs saimnieks. Līdz ar to šī tiesību norma atkārtoti nostiprina panta pirmajā daļā noteikto, ka valdes loceklim civiltiesiskā atbildība ir piemērojama par krietna un rūpīga saimnieka standartam neatbilstošu amata pienākumu pildīšanu. Turklāt tā paredz būtisku atkāpi no vispārējā pierādīšanas pienākuma, jo paredz valdes loceklim pienākumu pierādīt, ka viņš ir rīkojies kā krietns un rūpīgs saimnieks.

Tādējādi, pārfrāzējot Komerclikuma 169. pantu, nonākam pie tēzes, ka valdes loceklis atbild par sabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem, ja viņš savus pienākumus nav pildījis kā krietns un rūpīgs saimnieks. Strīda gadījumā valdes loceklim jāpierāda, ka viņš ir rīkojies kā krietns un rūpīgs saimnieks. Šķietami vienkārši un vienlaikus sarežģīti, ņemot vērā, cik abstrakts ir jēdziens “krietns un rūpīgs saimnieks”. Turklāt nevar nepamanīt, ka Komerclikuma 169. pants nesatur tādus vispārējās civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem raksturīgus jēdzienus kā “tiesību aizskārums”, “pati par sevi neatļauta darbība”, “prettiesiska rīcība”, “vainojama rīcība” vai “vaina”.

Tā, piemēram, Civillikuma² 1635. pants salīdzinoši detalizētāk nosaka to, ka vispārējās civiltiesiskās atbildības pamatā ir tiesību aizskārums, tas ir, katra pati par sevi neatļauta darbība, kuras rezultātā nodarīts kaitējums, ciktāl aizskārēju par šo darbību var vainot. Lai arī tiesību doktrīnā vēl aizvien nav vienprātības, kādi ir vispārējās civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi, viedokļu dažādība faktiski ir par atbildības piemērošanas metodoloģiju, kopumā neapšaubot, ka vispārējās civiltiesiskās atbildības piemērošanai ir nepieciešams konstatēt ne vien kaitējumu un cēlonisko sakaru, bet arī kaitējuma nodarītāja rīcības prettiesiskumu un vainu.³

² Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937. [aplūkots 01.01.2017.].

³ Sk. Kārklīņš J. Vainojamas darbības konstatēšanas priekšnoteikumi. Grām.: *Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 6. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Konstitucionālās vērtības mūsdienu tiesiskajā telpā I*. 2016. gada 16.–17. novembris. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 410.–420. lpp.;

2. Valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi

Atbilstoši Komerclikuma 169. panta otrajai daļai valdes locekļi atbild par zaudējumiem, ko tie nodarījuši sabiedrībai. Tādējādi pirmais valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikums neapšaubāmi ir sabiedrībai nodarīti zaudējumi. Ņemot vērā Komerclikuma 169. panta otrās daļas piebildi “tie nodarījuši”, secināms, ka valdes locekļiem ir piemērojama civiltiesiskā atbildība tikai par tādiem zaudējumiem, kurus viņi ir nodarījuši, tātad nepieciešams arī cēloniskais sakars starp valdes locekļa rīcību un zaudējumiem. Tiktāl valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi pilnībā atbilst vispārējās civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem.

Sistemātiski iztulkojot Komerclikuma 169. panta pirmo, otro un trešo daļu, secināms, ka valdes loceklim jāatbild par sabiedrībai nodarītajiem zaudējumiem, ja viņš amata pienākumus nav pildījis kā krietns un rūpīgs saimnieks. Un šajā ziņā būtiski ņemt vērā, ka Komerclikuma 169. pantā jēdziens “krietns un rūpīgs saimnieks” ir lietots ne vien ar vispārējām civiltiesībām raksturīgo funkcionālo nozīmi – kā vainas robežšķirtne –, bet arī ar savdabīgu funkcionālo nozīmi, tas ir, kā pienākumu avots jeb valdes locekļa pārkāpuma (prettiesiskas rīcības) robežšķirtne.⁴ Citiem vārdiem, valdes locekļa atbildības kontekstā jēdziens “krietns un rūpīgs saimnieks” aptver kā pārkāpuma (prettiesiskas rīcības), tā arī vainas elementu.

Līdz ar to secināms, ka pienākumu nepildīšana kā krietnam un rūpīgam saimniekam jeb krietna un rūpīga saimnieka standartam neatbilstoša valdes locekļa rīcība ietver sevī tradicionālos vispārējās civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumu elementus, tas ir, valdes locekļa pārkāpumu (prettiesisku rīcību) un vainu.

Vienlaikus norādāms, ka būtu vēlams atturēties no jēdziena “prettiesiska rīcība” lietojuma valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumu kontekstā, jo jēdziena “prettiesiska rīcība” semantiskais skanējums rada kārdinājumu to saistīt tikai un vienīgi ar situācijām, kad ir pieļauts konkrētas tiesību normas pārkāpums. Valdes locekļa pārkāpums savukārt parasti izpaužas kā no sabiedrības vadības funkcijas izrietošu pienākumu neizpilde.⁵ Un šajā aspektā jāņem vērā, ka, lai arī pastāv atsevišķas speciālās tiesību normas, kurās ir konkretizēti valdes locekļa amata pienākumi, kopumā tie ir atvasināmi no Komerclikuma 169. panta pirmās daļas, tas ir, krietna un rūpīga saimnieka standarta. Līdz ar to jāpiekrīt Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 21. aprīļa spriedumā lietā SKC-195/2017 paustajai atziņai, ka “valdes locekļa atbildības kontekstā tam, vai viņa rīcība ir tiesiska vai prettiesiska, nav izšķirošas nozīmes. [...] Tiesai jāvērtē nevis tas, vai valdes locekļa rīcība ir tiesiska vai prettiesiska, bet gan tas, vai mantas samazinājumu nesuši rīcība atbilst no krietna un rūpīga saimnieka sagaidāmajai”.⁶

Kārklīņš J. Vispārējie noteikumi un novitātes deliktu tiesisko attiecību regulējumā. Grām.: *Līgumu un deliktu problēmas Eiropas Savienībā un Latvijā*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 283.–305. lpp.

⁴ Sk. Novicāne E. Jēdziens “krietns un rūpīgs saimnieks” – no valdes locekļa sagaidāmās rūpības mēraukla. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 109. lpp.

⁵ Sal. Rauter, Ratka in: Ratka/Rauter (Hg). *Handbuch Geschäftsführerhaftung mit Vorstandshaftung*. 2. Auflage. Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels, 2011, Rn. 2/16.

⁶ Sk. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 21. aprīļa spriedums lietā SKC-195/2017, [8] punkts; līdzīgi arī Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2015. gada 24. novembra spriedums lietā SKC-207/2015, [6.2] punkts. Pieejami: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkoti 06.03.2018.].

Ņemot vērā minēto, secināms, ka valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi ir (1) zaudējumi sabiedrībai, (2) cēloniskais sakars, (3) krietna un rūpīga saimnieka standartam neatbilstoša valdes locekļa rīcība jeb pienākumu nepildīšana kā krietnam un rūpīgam saimniekam (ietver kā pārkāpuma, tā arī vainas elementu).

3. Līdzšinējā tiesu prakse jautājumā par valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem

Līdzšinējā tiesu praksē, formulējot valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumus, parasti tiek norādīts, ka valdes locekļa civiltiesiskajai atbildībai ir pamats, ja vienlaikus iestājušies šādi apstākļi: 1) sabiedrībai ir nodarīti zaudējumi, 2) ir bijusi valdes locekļa rīcība, respektīvi – darbība vai bezdarbība, un 3) pastāv cēloniskais sakars starp valdes locekļa rīcību un sabiedrības zaudējumiem. Vienlaikus tiek piebilsts, ka, pastāvot šādiem apstākļiem, valdes loceklis no atbildības var atrīkoties, pierādot, ka ir rīkojies kā krietns un rūpīgs saimnieks, tas ir, nav pieļāvis pat vieglu neuzmanību.⁷ Tādējādi līdzšinējā tiesu praksē novērojama cieša valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumu sasaiste ar apgriezti pierādīšanas pienākumu, un faktiski tiek radīts priekšstats, ka prasītāja pierādāmie apstākļi vienlaikus ir arī valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi.

Šajā ziņā jāatzīmē, ka, piemēram, Vācijā un Austrijā, kur valdes locekļa civiltiesiskās atbildības regulējums ir ļoti tuvs Komerclikuma 169. pantam, tiesību doktrīnā un tiesu praksē valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi tiek nošķirti no pierādāmajiem apstākļiem, atzīstot šādus valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumus:

- 1) zaudējumi sabiedrībai;
- 2) cēloniskais sakars;
- 3) valdes locekļa pārkāpums;
- 4) valdes locekļa vaina.⁸

⁷ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada 25. janvāra spriedums lietā Nr. SKC-25/2012, [8], [8.3] un [8.5] punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 27. maija spriedums lietā Nr. SKC-102/2014, [10] punkts. Pieejami: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/> [aplūkoti 06.03.2018.]; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 14. maija spriedums lietā Nr. SKC-151/2014, [10] punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 31. oktobra spriedums lietā Nr. SKC-178/2014, [7] punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2015. gada 24. novembra spriedums lietā Nr. SKC-207/2015, [6.1] punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2015. gada 30. novembra spriedums lietā Nr. SKC-183/2015, [8.1] punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 21. jūlija spriedums lietā Nr. SKC-163/2016, [9.4] punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 30. augusta spriedums lietā Nr. SKC-115/2016, [6.2] punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 6. aprīļa spriedums lietā SKC-127/2017, [7.4] punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 30. jūnija spriedums lietā SKC-182/2017, [8] punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 27. oktobra spriedums lietā SKC-322/2017, [10] punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 30. novembra spriedums lietā SKC-343/2017, [9.1] punkts. Pieejami: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkoti 06.03.2018.].

⁸ Sk. Fleischer in: *Münchener Kommentar zum Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung – GmbHG*. Band 2: §§ 35–52. München: Verlag C. H. Beck, 2016, § 43, Rn. 245 ff.; Haas/Ziemons in: *Beck'scher Online-Kommentar GmbHG*. 29. Edition, Stand: 01.06.2016, § 43, Rn.268 ff.; Rauter, Ratka. 2011, Rn. 2/1 ff.

Nenoliedzami, minēto valstu tiesību doktrīnā un tiesu praksē, definējot valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumus, tiek norādīts arī uz apgrieztās pierādīšanas pienākumu, tas ir:

- 1) prasītāja pienākumu pierādīt, ka valdes locekļa rīcības rezultātā sabiedrībai ir nodarīti zaudējumi (respektīvi, prasītājam jāpierāda valdes locekļa rīcība, zaudējumi un cēloniskais sakars);
- 2) valdes locekļa pienākumu pierādīt, ka viņš nav pieļāvis pārkāpumu vai arī nav vainojams par pieļauto pārkāpumu.⁹

Tādējādi secināms, ka Latvijas līdzšinējā tiesu praksē atzītie prasības pamata apstākļi – zaudējumu esība un tas, ka tie cēlušies valdes locekļa rīcības (darbības vai bezdarbības) dēļ – Vācijas un Austrijas tiesību doktrīnā un tiesu praksē tiek atzīti tikai un vienīgi par prasītāja pierādāmajiem apstākļiem, nevis valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem.

Varētu rasties jautājums, kādēļ ir tik būtiski valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumu klāstā iekļaut arīdzan valdes locekļa pārkāpumu un vainu, ja reiz prasītājam šī priekšnoteikuma esība nav jāpierāda. Atbilde ir meklējama Komerclikuma 169. panta trešajā daļā, kura attiecas tikai un vienīgi uz pierādīšanas pienākumu, nevis prasības pamatošanas pienākumu (Civilprocesa likuma¹⁰ 128. panta otrās daļas 5. punkts). Līdz ar to, ja valdes locekļa atbildības priekšnoteikumi ir nepietiekami definēti, prasītājs pretēji Komerclikuma 169. panta jēgai tiek atbrīvots no pienākuma norādīt uz apstākļiem, kas pirmšķietami liecina par valdes locekļa rīcības neatbilstību krietna un rūpīga saimnieka standartam.

Jāatzīmē, ka Latvijas tiesu prakses līdzšinējā pieeja jautājumā par valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumiem paaugstina valdes locekļa atbildības risku, ja bizness ir neveiksmīgs. Respektīvi, ja zaudējumi radušies, īstenojot neveiksmīgu projektu, viennozīmīgi pastāv tiesu praksē atzītie prasības pamata apstākļi – zaudējumu esība un tas, ka tie cēlušies valdes locekļa rīcības (darbības vai bezdarbības) dēļ. Ja prasītājam nav pat jāpamato, kādi apstākļi pirmšķietami liecina par pienākumu nepildīšanu kā krietnam un rūpīgam saimniekam, valdes loceklis var nonākt neapskaužamā situācijā, jo būs spiests sevi aizstāvēt acīmredzami nepamatotā prasībā. Tā kā nonākšana atbildētāja statusā reti kuru personu atstāj vienaldzīgu, turklāt tiesvedība rada izdevumus un ir saistīta ar zināmu nenoteiktību, paaugstināts atbildības risks var atturēt valdes locekļus pat no saprātīga biznesa riska, kas savukārt ir bremsējošs faktors sekmīgai sabiedrības attīstībai un ekonomikai kopumā.

4. Vai gaidāmas Latvijas tiesu prakses izmaiņas?

Lai samazinātu atbildības risku, ja bizness cieš neveiksmi, būtu vēlams precīzāk definēt valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumus, tos nepārprotami nošķirot no tā dēvētā apgrieztās pierādīšanas pienākuma. Cik ātri tas notiks, lielā mērā ir atkarīgs no celto prasību juridiskās sarežģītības.

Vienlaikus ir pamats domāt, ka tuvākajā laikā varētu būt gaidāma zināma “ledus sakustēšanās” jautājumā par tā dēvētā apgrieztās pierādīšanas pienākuma saturisko izpratni. Proti, Augstākās tiesas tiesnesis Aigars Strupiņš ir izteicis

⁹ Sk. Fleischer. 2016, § 43, Rn. 271 f.; Rauter, Ratka. 2011, Rn. 2/230 ff.

¹⁰ Civilprocesa likums: LV likums. Pieņemts 14.10.1998. [aplūkots 01.03.2018.]

aicinājumu mainīt līdzšinējo komercietisību doktrīnu, nosakot, ka prasītājam jāpierāda tikai zaudējumu fakts, pārējās apstākļus (rīcību un cēlonisko sakaru) iekļaujot vainojamības prezumpcijā. Šāds priekšlikums tiek pamatots ar apsvērumu, ka zaudējumu fakts jau pats par sevi ir pietiekams, lai valdes loceklim kā svešas mantas pārzinim (pilnvarniekam), kuram *ex officio* par šo mantu bija jā rūpējas un bija jācēnšas no zaudējumiem izvairīties, uzdotu jautājumu, kāpēc šie zaudējumi radušies.¹¹

Attiecībā uz minēto priekšlikumu jāteic, ka no Komerclikuma 169. panta trešās daļas nepārprotami izriet tikai un vienīgi valdes locekļa pienākums pierādīt savas rīcības atbilstību krietna un rūpīga saimnieka standartam. Citiem vārdiem, minētās tiesību normas vārdiskais formulējums tiešā veidā neatļauj izdarīt pieņēmumu par to, ka zaudējumi sabiedrībai ir radušies valdes locekļa rīcības dēļ.

Tomēr – vārdi kalpo jēgai, nevis otrādi. Tāpēc, lai arī parasti tiek uzskatīts, ka, ceļot zaudējumu atlīdzināšanas prasību, prasītājam ir jāpierāda cēloniskā sakara esība (un Komerclikuma 169. pants tiešā veidā neparedz ko citu), atsevišķās valstīs jau ir novērojama pielaidīgāka pieeja. Piemēram, Austrijas tiesu praksē, ja atbilstoši dzīves pieredzei pastāv liela varbūtība par cēloniskā sakara esību, tiek atzīta iespēja izdarīt šādu pieņēmumu. Atbildētājs to var atspēkot, iesniedzot pierādījumus, ka lietas nav ritējušas savu ierasto gaitu vai zaudējumi radušies cita iemesla dēļ.¹²

Turklāt valdes locekļa civiltiesiskās atbildības kontekstā rodas jautājums, ciklāt vispār ir iespējams pierādīt cēlonisko sakaru, vispirms nepierādot valdes locekļa pārkāpumu. Proti, par cēlonisko sakaru ir pamats runāt tad, ja valdes locekļa pārkāpums, lietām ritot ierastajā gaitā, ir sabiedrībai nodarīto zaudējumu iemesls.¹³ Taču kā gan prasītājs, ceļot prasību pret valdes locekli, var pierādīt, ka valdes locekļa pārkāpums ir sabiedrībai nodarīto zaudējumu iemesls, ja prasītājam nav jāpierāda valdes locekļa pārkāpums? Līdz ar to valdes locekļa civiltiesiskās atbildības kontekstā drīzāk ir pamats runāt par to, ka prasītājam, ceļot prasību, ir jānorāda uz apstākļiem, kas pirmšķietami liecina par cēloniskā sakara esību.

Valdes locekļa civiltiesiskās atbildības kontekstā jāņem vērā arī tas, ka prasītājam var būt faktiski neiespējami pierādīt kādu no atbildības priekšnoteikumiem, jo, piemēram, valdes loceklis ir parūpējies, lai šādu pierādījumu nebūtu (iznīcinājis sabiedrības dokumentus, bez dokumentāriem pierādījumiem atsavinājis vai kā citādi samazinājis sabiedrības mantu u. tml.). Šādās situācijās ir pamats runāt par tā dēvētajiem duālas dabas faktiskajiem apstākļiem, kad secinājumu par to, vai ir pamats valdes locekļa civiltiesiskajai atbildībai, var izdarīt nevis no prasītāja rīcībā esošajiem pierādījumiem, bet gan no fakta, ka valdes loceklis nevar iesniegt pierādījumus par savas rīcības atbilstību likumā noteiktajam standartam. Attiecīgi šādās situācijās, vadoties no taisnprātības un loģikas apsvērumiem, būtu pieļaujams izdarīt pieņēmumu, ka zaudējumi sabiedrībai nodarīti valdes locekļa pārkāpuma dēļ, ko valdes loceklis var atspēkot, iesniedzot pierādījumus par savas rīcības atbilstību noteiktajam rūpības standartam.

Piemēram, Vācijas tiesu praksē šāda duālu apstākļu ietekme uz pierādīšanas pienākumu tiek atzīta, ja sabiedrība ir veikusi maksājumus, bet nav iespējams noskaidrot, vai tiem ir bijis tiesisks pamats, kā arī ja par sabiedrības mantas

¹¹ Sk. Strupišs A. Komerctiesību attīstība piemērošanas praksē. *Jurista Vārds*, Nr. 50 (1004), 2017, 5. dec., 9. lpp.

¹² Sk. Rauter, Ratka. 2011, Rn. 2/234.

¹³ Līdzīgi: Jörg, F. S., Arter, O. *Das Recht der schweizerischen Gesellschaft mit beschränkter Haftung (GmbH)*. Bern: Stämpfli Verlag, 2015, S.169.

samazinājumu trūkst dokumentāru pierādījumu, tātad – faktiski nav iespējams pierādīt nevienu no tiem apstākļiem (valdes locekļa rīcību, zaudējumus un cēlonisko sakaru), kas saskaņā ar klasisko pieeju būtu jāpierāda prasītājam.¹⁴

Arī Latvijas tiesu praksē atsevišķos gadījumos jau vairākkārt ir atzītas zināmas atkāpes no klasiskās izpratnes par pierādīšanas pienākuma sadali prasībā pret valdes locekli. Tā, piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 27. oktobra spriedumā lietā SKC-322/2017 atzīts: “Apstākļos, kad administrators konstatējis sabiedrības mantas samazinājumu, taču administratoram nav nodoti pierādījumi par minētās mantas tiesisku izlietojumu, valdes loceklis var tikt atbrīvots no atbildības, pierādot savas rīcības atbilstību Komerclikuma 169. pantā nostiprinātajam rūpības pienākumam.”¹⁵ Tādējādi Latvijas tiesu praksē jau ir atzīts par iespējamu izdarīt pieņēmumu par to, ka zaudējumi sabiedrībai nodarīti valdes locekļa pārkāpuma rezultātā, ja maksātnespējas procesa administratoram nav nodoti pierādījumi par mantas samazinājuma tiesisko pamatu.

Kopsavilkums

1. Valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumi ir 1) zaudējumi sabiedrībai, 2) cēloniskais sakars, 3) krietna un rūpīga saimnieka standartam neatbilstoša valdes locekļa rīcība jeb pienākumu nepildīšana kā krietnam un rūpīgam saimniekam (ietver kā pārkāpuma, tā arī vainas elementu).
2. Komerclikuma 169. panta trešā daļa paredz būtisku atkāpi no vispārējā pierādīšanas pienākuma sadalījuma, taču neatbrīvo prasītāju no Civilprocesa likuma 128. panta otrās daļas 5. punktā paredzētā pienākuma pamatot prasību. Tāpēc prasītājam prasības pieteikumā ir jāpamato visu valdes locekļa civiltiesiskās atbildības priekšnoteikumu esība, tostarp jānorāda uz apstākļiem, kas pirmšķietami liecina par valdes locekļa pārkāpumu un vainu.
3. Vadoties no taisnprātības un loģikas apsvērumiem, atsevišķos gadījumos ir pieļaujams izdarīt pieņēmumu par to, ka zaudējumi sabiedrībai nodarīti valdes locekļa pārkāpuma dēļ. Pamatā tie ir gadījumi ar tā dēvētajiem duālas dabas faktiskajiem apstākļiem, kad secinājumu par atbildības priekšnoteikumu pastāvēšanu var izdarīt nevis no prasītāja rīcībā esošajiem pierādījumiem, bet gan no fakta, ka valdes loceklis nevar iesniegt pierādījumus par savas rīcības atbilstību likumā noteiktajam standartam. Pastāvot šādiem apstākļiem, valdes loceklis var atspēkot pieņēmumu par atbildības priekšnoteikumu esību, pierādot, ka ir rīkojies kā krietns un rūpīgs saimnieks.

¹⁴ Sk. Hölters in: *Hölters/Bearbeiter, Aktiengesetz: AktG. Kommentar*. München: Verlag C. H. Beck/Verlag Franz Vahlen, 2014, § 93, Rn. 266 f.; Zöllner/Noack in: *Baumbach/Hueck, GmbHG*. 21. Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2017, § 43, Rn. 37.

¹⁵ Sk. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 27. oktobra spriedums lietā SKC-322/2017, [10] punkts; līdzīgi arī Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 20. septembra spriedums lietā SKC-170/2017, [6.1] punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 29. augusta spriedums lietā SKC-142/2017, [5.2] punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2016. gada 30. septembra spriedums lietā SKC-0297-16, [8] punkts; Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2015. gada 10. decembra spriedums SKC-255/2015, [7] punkts. Pieejami: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi/aplūkoti/06.03.2018.>]

BALTIJAS JŪRAS UN RĪGAS JŪRAS LĪČA PIEKRASTE KĀ PUBLISKS ĪPAŠUMS

COASTLINE OF THE BALTIC SEA AND THE GULF OF RIGA AS PUBLIC PROPERTY

Ilma Čepāne, Dr. iur.

LU Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras profesore

Summary

The coastline of the Baltic Sea and the Gulf of Riga is considered a national value. It should be accessible to the public to the greatest possible extent. For environmental protection purposes, there are substantial restrictions on ownership and rights to use the coast and its protection zone. Nevertheless, these areas are unlawfully fragmented and illegal construction, transformation of forest land, and other violations are present there. However, in addition to the abovementioned violations, there is one more important problem, which has not received a sufficient attention of society, namely, legally and actually disordered property rights at the coastal areas.

The article will analyze the purpose of creating the coastline of the Baltic Sea and the Gulf of Riga, property rights at the coastal area, legal regime within this protection zone, as well as actions of the state and municipal institutions, and court judgments.

Atslēgvārdi: Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes jēdziens, piekrastes īpašuma tiesības, lietošanas tiesību ierobežojumi piekrastē

Keywords: concept of the Baltic Sea and the Gulf of Riga coastline, property rights, restrictions on rights of land use at the coast

Ievads

Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekraste ir uzskatāma par nacionālu vērtību. Tai jābūt pieejamai pēc iespējas plašākai sabiedrībai. Piekrastē un tās aizsargjoslā vides aizsardzības nolūkos ir noteikti būtiski īpašuma un lietošanas tiesību ierobežojumi. Neraugoties uz tiem, šīs teritorijas nelikumīgi tiek sadrumstalotas, tajās notiek nelikumīga būvniecība, meža zemes transformācija un citi pārkāpumi. Taču šajās vietās ir vēl daudz svarīgāka problēma, kurai sabiedrībā nav pievērsta pietiekama uzmanība, proti, piekrastes teritorijas juridiski un faktiski nesakārtotās īpašuma tiesības.

Rakstā tiks analizēts Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes izveidošanas mērķis, īpašuma tiesības uz piekrastes teritoriju, tās aizsargjoslas tiesiskais režīms, kā arī valsts un pašvaldību institūciju rīcība un tiesas spriedumi.

1. Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes jēdziens

Autore jau iepriekš norādījusi, ka piekrastes jēdziens normatīvajos aktos ir noteikts ļoti neskaidri.¹ To atzinuši arī citu zinātņu nozaru eksperti.² Taču pēdējos gados pieņemtais normatīvais regulējums piekrastes teritorijas noteikšanas iespējas padara aizvien neskaidrākas.

Saskaņā ar Civillikuma 1104. pantu **piekraste** (šeit un turpmāk autores izcēlums) pieskaitāma pie publiskajiem ūdeņiem un pieder valstij līdz vietai, kuru sasniedz jūras augstākās bangas.³ Zemes pārvaldības likuma 1. panta 6.–9. punktā⁴ tiek dots jūras **piekrastes joslas** jēdziens. Šajā likumā noteikts, ka piekrastes josla sastāv no divām daļām – no teritorijas, kurā ietilpst **jūras piekrastes ūdeņi**, un teritorijas, kurā ietilpst **jūras piekrastes sauszemes daļa**. Jūras piekrastes ūdeņi – šī likuma izpratnē – tiek noteikta kā akvatorija divu kilometru platumā no jūras krasta līnijas, jūras piekrastes sauszemes daļa – kā teritorija starp jūras krasta līniju un vietu, kuru sasniedz jūras augstākās bangas. Robeža starp jūras piekrastes sauszemes daļu un jūras piekrastes ūdeņiem normālā stāvoklī tiek dēvēta par **jūras krasta līniju**. Zināmā mērā piekrastes sauszemes daļa sakrīt ar Aizsargjoslu likuma 1. panta 5. punktā doto **pludmales** jēdzienu – šī likuma izpratnē par pludmali tiek uzskatīta jūras krasta sauszemes daļa starp ūdens līmeni un vietu, kur sākas dabiskā sauszemes veģetācija.⁵

Taču normatīvie akti nenosaka metodiku, kādā tiek fiksēta jūras krasta līnija normālā stāvoklī, un līniju, kuru attiecīgajā vietā ir sasniegušas jūras augstākās bangas. Te rodas daudz jautājumu. Ko nozīmē jūras krasta līnija normālā stāvoklī? Vai augstākās bangas ir vieta, kur bangas (viļņi) nokļūst vētru laikā vai arī stipra vēja laikā? Vai/kur/kad šie notikumi ir tikuši reģistrēti? Kura valsts institūcija šīs līnijas reģistrē? Cik bieži šī informācija tiek aktualizēta? Zemes pārvaldības likuma 13. panta pirmās daļas 5. punkts paredz, ka Ministru kabinets izdod noteikumus par kārtību, kādā Nekustamā īpašuma valsts kadastra informācijas sistēmā reģistrē un aktualizē informāciju par jūras piekrastes joslu. Atbilstoši Zemes pārvaldības likuma pārejas noteikumu 5. punktam šie noteikumi Ministru kabinetam bija jāizdod līdz 2016. gada 31. decembrim. Tomēr līdz šim šādi noteikumi nav izdoti. Domājams, ka šajos noteikumos, jāparedz **procesuālā kārtība**, kādā nosaka un aktualizē jūras krasta līniju un jūras augstāko bangu vietu, kā arī šo datu aktualizācijas biežumu. Šāda metodika varētu būt nepieciešama arī gadījumos, kad rodas strīdi par zemes īpašuma tiesībām. Vienlaikus grūti atrast iemeslu, kāpēc Nekustamā īpašuma valsts kadastra informācijas sistēmā būtu jāreģistrē ne tikai piekrastes sauszemes daļa, bet arī jūras piekrastes ūdeņi divu kilometru platumā no jūras krasta līnijas. Sākotnēji Zemes pārvaldības likumprojekts piedāvāja par piekrasti uzskatīt teritoriju, kas ietvertu jūras pludmali un teritoriju jūras virzienā

¹ Sk. Čepāne I. Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes ilgtspējīgas attīstības tiesiskās problēmas. Apvienotās pasaules latviešu zinātnieku 3. kongress un letonikas 4. kongress. Politika un tiesības. Tiesību un juridiskās prakses ilgtspējīga attīstība. Rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 82.–92. lpp.

² Sk. Pužulis A. Rīgas jūras līča piekrastes teritoriju noteikšana. Pieejams: <http://www.rigaregion.lv/uploads/filedir/Uzraudziba/Piekrastes%20teritorijas%20noteiksana/piekrastes%20robezas.pdf> [aplūkots 10.01.2018.].

³ Civillikums: LV likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=225418> [aplūkots 10.01.2018.].

⁴ Zemes pārvaldības likums: LV likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=270317> [aplūkots 15.01.2018.].

⁵ Aizsargjoslu likums: LV likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=42348> [aplūkots 15.01.2018.].

500 metru attālumā no krasta līnijas līdz krasta virzienā noteiktās pirmās zemes vienības robežai.

2. Piekrastes īpašuma tiesības

Tiesību doktrīnā⁶ piekrastes tiesiskajam regulējumam, tostarp tās īpašuma tiesībām, pievērsta neliela uzmanība. Tā kā autore sevi neuzskata par Civillikuma Lietu tiesību nianšu pārzinātāju, turpmāko lasītāji varētu vērtēt kā “skatu no malas” caur vides tiesību prizmu.

Neraugoties uz to, ka piekraste Civillikuma 1104. panta izpratnē var piederēt tikai valstij, zemes reformas gaitā atsevišķas piekrastes teritorijas, iespējams, pretlikumīgi ir nonākušas privātā īpašumā. Latvijas Pašvaldību savienībā iegūtā informācija liecina, ka fizisko personu vai juridisko personu īpašumā reģistrētas vairāk nekā 100 zemes vienības, kuru lielāka vai mazāka zemes daļa atrodas jūras piekrastes joslā – pludmalē un pat jūrā. Visvairāk tādu īpašumu esot Nīcas (32) un Salacgrīvas novadā (22).⁷ Acīmredzami valsts un pašvaldību institūcijas, atjaunojot zemes īpašuma tiesības vai nododot zemi īpašumā par samaksu, nav pievērsušas uzmanību tam, ka saskaņā ar Civillikumu jūras piekraste likumā noteiktās robežās ir publisks īpašums, kas paredzēts kopīgai lietošanai. Taču joprojām atsevišķu ministriju ierēdņi publiski pauž viedokli, ka, turpinoties piekrastes erozijas procesiem, privātā īpašuma platības šajā teritorijā turpmāk palielināšoties un valsts zaudēsot lielas zemes platības.⁸

Šādam viedoklim nevar piekrist vairāku iemeslu dēļ. Civillikuma 1102. pants izšķir publiskos un privātos ūdeņus. Pie publiskajiem ūdeņiem pieder jūras piekrastes josla, kā arī šī panta pielikumā uzskaitītie ezeri un upes. Visi pārējie ūdeņi ir privāti. Savukārt Civillikuma 1104. pants noteic, ka “publiskie ūdeņi ir valsts īpašums, ciktāl uz tiem nepastāv īpašuma tiesības privātai personai. Jūras piekraste pieder valstij līdz tai vietai, kuru sasniedz jūras augstākās bangas”.

Civillikuma 1102. panta pielikumā ir uzskaitīti 207 ezeri un 42 upes. Uz tur minētajiem ezeriem īpašuma tiesības privātajām personām nepastāv. Izpētot upju sarakstu, redzams, ka atsevišķas šajā sarakstā iekļautās upes ir publisks īpašums visā to garumā, piemēram, Aiviekste, Salaca, Lielupe un citas, taču uz citām īpašuma tiesības valstij pieder tikai noteiktās vietās. Blakus tām ir upes, no kurām tikai daļa pieder valstij. Piemēram, Gauja kā publiska upe valstij pieder no Tirzas upes ietekas līdz ietekai Rīgas jūras līcī (ieskaitot posmu pa robežu) un Gaujas–Balt ezera kanāls, pārējā upes daļa ir privāts īpašums. Kā pamatoti uzsver A. Grūtups un E. Kalniņš, likuma norāde uz “īpašuma tiesībām privātai personai” attiecināma tikai uz gadījumu, kad daļa no upes ir publiskais (valsts) īpašums, bet pārējā daļa atrodas privātā īpašumā.⁹

Tādējādi **likums neparedz, ka kāda daļa jūras piekrastes varētu atrasties privātā īpašumā**. Civillikuma izstrādātāji ir bijuši ļoti tālredzīgi, jo jūras piekrastes

⁶ Sk. Rozenfelds J. Lietu tiesības. Rīga: Zvaigzne, 2004, 36.–37., 92.–93. lpp.; Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2002, 27., 321.–323. lpp.

⁷ Npublicēts materiāls.

⁸ Latvijas Pašvaldību savienības 2018. gada 12. februāra informācija medijiem. Pieejams: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/premjers-mierina-juras-nonaksana-privatipasuma-netiks-pielauta.a267521/> [aplūkots 10.03.2018.].

⁹ Grūtups A., Kalniņš E., 322. lpp.

robežas dabas faktoru ietekmē ir mainīgas. Jūras piekrastes robežu izmaiņas ir dabiska procesa sekas. Vienīgais kritērijs, kas nosaka jūras piekrastes robežas dabā un līdz ar to arī valsts īpašuma tiesības, ir jūras augstākās bangas. Zemes pārvaldības likuma 15. panta ceturrtā daļa aizliedz valsts īpašumā esošo jūras piekrastes joslu atsavināt, ieķīlāt vai citādi apgrūtināt ar lietu tiesībām. Savukārt šī panta septītā daļa paredz jūras piekrasti ikviena brīvai lietošanai, un tā ir publiski pieejama. Civillikuma 1033. panta 1. punktā noteikts, ka bez īpašnieka gribas īpašuma tiesība izbeidzas, kad lieta iet bojā. Krastu erozijas dēļ bojā var iet ne tikai zeme, bet arī saimniecības ēkas un dzīvojamās mājas. Tāpēc, iespējams, piekrastes īpašniekiem vajadzētu savu īpašumu apdrošināt.

Līdz ar to, balstoties uz Civillikuma 1102., 1104. un 1033. pantu, Zemes pārvaldības likuma 15. panta ceturto un septīto daļu, jāuzskata, ka krastu erozijas dēļ īpašuma tiesības uz kādu daļu no zemes zaudē piekrastes ārējai robežai tuvākie īpašnieki un šis īpašums uz likuma pamata pāriet valstij. **Jūras piekraste var piederēt tikai valstij, un likums nepieļauj, ka šī teritorija vai tās daļa nonāktu privātā īpašumā. Jūras piekrastes josla ir paredzēta galvenokārt publiskai (kopīgai) lietošanai.** Vienlaikus likumdevējam jāatrisina situācijas, kad zemes reformas laikā pieļauto kļūdu dēļ privātpersonas ir ieguvušas daļu jūras piekrastes privātā īpašumā. Te varētu būt divi iespējamie risinājumi. Pirmkārt, attiecīgā īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām vai, otrkārt, pirmpirkuma tiesību izmantošana.

3. Māja vai kuģis – tāds ir jautājums

Lai samazinātu piesārņojuma ietekmi uz Baltijas jūru, saglabātu meža aizsargfunkcijas, novērstu erozijas procesu attīstību, aizsargātu piekrastes ainavas, nodrošinātu piekrastes dabas resursu, arī atpūtai un tūrismam nepieciešamo resursu un citu sabiedrībai nozīmīgu teritoriju saglabāšanu un aizsardzību, to līdzsvarotu un ilgstošu izmantošanu, saskaņā ar Aizsargjoslu likuma 6. pantu ir izveidota Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes aizsargjosla. Piekrastes aizsargjosla tiek iedalīta trijās apakšjoslās – krasta kāpu aizsargjoslā, jūras aizsargjoslā un ierobežotas saimnieciskās darbības joslā. Šo apakšjoslu noteikšanas metodiku regulē Ministru kabineta noteikumi.¹⁰

Piekrastes aizsargjoslā likumdevējs ir noteicis būtiskus īpašuma un lietošanas tiesību ierobežojumus. Vislielākās konflikta situācijas rodas galvenokārt krasta kāpu aizsargjoslas apbūves gadījumos, kad zemes īpašnieki vai tās nomnieki, ne novērtējot prognozēto ūdens līmeņa celšanos jūrā un krasta erozijas riskus, cenšas saņemt būvatļaujas pēc iespējas tuvāk jūras piekrastei. Neredzot vai izliekoties neredzam normas jēgu un mērķi, nemēģinot interpretācijas ceļā sasniegt lietderīgu, taisnīgu un samērīgu rezultātu, tiesību normu piemērotāji piekrastē noteikto ierobežojumu pārkāpumu izvērtēšanā ir manipulējuši ar terminiem “būve”, “būve bez pamatiem”, “pagalms”, “iepriekšējā apbūve”, “palīgēka” utt. Ir bijušas situācijas, kad pretēji būvniecības ierobežojumiem palīgēkas (klēts) vietā tiek uzbūvēta dzīvojamā māja, laivu mājas vietā – vērīenīgs atpūtas komplekss, kad “bērnu atpūtas” funkciju nodrošināšanai izsniegta būvatļauja kafejnīcas būvniecībai.

¹⁰ Sk. Ministru kabineta 2004. gada 17. februāra noteikumus Nr. 86 “Baltijas jūras un Rīgas jūras līča piekrastes aizsargjoslas noteikšanas metodika”. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/84548-baltijas-juras-un-rigas-juras-lica-piekrastes-aizsargjoslas-noteikšanas-metodika> [aplūkots 10.01.2008.].

2018. gada sākumā sabiedrībā tika sacelta ažiotaža ap gadījumu, kad Baltijas jūras krasta kāpu aizsargjoslā (Pāvilostas stāvkrastā, dažus metrus no krasta), kur būvniecība ir aizliegta, persona "A" pirms vairākiem gadiem uzbūvējusi objektu, kas valsts institūciju dokumentos un tiesu spriedumos atzīts kā kuģis, taču dabā vizuāli izskatās kā dzīvojamā māja vai brīvdienu māja. Šo absurdo "kuģa – mājas" gadījumu, kad šķietami likumīgā formā ietvertu personas "A" rīcības prettiesisko saturu un mērķi ilgstoši ir akceptējušas valsts un pašvaldību amatpersonas, ir vērts aplūkot sīkāk.

Sākotnēji šai patvaļīgajai būvei sabiedrības uzmanību pievērsa viens no Kurzemes laikrakstiem¹¹, pēc tam šī ziņa iekļuva gandrīz vai visos Latvijas plašsaziņas līdzekļos. Rikojās Ministru prezidents, kas uzdeva Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijai (turpmāk – VARAM) noskaidrot situāciju un izteikt priekšlikumus par iespējamā normatīvā regulējuma izmaiņām. Malā nepalika arī Saeima. 2018. gada janvārī un februārī Tautsaimniecības, agrārās, vides un reģionālās politikas komisija, uz sēdi uzaicinot pašvaldību un ministriju pārstāvjus, vairākkārt izskatīja jautājumu "Par iespējamām izmaiņām normatīvajos aktos attiecībā uz plašsaziņas līdzekļos atspoguļoto situāciju par "māju – kuģi" Pāvilostas novadā" un aicināja atbildīgās ministrijas iesniegt priekšlikumus iespējamām regulējuma izmaiņām par peldošām būvēm.¹²

Vispirms jāpiemin, ka būvniecības sākumstadijā šī būve 2011. gada 15. novembrī Latvijas Jūras administrācijas Kuģu reģistra grāmatā tikusi reģistrēta kā būvniecības stadijā esošs **kuģis – pontons**. Redzams, ka izziņa ir sastādīta ļoti pavisī. Tajā norādīts, ka korpusa lielākais garums varētu būt 35,56 metri, platums – 15 metri, taču augstums – 51,68 (!) metri, kas pat nespeciālistam kuģošanas lietās varētu šķīst nepamatots.¹³ Vēlāk gan, kā izriet no tiesu spriedumiem, kas tiks apskatīti turpmāk, pontona augstums norādīts 1,7–2,1 metri.

Neraugoties uz šo iepriekš minēto izziņu, pēc divām nedēļām Valsts vides dienesta Liepājas reģionālās vides pārvaldes (turpmāk – VVD) amatpersona sastādījusi administratīvā pārkāpuma protokolu par Aizsargjoslu likuma 36. panta trešās daļas 8. punkta pārkāpšanu. Šī norma **krasta kāpu aizsargjoslā aizliedz novietot speciālās dzīvojamās piekabes, jebkādas konstrukcijas, pagaidu un saliekamās būves**, izņemot pludmales labiekārtošanas elementus, ārpus šim nolūkam vietējās pašvaldības teritorijas plānojumā paredzētajām vietām. Pamatojoties uz Administratīvo pārkāpuma likuma 57. pantu¹⁴, tika uzlikts sods 300 latu apmērā, kuru spēkā atstāja arī Vides valsts dienesta ģenerāldirektors.

Neilgi pēc tam persona "A" vērsās Pāvilostas domē ar iesniegumu un lūdza skaidrojumu, vai saskaņā ar pašvaldības teritorijas izmantošanas un apbūves noteikumiem tauvas joslā ir atļauts "pārziņot vai remontēt laivas un/vai kuģus".¹⁵ Acīmredzami šāda kāzusa samulsināts, pašvaldības vadītājs, lai saņemtu viedokli par izveidojušos situāciju, pēc divām nedēļām ar iesniegumu griezās Saeimā un

¹¹ Sk. Golbergs J. Tā nav māja, tas ir kuģis! Pieejams: <http://www.rekurzeme.lv/laikraksta-arhivs/laikraksts/2018-01-18> [aplūkots 20.01.2018.].

¹² Sk. komisijas sēdes protokolus. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/livs/saeimasnotikumi.nsf/0/F011672BF1BB5C5DC2258220004ADF10?OpenDocument&srcv=dt>; <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webSasaiste?OpenView&restricttocategory=1151/Lp12> [aplūkots 01.03.2018.].

¹³ Latvijas Jūras administrācijas 2011. gada 15. novembrī izsniegta izziņa Nr. 14-12/135. [nav publicēts].

¹⁴ Administratīvo pārkāpumu kodekss: LV likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=89648> [aplūkots 21.01.2018.].

¹⁵ SIA "A" 2011. gada 13. decembra iesniegums Pāvilostas novada domei [nav publicēts].

četrās ministrijās. Iesniegumā tika lūgts skaidrot kolīziju starp Aizsargjoslu likuma 36. panta trešās daļas 8. punktu un Zvejniecības likuma 9. panta septītās daļas 2. punktu kopsakarā ar astoto daļu, kas, ievērojot vides aizsardzības prasības, pēc saskaņošanas ar zemes īpašnieku tauvas joslā atļauj laivu un kuģu pārziemošanu, būvi un remontu. Turklāt pašvaldības vadītājs norādījis, ka pašvaldības teritorijas plānojums nenosakot vietas, kurās varētu būt, remontēt vai pārziemot kuģus/laivas. Iesniegumam tika pievienotas četras topošās būves fotogrāfijas un Jūras administrācijas izziņas kopija.¹⁶

Par Zvejniecības likumu Saeimā atbildīgā Tautsaimniecības, agrārās, vides un reģionālās politikas komisija pašvaldībai sniedza pietiekami izsmeļošu atbildi. No vienas puses, tika norādīts, ka šajā gadījumā ir jāveic Zvejniecības likuma un Aizsargjoslu likuma attiecīgo normu interpretācija, no otras – tika uzsvērts, ka **tauvas joslā, kas pārklājas ar krasta kāpu aizsargjoslu, ikvienas darbības izvērtēšanā jāvadās no vides aizsardzības prasībām un aizsargjoslas izveidošanas mērķa.**¹⁷ Vienlaikus Saeimas komisija lūdza Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas un Zemkopības ministrijas viedokli par normatīvo aktu grozījumu nepieciešamību. VARAM atbildē Saeimai pamatoti norāda, ka Zvejniecības likuma un Aizsargjoslu likuma pretrunas var tik atrisinātas, piemērojot tiesību normu interpretācijas metodes, un līdz ar to nav nepieciešami likumu grozījumi. Balstoties uz Satversmes tiesas judikatūru, VARAM uzsver, ka tauvas joslā, kas pārklājas ar krasta kāpu aizsargjoslu, laivu un kuģu būve, remonts un pārziemošana ir saistīta ar konstrukciju izveidi un līdz ar to šāda kuģa/laivas būvniecība krasta kāpu aizsargjoslā nebūtu pieļaujama. Vēl vairāk – VARAM attiecībā uz personas “A” rīcību secina, ka **“faktiski tur tiek būvēts nevis zvejas vai atpūtas kuģis, kas pēc pabeigšanas tiks ielaists ūdenī, bet gan pastāvīga sauszemes konstrukcija”.**¹⁸

Par izveidojušos situāciju valsts un pašvaldību amatpersonas, galvenokārt pašvaldības vadītājs un VARAM ministrs, vairo tiesu, jo gan Administratīvā rajona tiesa, gan Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija, izskatot lietu apelācijas kārtībā, bija atcēlusi VVD lēmumu, ar kuru būves īpašniekam par Aizsargjoslu likuma noteikumu neievērošanu tika piemērots administratīvais naudas sods. Tiesu “aizstāvībai” vispirms jāmin apstākļi, ka lietu izskatīšanas laikā būve, iespējams, vēl nebija pabeigta. Tomēr spriedumu analīze liecina, ka tiesām joprojām trūkst nepieciešamās kvalifikācijas tiesību normu piemērošanā.

Pirmās instances tiesa vērtējusi gan VVD iesniegtos dokumentus, kas apliecinā, ka krasta kāpu aizsargjoslā “uz dzelzsbetona grodu akām, kas iebetonētas, novietota metāla konstrukciju būve būvniecības stadijā, kurai blakus novietota vagoniņa tipa būve”, gan Jūras administrācijas izziņu, ka konstrukcija ir “būvniecības stadijā esošs kuģis”, gan pašvaldības saistošos noteikumus, ar kuriem apstiprināts Pāvilostas novada Sakas pagasta teritorijas plānojums. Spriedumā norādīts, ka pēc būtības lietā esot strīds par Zvejniecības likuma 9. panta un Aizsargjoslu likuma 36. panta interpretāciju. Tā kā pašvaldība teritorijas plānojumā neesot izmantojusi Aizsargjoslu likuma 36. panta trešās daļas 8. punktā doto iespēju noteikt konkrētas vietas, kur krasta kāpu aizsargjoslā un pludmalē atļauts novietot jebkādas konstrukcijas, pagaidu un saliekamās būves, tiesa atzīst, ka šāds aizliegums attiecas uz visu pašvaldības teritorijā ietilpstošo krasta kāpu aizsargjoslu

¹⁶ Pāvilostas novada pašvaldības priekšsēdētāja 2012. gada 10. janvāra vēstule Nr. PNP/3-27/93 [nav publicēts].

¹⁷ Komisijas 2012. gada 14. februāra vēstule Nr. 9/8-3-n/8-11/12. [nav publicēts].

¹⁸ VARAM 2012. gada 3. maija vēstule Nr. 3.18-le/7523. [nav publicēts].

un pludmali. Taču tiesas ieskatā tomēr neesot pamata secinājumam, ka ar jēdzienu “konstrukcija” Aizsargjoslu likumā būtu domāts arī būvniecības stadijā esošs kuģis. Likumdevējs neesot vēlējis ar šo Aizsargjoslas likuma normu ierobežot Zvejniecības likuma 9. panta septītās daļas 2. punktā noteikto, kas pieļaujot laivu un kuģu pārziemošanu, būvi un remontu. Līdz ar to tiesa secina, ka personai “A” administratīvais sods ir ticis piemērots nepamatoti.¹⁹

Izskatot lietu apelācijas kārtībā, Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija rajona tiesas spriedumu atstājusi negrozītu. Spriedumā norādīts, ka “Zvejniecības likuma 9. panta piektā daļa atļauj zemes īpašniekam lietot tauvas joslū, ciktāl šīs tiesības neierobežo šis likums un citi normatīvie akti, tajā skaitā pašvaldības saistošie noteikumi”. Persona “A” būtu saucama pie administratīvās atbildības par Aizsargjoslu likuma normu pārkāpšanu, ja vien šī likuma normai nebūtu pretēja norma Zvejniecības likumā noteiktajai normai, kas zemes īpašniekam atļauj kuģu būvi tauvas joslā. Tiesa uzskata, ka, “tā kā **abi spēkā esošie likumi ir speciālie, tad nevienam no tiem nav augstāka spēka**, līdz ar to nav konstatējams, ka, [...] novietojot būvniecības stadijā esošu kuģi tauvas joslā, kur arī pašvaldība nav noteikusi aizliegumu, būtu saskatāms administratīvā rakstura pārkāpums”. Balstoties uz **Vikipēdijā** esošo termina “kuģis” jēdzienu, tiesa secina: “Attiecībā uz pirmās instances tiesas skaidrojumu par to, kāpēc kuģis nav iekļaujams jēdzienā “jebkādas konstrukcijas”, apelācijas tiesa atzīst šādu interpretējumu par nepareizu, jo tiesa pārāk sašaurināti skaidrojusi Aizsargjoslu likuma 36. panta trešās daļas 8. punktu. Novietots kuģis būvniecības stadijā esot atzīstams par konstrukciju un ietilpināms minētās Aizsargjoslas likuma normas jēdzienā “jebkādas konstrukcijas”. Šajā lietā neesot piemērojamas arī Būvniecības likuma normas, jo tās regulējot zemes gabalu apbūvi. Apelācijas tiesa nav piekritusi pirmās instances tiesas viedoklim, ja pašvaldība saskaņā ar Zvejniecības likuma 9. panta astoto daļu nav izmantojusi iespēju teritorijas plānojumā noteikt vietas, kur tauvas joslā varētu notikt laivu un kuģu pārziemošana, būve un remonts, tad spēkā ir Aizsargjoslu likuma 36. panta trešās daļas 8. punktā noteiktais aizliegums. Šāda interpretācija esot nepareiza, jo pašvaldība neesot “radījusi pati savas normas”. Tiesa secina, ka VVD “minējumam, ka kuģis, iespējams, varētu tikt izmantots dzīvošanai, nav pamatojuma, bet iespējai konkrētajā vietā kuģi ielaist ūdenī izskatāmajā lietā nav nozīmes”.²⁰

Pēc šajos spriedumos izteiktajām atziņām jāsecina, ka visa pašvaldības teritorijā esošā krasta kāpu aizsargjosla izmantojama kā liela kuģu būvētava bez kuģu/laivu būvniecības pabeigšanas termiņu ierobežojumiem. Tiesas ievēribu nav izpelnījušās piemērotajos likumos noteiktās **vides aizsardzības prasības**, likumu mērķis un jēga. Spriedumu motīvu daļā, akli sekojot personas “A” viedoklim, izmantota ir tikai gramatiskā interpretācija. **Tiesas nav ņēmušas vērā, ka bez likuma burta jeb rakstītā vārda pastāv arī ratio legis jeb likuma gars un mērķis, kuru atrast ir viens no svarīgākajiem tiesas uzdevumiem.** Nav izvērtēti VVD argumenti, ka **speciālās normas būtu meklējamas Aizsargjoslu likumā**, jo atbilstoši teleoloģiskai interpretācijai krasta kāpu aizsargjosla šajā gadījumā tiek aizsargāta pret jebkādu apbūvi un konstrukciju izvietošanu. Meklējot jēdziena

¹⁹ Sk. Administratīvās rajona tiesas 2013. gada 6. februāra spriedumu lietā Nr. 142276712. Pieejams: https://www.tiesas.lv/Media/Default/Admin.tiesu%20spriedumi/Admin.raj.tiesas%20spriedumi/2013/Febru%C4%81ris/06.02.2013/AL_0602_raj_A-01054-13_39.pdf [aplūkots 15.01.2018.].

²⁰ Sk. Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2013. gada 11. aprīļa spriedumu lietā Nr. 142276712 [nav publicēts].

“kuģis” skaidrojumu, nepamatota ir atsaukšanās uz Vikipēdijā esošo informāciju, jo Jūras kodeksa 1.¹ pantā ir dots termina “kuģis” jēdziens.²¹

Tiesas nav mulsinājis apstākļi, ka pašvaldības teritorijā atrodas osta, kur varētu būtēt arī kuģus, ka topošā konstrukcija atrodas tikai dažus metrus no stāvkrasta, kur to, būtiski nebojājot kāpu zemsedzi, būtu sarežģīti nolaist ūdenī, ka blakus šai konstrukcijai nelikumīgi novietota vagoniņa veida būve, ka gar pašu krastu 40–50 metru joslā izveidots dzīvžogs. Saprātīgi domājot, varētu secināt, ka būvētā objekta patiesais kalpošanas mērķis nav Zvejniecības likuma 2. panta otrajā daļā paredzētā “zivju resursu iegūšana, izmantošana, pētišana, saglabāšana, pavairošana un uzraudzīšana”, bet gan tā izmantošana rekreācijas vajadzībām.

Spriedumu argumentācijā **tiesas nav vadījušās ne no vispārējiem tiesību principiem, tostarp no vides aizsardzības principiem, ne arī no judikatūras šādās lietās.** Jau vienā no saviem pirmajiem spriedumiem t. s. Jūrmalas kāpu lietā Satversmes tiesa, interpretējot Satversmes 115. panta saturu, norādījusi, ka kāpas ir ļoti jutīgs un dinamisks ekosistēmas komplekss, kas Latvijā sastopams samērā šaurā joslā jūras krastā un kuram ir būtiska nozīme dabas daudzveidības saglabāšanā, kā arī to, ka šī teritorija ir pakļauta lielai antropogēnai ietekmei. Satversmes tiesa uzsvērusi, ka **Aizsargjoslu likuma 36. pantā noteiktie ierobežojumi interpretējami tikai kopsakarā ar šī likuma 6. pantu**, kur noteikts aizsargjoslu noteikšanas mērķis.²²

Arī administratīvo tiesu judikatūrā uzsvērts, ka vides aizsardzības nolūkos būvniecība krasta kāpu aizsargjoslā kopumā ir izliegta, bet atsevišķi izņēmumi iztulkojumi pēc iespējas šauri.²³ Taču, kā jau tika minēts, Kurzemes apgabaltiesa “kuģa – mājas” lietā rīkojusies tieši otrādi, atzīstot, ka, trūkstot pašvaldību teritorijas plānojumā noteiktām vietām kuģu būvei, to varot darīt visā kāpu teritorijā. Šāds viedoklis ir pilnīgi pretējs iepriekšējai administratīvo tiesu praksei, kurā norādīts, ka Aizsargjoslu likuma 6. pantā noteiktā “mērķa kontekstā jebkura likuma norma attiecībā uz krasta kāpu aizsargjoslu būtu jāinterpretē pēc iespējas tādā veidā, kas **nodrošinātu vides aizsardzību**”.²⁴ Toties “kuģa – mājas” lietas spriedumos tiesas nav pievērsušas uzmanību pat tam, ka Zvejniecības likuma 9. panta astotā daļā noteic, ka laivu un kuģu būvi drīkst veikt, ievērojot vides aizsardzības normas.

Iepriekš praksē tiesas ir vērtējušas arī Aizsargjoslu likuma 36. panta trešās daļas 8. punktā noteiktos ierobežojumus. Piemēram, administratīvajā rajona tiesā ar pieteikumu griezās persona “E”, uzskatot, ka Slīteres Nacionālā parka administrācija viņai nelikumīgi uzlikusi administratīvo naudas sodu Ls 499 apmērā par konstrukcijas – pārbūvētas zvejas laivas – novietošanu krasta kāpu aizsargjoslā. “E” pieteikumā norādījusi, ka savā īpašumā, kas ietilpst krasta kāpu aizsargjoslā, esot novietojusi nevis konstrukciju, bet gan kuteri, kas likumā noteiktā kārtībā reģistrēts kā maza izmēra kuģošanas līdzeklis. Tas esot bijis sliktā tehniskā stāvoklī, tāpēc esot veikti kutera remonta darbi. Taču tiesas ieskatā “tas vien, ka kuteris likumā noteiktā kārtībā reģistrēts kā kuģošanas līdzeklis, vēl neliecina, ka tas tiks

²¹ Sk. Jūras kodekss: LV likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=76358> [aplūkots 15.03.2018.].

²² Satversmes tiesas 16.05.2003. spriedums lietā Nr. 2003-16-05, 5.4. p. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2003-16-05_Spriedums.pdf [aplūkots 10.03.2018.].

²³ Sk. Augstākās tiesas tiesu prakses apkopojumu teritorijas plānošanas, būvniecības un vides lietās. 2008–2012, 70.–77. lpp. Pieejams: at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/administrativas-tiesibas [aplūkots 10.03.2018.].

²⁴ Administratīvās apgabaltiesas 12.03.2008. spriedums lietā Nr. A42147904, 3.7. punkts [nav publicēts].

izmantots kuģošanai paredzētam mērķim, kā arī neizslēdz iespēju to pārveidot kā konstrukciju un pielāgot citām vajadzībām, piemēram, dzīvošanai”.²⁵

Pēc būvniecību regulējošiem normatīviem aktiem un administratīvo tiesu judikatūras, šī “māja – kuģis” ir uzskatāma par būvi, kas uzbūvēta bez būvatļaujas.²⁶ Ja arī persona “A” pildīs savu solījumu nolaist šo objektu jūrā un tas spēs funkcionēt kā kuģošanas līdzeklis, tā ekspluatācijas drošības nolūkos jāparedz kārtība, kādā tas tiek nodots ekspluatācijā, kā arī institūcija, kas to ir tiesīga darīt. Katrā ziņā šādu objektu (būvju uz ūdens) būvniecībai jānosaka speciāls tiesiskais regulējums, un to būvniecība nav pieļaujama krasta kāpu joslā.

Kopsavilkums

1. Jūras piekraste var piederēt tikai valstij, un likums nepieļauj, ka šī teritorija vai tās daļa nonāktu privātā īpašumā. Piekraste ir paredzēta galvenokārt publiskai (kopīgai) lietošanai.
2. Jāpieņem likums “Par piekrasti”, kurā jānosaka piekrastes jēdziens, īpašuma un lietošanas tiesību aprobežojumi piekrastes aizsargjoslās, kā arī valsts un pašvaldību institūciju kompetence piekrastes apsaimniekošanā.
3. Balstoties uz Civillikuma 1102., 1104. un 1033. pantu, Zemes pārvaldības likuma 15. panta ceturto un septīto daļu, jāuzskata, ka krastu erozijas dēļ īpašuma tiesības uz kādu daļu no zemes zaudē piekrastes ārējai robežai tuvākie īpašnieki un šis īpašums uz likuma pamata pāriet valstij.
4. Aizsargjoslu likuma 36. pantā noteiktie īpašuma un lietošanas tiesību aprobežojumi vērtējami, tikai ievērojot likuma 6. pantā noteikto aizsargjoslas noteikšanas mērķi.
5. Piekrastes pašvaldībām, ievērojot vides aizsardzības prasības, teritorijas plānojumos jāparedz vietas, kurās zvejnīcības nolūkos būtu pieļaujama laivu un kuģu pārziemošana, būve un remonts.
6. Būvniecību regulējošajos normatīvajos aktos jānosaka peldošo māju būvniecības tiesiskais regulējums, to statuss, attiecīgas to izvietojšanas prasības, kā arī to īpašnieku tiesības un pienākumi.

²⁵ Administratīvās rajona tiesas 2010. gada 17. novembra spriedums lietā Nr. A42688109, 13.3. punkts [nav publicēts].

²⁶ Sk. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2012. gada 6. janvāra spriedumu lietā SKA 35/2012 Pieejams: <https://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/120029.pdf> [aplūkots 13.03.2018.]; Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2016. gada 12. decembra spriedumu lietā SKA-354/2016. Pieejams: at.gov.lv/downloadlawfile/632 [aplūkots 13.03.2018.].

SABIEDRĪBAS LĪDZDALĪBAS PRINCIPS TRANSPORTA INFRASTRUKTŪRAS PROJEKTU ĪSTENOŠANĀ

PRINCIPLE OF PUBLIC PARTICIPATION IN REALIZATION OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE

Silvija Meiere, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras docente

Summary

The purpose of this article is to explore the space for public participation during spatial planning and construction (permit) processes in the context of transport infrastructure that might not have a significant effect on environment. Spatial planning places sustainable development and social inclusion issues within its core rationale. The opportunities for earlier public participation in planning stage are crucial, especially, if they are reduced around the authorisation of particular projects.

According to legal perspective, transport corridor and track location must be indicated in the spatial plans. If the consultations with public on track location have not taken place at the planning stage, in order to realize the principle of public participation, this opportunity should be provided in the permit process.

Atslēgvārdi: sabiedrības līdzdalība, telpiskā plānošana, transporta infrastruktūra, trases novietojums

Keywords: public participation, spatial planning, transport infrastructure, track location

Ievads

Transporta infrastruktūra ir saistīta ar sabiedrības kopējo interešu īstenošanu un attiecas uz valsts attīstību. Tā ietver transportam nepieciešamos objektus un teritorijas, piemēram, ielas, ceļus, tuneļus, viaduktus, satiksmes pārvadus, dzelzceļus ar dzelzceļa stacijām, jūras un upju ostas, lidostas, kanālus.¹ Arvien lielāka cilvēku labklājība un mobilitāte sekmē dažādu transporta infrastruktūras projektu skaita pieaugumu. Taču šādu projektu realizācija, īpaši transporta infrastruktūras novietojums (trase), parasti var skart daudzus iedzīvotājus un ietekmēt personu tiesības vai tiesiskās intereses. Visbiežāk tie raisa iedzīvotājos bažas par iespējamo ietekmi uz dzīves apstākļiem – izmaiņām vides kvalitātē un sadzīves apstākļos. Taču nereti tās attiecas arī uz valsts pārvaldes iestāžu izdarīto izvēli, kā īstenojama ekonomiskā attīstība un tērējami valsts un pašvaldību līdzekļi (nodokļu maksātāju nauda). Līdz ar to šādi projekti parasti nonāk sabiedrības uzmanības centrā, un nereti

---

¹ Vispārīgie teritorijas plānošanas, izmantošanas un apbūves noteikumi, 2.24. punkts. Ministru kabineta 30.04.2013. noteikumi nr. 240 [aplūkots 03.03.2018.].

aktualizējas arī jautājums par nepietiekamu sabiedrības iesaisti vai sabiedrības interešu neievērošanu.

Sabiedrības līdzdalība ar vidi saistītu lēmumu pieņemšanā ir raksturīga mūsdienu vides tiesību iezīme ne vien valstu nacionālo tiesību sistēmās, bet arī starptautisko tiesību līmenī², tostarp Orhūsas konvencijā par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju griezties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem.³ No šīs konvencijas izriet, ka sabiedrības līdzdalības tiesības ir nodrošināmas daudzos dažādos gadījumos, tostarp arī tad, kad valsts pārvaldes iestādes un institūcijas pieņem lēmumus saistībā ar transporta infrastruktūras projektiem, un tas var notikt divos līmeņos – teritorijas attīstības plānošanas procesā, kad tiek lemts par teritorijas attīstību kopumā, kā arī lemjot par konkrētu projektu būvniecības procesā. Atšķirībā no pirmā otrajā gadījumā sabiedrības līdzdalības iespējas vispirms tiek saistītas ar projekta raksturu, proti, tam ir jābūt ar būtisku ietekmi uz vidi.

Vides tiesībās ietekmes uz vidi būtiskuma noteikšana un izvērtēšana ir detalizēti noregulēta ar “ietekmes uz vidi novērtējumu”, un tā svarīga sastāvdaļa ir sabiedrības līdzdalība⁴.

Transporta infrastruktūras projekti vairumā gadījumu sabiedrībai ir nozīmīgi, turklāt nereti tie mēdz būt arī liela apjoma investīciju projekti, kurus finansiāli atbalsta Eiropas Savienības struktūrfondi. Neraugoties uz to, šie projekti ne vienmēr atbilst ietekmes uz vidi būtiskuma kritērijiem⁵, līdz ar to netiek veikts ietekmes uz vidi novērtējums, un aktuāls kļūst jautājums par sabiedrības līdzdalību.

Raksta mērķis ir noskaidrot, vai sabiedrības līdzdalības princips attiecināms arī uz tādiem transporta infrastruktūras projektiem, kuriem netiek veikts ietekmes uz vidi novērtējums. Lai sasniegtu mērķi, tiek izvirzīti šādi uzdevumi – aplūkot sabiedrības līdzdalības institūtu ilgtspējīgas attīstības kontekstā; izpētīt, kā sabiedrības līdzdalības princips darbojas tiesiskā regulējuma sistēmā “teritorijas attīstības plānošana – būvniecība”; sniegt vērtējumu par attiecīgo regulējumu un tā pilnveidošanas iespējām.

1. Sabiedrības līdzdalība ilgtspējīgas attīstības kontekstā

Sabiedrības līdzdalību lēmumu pieņemšanā ir veicinājuši vairāki savstarpēji saistīti faktori. Pirmkārt, tas ir iespējama vides apdraudējuma risks. Sabiedrība, kura apzinās, ka tās labklājība ir atkarīga no veselīgām ekosistēmām un vides

² Richardson B. J., Razzaque J. Public Participation in Environmental Decision-Making. In: *Environmental Law for Sustainability*. In: Richardson B. J., Wood S. (eds.). Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2006, p.165; Van Bekhoven J. Public Participation as a General Principle in International Environmental Law: Its Current Status and Real Impact. *National Taiwan University Law Review*, Vol. 11, Issue 2 (2016), pp. 219–272.

³ Konvencija par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju vērsties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem. Parakstīta Orhūsā 25.06.1998. [aplūkots 17.02.2018.].

⁴ Likuma “Par ietekmes uz vidi novērtējumu” 3. panta 4. punkts: LV likums. Pieņemts 14.10.1998. [aplūkots 17.02.2018.].

⁵ Spilgts piemērs ir Skanstes tramvaja līnijas projekts Rīgā. Tas paredz jaunas tramvaja līnijas izbūvi 3,6 km garumā. Projekta kopējā vērtība ir 97,4 milj. eiro. 2017. gadā saņemts Eiropas Komisijas apstiprinājums par līdzfinansējuma piešķiršanu no Eiropas Savienības Kohēzijas fonda. Vides pārraudzības valsts birojs 2016. gada 26. jūlijā pieņēmis lēmumu Nr. 215 par to, ka šim projektam ietekmes uz vidi novērtējums nav jāpiemēro.

kvalitātes, lēmuma pieņemšanā var palīdzēt iestādei novērtēt iespējamo vides risku un izlemt, vai šāds risks ir pieņemams. Otrkārt, tā ir cilvēktiesību aizsardzības sistēma, tostarp labas pārvaldības princips, kas liek valsts pārvaldei lēmumu pieņemšanā iesaistīt privātpersonas, to organizācijas un nodrošināt taisnīgas procedūras.⁶ Valstij jānodrošina, ka lēmumu pieņemšanā var piedalīties ikviens indivīds, nevalstiskā organizācija vai uzņēmums, kuram ir leģitīma interese to darīt.⁷

Lai gan sabiedrības līdzdalības institūtu attiecina lielākoties uz vides jomu, tomēr tā nostiprināšanās ir saistīta arī ar dziļākiem pārmaiņu procesiem, kas vērojami valsts darbības veidā, īpaši kopš 20. gadsimta deviņdesmitajiem gadiem, kad arvien skaidrāk iezīmējās virziena maiņa no “valsts pārvaldes” uz “sabiedrības vadību”. Citiem vārdiem, notika pārorientēšanās no sistēmas, kurā sabiedrības dzīvi regulē un pārvalda tikai valsts, uz tādu sistēmu, kurā to dara valsts kopā ar nevalstisko sektoru, tostarp uzņēmumiem un pilsonisko sabiedrību.⁸ Turklāt šie procesi tiek saistīti ar ilgtspējīgu attīstību, kas kā sabiedrības attīstības modelis balstās uz vairākiem, tostarp tiesību, principiem – arī uz labas pārvaldības principu un sabiedrības līdzdalības principu.⁹ Var teikt, ka ekonomiski efektīva, sociāli taisnīga un vidi saudzējoša attīstība lielā mērā ir atkarīga no labas pārvaldības principa ievērošanas. Vides jomā laba pārvaldība vispirms ir aplūkojama caur labu vides vadību, kuras būtisks un neatņemams elements ir sabiedrības līdzdalības princips.

Šāda pieeja ir nostiprināta arī Orhūsas konvencijā, kas, lai gan primāri attiecas uz vidi, tomēr ir ne tikai vides līgums, jo tās centrā ir attiecības starp sabiedrību un valsts pārvaldi, kurai jābūt atbildīgai un caurskatāmai.¹⁰ Uzsverot vajadzību “nodrošināt ilgtspējīgu un vidi saudzējošu attīstību”¹¹, konvencija vides aizsardzību saista ar ilgtspējīgu attīstību un atzīst, ka ilgtspējīgu attīstību var sasniegt, vienīgi iesaistot visas ieinteresētās puses¹², tāpēc valstij ir jāveido sistēma, kurā tiek “veicināta plašāka sabiedrības informētība un dalība tādu lēmumu pieņemšanā, kas ietekmē vidi un ilgtspējīgu attīstību”.¹³ Teiktais nepārprotami norāda, ka Orhūsas konvencijas mērķis ir ne tikai vides aizsardzība, bet arī demokrātisku lēmumu pieņemšanas procesa nodrošināšana, tostarp paredzot publiskas diskusijas iespēju par projektiem, kuri var ietekmēt vidi.¹⁴

Redzams, ka ilgtspējīgas attīstības un vides vadības kontekstā sabiedrības līdzdalības princips saistāms ne tikai ar vides apdraudējuma risku (vides aizsardzību šaurākā izpratnē), bet arī ar nepieciešamību padarīt demokrātiskus un atvērtus pašus lēmumu pieņemšanas procesus.

⁶ Richardson B. J., Razzaque J. 2006, p. 166.

⁷ Karpen U. Good Governance. *European Journal of Law Reform*, 2010 (12), p. 23.

⁸ Grassroots Environmental Governance. Community Engagements with Industry. In: L. S. Hotowitz, M. J. Watts (eds.). London and New York: Routledge, 2017, pp. 12–13.

⁹ ILA New Delhi Declaration on Principles of International Law relating to Sustainable Development – ILA resolution 3/2002, annex UN Doc A/57/329; International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics, Vol. 2, No. 2, June 2002, pp. 209–216.

¹⁰ Introduction to the Aarhus Convention. Pieejams: www.unece.org/env/pp/introduction/html [aplūkots 06.03.2018.].

¹¹ Konvencijas par pieeju informācijai, sabiedrības dalību lēmumu pieņemšanā un iespēju vērsties tiesu iestādēs saistībā ar vides jautājumiem preambula. Parakstīta Orhūsā 25.06.1998. [aplūkots 17.02.2018.].

¹² Introduction to the Aarhus convention. Pieejams: www.unece.org/env/pp/introduction/html [aplūkots 06.03.2018.].

¹³ Ibid.

¹⁴ Peters B. Unpacking the Diversity of Procedural Environmental Rights. The European Convention on Human Rights and the Aarhus Convention, 2017, *Oxford Journal of Environmental Law*. Pieejams: <https://databases.lanet.lv:4876/10.1093/jel/eqx023> [aplūkots 27.02.2018.].

Lai sabiedrības līdzdalības princips varētu pienācīgi funkcionēt, tam ir jābūt nostiprinātam tiesību sistēmā, paredzot institucionālo un procesuālo ietvaru, kurā sabiedrība var īstenot savas līdzdalības tiesības. Tā kā lēmumi par transporta infrastruktūras projektiem tiek pieņemti divos savstarpēji saistītos lēmumu pieņemšanas līmeņos – teritorijas attīstības plānošanas procesā un būvniecības procesā, turpmākajā izklāstā tiks analizēts Latvijas būvniecības un teritorijas plānošanas tiesiskais regulējums.

2. Sabiedrības līdzdalība būvniecības procesā

Pēc Būvniecības likuma, sabiedrības tieša līdzdalība būvniecības procesā publiskas apspriedes formā tiek nodrošināta vienīgi Būvniecības likumā noteiktajos gadījumos.¹⁵

Regulējot sabiedrības līdzdalības iespējas, Būvniecības likumā ir izmantotas divas pieejas: 1) saistošā formā noteikti kritēriji, kad ir rīkojama publiskā apspriede; 2) fakultatīvā formā paredzēts, ka publisko apspriedi var rīkot arī citos gadījumos, kurus noteikušas vietējās pašvaldības ar saistošajiem noteikumiem.¹⁶ Pirmajā gadījumā par kritērijiem publiskās apspriedes rīkošanai kalpo ierosinātās būvniecības atrašanās vieta, precīzāk – tās atrašanās blakus dzīvojamai vai publiskai apbūvei, kā arī būvniecības ieceres iespējamā kaitīgā ietekme uz vides kvalitāti, kas saistīta ar vides piesārņojumu dažādās formās (smaka, troksnis, vibrācijas u. c.). Būtiski uzsvērt, ka abi šie kritēriji ir kumulatīvi. Tas nozīmē – ja projektam nav ticis piemērots ietekmes uz vidi novērtējums, būvniecības procesā publiskā apspriede rīkojama vienīgi tad, ja projektam var būt vidi piesārņojoša ietekme un tas atrodas blakus dzīvojamai vai publiskai apbūvei. Ir skaidri redzams, ka būvniecības procesā sabiedrības līdzdalība tiek saistīta vienīgi ar iespējamām izmaiņām vides stāvokļa kvalitātē, tas ir, ar vides aizsardzību šaurā izpratnē. Taču regulējums par būvniecības ieceres publisko apspriešanu neskar citus būtiskus kvalitatīvas dzīves vides aspektus, tostarp sociālo taisnīgumu, kas ir būtisks ilgtspējīgas attīstības elements.

Vietējo pašvaldību tiesības paredzēt arī citus gadījumus, kad rīkojama publiskā apspriede, vērtējamas kopsakarā ar Valsts pārvaldes iekārtas likumu, kurš noteic, ka iestādei ir pienākums šādu apspriedi rīkot sabiedrībai svarīgos jautājumos.¹⁷ No vienas puses, šis noteikums varētu veicināt demokrātiju pašvaldības lēmumu pieņemšanā, īpaši tad, kad pašvaldības paredz, ka publisko apspriedi var rīkot pēc attiecīgās teritorijas iedzīvotāju (piemēram, 5% vai 10%) iniciatīvas. Turklāt nozīmīgs rādītājs ir obligātās publiskās apspriedes, jo šajā gadījumā sabiedrībai ir tiesības prasīt publiskās apspriedes rīkošanu. No otras puses, likums neparedz nekādus kritērijus, kas ļautu pašvaldībām precīzāk iezīmēt sabiedrībai svarīgo jautājumu loku, par kuriem rīkojamas obligātās publiskās apspriedes. Līdz ar to sabiedrības līdzdalības princips pašvaldību nolikumos realizēts visai atšķirīgi. Piemēram, Rīgas pilsētas pašvaldībā publiskā apspriede obligāti rīkojama tikai vienā gadījumā – par pašvaldības

¹⁵ Būvniecības likums, 4. pants: LV likums. Pieņemts 09.07.2013. [aplūkots 07.03.2018.].

¹⁶ Turpat, 14. panta piektās daļas 1. un 2. teikums.

¹⁷ Valsts pārvaldes iekārtas likums. 48. panta otrā daļa: LV likums. Pieņemts 06.06.2002. [aplūkots 14.03.2018.].

administratīvās teritorijas robežu grozīšanu.¹⁸ Pārējos gadījumos pašvaldība, pamatojoties uz domes lēmumu, “var” organizēt publisko apspriedi par pašvaldības autonomās kompetences jautājumiem.¹⁹ Savukārt Jūrmalas pilsētas pašvaldība savā nolikumā paredzējusi vienīgi obligātās publiskās apspriedes. Turklāt obligāto publisko apspriežu iespējamo jautājumu loks ir daudz plašāks nekā Rīgā, jo Jūrmalā publiskā apspriede jāriko arī par pašvaldības programmām un projektiem, kas būtiski ietekmē pašvaldības iedzīvotājus.²⁰ Pat neveicot padziļinātu izpēti, redzams, ka vietējās pašvaldībās, esot pašreizējam būvniecības tiesiskajam regulējumam, investīciju ziņā lieli transporta infrastruktūras projekti ar salīdzinoši augstu sociālo konfliktu risku var būt ārpus sabiedrības līdzdalības principa darbības sfēras. Taču jāņem arī vērā, ka būvniecība būtībā ir teritorijas plānojuma izpilde.²¹ Tāpēc vispusīgs sabiedrības līdzdalības principa darbības izvērtējums ir iespējams tikai sistēmā “teritorijas attīstības plānošana – būvniecība”.

3. Sabiedrības līdzdalība teritorijas attīstības plānošanas procesos

Transporta plānošana var būt nacionāli nozīmīgs sektors, un tādā gadījumā to dara nacionāla (valsts) līmeņa institūcijas. Taču transporta plānošana notiek arī teritorijas attīstības plānošanas procesos, īpaši reģionālajā un vietējo pašvaldību līmenī. No teritorijas attīstības plānošanas tiesiskā regulējuma izriet, ka vēlamā teritorijas telpiskā struktūra, tajā ietverot arī galvenos transporta koridorus un infrastruktūru (piemēram, valsts galvenos un reģionālos autoceļus, dzelzceļus, ostas, lidostas), tiek aprakstīta un attēlota jau teritorijas attīstības politikas dokumentos – ilgtspējīgas attīstības stratēģijās, un tādas izstrādā gan plānošanas reģioni, gan vietējās pašvaldības.²² Publiskās infrastruktūras, tostarp transporta infrastruktūras, attīstības un būvniecības vajadzībām nepieciešamās teritorijas ir nosakāmas vietējās pašvaldības teritorijas plānojumā²³, vajadzības gadījumā transporta infrastruktūras risinājumus var noteikt vai precizēt arī lokālplānojumā.²⁴ Tātad galvenais rīks apstiprinātās teritorijas attīstības politikas īstenošanā ir teritorijas plānojums, un transporta koridoru un trašu vietas, izvēloties optimālo risinājumu, ir precizējamas tieši teritorijas plānojumos un lokālplānojumos.²⁵ No teritorijas attīstības plānošanas tiesiskā regulējuma nepārprotami izriet vēl viens nozīmīgs

¹⁸ Rīgas pilsētas pašvaldības nolikums, 157. punkts: Rīgas domes 01.03.2011. saistošie noteikumi nr. 114 [aplūkots 14.03.2018.].

¹⁹ Turpat, 154. punkts.

²⁰ Jūrmalas pilsētas pašvaldības nolikums, 146. punkts: Jūrmalas pilsētas domes 04.02.2010. saistošie noteikumi nr. 6 [aplūkots 14.03.2018.].

²¹ Likumprojekta “Būvniecības likums” anotācija. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/E63607A94234F224C2257950003B5BB2?OpenDocument#a> [aplūkots 09.03.2018.].

²² Noteikumi par plānošanas reģionu teritorijas attīstības plānošanas dokumentiem. 7. punkts. Ministru kabineta 16.07.2013. noteikumi nr. 402 [aplūkots 17.03.2018.]; Noteikumi par pašvaldību teritorijas attīstības plānošanas dokumentiem, 19., 20. punkts. Ministru kabineta 14.10.2014. noteikumi nr. 628 [aplūkots 17.03.2018.].

²³ Zemes pārvaldības likums, 5. panta pirmā daļa. LV likums. Pieņemts 30.10.2014. [aplūkots 17.03.2018.]; Teritorijas attīstības plānošanas likums, 1. panta 8. punkts. LV likums. Pieņemts 13.10.2011. [aplūkots 17.03.2018.].

²⁴ Noteikumi par pašvaldību teritorijas attīstības plānošanas dokumentiem, 36.5. punkts. Ministru kabineta 14.10.2014. noteikumi nr. 628 [aplūkots 17.03.2018.].

²⁵ Vispārīgo teritorijas plānošanas, izmantošanas un apbūves noteikumi, 237. punkts. Ministru kabineta 30.04.2013. noteikumi nr. 240 [aplūkots 17.03.2018.].

secinājums – saskaņā ar pašlaik valdošo telpiskās attīstības koncepciju²⁶, uz tās pamata 2011. gadā pieņemto Teritorijas attīstības plānošanas likumu un citiem saistītiem normatīvajiem aktiem transporta infrastruktūras attīstība, ieskaitot trases novietojumu, ir būtisks un neatņemams teritorijas attīstības plānošanas aspekts.

Turklāt līdz ar šī regulējuma ieviešanu var teikt, ka Latvijas teritorijas attīstības plānošanas sistēma atbilst telpiskās plānošanas pazīmēm. Pirmkārt, tā ir plānošanas sistēma, kas balstās ilgtermiņa stratēģiskā pieejā. Šāda pieeja nozīmē nākotnes vīzijas radīšanu kādai teritorijai (piemēram, pašvaldībai) un vīzijas formulēšanu noteiktā procesā, kad tiek pieņemts oficiāls teritorijas attīstības politikas dokuments – ilgtspējīgas attīstības stratēģija. Šī stratēģija būtībā ir lēmuma pieņēmēja (piemēram, pašvaldības domes) un visu ieinteresēto grupu – uzņēmumu un pilsoniskās sabiedrības – vienošanās par teritorijas attīstību ilgtermiņā.²⁷ Tā kā teritorijas plānojumam ir jāatbilst stratēģijai, tieši stratēģija ir tas dokuments, kas ļauj atrisināt galvenos ar attīstības iecerēm saistītos iespējamus konfliktus, jo tajā “aparaksta un [...] grafiski shematiski attēlo teritorijas perspektīvo telpisko struktūru, ietverot galvenās funkcionālās telpas un nozīmīgākos telpiskās struktūras elementus un to ilgtermiņa izmaiņas”²⁸.

Otrkārt, telpiskā plānošana iekļaujas daudz plašākā sabiedrības vadības sistēmā. Tieši teritorijas attīstības plānošana ir piemērots process, lai uzlabotu integrāciju starp dažādām nozarēm (sektoriem), t. i., lai noteiktā teritorijā apskatītu un saskaņotu dažādu nozaru telpiskās dimensijas.²⁹ Tāpēc šāda plānošana nav saistīta vienīgi ar zemes izmantošanas regulējumu, kā tas bija agrāk. Tagad plānošana ir vērsta uz ekonomisko attīstību un vides aizsardzību, tā ietver arī publisko infrastruktūru – izglītības, veselības, sociālās aprūpes, sabiedrisko pakalpojumu, kultūras, rekreācijas, transporta, sakaru, enerģētikas, ūdensapgādes objektus.³⁰

Treškārt, telpiskā plānošana nedalāmi saistīta ar ilgtspējīgu attīstību.³¹ Likums prasa plānošanā ievērot noteiktus principus, tostarp ilgtspējības principu.³² Ilgtspējības princips plānošanā ienes tiesībās tik nozīmīgo taisnīguma kritēriju, jo ilgtspējība nozīmē taisnīgumu starp esošajām un nākamajām paaudzēm, starp cilvēci un dabu, un īpaši plānošanas kontekstā taisnīgums balstās lēmumu demokrātiskā un caurskatāmā izlemšanā, taisnīgi sadalot ar attīstības regulējumu saistītos apgrūtinājumus un ieguvumus.³³

Ceturtkārt, neatņemams telpiskās plānošanas elements ir sabiedrības līdzdalība plānošanas procesos. Lai attīstības politika un risinājumi iegūtu leģitimitāti, plānošanas procesam jābūt atklātam forumam, kurā tiek diskutēts, kā vislabāk veidot kvalitatīvu dzīves vidi sadarbībā ar dažādiem dalībniekiem.³⁴ Var pat teikt,

²⁶ Telpiskās plānošanas sistēmas attīstības koncepcija. Ministru kabineta 15.07.2009. rīkojums nr. 474. Pieejams: http://www.varam.gov.lv/lat/pol/ppd/telp_plan/?doc=12702 [aplūkots 20.02.2018.].

²⁷ Houghton G., Allemendinger Ph., Counsell D., Vigar G. *The New Spatial Planning: Territorial management with Soft Spaces and Fuzzy Boundaries*. Routledge, 2010, p. 18.

²⁸ Noteikumi par pašvaldību teritorijas attīstības plānošanas dokumentiem, 20. punkts Ministru kabineta 14.10.2014. noteikumi nr. 628 [aplūkots 17.03.2018.].

²⁹ Houghton G., Allemendinger Ph., Counsell D., Vigar G. 2010, p. 18.

³⁰ Teritorijas attīstības plānošanas likums, 1. panta 4. punkts. LV likums. Pieņemts 13.10.2011. [aplūkots 09.03.2018.].

³¹ Houghton G., Allemendinger Ph., Counsell D., Vigar G. 2010, p. 38.

³² Teritorijas attīstības plānošanas likums, 3. panta 1., 6. punkts. LV likums. Pieņemts 13.10.2011. [aplūkots 09.03.2018.].

³³ Levine-Schnur R. Revitalizing Land Use Law: Introductory Notes. *Journal of Law and Social Policy*, 27 (2017), p. 38.

³⁴ Houghton G., Allemendinger Ph., Counsell D., Vigar G. 2010, p. 43.

ka telpiskās plānošanas pamatmērķis ir ilgtspējīga attīstība un sociālā iekļaušana.³⁵ Līdz ar to ir likumsakarīgi, ka Latvijas plānošanas tiesiskais regulējums paredz ļoti plašu sabiedrības iesaisti – “teritorijas attīstību plāno, iesaistot sabiedrību”³⁶ – visos teritorijas attīstības plānošanas līmeņos, sākot ar nacionālo līmeni un beidzot ar vietējām pašvaldībām, kā arī visu likumā paredzēto teritorijas plānošanas dokumentu izstrādē, sākot ar ilgtspējīgas attīstības stratēģijām un beidzot ar teritorijas plānojumiem, lokālplānojumiem un detālplānojumiem. Būtiski, ka iepazīties ar plānošanas dokumentiem, piedalīties to publiskajā apspriešanā, izteikt un aizstāvēt savu viedokli, iesniegt rakstveida priekšlikumus var ikviens.³⁷ Tā kā tās ir sabiedrības tiesības³⁸, lai piedalītos plānošanas procesā, no personas netiek prasīta tiesiskas intereses esamība. Pietiek, ka persona vēlas iesaistīties plānošanas procesā. Līdzdalības tiesību beneficiārs ir visa sabiedrība, tādējādi nepārprotami apstiprinot un atklājot, kā plānošanas procesā realizējas abi Orhūsas konvencijas mērķi – vides aizsardzība un ar vidi saistītu lēmumu demokratizēšana.³⁹

Saistībā ar transporta infrastruktūru analizējot, kā sabiedrības līdzdalības princips realizēts tiesiskajā regulējumā sistēmā “teritorijas attīstības plānošana – būvniecība”, var izdarīt šādus galvenos secinājumus: 1) visaptveroša sabiedrības līdzdalība var īstenoties un tiek garantēta jau pašās agrākajās attīstības lēmumu pieņemšanas stadijās (plānošanā); 2) ciktāl būvniecība tiek pozicionēta kā teritorijas plānojuma izpilde, apstākļi, ka publiskās apspriedes būvniecības procesā paredzētas tikai atsevišķos gadījumos, neietekmē līdzdalības principa īstenošanu šajā regulējuma sistēmā kopumā.

Taču praksē var veidoties arī dažādas “nestandarta” situācijas, kurās neizbēgami kļūst aktuāls jautājums par sabiedrības līdzdalības tiesībām. Piemēram, lokālplānojums attiecas uz teritoriju, kas aptver daļu no transporta infrastruktūras trases, bet visa trase saskaņā ar būvniecības tiesisko regulējumu obligāti jāparedz tikai projekta līmenī⁴⁰. Līdz ar to plānošanas stadijā, kurā sabiedrība var piedalīties, līdzdalība nebūs jēgpilna, jo nav iespējams apspriest trases iespējamo novietojumu kopumā. Savukārt tad, kad visas trases novietojums parādīts būvniecības ieceres (projekta) dokumentācijā, publiskā apspriede nav paredzēta.

Nenoliedzami, priekšnoteikums reālai sabiedrības ietekmei uz lēmumu ir sabiedrības līdzdalība jau agrā lēmuma stadijā.⁴¹ Tieši plānošanā nosaka, kāda veida jaunas iekārtas vai būves ir paredzamas un kurās teritorijās tās varēs izvietot. Līdz ar to sabiedrība var izteikt viedokli, kad vēl ir iespējami jebkādi risinājumi, un piedalīties lēmuma pieņemšanā par to, vai zināmu teritoriju nākotnē varēs apbūvēt vai ne.

Vienlaikus tas, ka sabiedrības līdzdalība ir nodrošināta plānošanā, pats par sevi pilnībā nevar izslēgt nepieciešamību pēc konsultācijām ar sabiedrību arī būvniecības procesā. Būtiskā atšķirība ir tā, ka projektu līmenī pat tad, kad

³⁵ Haughton G., Allemendinger Ph., Counsell D., Vigar G. 2010, p. 66.

³⁶ Teritorijas attīstības plānošanas likums, 4. panta pirmā daļa. LV likums. Pieņemts 13.10.2011. [aplūkots 09.03.2018.].

³⁷ Turpat, 4. panta piektā daļa.

³⁸ Sīkāk sk. Vides aizsardzības likums, 6. pants. LV likums. Pieņemts 02.11.2006. [aplūkots 17.03.2018.].

³⁹ Peters B. 2017.

⁴⁰ Sk., piemēram: Autoceļu un ielu būvnoteikumi, 10. punkts. Ministru kabineta 14.10.2014. noteikumi nr. 633 [aplūkots 17.03.2018.].

⁴¹ Coenen F. Local Agenda 21: “Meaningful and Effective Participation?” In: *Public participation and Better Environmental Decisions. The Promise and Limits of Participatory Processes for the Quality of Environmentally Related Decision-Making*. F. Coenen (ed.). The Netherlands: Springer Science, 2009, p. 178.

publiskā apspriede notiek, alternatīvo risinājumu loks, kurus būvniecības procesā iespējams apspriest, ir ierobežots, jo šajā stadijā sabiedrībai jau ir liegta iespēja diskutēt par projekta pieļaujamību, un konsultācijas var notikt tikai par konkrēta projekta atļaujas nosacījumiem.⁴²

Par optimālu sabiedrības līdzdalības principa realizāciju sistēmā “teritorijas attīstības plānošana – būvniecība” būtu uzskatāma tāda, kuru varētu salīdzināt ar “savienoto trauku principu”. Tam, vai saistībā ar transporta infrastruktūru papildus jau esošajam regulējumam par publiskās apspriedes nepieciešamību būvniecības procesā būtu jāpievieno vēl kādi gadījumi, jābūt saistītam ar to, cik plašas izvēles iespējas plānošanas dokuments (teritorijas plānojums) pieļauj attiecībā uz konkrētu projektu īstenošanu. Jo plašāka ir izvēles iespēja, jo būtiskāka kļūst nepieciešamība pēc dažādu interešu saskaņošanas, attiecīgi arī pēc sabiedrības līdzdalības.⁴³ Un otrādi – ja, piemēram, transporta infrastruktūras novietojuma trase pilnībā ir noteikta teritorijas plānojumā un projekta līmenī šajā ziņā nekādas izvēles iespējas nav, sabiedrība šī projekta risinājumā maz ko var ietekmēt, līdz ar to nav arī pamata rīkot publisku apspriedi.

Pašlaik spēkā esošajam būvniecības tiesiskajam regulējumam pietrūkst šādas “elastīgas” formulas, kas vajadzības gadījumā ļautu aizpildīt robus noteikumos par publiskās apspriedes nepieciešamību un tādējādi nodrošinātu sabiedrības līdzdalības principa īstenošanu.

Kopsavilkums

1. Transporta infrastruktūras projekti parasti ir sabiedrībai nozīmīgi projekti arī tad, ja tiem nav iespējama būtiska ietekme uz vidi. Turklāt šādi projekti var būt pat lielu investīciju projekti, kurus finansiāli atbalsta ES struktūrfondi. Tomēr ES struktūrfondu finansiālā atbalsta iegūšana nemaina to, ka lēmuma pieņemšanas procesam jābūt atklātam un sabiedrībai ir jānodrošina iespēja piedalīties šajā procesā, ja vien attiecīgais projekts ir sabiedrības līdzdalības principa darbības sfērā.
2. Transporta infrastruktūras koridoru un trašu noteikšana primāri ir teritorijas attīstības plānošanas jautājums. Tas izlemjams noteiktā kārtībā plānošanas procesā, kas nodrošina arī sabiedrības līdzdalības principa ievērošanu. Tik ilgi, kamēr būvniecība tiek pozicionēta kā teritorijas plānojuma izpilde, tas, ka publiskās apspriedes būvniecības procesā paredzētas tikai atsevišķos gadījumos, neietekmē līdzdalības principa īstenošanu.
3. Tā kā transporta infrastruktūras koridoru un trašu noteikšana ir sabiedrības līdzdalības principa darbības laukā, ja kādu apstākļu dēļ transporta infrastruktūras trase pilnībā tomēr nav noteikta plānošanas procesā un tiek paredzēta tikai projekta izstrādes stadijā, tad, lai ievērotu sabiedrības līdzdalības principu, publiskai apspriedei būtu jānotiek arī būvniecības ieceres stadijā. Pašlaik spēkā esošās būvniecības tiesību normas, kuras attiecas uz transporta infrastruktūras projektiem un nosaka publiskās apspriešanas nepieciešamību, šādu prasību neparedz.

⁴² Lee M., Armeni C., de Cendra J., Chaytor S., Lock S., Maslin M., Redgwell C., Rydin Y. Public Participation and Climate Change Infrastructure. *Journal of Environmental Law*, Vol. 25, Issue 1, 2013, pp. 33–62.

⁴³ Ibid.

APBŪVES TIESĪBU IZPRATNE UN TO PIEMĒROŠANAS PROBLĒMAS

COMPREHENSION OF RIGHTS OF SUPERFICIES AND PROBLEMS OF THEIR APPLICATION

Daina Ose, Dr. iur

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras docente

Summary

Rights of superficies is one of the rights *in rem* which, starting from January 1, 2017, is included in the Rights *in rem* chapter of Latvian Civil Law. Since the rights of superficies had not been applied in Latvia before, their introduction created a series of questions related to the practical use. Until introduction of the rights of superficies in Latvia, forced lease relations were used, which allowed to build an independent property on another owner's land. Comparing to other countries' rights of superficies regulations, Latvian legal acts do not allow building a dwelling house on another owner's land. Rights of superficies regulation does not provide a full and comprehensive resolution of relationships between landowners and the holders of building rights. Also, the relationships between the holders of building rights and third persons are not settled. This leads to the fact that all relevant findings and conclusions are to be found by the way of interpretations.

Atslēgvārdi: nekustamais īpašums, apbūves tiesības, ēka, inženierbūve

Keywords: real estate, right of superficies, building, civil engineering

2017. gada 1. janvārī stājās spēkā grozījumi Civillikumā,¹ ar kuriem Civillikuma lietu tiesību daļa tika papildināta ar trešo A nodaļu "Apbūves tiesība". Līdz ar to Civillikumā² tika iekļautas jaunas tiesības uz cita lietu papildus tajā jau iepriekš nostiprinātajām tiesībām uz servitūtiem, reālnastām, ķīlas tiesībām un izpirkuma tiesībām. Tādējādi pašlaik Civillikums regulē piecas tiesības uz cita lietu. Apbūves tiesības kā tiesības uz cita lietu ir pazīstamas jau no romiešu tiesībām, kurās tās ietilpa kā tiesības uz zemes virspuses (*superficies*) izlietošanu.³

Apbūves tiesību regulējums ir ietverts arī Igaunijas Īpašuma likumā (Law of Property Act)⁴ un Lietuvas Civillikumā⁵ (Civil Code of the Republic of Lithuania), tomēr Latvija apbūves tiesību regulējumu ieviesa pēdējā no Baltijas valstīm. Tas izskaidrojams ar to, ka līdz 2017. gada 1. janvārim Latvijā pastāvēja unikāla iespēja

¹ Grozījumi Civillikumā: LV likums. Pieņemts 05.03.2015. [01.01.2017.].

² Civillikums: LV likums. Pieņemts 01.09.1992. [01.01.2017.].

³ Rozenfelds J. *Lietu tiesības*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2000, 8. lpp.

⁴ Law of Property Act. Passed 09.06.1993, RT I 1993, 39, 590. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/510072014007/consolide> [aplūkots 14.01.2018.].

⁵ Civil Code of the Republic of Lithuania, July 18, 2000, Law No. VIII-1864 (Last amended on April 12, 2011, No XI-1312). Pieejams: http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=202088 [aplūkots 14.01.2018.].

būvēt ēkas uz citai personai piederošas zemes kā patstāvīgu īpašumu. Tādā veidā tika radīti dalītie nekustamie īpašumi pretēji Civillikuma 968. pantam, kas noteic, ka uz zemes uzcelta un cieši ar to savienota ēka atzīstama par tās daļu. Šādu izņēmuma iespēju paredzēja likuma "Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību"⁶ 14. panta pirmās daļas 5. punkts. Kopš apbūves tiesību spēkā stāšanās tas ir zaudējis spēku.

Civillikuma 1129.¹ pantā skaidrots, ka "apbūves tiesība ir ar līgumu piešķirta mantojama un atsavināma lietu tiesība celt un lietot uz sveša zemes gabala nedzīvojamu ēku vai inženierbūvi kā īpašniekam šīs tiesības spēkā esamības laikā". Konceptijā par Civillikuma lietu tiesību daļas modernizāciju⁷ norādīts, ka attiecīgajai personai tiek dotas tiesības izmantot zemes virspusi, bet ne īpašuma tiesības uz šīs izmantošanas rezultātā uzbūvētajām celtnēm, tādējādi netiekot izveidots dalītais īpašums. Ņemot vērā Civillikumā ietvertu regulējumu, var izcelt būtiskās Latvijā spēkā esošā apbūves tiesību regulējuma īpatnības salīdzinājumā ar citās valstīs spēkā esošo regulējumu.

Pirmkārt, apbūves tiesības pieļauj būvēt tikai nedzīvojamu ēku vai inženierbūvi. Līdz ar to ir izslēgta iespēja būvēt jaunas dzīvojamās ēkas uz citai personai piederoša zemes gabala. Tas nozīmē, ka dzīvojamās ēkas būvniecības pasūtītājs var būt tikai tāda persona, kuras īpašumā ir būvniecībai paredzētais zemes gabals. Šādā veidā uzsākts darbs, kura mērķis ir atrisināt dalītā nekustamā īpašuma problēmas, kas saistītas ar piespiedu zemes nomas līgumu slēgšanu starp zemes un ēku īpašniekiem, un praksē nostiprināt nekustamā īpašuma vienotības principu. Minēto problēmu pamatā ir Latvijā vēsturiski izveidojusies unikālā situācija, kas izrietēja no nekustamā īpašuma denacionalizācijas laikā pieņemta relatīvi nevainīga pagaidu regulējuma, ar kuru valsts centās sakārtot toreizējo zemes īpašnieku un ēku īpašnieku savstarpējās attiecības un kurš ļāva uz citai personai piederoša zemes gabala būvēt ēku kā patstāvīgu nekustamā īpašuma objektu – ar nosacījumu, ka zemes gabala nomas līguma termiņš nav mazāks par 10 gadiem. Taču, balstoties uz labi domāto, bet kļūmīgo zemes un ēku īpašnieku savstarpējo attiecību noregulējumu, tika izvērstas plaši piemērojamas tiesiskās attiecības, sākotnēji uz nomas līguma pamata būvējot patstāvīgus ēku īpašumus, bet vēlāk neizpērkot zemi un pieprasot no tās īpašnieka zemes nomas attiecību saglabāšanu uz neparedzami ilgu laiku.

Apbūves tiesību regulējuma spēkā stāšanās neizslēdz iespēju, ka arī dažu turpmāko gadu laikā var rasties problēmas ar tādām ēkām, kuras kvalificējas kā dzīvojamās ēkas un pēc to nodošanas ekspluatācijā ir zemesgrāmatā reģistrētas kā patstāvīgi ēku īpašumi, bet atrodas uz citai personai piederoša zemes gabala. Šāda iespēja izriet no likuma "Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību" 33. panta, kas noteic, ka līdz 2017. gada 1. janvārim noslēgtie līgumi par zemes nomu, kuros ir paredzētas nomnieka tiesības celt uz iznomātās zemes ēku (būvi) kā patstāvīgu īpašuma objektu un uz kuru pamata ir saņemta

⁶ Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību: LV likums. Pieņemts 01.09.1992. [01.01.2017.].

⁷ Konceptija par Civillikuma lietu tiesību daļas modernizāciju. Apstiprināta ar Ministru kabineta 2010. gada 13. septembra rīkojumu Nr. 54. Pieejams: www.vzd.gov.lv/files/konceptija_par_civillikuma_lietu.doc, 14. lpp. [aplūkots 14.01.2018.].

būvatļauja būvniecību regulējošos normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā, ir spēkā un ir apspriežami saskaņā ar noteikumiem, kas bija spēkā līdz 2017. gada 1. janvārim. Ministru kabineta 2014. gada 19. augusta noteikumu Nr. 500 "Vispārīgie būvnoteikumi"⁸ 80. punkts noteic, ka maksimālais būvdarbu veikšanas ilgums līdz būves nodošanai ekspluatācijā būvēm, kurām tika veikts paredzētās darbības ietekmes uz vidi novērtējums, ir pieci gadi, pārējām būvēm – astoņi gadi. Tādējādi, ņemot vērā iespēju pagarināt izsniegtās būvatļaujas termiņu, ir jāreķinās ar to, ka gadījumos, kad ir izpildīti minētie priekšnoteikumi, praksē vēl vismaz turpmākajos 8–10 gados var rasties dalītā īpašuma objekti, kas uzbūvēti uz nomāta zemes gabala, kurš pieder citai personai. Tātad dalītā īpašuma izbeigšana ir ilgtermiņa pasākums, un arī turpmāk praksē būs aktuāls jautājums par piespiedu nomas līgumu slēgšanu starp zemes un ēku īpašniekiem. Taču, ietverot Civillikumā apbūves tiesību regulējumu un izslēdzot iespēju no jauna būvēt patstāvīgus ēku īpašumus uz citai personai piederošas zemes, ir uzsākts process, kurā, pakāpeniski stiprinot nekustamā īpašuma vienotības principu, tiks samazināts dalīto nekustamo īpašumu skaits. Jautājums par dalītā īpašuma saliedēšanu ir risināms ilgtermiņā. Kamēr pastāvēs kaut viens patstāvīgs ēkas īpašums uz svešas zemes, tikmēr pastāvēs arī nepieciešamība pēc piespiedu zemes nomas līguma, bez kura nebūs iespējama ēkas uzturēšana.

Ir jāreķinās arī ar citām problēmām. Pirmkārt, tādas var rasties saistībā ar likuma "Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību" 33. pantu. Ja uz nomātās zemes paredzētais patstāvīgais nekustamā īpašuma objekts netiks uzbūvēts un nodots ekspluatācijā būvatļaujas vai tās iespējamā pagarinājuma termiņā, tad jaunu būvatļauju jau sāktās būvniecības pabeigšanai nebūs iespējams saņemt, jo būs stājies spēkā vispārējais noteikums, ka patstāvīga nekustamā īpašuma objekta būvniecība uz svešas zemes nav pieļaujama. Iespējamie situācijas risinājumi ir šādi: vai nu attiecīgo nomā nodoto zemes gabalu tā nomnieks iegādājas savā īpašumā un tādējādi kā zemes īpašnieks var turpināt patstāvīgā īpašuma būvniecību, vai arī – ja zemes īpašnieks nevēlas savu zemi atsavināt – jau uzbūvētā objekta daļa ir jānojauc, jo turpināt būvniecību uz iepriekšējo noteikumu pamata vairs nebūs iespējams. Vēl viens risinājums varētu būt tāds, ka pats zemes īpašnieks ir ieinteresēts pārņemt savas zemes attīstības projektu un turpināt sāktu būvniecību pēc jaunas būvatļaujas saņemšanai nepieciešamo darbību veikšanas.

Otrkārt, apbūves tiesības ir dibināmas tikai uz tādiem ēku un inženierbūvju objektiem, kuri ir ierakstāmi zemesgrāmatā. Šāds secinājums izriet no Civillikuma 1129.³ panta, kas noteic, ka no apbūves tiesības izrietošā lietu tiesība ir nodibināta un spēkā tikai pēc apbūves tiesības ierakstīšanas zemesgrāmatās. Savukārt Zemesgrāmatu likuma⁹ trešās apakšnodaļas 55.¹ panta 2. punkts noteic, ka, zemes gabalu apgrūtinot ar apbūves tiesību, vienlaikus atklāj apbūves tiesības ierakstīšanai nodalījumu, tajā secīgi ietverot zemes gabala nodalījuma numuru, apbūves tiesības saīsināto apzīmējumu "AT" un kārtas numuru. Tādējādi apbūves tiesības atšķirībā no citām tiesībām uz cita lietu ne tikai tiek nodibinātas ar to ierakstīšanu zemesgrāmatā, apgrūtinot citai personai piederošu zemes gabalu, bet to ierakstīšanai zemesgrāmatā tiek paralēli atvērta jauns nodalījums, kurā reģistrējamas tās ziņas par apbūves tiesībām, kuras attiecas uz atsevišķu nekustamo īpašumu. Pēc

⁸ Vispārīgie būvnoteikumi: Ministru kabineta noteikumi Nr. 500. Pieņemti 01.10.2014.

⁹ Zemesgrāmatu likums: LV likums. Pieņemts 05.04.1993. [11.08.2017.].

apbūves tiesību ierakstīšanas zemesgrāmatā pašas šīs tiesības kļūst par galveno lietu, kuras būtiskā daļa ir nedzīvojamā ēka vai inženierbūve. Turklāt arī Civillikuma 1129.¹ panta otrā daļa noteic, ka apbūves tiesībai piemērojami noteikumi, kas attiecas uz nekustamām lietām, bet Nekustamā īpašuma valsts kadastra likuma¹⁰ 6. panta pirmā daļa noteic, ka nekustamais īpašums šī likuma izpratnē ir nekustamā īpašuma objekts (zemes vienība vai būve) vai šo objektu kopība (zemes vienība un būve), kas saskaņā ar likuma “Par nekustamā īpašuma ierakstīšanu zemesgrāmatās” normām atbilst pastāvīga nodalījuma prasībām. Līdz ar to var secināt, ka apbūves tiesības nav nodibināmas uz tādām būvēm, kas atbilstoši Nekustamā īpašuma valsts kadastra likuma 16. panta 2. punktam nav atzīstamas par nekustamā īpašuma objektu, t. i., uz pārvietojamām būvēm, pagaidu būvēm, būves piebūvēm, izvīrzījumiem, inženiertehniskām iekārtām, žogu, mūri, dzelzceļa uzbērumu, gulšņiem, sliedēm, kā arī citām ietaisēm, kas saistītas ar zemes vienību vai būvi. Šādos gadījumos ir izmantojamas citas likumā noteiktās tiesības uz cita lietu, bet ne apbūves tiesības.

Tas, ka apbūves tiesības nevar pastāvēt ilgstoši tikai kā lietu tiesību ieraksts publiskā reģistrā, izriet arī no Civillikuma regulējuma, kurā norādīts, ka uz apbūves tiesību pamata uzceltā nedzīvojamā ēka vai inženierbūve ir uzskatāma par apbūves tiesību būtisku daļu. No Civillikuma 854. panta izriet, ka galvenās lietas būtiskās daļas ir visas tās, kas atrodas ar viņu nesaraucamā sakarā un ietilpst viņas sastāvā, tā ka bez tām galvenā lieta pēc būtības nevarētu nemaz pastāvēt vai nebūtu atzīstama par pilnīgu. Tādējādi prezumējams, ka apbūves tiesības kā lietu tiesības bez to būtiskās daļas nav atzīstamas par pilnīgām līdz brīdim, kad ir uzbūvēta un zemesgrāmatā ierakstīta attiecīgā ēka vai inženierbūve. Uzskatāms, ka attiecīgā objekta būvniecības kavēšanās vai tā neuzbūvēšana vispār attiecīgās nedzīvojamās ēkas vai inženierbūves būvēšanai izsniegtās būvatļaujas termiņā, kā arī tās iespējamo pagarinājumu termiņos var būt par pamatu tam, ka zemes īpašnieks uzsaka apbūves tiesību līgumu. Šāds secinājums izriet arī no Civillikumā ietvertā apbūves tiesību regulējuma, jo, lai gan apbūves tiesības pieder pie lietu tiesībām, tomēr to rašanās pamatā ir ar līgumu nodibināta saistība uz sveša zemes gabala celt un lietot nedzīvojamu ēku vai inženierbūvi kā īpašniekam. Zemes īpašnieks un apbūves tiesīgais līgumā var noteikt visas būvniecības procesa stadijas, to termiņus un vienoties par citiem nozīmīgiem jautājumiem. Tādējādi zemes īpašnieks var saprast un kontrolēt sava zemes gabala izmantošanu atbilstoši paredzētajam mērķim, kā arī izmantot tiesības iejaukties uz viņa zemes notiekošajos procesos, lai aizsargātu savas intereses. Latvijas apbūves tiesību regulējumā gan nav ietvertas tiesību normas, kas tieši paredzētu to, par ko zemes īpašniekam un apbūves tiesīgajam līgumā būtu jāvienojas. Izšķiršanos par to likumdevējs ir atstājis pašu līgumslēdzēju ziņā, paļaudamies uz viņu saprātīgajiem ieskatiem. Tomēr kā pozitīvu piemēru līgumā detalizēti noregulējamiem jautājumiem var norādīt Igaunijas Īpašuma likuma¹¹ 252. paragrāfu, kurā noteikti termiņi, pēc kuriem zemes īpašniekam ir tiesības prasīt apbūves tiesību izbeigšanu, ja apbūves tiesīgais nav veicis ar būvniecību saistītās darbības. Tādējādi, savstarpēji vienojoties, zemes īpašnieks un apbūves tiesīgais var precizēt apbūves tiesību sastāvā esošās ēkas vai inženierbūves būvniecības gaitu, kā arī termiņus, kādos attiecīgajam objektam jābūt ierakstītam zemesgrāmatā kā apbūves tiesību būtiskajai daļai.

¹⁰ Nekustamā īpašuma valsts kadastra likums: LV likums. Pieņemts 01.01.2006. [08.06.2017.].

¹¹ Law of Property Act. Passed 09.06.1993, RT I 1993. [aplūkots 14.01.2018.].

Lai gan apbūves tiesīgais ir patstāvīgs kadastra subjekts, kuram ir pienākums veikt likumā noteiktās darbības, kas nepieciešamas kadastra datu aktualizācijai kadastra informācijas sistēmā, tomēr arī zemes gabala īpašniekam ir tiesības sekot līdzī apbūves tiesību līgumā noteikto saistību izpildei. Jebkuras pieliktās saistības neizpilde saskaņā ar Civillikuma 1129.⁸ pantu, kas noteic, ka zemes gabala īpašnieks var prasīt apbūves tiesības izbeigšanu vai pārdošanu piespiestā izsolē, ja tādas sekas līgumā ir pieliktas vai ja apbūves tiesīgais būtiski pārkāpj līgumā par apbūves tiesību piešķiršanu paredzētos apbūves ierobežojumus, var būt pamats vērsties tiesā ar prasību noteikt apbūves tiesību piespiedu izsoli. Tādējādi apbūves tiesības var iegūt cita persona, kura izsolē iegādājas apbūves tiesības līdz ar to būtisko daļu un attiecīgi uzņemas pienākumu turpināt godprātīgi pildīt ar apbūves tiesību līgumu nodibinātās saistības. Svarīgi, ka jaunais apbūves tiesību īpašnieks stājas iepriekšējā apbūves tiesīgā vietā un pārņem un turpina pildīt saistības, kas izriet no apbūves tiesību līguma.

Treškārt, apbūves tiesības dibinot uz noteiktu zemes gabalu vai apbūvei izdalītu zemes vienību, ir jāsaprot, vai attiecīgo būvi noteiktajā vietā vispār ir iespējams būvēt, ņemot vērā Būvniecības likuma un citu likumu prasības, kā arī likumos noteiktos ierobežojumus. Likumdevējs noteicis, ka zemes īpašniekam un apbūves tiesīgajam pirms apbūves tiesību nostiprināšanas zemesgrāmatā pašiem ir jāpārlicinās par attiecīgo iespēju un jāveic zemes vienības noteikšanai nepieciešamās darbības, ja apbūvei tiek nodota noteikta zemes gabala daļa. Tādējādi viens zemes gabals var tikt apgrūtināts ar vairākām apbūves tiesībām, ja katrai no tām tiek atsevišķi iedalīta noteikta zemes vienība. No tā savukārt izriet cits būtisks ierobežojums, proti, uz viena atsevišķa zemes gabala vai izdalītas zemes vienības var būt nodibināta tikai viena apbūves tiesība, jo apbūves tiesības ir reģistrējamas zemesgrāmatā tikai pēc tam, kad ir noteikts zemes gabals, uz kuru tās attiecas. Tas nozīmē, ka zemes gabalam vai zemes vienībai jābūt tādai, lai uz tās varētu īstenot apbūves tiesību būtisko daļu – uzbūvēt ēku vai inženierbūvi. Pašreizējais Latvijas normatīvais regulējums nepieļauj to, ka ar vienu apbūves tiesību tiktu apgrūtināti vairāki zemes gabali, jo ēka vai inženierbūve kā apbūves tiesību būtiskā daļa nav patstāvīgs civiltiesiskās apgrozības priekšmets. Tāpēc tad, ja attiecīgās būves būvniecībai un turpmākajai uzturēšanai pieprasītais funkcionālais zemes gabals ir lielāks nekā konkrētajam zemes īpašniekam piederošais zemes gabals, apbūves tiesības nodibināt nevar.

Kopsavilkums

1. Civillikuma lietu tiesību daļā ietvertais apbūves tiesību regulējums nenodrošina pilnīgu un izsmeļošu apbūves tiesīgā un zemes īpašnieka savstarpējo attiecību noregulējumu. Tāpat Civillikuma lietu tiesību daļā nav noregulētas apbūves tiesīgā un trešo personu savstarpējās attiecības. Civillikumā ietvertais regulējums ir uzskatāms tikai par apbūves tiesību kā lietu tiesību regulējumu. Tādējādi zemes īpašnieka un apbūves tiesīgā savstarpējās saistības, tiesības un pienākumi ir nosakāmi apbūves tiesību līgumā, pusēm brīvi vienojoties. Turklāt puses pašas var izvēlēties citus nozīmīgus ar apbūves tiesībām saistītus jautājumus, kuros nepieciešama vienošanās, un tajos panākt vienošanos fiksēt līgumā.

2. Dalītā īpašuma izbeigšana ir ilgtermiņā risināms uzdevums. Arī turpmāk praksē būs aktuāls jautājums par piespiedu nomas līgumu slēgšanu starp zemes īpašnieku un ēkas īpašnieku. Tātad faktiski joprojām būs tādas būves, kuras zemesgrāmatā ierakstītas kā patstāvīgs nekustams īpašums, bet kuru uzturēšanai zemes īpašniekam un ēkas īpašniekam nāksies slēgt zemes nomas līgumu tikmēr, kamēr nesakritis zemes īpašnieka un ēkas īpašnieka tiesības. Būtiski, ka zemes nomas līguma esība pieļauj tikai to, ka ēkas īpašnieks uztur jau pastāvošu patstāvīgu ēkas īpašumu, bet nepieļauj to, ka uz nomātās zemes tiktu būvētas jaunas patstāvīgas būves. Lai varētu veikt šādas darbības, ir jānodibina apbūves tiesības, jāizdala būvei nepieciešamā zemes vienība un, iespējams, jāsamazina nomātā zemes gabala apjoms, jo viena un tā paša zemes gabala apgrūtināšana ar nomas tiesiskajām attiecībām un apbūves tiesībām nav pieļaujama.
3. Apbūves tiesības nav nodibināmas uz tādām būvēm, kas atbilstoši Nekustamā īpašuma valsts kadastra likuma 16. panta 2. punktam nav atzīstamas par nekustamā īpašuma objektu. Šādos gadījumos izmantojamas citas likumā noteiktās tiesības uz cita lietu, piemēram, servitūts, bet ne apbūves tiesības.
4. Zemes gabalam vai zemes vienībai jābūt tādai, lai uz tās varētu īstenot apbūves tiesību būtisko daļu – uzbūvēt ēku vai inženierbūvi – atbilstoši normatīvo aktu prasībām. Tādējādi viens zemes gabals var tikt vienlaikus apgrūtināts ar vairākām apbūves tiesībām, katrai no tām izdalot atsevišķu nepieciešamo zemes vienību. Saskaņā ar pašreizējo normatīvo regulējumu viena apbūves tiesība nevar būt nodibināta uz vairāku atsevišķu zemes īpašnieku zemes gabaliem.

APDROŠINĀŠANAS ATLĪDZĪBAS IZMAKSAS ATTEIKUMA REGULĒJUMS LATVIJĀ

REGULATION OF INSURANCE REDRESS REFUSAL IN LATVIA

Vadims Mantrovs, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes docents

Summary

The present article reviews regulation of insurance redress refusal within the insurance law of Latvia in conjuncture with applicable court practice of the Supreme Court of the Republic of Latvia. At the beginning of the article, the author provides an overview of regulation of insurance redress refusal by characterising the main types of grounds for refusal of insurance redress such as statutory and contractual refusal grounds, on the one hand, and objective or absolute and relative or subjective refusal grounds, on the other. Furthermore, the present article discusses two types of application of grounds for insurance redress refusal depending on the fact whether refusal grounds are related to validity of an insurance contract or fulfilment of duties of a policyholder or an insured person. The article concludes with a brief summary of the discussion reflected in the article and solutions for improving the regulation of insurance redress refusal in Latvia.

Atslēgvārdi: apdrošinātājs, apdrošināšanas atlīdzības izmaksa, apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikums, objektīvie jeb absolūtie atteikuma pamati, subjektīvie jeb relatīvie atteikuma pamati

Keywords: insurer, provision of insurance redress, refusal for provision of insurance redress, objective or absolute refusal grounds, subjective or relative refusal grounds

Ievads

Apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma (precīzāk – apdrošināšanas atlīdzības izmaksas prasījuma atteikuma) regulējums uztverams par būtisku un neatņemamu mūsdienu apdrošināšanas līgumtiesību regulējuma sastāvdaļu. Apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma un tā pamatu regulējums aptver aspektus saistībā ar gadījumiem, kad apdrošinātājs var atteikties apmierināt apdrošināšanas atlīdzības izmaksas prasījumu jeb, izmantojot apdrošināšanas tiesību terminoloģiju, pieņemot lēmumu atteikties izmaksāt apdrošināšanas atlīdzību pilnībā vai daļā. Tajā pašā laikā apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma regulējums aptver arī citus saistītus aspektus, piemēram, apdrošināšanas atlīdzības izmaksas prasījuma izskatīšanas termiņu, apdrošinātāja lēmuma paziņošanas termiņu un veidu, noilgumu lēmuma apstrīdēšanai.¹ Šajā raksta šie saistītie aspekti netiks aplūkoti raksta apjoma dēļ.

¹ Par noilgumu apdrošināšanas līgumā sk., piem., Mantrovs V. Noilguma regulējums apdrošināšanas līgumā. Grām.: *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā*. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences

Izšķir **likumiskos un līgumiskos** apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatus atkarībā no tā, vai apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikums paredzēts likumā vai līgumā², un ar tiem saistīto – attiecīgi likumisko vai līgumisko – regulējumu.

Likumiskie apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamati iedalāmi tālāk, izšķirot **absolūtos** jeb objektīvos atteikuma pamatus un **relatīvos** jeb subjektīvos atteikuma pamatus, raugoties no tā, vai konkrētajā gadījumā apdrošinātājam ir (relatīvā atteikuma pamatu gadījumā) vai nav (absolūtā atteikuma pamatu gadījumā) subjektīvas izvēles tiesības apdrošināšanas atlīdzības izmaksas prasījuma apmierināšanā. Šādu divu atteikuma pamatu veidu nošķiršanai jau ir tikusi pievērsta uzmanība līdzšinējā Latvijas saistību tiesību literatūrā.³

Likumisko apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatu regulējums ir būtisks divu aspektu dēļ. Pirmkārt, šis regulējums paredz gadījumus, kad apdrošinātājs *ex lege* var noraidīt apdrošināšanas atlīdzības izmaksas prasījumu. Otrkārt, šis regulējums paredz ietvaru (tvērumu), kādā apdrošināšanas līgumā var paredzēt līgumiskos apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatus papildu likumiskajiem apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatiem

Līgumisko (jeb līgumā paredzēto) apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatu gadījumā visi līgumiskie atteikuma pamati uzskatāmi par **relatīvajiem** jeb subjektīvajiem apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamatiem, kuru izmantošana ir atkarīga no apdrošināšanas līguma pušu subjektīvās izvēles. Praktiski šo subjektīvo izvēli veic apdrošinātājs, kurš ir apdrošināšanas līguma (kas parasti pamatojas uz tipveida līguma noteikumiem) autors, un apdrošinājuma ņēmējam kā otrai līguma pusei ir ierobežotas iespējas ietekmēt apdrošināšanas līguma saturu, tostarp līgumiskos apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatus.

Gan likumiskie, gan līgumiskie apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamati saistās **ar noteiktu juridisko faktu iestāšanos saistībā ar noslēgto apdrošināšanas līgumu**, piemēram, apdrošināšanas līguma vai tā noteikumu neatbilstība likuma priekšrakstiem, apdrošināšanas līguma noslēgšanā vai izpildē iesaistīto personu prettiesiska rīcība utt.

Tāpat gan likumiskie, gan līgumiskie apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamati var novest pie apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma **pilnībā vai daļā** atkarībā no konkrēta atteikuma pamata rakstura.

Apdrošināšanas līgumtiesiskais regulējums, tostarp apdrošināšanas atlīdzības izmaksas regulējums, nav saskaņots (harmonizēts) Eiropas Savienības (turpmāk – ES) līmenī, tāpēc pilnībā pamatojas uz ES dalībvalstu nacionālo apdrošināšanas līgumtiesisko regulējumu.⁴ Vispārīgais apdrošināšanas līguma regulējums, kas ietverts likumā “Par apdrošināšanas līgumu” (turpmāk – LPAL)⁵, nesatur pilnīgu un sistēmisku likumisko apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatu regulējumu. Jāņem vērā, ka ar terminu “apdrošināšanas atlīdzības izmaksa” LPAL

---

rakstu krājums.. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 75.–80. lpp.; Alfejeva J. Apdrošināšanas tiesības. Rīga: Turība, 2017, 78.–80., 83. lpp.

² Ja apdrošināšanas līgumā ir atkārtots (t. i., dublēts) likumā paredzētais apdrošināšanas atlīdzības atteikums, tas tiek uzskatīts par likumisko, nevis līgumisko apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamatu.

³ Torgāns K. Saistību tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 449.–452. lpp.

⁴ Sk. Mantrovs V. Regresa prasības regulējums Latvijas apdrošināšanas tiesībās. Grām.: *Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas*. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 409.–410. lpp.

⁵ Par apdrošināšanas līgumu: LV likums. Pieņemts 10.06.1998. [aplūkots 01.10.2007.].

saprot ne tikai naudas summas izmaksu, bet arī “nodrošināmos pakalpojumus”, kā redzams no termina “apdrošināšanas atlīdzība” legāldefinīcijas.⁶ Tāpat LPAL ietvertais regulējums nesatur vispārīgu regulējumu līgumiskajiem apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamatiem, jo pēc būtības neparedz ierobežojumus vai vērtējuma mērauklu apdrošināšanas līguma pusēm – pēc būtības apdrošinātājam – šo atteikuma pamatu regulējumam apdrošināšanas līgumā.

Tajā pašā laikā citi normatīvie akti, kuri regulē specifiskus apdrošināšanas līgumus, satur šādu apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamatu regulējumu, kā tas ir OCTA (*motor insurance* – angl.)⁷ gadījumā. Tā apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamatu speciālais regulējums OCTA gadījumā ietverts Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likumā (OCTA likumā)⁸. OCTA likuma 35. pants ir svarīgākais pants šajā jautājumā, un tas satur 14 likumiskos apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatus, kuri piemērojami saskaņā ar OCTA līgumu. Šajā pantā ietvertais apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamatu uzskaitījums ir izsmelošs (*numerus clausus* – lat.), kas guvis apstiprinājumu arī Augstākās tiesas Civillietu departamenta praksē.⁹

Vienlaikus LPAL ietvertais vispārīgais apdrošināšanas līguma regulējums satur atsevišķas fragmentāras normas saistībā ar apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatiem, kuras izklaidētas LPAL regulējumā. Rakstā šie apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamati tiks aplūkoti atkarībā no tā, vai tie uztverami par līgumiskajiem vai likumiskajiem apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatiem.

1. Likumiskie apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamati

Starp likumā paredzētajiem likumiskajiem apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatiem var izšķirt tādus, kuri noved pie apdrošināšanas atlīdzības izmaksas pilnībā vai daļā atkarībā no konkrētās situācijas rakstura vai apdrošinājuma ņēmēja vai apdrošinātās personas¹⁰ rīcības.

1.1. Apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikums pilnībā

Starp likumiskajiem apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatiem var izšķirt tādus pamatus, kuru konstatēšanas gadījumā apdrošināšanas atlīdzības

⁶ LPAL 1. panta 3. punkts.

⁷ Ar terminu “OCTA” tiek saprasta sauszemes transportlīdzekļu vadītāju civiltiesiskās atbildības apdrošināšana.

⁸ Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likums: LV likums. Pieņemts 07.04.2004. [aplūkots 16.12.2017.].

⁹ Mantrovs V. Augstākās tiesas Civillietu departamenta prakse sauszemes transportlīdzekļu vadītāju civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas (OCTA) lietās: Tiesu prakses apkopojums. 2015, 21. jūlijs. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/pazinojumi-presei/par-notikumiem/2016/julijis/7796-apkopota-tiesu-prakse-sauszemes-transportlīdzekļu-vadītāju-civiltiesiskās-atbildības-obligātas-apdrošināšanas-lietu-izskatīšana/>.

¹⁰ Ar terminu “apdrošinātā persona” šajā rakstā tiek saprasta persona, kurai saskaņā ar apdrošināšanas līgumu pieder prasījums pret apdrošinātāju par apdrošināšanas atlīdzības izmaksu. No terminoloģiskā viedokļa atbilstoši LPAL 1. panta noteikumiem šis termins aptver apdrošināto īpašuma apdrošināšanā, cietušo (trešo personu LPAL terminoloģijā) civiltiesiskās atbildības apdrošināšanā un labuma guvēju personu apdrošināšanā.

izmaksa atsakāma pilnībā *ex lege*, proti, neatkarīgi no apdrošinātāja gribas. Par šādiem apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatiem uzskatāmi:

- apdrošināšanas līguma spēkā neesamība (saistībā ar to, ka trūkst kādas no apdrošināšanas līguma būtiskajām sastāvdaļām, piemēram, apdrošināmā riska vai apdrošināmā intereses; apdrošināšanas prēmijas pilnībā vai tās pirmās daļas samaksa ārpus pieliktā termiņa, bet pirms apdrošinātā riska iestāšanās; apdrošinātāja maldināšana ar rupju neuzmanību vai ļaunu nolūku) (LPAL 7.², 8., 10. un 11. pants);
- neziņošana par izmaiņām sākotnējā informācijā (LPAL 14. un 16. pants);
- apdrošinātā riska iestāšanās izraisīšana ar apdrošinājuma ņēmēja vai apdrošinātās personas ļaunu nolūku jeb tišu rīcību (LPAL 24. panta otrās daļas 4. punkts);
- neziņošana par apdrošinātā riska iestāšanos vai nepieciešamo darbību neveikšana (LPAL 21. panta pirmā daļa un 22. pants);
- neiespējamība apdrošinātājam pārliecināties par zaudējumu apmēru (veikt ekspertīzes, apskates utt.) (LPAL 21. panta otrā daļa un 22. pants);
- nodiluma, nolietojuma u. tml. gadījumu dēļ (LPAL 12. panta otrā daļa).

Kā var redzēt no normām, kuras paredz šos apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatus, šīs normas ir izklaidētas LPAL ietvertajā regulējumā un nav vienkopus.

1.2. Apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikums daļā

Starp likumiskajiem apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatiem LPAL paredz tādus atteikuma pamatus, kad apdrošinātājs var atteikties izmaksāt apdrošināšanas atlīdzību daļā (daļējie apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamati), nevis atteikties izmaksāt to pilnībā. Šie apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamati uzskatāmi par absolūtajiem vai par relatīvajiem apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatiem atkarībā no tā, kāds ir konkrētās LPAL normas regulējums, kurš reglamentē attiecīgo daļējo apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatu. Atkarībā no konkrētā daļējā apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamata rakstura absolūtā vai relatīvā pamata kvalifikācija ietekmēs apdrošinātāja subjektīvās izvēles iespēju atteikties izmaksāt apdrošināšanas atlīdzību daļēji vai tomēr izmaksāt apdrošināšanas atlīdzību pilnībā.

Par daļējiem apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatiem var tikt uzskatīti šādi LPAL ietvertie apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamati:

- viegla neuzmanība (LPAL 9. pants), kas vērtējams kā absolūtais apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamats daļējā apmērā, un tās gadījumā apdrošināšanas atlīdzību izmaksā proporcionāli samaksātās un maksājamās prēmijas apmēram;
- viegla neuzmanība saistībā ar pienākumu nepildīšanu pēc apdrošināšanas gadījuma (LPAL 21. un 22. pants), kas vērtējams kā relatīvais apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamats daļējā apmērā, un tās gadījumā apdrošinātājam ir subjektīva izvēles tiesība samazināt apdrošināšanas atlīdzību līdz 50 % no tā apdrošināšanas atlīdzības apmēra, kas būtu jāizmaksā¹¹;

¹¹ Šis viedoklis ir atbalstīts Latvijas saistību tiesību literatūrā (Torgāns K. Saistību tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 449. lpp.).

- apdrošinātā riska iestāšanās izraisīšana ar apdrošinājuma ņēmēja vai apdrošinātās personas vieglu neuzmanību, ja tas nav pretrunā ar apdrošināšanas līgumu (LPAL 24. panta trešā daļa)¹²;
- virsaprošināšana (LPAL 36. pants), kas vērtējams kā absolūtais apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamats daļējā apmērā, un tās gadījumā apdrošināšanas atlīdzības apmēru samazina līdz apdrošinātā riska iestāšanās rezultātā nodarīto zaudējumu apmēram¹³;
- pašrisks (paša risks), kas vērtējams kā relatīvais apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamats daļējā apmērā, un tā gadījumā apdrošinātājam ir subjektīva izvēles tiesība samazināt apdrošināšanas atlīdzības apmēru par pašriskā apmēru.

2. Apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamati saistībā ar apdrošināmo risku

Apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma regulējums no apdrošināmo/apdrošināto risku viedokļa paredzēts LPAL 12. pantā, kurā ietverti regulējumu nozīmīguma dēļ nepieciešams aplūkot atsevišķi.

LPAL 12. pantā paredzētie apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamati pēc to rakstura ir divējādi, kam likumdevējs nav pievēršis uzmanību, jo nav tos nošķīris LPAL 12. panta regulējumā. No vienas puses, LPAL 12. panta regulējumā ir paredzēti likumiskie un vienlaikus absolūtie apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamati; no otras puses, šajā regulējumā ir ietverti līgumiskie un vienlaikus subjektīvie apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamati. Kaut paša LPAL 12. panta nosaukums satur terminu “izņēmumi”, šī panta regulējums nepārprotami attiecas uz apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatu regulējumu saistībā ar riskiem, kurus vispār nevar apdrošināt (proti, likumiskie un vienlaikus absolūtie apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamati) vai kuri līgumā paredzēti kā izslēgtie riski (līgumiskie apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamati).

Tāpat visu LPAL 12. panta daļu regulējumā ietvertais formulējums saistībā ar gadījumiem, kad apdrošinātājs var “neatlīdzināt zaudējumus”, dažādās šī formulējuma modifikācijās, norāda uz neapdrošināmiem riskiem, kā tas ir LPAL 12. panta otrās daļas gadījumā, vai uz apdrošināmiem riskiem atkarībā no apdrošināšanas līguma noteikumiem. Vienlaikus abi šie gadījumi uztverami par apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma regulējumu, kad nepastāv apdrošinātāja saistība ar apdrošināšanas atlīdzības izmaksu.

Turpmāk šajā rakstā katrā LPAL 12. panta daļā ietvertais regulējums tiks aplūkots atsevišķi šo daļu dažādā regulējuma rakstura dēļ.

LPAL 12. panta pirmā daļa

LPAL 12. panta pirmajā daļā ir ietverts **likumiskais subjektīvais** apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamats. Saskaņā ar LPAL 12. panta pirmo daļu

¹² Šis viedoklis arī ir atbalstīts Latvijas saistību tiesību literatūrā (Torgāns K. Saistību tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 451. lpp.).

¹³ Sal.: Torgāns K. Saistību tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 449.–450. lpp.

“[a]pdrošinātājs nav atbildīgs par nodarītajiem zaudējumiem, kuri radušies karadarbības, masu nemieru, radioaktīvās saindēšanās, radioaktīvā piesārņojuma, dabas katastrofu un citu līdzīgu apdrošināšanas līgumā noteikto gadījumu rezultātā, ja apdrošināšanas līgumā nav paredzēts citādi”.

Kaut no šajā normā ietvertā formulējuma “[a]pdrošinātājs nav atbildīgs par nodarītajiem zaudējumiem” varētu pieņemt, ka aplūkojamā norma attiecas uz zaudējumu atlīdzināšanu, pats šis normas raksturs nepārprotami liecina, ka tā norāda uz vienu no apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatiem.

LPAL 12. panta pirmā daļa satur divu aspektu vērtējumu saistībā ar šajā normā ietvertajiem riskiem.

Pirmkārt, šajā normā uzskaitītie riski *per se* **atbilst apdrošināmā riska** legāldefinīcijai, kas ietverta LPAL 1. panta 13. punktā, proti, atbilst apdrošināmā riska kritērijiem nenoteiktība un nejaušība. Tas nozīmē, ka visi LPAL 12. panta pirmajā daļā norādītie riski *per se* ir atsevišķi apdrošināmi. Šāda secinājuma pareizību apstiprina arī pati šī norma, jo, kā redzams no aplūkojamās normas palīgteikumā ietvertā formulējuma, “ja apdrošināšanas līgumā nav paredzēts citādi”, likumdevējs ir pieļāvis iespēju apdrošināšanas līguma pusēm šos riskus apdrošināt, proti, uztvēris tos kā apdrošināmos riskus.

Otrkārt, paredzot subjektīvo apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamatu, aplūkojamā norma ļauj paredzēt apdrošināšanas līgumā šajā normā norādītos riskus kā izslēgtus vai gadījumā, ja tie nav paredzēti kā izslēgti, atteikt apdrošināšanas atlīdzības izmaksu, ja apdrošinātā riska izraisīšanas cēlonis ir normā norādītie gadījumi. Piemēram, apdrošināšanas līgums noslēgts par transportlīdzekļa korpusa apdrošināšanu (tā sauktā *kasko* apdrošināšana), un masu nemieru gadījumā, kas ir viens no riskiem, kas norādīts aplūkojamā normā, tiek nodarīti bojājumi šim transportlīdzeklim. Apskatāmā norma ļauj apdrošinātājam atteikt apdrošināšanas atlīdzību tieši uz komentējamās normas pamata pat tad, ja apdrošināšanas līgumā šis risks nav regulēts kā izslēgts. Izņēmums no šī secinājuma būtu tad, ja masu nemieru risks būtu apdrošināšanas līgumā paredzēts kā apdrošinātais risks.

Vienlaikus, ņemot vērā to, ka aplūkojamā norma satur subjektīvo apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamatu, apdrošinātājs var izmaksāt apdrošināšanas atlīdzību, neraugoties uz to, ka apdrošinātā riska cēlonis ir šajā normā norādītie apstākļi, un šāda rīcība nenonāks pretrunā ar likumu. Šajā situācijā, pieņemot lēmumu par apdrošināšanas atlīdzības izmaksu, apdrošinātājs nevarēs vēlāk atsaukties uz šo normu un prasīt atmaksāt apdrošināšanas atlīdzību. Pamatojums šādam secinājumam ir labas ticības princips, kas ietverts Civillikuma 1. pantā, jo persona nevar nonākt pretrunā ar savu iepriekšējo rīcību, uz kuru otra puse varēja paļauties (*venire contra factum proprium* – lat.).¹⁴ Tātad, atzīstot apdrošināšanas atlīdzības izmaksas pamatotību, neraugoties uz iespēju atteikt izmaksu uz subjektīvā apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamata, kas ietverts LPAL 12. panta pirmajā daļā, apdrošinātājs nevar vēlāk mainīt savu pozīciju. Pretējā gadījumā apdrošinātājs neņem vērā otras puses pamatotās intereses, kuras saistītas ar paļaušanos uz pozitīvu apdrošinātāja lēmumu izmaksāt apdrošināšanas atlīdzību, un tādējādi rīkosies pretrunā labas ticības principam.

¹⁴ Sk. plašāk Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 142.–144. lpp.

LPAL 12. panta otrā daļa

LPAL 12. panta otrajā daļā ir ietverts **likumiskais objektīvais** apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamats. Saskaņā ar LPAL 12. panta otro daļu “[n]av apdrošināmi zaudējumi, kuri rodas nodiluma, nolietojuma vai citu līdzīgu procesu dēļ”. Kā redzams no šīs normas, neviens mantas samazinājums saistībā ar lietas nodilumu vai nolietojanos nav apdrošināms, kas saistīts ar to, ka šādi riski neatbilst nenoteiktības kritērijam apdrošināmā riska gadījumā.¹⁵ Tādējādi apskatāmā norma akcentē vispārējo civiltiesību pieeju, ka tieši lietas īpašniekam jāpacieš viņam vai viņam piederošās lietas nolietojanās vai nodilums un to nevar pārņest uz citu personu, tostarp nevar to izdarīt apdrošināšanas līgumā.

LPAL 12. panta trešā daļa

LPAL 12. panta trešajā daļā ir ietverts **līgumiskais subjektīvais** apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamats.

Saskaņā ar LPAL 12. panta trešo daļu “[a]pdrošināšanas līgumslēdzējas puses apdrošināšanas līgumā var paredzēt citus izņēmumus, kuru dēļ radušos zaudējumus apdrošinātājs nesedz”.

Šajā normā ietvertais apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamats pēc sava rakstura uzskatāms par subjektīvu apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamatu. Šī norma pieļauj apdrošināšanas līguma pusēm (t. i., faktiski apdrošinātājam, kurš ir apdrošināšanas līguma kā parasti tipveida līguma noteikumus saturoša līguma autors) paredzēt apdrošināšanas līgumā tādus apdrošināšanas atlīdzības atteikuma gadījumus, kuri nav regulēti LPAL 12. panta pirmajās divās daļās. Kaut arī no LPAL 12. panta trešajā daļā ietvertā regulējuma nav saprotams, par kādiem izņēmumiem tieši ir runa, saprotams būtu, ka tas attiecas gan uz apdrošināmajiem riskiem, gan šo risku izraisīšanas cēloņiem.

Šīs normas regulējuma ietvarā nepieciešams aplūkot šīs **normas regulējuma robežas** saistībā ar apdrošināšanas līguma pušu (taču pēc būtības – apdrošinātāja) subjektīvajām tiesībām paredzēt līgumiskos apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatus. Kā varētu šķist no šīs normas pirmajā acu uzmetienā, tā neierobežo apdrošināšanas līguma puses, proti, pēc būtības apdrošinātāju, noteikt jebkāda veida apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatus.

Kā var spriest no publiski pieejamās anonimizēto Latvijas tiesu nolēmumu datubāzē pieejamās Latvijas tiesu prakses, Latvijas tiesas atbalsta šāda viedokļa pareizību, jo Latvijas tiesas ir atsaukušās uz šo normu un uz tās pamata atzinušas, ka apdrošināšanas līgumā var ietvert visdažādākos apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatus.

Tomēr uzskats, ka apdrošināšanas līgumā var paredzēt jebkāda veida apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatus, būtu vērtējams kā kļūdainis.

Vispirms būtu jānorāda, ka, tulkojot LPAL 12. panta trešo daļu kopsakarā ar Civillikuma 1. pantā ietverto labas ticības principu un apdrošināšanas līgumtiesību būtību, apdrošināšanas līgumā nav pieļaujams paredzēt neparastus, ar konkrēto apdrošināšanas veidu nesaistītus atteikuma pamatus vai tādus atteikuma pamatus, kuri padara apdrošināšanas atlīdzības izmaksu par neiespējamu, kā dēļ noslēgtais apdrošināšanas līgums kļūst bezjēdzīgs. Līgumiskajam apdrošināšanas

¹⁵ LPAL 1. panta 13. punkts.

atlīdzības atteikuma pamatam jābūt cēloniski saistītam ar būtiskiem apdrošināšanas līguma pārkāpumiem attiecībā uz apdrošināto risku – apdrošinājumaņēmēja vai apdrošinātās personas prettiesiska rīcība apdrošinātā riska iespējamības palielināšanā vai kaitējuma nodarīšana apdrošinātājam, piemēram, saistībā ar neiespējamību izvērtēt apdrošinātā riska iestāšanās apstākļus.

Šāda līgumisko apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamatu izpratne atbilstu apdrošināšanas līgumtiesību būtībai, ņemot vērā to, ka apdrošināšanas līgums ir atlīdzības līgums un apdrošinājumaņēmējs ir samaksājis apdrošināšanas prēmiju, kas uztverama kā atlīdzība apdrošinātājam, proti, apdrošinājumaņēmējs ir izpildījis savu apdrošināšanas līgumā paredzēto saistību, un apdrošinātājam ir jāpilda sava saistība attiecībā uz apdrošināšanas atlīdzības izmaksu apdrošināto risku iestāšanās gadījumā.

Iepriekš raksturotā līgumisko apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamatu izpratne ir guvusi atspoguļojumu Augstākās tiesas Civillietu departamenta praksē. Tā Augstākās tiesas Civillietu departaments spriedumā lietā Nr. SKC-278/2017 ir norādījis, ka līgumā paredzētie izņēmumi “nedrīkst būt formāli iegansti atteikumam, bet gan tiem ir jābūt saistītiem ar apdrošināto risku”.¹⁶

Šo situāciju ilustrē šādas divas tiesu lietas no pēdējo gadu Augstākās tiesas Civillietu departamenta prakses.

Pirmā tiesas lieta bija saistīta ar **dzīvojamās ēkas apdrošināšanu pret uguns risku**. Saskaņā ar noslēgto apdrošināšanas līgumu apdrošinātā dzīvojamā ēka apdrošināta pret uguns nelaimes risku. Līgums paredzēja, ka apdrošinājumaņēmējam bija jāinformē apdrošinātājs par apdrošinātā objekta apgrūtināšanu ar lietu tiesībām. Kā izrādījās pēc apdrošinātā riska iestāšanās, apdrošinājumaņēmējs **nebija informējis** apdrošinātāju par to, ka apdrošinātais objekts ir ticis **iekļilāts** pirms līguma noslēgšanas. Apdrošinātājs atteicās apmierināt prasījumu par apdrošināšanas atlīdzības izmaksu uz šī pienākuma neizpildes pamata. Noraidot apdrošinātā prasību par apdrošināšanas atlīdzības izmaksu, pirmās divas tiesu instanču tiesas apstiprināja apdrošinātāja atteikuma pareizību.¹⁷

Atceļot apelācijas instances tiesas spriedumu, Augstākās tiesas Civillietu departaments konstatēja, ka jāvērtē, vai ziņu nepaziņošana varēja palielināt apdrošinātā riska iestāšanās iespējamību, proti, “vērtējot atteikuma pamatotību, tiesai ir jāpārbauda, vai apdrošinātājas norādītais apstāklis apdrošinājumaņēmējam bija zināms un vai tas ir svarīgs – tāds, kas var būtiski palielināt apdrošināto risku”.¹⁸ Kā akcentēts tiesas spriedumā, LPAL “neliedz pusēm iespēju brīvi vienoties par apdrošināšanas līguma noteikumiem, taču tie nevar būt pretrunā apdrošināšanas līguma būtību raksturojošiem likumā ietvertajiem noteikumiem”.¹⁹

Kaut arī Augstākās tiesas Civillietu departaments savā spriedumā nebija tieši norādījis uz šādu apstākli, taču no šī sprieduma nepārprotami saprotams, ka Augstākās tiesas Civillietu departaments uzskatījis, ka jāvērtē cēloniskais sakars starp apdrošinājumaņēmēja vai apdrošinātās personas pienākumu un apdrošinātā riska izraisīšanas cēloni, vērtējot apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamatotību.

¹⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 22. decembra spriedums lietā Nr. 278/2017, 14. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/339096.pdf>.

¹⁷ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2014. gada 14. februāra spriedums lietā Nr. 17/2014. Pieejams: <http://at.gov.lv/downloadlawfile/2952>.

¹⁸ Turpat, 7.1. punkts.

¹⁹ Turpat, 7. punkts.

Šis būtiskais apsvērums tieši norādīts turpmāk apskatītajā Augstākās tiesas Civillietu departamenta lietā.

Otrajā tiesas lietā tiesas vērtēja īpašuma apdrošināšanas līgumu, saskaņā ar kuru **transportlīdzeklis tika apdrošināts pret zādzību**. Apdrošināšanas līgumā tostarp bija paredzēts, ka tehniskās apskates neiziešana ir pamats apdrošinātājam atteikt apdrošināšanas atlīdzības izmaksu. Šis līgumiskais apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamats vērtējams kā apdrošinātāja subjektīvais apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamats. Iestājās apdrošinātais risks, proti, transportlīdzeklis tika nozagts, taču tam zādzības brīdī nebija izieta tehniskā apskate. Apdrošinātājs atteicās apmierināt prasījumu par apdrošināšanas atlīdzības izmaksu saistībā ar iepriekš norādītā pienākuma neizpildi. Noraidot apdrošinātā prasību par apdrošināšanas atlīdzības izmaksu, pirmās divas tiesu instanču tiesas apstiprināja apdrošinātāja atteikuma pareizību.²⁰

Atceļot apelācijas instances tiesas spriedumu, Augstākās tiesas Civillietu departaments tieši norādīja, ka jāvērtē, vai pienākuma neizpilde varēja palielināt apdrošinātā riska iestāšanās iespējamību:

“[n]o likuma “Par apdrošināšanas līgumu” 12. panta trešās daļas formulējuma “izņēmuma gadījumos” secināms, ka arī citi apdrošināšanas līgumā pieliktie apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamati nedrīkst būt formāli iegainsti atteikumam, bet gan tiem ir jābūt saistītiem ar apdrošināto risku. Šāda saistība var izpausties apdrošinātā riska iestāšanās iespējamības palielināšanās. Citiem vārdiem, tādi apdrošināšanas atlīdzības atteikuma iemesli [apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamati šī raksta terminoloģijā – autora piezīme], kuri vispār nav saistīti ar apdrošināto risku, ir uzskatāmi par formāliem un tātad nav pieļaujami.”²¹

Ironiski, ka gan apdrošinātājs, gan pirmās divas tiesu instances neņēma vērā loģisko apsvērumu, ka tehniskās apskates neveikšana tieši samazina apdrošinātā riska – šajā gadījumā zādzības – iestāšanās iespējamību. Šis apsvērums saistīts gan ar to, ka transportlīdzekļa nolaupītājs ar mazāku varbūtību zags šādu transportlīdzekli, gan ar to, ka pārvietošanās ar šādu transportlīdzekli palielina iespējamību, ka policijas darbinieki, apturot šādu transportlīdzekli un pievēršot uzmanību neizietai tehniskajai apskatei, ļaundarus aizturēs.

3. Pierādīšanas nasta saistībā ar apstākļiem, ar kuriem pamatots atteikums

Apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma regulējums satur pierādīšanas nastas regulējumu saistībā ar personu, uz kuru gulstas pienākums pierādīt apstākļus, kuri ir konkrētā apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamatā. Latvijas apdrošināšanas tiesības šo pienākumu uzliek pašam apdrošinātājam, kā redzams no apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma regulējuma, kas paredzēts LPAL 24. pantā. Tāpat LPAL 12. panta ceturtā daļa nosaka, ka apdrošinātāja pienākums

²⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2017. gada 22. decembra spriedums lietā Nr. 278/2017. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/339096.pdf>.

²¹ Turpat.

ir pierādīt jebkurus apstākļus, kas to atbrīvo no apdrošināšanas līgumā minēto saistību izpildes izņēmuma gadījumā, kas pēc būtības nozīmē pienākumu pierādīt apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamatotību tieši apdrošinātājam. Pierādīšanas nastas regulējumu attiecībā uz apstākļiem, kuri ir apdrošināšanas atlīdzības atteikuma pamatā, nedrīkst sajaukt ar procesuālo pierādīšanas pienākumu, kas ietverts Civilprocesa likuma²² 93. panta pirmajā daļā. Atbilstoši šai normai apdrošinātajai personai jāpierāda sava prasījuma pamatotība, proti, jāpierāda, ka apdrošināšanas līgums paredz apdrošināšanas atlīdzības izmaksu konkrētā apdrošinātā riska iestāšanās gadījumā, citiem vārdiem sakot, apdrošinātajai personai jāpierāda apdrošināšanas gadījuma esamība.

Kopsavilkums

Rakstā analizēts apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma regulējums Latvijas tiesībās, pievēršoties atteikuma pamatu regulējumam vispārīgā apdrošināšanas līguma regulējumā, kas ietverts likumā “Par apdrošināšanas līgumu”. Pamatojoties uz rakstā veikto analīzi, var secināt, ka apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma regulējums Latvijā cieš no divu veidu trūkumiem. No vienas puses, šis regulējums ir sadrumstalots un fragmentārs, kas apgrūtina likumisko apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatu piemērošanu. No otras puses, pašreizējais apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma regulējums ir nepilnīgs un atsevišķos gadījumos pat neatbilstošs apdrošināšanas tiesību būtībai, jo neparedz skaidrus ierobežojumus līgumisko apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma pamatu gadījumā saistībā ar apdrošinājuma ņēmēja vai apdrošinātās personas prettiesisku rīcību, kas varēja palielināt apdrošinātā riska iestāšanās iespējamību vai nodarīja kaitējumu apdrošinātājam. Tāpēc būtu ieteicams apsvērt ne vien sistēmiska apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikuma regulējuma izstrādi, bet arī pamatot šo regulējumu ar to, ka līgumiskais apdrošināšanas atlīdzības izmaksas atteikums var tikt paredzēts, ja iestāsies kāds no iepriekš minētajiem kritērijiem, proti, apdrošinājuma ņēmēja vai apdrošinātās personas prettiesiska rīcība, kas varēja palielināt apdrošinātā riska iestāšanās iespējamību vai kas nodarīja kaitējumu apdrošinātājam.

---

²² Civilprocesa likums: LV likums. Pieņemts 14.10.1998. [aplūkots 01.03.2018.].

PRETRUNU AIZLIEGUMS TIESAS NOLĒMUMOS CIVILPROCESĀ¹

PROHIBITION OF INCONSISTENCY IN COURT RULINGS IN CIVIL PROCEDURE

Martins Osis, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes

Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedras pasniedzējs

Summary

Traditionally, every court decision or judgment is a matter of scrutiny by parties in case or public. It is well known that in the civil procedure one side will unavoidably be disappointed by the outcome of the case. This is true even in the situation when the court decision or judgment has no signs of inconsistency, however, if there are some errors in reasoning, the level of discontent raises. This article is devoted to the theoretical and practical analyses of the meaning, classification and legal consequences of the inconsistency and its prohibition in court rulings. Prohibition of inconsistency in court rulings is based on the court's obligation to adequately state the reasons. This prohibition is universally known, but in this article the author focuses on the civil procedure.

Atslēgvārdi: pretrunu aizliegums, tiesas nolēmumi, pienācīgs pamatojums, civilprocess

Keywords: prohibition of inconsistency, court rulings, adequately stated reasoning, civil procedure

Ievads

Latvijā pretrunu aizliegums tiesas nolēmumos civilprocesā ir praktiski nepētīts temats, taču lielais tiesu prakses piemēru klāsts apliecina, ka šim aspektam civilprocesā ir svarīga nozīme un arī tiesiskās sekas. Civilprocesa likumā² (turpmāk – CPL) likumdevējs ir norādījis uz nepieciešamību ietvert pamatojumu ikvienā tiesas nolēmumā. Šādas norādes, ievērojot tiesu praksē izdarītos secinājumus, ir pamats uzskatam, ka pastāv pretrunu aizliegums tiesu nolēmumos. Šajā rakstā autors analizē pretrunu aizlieguma izpratni, nozīmi, tiesisko pamatu, klasifikācijas un nošķiršanas jautājumus, kā arī vērtē tiesiskās sekas konstatētajām pretrunām tiesu nolēmumos. Kopsavilkumā piedāvāta metodoloģija, kā vērtēt tiesas pieļauto pretrunu ietekmi uz lēmuma tiesiskumu, kas ir šī raksta mērķis un iespējamais pamats turpmākajām diskusijām par šo jautājumu.

¹ Šis raksts tiek publicēts autora promocijas darba satura aprobācijas nolūkos.

² Civilprocesa likums: LV likums. Pieņemts 14.10.1998. [aplūkots 19.03.2018.].

1. Pienākums ietvert pienācīgu pamatojumu tiesas nolēmumos un pretrunu aizlieguma izpratne

Pienācīgi motivēts tiesas spriedums ietilpst tiesību uz taisnīgu tiesu tvērumā³ Satversmes 92. panta 1. teikuma izpratnē. CPL 190. pants noteic, ka spriedumam jābūt likumīgam un pamatotam, bet CPL 193. pantā ietvertas sprieduma formas un satura prasības. Juridiskajā literatūrā pamatoti norādīts, ka spriedums ir galīgā atbilde kā uz prasību, tā arī uz atbildētāja paskaidrojumiem vai iebildumiem lietā.⁴ Tas nozīmē, ka spriedumam un arī lēmumam jābūt pamatotam vismaz līdz zināmai pakāpei. Pienācīgi motīvi nevar balstīties uz varbūtību.⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesa daudzos tiesu nolēmumos ir akcentējusi nepieciešamību tiesu nolēmumos ietvert pienācīgu, skaidri saprotamu un lietas iznākumu izšķirošu aspektu atspoguļojošu pamatojumu.⁶ Tam ir nozīme ne tikai lietas iznākuma kontekstā, tas ir svarīgi arī no tiesiskās noteiktības viedokļa⁷, jo nenoteiktu vai pretrunīgu nolēmumu, ja šos defektus nevar novērst ar interpretācijas palīdzību, nevar izpildīt.

Pretrunai kā parādībai ir vairākas izpratnes. Semantiski pretruna ir nesavienojamība vai savstarpēji izslēdzošs stāvoklis, kurā, piemēram, viena doma, rīcība vai izteikums ir nesavienojams ar ko citu.⁸ Pretrunu likums loģikā balstās uz atziņu, ka reizē nevar būt patiesi un aplami divi nesavienojami spriedumi, jo viens no šiem spriedumiem nešaubīgi ir aplams. Protams, vienlaikus tie abi var būt kā pretrunīgi, tā arī aplami.⁹ I. Vedins ir norādījis, ka “[p]retrunas likums ir spēkā, ja runa ir par vienu priekšmetu, tajā pašā laikā un tajā pašā attiecībā”. Tātad vienlaikus jākonstatē trīs priekšnoteikumi, t. i., pazīmes, lai secinātu, ka pastāv pretruna. Pretruna tiesas nolēmumos pēc savas būtības ir atkāpe no pienācīga pamatojuma, pretstats tai. Šādu atkāpi regulējums un tiesu prakse kopumā atzīst par nepieņemamu – aizliegtu. Šeit arī rodams pretrunu aizliegums tiesu nolēmumos, kas ir universāls, jo tiek atzīts ne tikai civilprocesā. Aizliegums pieļaut atkāpes no pienācīga pamatojuma tiesu nolēmumos, kas izpaužas pretrunas veidā, pastāv arī krimināllietās¹⁰ un administratīvajās lietās¹¹, kā arī Satversmes tiesai ir pienākums ievērot šo pašu aizliegumu. Pienācīgi un pilnīgi motīvi nozīmē skaidrus un

³ Satversmes tiesas 28.09.2016. spriedums lietā Nr. 2016-01-01, 9. punkts. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 190, 2016.

⁴ Bukovskis V. *Civilprocesa mācības grāmata*. Rīga: Autora izdevums, 1933, 427. lpp.

⁵ Konradi F., Zvejnieks T. u. c. *Civilprocesa likums (1938. g. izd., 1939. g. iespaid.) ar paskaidrojumiem – izvilkiem no Latvijas Senāta un Tiesu palātas spriedumiem un no attiecīgās zinātniskās literatūras, kā arī dažiem aizrādījumiem uz likumdošanas motīviem*. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1939, 235. lpp.

⁶ ECT 21.01.1999. spriedums lietā *Ruiz Torija pret Spāniju* (iesniegums Nr. 30544/96); ECT 09.12.1994. spriedums lietā *Hiro Balani pret Spāniju* (iesniegums Nr. 18064/91); ECT 19.04.1994. spriedums lietā *Van de Hurk pret Ārlandi* (iesniegums Nr. 16034/90); ECT 15.02.2007. spriedums lietā *Boldea pret Rumāniju* (iesniegums Nr. 19997/02); ECT 16.12.1992. spriedums lietā *Hadjianastasiou pret Grieķiju* (iesniegums Nr. 12945/87).

⁷ Osis M. Tiesiskās noteiktības principa nozīme efektīvā tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanā civillietās. Grām.: *Vispārējie tiesību principi: tiesiskā drošība un tiesiskā palāvība. Valsts pārvalde. Bizness. Jurisprudence*. Rakstu krājums. Autoru kolektīvs Ringolda Baloža vadībā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 170.–177. lpp.

⁸ Pieejams: <http://www.tezaurs.lv/#/sv/pretruna> [aplūkots 19.03.2018.].

⁹ Vedins I. *Loģika*. Rīga: Avots, 2009, 202. lpp.

¹⁰ Augstākās tiesas 17.05.2016. spriedums lietā SKK-318. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2016> [aplūkots 05.01.2017.].

¹¹ Augstākās tiesas 17.10.2013. spriedums lietā SKA-922/2013, 11. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/131809.pdf> [aplūkots 05.01.2017.].

saprotamus argumentus un juridiskus apsvērumus par ikvienu rezolutīvās nolēmuma daļas elementu – pilnībā vai daļēji tiesas apmierinātu vai noraidītu prasību. Šķietamu vai esošu neskaidrību novēršanai var izmantot spriedumu izskaidrošanas institūtu (CPL 202. pants), kas pretrunas kontekstā ir formāli iespējams ceļš, taču izskaidrošana pati par sevi spriedumā esošās pretrunas novērst nevar. Sprieduma izskaidrošana kalpo citiem mērķiem. Proti, institūts paredzēts, lai lietas daļībnieki, kuriem ar spriedumu uzlikti pienākumi vai paredzētas tiesības, pilnvērtīgi saprastu savu pienākumu vai tiesību apjomu un saturu.

2. Pretrunu veidi un nošķiršana no citām nepilnībām tiesas nolēmumos

Saprotams, ka pretruna var tikt identificēta daudzos tiesu nolēmumos, izskatot lietu pēc būtības (spriedumā) vai pieņemot procesuālu lēmumu, piemēram, pirmās instances tiesas spriedumā (CPL 193. pants), aizmuguriskā spriedumā (CPL 208.² pants), jebkuras instances tiesas lēmumā (CPL 230. pants), apelācijas (CPL 432. pants) vai kasācijas instances tiesas spriedumā (CPL 475. pants), taču būtiskāka ir tieši pretrunas lokācija tiesas nolēmumā. Tiesu praksē pamatoti atzīts, ka sprieduma saturam ir tikpat svarīga procesuālā nozīme kā tā struktūrai.¹² Šai atziņai ir nozīme, arī apskatot pretrunas tiesu nolēmumos no to lokācijas viedokļa. Pretrunas tiesu nolēmumos var būt starp nolēmuma daļām, vienas nolēmuma daļas ietvaros, kā arī vienkopus gan vienā nolēmuma daļā, gan starp tām. Pretrunas starp nolēmuma daļām var būt: a) starp rezolutīvo un motīvu daļu¹³; b) starp aprakstošo un motīvu daļu¹⁴; c) starp aprakstošo un rezolutīvo daļu. Pretruna var būt: a) motīvos nolēmuma motīvu daļā¹⁵; b) rezolutīvajā daļā (piemēram, attiecībā uz vienu prasījumu vai starp vairākiem prasījumiem); c) nolēmuma aprakstošajā daļā.

Vērtējot pretrunas civilprocesuālā nozīmē, protams, ir jāapskata to nošķiršana no citiem nolēmuma defektiem, jo ne katra kļūme vai defekts uzskatāms par pretrunu. Pretrunas būtu jānošķir no: a) citām nepilnībām motivācijā, kļūdām; b) matemātiskā aprēķina un pārrakstīšanās kļūdām¹⁶ (matemātiskā aprēķina un pārrakstīšanās kļūda var radīt un var neradīt pretrunu, jo tad, ja, piemēram, visur vienveidīgi ietverta matemātiskā aprēķina kļūda, tā nebūs pretruna, bet paliks

¹² "Atbilstoši norādītajam pantam sprieduma struktūru veido ievaddaļa, aprakstošā daļa, motīvu daļa un rezolutīvā daļa, turklāt sprieduma struktūrai ir tikpat svarīga procesuālā nozīme kā tā saturam, jo struktūras ievērošana spriedumu padara viegli uztveramu un saprotamu. Tas nozīmē, ka spriedumā katrai struktūras sadaļai ir jābūt skaidri nodalītai. No pārsūdzētā sprieduma tas nav redzams." Augstākās tiesas 15.06.2015. spriedums lietā Nr. SKC-70/2015, 9. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/220803.pdf> [aplūkots 05.01.2017.].

¹³ Augstākās tiesas 27.11.2013. spriedums lietā SKC-256/2013, 6.2. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/134804.pdf> [aplūkots 05.01.2017.].

¹⁴ Rīgas apgabaltiesas 03.11.2014. spriedums lietā Nr. C17146513. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/199809.pdf> [aplūkots 05.01.2017.].

¹⁵ Augstākās tiesas 01.12.2014. spriedums lietā SKC-0165-14. Nav publicēts.

¹⁶ Sk., piemēram, Kurzemes apgabaltiesas 22.10.2013. spriedumu lietā C20211213. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/212114.pdf> [aplūkots 05.01.2017.]; Rīgas apgabaltiesas 15.02.2016. spriedumu lietā Nr. C33275015. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/259527.pdf> [aplūkots 05.01.2017.].

kļūda¹⁷); c) no šķietamām pretrunām (piemēram, spriedumā pareizi atspoguļota puses attieksme pret prasību, kas lietas izskatīšanas laikā ir mainījusies¹⁸).

Nosacīti pretrunas var iedalīt complicētās un vienkāršās vai acīmredzamās pretrunās, ko noteic pēc pretrunu identifikācijas sarežģītības pakāpes. Nav šaubu, ka nolēmuma satura tekstuālās pretrunas visbiežāk var identificēt bez īpašām grūtībām, taču ir tādi gadījumi, kuros *prima facie* pretruna pat nav pamanāma. Pie complicētām pretrunām var pieskaitīt, piemēram, pretrunas juridiskajā argumentācijā, jo to konstatēšana var būt daudz sarežģītāka. Juridiskā argumentācija ir savstarpēji secīgu atziņu vai argumentu virkne, kurā ir nozīme katrai atzīnei, to savstarpējai saskaņai un secībai. Īpaši jāņem vērā, ka CPL 128. panta noteikumi, kā arī iespējamība prasībā formulēt saistītus un arī pakārtotus prasījumus¹⁹ var radīt īpaši complicētus pretrunu gadījumus. Par complicētas pretrunas iemeslu var kalpot, piemēram, prasības apmierināšana uz savstarpēji pretrunīgiem un izslēdzošiem juridiskiem apsvērumiem,²⁰ kā arī prasījumu konkurence (īpašuma prasība, no līgumiskām attiecībām izrietošs prasījums par lietas atdošanu²¹). Juridiski sarežģītās un strīdīgās civillietās pastāv lielāka complicētu pretrunu varbūtība arī tiesu nolēmumos.

3. Konstatēto pretrunu ietekme uz lēmuma tiesiskumu, tās vērtējums

Tiesu nolēmumu pretrunu tiesiskās sekas vai to ietekme uz tiesu nolēmuma tiesiskumu ir nozīmīgākais un arī complicētākais jautājums. Domājams, ka nav iespējams izstrādāt visiem gadījumiem piemērotu un pietiekami detalizētu metodoloģisko ietvaru ar kritērijiem pretrunas “svara” noteikšanai, kas būtu pamats attiecīgam vērtējumam par šīs pretrunas ietekmi uz tiesas nolēmuma likteni. Tas gan nenozīmē, ka nevar izvirzīt zināmus kritērijus vai principus, kas noder pretrunu ietekmes noteikšanai uz lēmumu tiesiskumu. Tiesu prakse un juridiskā literatūra pretrunu jautājumam tiesu nolēmumos pamatā pievērsusies tēžu veidā. Piemēram, norādīts, ka “[t]as apstākļi, ka tiesa nav taisījusi spriedumu par prasības daļu, nevar novest pie sprieduma atcelšanas, ja no sprieduma motīviem neapšaubāmi izriet, ka tiesa šo prasības daļu atzinusi par neapmierinošu un atraidāmu (35/105; XI, 370)”²² “Ja spriedums balstās uz vairākiem iemesliem pēc kopības, no kuriem daži uzskatāmi par nepareiziem, bet no sprieduma motīviem nav redzams, vai – atkrītot dažiem no motīvos pievestiem iemesliem – tiesa būtu nostājusies uz tā paša viedokļa, tad tāds spriedums nav atstājams spēkā (35/1803; XII, 344)”²³

¹⁷ CPL 200. panta pirmā daļa – noteiktā kārtība matemātiskā aprēķina un pārrakstīšanās kļūdu novēršanai būtu pilnveidojama, jo noteikumi, kas paredz visu lietas dalībnieku informēšanu par šī regulējuma piemērošanu tikai tad, ja iniciatīva nākusi no subjekta, kas nav tiesa, ir vismaz diskutabli.

¹⁸ Rīgas apgabaltiesas 03.11.2014. spriedums lietā Nr. C17146513. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/199809.pdf> [aplūkots 05.01.2017.].

¹⁹ Satversmes tiesas 01.11.2012. spriedums lietā Nr. 2012-06-01, 13.3.5. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesas.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2012-06-01_Spriedums.pdf [aplūkots 05.01.2017.].

²⁰ Augstākās tiesas 16.11.2017. spriedums lietā SKC-362/2017, 12. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/335163.pdf> [aplūkots 05.01.2018.].

²¹ A. Grūtups, E. Kalniņš. *Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums*. Otrās papildinātais izdevums. Rīga: TNA, 2002, 218.–220. lpp.

²² Konradi F., Zvejnieks T. u. c. *Civilprocesa likums (1938. g. izd., 1939. g. iespaid.) ar paskaidrojumiem – izvilkiem no Latvijas Senāta un Tiesu palātas spriedumiem un no attiecīgās zinātniskās literatūras, kā arī dažiem aizrādījumiem uz likumdošanas motīviem*. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1939, 265. lpp.

²³ Turpat.

“Rezolūcijas nesaskaņa ar motīviem var gan būt par sprieduma (resp. lēmuma) atcelšanas iemeslu, bet tikai tad, ja rezolūcija ir pēc būtības plašāka nekā motīvi. Tādā gadījumā var teikt, ka rezolūcija zināmās daļās palikusi nemotivēta (36/405; XII, 391).”²⁴ Šāda pieeja, protams, ir noderīga attiecīgā civiltiesiskā strīda kontekstā, bet aplūkojamās procesuālās problēmas ietvaros atsevišķi pretrunu piemēri un tiem sniegtais kasācijas instances autoritatīvais vērtējums ir jāsistemizē. Tieši sistemizācija var kalpot par pamatu kritēriju vai principu izstrādei, bet šo procesu apgrūtina dažādā tiesu prakse.

Pretruna var būt: a) pamats kasācijas tiesvedības ierosināšanai²⁵; b) patstāvīgs pamats sprieduma atcelšanai; c) viens no vairākiem pamatiem sprieduma atcelšanai²⁶; d) konstatēta, taču nekalpot par pamatu sprieduma atcelšanai²⁷; e) nevērtēta²⁸ vai ignorēta. Pretruna kā patstāvīgs pamats sprieduma atcelšanai praksē konstatēta kā vairāku CPL pantu pārkāpuma kombinācija, kas novedusi pie iespējas piemērot CPL 452. panta otrās daļas noteikumus. Piemēram, norādīts, ka apelācijas instances tiesa pieļāvusi CPL 97. panta trešās daļas un 193. panta piektās daļas pārkāpumu vienlaikus ar CPL 189. panta trešās daļas un 190. panta pārkāpumu, kas kopumā ir kalpojies par pamatu tam, lai atzītu par iespējamu piemērot CPL 452. panta otro daļu (procesuālo tiesību normu pārkāpums, kas noveda vai varēja novest pie lietas nepareizas izspriešanas)²⁹. Identisks iznākums iestājies, tiesai konstatējot, ka apelācijas instances tiesa pieļāvusi CPL 193. panta piektās daļas un CPL 190. panta otrās daļas pārkāpumu.³⁰ Kā minēts iepriekš, tad pretruna var būt viens no pamatiem, lai atceltu spriedumu. Piemēram, norādīts, ka, tā kā Tiesu palāta nav pietiekoši novērtējusi visus lietas apstākļus, kā arī pielaidusi “[..] pretrunu sprieduma motīvos [..]”, tad spriedums ir atceļams.³¹ Tātad konstatētā pretruna pati par sevi nav bijis pietiekams pamats tiesas sprieduma atcelšanai, lai gan plašāka skaidrojuma tam nav. Tiesu prakses analīze liecina, ka pat tad, kad konstatēta pretruna tiesu nolēmumā, tas nenozīmē, ka šis spriedums ir atceļams. Piemēram, ir norādīts, ka, “lai arī apelācijas instances tiesas spriedums pēc satura ir pretrunīgs (atzīstot, ka prasītājam nav tiesību apstrīdēt paternitāti, tiesvedība būtu izbeidzama un citi apstākļi vairs nebūtu vērtējami), Senāts, ņemot vērā nesamērīgi ilgo tiesvedības laiku, atzīst par iespējamu spriedumu atstāt negrozītu, jo tiesa ir

²⁴ Konradi E., Zvejnieks T. u. c. *Civilprocesa likums (1938. g. izd., 1939. g. iespaid.) ar paskaidrojumiem – izvilcumiem no Latvijas Senāta un Tiesu palātas spriedumiem un no attiecīgās zinātniskās literatūras, kā arī dažiem aizrādījumiem uz likumdošanas motīviem*. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1939, 266. lpp.

²⁵ Augstākās tiesas 15.01.2014. spriedums lietā SKC-010-14.

²⁶ Augstākās tiesas 20.05.2016. spriedums lietā SKC-233/2016. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/266782.pdf> [aplūkots 05.01.2017.]; Augstākās tiesas 16.12.2015. spriedums lietā SKC-266/2015. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/243510.pdf> [aplūkots 05.01.2017.].

²⁷ Augstākās tiesas 08.09.2015. spriedums lietā PAC-0846/2015. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/240528.pdf> [aplūkots 05.01.2017.].

²⁸ Augstākās tiesas 30.09.2016. spriedums lietā SKC-265/2016. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/281738.pdf> [aplūkots 05.01.2017.].

²⁹ Augstākās tiesas 19.10.2016. spriedums lietā SKC-302/2016. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/287835.pdf> [aplūkots 05.01.2017.].

³⁰ Augstākās tiesas 22.10.2015. spriedums lietā SKC-210/2015. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/235837.pdf> [aplūkots 05.01.2017.]; Augstākās tiesas 28.03.2014. spriedums lietā SKC-15/2014. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/153041.pdf> [aplūkots 05.01.2017.].

³¹ Senāta Civilā Kasācijas departamenta 1926. gada 25. februāra spriedums Jāņa Zaļaiskalna prasības lietā pret Aleksandru Freimani. Senāta Civilā Kasācijas departamenta spriedumi 1926. *Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums*, Nr. 11/12, 1930, 23.–26. lpp.

vērtējusi, kāds lietas iznākums ir bērna interesēm visvairāk atbilstošs, un nonākusi pie pamatota secinājuma, ka A. B. brīvprātīgi atzītā paternitāte nav atzīstama par spēkā neesošu”.³² Tātad kasācijas instances tiesa ir konstatējusi pretrunu, taču procesuālo ekonomiju ir atzinusi par būtiskāku. Pamatojums šādai izvēlei palīdzētu rast atbildes uz jautājumiem par pretrunas smaguma vērtēšanu.

Domājams, ka pieļautās pretrunas būtiskums lietas vai jautājuma iznākumā ir apsvērums, kas izšķir nolēmuma likteni. Pretrunas ietekmi uz lietas vai jautājuma izskatīšanas iznākumu var iedalīt šādi: a) pretruna nav ietekmējusi vai ietekmējusi maznozīmīgi lietas vai jautājuma izskatīšanas iznākumu (pretruna ir maznozīmīgā vai blakus jautājumā – ja tās nebūtu, tad iznākums vienalga nemainītos); b) pretruna būtiski ietekmē vai noteic iznākumu (ja tās nebūtu, tad rezultāts noteikti būtu cits). Līdzīgi neskaidrām tiesību normām un tiesiskiem darījumiem arī tiesas spriedumu neskaidrību novēršanai var noderēt interpretācija jeb: “[...] tiesas spriedumā ieviesušos neskaidrību novēršanas paņēmieni”.³³ Ir būtiski izvērtēt tādas neskaidrības, kuras var novērst ar interpretācijas palīdzību, kā arī tādas, kas nav interpretējamas, jo spriedums ir atceļams. Latvijas tiesu prakse nesniedz skaidru priekšstatu par to, ka vispirms tiesa vērtētu interpretācijas iespējamību, tad veiktu interpretāciju, bet, ja pretruna pārlieku degradē nolēmuma tiesisko spēku, atzītu šādu neskaidrību par nolēmuma atcelšanas tiesisko pamatu. Tieši nenorādīta, bet tiesas veikta sprieduma interpretācija konstatējama, piemēram, atziņā, ka “[...]aika neapzīmēšana rezolūcijā, par kuru piespriesti alimenti, pati par sevi nenozīmē, ka tiesa uzturu būtu piespriedusi uz visu mūžu (36/1208; XIII, 5).”³⁴ Lai arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka tā nav ceturtā tiesu instance, kuras kompetencē ietilpst nacionālo tiesu veiktā pierādījumu vērtēšanas un normu piemērošanas pārbaude³⁵, tas nenozīmē, ka pretruna ir ārpus tās redzesloka *per se*. Kļūda normu piemērošanā vai faktu konstatēšanā, kas ir tik acīmredzama, lai to varētu apzīmēt kā nesaprātīgu (tādu, kādu neviena saprātīga tiesa nekad nepieļautu), var tikt apskatīta tiesību uz taisnīgu tiesu kontekstā.³⁶ Šīs atziņas var kalpot par kritērijiem arī pretrunu novērtēšanā. Visi iepriekš aplūkoti jautājumi ir pamats secinājumiem.

Kopsavilkums

Pretrunu aizliegums tiesu nolēmumos civilprocesā balstās uz pienākumu tiesai sniegt pienācīgu, skaidru un lietas iznākumu izšķirošu aspektu atspoguļojošu pamatojumu tiesu nolēmumos. Katra pretruna negatīvi ietekmē nolēmuma kvalitāti, taču tā spēku tā ietekmē tad, ja pretruna ir nozīmīga. Pretrunas nozīmīguma novērtēšana ir komplicēts un laikietilpīgs process, kuram būtu jānotiek zināmā kārtībā. Pirmkārt, pretruna ir jākonstatē. Šajā stadijā: a) jāvērtē nolēmuma teksts; b) jākonstatē trīs kumulatīvu pretrunas priekšnoteikumu esība. Otrkārt, jānovērtē

³² Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2012. gada [...] spriedums lietā Nr. [...]. Civillikuma 156. pants nav piemērojams tādiem gadījumiem, kad persona atzinusi paternitāti, apzinoties, ka nav bērna miesīgais tēvs.

³³ Latviešu konversācijas vārdnīca. 20. sēj. Rīga: Grāmatu apgāds A. Gulbis, 1939.–1940., 40233. sleja.

³⁴ Konradi F., Zvejnieks T. u. c. *Civilprocesa likums (1938. g. izd., 1939. g. iespied.) ar paskaidrojumiem – izvilkiem no Latvijas Senāta un Tiesu palātas spriedumiem un no attiecīgās zinātniskās literatūras, kā arī dažiem aizrādījumiem uz likumdošanas motīviem*. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1939, 71. lpp.

³⁵ ECT 15.06.2004. spriedums lietā *Tamminen pret Somiju* (iesniegums Nr. 40847/98).

³⁶ ECT 05.02.2015. spriedums lietā *Bochan pret Ukrainu* (No. 2) (iesniegums Nr. 22251/08).

pretrunas ietekme uz nolēmuma tiesiskumu. Identificētās pretrunas ietekmes vērtēšanai var izmantot šādas pazīmes:

1. Pretrunas nozīmīgums procesuālā jautājuma vai lietas iznākumā:
  - ietekme uz rezultātu:
    - a) ja nebūtu šādas pretrunas, tad būtu cits rezultāts vai cita rezultāta iespējamība ir pārsvarā;
    - b) ja nebūtu šādas pretrunas, tad rezultāts nemainītos vai tāda paša rezultāta iespējamība ir pārsvarā;
  - ietekme uz pamatojuma skaidrību un pietiekamību:
    - a) bez pietiekamas skaidrības noteiktos aspektos nevar nonākt pie skaidra iznākuma konkrētajā lietā vai procesuālajā jautājumā;
    - b) skaidrības un konkrētības pakāpe nav tāda, lai varētu nešaubīgi nonākt pie secinājuma, ka no aplūkojamā nolēmuma pamatojuma vai satura nav izdarāmi citādi secinājumi.
2. Pretrunas ietekme uz nolēmuma izpildi:
  - a) nolēmums ir izpildāms tāds, kāds tas ir;
  - b) nolēmuma izpilde ir apgrūtināta vai neiespējama.
3. Pretrunas atbilstība acīmredzamas un nesaprātīgas kļūdas izpratnei (tādai, kādu neviena saprātīga tiesa nekad nepieļautu).
4. Pretrunas novēršanas iespēja nolēmuma interpretācijas ceļā.

PATĒRĒTĀJU TIESĪBU AIZSARDZĪBAS LĪDZEKĻU PIEEJAMĪBAS UN EFEKTIVITĀTES PROBLEMĀTIKA NEGODĪGAS KOMERCPRAKSES JOMĀ

PROBLEM OF AVAILABILITY AND EFFICIENCY OF CONSUMER REMEDIES IN THE FIELD OF UNFAIR COMMERCIAL PRACTICES

Zanda Dāvida, Mg. iur.

SIA "Biznesa augstskola Turība"
Tiesību zinātņu katedras lektore

Summary

The aim of the article is to analyse the problem of the availability and efficiency of consumer remedies in the field of unfair commercial practices in Latvia. The current consumer remedies in Latvia do not ensure a high level of consumer protection and are not in line with European Union law. Consequently, Latvia has faced a difficulty to ensure an effective deterrence of unfair commercial practices, which has led to a situation that even large and prestigious Latvian traders are not afraid to implement unfair commercial practices. The current legal situation and practices implemented by supervisors promote traders' dishonesty, which is causing significant damage to the consumers' and the state's economic interests. Suggestions for addressing this problem are provided at the conclusion of the article.

Atslēgvārdi: patērētājs, negodīga komercprakse, patērētāju kolektīvās intereses, pušu sacīkstes princips

Keywords: consumer, unfair commercial practices, collective interests of consumers, adversarial principle

Mūsdienu ekonomiskās attīstības straujums, daudzveidība un sarežģītība ir radījusi nepieciešamību pēc efektīva patērētāju aizsardzības tiesību regulējuma. Eiropas Savienības (turpmāk – ES) tiesībās patērētāju aizsardzībai ir pievērsta īpaša uzmanība. Proti, tikai divām jomām (vides un patērētāju aizsardzībai) ES ir noteikta sektorālā aizsardzība¹, kas norāda uz šo jomu sensitīvo dabu, speciālas aizsardzības nepieciešamību un būtisko nozīmi sabiedrībā. Pēdējos gadu desmitos Eiropas Parlaments un ES Padome ir īstenojuši daudz pasākumu, kuru mērķis ir veicināt augstu patērētāju aizsardzības līmeni visās dalībvalstīs. Nepieciešamība tuvināt dalībvalstu tiesību aktus un ES līmenī ieviest vienādus noteikumus tika saskatīta arī attiecībā uz negodīgas komercprakses jomu. Tas

¹ Līgums par Eiropas Savienību darbību (konsolidētā versija). *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, 2011, 26. oktobris, nr. C326, 12. un 13. pants.

rezultējās ar 2005. gadā pieņemto Negodīgas komercprakses direktīvu (turpmāk – NKD), kas attiecas uz negodīgu komercpraksi, kura rada kaitējumu patērētāju ekonomiskajām interesēm.²

NKD pamatmērķis ir ieviest un nodrošināt vispārēju augsta līmeņa patērētāju aizsardzību dalībvalstīs.³ Šo mērķi kā stingru nostāju par augsta līmeņa patērētāju aizsardzību vairākkārt ir apstiprinājuši arī Eiropas Savienības tiesa (turpmāk – EST) savā judikatūrā⁴, vienlaikus uzsverot efektivitātes principa nodrošināšanas būtisko lomu regulējuma īstenošanā un NKD mērķu sasniegšanā.⁵ Vērtējot ES patērētāju tiesību attīstības tendences, secināms, ka patērētāja kā ekonomiski vājākās puses (salīdzinot ar tirgotāju) tiesību koncepts Eiropas tiesību telpā nostiprinās un kļūst arvien aktuālāks, kas rezultējas ar patērētāju tiesību aizsardzības regulējuma attīstību, interpretāciju un tulkošanu par labu patērētājam.

Lai ieviestu efektīvu augsta līmeņa patērētāju tiesību aizsardzību negodīgas komercprakses jomā, NKD tiek akcentēts, ka personām vai organizācijām, kurām saskaņā ar attiecīgo valstu tiesību aktiem šajā jautājumā ir likumīgas intereses, jābūt pieejamiem tiesiskiem aizsardzības līdzekļiem, ar ko sākt tiesvedību pret negodīgu komercpraksi tiesā vai administratīvajā iestādē, kas ir kompetenta pieņemt lēmumus par sūdzībām vai sākt attiecīgu tiesvedību.⁶ Pārņemot NKD, dalībvalstīm bija iespēja izmantot izvēles brīvību, lai tiesiskos aizsardzības līdzekļus pielāgotu konkrētās valsts vajadzībām un īpatnībām. Latvijā personas, kurām ir likumīgas intereses apkarot negodīgu komercpraksi (parasti tie ir patērētāji), var ierosināt negodīgas komercprakses gadījuma izskatīšanu Patērētāju tiesību aizsardzības centrā (turpmāk – PTAC) vai Veselības inspekcijā (turpmāk – VI) vai/un celt prasību vispārējās jurisdikcijas tiesā.

Iepazīstoties ar negodīgas komercprakses uzraudzības iestāžu (PTAC un VI) praksi un tās īstenošanu saskaņā ar Negodīgas komercprakses aizlieguma likuma (turpmāk – NKAL) 15. panta pirmajā daļā noteiktajiem kritērijiem, jāsecina, ka negodīgas komercprakses lietas izskatīšanas sākšana iestādēs ir atkarīga no trīs kumulatīviem kritērijiem: 1) iestādes uzraudzības prioritātēm, 2) ietekmes uz patērētāju kolektīvajām interesēm un 3) līdzsvara uzraudzībā. Trešais kritērijs vēl pagaidām nav plaši izmantots iestāžu praksē, taču pirmie divi, proti, iestādes uzraudzības prioritātes un ietekme uz patērētāju kolektīvajām interesēm, bieži ir pamats, lai nesāktu negodīgas komercprakses lietas, neraugoties uz to, ka attiecīgajos gadījumos ir spilgti konstatējamas negodīgas komercprakses pazīmes.

² Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2005/29/EK (2005. gada 11. maijs), kas attiecas uz uzņēmēju negodīgu komercpraksi iekšējā tirgū attiecībā pret patērētājiem un ar kuru groza Padomes Direktīvu 84/450/EEK un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 97/7/EK, 98/27/EK un 2002/65/EK, un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (EK) Nr. 2006/2004 (“Negodīgas komercprakses direktīva”). *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, 2005, 11. jūnijs, L 149, 1. pants.

³ Turpat, preambulas 5., 6. un 11. apsvērumi.

⁴ Piemēram, EST 16.04.2015. spriedums lietā C-388/13 *Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság v. UPC Magyarország Kft.*

⁵ Piemēram, EST 17.01.2013. spriedums lietā C-206/11 *Köck*; EST 17.07.2014. spriedums lietā C-169/14 *Juan Carlos Sánchez Morcillo, María del Carmen Abril García v. Banco Bilbao Vizcaya Argentaria, SA.*

⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2005/29/EK (2005. gada 11. maijs), kas attiecas uz uzņēmēju negodīgu komercpraksi iekšējā tirgū attiecībā pret patērētājiem un ar kuru groza Padomes Direktīvu 84/450/EEK un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 97/7/EK, 98/27/EK un 2002/65/EK, un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (EK) Nr. 2006/2004 (“Negodīgas komercprakses direktīva”). *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, 2005, 11. jūnijs, L 149, 21. apsvērumi.

Negodīga komercprakse var tikt īstenota ļoti daudzveidīgās jomās, piemēram, apsaimniekošanā, finanšu pakalpojumos, e-komercijā, preču pārdošanā, reklāmās. Līdz ar to ir saprotams, ka uzraudzības iestādes kapacitāte līdzšinējās prakses, normatīvo aktu prasību un smagnējā administratīvā procesa situācijā nav pietiekama, lai izvērtētu un apkarotu visus negodīgas komercprakses gadījumus. Tādējādi daudzus negodīgas komercprakses gadījumus iestādes atsakās izvērtēt vai apkarot, pamatojoties uz iestādes uzraudzības prioritātēm un ietekmi uz patērētāju kolektīvajām interesēm. Tas savukārt nostāda patērētāju nelabvēlīgā un sarežģītā tiesiskajā situācijā, jo patērētājs tieši nevar ietekmēt iestādes noteiktās uzraudzības prioritātes un patērētājam būtu nesamērīgi grūti sagādāt pierādījumus faktam, ka konkrētā tirgotāja negodīgā komercprakse ir skārusi arī citas privātpersonas, tas ir, radījusi būtisku kaitējumu patērētāju kolektīvajām interesēm. Līdz ar to patērētāja vienīgais tiesību aizstāvības mehānisms ir vērsšanās vispārējās jurisdikcijas tiesā. Proti, personām, kurām ir likumīgas intereses apkarot negodīgu komercpraksi, ir iespēja vērsties tiesā vispārējā kārtībā (piemēram, lūdzot tiesu aizliegt negodīgas komercprakses īstenošanu) vai, izmantojot NKAL 4¹. pantu, celt prasību tiesā par kaitējuma atlīdzināšanu. Neraugoties uz prasības veidu, personai, vērstoties tiesā, ir jāievēro pušu sacīkstes princips. Pašreizējā situācijā tas nozīmē, ka patērētājam (ekonomiski vājākai pusei, salīdzinot ar tirgotāju) ir jāpierāda negodīga komercprakse, kas ir ļoti sarežģīts un komplicēts tiesību institūts, ko bieži vien neizprot pat juristi. Līdz ar to secināms, ka tiesas aizsardzība nav efektīvs līdzeklis, lai aizsargātu patērētāju no negodīgas komercprakses, īpaši gadījumos, kad negodīgas komercprakses kaitējums konkrētajam patērētājam ir mantiski niecīgs, salīdzinot ar tiesāšanās procesa iespējamajām izmaksām un riskiem.

Šie Latvijā ieviestie tiesiskie aizsardzības līdzekļi attiecībā uz negodīgu komercpraksi ir iemesls, kāpēc patērētāji neaizstāv savas tiesības, jo, pirmkārt, nezina par savām tiesībām (tostarp neatpazīst negodīgu komercpraksi); otrkārt, patērētāji neredz rezultātu, jo juridiskais process ir sarežģīts un dārgs; treškārt, nav izveidojusies prakse un “iestāšanās par savām tiesībām” kultūra. Tas tirgotājos raisa nesodāmības izjūtu, tādējādi negodīga komercprakse tiek īstenota, līdz lieta kļūst publiska, iesaistās sabiedrība un mediji. Teikto spilgti raksturo *airBaltic*⁷ un Pilsētas zemes dienesta⁸ lietas, kad no negodīgas komercprakses īstenošanas tirgotājus neattur pat PTAC lēmumi un naudas sodi, jo ieguvums no prettiesiskās darbības ir daudz lielāks nekā maksājamo naudas sodu un piespiedu naudas apmēri valstij. Šādas situācijas rada lielus zaudējumus patērētāju kopumam. Bieži vien vienam patērētājam radītie zaudējumi nav lieli, bet, ņemot vērā, ka negodīga komercprakse skar daudzus patērētājus, kopējie zaudējumi patērētājiem var sasniegt ļoti lielus apmērus, kas attiecīgi jau sāk kropļot Latvijas un ES tirgu un konkurenci.

Saskaņā ar NKD ir pareizi aizsargāt visus patērētājus pret negodīgu komercpraksi⁹, taču patlaban Latvijā esošie tiesiskie aizsardzības līdzekļi nav piemēroti

⁷ Patērētāju tiesību aizsardzības centra 2007. gada 18. jūnija lēmums patērētāju tiesību pārkāpuma lietā Nr. 33-pt. Pieejams: http://www.ptac.gov.lv/sites/default/files/lemums_nr.33_pt_2007.06.07_as_air_baltic_corporation.pdf [aplūkots 16.03.2018.].

⁸ Patērētāju tiesību aizsardzības centra 2017. gada 7. septembra lēmums patērētāju kolektīvo interešu pārkāpuma lietā Nr. 22-pk. Pieejams: http://www.ptac.gov.lv/sites/default/files/pilsetas_zemes_dienests_07092017_izraksts.pdf [aplūkots 16.03.2018.].

⁹ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2005/29/EK (2005. gada 11. maijs), kas attiecas uz uzņēmēju negodīgu komercpraksi iekšējā tirgū attiecībā pret patērētājiem un ar kuru groza Padomes Direktīvu

un efektīvi, lai nodrošinātu augstu patērētāju tiesību aizsardzības līmeni. Tādējādi būtu rosināms izvērtēt nepieciešamību paplašināt uzraudzības iestādes tiesības un mainīt līdzšinējo praksi. Proti, uzraudzībai nav jābalstās tikai uz iestādes prioritātēm un ietekmi uz patērētāju kolektīvajām interesēm, kā tas ir Latvijā. To, ka kritērijs – ietekme uz patērētāju kolektīvajām interesēm – ir jāizmanto sankcijas smaguma noteikšanai, nevis lietas sākšanai/nesākšanai, jau ir apstiprinājusi ES tiesa savā judikatūrā.¹⁰ Līdz ar to Latvijas uzraudzības iestādēm būtu ieteicams mainīt līdzšinējo praksi, izstrādājot patērētājam samērīgi izpildāmus, konkrētus un skaidrus kritērijus, kuru gadījumā iestādē sāk negodīgas komercprakses izvērtēšanu un/vai apkaršanu neatkarīgi no tā, vai negodīga komercprakse ir skārusi patērētāju kolektīvās intereses, radījusi zaudējumus patērētājiem, īstenota ar nodomu vai neuzmanības dēļ, iekļaujas iestādes uzraudzības prioritātēs vai rada/nerada līdzsvaru uzraudzībā. Attiecībā uz iestādes tiesību paplašināšanu būtu jāizvērtē nepieciešamība grozīt normatīvos aktus, paredzot, ka uzraudzības iestādes var pieņemt saistošu lēmumu arī tad, ja skarts tikai viens patērētājs. Ja iestāde būtisku apstākļu dēļ nepieņem šādu lēmumu, tad iestādei patērētājam ir jādod pirmšķietams (nesaistošs) vērtējums par īstenotās komercprakses pret patērētāju atbilstību/neatbilstību normatīvo aktu prasībām, tādā veidā dodot patērētājam tik svarīgo pirmo juridisko vērtējumu, kas būtu pamats patērētājam izvērtēt nepieciešamību vērsties tiesā savu individuālo tiesību aizsardzības nodrošināšanai un/vai kaitējuma atlīdzināšanai.

Ņemot vērā Latvijas pašreizējo tiesisko situāciju negodīgas komercprakses jomā un ārpus tiesas patērētāju tiesību aizsardzības līdzekļu neefektivitāti, tiesas mehānisma iedarbināšana ir vienīgais līdzeklis, kā patērētājs var neatkarīgi mēģināt aizsargāt savas aizskartās tiesiskās intereses gadījumos, kad uzraudzības iestādes atsakās lietu ierosināt, pamatojot to ar vispārīgiem uzraudzības kritērijiem. Ievērojot to, ka patērētājs ir ekonomiski vājāks un juridiski mazāk pieredzējis, salīdzinot ar tirgotāju,¹¹ proti, patērētājs tiesību sistēmā ir atzīstams par īpaši aizsargājamu subjektu, būtu izvērtējama nepieciešamība ierobežot pušu sacīkstes principu, normatīvi NKAL nostiprinot tiesas pienākumu pēc savas ierosmes pārbaudīt negodīgas komercprakses esamību, savukārt tirgotājam NKAL uzliekot pienākumu sagādāt tiesai pietiekamus pierādījumus par tā apgalvoto faktu patiesumu, tādējādi daļu patērētāja pierādīšanas pienākuma pārceļot uz tirgotāju. Ar šiem normatīvo aktu grozījumiem tiktu būtiski uzlaboti un efektīvizēti patērētāju tiesību aizsardzības līdzekļi negodīgas komercprakses jomā.

Kopsavilkums

1. Patērētāja kā ekonomiski vājākās puses (salīdzinot ar tirgotāju) tiesību koncepts Eiropas tiesību telpā nostiprinās un kļūst arvien aktuālāks, kas rezultējas ar patērētājam labvēlīgāku normatīvā regulējuma ieviešanu, tā interpretāciju un tulkošanu par labu patērētājam.

84/450/EEK un Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 97/7/EK, 98/27/EK un 2002/65/EK, un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (EK) Nr. 2006/2004 ("Negodīgas komercprakses direktīva"). *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, 2005, 11. jūnijs, L 149, 18. apsvērums.

¹⁰ Piemēram, EST 16.04.2015. spriedums lietā C-388/13 *Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság v. UPC Magyarország Kft.*

¹¹ Piemēram, EST 03.10.2013. spriedums lietā C-59/12 *Zentrale zur Bekämpfung unlauteren Wettbewerbs.*

2. Pašlaik negodīgas komercprakses lietas izskatīšanas sāksana/nesāksana Latvijas uzraudzības iestādēs ir atkarīga no trīs NKAL nostiprinātajiem kumulatīvajiem kritērijiem: 1) iestādes uzraudzības prioritātēm, 2) ietekmes uz patērētāju kolektīvajām interesēm un 3) līdzsvara uzraudzībā. To piemērošana nostāda patērētāju nelabvēlīgā un tiesiski sarežģītā situācijā, jo patērētājs tieši nevar ietekmēt iestādes noteiktās uzraudzības prioritātes un patērētājam būtu nesamērīgi grūti sagādāt pierādījumus, ka konkrētā tirgotāja negodīgā komercprakse ir skārusi arī citas privātpersonas, tas ir, radījusi būtisku kaitējumu patērētāju kolektīvajām interesēm. Teiktais konfrontē ar NKD un EST judikatūru, kas nosaka dalībvalstu pienākumu aizsargāt visus patērētājus pret negodīgu komercpraksi.
3. Ņemot vērā Latvijā esošo problemātiku ārpustiesas strīdu risināšanā negodīgas komercprakses jomā, patērētāja vienīgais tiesību aizstāvības mehānisms ir vēršanās vispārējās jurisdikcijas tiesā, kur tiesāšanās procesa pamatā ir pušu sacīkstes princips. Ekonomiski vājākajai pusei – patērētājam – tiesāšanās nav efektīvs līdzeklis savu tiesību aizsardzībā negodīgas komercprakses gadījumā, jo tās pierādīšana pēc pušu sacīkstes principa ir juridiski sarežģīta un vidusmēra patērētājam grūti īstenojama.
4. Pašreiz Latvijā esošie tiesiskie aizsardzības līdzekļi (vēršanās uzraudzības iestādēs vai tiesā) nav piemēroti un efektīvi, lai nodrošinātu augstu patērētāju tiesību aizsardzības līmeni, kas ir pretrunā NKD noteiktajam.
5. Latvijas uzraudzības iestādēm būtu ieteicams mainīt līdzšinējo praksi, izstrādājot patērētājam samērīgi izpildāmus, konkrētus un skaidrus kritērijus, kuru gadījumā iestādē tiek sākta negodīgas komercprakses izvērtēšana un/vai apkarošana neatkarīgi no tā, vai negodīga komercprakse ir skārusi patērētāju kolektīvās intereses, radījusi zaudējumus patērētājiem, īstenota ar nodomu vai neuzmanības dēļ, iekļaujās iestādes uzraudzības prioritātēs vai rada/nerada līdzsvaru uzraudzībā.
6. Ieteicams grozīt Patērētāju tiesību aizsardzības likumu, paredzot, ka uzraudzības iestādes var pieņemt saistošu lēmumu arī tad, ja skarts ir tikai viens patērētājs. Ja iestāde pamatotu apstākļu dēļ nepieņem šādu lēmumu, tad iestādei patērētājam ir jānodod pirmšķietams (nesaistošs) vērtējums par īstenotās komercprakses pret patērētāju atbilstību/neatbilstību normatīvo aktu prasībām. Vērtējums būtu jābalsta uz patērētāja sniegto informāciju un pierādījumiem, nepieciešamības gadījumā pieprasot paskaidrojumus no tirgotāja. Šī vērtējuma mērķis ir atvieglot patērētāja spēju izlemt, vai vēršanās tiesā savu tiesību aizstāvībai varētu būt pamatota un pierādāma.
7. Izvērtējama iespēja ierobežot pušu sacīkstes principu civilprocesā, normatīvi NKAL nostiprinot tiesas pienākumu pēc savas ierosmes pārbaudīt negodīgas komercprakses esamību, savukārt tirgotājam NKAL uzliktot pienākumu sagādāt tiesai pietiekamus pierādījumus par tā apgalvoto faktu patiesumu, tādējādi daļu pierādīšanas pienākuma uzliktot tirgotājam.

SEKCIJA

**“TIESISKĀS UN DEMOKRĀTISKAS
VALSTS ATJAUNOŠANAS PIEREDZE
UN MĀCĪBAS LATVIJAS REPUBLIKĀ
PĒC SUVERENITĀTES ATJAUNOŠANAS
DE FACTO (1990–1991)”**

ĪPAŠUMA DENACIONALIZĀCIJAS PROBLĒMU RISINĀJUMI TIESU NOLĒMUMOS LATVIJĀ PĒC NEATKARĪBAS ATJAUNOŠANAS *DE FACTO*

SOLUTIONS TO ISSUES OF PROPERTY DENATIONALISATION IN COURT RULINGS IN LATVIA FOLLOWING RESTORATION OF INDEPENDENCE *DE FACTO*

Jānis Lazdiņš, Dr. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras profesors

Summary

The article is dedicated to the analysis of court rulings with the aim of analysing the importance of court judicature in restitution of the right to property in Latvia following the restoration of independence *de facto* in 1990–1991. The judicial power in Latvia is independent, and its task is not only to apply and interpret regulatory legal acts, but also to rectify the legislator's errors. The assessment of court rulings shows that the framework for denationalisation of property in Latvia, was generally legally valid and proves that, as regards socially sensitive matters, an independent judicial power may do more to reinforce the rule of law in a democratic state than a legislator that is guided by populism. Findings made by scholars of law are important in the reasoning provided in court rulings.

Atslēgvārdi: nacionalizācija, denacionalizācija, ipašums, tiesu vara, neatkarība

Keywords: nationalization, denationalisation, property, judicial power, independence

Ievads

Likums nosaka mūsu tiesības. Likuma nezināšana neatbrīvo no atbildības. To tēlaini māca arī latviešu tautas gudrība – *kas nezina likumu, tas dabū pa plikumu*. Tomēr likums nav visuvarens, kā tas var šķist no nupat rakstītā. Ne velti par pasauleslavenu ir kļuvis profesora Franca Gamilšēga (*Franz Gamillscheg*) rakstītītes – nevis likums, bet “tiesnešu tiesības ir mūsu liktenis” vai “tiesnešu tiesības paliek mūsu liktenis”¹. Protams, tiesa nedrīkst aizstāt likumdevēju. Tās nav arī nepieciešams. Demokrātiskā un tiesiskā valstī tiek īstenots varas dalīšanas princips. Tā ietvarā valsts varas gan līdzsvaro viena otru, gan sadarbojas ar mērķi nodrošināt tiesiskumu/taisnīgumu, kurā centrālo vietu ieņem cilvēka cieņas

¹ Citēts no: Brox H., Rütters B. *Arbeitsrecht*. 15., neubearbeitete Auflage. Stuttgart, Berlin, Köln: Kohlhammer, 2002, S. 41; Rütters B., Fischer Ch. (unter Mitarbeit von Birk A.). *Rechtstheorie. Begriff, Geltung und Anwendung des Rechts*. 5., neubearbeitete Auflage. München: Verlag C. H. Beck, 2010, S. 146.

neaižskaramība.² Piemēram, Latvijas Republikas Satversmes tiesa (turpmāk – Satversmes tiesa) “[...] noteiktās kompetences ietvaros izskata lietas par likumu un citu normatīvo aktu atbilstību Satversmei [...]”.³ Tāpēc tiesu varas pienākums ir ne tikai normatīvu tiesību aktu piemērošana un interpretācija, bet arī likumdevēja kļūdu labošana. Lai to īstenotu, Latvijā kā demokrātiskā republikā⁴ tiesu vara ir neatkarīga un tiesneši no amata ir neatceļami, izņemot likumā stingri noteiktos gadījumos.⁵

Lai arī kopš neatkarības atjaunošanas drīz būs pagājuši 30 gadi, pēdējie grozījumi ar īpašuma denacionalizācijas procesā pieļauto kļūdu labošanu tika izdarīti vēl pagājušajā gadā (2017).⁶ Līdz ar to izvēlētā tēma atrodas joprojām dinamiskā attīstības procesā. Atsaucoties uz profesora Dītriha Andreja Lēbera rakstīto par starpkaru Latvijas Senāta judikatūru kā “zelta bedri” tiesiskiem nolēmumiem⁷, autors, pārfrāzējot profesora rakstīto, tēmas aktualitātes pamatošanai izvirza tēzi par mūsdienu tiesu judikatūru kā “zelta bedri” tiesiskiem nolēmumiem, bez kuru analīzes nav iedomājama īpašuma denacionalizācijas tiesiskās dabas izpratne pēc būtības.

Tiesu prakse par īpašuma tiesību atjaunošanu ir plaša. Vienā nelielā publikācijā nav iespējams apskatīt visus ar īpašuma denacionalizāciju saistītus gadījumus. Tāpēc raksta mērķis tiek sašaurināts ar atsevišķu, autora ieskatā būtisku, ar īpašuma denacionalizāciju saistītu aspektu analīzi, atjaunojot Latvijas Republiku kā demokrātisku un tiesisku valsti valsts nepārtrauktības prasības kontekstā.

1. Īpašuma denacionalizācijas ietvara tiesiskums

Īpašuma denacionalizācija Latvijā bija orientēta uz nekustamā īpašuma tiesību atjaunošanu.⁸ Tiesību atjaunošana uz kustamo īpašumu bija izņēmums no vispārējās kārtības, bet nacionalizēto noguldījumu vērtība netika kompensēta vispār. Tātad īpašuma tiesību atjaunošana Latvijā nebija visaptveroša.⁹ Arī nekustamā īpašuma tiesību atjaunošana dabā visos gadījumos nebija iespējama. Nedrīkstēja

² Sk., piemēram: Kant I. Zum ewigen Frieden: ein philosophischer Entwurf. Hrsg. von R. Malter. Stuttgart: Ph. Reclam jun., 2008, S. 49.

³ Satversmes tiesas likums: LV likums. Pieņemts 05.06.1996. [aplūkots 14.01.2018.], 1. pants, 1. daļa. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=63354> [aplūkots 14.01.2018.].

⁴ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922. [aplūkots 14.01.2018.], 1. pants; Par tiesu varu: LV likums. Pieņemts 15.12.1992. [aplūkots 14.01.2018.], 1. pants 1. daļa

⁵ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922. 84. pants. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980> [aplūkots 14.01.2018.].

⁶ Grozījums likumā “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās”: LV likums. Pieņemts 22.06.2017. [aplūkots 14.03.2018.]. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291863-grozijums-likuma-par-zemes-reformu-latvijas-republikas-pilsetas->, 12. pants 2.¹ daļa; Grozījumi likumā “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”: LV likums. Pieņemts 01.06.2017. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291455-grozijumi-likuma-par-valsts-un-pasvaldibu-dzivojamo-maju-privatizaciju-> [aplūkots 14.03.2018.], 54. pants 2. daļa.

⁷ Latvijas Senāts, 1918–1940: rādītājs Latvijas Senāta spriedumu krājumiem. D. A. Lēbera red. 1. sēj.: Ievads. Rīga: D. A. Lēbers, 1997, 11. lpp.

⁸ Lazdiņš J. Īpašuma denacionalizācija Latvijas Republikā. Grām.: *Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā*. Autoru kolektīvs prof. T. Jundža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 362.–363. lpp.

⁹ Lazdiņš J. Besonderheiten des Erbrechts in Bezug auf die Entstaatlichung der Immobilien in Lettland in den neunziger Jahren des 20. Jahrhunderts, in: *Judiciary and society between privacy and publicity*. 8th Conference on Legal History in the Baltic Sea Area, 3rd-6th September 2015, Toruń. Reviewer: prof. dr. hab. Stanisław Salmonowicz. Toruń: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2016, S. 281.

ignorēt faktiskās tiesiskās attiecības. Tā, piemēram, nedrīkstēja neatzīt labticīga īpašnieka tiesības, kas padomju varas gados likumīgi bija ieguvis īpašuma tiesības uz namīpašumu; valsts ekonomikas stabilitātes vārdā bija jāsauglabā jaunizveidotas, tirgus ekonomikai atbilstošas lauku saimniecības¹⁰; nebija pieļaujams denacionalizēt zemes, uz kurām atradās publiski ceļi, nacionālas sporta bāzes utt.¹¹ Lai arī bijušajiem īpašniekiem un viņu mantiniekiem (turpmāk – bijušie īpašnieki) tika dotas tiesības pretendēt uz līdzvērtīga nekustamā īpašuma ierādīšanu vai kompensāciju, šķēršļi bijušo īpašuma tiesību atjaunošanā kļuva par nozīmīgu, lai arī leģītimu, bijušo īpašnieku tiesību ierobežojumu.¹²

Bijušo īpašnieku īpašuma tiesību ierobežojumi tika atrunāti ne tikai nacionālo tiesību līmenī, bet arī pievienojoties starptautisko tiesību aktiem. 1997. gada 4. jūnija Latvijas Republikas Saeimas likuma “Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu (turpmāk – Konvencija) ratificēšanu” 2. pants ietvēra atrunu: “Konvencijas 1. protokola 1. panta prasības¹³ neattieksies uz īpašuma reformu, kas regulē PSRS veiktās aneksijas laikā nacionalizēto, konfiscēto, kolektivizēto vai citādā veidā nelikumīgi eksproprietēto īpašumu atdošanu vai kompensācijas izmaksu bijušajiem īpašniekiem vai viņu mantiniekiem, kā arī lauksaimniecības uzņēmumu, zvejnieku kolhozu un valsts un pašvaldību īpašumu privatizāciju”.¹⁴

Latvijas Republikas normatīvie tiesību akti un starptautiskās saistības nosaka valsts atbildības ietvaru īpašuma tiesību aizsardzībā, bet faktiski neskaidro šādas tiesību politikas motīvus. To savos nolēmumos ir darījusi tiesu vara. Centrālo vietu šajā sakarā ieņem Satversmes tiesa. Tā Satversmes tiesas 2003. gada 25. marta spriedumā norāda:

“Latvijas valsts nav atbildīga par cilvēktiesību pārkāpumiem, arī par īpašuma nacionalizāciju, ko pusgadsimtu ilgajā laikā posmā bija izdarījusi okupācijas vara.

¹⁰ Piemēram, tā dēvētās “Breša zemnieku” saimniecības. “Breša zemnieku” saimniecības izveidojās pēdējā padomju agrārās reformas laikā (1989–1990) ar mērķi ieviest plānsaimniecības sistēmā tirgus ekonomikas elementus. Pats jēdziens tika atvasināts Latvijas PSR Ministru padomes priekšsēdētāja Viļņa Edvīna Breša uzvārda, kura laikā notika šī reforma. Vairāk sk.: Lazdiņš J. Zemes īpašuma nacionalizācijas un denacionalizācijas pieredze Latvijā (19.–21. gadsimts). *Likums un Tiesības*, 2005, 7. sēj., nr. 6 (70), 175. lpp.

¹¹ Sk.: Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās: LV likums. Pieņemts 20.11.1991. [aplūkots 15.01.2018.]. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=70467> [aplūkots 15.01.2018.], 12. pants; Par zemes reformu Latvijas Republikas lauku apvidos: LV likums. Pieņemts 21.11.1990. 12. pants. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=72849> [aplūkots 15.01.2018.].

¹² Lazdiņš J. Aspects of the Denationalisation of Land Property in the Republic of Latvia after the Restoration of Independence de facto, at: Collection of Research Papers in Conjunction with the 6th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia Constitutional Values in Contemporary Legal Space II. 16–17 November, 2016. Rīga: University of Latvia Press, 2017. Pieejams: http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/apgads/PDF/Book_Juristu_6_konf_II-dalja.pdf [aplūkots 15.01.2018.], pp. 30–42.

¹³ Konvencijas 1. protokola 1. panta teksts: “Jebkurai fiziskai vai juridiskai personai ir tiesības uz īpašumu. Nevienam nedrīkst atņemt viņa īpašumu, izņemot, ja tas notiek sabiedrības interesēs un apstākļos, kas noteikti ar likumu un atbilst vispārējiem starptautisko tiesību principiem. Minētie nosacījumi nekādā veidā nedrīkst ierobežot valsts tiesības izdot tāds likumus, kādus tā uzskata par nepieciešamiem, lai kontrolētu īpašuma izmantošanu saskaņā ar vispārējām interesēm, vai lai nodrošinātu nodokļu vai citu maksājumu vai sodu samaksu.”

¹⁴ Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu (04.06.1997.). Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/43857-par-1950-gada-4-novembra-eiropas-cilveka-tiesibu-un-pamatbrivibu-aizsardzibas-konvenciju-un-tas-1-2-4-7-un-11-protokolu#p1&pd=1> [aplūkots 14.01.2018.].

Latvijas Republikai nav iespēju un nav arī pienākuma pilnīgi atlīdzināt visus zaudējumus, kas personām nodarīti okupācijas varas darbību rezultātā^{15,16}

Tādējādi “[a]tjaunojot neatkarīgās Latvijas tiesību sistēmu, likumdevējam, ievērojot tiesiskas valsts principus, bija pienākums veikt pasākumus, lai **iespēju robežās**¹⁷ izlīdzinātu arī iepriekšējā režīma nodarītos zaudējumus un atjaunotu taisnīgumu”¹⁸.

No vienas puses, nacionalizēto īpašumu denacionalizācija ir būtisks aspekts Latvijas Republikas nepārtrauktības pamatošanā.¹⁹ Tāpēc īpašuma tiesību atjaunošana ir apskatāma kā Latvijas valsts pienākums.²⁰ No otras puses, kā to pilnīgi pamatoti norāda Satversmes tiesa, īpašuma tiesību atjaunošana neuzliek valstij neizpildāmu pienākumu atjaunot absolūtu vēsturisko taisnīgumu.²¹ Autora ieskatā, atteikšanās no domas par visaptverošu īpašuma denacionalizāciju vai jebkura bijušā īpašuma vērtības kompensēšanu bija leģitīma. Tā, piemēram, neierobežotu kustamā īpašuma kompensēšanu var īstenot vienīgi uz valsts budžeta līdzekļu pamata, t. i., visu Latvijas nodokļu maksātāju rēķina. Tomēr Latvijas nodokļu maksātājs nav atbildīgs par okupācijas varu nodarītiem zaudējumiem vienai sabiedrības daļai.

Īpašuma denacionalizācijas procesā īpaša vieta ir ierādāma arī vienlīdzības principam atbilstoši Satversmes tiesas interpretācijai:

“[...] vienlīdzības princips liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos”²² un tādējādi ir “[...] pretrunā ar Satversmes 91. panta pirmajā teikumā nostiprināto vienlīdzības principu”²³

Pēc Latvijas okupācijas (1940)²⁴ Abrenes pilsēta un seši²⁵ Abrenes apriņķa pagasti (turpmāk – Abrenes apriņķis) tika iekļauti Krievijas FPSR sastāvā (1944)²⁶. 1992. gada 22. janvārī Latvijas Republikas Augstākā Padome paziņoja par Latvijas teritoriālo grozījumu neatzīšanu, pieņemot lēmumu “Par Abrenes pilsētas un sešu Abrenes apriņķa pagastu aneksijas neatzīšanu”²⁷. Diemžēl politiskā situācija Eiropā mainījās. Ar Satversmes tiesas 2007. gada 29. decembra spriedumu tika legalizēta

¹⁵ Autora izcēlums treknrakstā.

¹⁶ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 25.03.2003. spriedums lietā Nr. 2002-12-01, secinājumu daļas 1. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=73143> [aplūkots 15.01.2018.].

¹⁷ Autora izcēlums treknrakstā.

¹⁸ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 28.11.2011 spriedums lietā Nr. 2011-02-01, 8.1. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2011-02-01_Spriedums.pdf [aplūkots 15.01.2018.].

¹⁹ Lazdiņš J. Denacionalizācija. Lazdiņš Jānis (zin. red.); Kučs Arturs; Jānis Pleps; Gunārs Kusiņš. Latvijas valsts tiesību avoti. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 429.–432. lpp.

²⁰ Kerikmäe T. Joamets K., Pleps J., Rodiņa A., Berkmanas T., Gruodytė (eds.). The Law of the Baltic States. Cham: Springer, 2017, p. 160.

²¹ Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2002-12-01, secinājumu daļas 1. punkts.

²² Latvijas Republikas Satversmes tiesas 29.12.2008. spriedums lietā Nr. 2008-37-03, 7. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2008-37-03_Spriedums.pdf [aplūkots 16.01.2018.].

²³ Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2011-02-01, 10. punkts.

²⁴ Levits E. Latvija padomju varā. Grām.: *Latvijas valsts atjaunošana. 1986–1993*. Valdis Blūzma, Ojārs Celle, Tālav Jundzis, Dītrihs Andrejs Lēbers, Egils Levits, Ļubova Zile. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 42.–43. lpp.

²⁵ Kacēnu, Upmales, Linavas, Purvmales, Augšpils un Gauru pagasti.

²⁶ Par Abrenes pilsētas un sešu Abrenes apriņķa pagastu aneksijas neatzīšanu: LV lēmums. Pieņemts 22.01.1992. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=72436> [aplūkots 15.01.2018.].

²⁷ Turpat.

minēto teritoriju piederība Krievijas Federācijai.²⁸ Tam bija arī īpašuma tiesiskas sekas. Abrenes apriņķa bijušajiem zemes īpašniekiem kļuva neiespējami atjaunot īpašuma tiesības dabā.

Bijušos Abrenes apriņķa zemes īpašniekus pielīdzināja citiem neapmierinātiem zemes īpašniekiem.²⁹ Atbilstoši Satversmes tiesas interpretācijai tas atbilda tiesiskas valsts principam, kas uzliek pienākumu iespēju robežās izlīdzināt iepriekšējā režīma nodarītos zaudējumus un atjaunot taisnīgumu.³⁰ Bijušo Abrenes apriņķa zemes īpašnieku gadījumā strīds gan nebija par līdzvērtīga īpašuma ierādīšanu, bet par ar zemes īpašuma uzmērīšanu saistīto izdevumu segšanu.

2007. gada 14. jūnijā tika izdarīti grozījumi likumā “Par zemes reformu Latvijas Republikas lauku apvidos”, kas noteica “[z]emes kadastrālo uzmērīšanu par valsts budžeta līdzekļiem, ja tā saistīta ar zemes īpašuma tiesību atjaunošanu vai zemes īpašuma kompensēšanu ar līdzvērtīgu zemi, veic tikai tajā administratīvajā teritorijā, kurā bijušie zemes īpašumi atrodas”.³¹ Pirmšķietami tas bija pamatots normatīvs regulējums, iedalot bijušos zemes īpašniekus divās kategorijās valsts budžeta līdzekļu saņemšanai zemes kadastrālai uzmērīšanai atbilstoši tam, vai zemes īpašuma tiesības tiek atjaunotas bijušajā administratīvajā teritorijā vai citur. “[.] atšķirīgajai attieksmei bija noteikts leģitīms mērķis – veicināt īpašuma tiesību atjaunošanu tās pašas administratīvās teritorijas ietvaros, panākot Latvijas valsts teritorijas vienmērīgu attīstību, kas ir visas sabiedrības interesēs”³², un tas pilnībā atbilda arī valsts nepārtrauktības pamatošanas prasībai. Tomēr Abrenes apriņķa bijušo zemes īpašnieku gadījumā īpašuma tiesību atjaunošana Abrenes apriņķī nebija iespējama, jo šīs teritorijas piederēja Krievijas Federācijai. Tātad bija situācijas, kad nebija iespējams atjaunot iepriekšējo tiesisko stāvokli objektīvu apstākļu dēļ. Šādā gadījumā ar likumu noteiktais ierobežojums valsts budžeta līdzekļu saņemšanai zemes uzmērīšanas darbu segšanai nevarēja sasniegt leģitīmu mērķi – atjaunot iepriekšējo tiesisko stāvokli un panākt vienmērīgu valsts teritorijas attīstību. Līdz ar to ar likumu noteiktais ierobežojums bija nesamērīgs. Tāpēc Satversmes tiesa pilnīgi pamatoti norādīja:

“[...] atšķirīgajai attieksmei pret personām, kuru īpašuma tiesības atjaunotas, piešķirot līdzvērtīgu zemi citā administratīvajā teritorijā no personas gribas neatkarīgu apstākļu dēļ, nav objektīva un saprātīga pamata, un tā ir pretrunā ar Satversmes 91. pantu.”³³

Lai arī Satversmes tiesa novērsa atšķirīgas attieksmes gadījumu līdz tam pastāvējušā normatīvā regulējumā, šāds tiesas nolēmums vienlaikus palielināja budžeta līdzekļu izdevumus. Var uzdot retorisku jautājumu, vai īpašuma tiesību atjaunošana uz budžeta līdzekļu rēķina vispār ir attaisnojama. Autora ieskatā – diez vai. Latvijas nodokļu maksātājam nav jāuzņemas atbildība par okupācijas varu nodarītiem zaudējumiem. Tas nav arī gadījums, kad tiesiskas valsts pienākums ir iespēju

²⁸ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 29.12.2007. spriedums lietā Nr. 2007-10-0102. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2007/04/2007-10-0102_Spriedums.pdf [aplūkots 16.01.2018.].

²⁹ Sk.: Centrālajā zemes komisijā iesniegto pieprasījumu izskatīšanas kārtība: Ministru kabineta 2008. gada 16. decembra noteikumi Nr. 1030, 7. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=185430> [aplūkots 17.01.2018.].

³⁰ Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2011-02-01, 13. punkts.

³¹ Grozījumi likumā “Par zemes reformu Latvijas Republikas lauku apvidos”: LV likums. Pieņemts: 14.06.2007., 22. pants, 1. daļa. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/159539-grozijumi-likuma-par-zemes-reformu-latvijas-republikas-lauku-apvidos-> [aplūkots 17.01.2018.].

³² Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2011-02-01, 13. punkts.

³³ Turpat, 15. punkts.

robežās izlīdzināt iepriekšējās varas nodarītos zaudējumus kādai sabiedrības daļai. Latvijas valsts pienākums bija jāierobežo ar īpašuma tiesību atjaunošanu vai līdzvērtīga īpašuma ierādīšanu. Tomēr tas ir likumdevēja politisks lēmums, nevis tiesai izšķirams jautājums.

2. Populistiski prettiesiska normatīva regulējuma atcelšana

Demokrātiskas valsts politiskās kultūras neatņemama sastāvdaļa ir populisms. Politikā cīņā par vēlētajū balsīm solīto reformu vārdā ar mērķi apmierināt pēc iespējas lielāku skaitu savu sekotāju ne vienmēr izvērtē reformas tiesiskās/prettiesiskās konsekvences. Par vienu no šādiem gadījumiem kļuva namīpašnieku un īrnieku tiesisko attiecību noregulējums.

Denacionalizēto namu īpašniekiem bija saistoši vēl padomju laikos noslēgtie dzīvokļu īres līgumi, kas paredzēja valsts tiesības noteikt īres maksu. Dzīvokļu īrnieku tiesību atstāšana brīva tirgus attiecībām uzreiz pēc valsts neatkarības atjaunošanas varēja apdraudēt valsts stabilitātes pamatus. Dzīvokļa īres maksas nekontrolēta paaugstināšana varētu izraisīt sociālo spriedzi izīrētāju/īpašnieku un īrnieku attiecībās. Līdz ar to valsts noteiktiem “īres maksas griestiem” sākotnēji bija leģitīms mērķis. Īpaši pamatots šāds namīpašnieku tiesību ierobežojums šķita rūpēs par trūcīgiem, mazturīgiem vai ģimenēm ar vairākiem bērniem.³⁴

Valsts sociālās aizsardzības politikas risināšana uz namīpašnieku rēķina tomēr nedrīkstēja turpināties mūžīgi. Normatīvā kārtā noteiktā īres maksa bieži nesedza pat nama apsaimniekošanas izdevumus. Īrnieku sociālā aizsardzība noveda daudzus namus līdz avārijas stāvoklim. Populistisku interešu vārdā – īpašnieks viens, īrnieku daudz – valsts politiskā vadība bija upurējusi Satversmē noteiktās īpašuma tiesību garantijas³⁵, kā arī no Satversmes 1. panta³⁶ izrietošos tiesiskās palāvēības un samērīguma principus.

2001. gada 5. jūlijā tika izdarīti grozījumi likumā “Par dzīvojamo telpu īri”. Tie paredzēja “īres griestu” atcelšanu 2004. gada 31. decembrī.³⁷ Pretēji sagaidāmam, 2004. gada 20. decembrī likumdevējs pagarināja regulētā dzīvokļu īres tirgus attiecības līdz 2007. gada 31. decembrim.³⁸ Denacionalizēto namu īpašniekiem nekas neatlika, kā ar konstitucionālu sūdzību vērsties Satversmes tiesā.³⁹

Satversmes tiesa lietu skatīja, balstoties uz tiesas pastāvīgo judikatūru. Viena no judikatūras atziņām norādīja, ka likumdevējam, izvēloties tiesības ierobežojošus “[...] līdzekļus, ir jāpanāk iespējami taisnīgs līdzsvars starp dažādu sabiedrības locekļu pretrunīgajām interesēm”.⁴⁰ No “īres griestu” lietas nepārprotami izrietēja,

³⁴ Lazdiņš J. Besonderheiten des Erbrechts, S. 293–294.

³⁵ 105. Ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu. Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atbildību.

³⁶ 1. Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika.

³⁷ Grozījumi likumā “Par dzīvojamo telpu īri”: LV likums. Pieņemts: 05.07.2001. Pārejas noteikumi, 4. un 5. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/26316-grozijumi-likuma-par-dzivojamo-telpu-iri-> [aplūkots 18.01.2018.].

³⁸ Grozījumi likumā “Par dzīvojamo telpu īri”: LV likums. Pieņemts 20.12.2004. Pārejas noteikumi, 4. punkts. Pieejams: <http://likumi.lv/ta/id/98777-grozijumi-likuma-par-dzivojamo-telpu-iri-> [aplūkots 18.01.2018.].

³⁹ Satversmes tiesas 2006. gada 8. martā spriedums lietā Nr. 2005-16-01. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2005-16-01_spriedums.pdf [aplūkots 18.01.2018.].

⁴⁰ Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2002-12-01. Secinājumu daļas 1. punkts.

ka likumdevējs nebija panācis taisnīgu līdzsvaru starp denacionalizēto namu īpašnieku un īrnieku interesēm.⁴¹

Satversmes tiesas darbu atviegloja profesora Kalvja Torgāna atzinums. No atzinuma izrietēja, ka dzīvokļu īpašniekiem nav tiesības noteikt īres maksu brīvi. Likums "Par dzīvojamo telpu īri" paredz, ka īres maksu nosaka, izīrētājam un īrniekam vienojoties, izvērtējot īres maksas paaugstināšanas iemeslu un finansiālo pamatojumu. Neapanākot vienošanos, strīds tiek skatīts tiesā. Tātad nekontrolēta īres maksas paaugstināšana nemaz likumīgi nebija iespējama, arī atceļot "īres griestus".⁴²

Lietas izskatīšanas procesā Satversmes tiesa pilnīgi pamatoti secināja, ka pareizi izprasts sociālās solidaritātes princips tiek īstenots ar visas sabiedrības līdzdalību, t. i., uz valsts līdzekļu rēķina. Nesamērīgi ir risināt dzīvokļu jautājumu tikai uz vienas sabiedrības daļas, t. i., denacionalizēto namu īpašnieku, rēķina. Nav pamatoti pašauties uz valsts mūžīgi regulētu dzīvokļu īres maksu un denacionalizēto namu īrnieku tiesībām maksāt būtiski mazāku īres maksu nekā līdzīgas kvalitātes citu namu dzīvokļu īrniekiem. Tirgus ekonomika nosaka citus principus. Dzīvokļu izīrēšanai ir jānodrošina to īpašniekiem arī saprātīga peļņa. Pamatojoties uz šādiem apsvērumiem, tika atcelti tā dēvētie "īres griesti". Kopš 2007. gada 1. janvāra Latvijā vairs nepastāv valstiski regulēts dzīvokļu īres tirgus.⁴³ Savukārt trūcīgu un mazturīgu cilvēku aizsardzība tiek risināta ar sociālas palīdzības starpniecību.

Līdzīga problemātika rodama tā dēvētās zemes "piespiedu nomas" attiecību regulējumā, kas skar daudzdzīvokļu dzīvojamo māju dzīvokļu īpašnieku attiecības ar denacionalizēto zemju īpašniekiem. Šīs attiecības radīja īpatnēju dalītā nekustamā īpašuma konstrukciju. Dalītā nekustamā īpašuma tiesības legalizēja Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1992. gada 7. jūlija likums "Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību".⁴⁴ Likuma mērķis legalizēt faktiski pastāvošās īpašuma attiecības tika sasniegts, taču to nevar teikt par īpašnieku turpmākajām attiecībām. Ne velti zemes reformu likumos tika noteiktas piespiedu zemes nomas attiecības.⁴⁵ Piespiedu zemes nomas attiecības gan var atzīt tikai par pagaidu noregulējumu. Piemēram, profesors Jānis Rozenfelds secina, "ka piespiedu nomas attiecības esot vērtējamas kā juridiska anomālija"⁴⁶, iesakot noteikt piespiedu nomu atbilstoši tirgus cenai vai dot tiesības dzīvokļu īpašniekiem atpirkt zemi no pašreizējiem īpašniekiem.⁴⁷

⁴¹ Lazdiņš J. Īpašuma denacionalizācija Latvijas Republikā, 374.–375. lpp.

⁴² Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2005-16-01, 6.5., 11.2. punkts.

⁴³ Turpat, 15.8., 17.4., 17.5. punkts.

⁴⁴ Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un kārtību: LV likums. Pieņemts 07.07.1992., 14. pants. Pieejams: <http://likumi.lv/doc.php?id=75530> [aplūkots 18.01.2018.].

⁴⁵ Sk.: Grozījumi likumā "Par zemes privatizāciju lauku apvidos": LV likums. Pieņemts 05.12.1996., 6. pants 4., 6. daļa. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/41651-grozijumi-likuma-par-zemes-privatizaciju-lauku-apvidos-> [aplūkots 18.01.2018.]; Grozījumi likumā "Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās": LV likums. Pieņemts 08.05.1997., 12. pants 2. daļa. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/43579-grozijumi-likuma-par-zemes-reformu-latvijas-republikas-pilsetas-> [aplūkots 18.01.2018.].

⁴⁶ Satversmes tiesas 2011. gada 27. janvāra spriedums lietā Nr. 2010-22-01, 5. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesas.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-22-01_Spriedums.pdf [aplūkots 19.01.2018.].

⁴⁷ Turpat.

Lietas skatīšanas laikā Satversmes tiesa izdarīja divus būtiskus secinājumus:

- 1) “[.] politiskus lēmumus ierobežo Satversme, tāpēc likumdevēja rīcībai jebkurā gadījumā ir jāatbilst Satversmes normām un vispārējiem tiesību principiem”⁴⁸;
- 2) piespiedu noma ir īpašs nomas veids. Tomēr arī šajā gadījumā “[.] ir nepieciešams ievērot adekvātu attiecību pret nomas maksu brīvā tirgus apstākļos”⁴⁹.

Atbilstoši izskatāmai lietai tas nozīmēja, ka likumdevējs nebija nodrošinājis adekvātu līdzsvaru starp personas pamattiesībām uz īpašumu, t. i., tiesībām uz samērīgas peļņas gūšanu no piespiedu zemes nomas attiecībām, no vienas puses, un daudzdzīvokļu namu dzīvokļu īpašnieku interesēm, no otras puses, jo “[.] likumdevējs ir ņēmis vērā tikai daudzdzīvokļu⁵⁰ mājas iemītņieku intereses, nerēķinoties ar zemes īpašnieku tiesiskajām interesēm”⁵¹. Līdz ar to par Satversmes 105. panta pirmajam⁵² un trešajam⁵³ teikumam neatbilstošu tika atzīts likuma “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” un “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” regulējums, kas nesamērīgi ierobežoja ieguldījumu atmaksāšanos, t. i., peļņas gūšanas iespējas no piespiedu zemes nomas attiecībām.⁵⁴

2016. gada 17. martā Saeima pieņēma pirmajā lasījumā likumprojektu “Piespiedu dalītā īpašuma tiesisko attiecību privatizētajās daudzdzīvokļu mājās izbeigšanas likums” (turpmāk – Pirmais likumprojekts).⁵⁵ Izstrādātais Pirmais likumprojekts nebija vērtējams viennozīmīgi. Tas paredzēja sarežģītu zemes atpirkšanas kārtību. Tas gan ir mazākais. Lielākā problēma ir dzīvokļu īpašnieku finanšu līdzekļu trūkums un bailes dzīvokļa īpašumu apgrūtināt ar hipotēku. Tāpat bija skaidrs, kā Saeimā iesniegtais likumprojekts problēmu risinātu tikai nosacīti.⁵⁶ Pat pieņemot,

⁴⁸ Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2010-22-01, 13.3. punkts.; sk. arī: Satversmes tiesas 2010. gada 1. decembra spriedums lietā Nr. 2010-21-01, 13.2. punkts. Pieejams: http://www.satv.ties.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-21-01_Spriedums.pdf [aplūkots 19.01.2018.].

⁴⁹ Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2010-22-01, 13.4. punkts.

⁵⁰ Atbilstoši likumam “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54. panta 2. daļai piespiedu nomas maksājums attiecās arī uz mākslinieku darbnīcām.

⁵¹ Satversmes tiesas 2009. gada 15. aprīļa spriedums lietā Nr. 2008-36-01, 15.1. punkts. Pieejams: http://www.satv.ties.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2008-36-01_Spriedums.pdf [aplūkots 19.01.2018.]; sk. arī: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2010-22-01, 12.3. punkts.

⁵² Ikvienam ir tiesības uz īpašumu.

⁵³ Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu.

⁵⁴ Sk.: Zemes nomas maksa 2009. un 2010. gadā nedrīkstēja pārsniegt iepriekšējam gadam aprēķināto zemes nomas maksas apmēru vairāk kā par 25 procentiem. Sk.: Grozījumi likumā “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās”: LV likums. Pieņemts: 22.10.2009. Pārejas noteikumu 7. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/199748-grozijumi-likuma-par-zemes-reformu-latvijas-republikas-pilsetas-> [aplūkots 14.03.2018.]; Grozījumi likumā “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”: LV likums. Pieņemts: 22.09.2009. Pārejas noteikumu 40. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/199749-grozijumi-likuma-par-valsts-un-pasvaldibu-dzivojamo-maju-privatizaciju-> [aplūkots 14.03.2018.].

⁵⁵ Saeima konceptuāli atbalsta regulējumu dalītā īpašuma izbeigšanai. Pieejams: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/24561-saeima-konceptuali-atbalsta-regulejumu-dalita-ipasuma-izbeigšanai> [aplūkots 10.01.2018.]; Piespiedu dalītā īpašuma attiecību tiesisko attiecību privatizētajās daudzdzīvokļu mājās izbeigšanas likums (likumprojekts): LV likumprojekts. 11. pants, 2. daļa. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/CD1A6440A69EB8BAC2257ED1003CBA2C?OpenDocument> [aplūkots 19.01.2018.].

⁵⁶ Sk.: Dārziņa L. Dalītā īpašuma un piespiedu nomas problēmu risinājumi – pagaidām daļēji. Pieejams: <http://www.lvportals.lv/visi/likumi-prakse/251355-dalita-ipasuma-un-piespiedu-nomas-problemu-risinajumi-pagaidam-daleji/> [aplūkots 19.01.2018.]; Dārziņa L. Piespiedu dalītā īpašuma izbeigšanu noteiks īpašā likumā. Pieejams: <http://m.lvportals.lv/visi/likumi-prakse/273863-piespiedu-dalita-ipasuma-izbeigšanu-noteiks-ipasa-likuma/?size=1> [aplūkots 19.01.2018.].

ka tiktu atrasts samērīgs risinājums dzīvokļu (mākslinieku darbnīcu) īpašnieku un zemes īpašnieku attiecību noregulējumā, šis nav vienīgās personas, kas ir saistītas ar piespiedu zemes nomas attiecībām.⁵⁷ Ievērojot Pirmā likumprojekta trūkumus, 2018. gada 19. aprīlī Saeima pirmajā lasījumā ir pieņēmusi jaunu likumprojektu – “Piespiedu dalītā īpašuma privatizētajās daudzdzīvokļu mājās izbeigšanas likums” (turpmāk – Otrais likumprojekts).⁵⁸ Otrais likumprojekts vairs neparedz hipotēkas nostiprināšanu uz nesamaksājušo dzīvokļu īpašnieku dzīvokļu īpašumiem, ir paredzēts valsts atbalsts dzīvokļu īpašniekiem finansējuma piesaistei dalītā īpašuma tiesības izbeigšanai u. tml. Kāda būs galīgā Otrā likumprojekta redakcija, šobrīd gan ir grūti prognozēt.

Starp šiem abiem likumprojektiem 2017. gadā likumos “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” un “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” tika izdarīti kārtējie grozījumi, kas paredzēja pakāpenisku piespiedu zemes nomas maksas samazināšanu.⁵⁹ Grozījumi apskatāmi piespiedu zemes nomas izbeigšanas kontekstā. Tomēr acīmredzami bija tas, ka piespiedu zemes nomas maksas apmēra pakāpeniska, bet nepamatota samazināšana nenodrošina saprātīgu, līdzsvarotu, objektīvu un līdz ar to taisnīgu tiesisko attiecību noregulējumu starp zemes un daudzdzīvokļu māju īpašniekiem, bet nonāk pretrunā ar Satversmē noteiktām īpašuma tiesību garantijām. Saeima nebija arī ņēmusi vērā, ka nepieciešams pārliecinošs pamatojums tam, lai atkāptos no likumdevēju saistošās Satversmes tiesas judikatūras atziņām par identisku normatīvo regulējumu. Piespiedu zemes nomas regulējuma pārskatīšanu varētu, piemēram, balstīt uz pētījumu par zemes nomas maksas tirgus izmaiņām salīdzinoši ar iepriekšējās Satversmes tiesas prakses tapšanas laiku. Tomēr šāds pētījums netika izstrādāts. Tāpat Saeima nebija paredzējusi saprātīgu pārejas laiku uz jauno tiesisko regulējumu. Ar 2018. gada 12. aprīļa spriedumu Satversmes tiesa atzina par Satversmes 105. pantam neatbilstošiem pieņemtos minētos likumu grozījumus.⁶⁰

Līdz ar to neatkarīga tiesu vara Satversmes tiesas personā ir pārliecinoši demonstrējusi, ka likumdevēja pienākumos ir atrast Satversmei atbilstošu tiesisko noregulējumu, kas samērīgi ievērotu/ierobežotu sabiedrības locekļu pretēji vērstās intereses neatkarīgi no šīs intereses pārstāvošo sabiedrības locekļu skaita.

⁵⁷ Sk.: Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās: LV likums. Pieņemts: 20.11.1991., 12. pants, 2. daļa. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=70467> [19.01.2018. red.]; Par zemes privatizāciju lauku apvidos: LV likums. Pieņemts: 09.07.1992., 6. pants, 4. un 6. daļa. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=74241> [aplūkots 19.01.2018.].

⁵⁸ Piespiedu dalītā īpašuma privatizētajās daudzdzīvokļu mājās izbeigšanas likums: LV likumprojekts. Pieņemts 19.04.2018. Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webSasaiste?OpenView&restrictcategory=1211/Lp12> [aplūkots 12.05.2018.].

⁵⁹ Sk.: Grozījums likumā “Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās”: LV likums. Pieņemts 22.06.2017. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291863-grozijums-likuma-par-zemes-reformu-latvijas-republikas-pilsetas-> [aplūkots 14.03.2018.]; Grozījumi likumā “Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju”: LV likums. Pieņemts: 01.06.2017. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/291455-grozijumi-likuma-par-valsts-un-pasvaldibu-dzivojamo-maju-privatizaciju-> [aplūkots 14.03.2018.].

⁶⁰ Satversmes tiesas 2018. gada 12. aprīļa spriedums lietā Nr. 2017-17-01. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/07/2017-17-01_Spriedums.pdf#search= [aplūkots 14.05.2018.].

3. Tiesiskuma un taisnīguma kolīzija

Otrā pasaules kara laikā lielākā daļa vācbaltiešu bija spiesti izceļot no Latvijas un atstāt dzimtenē savus nekustamos īpašumus. Izceļošana notika saskaņā ar Vācijas-Latvijas līgumu (1939) un Vācijas-PSRS vienošanos (1941). Uzreiz pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas vācbaltiešu tiesības denacionalizēt bijušos īpašumus nebija aktuālas, jo bija uzskats, ka vācbaltieši par atstātajiem īpašumiem ir saņēmuši kompensāciju. Ilgāku laiku netika sadzirdēta profesora Dītriha Andreja Lēbera (Loeber) argumentācija, ka Vācijas-Latvijas un Vācijas-PSRS līgumi nav viennozīmīgi vērtējami. Ja 1939. gada līgumā civiltiesisko pusi par atstātiem vācbaltiešu īpašumiem Latvijā bija uzticēts kārtot fiduciārai izceļošanas akciju sabiedrībai UTAG (akciju sabiedrība to arī paveica, pārdodot izceļotāju nekustamos īpašumus), tad 1941. gadā vācbaltiešu īpašumi bija jau nacionalizēti. Tādējādi vismaz pēdējiem izceļotājiem nav pamata liegt īpašuma denacionalizāciju. Tāpat tika norādīts, ka Padomju Savienības un Vācijas savstarpējās vienošanās Latvijas valstij nav saistošas.⁶¹

20. gadsimta deviņdesmito gadu beigās tomēr sākās diskusija par šo jautājumu, apstrīdot pastāvošās kārtības tiesiskumu.⁶² Šo pozīciju stiprināja arī likums "Par īpašuma tiesībām Latvijas un ārvalstu attiecībās":

"[...] saskaņā ar starptautisko tiesību pamatprincipiem jebkuru divu valstu vienošanās par trešo valsti ir prettiesiska un nav spēkā *ab initio* (no paša sākuma)".⁶³

Par laimi, Augstākā tiesa ieklausījās profesora argumentācijā.⁶⁴ Tomēr, autora ieskatā, tas neatrisināja problēmu pēc būtības. Patiesībā gan pēc Vācijas-Latvijas, gan pēc Vācijas-PSRS vienošanās vācbaltieši izceļoja un atstāja īpašumus Latvijā piespiedu kārtā. Tie vācbaltieši, kas brīvprātīgi vēlējās pamest Latviju, to izdarīja jau pēc Pirmā pasaules kara (1918). Līdz ar to vācbaltiešu izceļošana diez vai var tikt traktēta par brīvprātīgu kādā no izceļošanas gadījumiem. Arī Vācijas-Latvijas līgums drīzāk ir apskatāms kā 1939. gada 23. augusta Molotova-Ribentropa pakta un tā bēdīgi slaveno protokolu par ietekmes sfērām Eiropā starp Vāciju un PSRS sastāvdaļa⁶⁵, nevis Latvijas valsts suverēnās gribas patiens izteikums.⁶⁶ Šādā kontekstā vācbaltiešiem izmaksātā kompensācija, ja tāda tika izmaksāta, par dzimtenē atstātajiem īpašumiem iegūst otršķirīgu nozīmi.⁶⁷ Liegums daļai vācbaltiešu

⁶¹ Lēbers D. A. Augstākā tiesa un 1941. gada izceļotāju īpašumi. *Diena*, Nr. 204, 02.09.1998., 12. lpp.

⁶² Ditlev T., Vogt H. (Hrsg.) Nationalismus und Rechtsgeschichte im Ostseeraum nach 1800. Beiträge vom 5. Rechtshistorikertag im Ostseeraum 3–4 November 2008. København: Jurist- og Økonomforbundet Forlag, 2008, S. 125–126.

⁶³ Par īpašuma tiesībām Latvijas un ārvalstu attiecībās: LV likums. Pieņemts 04.09.1991., 4. pants. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=69112> [aplūkots 21.01.2018.].

⁶⁴ Sk.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi (1998). Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 1999, 196.–199. lpp.; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi (1999). Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2000, 172.–175. lpp.; Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi (1999). Rīga: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 2000, 132.–137. lpp.

⁶⁵ Vācijas un PSRS 1939. gada 23. augusta neuzbrukšanas līguma slepenais papildu protokols un Vācijas un PSRS konfidencialais protokols. Sk.: Latvijas okupācija un aneksija 1939–1940: dokumenti un materiāli. Sast. I. Grava-Kreituse u. c. Rīga: [Preses nams], 1995, 71.–72. lpp.

⁶⁶ Lēbers D. A. Latvijas valsts bojāeja 1940. gadā. Starptautiski tiesiskie aspekti. Latvijas valsts atjaunošana 1986–1993. Valdis Blūzma, Ojārs Celle, Tālavis Jundzis, Dītrihs Andrejs Lēbers, Egils Levits, Ļubova Zile. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 1998, 9.–17. lpp.

⁶⁷ Dudelis M. Par baltvāciešu īpašumiem. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/50221> [aplūkots 14.03.2017.].

atjaunot īpašuma tiesības līdzīgi citiem bijušajiem īpašniekiem tomēr pēc būtības bija netaisnīgs, ja ne formāli juridiski, tad no morāles viedokļa noteikti.⁶⁸

Kopsavilkums

1. Lai arī īpašuma tiesību atjaunošana Latvijā nebija visaptveroša, Satversmes tiesa pamatoti norāda uz ar likumu noteiktā īpašuma denacionalizācijas ietvara leģitimitāti. Latvijas Republikai nav jāuzņemas pilna atbildība par okupācijas varu nodarītiem zaudējumiem, bet tikai iespēju robežās jāizlīdzina totalitāro režīmu nodarītie zaudējumi, ievērojot tiesiskas valsts principu.
2. Satversmes tiesas nolēmumu analīze ļauj secināt, ka ar īpašuma denacionalizāciju saistītajos sociāli jutīgajos jautājumos neatkarīga tiesu vara tiesiskuma stiprināšanā demokrātiskā valstī var paveikt vairāk nekā populisma vadīts likumdevējs. Likumdevējs ne vienmēr pietiekami izvērtē pieņemtā normatīvā regulējuma tiesiskos/prettiesiskos aspektus.
3. Formāli tiesisks liegums daļai vācbaltiešu atjaunot bijušās īpašuma tiesības īpašuma denacionalizācijas ceļā ir vērtējams kā netaisnīgs, ko vācbaltiešiem nodarīja komunistiskā un nacistiskā režīma vienošanās. Līdz ar to vismaz no morāles viedokļa ne vienmēr formāls tiesiskums sasniedz arī taisnīgumu.

---

⁶⁸ Lazdiņš J. Dītrihs Andrejs Lēbers – jurists un politologs. *Jurista Vārds*, 2018, Nr. 3 (1009), 9. lpp.

PAMATNORMAS ĪSTENOŠANAS UZTURĒTĀJI: ZINĀMIE UN NEZINĀMIE

MAINTAINERS OF THE BASIC NORM IMPLEMENTATION: KNOWN AND UNKNOWN

Diāna Apse, Dr. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras docente

Summary

In the current article, the author analyses the concept of the basic norm, pointing out the factors that hindered development of a democratic and legal state in Latvia, such as lack of live and undisturbed memories, breakthrough in the transfer of experience, lack of knowledge of pre-war and interwar periods among the builders of the renewed state, and the remarkable role of resistance movement (Konstantīns Čakste, etc.) during the Second World War and the significance of this heritage in the after-war period. The author looks at the application of the basic norm to the rulings of the Constitutional Court of Latvia. The author also concludes that in a large part of the society, the above factors interfered and continue to interfere with the understanding of how the «forgetting», distortion, and ignoring of history take place. Moreover, there has been a lack of research on the continuity aspects of Latvia. The experience and learning about the validity of the basic norm in the legal consciousness was convincingly preserved, shaped, determined, and further passed on by those, who continued to apply the basic norm while defending it on the barricades. A further research should be conducted on the evolution of the understanding of the basic norm content in Latvia.

Atslēgvārdi: pamatnorma, tās īstenošana, vērtības, tiesiskā sistēma

Keywords: basic norm, its implementers, values, legal arrangement

Tā pēdējie būs pirmie un pirmie – pēdējie. Jo daudz ir aicinātu, bet maz izredzētu.
Mateja 20:16

Un, ja kas jūsu starpā grib būt pirmais, tas lai ir jūsu kalps.
Mateja 20:27

Vai nezināt, ka skrējēji stadionā gan visi skrien, bet tikai viens dabū goda algu. Skrieniet tā, ka jūs to dabūjat. Kas piedalās sacīkstēs, tas ir atturīgs visā, viņi tāpēc, lai dabūtu iznīcīgu vainagu, bet mēs neiznīcīgu.
1. Kor. 9:24–25

Ievads

Pamatnorma ir tiesību sistēmas virsotne, kas nosaka visu normu spēkā esamību. Hanss Kelzens norādījis, ka pamatnorma ir hipotētisks pieņēmums par

regulējumu, kas nosaka pirmās konstitūcijas vai jaunas konstitūcijas pieņemšanas kārtību gadījumā, kad noticis valsts iekārtas revolucionārs lūzums.¹

Pamatnorma kā atļaujoša un pilnvarojoša tiesiskās kārtības vīzija ietver sevī spēku (*Macht*), gribu, kurā iekļaujam tiesības (*Recht*), ko nosaka pieredze.

Tā piepildās H. Kelzena atziņa par valsti kā tiesisko kārtību. Kārtību, kuru nosaka griba, pieredze un izdarītās mācības. Cik varas būs tiesībām?

Revolucionāra rakstura jauna un jaunradoša norma ir suverēna lēmums nodibināt jaunu valsti un konstitucionālo kārtību.²

Latvijā nav pietiekami pētīts pamatnormas jēdziena saturs un pamatnormas īstenošanas problemātika.

Šī raksta mērķis ir aplūkot un analizēt atsevišķas pamatnormas elementu izpausmes mūsu valsts tapšanas un attīstības gaitā, pieredzi, gūto mācību un personību lomu tajā, īpaši svešas varas klātbūtnes apstākļos saistībā ar pamatnormas jēdziena satura izpratni. Pētījumam izmantotas analītiskās (dažādu veidu avotu analīze), induktīvās (no atsevišķām atziņām par pamatnormu pārejot uz vispārīgām pazīmēm), deduktīvās (no vispārīgiem faktiem izdarot atsevišķus secinājumus attiecībā uz pamatnormas saturu un piemērošanu), salīdzinošās (dažādu tiesību zinātnieku pausto atziņu salīdzinājums par pamatnormas satura izpratni) un vēsturiskās (saistībā ar pamatnormas jēdziena satura attīstības un īstenošanas evolūciju) zinātniski pētnieciskās metodes, lai skaidrotu pamatnormas satura svarīgākos elementus. Aplūkots personību – pamatnormas īstenoātāju – ieguldījums, tā pienācīgas novērtēšanas nepieciešamība sapņa par demokrātisku tiesisku valsti realizēšanā u. c. Analizēta arī tieša pamatnormas piemērošana Satversmes tiesas nolēmumos.

1. Pamatnormas elementi

Tautas lēmuma, gribas un idejas iedīgļi meklējami 1873. gada pirmo vispārīgo latviešu dziedāšanas svētku norisē, “Dievs, svētī Baltiju” izskanot!³ Arī laikmeta noskaņojuma uztveršana, fiksēšana. Pagaidu nacionālajā padomē, kuras vadošās personības spēku veidot savu valsti atrada kultūrā, bija minētās idejas turpinājums. Tas norāda, ka bija griba uzturēt pamatnormu, kura nevar realizēties bez tiesībām un valsts.

Ideoloģija ir viedokļu un uzskatu sistēma, kas kalpo demokrātijas un tiesiskuma aizsardzībai. No vienas puses, nodrošinot pamatu pieņemumam par pamatnormu un ticību tiem, kuri piemēro tiesību normas, no otras puses, kalpojot kā izglītības pamats, lai suverēns varētu noteikt un izmantot tiesisko sistēmu. Konstitucionālās tiesas loma šajā procesā ir izšķiroši svarīga.⁴

¹ Kelsen H. Introduction to the problem of Legal Theory. A Translation of the First Edition of the *Reine Rechtslehre* or Pure Theory of Law. Oxford: Clarendon Press, 2002, p. 59.

² Ibid.

³ Plašāk sk.: Apse D. Doktrīna, dogma, tiesību piemērošanas palīgīdzekļi un Satversmes kodols. Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade. *LU 71. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 345. lpp.

⁴ Rezevska D. Ideology, values, legal norms and constitutional court. Constitutional Values in Contemporary Legal Space II 16–17 November, 2016. *Collection of Research Papers in Conjunction with the 6th International Scientific Conference of the Faculty of Law of the University of Latvia*. Rīga: University of Latvia Press, 2017, p. 77.

Vērtības ir tiesību pamats, to īstenošana un aizsardzība – tiesību mērķis.⁵ Ja vērtības ir kā orientieri, kas nodrošina sabiedrības ilgtspēju, to vienojot, tad tiesības jāīsteno tā, lai sabiedrības vērtības tiktu aizsargātas vislabākajā veidā.

Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis Egils Levits, stāstot par Latvijas nācijas veidošanās pirmsākumiem, minēja 1863. gada “Pēterburgas Avīžu” nozīmi, “jaunlatviešu kustību”, Cimzes darbību, kuru carisma uzraugi pamanīja un novērtēja kā bīstamu, un laikrakstā “Proletārietis” 1903. gadā publicēto Miķeļa Valtera rakstu “Lauzieties ārā no Krievijas”, kas uzskatāms par laiku, kad dzimusi latviešu nācija. Tas nozīmē, ka 2018. gadā mēs varam svinēt Latvijas nācijas 115. dzimšanas dienu!⁶

Pamatnormas būtisks elements – nācijas vīzija par savu valsti – suverēna gribas formulējums. Seko 1918. gada 18. novembra proklamēšanas akts, 1920. gada 27. maija Deklarācija par Latvijas valsti, vispārējo tiesību principu atvasināšana no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas, tiesiskās, tiesību, tiesu utt. sistēmas izveide. Jāatzīmē, ka pamatnormai pietiek ar suverēna lēmumu un gribas izteikumu dibināt valsti, savukārt Latvijas Tautas padome proklamēšanas aktā spēja ietvert samērā plašu tiesībpolitisko vīziju par jaundibināmās valsts nākotni.⁷ Valsti var salīdzināt ar māju. Ikvienai lietai ir materiālais, formālais un darbīgais cēlonis un gala mērķis. Tā, piemēram, ceļot māju, materiālais cēlonis ir zeme un akmeņi, formālais cēlonis – iecerētais mājas plāns, gala mērķis – mājas uzcelšana, darbīgais cēlonis – celtnieki, to prasme (kā Aristoteļa “Metafizikā”, III grāmata, 2. nodaļa, 996 b. 5–8).⁸

Pamatnormas īstenošanu var aplūkot arī citādi – kā īpašu tautas stāvokli (juridiskajā apziņā esošā pārliecība par pilnvarojuma pareizību), kad no sirds ticam, ka pareizi virzāties uz noteiktu ideju vai lietu (esam mierīgi, visvareni, ir apziņa, ka šī sajūsma ved pretī mērķim, kad sasniedzam to, esam pārsteigti par pašu spējām). Nekas nesatricina mūsu ticību demokrātiskas tiesiskas valsts idejas uzvarai, drosmīgas un pilsoniskas sabiedrības uzvarai. Pamatnormas dzīvotspēju nosaka tās autoritātes spēks tautā, kas tiesības izprot atbilstoši attiecīgās valsts politiskai iekārtai, nodrošinot tiesību pareizu piemērošanu, atceroties, ka taisnīgums ir likuma spēkā esamības priekšnoteikums.

Pamatnorma nav negrozāma un uz mūžīgiem laikiem noteikta. Suverēns var grozīt pamatnormu, proti, mainīt valstī valdošo politisko režīmu un tiesību sistēmu. Pamatnormai mainoties, ir iespējama valsts virzība no demokrātiskas tiesiskas valsts uz autoritāru vai totalitāru valsti un pretējā virzienā, bet tad tā jau kļūst par citu valsti. Hansa Kelzena izvirzītā pamatnorma paver iespēju izskaidrot valsts

⁵ Grigore-Bāra E. Pienākums teikt patiesību primāri būtu jāsaprot kā aizliegums melot. *Jurista Vārds*, 04.08.2015., Nr. 30 (882), 29. lpp.

⁶ Levits E. savā lekcijā “Sabiedrības pamatvērtības un valstiskuma nākotne – Latvijā, Eiropā, pasaulē” Latvijas Universitātē 2017. gada 17. novembrī norādīja: “Valsts eksistē, ja tā pilda savus uzdevumus, nodrošina drošības, labklājības un leģitimitātes, un tiesiskuma nodibināšanas funkcijas. Mūsdienās valsts vairs nespēj viena atrisināt visas problēmas – globālās, vides problēmas, resursu saudzēšanu, globālās kapitālisma krīzes, tieši tāpēc valstīm ir jāapvienojas kooperācijās.” E. Levits valsti salīdzināja ar māju: “Valsts ir kā nasta, kurā ir jāiegulda savi līdzekļi. Tā ir kā luksuss – dzīvot savā mājā, nevis irētā istabiņā. Tā ir kā pienākums, jo mājas īpašniekam tā ir jāuztur kārtībā. Valsts ir jāapskata kritiski, vai tajā nav radušās plaisas. Pilsoņa augstākais pienākums ir uzturēt savu valsti.” Pieejams: <https://www.lu.lv/zinas/t/49589/> [aplūkots 29.01.2018.]

⁷ Pleps J. Normatīvo tiesību aktu hierarhija: profesors Hanss Kelzens un mūsdienas (II). *Likums un Tiesības*, 2007, Nr. 3, 90. lpp.

⁸ Hēgelis V. G. F. Filozofijas zinātņu enciklopēdija. Rīga: Zvaigzne, 1981, 115. lpp.

iekārtu lūzumus un tiesību sistēmas transformācijas.⁹ Galu galā tikai pamatnormas dēļ visas pozitīvās tiesības ir spēkā.¹⁰

Tātad apziņa, griba, ideoloģija, vērtības un reālās (tiesību) varas izpausme ir pamatnormas sastāvdaļas.

Pamatnormas svarīgākās aprises iezīmētas Latvijas Republikas Satversmes preambulā.

2. Personības kā pamatnormas īstenotāji

Tautas, personību pieredze nosaka gūtās mācības kvalitāti. Pamatnormas īstenotāji ir personības, kas pat visbezcerīgākajos apstākļos spēj domāt par savu valsti, par savu karogu, par savu un nākamo paaudžu nākamību. Tie bija mērķtiecīgi un darbīgi cilvēki, kas rosināja tautas atmodas laikmetu, darbojās Jaunajā strāvā, 1905. gada revolūcijā, cīnījās Latviešu strēlnieku bataljonos, strādāja Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomitejā, attīstīja Latvijas valstisko ideju pēc 1917. gada februāra revolūcijas, veidoja Pagaidu Nacionālo padomi, vērsās pret vācu okupācijas varas plāniem, komentēja Brestļitovskas līgumu, veicināja 1918. gada 11. novembra pamieru, Latvijas *de facto* atzīšanu no Anglijas, Latvijas valsts proklamēšanas aktu, atzīšanu *de jure* no sabiedrotajām valstīm līdz pat uzņemšanai Tautu Savienībā un Satversmes izveidošanai utt.¹¹

Pievērsīšos tikai atsevišķiem svarīgākajiem pamatnormas īstenotājiem un īstenošanas aspektiem.

Pamatnormas īstenotājiem piemīt sirds aicinājums iet, piedalīties, jo tieši es gribu veidot manas tautas, manas zemes nākotni, ar savu dzīvību, ar savu izlemšanu par labu Latvijas brīvībai. Pamatnormas īstenošana visbiežāk bija saistīta ar upurēšanos. Upurēšanās būtība ir atgūt dzīvību un dzīvotspēju (sk. 3. Mozus 1:3, 4, 9, 1. Mozus 8:21. par dedzināmiem un sadedzināmiem upuriem).

Arī šo personību pēcteči skaidri zina, kādai jābūt Latvijai. Kas viņi bija? Tautas dēli, meitas? Senatori un juristi, dzejnieki un citi – daudzpusīgas personības, kas veidojuši Latvijas valsti, devuši tai savu pieredzi, zināšanas, palikuši uzticīgi Latvijai arī pēc neatkarības zaudēšanas, ciešot no represijām, gadu desmitiem strādājot trimdā savas Latvijas labā.

⁹ Turpat, 94. lpp.; sk. arī: Valbērgs J. Eiropas kontinenta valstu tiesību principi un angļu-amerikāņu common law. Divas tiesību doktrīnas.

Profesors Kelsens šo sauc par “Grundnorm, die vorausgesetzt wird” jeb “Verfassung im rechtslogischen Sinne”. Pēc profesora Kelsena, šī norma nav pozitīvās tiesības, bet pieņemamākā hipotēze, lai pozitīvās tiesības vispār būtu domājamas. Ar šo normu pirmatnēji tiek noteikts tiesības radošais orgāns. Piemēram, demokrātijai tāda pamatnorma varētu būt: likums ir tas, ko tauta vēlas, izsakot savu gribu zināmā likumdošanas kārtībā. Monarhijās pamatnorma varētu būt: likums ir tas, ko monarhs pavēl. Autoritārā vadonības valstī pamatnorma varētu būt: likumi jāpieskaņo tautas vadoņa gribai. Uz vienas vai otras pamatnormas tad tiek būvēta tiesību sistēma. Kā pirmā pakāpe ir satversme pozitīvi tiesiskā nozīmē (Verfassung im positivrechtlichen Sinne) jeb konstitūcija 19. gadsimta nozīmē. Tā ir jau pozitīvās tiesības, tā sastāda to substrātu, ar kura interpretāciju nodarbojas satversmes tiesības. TMV01.01.1939. Pieejams: [http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pa|issue:/p_001_tmve1939n01|article:DIVL1186|query:ties%C4%ABbas%20ties%C4%ABbas%20\[aplūkots 19.01.2017.\]](http://www.periodika.lv/periodika2-viewer/view/index-dev.html?lang=fr#panel:pa|issue:/p_001_tmve1939n01|article:DIVL1186|query:ties%C4%ABbas%20ties%C4%ABbas%20[aplūkots 19.01.2017.])

¹⁰ Rezevska D. Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana. 2. izd. Rīga, 2015, 42. lpp.; sk. arī: Gardner J. Law as a Leap of Faith. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 9.

¹¹ Plašāk sk.: Dišlers K. Ievads Latvijas valststiesību zinātnē. Ar zinātnisko redaktoru piezīmēm. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, [XIX], 54.–90. lpp.

Latvijas Republikā ir nodrošināta tiesu varas, tostarp, judikatūras, nepārtrauktība. Tas ir būtisks aspekts Latvijas valsts kontinuitātes izpratnē.¹² Mūsdienās tas dod iespēju efektīvi izmantot starpkaru laika tiesību avotus un palīgavotus un spodrināt tiesas prestižu, cenšoties līdzināties starpkaru Latvijas tiesnešu personībām un ētikas kanoniem.

Baltijas valstu faktiskā neatkarība tika atjaunota, pamatojoties uz valstiskās nepārtrauktības doktrīnu. Baltijas valstis konstitucionāli atzina sevi par tām pašām valstīm, kuru neatkarību prettiesiski bija pārtraukusi PSRS īstenotā okupācija un inkorporācija, un izvirzīja attiecīgu atzīšanas prasību starptautiskajai kopienai. Starptautiskā kopiena šādu Baltijas valstu pašnovērtējumu ir atzinusi.¹³

Okupācijas apstākļos juridiski neatkarīga Latvijas valsts turpināja pastāvēt, lai arī tās rīcībspēja faktiski nebija īstenojama. Taču šajos ierobežotajos apstākļos tieši personības turpināja valsts tiesībspējas saglabāšanu. Viņu dzīve ļauj secināt, ka viņi drosmīgi turpināja aizsargāt un īstenot pamatnormu, nodrošinot valsts juridisko turpinātību, saistību un tiesību juridisko nepārtrauktību, uzsvēra reiz īstenoto pašnoteikšanos.

Īpaši minami Konstantīns un Mintauts Čakstes, kuru personības un darbība ietekmēja Latvijas neatkarības idejas, līdzsapņotāji: māte Justīne Čakste – Piebalgas puses sabiedriskā darbinieka Fridriha Vesera – viena no Rīgas Latviešu biedrības dibinātājiem – meita, tēvs – Jānis Čakste – pirmais Latvijas Valsts prezidents, advokāts, aktīvs sabiedriskais darbinieks.¹⁴ Viņu bērnu personības ietekmēja arī harmonija un draudzība, kas valdīja Čakstu ģimenē, vecāku viesmīlība un aktīvā sabiedriskā darbība, pašaieliedzīgs darbs biedrībās, komitejās, labdarības organizācijās, izpalīdzības un labdarības gaisotne it visā darītajā. Stipri, stalti un strādīgi. Katrs pats veido savu dzīves bagāžu, stāvot pie mūsu valsts šūpuļa un vēlākos vēstures posmos.

Pamatnormas īstenošana bija arī personības Gunārs Astra, Lidija Doroņina-Lasmane un citi. Viņi ar savas dzīves paraugu īstenoja pamatnormu, atgādinot ikvienam: “Tu esi Latvijā!” Pamatnormu īstenoja dzejnieki un kultūras darbinieki trimdā. Piemēram, dzejniece Veronika Strēlerte nepagurstoši kopa brīvas Latvijas ideju trimdā. “Cik gaišs Tu pats tai tumsas naktī bijis?” Raksturojot Baltijas ceļu – tautas gribas savienotāju un turpinātāju, viņa rakstīja: “Griba pie gribas, lai draugu pazīst no acu zibas.”

Tā izpaužas brīvība bez karadarbības – garīga, drosmīga, izturībā un mīlestībā balstīta brīvība. To apzinājās nesavtīgie barikāžu dalībnieki. Kā uzticamie pamatnormas īstenošanas uzturētāji un aizsargātāji viņi pieredzēja mūsu laikā notikušo drosmīgu sabiedrisko procesu ietekmējošu gribas saliedētību, radot cerību un atspēriena punktu pārmaiņām. Viņu paveiktais, sasniegtais, sapņotais un izveidotais (personiskajos stāstos) veido izpratni par to, ka viņi gribēja un grib dzīvot tiesiskā un demokrātiskā valstī.

¹² Lazdiņš J. Tiesu varas nepārtrauktība Latvijas Republikā. Priekšnoteikumi un nepieciešamība. Grām.: *Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā*. Autoru kolektīvs prof. T. Jundža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 359. lpp.

¹³ Pleps J. Baltijas valstu valstiskā nepārtrauktība. Grām.: *Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā*. Autoru kolektīvs prof. T. Jundža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 75. lpp.

¹⁴ No muzeja Jāņa Čakstes dzimtas mājas muzeja “Auči” vadītājas I. Freimanis stāstījuma muzeja apmeklējuma laikā 10.06.2015. Personiskā arhīva materiāli.

3. Gūtās mācības

Latvijas valsts vēstures notikumi liecina, ka mācības ir bijušas, bet lielākā daļa no tām vēl tiks analizētas nākotnē. Mintauta Čakstes mazmeita Kristīne Čakste atgādina par vēstures mācībām un to, cik trausla ir demokrātiskas valsts iekārta, cik liela ir neatkarības vērtība, cik svarīgi stiprināt valsti, lai arī turpmāk mēs varētu dzīvot neatkarīgā un demokrātiskā Latvijas Republikā. Kā mēģinājums sagrozīt vēsturisko patiesību un radīt personisku aizskārumu Čakstu dzimtai bija Jāņa Čakstes pieminekļa – demokrātiskas tiesiskas valsts simbola – apgānīšana.

Atceras Kristīne Čakste: “Tas bija šoks. Kāškrusts uz Čakstes pieminekļa... Absurds! Gestapo apcietināja abus prezidenta dēlus Konstantīnu un Mintautu, kuri darbojās pretošanās kustībā – Latvijas Centrālajā padomē. Vectēvam palaimējās izdzīvot, bet Konstantīns gāja bojā ceļā no Štuthofas uz Lauenburgas koncentrācijas nometni.”¹⁵

Par pamatnormas īstenotāju pieredzi liecina Jāņa Čakstes dzimtas dēlu vēsture: vecākais dēls, virsnieks Visvaldis, aiziet bojā Pirmajā pasaules karā; jaunākais dēls Konstantīns, jurists, nomirst Otrā pasaules kara laikā koncentrācijas nometnē; Mintauts, jurists, senators, devās trimdā uz Zviedriju; Ringolds izstudē par ārstu, strādā par Liepājas slimnīcas direktoru, vēlāk strādā Jelgavas slimnīcā, 1946. gadā Tomskā noorganizē izsūtīto bērnu atgriešanos Latvijā; “Auči” saimnieku Gedimīnu “jaunā vara” nosauca par tautas ienaidnieku, budzi, padzina no dzimtas mājām, ģimeni viņš neizveidoja, Zviedrijā viņš kļuva par fabrikas strādnieku un rūpējās par savu māti Justīni.¹⁶

Jāņa Čakstes darbu demokrātijas attīstīšanā turpināja viņa dēli – jurisprudences profesors Konstantīns Čakste un senators Mintauts Čakste.

Hitleriskās okupācijas laikā abi piedalījās Latvijas Centrālās padomes darbā, konsekventi aizstāvēt Rietumu demokrātijas un tiesiskuma ideālus, neielaižoties kolaboracionismā ar naidīgo okupācijas varu. Par to abi 1944. gadā tika apcietināti, un Konstantīns gāja bojā. Būtībā Čakstes dēli bija retie, bezmaz vai vienīgie no pilsoniskās Latvijas politiķiem, kas ekstremālā situācijā izturēja pārbaudījumu un palika uzticami demokrātijai un Satversmei.¹⁷

Konstantīns Čakste pēc aresta uzņēmās visu atbildību par nacistiem tobrīd jau zināmo organizācijas darbību, lai glābtu citus organizācijas dalībniekus. Viņš pat ieslodzījumā prata saglabāt savu optimismu un humoru, uzmundrinot citus arestētos, centās palīdzēt tiem, kas bija zaudējuši ticību nākotnei.¹⁸

Barikāžu laiks ir tautas rūdījums, griba un pēctecība cauri laikmeta absurdam dramaturģijai barikāžu ugunsgrābīšos. Vai barikāžu dalībnieki zināja visu vēstures patiesību? Pārzināja pamatnormas idejas spēka un tiesību aspektus?

¹⁵ Čakstes mazmazmeita: Latvija ir zeme, kur zāle zaļāka un debesis zilākas... Portāls nra.lv, 15.11.2013.: <http://nra.lv/latvija/106004-cakstes-mazmazmeita-latvija-ir-zeme-kur-zale-zalaka-un-debesis-zilakas.htm> [aplūkots 20.01.2017.].

¹⁶ No muzeja Jāņa Čakstes dzimtas mājas muzeja “Auči” vadītājas I. Freimanēs stāstījuma muzeja apmeklējuma laikā 10.06.2015. Personiskā arhīva materiāli.

¹⁷ Stradiņš J. Jānis Čakste un demokrātijas ideju iedibināšana Latvijā. Grām.: *Jānis Čakste. Taisnība vienmēr uzvarēs. Atziņas. Runas. Dokumenti. Raksti. Vēstules*. Otrs papildinātais un pilnveidots izdevums. Rīga: Jumava, 2009, 11. lpp.

¹⁸ Ērglis Dz. Latvijas Centrālās padomes priekšsēdētājs Konstantīns Čakste. Grām.: *Personība un demokrātijas. Metodisks līdzeklis Latvijas vēsturē*. Rīga: N.I.M.S., 2005, 55. lpp.

Ja saprotam, ka mēs nenākam tukšā vietā, bet kaut ko turpinām un kaut kas turpina mūs, tad tas ļauj šo ideju – sapni par demokrātisku tiesisku valsti – realizēt vieglāk, līdzsvarā ar pagātni, tagadni un nākotni. Tauta barikāžu laikā ar nevardarbīgu pretestību paveica neiespējamo, tās īsto spēku apliecināja apziņa, ka palīgā visdrīzāk neviens nenāks.

Nevardarbīga pretošanās var būt gan aktīva, gan pasīva. Aktīvā nevardarbīgā pretošanās ir apzināti mērķtiecīga darbošanās pret režīmu, pasīvā nevardarbīgā pretošanās nozīmē ārēji slēptu attieksmi pret režīmu, to ignorējot vai izvairoties no tā rīkojumu un prasību pildīšanas.¹⁹

Baltijas valstis 1991. gadā atjaunoja savu neatkarību četrus mēnešus pirms PSRS sabrukuma. Tauta realizēja valsts nepārtrauktību, piemēroja pamatnormu un izvēlējās demokrātisku tiesisku valsti.

Vēsturiski salīdzinošā aspektā P. Stučkas valdības (1918. gada decembris – 1920. gada janvāris) darbības rezultātu novērtējumā suverēna “attapšanās” un attīstības ceļa izvēlē notika 4–6 mēnešu laikā. Tauta izvēlējās demokrātisku tiesisku valsti.²⁰

Lielākā daļa barikāžu dalībnieku zināja, ka latviešu pretestības kustība milzīga pārspēka apstākļos darbojās neticami ilgi. Pēdējie nacionālie partizāni no meža iznāca tikai piecdesmito gadu beigās. Dubultu baznīcā viens cilvēks slēpās līdz pat atmodai. Franči ar savu vācu okupācijas laika pretestības kustību lepojas, cik var, bet mums ir iedzīts kaut kas cits. Svarīgi ir nekultivēt mītus par nodevējtautu, neļaut nomelnot inteligenci un noraidīt ņerkstēšanu par Latvijas simtgadi.²¹

Diemžēl nomelnošana un vēstures falsifikācija kā informatīvā kara sastāvdaļa arī attiecībā uz pretošanās kustību turpinās.

Pēdējās bruņotās grupas pretošanos turpināja līdz pat 1957. gada sākumam. Tieši nacionālo partizānu cīņas pēc Otrā pasaules kara beigām visspilgtāk pierādīja, ka latvieši bija gatavi cīnīties par savas valsts neatkarības atgūšanu.²²

¹⁹ Jundzis T. Nevardarbīga pretošanās padomju un nacistiskajam režīmam Latvijā (1940–1986). Grām.: *Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā*. Autoru kolektīvs prof. T. Jundža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 125. lpp.

²⁰ Grigore-Băra E. Latvian Socialist Soviet Republic (December 1918 – January 1920) as a rejected Latvian statehood alternative. Referāts, nolasīts CEENELS konferencē. LU, Rīgā] 13.01.2018. Nav publicēts. Sk. arī: The 3rd Annual CEENELS Conference Legal Traditions and Legal Identities in Central and Eastern Europe Riga, 11–13 January 2018. Pieejams: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/jf/zinas/2018/jan18/CEENELS-conference-Parallel-sessions-2017.pdf [aplūkots 20.01.2017.].

²¹ Māra Zālite, rakstot lugu par Vili Lāci, lasījusi dokumentus, kas pierāda, ka tā laika padomju ideoloģiskās frontes cīnītājiem bija dots uzdevums iesēt un audzēt latviešos domu, ka latvieši nepretojās, ka latvieši paši viens otru nodeva, viens par otru ziņoja, ka latvieši bija tie, kas sastādīja sarakstus, un tā tālāk. Paši sevi bezmaz okupējuši. Vēl šodien šai ciniskajai, tālredzīgajai okupācijas polittehnoloģijai ir vara pār cilvēku prātiem. To sistēmu vajag atmastot, jo tā darbojas joprojām. Neļaut nomelnot inteligenci un noraidīt ņerkstēšanu par Latvijas simtgadi. Dižākos cilvēkus turēt tādās pretīgās aizdomās – ir personīgs aizvainojums – un tautai – ceļš uz pašiznīcināšanos. Sk.: Zālite M. Mīts par nodevēju tautu. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/sestdiena/sestdienas-salons/mits-par-nodeveju-tautu-14189228>. [aplūkots 19.01.2017.].

²² Turčinskis Z. Bruņotā pretošanās padomju un nacistiskajai okupācijai (1940–1957). Grām.: *Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā*. Autoru kolektīvs prof. T. Jundža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas stratēģisko pētījumu centrs, 2017, 123. lpp.; Kas tad bija mežabrāļi? Precīzs viņu skaits nav zināms, bet, pēc *Mg. hist.* Zigmāra Turčinska aplēsēm, viņu bija ap 13 tūkstošiem. Tie bijuši dažādi cilvēki – tādi, kas iepriekš nebija piedalījušies karadarbībā, izvairoties no mobilizācijas leģionā vai padomju armijā, saimnieki, kas bija dienējuši palīgpolicijā, bijušie leģionāri un arī tādi, kuri bēga no represijām. “Ir reģionālas atšķirības – Vidzemē un Latgalē vairāk bija tādu, kas dezertēja no abām armijām, Kurzemē vairāk bija leģionāri. Tas arī izpaudās pretošanās formā. Vidzemē un Latgalē mežabrāļi biežāk centās izvairīties no tiesas sadursmes ar NKVD karaspēku, izņemot Stompakus un vēl dažus gadījumus, bet Kurzemē fronti izgājušie leģionāri no tā nevaicājās. Īpaši 1945. un 1946. gadā tur bija diezgan sīvas

Savas vēstures zināšana palīdz tautai attapties. Tautas attapšanās izpaužas arī, atbrīvojoties no tā sauktās sociālā kauna sajūtas, apzinoties, ka mēs esam labi sev un pasaulei. Tas nenozīmē, ka tiek pazaudēts kauns, kas sargā patiesību un dara iespējamu patiesības patiesumu apstākļos, kad realitāte tiek atņemta un aizvietota ar šķietamību.²³ Pozitīvi vērtējama nepārtrauktības doktrīnas, tiesiskuma un pamatnormas īstenošanas izpausme bija arī okupācijas un aneksijas periodā atņemto nekustamo īpašumu denacionalizācija un to atdošana bijušajiem īpašniekiem.

Īpašuma denacionalizācija bija Latvijas Republikas kā tiesiskas valsts pienākums, nešķirojot bijušos īpašniekus pēc viņu pilsonības vai dzīvesvietas tiesībās pretendēt uz īpašuma tiesību atjaunošanu.²⁴

Iegūto mācību negatīvs aspekts – nesavlaicīga lustrācija. Pasaules lietu kārtība nosaka, ka nodevība jānoskaidro, jāatzīst izdarītais, jānožēlo, jāizpērk, tad jāsaņem piedošana, tikai tad upuris ir pieņemts un pēc izlīguma var kalpot derīgi tālāk. Vārdi ir jāpublisko, bet sadarbība jāpierāda.²⁵

Gūtās mācības noteic, ka pamatnorma ir atļaujoša un pilnvarojoša lietu kārtības vīzija.

4. Pamatnormas īstenošana mūsdienās

Pamatnormas īstenošana mūsdienās nav saistīta ar sadedzināmiem upuriem.

Atgriežoties mūsdienās un pievērsoties tiesību sistēmai, redzam, kas turpina īstenot pamatnormu. Tie ir progresīvākie tieslietu sistēmas, arī Augstākās tiesas tiesneši, tiesnešu atsevišķo domu paudēji un citi tiesību sistēmas sakārtotāji.

Tieša pamatnormas piemērošana tiesiskās sistēmas pilnveidei ir veikta Satversmes tiesas nolēmumos.

Juridiski skaists un metodoloģiski dziļš ir vispārējo tiesību principu attīstības ceļš Satversmes tiesas spriedumos. Attīstot demokrātiskas tiesiskas Latvijas tiesisko sistēmu, 2016. gadā Satversmes tiesa raksta, ka vispārējos tiesību principus atvasina no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas.²⁶

---

kaujas, kur arī padomju puse cieta smagus zaudējumus.” Sk. arī: <http://www.la.lv/absurdas-apsudzibas/> [aplūkots 20.01.2017.].

²³ Bergoljo H. M. Pāvests Francisks. Pazemības ceļš. Korupcija un grēks. Par sevis vainošanu. KALA Raksti, 2018, 47., 57. lpp.

²⁴ Lazdiņš J. Īpašuma denacionalizācija Latvijas Republikā. Grām.: *Nepārtrauktības doktrīna Latvijas vēstures kontekstā*. Autoru kolektīvs prof. T. Jundža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Baltijas strātēģisko pētījumu centrs, 2017, 382. 383. lpp.

²⁵ Latvijas Zinātņu akadēmijas ekspertu konsilijā 2018. gada 14. februārī E. Levits sacīja: “Nodrošināt izlīgumu sabiedrībā starp “pāri darītājiem” un “upuriem” var tikai vienā veidā. Ir jāizdara seši soļi – jānoskaidro patiesība, jāatzīst nodarījums, jānožēlo izdarītais, jāizpērk izdarītais, jāpiedod un jāizlīgst. Tas ir vienīgais veids.” Konsilija rezultāti tiks apkopoti Konsilija slēdzienā un nodoti valsts atbildīgajām institūcijām, ekspertiem, plašsaziņas līdzekļiem un publicēti *Zinātnes Vēstnesī*, *LZA Vēstis* un LZA interneta mājaslapā. Sk. arī: Kaprāns. Lielu daļu sabiedrības “čekas maisu” atvēršana neinteresē. LETA, 14.02.2018. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/viedokli/latvija/kaprans-lielu-dalu-sabiedrības-čekas-maisu-atversana-neinterese-14191134> [aplūkots 14.02.2017.].

²⁶ Sākotnēji Satversmes tiesa, piemērojot vispārējos tiesību principus, tos nesasaistīja ar Satversmi. Vēlāk Satversmes tiesa blakus vispārējiem tiesību principiem sāka minēt Satversmes 1. pantu, paskaidrojot, ka “no šā panta izriet virkne tiesiskas valsts principu [...]”. Tad Satversmes tiesa precizēja, ka vispārējie tiesību principi izriet tieši no demokrātijas jēdziena: “No Satversmes 1. pantā ietvertā demokrātiskas republikas jēdziena visām valsts institūcijām izriet pienākums savā darbībā, [...] ievērot [...] tiesiskas valsts principus”, vai no konstitucionālajām pamatvērtībām: “Izvērtējot kādas tiesību normas atbilstību tiesību principiem, kas izriet no Satversmes 1. pantā noteiktajām valsts konstitucionālajām pamatvērtībām [...]” Rezevska D. No nezināma tiesību palīgavota līdz tiešai piemērošanai derīgai tiesību normai. *Jurista Vārds*, 07.11.2017., Nr. 46 (1000), 134. lpp.

Satversmes tiesa, skatot pieteikumu lietā nr. 2016-03-01 “Par likuma “Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 42.¹ punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantam”, secināja, ka apstrīdētā norma nerada Satversmes 1., 91., 105. un 109. pantā nostiprināto pamattiesību aizskārumu, un atzina, ka tiesvedības turpināšana lietā nav iespējama. Tiesa norādīja, ka, vērtējot tiesību normu atbilstību Satversmes 1. panta tvērumā ietilpstošajiem no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas atvasinātajiem vispārējiem tiesību principiem, jāņem vērā tas, ka šo principu izpaušme dažādās tiesību jomās var atšķirties.²⁷

Savukārt Satversmes tiesas tiesnese D. Rezevska sprieduma lietā Nr. 2016-14-01 “Par Solidaritātes nodokļa likuma 3., 5., 6., 7. un 9. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam”, nepiekrītot vairākiem sprieduma secinājumiem, savu viedokli pamatoja ar to, ka pamatnorma kopsakarā ar vispārējiem tiesību principiem aizsargā suverēna vērtības. Viena no šādām vērtībām ir solidaritāte, kas cita starpā izpaužas arī sociālās nevienlīdzības samazināšanā un novēršanā. Tātad solidaritātes aizsardzībai un nodrošināšanai demokrātiskas tiesiskas valsts apstākļos jānotiek saskaņā ar vispārējiem tiesību principiem un pamatnormu – demokrātiska tiesiska valsts.²⁸

Satversmes tiesas ieguldījums jēdzienu “Latvija ir demokrātiska tiesiska valsts” (kas ir Latvijas suverēna (tautas) lēmums un Latvijas tiesiskās sistēmas pamatnorma) dziļākā satura atklāšanā ir neatsverama pamatnormas īstenošanas aizsardzība pašreizējos apstākļos. No šīs pamatnormas tiek atvasināti vispārējie tiesību principi, kas nosaka tiesiskās sistēmas saturu un struktūru.

Kopsavilkums

1. Ir jāatdod piemiņas un neizrādītā goda parādi! Tāpēc ierosinu apbalvot Konstantīnu Čaksti par sevišķiem nopelniem nacionālās pretošanās kustībā un valsts neatkarības aizstāvēšanā ar Viestura ordeni pēc nāves, pieņemot Ordeņu kapitula lēmumu par viņa atzīšanu par Viestura ordeņa lielkrusta komandieri.
2. Faktori, kas traucēja attīstīt demokrātisku tiesisku valsti Latvijā, bija dzīvu un nepiespiestu atmiņu trūkums, pārrāvums pieredzes nodošanas pēctecībā, zināšanu trūkums par pirmskara un starpkaru periodu valsts veidotājiem un pretestības kustības lomu pēc Otrā pasaules kara. Tas daļā sabiedrības traucēja un traucē saprast, kā notiek vēstures “aizmiršana”, kroplošana un ignorēšana. Trūka pētījumu par Latvijas nepārtrauktības un atjaunošanas aspektiem. Tautas attapšanās izpaudīsies kā atbrīvošanās no sociālā kauna sajūtas, apziņoties, ka mēs esam labi sev un pasaulei.
3. Pieredzi un mācības par pamatnormas spēkā esamību juridiskajā apziņā pārliecinoši saglabāja, veidoja, noteica, kā arī tālāk nodeva tie, kas turpināja īstenot pamatnormu, to aizstāvojot uz barikādēm, “attīrot ceļu” pašreizējiem pamatnormas piemērotājiem un īstenotājiem un Latvijas ilglaicībai.
4. Ieteicams veikt plašākus pētījumus par pamatnormas satura izpratnes attīstību Latvijā.

²⁷ Satversmes tiesas 2016. gada 21. oktobra lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2016-03-01. Pieejams: [http://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/?search\[number\]=2016-03-01](http://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/?search[number]=2016-03-01) [aplūkots 19.01.2017.].

²⁸ Satversmes tiesas tiesneses Daigas Rezevskas atsevišķās domas lietā Nr. 2016-14-01 “Par Solidaritātes nodokļa likuma 3., 5., 6., 7. un 9. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. panta pirmajam teikumam un 109. pantam”. *Latvijas Vēstnesis*, 18.12.2017., Nr. 251 (6078), oficiālās publikācijas Nr. 2017/251.

BĀRIŅTIESA KĀ BĒRNU TIESĪBU AIZSARDZĪBAS IESTĀDE: POTENCIĀLĀ EFEKTIVITĀTE

ORPHANS' COURT AS AN INSTITUTION PROTECTING CHILDREN'S RIGHTS: POTENTIAL EFFICIENCY

Modrīte Mazure-Vucāne, *Dr. iur. cand., Mg. hist., Mg. soc.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes

Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras lektore

Summary

The paper studies distinct functions of an orphans' court and a social service in the protection of children's rights. The author examines the inefficient operation of the social service and the orphans' court, and the resulting consequences, which manifest themselves in violence against a child. The paper describes the qualification of employees of the orphans' court, which fails to correspond to the functions of the orphans' court. The author criticises action of the legislator pointing to unsuccessful attempts to improve efficiency of the orphans' court through amendments to the Law on Orphans' Courts, rather than introducing radical reforms by transforming the orphan's court into a judicial institution or delegating its functions to courts.

Atslēgvārdi: bāriņtiesa, bērnu tiesību aizsardzība, sociālais dienests

Keywords: orphans' court, protection of children's rights, social service

Ievads

Bērnu tiesību aizsardzības jautājumi ir aktuāli visplašākajos diskursos.¹ Politiski uzsver bērnu tiesību aizsardzības prioritāti, tomēr realitātē tā nav.² Tāpēc plašsaziņas līdzekļi aktualizē problēmas bērnu tiesību aizsardzības iestāžu – bāriņtiesu – darbībā.³ To darbība atjaunota 1996. gadā saskaņā ar tiesību kontinuitātes principu. Vēsturiski senā iestāde izrādījusies demokrātiski tiesiskai sistēmai neatbilstoša, tāpēc – jāreformē.⁴ Tam politiski nav gatavi un, lai paaugstinātu bāriņtiesu efektivitāti, groza tiesisko regulējumu. Pēdējie plašākie grozījumi pieņemti 2015. gadā.⁵

¹ Zandere A. Vai dzīvojam pedofilu sabiedrībā? *Diena*, 11.06.2015., Nr. 110, 6. lpp.; Tihonovs J. Liela nevienprātība par bērnu pēršanas aizliegumu. *Diena*, 16.03.2015., Nr. 51, 14.–15. lpp.

² Matule S. Ilona Kronberga: ja ir liela politiskā griba, iespējams ir viss. *Jurista Vārds*, 2017, Nr. 24, 8.–11. lpp.

³ Saldū nodur 10 gadu vecu meiteni. *Diena*, 08.09.2015., Nr. 170, 5. lpp.; Ugunsgrēkā Liepājā iet bojā divi bērni. *Diena*, 14.01. 2016., 8. lpp.; Gabre A. Seksuālais varmāka nezina, kāpēc mocija zīdaiņi. *Neatkarīgā*, 08.02.2016., Nr. 26, 9. lpp.; Zile M. Melnā zīme. *Latvijas Avīze*, 19.02.2016., Nr. 35, 3. lpp.

⁴ Vucāne M. Bāriņtiesu loma bērnu tiesību aizsardzības sistēmā. Grām.: *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā*. Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 94.–99. lpp.; Vucāne M. Bāriņtiesa: vai vecās pagasttiesas pinekļos. *Jurista Vārds*, 2015, 23.–29. lpp.

⁵ Grozījumi Bāriņtiesu likumā: LV likums. Pieņemts 29.10.2015.

Raksta mērķis ir analizēt bāriņtiesas potenciālo efektivitāti. Autore izvirzījusi uzdevumu aplūkot: 1) bāriņtiesas un sociālā dienesta atšķirīgās funkcijas bērnu tiesību aizsardzībā; 2) bāriņtiesas un sociālā dienesta neefektīvas darbības sekas; 3) tiesību jaunrades centienus bāriņtiesu darbības efektīvizēšanā. Autore izmantojusi vēsturisko, statistisko, salīdzinošo, analītisko un socioloģisko metodi.

1. Bāriņtiesas un sociālā dienesta atšķirīgās funkcijas bērnu tiesību aizsardzībā

Bērnu tiesību aizsardzību nodrošina ne tikai bāriņtiesa, bet arī sociālais dienests un policija.⁶ Policijas darba metodes sabiedrībai ir skaidras, turpretī atšķirība starp bāriņtiesas un sociālā dienesta funkcijām nav izprasta. Iespējams, tāpēc, ka sociālie dienesti visās pašvaldībās darbojas tikai kopš 2008. gada.⁷

Abām institūcijām jāspēj nodrošināt bērnu tiesību aizsardzība, bet tās funkcionāli jānošķir. Atjaunojot bāriņtiesu (pagasttiesu) darbību⁸, likumdevējs to neizdarīja, un bāriņtiesas sāka veikt arī sociālo darbu. Arī likums "Par sociālo palīdzību"⁹ skaidri nenodalīja sociālo dienestu un bāriņtiesu funkcijas, radot nepareizu izpratni par bāriņtiesu. Lai situāciju mainītu, sāka darbu pie Bāriņtiesu likumprojekta¹⁰, tomēr prestižu un efektīvu bērnu tiesību aizsardzības iestādi radīt neizdevās.

Pašvaldības sociālā dienesta uzdevumi noteikti Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma¹¹ 11. pantā: veikt sociālo darbu ar personām, ģimenēm, personu grupām; sniegt sociālos pakalpojumus ģimenēm ar bērniem, audžuģimenēm un aizbildņiem; novērtēt klientu vajadzības, materiālos un personiskos resursus. Sociālie darbinieki ir vislabāk informēti par sociālajām problēmām, visātrāk uzzina par bērnu tiesību pārkāpumiem un var tos novērst. Ja sociālajam dienestam ir pamats uzskatīt, ka bērns cietis no vardarbības, tas nekavējoties par to paziņo bāriņtiesai un Valsts policijai (12. pants). Policija parasti operatīvi iejaucas bērnu tiesību pārkāpumu novēršanā.¹²

Atšķirībā no sociālā dienesta bāriņtiesas darbība bērnu tiesību aizsardzības jomā izpaužas konkrētu juridisku lēmumu – tiesību aktu – pieņemšanas veidā. Tiesību akts rada tiesiskas sekas.¹³ Bāriņtiesas lēmumi ir saistoši vecākiem, aizbildņiem un citām personām.¹⁴ Bāriņtiesas kompetenci nosaka Bāriņtiesu likuma IV nodaļa (16.–44.³ pants), kurā detalizēti regulēti bāriņtiesas uzdevumi bērna personisko un mantisko interešu aizstāvībā. Likuma grozījumi bāriņtiesas funkcijas aizvien precīzē un papildina.

2003. gadā bāriņtiesas un sociālā dienesta funkcijas norobežoja, izbeidzot bāriņtiesas un citu iestāžu kopā veikto bērna dzīves apstākļu izpēti. Izvēloties ārpusģimenes aprūpes veidu bērnam, tika iezīmēts virziens uz deinstitutionalizāciju un

⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likums: LV likums. Pieņemts 19.06.1998.

⁷ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums: LV likums. Pieņemts 31.10.2002.

⁸ "Par bāriņtiesām un pagasttiesām": LV likums. Pieņemts 06.11.1995. Zaudējis spēku 01.01.2007.

⁹ Likums "Par sociālo palīdzību": LV likums. Pieņemts 26.10.1995. Zaudējis spēku 01.01.2003.

¹⁰ Likumprojekta "Bāriņtiesu likums" anotācija. Pieejams: goo.gl/fgs3ud [aplūkots 12.12.2017.].

¹¹ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums: LV likums. Pieņemts 31.10.2002.

¹² "Par policiju": LV likums. Pieņemts 04.06.1991. (3., 7. pants); Smiltenes novada bāriņtiesas 31.07.2014. lēmums Nr. 1 – 6/70 [nav publicēts].

¹³ Neimanis, J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004, 79. lpp.

¹⁴ Bāriņtiesu likums: LV likums. Pieņemts 22.06.2006.

uz ģimeni.¹⁵ 2013. gadā Labklājības ministrija paziņoja, ka 3–5 gadu laikā jālikvidē bērnumami. Tomēr 2017. gada 1. janvārī bērnumamos dzīvoja apmēram 1200 bērnu. Joprojām ir 40 bērnumamu¹⁶, lai arī bērna tiesības uzaugt ģimenē uzsvērtas arī 2015. gada grozījumos.¹⁷ Tas liecina, ka bāriņtiesa savas funkcijas nespēj veikt efektīvi.

Ar grozījumiem likumdevējs ne tikai precizējis bāriņtiesas funkcijas, bet arī padarījis to institucionāli nozīmīgu.¹⁸ 2003. gadā pēc īpašu uzdevumu ministra bērnu un ģimenes lietās A. Baštika priekšlikuma likumdevējs precīzi noteica: sešu mēnešu laikā pēc bērna aprūpes tiesību atņemšanas izvērtēt, vai tiesību atņemšanas iemesli ir atkrituši. Pretējā gadījumā lemt par lietas ierosināšanu tiesā aizgādības tiesību atņemšanai.¹⁹ Ministrija termiņiem rūpīgi sekoja. Daudz bērnu kļuva juridiski brīvi, un viņi varēja nokļūt adoptētāju ģimenēs, arī ārvalstīs. Vienlaikus bāriņtiesām uzdeva apzināt, kāds ir aprūpes institūcijās ievietoto bērnu viedoklis par iespējamu adopciju uz ārvalstīm. Bērna atbilde bija atkarīga no tā, kā bāriņtiesu darbinieki šo jautājumu uzdeva. Par organizētu darbību adopcijas veicināšanā uz ārvalstīm autore informēja Valsts prezidentu Valdi Zatleru, Ministru prezidentu A. Kalvīti un ģenerālprokuroru J. Maizīti.²⁰ Latvijas bērnu adopcija uz ārvalstīm plašākas sabiedrības interesi piesaistījusi tikai pēdējā laikā, notiekošajā lielā mērā vainojot bāriņtiesas.²¹ Grūti iebilst, jo nekvalitatīvā sastāva dēļ bāriņtiesas ir pieņēmušas juridiski vāji argumentētus lēmumus.²²

Bāriņtiesu likums tika paredzēts, lai uzlabotu bāriņtiesu darbu. Likumdevējs stingri izvirzīja uzdevumu nošķirt bāriņtiesas un sociālā dienesta funkcijas.²³ Bāriņtiesu pārskata ziņojumi liecina, ka lauku bāriņtiesas joprojām veic likumā neparedzētus pienākumus. Turklāt pat Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijai nav skaidrības par bāriņtiesu un sociālo dienestu funkciju atšķirībām²⁴, par ko liecina, piemēram, izteikums, ka “ar šo ģimeni strādājis tikai sociālais dienests”.²⁵

Lauzt aplamos stereotipus ir grūti, ja pat, piemēram, deputāti I. Bite, D. Liepiņš uzskata, ka bāriņtiesas primārais uzdevums ir palīdzēt ģimenei un bērnam, sniedzot emocionālu, materiālu atbalstu; atrisināt problēmas, turpināt darbu ar ģimeni, lai bērnu atgrieztu ģimenē.²⁶ Šo deputātu mēģinājumu sociālā dienesta funkcijas deleģēt bāriņtiesai ar likumu Saeima tomēr noraidīja.

¹⁵ Grozījumi likumā “Par bāriņtiesām un pagasttiesām”: LV likums. Pieņemts 08.07.2003.

¹⁶ LNT 900 sekundes. 2018. gada 12. martā. Pieejams: goo.gl/FRjRE [aplūkots 12.03.2018.].

¹⁷ Saeimas Juridiskajai komisijai iesniegtie priekšlikumi likumprojektam “Grozījumi Bāriņtiesu likumā”. Pieejams: goo.gl/z61pyp [aplūkots 10.31.2015.].

¹⁸ Likumprojekta “Grozījumi likumā “Par bāriņtiesām un pagasttiesām”” anotācija. Pieejams: goo.gl/nT-C8qD [aplūkots 08.08.2017.].

¹⁹ Likumprojekta “Grozījumi likumā “Par bāriņtiesām un pagasttiesām”” otrais lasījums. LR 8. Saeimas pavasara sesijas 4. sēdes 15.05.2003. stenogramma. Pieejams: goo.gl/hoQiEY [aplūkots 11.12.2017.].

²⁰ 24.10.2007. vēstule Nr. 1–14. [Autores personiskais arhīvs.]

²¹ Anstrate V. Kā reformēt bāriņtiesas. Pieejams: goo.gl/u4124e [aplūkots 12.03.2018.].

²² Vucāne M. Bāriņtiesu loma bērnu tiesību aizsardzības sistēmā, 398. lpp.

²³ Likumprojekta “Bāriņtiesu likums” anotācija.

²⁴ Metodiskie ieteikumi pašvaldību sociālo dienestu darbiniekiem darbam ar ģimenēm un bērniem, 3., 4. lpp. Pieejams: www.lm.gov.lv/upload/aktualitates/null/metodika [aplūkots 05.01.2018.].

²⁵ Koknesē izvarotā mazuļa mātei uz laiku liedz aizgādības tiesības. Pieejams: goo.gl/AeWfMU [aplūkots 17.12.2007.].

²⁶ Saeimas Juridiskajai komisijai iesniegtie priekšlikumi likumprojektam “Grozījumi Bāriņtiesu likumā” (Nr. 78//lp12). Pieejams: goo.gl/ET5BL2 [aplūkots 12.01.2017.].

2. Bāriņtiesas un sociālā dienesta neefektīvas darbības sekas

Lielākajā daļā situāciju, kuras nonākušas sabiedrības uzmanībā, sociālie darbinieki nav snieguši likumā noteikto sociālo palīdzību ģimenei. Neveiksmīga sociālā darba gadījumā speciālists nav vērsies bāriņtiesā, lai novērstu bērnu tiesību pārkāpumus. Līdz ar to bāriņtiesa nav varējusi pieņemt lēmumu, ierobežojot bērna vecāku vai aizbildņu tiesības. Ja ģimene nonāk bāriņtiesas redzeslokā, bērnu tiesību pārkāpums ir jau noticis.²⁷

Meklējot problēmu cēloņus, jārūnā par darbinieku kvantitatīvo sastāvu. Pirms desmit gadiem Labklājības ministrija informēja: lai arī veikti dažādi pasākumi, sociālo darbinieku skaits ir nepietiekams²⁸, nepietiek speciālistu darbam ar ģimenēm un bērniem.²⁹ Patlaban pašvaldību sociālajos dienestos strādā 1300 darbinieku.³⁰ Trūkst trešās daļas no likumā noteiktā darbinieku skaita, jo visas pašvaldības nenodrošina Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 10. pantā noteikto: uz 1000 iedzīvotājiem vismaz vienu sociālā darba speciālistu.³¹

Lai arī lauku pagastos sociālie darbinieki strādā ar dažādām sociālajām grupām, Labklājības ministrija darbu ar ģimenēm izvirzījusi kā prioritāti.³² Diemžēl to, ka nepieciešams speciālists, kas strādā tikai ar ģimenēm un bērniem, pašvaldības saprot, kad krīze jau iestājusies.³³

Tāpēc svarīgi ir ne tikai nodrošināt likumā paredzēto darbinieku skaitu, bet arī panākt atsevišķu darbinieku specializāciju darbam ar ģimenēm un bērniem. 2015. gadā tādi bija 357 darbinieki, 2018. gada 20. janvārī – 569 darbinieki.³⁴ Rīgā sociālā darba pakalpojumus ģimenēm ar bērniem 2017. gadā nodrošināja 66 darbinieki.³⁵ Savukārt lauku bāriņtiesas spiestas atzīt: tā ir veiksmē, ja atsevišķs speciālists strādā ar ģimenēm un bērniem.³⁶

Sociālais darbs ar ģimenēm un bērniem ir specifisks, nepieciešama arī noteikta kvalifikācija.³⁷ Tāpēc bez plašākiem pētījumiem grūti pateikt, kāpēc arī gadījumos, kad speciālisti ar ģimeni strādā, viņu izpratne par bērna tiesību aizsardzību ir

²⁷ Broka A., Kūle L., Kūle E. Sociālā cilvēkdrošība: bērni un ģimenes ar bērniem Latvijā. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2014, 41. lpp.

²⁸ Sociālais darbs. Pieejams: www.lm.gov.lv/text/131 [aplūkots 12.03.2018.].

²⁹ LR 12. Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas Demogrāfijas lietu apakškomisijas 02.06.2015. sēdes Ārpusģimenes aprūpes sistēmas problēmjautājumi. Bāriņtiesas un sociālā dienesta darbības efektivitāte. (Autores personiskais arhīvs.)

³⁰ Moors M., Rancāne S. Sociālo pakalpojumu ģimenēm ar bērniem attīstība. Sociālais darbs Latvijā, 2017, Nr. 1, 11. lpp. Pieejams: www.lm.gov.lv/upload/aktuali2/1_2017_final.pdf [aplūkots 12.01.2018.].

³¹ Pašvaldību sociālo dienestu un sociālā darba speciālistu darbības efektivitātes novērtēšanas rezultātu analīze. Gala ziņojums, 14. lpp. Pieejams: www.lm.gov.lv/upload/projekts/faili/5_gala_zinojums_saskanots.pdf [aplūkots 12.03.2018.]; Strapcāne A. Viens sociālais darbinieks. Pieejams: goo.gl/f1jXuu [aplūkots 07.01.2017.].

³² Dzērve L. Sociālajos dienestos. Pieejams: goo.gl/KCJ4QY [aplūkots 27.10.2017.].

³³ Gabre A. Seksuālais varmāka nezina, kāpēc mocīja zidaini, 9. lpp.

³⁴ Šajā skaitā var būt arī darbinieki, kas ar konkrēto mērķgrupu strādā arī 0,5, 0,3 vai pat mazāk slodzes, veicot arī citu sociālo darbu. LM Metodiskās vadības un kontroles departamenta vecākās ekspertes Agneses Jurjānes sniegtā informācija pētījuma autorei. Nepublicēta. (Autores personiskais arhīvs); LPS 23.11.2016. vēstule Nr. 1120163240/A2038 Labklājības ministrijai. Pieejams: goo.gl/Ny8pKV [aplūkots 08.004.2018.].

³⁵ Moors M., Rancāne S. Sociālo pakalpojumu ģimenēm ar bērniem attīstība. Sociālais darbs Latvijā, 2017, Nr. 1, 11. lpp. Pieejams: www.lm.gov.lv/upload/aktuali2/1_2017_final.pdf [aplūkots 12.01.2018.].

³⁶ Autores intervija 20.11.2017. ar Lielvārdes novada bāriņtiesas sekretāri A. Zaharenkovu. (Autores personiskais arhīvs.)

³⁷ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 41. pantā ir noteikts, ka tiesības veikt sociālo darbu ir personām, kas ieguvušas otrā līmeņa profesionālo augstāko vai akadēmisko izglītību sociālajā darbā vai

apšaubāma. Piemēram, tiek pieļauts, ka valsts pabalstu, ko saņem ar celiakiju slima bērna vecāki, var nodzert, bērns var dzīvot bez nepieciešamā uztura, antisanitāros, dzīvībai bīstamos apstākļos, kā arī tikt pakļauts emocionālai un psihiskai vardarbībai.³⁸ Pieļaujams, ka bieži sociālais darbs ir nekvalitatīvs, kaut arī normatīvais regulējums liek veikt preventīvos sociālā atbalsta pasākumus, lai bērns nebūtu jāšķir no ģimenes.³⁹ Ja sociālie darbinieki nespēj izvērtēt situāciju, bāriņtiesas rīcībā nenonāk materiāli par vardarbības riskiem ģimenē, kā tas bija 2015. gadā Koknesē izzarotā zīdaiņa gadījumā.

Bāriņtiesu un sociālo dienestu darba efektivitātes aspektā nav pētīti tiesu prakses materiāli lietās par vardarbīgu apiešanos ar mazgadīgu bērnu.⁴⁰ Likumdevējs šādas noziedzīgas darbības ir kriminalizējis.⁴¹ Tomēr ik gadu tiek izskatīti vairāki desmiti šādas kategorijas lietu.⁴² Tiesu spriedumi, ar kuriem personas atzītas par vainīgām noziedzīga nodarījuma izdarīšanā pēc Krimināllikuma 174. panta otrās daļas (cietsirdīga vai vardarbīga apiešanās ar mazgadīgo), liecina, ka ne sociālais dienests, ne bāriņtiesa nav spējuši novērt vardarbību pret bērnu.⁴³ Pārciestā vardarbība ietekmē bērna psihi, var būt deviantas uzvedības iemesls.⁴⁴

Labklājības ministrs un tiesībsargs atzīst: lai novērstu vardarbību pret bērnu, nepieciešams “mērķēts sociālais darbs”.⁴⁵ Lai novērstu bērnu tiesību pārkāpumus, svarīgi ir pilnveidot preventīvos pasākumus.

3. Tiesību jaunrades centieni efektīvizēt bāriņtiesu

Likums bāriņtiesām noteicis pieņemt lēmumus, kas rada nopietnas juridiskas sekas, tāpēc bāriņtiesas jāreformē par tiesu iestādēm vai to funkcijas jānodod tiesām.⁴⁶ Tas netiek darīts, bāriņtiesu prestižs ir zems, sabiedrība tām neuzticas⁴⁷, bet Saeima mēģina bāriņtiesu darbu efektīvizēt ar grozījumiem likumā.

Atjaunojot bāriņtiesu (pagasttiesu) darbību, to darbiniekiem tika noteikti šādi izglītības kritēriji: “pedagoģiskā, juridiskā, medicīniskā vai sociālā darbinieka izglītība”. Jāsecina, ka iestāde tika atjaunota, īsti neapjaušot tās funkcijas. Tāpēc

---

karitatīvajā darbā; LPS 23.11.2016. vēstule Nr. 1120163240/A2038 Labklājības ministrijai. Pieejams: www.lps.lv/uploads/doc_module/2016_45_p5pdf [aplūkots 08.04.2018.].

³⁸ Rīgas bāriņtiesas atbilde uz 07.06.2016. elektronisko vēstuli (RB reģ. NR.BT-16-3927-pi). (Autores personiskais arhīvs.)

³⁹ Broka A., Kūle L., Kūle E. Sociālā cilvēkdrošība: bērni un ģimenes ar bērniem Latvijā, 40. lpp.

⁴⁰ Bāriņtiesu lēmumi netiek publicēti, prakse netiek apkopota. Tās juridiska izpēte nav iespējama.

⁴¹ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 01.04.1998.

⁴² Statistikas pārskats par krimināllietām pirmajā instancē. TIS dati. Pieejams: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O [aplūkots 10.10.2017.].

⁴³ Balvu rajona tiesas 23.09.2013. spriedums lietā Nr. 11110002613; Kuldīgas rajona tiesas 12.10.2013. spriedums lietā Nr. 11250044712; Liepājas tiesas 16.01.2014. spriedums lietā Nr. 11261047313. Pieejams: <http://www.tiesas.lv> [aplūkots 19.08.2017.].

⁴⁴ Vilks A. Deviantoloģija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 153. lpp.; Veitnere I. Bērnu seksuālā izmantošana. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 1997, 42. lpp.; Smiltēna A. Dzīvojam mūsdienās, bet mūsu bērni – viduslaikos? *Jurista Vārds*, 2017, Nr. 24, 35. lpp.

⁴⁵ Dzērve L., Kinca A. Rosina reformēt Bērnu tiesību inspekciju. Pieejams: goo.gl/1FsKag [aplūkots 11.03.2018.].

⁴⁶ Eiropā jebkura lēmuma pieņemšana par bērna tiesisko statusu notiek tiesu varas ietvaros. Sk.: Matule S. Ilona Kronberga: ja ir liela politiskā griba, iespējams ir viss. *Jurista Vārds*, Nr. 24.

⁴⁷ Saeimas Juridiskajai komisijai iesniegtie priekšlikumi likumprojektam “Grozījumi Bāriņtiesu likumā” (Nr. 78/lp12).

netika izvirzītas prasības pēc obligātas juridiskās izglītības, sākotnēji – pat ne pēc augstākās izglītības.⁴⁸

2006. gadā Bērnu un ģimenes lietu ministrija atzina, ka likuma prasības bāriņtiesu darbiniekiem “nav adekvātas veicamo pienākumu specifikai”.⁴⁹ Bāriņtiesu likums⁵⁰, neieviešot prasību pēc obligātas juridiskās izglītības, būtībā neko nemainīja.

Bāriņtiesu darbības neapmierinošā kvalitāte likumdevējam uzliek par pienākumu labot 5. Saeimas brāķi un vēlāko Saeimu bezdarbību. Tomēr radikāli reformēt institucionāli neveiksmīgo bāriņtiesu Saeima joprojām nespēj.

2015. gada grozījumi nedaudz paaugstinājuši izglītības kritērijus amata pretendentiem, izvirzot prasību pēc maģistra grāda, piecu gadu darba pieredzes specialitātē bāriņtiesu priekšsēdētājiem un vietniekiem, bāriņtiesas locekļiem – bakalaura grādu un trīs gadu darba stāžu, joprojām atļaujot bāriņtiesā strādāt bez juridiskas izglītības. Turklāt pat nosacīti paaugstinātās prasības stāsies spēkā tikai ar 2021. gada 1. janvāri.⁵¹ Visvairāk pret šīm prasībām iebilda Bāriņtiesu darbinieku asociācija un Latvijas Pašvaldību savienība.⁵² Tātad vārdos tiek runāts par bērnu tiesību prioritāti, bet darbos aizstāvētas konkrētu darbinieku tiesības ieņemt noteiktus amatus.

Tāpēc likuma 48. pants papildināts ar trešo daļu, paredzot, ka pašvaldības dome nodrošina juridisku atbalstu lēmumu sagatavošanā un citu likumā noteikto uzdevumu izpildē, ja bāriņtiesas sastāvā nav ievēlēta persona, kurai ir augstākā izglītība tiesību zinātnē un jurista kvalifikācija. Saeima pat nav pamanījusi, ka pašvaldības juristu, kas nav vēlēti bāriņtiesas locekļi, iesaistīšana bāriņtiesas darbā ir pretrunā bāriņtiesas, vēlētas pašvaldības institūcijas, būtībai.

Rodas jautājums, kas lielā daļā bāriņtiesu būs īstais lēmumu autors – bāriņtiesa vai kāds pie tās nepiederošs, pieaicināts jurists. Vai atkal būs kā cariskās Krievijas laikā vai Latvijā 20. gadsimtā starpkaru periodā, kad pagasttiesas – lauku bāriņtiesas – dokumentu sacerētājs bija pagasta rakstvedis? Tādā veidā bāriņtiesas būtība tiek grauta un par bāriņtiesu kļūst pašvaldības jurists.

Nav saprotams, kāpēc, izstrādājot 2015. gada grozījumus, Labklājības ministrija piekritusi Juridiskā biroja argumentiem, ka bāriņtiesas priekšsēdētāja un vietnieka izglītībai jābūt augstākai un darba stāžam ilgākam nekā bāriņtiesas loceklim.⁵³ Tādas atšķirības ir pretrunā likuma garam. Likumā ir noteikts, ka priekšsēdētāja pienākumus var pildīt vietnieks vai bāriņtiesas loceklis (13. panta piektā daļa), nemaz nerunājot par vienpersonisko lēmumu, kuru tiesīgs pieņemt jebkurš bāriņtiesas loceklis (23. pants).

⁴⁸ Pēc likuma pieņemšanas LU Juridiskās fakultātes docents Jānis Rozenbergs lekcijās kursā “Notariāts”, komentējot šo situāciju, studentiem norādīja: “Redz, esot bijušas bažas, ka neatradis atbilstošus kandidātus. Muļķības! Ar divām tādām augstākajām izglītībām var atrast.”

⁴⁹ Likumprojekta “Bāriņtiesu likums” anotācija. Pieejams: goo.gl/LMLxbv [aplūkots 05.03.2014.].

⁵⁰ Likuma 10. panta 3. punkts noteica, ka par bāriņtiesas priekšsēdētāju un bāriņtiesas priekšsēdētāja vietnieku var ievēlēt personas ar otrā līmeņa augstāko akadēmisko izglītību.

⁵¹ Grozījumi Bāriņtiesu likumā: LV likums. Pieņemts 29.10.2015.

⁵² Bāriņtiesu darbinieku asociācijas 25.09.2015. vēstule Nr. 2-1/29. Pieejams: goo.gl/yj9v41; LPS 21.09.2015. vēstule Nr. 0920152900/A1904. Pieejams: goo.gl/NhGR84 [aplūkots 12.02.2017.].

⁵³ Labklājības ministrijas 03.07.2015. Nr. 33-1-0702/1337 iesniegtie grozījumi likumprojektā “Grozījumi Bāriņtiesu likumā”. Pieejams: goo.gl/vemrk2 [aplūkots 15.04.2018.].

Norādītais ļauj likumdevēja darbu attiecībā uz bāriņtiesu amatpersonu izglītības kritērijiem vērtēt kā procedurālās demokrātijas posmu, kas apstiprinājis ierēdņu nekvalitatīvo produkciju.⁵⁴

Likumdevējs pieļauj, ka darbu bāriņtiesā var savienot ar citiem amatiem. Tāpēc bāriņtiesas priekšsēdētājs spēj vienlaikus būt Dzimisarakstu nodaļas vadītājs, pieņemt dzemdības, strādāt par kasieri, grāmatvedi vai apkopēju. Savukārt bāriņtiesu locekļi lielākajā daļā bāriņtiesu pastāvīgā darbā bāriņtiesā nemaz nestrādā. Iespējams, bāriņtiesu kritikas dēļ to darbinieki vairs nenoliedz, ka, strādājot ar bērnu tiesībām nesaistītā darbā, viņi bāriņtiesas lietās nemaz neiedziļinās. Bāriņtiesu darbinieki atklāj, ka viņiem trūkst juridisko zināšanu, ir problēmas aptvert plašu informāciju, grūti izteikties auditorijas priekšā un “pieņemt izsvērtu, bērna interesēm atbilstošu lēmumu ir pagrūti”.⁵⁵

Atzīstams, ka sākušās diskusijas par bāriņtiesu reformēšanu, kā arī augsta līmeņa amatpersonas norādījušas: lai nodrošinātu efektīvu bērnu tiesību aizsardzību, jāceļ bāriņtiesu profesionalitāte.⁵⁶

Kopsavilkums

1. Bērnu tiesību aizsardzībā bāriņtiesa un sociālais dienests strādā ar normatīvajos tiesību aktos noteiktām atšķirīgām metodēm, par ko nav skaidras izpratnes. Tāpēc nav iespējams apzināt ne problēmas sociālajā darbā, ne bāriņtiesu reformēšanas būtību.
2. Tā kā visi sociālie riski ģimenēs netiek apzināti, bāriņtiesas nespēj pieņemt juridisku lēmumu un laikus iesaistīties bērnu tiesību pārkāpumu novēršanā. Sociālā darba kvalitātei jānodrošina gan likumā paredzētais sociālo darbinieku skaits, gan jāpanāk atsevišķu darbinieku specializācija darbam ar ģimenēm un bērniem.
3. Bāriņtiesas darbības efektivitātes potenciāls ir saistīts ar personāla kvalifikāciju, kas spēkā esošajā Bāriņtiesu likumā joprojām ir neatbilstoša iestādes funkcijām. Tāpēc līdzšinējā tiesību jaunrade bāriņtiesu darbības efektivizēšanā nav vērtējama kā veiksmīga. Atbilstoši darbības specifikai likumdevējam bāriņtiesas jāreformē par tiesu iestādēm vai to funkcijas jānodod tiesām.

⁵⁴ Balodis R. Saeima nedrīkst būt formāls procedurālās demokrātijas posms, kas apstiprina ierēdņu produkciju. *Jurista Vārds*, 2015, Nr. 41, 18. lpp.

⁵⁵ Anstrate V. Kā reformēt bāriņtiesas. Pieejams: goo.gl/jPNdLR [aplūkots 12.03.2018.].

⁵⁶ Labklājības ministrs vēlas bāriņtiesu centralizāciju. Pieejams: goo.gl/eVzpfp [aplūkots 12.18.2017.]; Dzērve L. Rosina reformēt Bērnu tiesību inspekciju. Pieejams: goo.gl/WgvooQ [aplūkots 12.12.2017.].

SATVERSMES IZTULKOŠANA TIESISKĀS TRANSFORMĀCIJAS PROCESĀ

INTERPRETATION OF THE CONSTITUTION IN PERIOD OF LEGAL TRANSFORMATION

Jānis Pleps, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Tiesību teorijas un vēstures zinātņu katedras docents

Summary

The author analyses the interpretation of the Constitution of Latvia in the period of legal transformation. The main focus is on the legislature period of the 5th *Saeima* (Republic of Latvia Parliament), when Latvian constitutional system was fully restored (1993–1995).

The most important challenge in this period was to interpret the Constitution according to the principles and legal methodology of the Western legal tradition. For the effective application of the Constitution, it was crucial to change legal reasoning from the Soviet legal system traditions to those of the Western legal tradition.

The interpretation of Constitution at the time was mainly a political decision within the political process. The most important actors in the constitutional interpretation were political institutions – *Saeima* and the Cabinet of Ministers. Judicial power was not truly involved in the constitutional interpretation due to different reasons.

Atslēgvārdi: Satversme, Satversmes iztulkošana, tiesiskās sistēmas transformācija

Keywords: Constitution, constitutional interpretation, legal transformation

Ievads

Pirms 25 gadiem uz savu pirmo sēdi 1993. gada 6. jūlijā sanāca 5. Saeima un tika atjaunota 1922. gada 15. februāra Latvijas Republikas Satversmes¹ (turpmāk – Satversme) darbība pilnā apjomā.² Tas bija pagrieziena punkts Latvijas tiesiskās sistēmas transformācijā no sociālistiskajam tiesību lokam piederīgas tiesiskās sistēmas uz kontinentālās Eiropas tiesību lokam piederīgu tiesisko sistēmu.³ 5. Saeimas pilnvaru termiņā tika veikta radikāla tiesiskās sistēmas reforma konstitucionālo tiesību jomā, kas balstījās uz Satversmes darbības atjaunošanu, nevis jaunas konstitūcijas izstrādi. Tas ļāva izveidot demokrātiskas tiesiskas valsts prasībām atbilstošu un stabilu konstitucionālo ietvaru parlamentāras demokrātijas formā.⁴

¹ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemts 15.02.1922.

² Par Satversmes spēkā stāšanos. *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*, 1993, Nr. 30, 1993.–1995. lpp.

³ Plašāk sk. Levits E. Latvijas tiesiskā iekārta transformācijas procesā. *Likums un Tiesības*, 1. sēj., Nr. 1, 1999, 6.–12. lpp.

⁴ Plašāk sk. Levits E. Latvijas tiesību sistēmas attīstības iezīmes uz XXI gadsimta sliekšņa. Grām.: *Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)*. Autoru kolektīvs prof. D. A. Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla “Latvijas

Satversmes darbības atjaunošana pilnā apjomā nozīmēja nepieciešamību atjaunot tajā paredzētos valsts varas orgānus, kā arī pieņemt likumus Satversmē paredzētās valsts iekārtas funkcionēšanai. Konstitucionālo tiesību jomā 5. Saeima atjaunoja starpkaru perioda likumus, atsevišķos gadījumos veicot nelielas izmaiņas.⁵ Iespēja izmantot Satversmi un uz tās pamata izdotos starpkaru perioda likumus ļāva ietaupīt laiku tiesiskās sistēmas transformācijas procesā, kā arī būtiski samazināja sociālistiskajam tiesību lokam atbilstošas tiesību izpratnes ietekmi uz tiesību jaunradi konstitucionālo tiesību jomā.

Satversmes darbības atjaunošana bija būtisks izaicinājums tās piemērotājiem, jo tiesiskajā realitātē tika atgriezta konstitūcija, par kuru bija minimālas teorētiskās un praktiskās zināšanas kā politiķiem, tā arī juristiem. Tāpat bija būtiskas atšķirības konstitucionālo tiesību zināšanās un tiesību normu piemērošanā sociālistiskajā tiesību lokā un kontinentālās Eiropas tiesību lokā. Tas apgrūtināja kontinentālās Eiropas tiesību lokam piederīgas Satversmes un ar to saistīto likumu piemērošanu bez atbilstošas juridiskās kvalifikācijas.⁶

5. Saeimas pilnvaru termiņa laikā izveidojās tagad ierastā izpratne par Satversmē noteikto valsts varas orgānu pilnvaru apjomu un to savstarpējām attiecībām. Šie jautājumi tika atrisināti Satversmes iztulkošanas ceļā. Tomēr līdz šim nav pietiekami plaši analizēta Satversmes iztulkošanas metodoloģija un atsevišķi Satversmes piemērošanas gadījumi. Tāpēc šī raksta mērķis ir aplūkot Satversmes iztulkošanu 5. Saeimas pilnvaru termiņa laikā.

Lai sasniegtu pētījuma mērķi, vispirms tiks vispārēji raksturota Satversmes iztulkošanas metodoloģija šajā periodā un noskaidroti nozīmīgākie Satversmes piemērotāji un to ietekme uz Satversmes iztulkošanu. Lai praktiski raksturotu Satversmes iztulkošanas iezīmes, tiks aplūkota Satversmes 81. panta iztulkošana, kas 5. Saeimas pilnvaru termiņā raisīja daudz teorētisku diskusiju.

1. Satversmes iztulkošanas raksturojums 5. Saeimas pilnvaru termiņā

1.1. Tiesu varas ietekme

Satversmes darbības atjaunošana pilnā apjomā nozīmēja starpkaru perioda parlamentārās valsts iekārtas atjaunošanu, kurā nebija izveidoti juridiski konstitucionālās kontroles mehānismi un nepastāvēja tiesu varas kontrole pār citu valsts varas orgānu rīcības satversmību.⁷ 5. Saeimas pirmais Ministru kabinets (Ministru prezidents Valdis Birkavs) Satversmes tiesas izveidošanu paredzēja kā tiesiskās reformas pirmo neatliekamo soli.⁸ Pēc Ministru kabineta ieskata, Satversmes tiesas izveidošana ļautu pārvarēt valdošo tiesisko nihilismu un likumu nepildīšanu, kā

Vēsture” fonds, 2000, 504. lpp.; Zīle Ī. 5. Saeimas vēlēšanas un 1922. gada Satversmes atjaunošana. Grām.: Blūzma V., Ceile O., Jundzis T., Lēbers (Loeber) D. A., Levits E., Zīle Ī. *Latvijas valsts atjaunošana. 1986–1993*. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 390.–409. lpp.

⁵ Kusiņš G. *Latvijas parlamentārisma apskats*. Rīga: Latvijas Republikas Saeima, 2016, 62. lpp.

⁶ Plašāk sk. Levits E. Latvijas tiesību sistēmas attīstības iezīmes uz XXI gadsimta sliekšņa. Grām.: *Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)*. Autoru kolektīvs prof. D. A. Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 502.–503. lpp.

⁷ Plašāk sk. Viksna E. Normatīvo tiesību aktu satversmības kontrole Latvijā (1918–1934). *Jurista Vārds*, Nr. 31, 2014, 20.–24. lpp.

⁸ Latvijas Republikas 5. Saeimas ārkārtas rīta sēdes 1993. gada 20. jūlija stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_93/200793.html [aplūkots 15.03.2018.].

arī novērstu likumu pretrunas ar Satversmi.⁹ Tomēr Satversmes tiesas izveidošanai nepieciešamais Satversmes grozījums¹⁰ un Satversmes tiesas likums¹¹ tika pieņemts tikai 6. Saeimas pilnvaru termiņā 1996. gada 5. jūnijā. Faktiski Satversmes tiesa savu darbu sāka 1996. gada 9. decembrī, kad zvērestu deva pirmie Satversmes tiesas tiesneši.¹²

Līdz Satversmes tiesas darbības uzsākšanai jautājumu par kāda piemērojamā likuma vai cita normatīvā tiesību akta atbilstību augstāka juridiskā spēka tiesību normai vajadzēja izlemt vispārējās jurisdikcijas tiesām konkrētu lietu ietvaros, piemērojot augstāko kritiku kā demokrātiskā tiesiskā valstī pieļaujamu juridisko metodi.¹³ Egils Levits pat bija izvirzījis tēzi, ka šādas tiesības tiesām izriet no Satversmes 1. panta un 83. panta sistēmiska iztulkojuma un ka Latvijā pastāvējusi decentralizēta konstitucionālā kontrole.¹⁴ Tomēr faktiski šajā laikā tiesu varai bija maz iespēju iesaistīties Satversmes iztulkošanā un ietekmēt Satversmes piemērošanas jautājumu izlemšanu. Tas saistāms ar apstākli, ka tiesību normu piemērošanas jomā tiesiskās sistēmas transformācijas procesi aizkavējās un tiesību piemērotāju metodoloģiskā kvalifikācija nebija pietiekama.¹⁵ Pat tad, kad bija iespējams veikt piemērojamo tiesību normu satversmības pārbaudi, tiesu vara no tā mēģināja distancēties.¹⁶

Vienīgais jautājums, kas pēc būtības bija aktuāls tiesu varai, bija tiesu varas neatkarības nodrošināšana. Tiesu varas dialogs ar citiem valsts varas orgāniem bija vērsti uz to, lai tiktu īstenota likuma "Par tiesu varu"¹⁷ 1. panta pirmā daļa – "Latvijas Republikā līdzās likumdošanas un izpildu varai pastāv neatkarīga tiesu vara".¹⁸ Kā instrumentu dialogam ar likumdevēju un izpildu varu tiesu vara izmantoja Augstākās tiesas plēnumu – visu Augstākās tiesas tiesnešu kopsapulci. Piemēram, Augstākās tiesas plēnums 1994. gada 31. oktobrī atzina Tieslietu ministrijas pārraudzību pār Augstāko tiesu par neatbilstošu likumam un Augstākajai tiesai nesaistošu.¹⁹

1.2. Satversmes politiska iztulkošana

Konstitucionālās kontroles institūcijas neesība un tiesu varas konstitucionālais vājums nozīmēja, ka Satversmes iztulkošanas jautājumi netika risināti juridiski

⁹ Ziņojums par Ministru kabineta sastādīšanu un deklarācija par kabineta iecerēto darbību. Pieejams: https://mk.gov.lv/sites/default/files/editor/birkavs_zinojums.pdf [aplūkots 15.03.2018.] .

¹⁰ Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: LV likums. Pieņemts 05.06.1996.

¹¹ Satversmes tiesas likums: LV likums. Pieņemts 05.06.1996.

¹² Satversmes tiesneši – demokrātiskajai, tiesiskumam, valstij. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 213/214, 1996.

¹³ Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. *Likums un Tiesības*, 2. sēj., Nr. 7, 2000, 217. lpp.

¹⁴ Levits E. Cilvēktiesību piemērošanas pamatjautājumi Latvijā. Grām.: *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Autoru kolektīvs I. Ziemeles zinātniskajā redakcijā. Rīga: Izglītības solī, 2000, 264.–265. lpp.

¹⁵ Levits E. Latvijas tiesību sistēmas attīstības iezīmes uz XXI gadsimta sliekšņa. Grām.: *Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)*. Autoru kolektīvs prof. D. A. Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2000, 502.–503. lpp.

¹⁶ Kalniņš E. Tiesību normas spēkā esamība un intertemporālā piemērojamība. *Likums un Tiesības*, 2. sēj., Nr. 7, 2000, 217.–218. lpp.

¹⁷ Par tiesu varu: LV likums. Pieņemts 15.12.1992.

¹⁸ Zemribo G. Par tiesām, Satversmi un likumiem. *Latvijas Jurists*, Nr. 6, 1993.

¹⁹ Par Latvijas Republikas Tieslietu ministrijas nolikuma atzīšanu kā neatbilstošu likumam daļā par Latvijas Republikas Augstākās Tiesas pārraudzību: Augstākās tiesas plēnuma 1994. gada 31. oktobra lēmums Nr. 5. *Juristu Žurnāls*, Nr. 1, 1995, 47.–48. lpp.

tiesas ceļā, piemērojot atbilstošas juridiskās metodes. 5. Saeimas pilnvaru termiņā Satversmes iztulkošanas jautājumi tika risināti politiskā procesā ar politiskiem lēmumiem. Atbilstoši Satversmē noteiktajai valsts iekārtai tiesības iztulkot Satversmi un lemt par likuma vai citas valsts varas orgānu rīcības atbilstību Satversmei piekrita Saeimai. Satversme piešķīra ierobežotas Saeimas darbības kontroles tiesības Valsts prezidentam un pilsoņu kopumam, bet arī šie mehānismi nemazināja dominējošo Saeimas lomu Satversmes iztulkošanā.²⁰ Faktiski tas nozīmēja, ka galavārds Satversmes iztulkošanā piederēja parlamentārajam vairākumam.²¹ 5. Saeima savas Satversmes iztulkošanas tiesības īstenoja, pieņemot likumus, kas konkretizēja un detalizēja Satversmes regulējumu, parlamentāri kontrolējot izpildvaras un jo sevišķi Ministru kabineta rīcības satversmību un politisko lietderību, kā arī piemērojot Satversmi savā ikdienas darbā. Tomēr šajā laikā iezīmējās Ministru kabineta vēlme uzņemties iniciatīvu tiesiskās transformācijas procesos un pretendēt uz iespēju uzspiest Saeimas vairākumam savu Satversmes iztulkojumu, kas īpaši bija novērojama Satversmes 81. panta piemērošanā. Faktiski Ministru kabineta un Saeimas domstarpības par tiesiskās sistēmas reformu gaitu bija saistītas ar faktu, ka abiem 5. Saeimas apstiprinātajiem Ministru kabinetiem nebija stabila parlamentārā vairākuma atbalsta, proti, tās abas bija mazākumvaldības, kurām allaž vajadzēja meklēt papildu atbalstu Saeimā. Lidz ar to Satversmes 81. panta izmantošana ļāva ātrāk un ērtāk īstenot paredzētās tiesiskās sistēmas reformas.²²

Viena no šī perioda īpatnējām iezīmēm ir tiesību zinātnes un politiskās prakses saplūšana, kas bija īpaši izteikta tieši konstitucionālo tiesību jomā. 5. Saeimas pilnvaru termiņā lielākā daļa vadošo Satversmes lietpratēju bija iesaistīti politiskajā procesā (piemēram, E. Levīts bija 5. Saeimas deputāts un tieslietu ministrs, Aivars Endziņš – 5. Saeimas deputāts un Juridiskās komisijas priekšsēdētājs, Romāns Apšītis – 5. Saeimas deputāts un tieslietu ministrs, Ilma Čepāne – Satiksmes ministrijas parlamentārā sekretāre, Saeimas vēlēšanās bija kandidējuši Ilmārs Bišers un Gunārs Kusiņš). Tas turpināja starpkaru perioda Satversmes iztulkošanas politisko tradīciju, kur Satversmes iztulkošanu ietekmēja politiskās lietderības apsvērumi un konkrētajā gadījumā sasniedzamie mērķi.²³ Savukārt tas vedina kritiski vērtēt politiskajos procesos iesaistīto Satversmes lietpratēju šā perioda teorētiskos tekstus, jo nevar izslēgt politiskās lietderības apsvērumu pārsvaru pār zinātniski neitrālu analīzi.²⁴

Jāņem vērā, ka šajā laikā netika publicēts īpaši daudz zinātnisku rakstu par Satversmi un tās piemērošanu. 5. Saeimas pilnvaru termiņā iezīmējās tiesību zinātnes vājums konstitucionālo tiesību jomā, kad netika izveidota pienācīga konstitucionālo tiesību doktrīna.²⁵ Šo trūkumu kompensēja starpkaru perioda tiesību zinātnes atziņu izmantošana. Kārļa Dišlera monogrāfijas²⁶ par Satversmi kļuva par autoritatīvāko avotu Satversmes iztulkošanā. E. Levīts ieteica atbildes uz neskaidrajiem

²⁰ Plašāk sk. Pleps J. *Satversmes iztulkošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 66.–70. lpp.

²¹ Sal. Šimanis P. *Latvijas Satversmes astoņi gadi*. Grām.: Šimanis P. *Eiropas problēma. Rakstu krājums*. Rīga: Vaga, 1999, 43.–45. lpp.

²² Plašāk sk. Gailis M. *Varas tehnoloģija*. Rīga: Jumava, 1997, 87.–95., 127.–137. lpp.

²³ Sal. Lazersons M. “Konstitucionāla likumdošana” un Saeimas publisko tiesību komisija. *Jurists*, Nr. 7, 1928, 199.–200. sl.

²⁴ Sal. Amoliņa D. *Satversmes psiholoģija*. *Jurista Vārds*, Nr. 6, 2014, 28. lpp.

²⁵ Nikuļceva I. *Satversmes tiesas pieci gadi: ieskatš tiesas jurisprudencē*. *Likums un Tiesības*, 3. sēj., Nr. 12, 2001, 369. lpp.

²⁶ Dišlers K. *Latvijas valsts varas orgāni un viņu funkcijas*. Rīga: Tieslietu ministrijas Vēstneša izdevums, 1925; Dišlers K. *Ievads Latvijas valststiesību zinātnē*. Rīga: A. Gulbis, 1930.

tiesību jautājumiem meklēt “mūsu valsts galvenā tiesībnieka Dišlera” darbos.²⁷ Savukārt Guntis Ulmanis atzina, ka viņa galvenā rokasgrāmata pēc ievēlēšanas Valsts prezidenta amatā 1993. gada 7. jūlijā esot bijusi K. Dišlera apercerējums par Satversmi, jo “Dišlers laikam ir vienīgais autors Latvijā, kurš tik fundamentāli ir izpētījis Satversmi”.²⁸ Taču arī K. Dišlera tekstu izmantošanā iezīmējās politiskās lietderības apsvērumu pārsvars Satversmes iztulkošanā. Piemēram, 5. Saeimas opozīcijas iebildumi pret valsts ministra amata izveidošanu un attiecīgas atsauces uz K. Dišlera tekstiem tika noraidītas, jo parlamentārajam vairākumam bija nepieciešams paredzēt šādu amatu Ministru kabinetā.²⁹

5. Saeimas pilnvaru termiņā tika izveidots parlamenta juridiskais dienests – Saeimas Juridiskais birojs, kurš sniedza profesionālu juridisko atbalstu Saeimai tiesību normu jaunradē, kā arī juridisku vērtējumu par Saeimas darbā aktualizētiem jautājumiem.³⁰ Saeimas Juridiskā biroja sniegtie Satversmes iztulkojumi šajā laikā kļuva par tiesisku pamatojumu Saeimas pieņemtajiem lēmumiem vai rīcībai, kas veidoja Satversmes piemērošanas praksi.

2. Satversmes iztulkošanas metodoloģija

5. Saeimas pilnvaru termiņā tiesību praksē tika apgūta kontinentālās Eiropas tiesību lokam atbilstoša Satversmes iztulkošana. Par zināmu kopsavilkumu pienācīgai Satversmes iztulkošanai kalpoja E. Levita publicētais raksts.³¹ E. Levits uzsvēra, ka “Satversme, to pielietojot, ir jāinterpretē: ir jāievēro ne tikai teksta vārdiskā nozīme, bet it sevišķi Satversmes normu kopējā sistēma, tās jēga un mērķis, kā arī autoru (Satversmes sapulce) griba”.³² Satversmes iztulkošanai bija nepieciešams apgūt Eiropas demokrātiskajās valstīs attīstītās teorētiskās zināšanas un tiesību normu piemērošanas iemaņas.³³

Reizēm gan nācās saskarties ar sociālistiskajam tiesību lokam raksturīgu pieeju. Atsevišķos gadījumos dominēja Satversmes normu burtiska piemērošana, neveicot to iztulkošanu. Piemēram, Satversmes 83. pants paredz, ka tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti. Ņemot vērā šīs normas formulējumu, tika izteikts viedoklis, ka tiesneši nav padoti Ministru kabineta noteikumiem. “Satversmē dotajam jēdzienam “likums” var būt tikai tiešs un precīzs šī vārda burtisks iztulkojums – likums kā likums, kas arī tieši izriet no Satversmes. Jāšaubās, vai Satversmē lietoto jēdzienu “likums” var tulkot paplašināti kā normatīvo aktu, kas sevī līdz ar to varētu ietvert izpildvaras izdotos noteikumus.”³⁴

²⁷ 5. Saeimas 1993. gada 15. jūlija rīta sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_93/150793.html [aplūkots 15.03.2018.].

²⁸ Ūdris J. *Gunta Ulmaņa vertikāle*. Rīga: Jumava, 2009, 203. lpp.

²⁹ 5. Saeimas 1993. gada 15. jūlija vakara sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_93/150793.html [aplūkots 15.03.2018.].

³⁰ Levits E. Par Saeimas Juridisko biroju. Grām.: *Saeimas Juridiskā biroja dokumenti. 1993–2013. Juridisku secinājumu kopoījums atzinumos un vēstulēs*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 17.–19. lpp. Sal. Meļķis E. *Tiesību normu iztulkošana. 2. pārstrādātais izdevums*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2000, 60. lpp.

³¹ Levits E. Satversme 1995. gada 18. novembrī. *Diena*, 1995, 17. nov., 2. lpp.

³² Turpat.

³³ Turpat. Plašāk sk. Levits E. Tiesību normu interpretācija un Satversmes 1. panta demokrātijas jēdziens. *Cilvēktiesību Žurnāls*, Nr. 4, 1997, 54.–77. lpp.

³⁴ Muižnieks J. Par Satversmes 81. pantu un tā izmantošanu. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 193, 1995. Sal. Levits E. *Cilvēktiesību piemērošanas pamatjautājumi Latvijā*. Grām.: *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Autoru kolektīvs I. Ziemeles zinātniskajā redakcijā. Rīga: Izglītības solī, 2000, 262. lpp.

Tāpat grūtības radīja Satversmē lietoto nenoteikto tiesību jēdzienu ar augstu abstrakcijas pakāpi (ģenerālklaudzulu) aizpildīšana ar saturu un piemērošana. Liekājoties tie tika uzskatīti par tukšiem un deklaratīviem formulējumiem, kuriem nav noteikta saturs.³⁵

Sociālistiskās tiesību saimes ietekme novērojama arī tiesību palīgavotu lietošanā. Šajā laikā vēl netika plaši izmantoti tiesību zinātnes, tiesību prakses un normu sagatavošanas materiāli, lai pamatotu Satversmes iztulkojumu. Ar atsevišķiem izņēmumiem vēl nebija apgūts starpkaru perioda teorētiskais un praktiskais Satversmes piemērošanas mantojums. Salīdzinoši ātri Satversmes iztulkošanā ienāca K. Dišlera zinātniskie teksti. Tāpat tika pētīta Satversmes normu piemērošanas prakse starpkaru periodā, lai izšķirtos par iespējamo Satversmes normu iztulkojumu.³⁶ Tomēr izdarīto secinājumu pamatojums ir visai trūcīgs, lielā mērā paļaujoties uz Satversmes iztulkojuma autoritāti. Nepieciešamās atbildes tiek sniegtas, taču tām vēl nav raksturīgs izvērsts un dziļš skaidrojums. “Motivācijas īsums ir pēcpadomju Latvijas tiesību vēl ļoti seklās tiesību dogmatikas izpaušme.”³⁷ Tas atsevišķos gadījumos novedis pie kļūdainas Satversmes iztulkošanas, neņemot vērā svarīgus argumentus.

Būtiska problēma bija arī Satversmes politiska iztulkošana. Politiskās lietderības apsvērumi un sasniedzamie mērķi dažkārt lika izšķirties par apšaubāmiem Satversmes iztulkojumiem. Īpaši uzskatāmi tas vērojams 5. Saeimas debatēs par likuma “Ministru kabineta iekārta” atjaunošanu.³⁸

Piemēram, politiskā nepieciešamība ātri izveidot Valda Birkava vadīto Ministru kabinetu bija par pamatu valsts ministra amata izveidošanai, par kura atbilstību Satversmei Saeimā izskanēja būtiski iebildumi.³⁹ E. Levits, aizstāvot izstrādāto likumprojektu, Satversmes iztulkošanas ceļā mēģināja pierādīt šī amata atbilstību Satversmei, tomēr valsts ministra amata saderība ar Satversmes prasībām bija apšaubāma.⁴⁰ Saeimas vairākums gan atbalstīja valsts ministra amata izveidošanu.⁴¹

Lai paātrinātu tiesiskās sistēmas transformācijas procesu, likumā “Par 1925. gada 1. aprīļa likuma “Ministru kabineta iekārta” atjaunošanu” tika paredzēts, ka Ministru kabinets var izdot noteikumus, ja attiecīgais jautājums ar likumu nav noregulēts.⁴² Faktiski 5. Saeima ar likumu nodeva tiesības Ministru kabinetam pēc sava ieskata izdot noteikumus teju bez jebkādiem saturiskiem vai procesuāliem ierobežojumiem. Faktiski tādā veidā bez Satversmes grozījuma ar vienkāršu likumu tika izveidots “Satversmes 81. pants ikdienas vajadzībām, tikai

³⁵ Levits E. Tiesību normu interpretācija un Satversmes 1. panta demokrātijas jēdziens. *Cilvēktiesību Žurnāls*, Nr. 4, 1997, 72.–73. lpp.

³⁶ Sk.: Par likumprojektā paredzētajām Valsts prezidenta tiesībām izvirzīt ģenerālprokurora amata kandidātus. Grām.: *Saeimas Juridiskā biroja dokumenti. 1993–2013. Juridisku secinājumu kopojums atzinumos un vēstulēs*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 37. lpp.

³⁷ Levits E. Satversmes tiesas pirmais spriedums 1997. gada 7. maijā. Grām.: *Satversmes tiesas pirmais spriedums. Sprieduma teksts, atsauksmes, analīzes, vērtējumi*. Rakstu krājums prof. E. Melņiša zinātniskajā redakcijā. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 32. lpp.

³⁸ Par 1925. gada 1. aprīļa likuma “Ministru kabineta iekārta” atjaunošanu: LV likums. Pieņemts 15.07.1993.

³⁹ 5. Saeimas 1993. gada 15. jūlija vakara sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_93/150793.html [aplūkots 15.03.2018.].

⁴⁰ Plašāk sk. Pleps J. Satversmes iztulkošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 86.–88. lpp.

⁴¹ Sk. arī Zīle Ī. 5. Saeimas vēlēšanas un 1922. gada Satversmes atjaunošana. Grām.: Blūzma V., Ceile O., Jundzis T., Lēbers (Loeber) D. A., Levits E., Zīle Ī. *Latvijas valsts atjaunošana. 1986–1993*. Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 401.–405. lpp.

⁴² 5. Saeimas 1993. gada 15. jūlija vakara sēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_93/150793.html [aplūkots 15.03.2018.].

daudz sliktākā formā”.⁴³ Tiesību zinātne pamatoti argumentēja, ka Saeima ar vienkāršu likumu nav tiesīga mainīt pastāvošo konstitucionālo iekārtu un nedrīkst piešķirt Ministru kabinetam tiesības likumdošanas jomā, kuras Satversmē nav paredzētas.⁴⁴ To apstiprināja Satversmes tiesa, atbilstoši Satversmei būtiski sašaurinot Ministru kabineta iespējas izdot šādus noteikumus.⁴⁵

Šajās 5. Saeimas debatēs iezīmējās problēma, ka politiski nepieciešami lēmumi tika pamatoti ar Satversmi, kur faktiski nebija iespējama korekta tiesību normu iztulkošana, lai sasniegtu vajadzīgo rezultātu. Tas vājināja korektas tiesību normu piemērošanas metodoloģijas ietekmi un varēja radīt pārliecību, ka Satversmes iztulkošanas ceļā iespējams atrast nepieciešamo pamatojumu vajadzīgajam politiskajam lēmumam.

3. Satversmes 81. panta piemērošana

Iepriekš minētās Satversmes iztulkošanas tendences spilgti iezīmējās Satversmes 81. panta piemērošanā. Satversmes 81. pants piešķir Ministru kabinetam tiesības izdot noteikumus ar likuma spēku, ja neatliekama vajadzība to prasa. Šis tiesības Ministru kabinets varēja īstenot laikā starp Saeimas sesijām. Tāpat Satversmē bija ietverti saturiskie un procesuālie šo Ministru kabineta tiesību ierobežojumi.⁴⁶

Ministru kabinets saskatīja iespēju ar Satversmes 81. panta palīdzību paātrināt tiesiskās reformas gaitu. Kā uzsvēra tieslietu ministrs E. Levits, “lielais sakrājušos likumprojektu skaits Saeimā norāda uz to, ka tā ir kļuvusi par “šauru vietu” likumdošanas reformā”. Tāpēc “Satversmes 81. pants valdībai nedaudz atvieglo [iespēju] paātrināt reformu procesu”.⁴⁷ Tomēr šāda Ministru kabineta rīcība tika kritizēta, uzsverot, ka “Ministru kabinets drastiskā veidā ekspluatēja Satversmes 81. pantu”, kā arī tika norādīts, ka atsevišķus Satversmes 81. pantā ietvertos ierobežojumus “Ministru kabinets vispār neuzskatīja par normā eksistējošu”.⁴⁸

Vispirms tas saistāms ar Satversmes 81. pantā ietvarto nosacījumu – “ja neatliekama vajadzība to prasa”. 5. Saeimas pilnvaru termiņā iezīmējās tendence, ka šis Satversmes 81. pantā lietotais Ministru kabineta tiesību ierobežojums netika atpazīts kā ģenerālklausula un faktiski kļuva par tukšu formulējumu.⁴⁹ Ministru prezidenta padomnieks Modris Supe atzina, ka “neatliekamas vajadzības” jēdzienam ir subjektīvs raksturs, tam nav tiesisku nosacījumu, jo vienam vajadzība var likties ļoti neatliekama, bet otram – gluži pretēji”.⁵⁰ Satversmes komentāros tika īpaši uzsvērts, ka “diemžēl nav skaidri noteikts, kas būtu jāsaprot ar “neatliekamu

⁴³ Pastars E. Kas ir deleģētā likumdošana. *Jurista Vārds*, Nr. 2 (260), 2003, 7. lpp.

⁴⁴ Lēbers (Loeber) D. A., Bišers I. Ministru kabinets. Komentārs Latvijas Republikas Satversmes IV nodaļai “Ministru kabinets”. Rīga: Tiesiskās informācijas centrs, 1998, 150.–151. lpp.

⁴⁵ Plašāk sk. Nikuļceva I. Ja kādu jautājumu neregulē likums. Ministru kabineta iekārtas likuma 14. panta 3. punkta interpretācija Satversmes tiesas spriedumos. *Jurista Vārds*, Nr. 19, 2003, 1., 7.–9., 13. lpp.

⁴⁶ Plašāk sk. Mucenieks P. Valdības tiesības izdot noteikumus ar likuma spēku (Sistemātiski-teorētisks pārskats). *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, Nr. 11, 1924, 467.–478. lpp.; Nr. 12, 530.–540. lpp.; Ērmiņš A. Satversmes 81. panta piemērošanas prakse. *Jurista Vārds*, Nr. 5, 2008, 14.–19. lpp.; Nr. 6, 12.–18. lpp.

⁴⁷ “Apaļais galds” par Satversmes 81. pantu. *Latvijas Jurists*, Nr. 2, 1994, 5. lpp.

⁴⁸ Muižnieks J. Par Satversmes 81. pantu un tā izmantošanu. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 194, 1995.

⁴⁹ Ērmiņš A. Satversmes 81. panta piemērošanas prakse. *Jurista Vārds*, Nr. 5, 2008, 16.–17. lpp.

⁵⁰ “Apaļais galds” par Satversmes 81. pantu. *Latvijas Jurists*, Nr. 2, 1994, 5. lpp.

vajadzību”. Tas ļauj valdībai to traktēt ļoti plaši un daudzos gadījumos pat vispār nepamatot”.⁵¹

Šāds Satversmes 81. panta iztulkojums tika arī kritizēts, norādot, ka “neatliekamas vajadzības” jēdzienam ir objektīvs saturs un katrā Satversmes 81. panta piemērošanas gadījumā neatliekamas vajadzības esība ir juridiski konstatējama un pamatojama.⁵² Tomēr praksē šie iebildumi netika ņemti vērā, jo Saeimas vairākums akceptēja Ministru kabineta aktīvu rīcību Satversmes 81. panta izmantošanā.

Problēmas radīja arī Satversmes 81. pantā ietvertā nosacījuma “laikā starp Saeimas sesijām” interpretācija. 5. Saeima 1993. gada vasarā vairākas reizes sanāca uz Saeimas sēdēm, bet netika noteikts, vai šīs sēdes notiek Saeimas sesijas ietvaros vai uzskatāmas par ārkārtas sēdēm, kā arī skaidri netika noteikta rudens sesijas sākuma diena. Ministru kabinets bija izmantojis Satversmes 81. pantu un izdevis noteikumus ar likuma spēku, par kuru tiesiskumu Saeimai radās šaubas. Saeimas sēdē vairāki deputāti uzsvēra, ka nav ticis lemts par iepriekšējās Saeimas sesijas slēgšanu un rudens sesijas sākšanas dienu. Līdz ar to Ministru kabinets nav bijis tiesīgs izdot noteikumus ar likuma spēku. Saeimas vairākums atzina izdotos noteikumus par neatbilstošiem Satversmes 81. pantam.⁵³ Tāpat plašas diskusijas raisīja jautājums par to, kurā brīdī sākas rudens un vai Saeima var sanākt uz rudens sesiju, ja nav iestājies astronomiskais rudens.⁵⁴ Šo jautājumu izšķīra atsauce uz starpkaru perioda praksi. Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājs A. Endziņš uzsvēra, “ka visi šie strīdi, kad sākas rudens – 1. aprīlī vai 1. maijā – arī ir absurds. Galu galā runa ir ne jau tieši par konkrēto datumu. Šeit Kusiņa kungam stāv stenogramma, apskatieties to, lūdzu! Jā, 1934. gada grāmata. Un ziemas sesija 1934. gadā sākās 23. janvārī. Un par to lemj Saeima”.⁵⁵

Kā kuriozs vērtējama jēdziena “muitas” interpretācija Satversmes 81. pantā. Ministru kabinets bija regulējis muitas tarifus, par ko iebildumus cēla Saeimas deputāti, saskatot Satversmē noteiktās Ministru kabineta kompetences pārkāpumu.⁵⁶ Tieslietu ministrs E. Levits uzsvēra, ka “muitas tarifu maiņa arī Satversmes 81. pantā nemaz nav minēta. Ja Satversme vēlētos 81. panta uzskaitījumā iekļaut arī muitas tarifus, tad tā tos būtu arī minējusi, tāpat kā tas ir izdarīts tūlīt nākamajos vārdos “par dzelzceļu tarifiem”, nevis par dzelzceļiem. Citādi Satversme arī dzelzceļu tarifu gadījumā būtu formulējusi tāpat kā muitas gadījumā – par dzelzceļiem. No šīs atšķirības jāsecina, ka ar jēdzienu “muitas” ir domāti vispārīgi likumā formulēti muitas darbības noregulējumi, nevis muitas tarifi, turpretī dzelzceļa

⁵¹ Lēbers (Loeber) D. A., Bišers I. Ministru kabinets. Komentārs Latvijas Republikas Satversmes IV nodaļai “Ministru kabinets”. Rīga: Tiesiskās informācijas centrs, 1998, 146. lpp.

⁵² Muižnieks J. Par Satversmes 81. pantu un tā izmantošanu. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 194, 1995. Sk. arī: “Apaļais galds” par Satversmes 81. pantu. *Latvijas Jurists*, Nr. 2, 1994, 4.–5. lpp.

⁵³ 5. Saeimas 1993. gada 16. septembra plenārsēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_93/st1609.html [aplūkots 15.03.2018.]. Sk. arī: Muižnieks J. Par Satversmes 81. pantu un tā izmantošanu. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 194, 1995.

⁵⁴ 5. Saeimas 1993. gada 9. septembra plenārsēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_93/st0909.html [aplūkots 15.03.2018.]; 5. Saeimas 1993. gada 16. septembra plenārsēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_93/st1609.html [aplūkots 15.03.2018.].

⁵⁵ 5. Saeimas 1993. gada 9. septembra plenārsēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_93/st0909.html [aplūkots 15.03.2018.].

⁵⁶ 5. Saeimas 1993. gada 9. septembra plenārsēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_93/st0909.html [aplūkots 15.03.2018.]; 5. Saeimas 1993. gada 16. septembra plenārsēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_93/st1609.html [aplūkots 15.03.2018.].

gadījumā, tieši otrādi, ir domāti tikai dzelzceļa tarifi.”⁵⁷ Šāds skaidrojums gan Saeimas vairākumu neapmierināja, un Ministru kabineta rīcība ar muitas tarifiem tika atzīta par Satversmes 81. pantam neatbilstošu.⁵⁸

Kopsavilkums

1. 5. Saeimas pilnvaru termiņā dominēja Satversmes politiska iztulkošana, kas bija raksturīga arī Latvijas parlamentārajai iekārtai starpkaru periodā. Galavārds Satversmes iztulkošanā bija Saeimai, kas par Satversmes iztulkošanu lēma politiskā procesā. Tiesu vara šajā laikā nebija spējīga būtiski iesaistīties Satversmes iztulkošanas jautājumu izlemšanā.
2. 5. Saeimas pilnvaru termiņā ar Satversmes iztulkošanas palīdzību tika nostiprināta pārlicība, ka Satversme un tajā noteiktā valsts iekārta ir spējīga veiksmīgi funkcionēt un nav nepieciešama radikāla konstitūcijas reforma. Satversmes iztulkošana šajā laikā bija vērsta uz politisku parlamentārās sistēmas nostiprināšanu, novēršot iespējamus Saeimas pilnvaru aizskārumus.
3. 5. Saeimas pilnvaru termiņā sāk nostiprināties kontinentālās Eiropas tiesību lokam atbilstoša Satversmes iztulkošana un tiek apgūti nepieciešamie tiesību palīgavoti pienācīgai Satversmes iztulkošanai. Sociālistiskajam tiesību lokam raksturīgās tiesību normu piemērošanas metodoloģijas samazināšanās sekmē Satversmes efektivitāti un autoritāti.

---

⁵⁷ 5. Saeimas 1993. gada 16. septembra plenārsēdes stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_93/st1609.html [aplūkots 15.03.2018.].

⁵⁸ Turpat.

SEKCIJA

“JAUNĀKĀS TIESĪBU TEORIJAS UN
VĒSTURES ATZIŅAS”

PSRS KONSTITUCIONĀLĀS TRADĪCIJAS IETEKME UZ DEMOKRĀTISKAS VALSTS ATJAUNOŠANU LATVIJAS REPUBLIKĀ 20. GADSIMTA 90. GADOS

IMPACT OF CONSTITUTIONAL TRADITION OF USSR ON RESTORATION OF DEMOCRATIC STATE IN REPUBLIC OF LATVIA IN 1990S

Māris Aleksandroae, Mg. iur.

LU Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

This paper is devoted to the centennial of the Republic of Latvia. The author examines constitutional foundations of the Republic of Latvia at the time of its establishment, the Soviet constitutional tradition and its influence on the restoration of a democratic state in the Republic of Latvia in the 1990s. The current research belongs to the sphere of history and theory of law.

This research is based on studies of constitutional acts of the Republic of Latvia and the constitutional principles embodied therein, as well as on the analysis of the constitutional development of the Soviet Union. The paper outlines the main stages of Soviet constitutionalism and its peculiarities. The author outlined several principles of the Soviet constitutionalism, which formed the Soviet constitutional tradition and influenced the process of restoration of the country's independence.

To conclude, the period in the Soviet Union impacted the understanding of the constitutional basis restoration in the Republic of Latvia.

Atslēgvārdi: Latvijas Republikas dibināšana, Latvijas konstitucionālās iekārtas pamatprincipi, tiesību vēsture, padomju tiesības, nominālais konstitucionalisms, PSRS konstitūcija, LPSR konstitūcija, Latvijas Republikas neatkarības atjaunošana

Keywords: establishment of the Republic of Latvia, constitutional principles of Latvia, history of law, Soviet law, nominal constitutionality, Constitution of USSR, Constitution of the Latvian Soviet Socialist Republic, restoration of independence

Ievads

Raksts veltīts Latvijas Republikas simtgadei. Autors apskata Latvijas Republikas konstitucionālos pamatus valsts dibināšanas brīdī, padomju konstitucionālo tradīciju un tās ietekmi uz demokrātiskas valsts atjaunošanu Latvijas Republikā 20. gs. 90. gados.

20. gadsimtā Latviju vairāk vai mazāk skāra visi svarīgākie vēsturiskie notikumi Eiropā, sākot ar Pirmo pasaules karu, kas pēc būtības pavēra ceļu Latvijas valsts izveidošanai, beidzot ar "auksto karu" un PSRS sabrukumu, kas deva iespēju

Latvijas valsts atjaunošanai. Šobrīd, raugoties atpakaļ uz nodzīvoto simtgadi, var secināt, ka Latvijas tautas izteiktā griba pēc neatkarības 20. gadsimta sākumā bija dzīvotspējīga – tautas pašapziņa prata pārvarēt divus totalitārus režīmus un nepazaudēt savu identitāti. Vērtības, kas bija ieliktas valsts pamatā tās dibināšanas brīdī, spēja izturēt laika pārbaudi.

Jau pašos Latvijas valsts izveidošanas pirmsākumos bija aktuāls jautājums par valsts iekārtas formu un veidu. Bija vairāki iespējamie valsts attīstības ceļi. Latvijas teritorijā līdz ar Krievijas impērijas sabrukumu Pirmā pasaules kara rezultātā bija daudz mēģinājumu izveidot dažādus valstiskos veidojumus vācu vai krievu varas ietekmē.¹ Savu varu mēģināja nostiprināt gan baltvācu pārstāvji, gan boļševiki. Tomēr latviešu tauta izcīnīja tiesības iet savu neatkarīgu ceļu.

Raksta mērķis ir apskatīt Latvijas valsts konstitucionālos pamatus, kas bija ietverti Latvijas Republikas konstitucionālajos aktos tās izveidošanas brīdī, un šo pamatu atdzīvināšanu līdz ar Latvijas atjaunošanu pēc 1990. gada 4. maija deklarācijas “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” pieņemšanas, ievērojot ilgstošo periodu, kuru Latvija bija pavadījusi pilnīgi atšķirīgajā Padomju Savienības tiesību sistēmā. Rakstā aplūkoti arī padomju konstitucionālisma galvenie posmi un to raksturīgās īpatnības, kā arī pamatprincipi, kuri veido padomju konstitucionālo tradīciju un kuru ietekme ir vērojama arī Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas procesā.

1. Latvijas konstitucionālais pamats

1918. gada 17. novembrī tika izveidota Tautas padome, kas pieņēma pirmo Latvijas Republikas konstitucionālo aktu – Tautas padomes politisko platformu. Dienu vēlāk, 1918. gada 18. novembrī, tika proklamēta Latvijas Republika. Tas bija pirmais solis suverēnas Latvijas valsts izveidošanai un jaunizveidotās valsts konstitucionāli tiesiskā pamata nodibināšanai. Taču līdz Latvijas Republikas Satversmes spēkā stāšanās dienai 1921. gada 7. novembrī, kas galīgi nostiprināja Latvijas valsts tiesisko pamatu, bija vēl ilgs ceļš. Jau Tautas padomes politiskajā platformā bija noteikts, ka Latvija ir “republika uz demokrātiskiem pamatiem”.² Tā jau pašos Latvijas valsts pirmsākumos bija nostiprināta valsts iekārta – demokrātiska republika. Vēlāk pieņemtā “Deklarācija par Latvijas valsti” vēlreiz atkārtoja šo principu (tautvaldības principu), un visbeidzot Latvijas Republikas Satversmes 1. pants noteica, ka “Latvija ir neatkarīga demokrātiskā republika”.³ Tādējādi bija vairākkārt izteikta tautas griba veidot tieši demokrātisku tiesisku valsti. Tomēr šāda valsts iekārta savam laikam bija ļoti moderna. Reizē ar Latviju bija izveidojušas arī citas nacionālas valstis ar demokrātisku valsts iekārtu, piemēram, Igaunija⁴ un Lietuva⁵,

¹ Lazdiņš J. Konstitucionālisma pirmsākumi un nerealizētie valstiskumi Latvijā. *Jurista Vārds*, Nr. 23 (774), 2013, 11. jūn.

² Tautas Padomes politiskā platforma. II sadaļas 1. punkts. Pieejams: http://home.lu.lv/~rbalodis/Konst%20tiesibas/KT_Ievads/Tautas%20Padomes%20platforma.pdf. [aplūkots 15.03.2018.].

³ Latvijas Republikas Satverme. 1. pants. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=57980> [aplūkots 15.03.2018.].

⁴ Narits R. The Republic of Estonia Constitution on the Concept and Value of Law. *Tartu: Juridica International*, Nr. 7, 2002, 13. lpp.

⁵ Fruhstorfer A., & Hein M. Constitutional Politics in Central and Eastern Europe. From Post-Socialist Transition to the Reform of Political Systems. *Wisebaden: Springer VS*, 2016, p. 441.

taču ātri vien demokrātiskās sistēmas nomainīja autoritārās, kas bija izplatīta tā laika prakse.

Arī Latvijā, neskatoties uz nepārprotami izteiktu Latvijas konstitucionālās iekārtas pamatprincipu – Latvija ir demokrātiska republika –, demokrātiskā valsts iekārta pastāvēja ne vairāk kā pusi no valsts 100 gadus ilgā mūža. Ja atskaita arī Kārļa Ulmaņa apvērsumu un viņa iedibināto autoritāro valdības periodu, tad šis demokrātiskais laikposms būs vēl īsāks. Tomēr K. Ulmaņa autoritārais režīms nebija tik graujošs demokrātiskajai iekārtai un neatstāja tik lielu iespaidu uz valsts konstitucionālo un tiesisko attīstību, kā to ietekmēja Latvijas atrašanās Padomju Savienības sastāvā. Pirmkārt, šajā laikā Latvija nepastāvēja kā suverēna valsts, otrkārt, tā nevarēja pastāvēt arī kā demokrātiska valsts. Padomju Savienība bija veidota uz pilnīgi citiem principiem. Padomju valsts pamatā saskaņā ar marksisma-ļeņinisma teoriju bija nevis demokrātiskās vērtības, bet šķiru cīņa un proletariāta diktatūra kā šķiru cīņas rezultāts.⁶ Sociālistisko tiesību doktrīna arī uzsvēra padomju tiesību demokrātiskumu un taisnīgumu, norādot uz sabiedrības līdzdalību normatīvo aktu radīšanas un pieņemšanas procesā un vienlīdzības nodrošināšanu.⁷ Taču šim demokrātiskumam pamatā bija nomināls raksturs. Padomju konstitucionālisms neparedzēja ideju plurālismu, varas dalīšanu vai valsts orgānu neatkarību, tās demokrātiskums izpaudās vienas šķiras un vienas partijas diktatūrā.⁸ Tāpat taisnīguma izpratne bija faktiski pielīdzināta sociālistiskās likumības izpratnei, kas izriet no vienas šķiras diktatūras. Šāda taisnīguma principa realizācija liek apšaubīt šī principa ievērošanu attiecībā uz visiem sabiedrības locekļiem. Padomju Savienībai kopš tās rašanās bija raksturīga arī cita konstitucionālā tradīcija, kura, kaut arī transformējās laika gaitā, tomēr ietvēra tās pašas idejas, kas bija izvirzītas, dibinot komunistisko režīmu. Padomju Savienības periods Latvijā ilga apmēram 50 gadu un atstāja savu ietekmi uz Latvijas tiesisko iekārto, atjaunojot Latviju kā demokrātisku valsti 20. gadsimta 90. gados.

2. Padomju konstitucionālās prakses ietekme

Padomju varai piemita atšķirīga konstitucionālā prakse, kas sāka attīstīties līdz ar valsts izveidošanos. Padomju tiesības piederēja pie sociālistisko tiesību loka, līdz ar to tām bija raksturīga pilnīgi cita tiesiskā tradīcija nekā kontinentālās Eiropas tiesību loka valstīm, pie kurām ir pieskaitāma arī Latvija.⁹ Sociālistiskās tiesības arī satur kontinentālās tiesību sistēmas iezīmes, tomēr tās ir vērstas uz komunisma ideoloģijai svarīgu attiecību nodibināšanu.¹⁰ Pamatojoties uz sociālistiskām tiesībām, veidojās arī padomju konstitucionālo tiesību tradīcijas. Lai apskatītu padomju konstitucionālās prakses ietekmi uz demokrātiskas valsts atjaunošanu Latvijas Republikā, ir nepieciešams tuvāk iepazīties ar padomju konstitucionālisma veidošanos un tā pamatprincipiem.

⁶ Плотниекс А. А. Становление и развитие марксистско-ленинской общей теории права в СССР. 1917–1936 гг. Рига: “Зинатне”, 1978, с 111–113.

⁷ Plotnieks A. Padomju sociālistiskās tiesības. Rīga: Zvaigzne, 1975, 108. lpp.

⁸ Rosenfeld M., Sajo A. *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford University Press, 2013, pp. 128–129.

⁹ Balodis R., Kārklīņa A. Valsts tiesību attīstība Latvijā. *Juridiskā zinātne*, Nr. 1, 2010, 33. lpp.

¹⁰ Plotnieks A. *Padomju sociālistiskās tiesības*. Rīga: Zvaigzne, 1975, 107. lpp.

Padomju konstitucionālo tiesību pamatā bija ideja par šķiru sabiedrību (strādnieku šķiras cīņa pret ekspluatatoru šķiru), privāto interešu pakārtotība valsts interesēm, valsts varas nedalāmība, vienas partijas sistēma.¹¹ Vairāki padomju politiskie funkcionāri – Ļeņins, Buharins, Stučka, Staļins un citi – ir izteikušies par padomju konstitucionālo iekārtu un konstitūcijas lomu padomju sabiedrībā. Konstitūcija viņu redzējumā ir šķiru cīņas atspoguļojums, kur valdošā šķira nosaka savu gribu.¹² Padomju tiesības teorētiski atzina konstitūciju par likumu ar augstāko spēku, saskaņā ar kuru tiek izdoti visi pārējie normatīvie akti, un par galveno sabiedrisko attiecību pamatprincipu avotu.¹³ Cits svarīgs padomju tiesību aspekts bija ideja par aktīvu likumdošanas darbību. Proti, ka tiesībām ir jāatbilst faktiskajai situācijai valstī un jāatspoguļo tās aktuālās, reāli pastāvošās sabiedriskās attiecības konkrētajā valsts attīstības posmā.¹⁴ Likumdevējam ir jāatrodas nemitīgā darbībā, mainot regulējumu atbilstoši faktiskajai situācijai valstī. Tas attiecās arī uz valsts pamatlikumu – konstitūciju. Padomju tiesību doktrīna paredzēja, ka valsts pamatlikumam ir jāatspoguļo esošais stāvoklis valstī, proti, tie sasniegumi, kurus ir panākusi padomju vara¹⁵ konkrētajā brīdī. Padomju konstitūcijai bija jānostiprina sociālisma panākumi katrā attīstības posmā. Šādā veidā padomju vara pretstatīja Padomju Savienības konstitūciju rietumu (buržuāzisko) valstu konstitūcijām, jo padomju konstitūcija it kā saturēja regulējumu, kas jau reāli darbojas un eksistē praksē, bet rietumvalstu konstitūcijas vienīgi deklarēja tiesības un brīvības, kas praksē neeksistē un nepastāv.¹⁶ No šīm tēzēm arī izriet padomju konstitūcijas būtība. Tādējādi Padomju Savienības konstitūcija – likums ar augstāko juridisko spēku – nepavisam netika uzskatīta par negrozāmu normatīvu aktu, tieši otrādi – bija uzsvērts, ka konstitūciju var grozīt, mainoties faktiskajiem apstākļiem sabiedrības dzīvē.

Padomju Savienības pastāvēšanas laikā tika pieņemtas trīs konstitūcijas 1924., 1936. un 1977. gadā, neskaitot Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas 1918. gada konstitūciju, kas bija pirmā padomju varas pieņemtā konstitūcija.¹⁷ Padomju Savienības konstitūcijas attiecās uz visu Padomju Savienību kopumā. Tās paredzēja, ka katrai Padomju Savienības republikai, kā arī autonomajai republikai bija jāpieņem sava konstitūcija, kas atbilstu kopējās Padomju Savienības konstitūcijas regulējumam.¹⁸

Pirmā 1924. gada Padomju Savienības konstitūcija pēc savas būtības bija, ja tā var teikt, patiesa un tieša konstitūcija, kura definēja PSRS izveidošanas pamatprincipus, kompetenču sadalījumu starp republikām un savienību, ka arī valsts pārvaldes orgānus un to izveidošanas kārtību, neparedzot nekādus demokrātiskus vai, citādi sakot, buržuāziskus vēlēšanu elementus.¹⁹ Tā bija tipiska sociālistisko tiesību

¹¹ Rosenfeld M., Sajo A. *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford University Press, 2013, pp. 128–129.

¹² *Padomju tiesības*. Millera V. un Meļķiša E. red. Rīga: Zvaigzne, 1978, 39. lpp.

¹³ Turpat.

¹⁴ Plotnieks A. *Padomju sociālistiskās tiesības*. Rīga: Zvaigzne, 1975, 107. lpp.

¹⁵ Сталин И. В. О проекте Конституции Союза ССР: Доклад на Чрезвычайном VIII Всесоюзном съезде Советов 25 ноября 1936 года. Сталин И. В. Сочинения. Том 14. Москва: Издательство “Писатель”, 1997, с. 119–147.

¹⁶ Гурвич Г. С. Основы советской конституции. 7-е издание. Москва: ГИЗ, 1929, с. 11.

¹⁷ *Padomju tiesības*. Millera V. un Meļķiša E. red. Rīga: Zvaigzne, 1978, 40. lpp.

¹⁸ Turpat.

¹⁹ Sk. Конституция СССР 1924 года. Pieejams: [https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_\(1924\)_первоначальная_редакция](https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_(1924)_первоначальная_редакция). [aplūkots 15.03.2018.].

konstitūcija. Patiesumu šai konstitūcijai dod fakts, ka tā neslēpj padomju varas gribu un tās realizācijas mehānismus. Pirmā konstitūcijas sadaļa saturēja Padomju Sociālistisko Republiku Savienības izveidošanas deklarāciju, kurā bija atzīmēta nepieciešamība izveidot Padomju Savienību, lai aizstāvētu sevi pret kapitālistiskajām valstīm.²⁰ Tāpat konstitūcijā bija noteikti valsts pārvaldes orgāni, tiesu varas uzbūve, kompetenču sadalījums starp centrālo un republiku varām un valsts simbolika.²¹ Pirmā Padomju Savienības konstitūcija atspoguļoja revolūcijas sasniegto un padarīto, radot provizorisku plānu padomju varas tālākajām darbībām.²²

Nākamā Padomju Savienības konstitūcija bija saistīta ar pavērsieni valsts sabiedriskajā dzīvē – bija pasludināta sociālisma uzvara, kas nozīmēja jaunu posmu ceļā uz komunismu, proletariāta diktatūras izbeigšanu un sociālisma nostiprināšanu, kur nepastāvēs nedz sabiedrības dalījums šķirās, nedz valsts vara. Tieši tāda tēze bija nostiprināta Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas 1918. gada konstitūcijā.²³ Atbilstoši šai tēzei tālākā valsts perspektīva bija saistīta ar pakāpenisku valsts varas atmiršanu. Valsts atmiršanai kā ilglaicīgam procesam sevī bija jāietver padomju demokrātijas attīstīšana, sabiedriskās pašpārvaldes nodibināšana un atsevišķu valsts pārvaldes funkciju nodošana sabiedriskām organizācijām. Turklāt vairs nebija nepieciešami represīvi pasākumi pēc šķiru principa, kādus paredzēja proletariāta diktatūras režīms, jo sociālisma uzvara nozīmēja ekspluatatoru šķiras iznīcināšanu un bezšķiru sabiedrības izveidošanu.²⁴ Tomēr pēc Padomju Savienības vadoņa Josifa Staļina iniciatīvas jaunpieņemtā konstitūcija neatteicās no proletariāta diktatūras jēdziena un līdz ar to saglabāja valsts represīvo pusi un kontroli pār visiem ekonomiskajiem un sociālajiem procesiem sabiedrībā.²⁵

1936. gadā uzvarējušā sociālisma konstitūcija pēc savas struktūras bija cita tipa salīdzinājumā ar 1924. gada konstitūciju. Tā definēja vairākus padomju varas principus un deklarēja visiem valsts iedzīvotājiem vienlīdzīgas tiesības, jo ekspluatatoru šķira vairs nepastāvēja. Konstitūcijas pirmā sadaļa “Sabiedriskā iekārta” noteica, ka Padomju Savienība ir strādnieku un zemnieku sociālistiskā valsts, tāpat konstitūcijā nostiprināja sociālisma principu “no katra pēc spējām, katram pēc darba”, ka arī principu “kas nestrādā, tam nebūs ēst”, norādīja uz valsts varas nesēju – pilsētu un lauku darbaļaudīm, noteica sociālistiskā īpašuma jēdzienu un no tā izrietošās attiecības, kā arī katra pilsoņa pienākumu strādāt.²⁶ Pārejas normas saturēja regulējumu par savienības un republiku pārvaldes orgāniem, vēlēšanu sistēmu kompetenču sadalījumu starp savienību un republikām, kā arī noteica pilsoņu tiesības un pienākumus, starp kuriem ir jāatzīmē tiesības uz darbu un atbilstošu samaksu, tiesības uz izglītību, tiesības uz atpūtu, personības, sarakstes, mājokļa neaizskaramību, vārda brīvību un citas liberālās vērtības.²⁷ Šajā konstitūcijā pirmo

²⁰ Sk. Конституция СССР 1924 года. Pieejams: [https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_\(1924\)_первоначальная_редакция](https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_(1924)_первоначальная_редакция). [aplūkots 15.03.2018.].

²¹ Ibid.

²² Гурвич Г. С. Основы советской конституции. 7-е издание. Москва: ГИЗ, 1929, с. 11.

²³ Sk. Конституция РСФСР 1918 года. Pieejams: [https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_РСФСР_\(1918\)](https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_РСФСР_(1918)) [aplūkots 15.03.2018.].

²⁴ Плотникс А. А. Становление и развитие марксистско-ленинской общей теории права в СССР. 1917–1936 гг. Рига: “Зинатне”, 1978, с. 47.

²⁵ Жуков Ю. Н. Иной Сталин. Москва: Вагриус, 2005, с. 219.

²⁶ Конституция СССР 1936 года. Исходная редакция. Pieejams: [https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_\(1936\)](https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_(1936)) [aplūkots 15.03.2018.].

²⁷ Ibid.

reizi tika pieminēts komunistiskās partijas virzošais spēks,²⁸ kas faktiski nostiprina valsts un partijas saplūšanu.²⁹

Pēdējā Padomju Savienības konstitūcija tika pieņemta 1977. gadā. Tā sākās ar preambulu, kurā bija apskatīts padomju valsts periods no 1917. gada Oktobra revolūcijas. Padomju sabiedrība bija nosaukta par attīstīta sociālisma sabiedrību, kas ir vēl viens solis komunisma uzcelšanas virzienā.³⁰ Konstitūcija saglabāja iepriekšējā pamatlikumā noteiktos principus, vēlreiz apstiprinot komunistiskās partijas vadošo lomu un paredzētās tiesības un brīvības, šoreiz gan apsolot tās ne tikai strādniekiem, bet arī inteliģencei.³¹ Tieši šajā konstitūcijā 80. gadu beigās veiktie grozījumi (un attiecīgi grozījumi padomju republiku konstitūcijās) deva iespēju vēlākai Latvijas neatkarības pasludināšanai.³²

1936. gada un 1977. gada konstitūcija pēc savas struktūras, apjoma un regulētajiem jautājumiem līdzinājās rietumu (kontinentālās Eiropas) konstitucionālajai praksei. Tās atkāpās no sākotnējās padomju valsts konstitūcijas formas un ieviesa kontinentālās Eiropas konstitūcijām līdzīgu uzbūvi.

Daži zinātnieki norāda, ka visam padomju konstitucionālisma periodam piemīt nomināls raksturs,³³ turklāt uzsverot nomināla konstitucionālisma esību visā Padomju Savienības pastāvēšanas periodā un attiecinot to uz visām padomju varas pieņemtajām konstitūcijām. Nominālais konstitucionālisms nozīmē, ka, neskatoties uz to, ka konstitūcijai Padomju Savienībā piederēja augstākais juridiskais spēks un tā tika saukta par pamatlikumu, praksē tajā ietvertās tiesības nebija iespējams realizēt. Līdz ar to varēja atkāpties no konstitūcijā nostiprinātā regulējuma, kā arī to pietiekami brīvi iztulkot, kas bieži vien noveda pie konstitucionālo normu pārkāpšanas.³⁴

Padomju Savienības konstitucionālisma jeb konstitucionālās tradīcijas būtība ir tāda, ka konstitūcijai nebija jābūt par likumu, kas nosaka valsts iekārtas darbību, bet gan par tādu, kas konstatē valsts pārvaldes darbības principus un mehānismus. Proti, tai bija jākonstatē esošās sabiedriskās attiecības un politiskā situācija un jāmainās atbilstoši faktiskajām ekonomiskajām, politiskajām u. c. pārmaiņām. Padomju konstitucionālā tradīcija paredzēja konstitūcijas pastāvīgu attīstību atbilstoši nākotnes apstākļiem, nevis nodrošināja konstitūcijā noteikto principu nemainību. Tā ir padomju konstitucionālisma jeb konstitucionālās prakses nominālā būtība, jo no konstitūcijā paredzētajām tiesībām bija iespējams atkāpties, tās brīvi interpretējot un pamatojoties uz esošo situāciju. Tajā pašā laikā, balstoties uz sociālisma un šķiru sabiedrības cīņas ideju, padomju konstitucionālisms izstrādāja

²⁸ Конституция СССР 1936 года. Исходная редакция. Pieejams: [https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_\(1936\)](https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_(1936)) [aplūkots 15.03.2018.].

²⁹ Rosenfeld M., Sajo A. *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford University Press, 2013, pp. 128–129.

³⁰ Конституция СССР 1977 года. Pieejams: [https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_\(1977\)/редакция_7_октября_1977_г.](https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_(1977)/редакция_7_октября_1977_г.) [aplūkots 15.03.2018.].

³¹ Конституция СССР 1977 года. Pieejams: [https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_\(1977\)/редакция_7_октября_1977_г.](https://ru.wikisource.org/wiki/Конституция_СССР_(1977)/редакция_7_октября_1977_г.) [aplūkots 15.03.2018.].

³² Latvijas valsts atjaunošana 1986.–1993. Autoru kolektīvs. Rīga, 1998, 153.–155. lpp.

³³ Sk. Rosenfeld M., Sajo A. *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*. Oxford University Press, 2013.; Медушевский А. *Размышления о современном российском конституционализме*. Москва-Берлин: Directmedia, 2015.

³⁴ Медушевский А. Основной закон тоталитаризма: Конституция СССР 1936 года как инструмент социального конструирования. Часть 1. Сравнительное конституционное обозрение. № 3 (106), 2015, с. 109–111.

noteiktu konstitucionālo principu sistēmu, kas tika iedzīvināta normatīvajos aktos, kā tiesības uz dzīvokli, tiesības uz darbu utt. Padomju konstitucionālā prakse ietvēra konstitūcijā garantēto pamattiesību uzskaitījumu, kam tādējādi būtu jānodrošina šo tiesību izpildījums.

3. Demokrātiskas valsts atjaunošana Latvijas Republikā

Latviju kā padomju republiku ietekmēja abas pēdējās Padomju Savienības konstitūcijas, uz kuru pamata bija pieņemtas attiecīgās Latvijas PSR konstitūcijas. Arī pirmā padomju varas konstitūcija – Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas pamatlikums – bija adaptēta Latvijā vēl pirms Satversmes apstiprināšanas³⁵ un neietekmēja demokrātiskas valsts atjaunošanu Latvijas Republikā. Pēc veiktās konstitūciju un konstitucionālo procesu analīzes var secināt, ka padomju konstitucionālā tiesību sistēma saturēja vairākus pamatprincipus (normas):

- konstitūcijas satūra atbilstība esošajai situācijai sabiedrībā;
- komunistiskās partijas vadība;
- proletariāta diktatūra;
- ražošanas līdzekļu atrašanās sociālistiskajā īpašumā;
- sociālistiskā likumība;
- garantēto pamattiesību uzskaitījums (tiesības uz darbu, atpūtu, izglītību, mājokli utt.).

Visus šos padomju konstitucionālās tiesību sistēmas pamatprincipus ir iespējams iedalīt politiskajās jeb ideoloģiskajās un sociālajās normās.

Uz politiskām normām var attiecināt tās konstitūciju daļas, kuras runā par padomju režīma ideoloģisko pusi. Šādas normas bija, piemēram, komunistiskās partijas vadošā loma, proletariāta diktatūra, sociālistiskā īpašuma aizsardzība, sociālistiskā likumība, padomes kā valsts politiskais pamats, demokrātiskā centralisma princips u. c.

Pie sociālajām normām varētu pieskaitīt ar konstitūciju garantētās pamattiesības – tiesības uz darbu, uz atpūtu, uz veselības aizsardzību un nodrošinājumu vecumdienās, kā arī slimības un darbnespējas gadījumā, tiesības uz bezmaksas izglītību u. c. Atsevišķi var runāt par padomju konstitūcijas nominālo dabu.

20. gadsimta 80. gadu beigās Padomju Savienībā iezīmējās jauni procesi, kas bija saistīti ar komunistiskās partijas ģenerāļsekretāra un PSRS pirmā prezidenta Mihaila Gorbačova sāktu pārkārtošanās jeb perestroikas politiku, kas paredzēja ievērojamu padomju politiskās sistēmas demokratizāciju un domu plurālismu.³⁶ Šo procesu ietekmē sāka brukt līdz šim funkcionējošā padomju iekārta, jo tajā paredzētā stingrā kontrole pār sabiedrības domām un politiskajiem procesiem nevarēja eksistēt brīvā informācijas telpā. Jauni demokratizācijas elementi padomju konstitūcijā, piemēram, iespēja kā kandidātiem piedalīties vēlēšanās ne tikai komunistiskās partijas pārstāvjiem³⁷, un centralizētās kontroles vājināšanās ļāva sākt nacionālos atmodas procesus padomju republikās. Jaunie grozījumi Latvijas PSR konstitūcijā, kas tika veikti 80. gadu beigās, deva iespēju nodrošināt demokrātiskas

³⁵ *Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)*. Autoru kolektīvs Lēbera D. red. Rīga: fonds "Latvijas vēsture", 2000, 118. lpp.

³⁶ *Latvijas valsts atjaunošana 1986.–1993*. Autoru kolektīvs. Rīga. 1998, 89. lpp.

³⁷ Turpat, 153.–155. lpp.

vēlēšanas Latvijas PSR, un uzreiz bija redzams, kuriem politiskajiem spēkiem ir reāls tautas atbalsts un kuriem šis atbalsts pirms tam bija veidots mākslīgi.

1990. gada 3. maijā uz savu pirmo sēdi sanāca jaunievēlētā Latvijas PSR Augstākā Padome, kur absolūtais pārsvars bija Latvijas Tautas frontes frakcijai.³⁸ Atklājot pirmo jaunievēlētās Augstākās Padomes sēdi, Latvijas PSR Centrālās vēlēšanu komisijas priekšsēdētājs Gunārs Blūms atzīmēja, ka tā bija pirmais pēckara vēsturē patiesi demokrātiski ievēlētais parlaments, kam ir ļoti nozīmīga loma valsts nākotnes ceļa izvēlē,³⁹ tādējādi norādot uz zināmu šķelšanos politiskajās ap-rindās attiecībā uz Latvijas neatkarības jautājumu. Tāpat viņš atzīmēja, ka priekšā ir sarežģīts likumdošanas process, kuram būtu jāisteno demokrātiskas iekārtas izveidošana – “demokrātijas saturu regulē likumi, tāpēc likumiem ir jābūt jo izsvērtākiem, jo noteiktākiem.”⁴⁰

Augstākā Padome jau savā otrajā sēdē sāka galveno dokumentu apspriešanu, kuriem būtu jānosaka turpmākais Latvijas liktenis⁴¹. Izskatīšanai bija iesniegta Latvijas PSR Augstākās Padomes deklarācija par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu un vēl astoņi citi dokumenti, kas bija nepieciešami Latvijas valstiskuma atjaunošanai.⁴² Šis jautājums izraisīja nopietnas debates, tostarp attiecībā uz minēto dokumentu apspriešanas tiesiskumu, vadoties no Latvijas PSR konstitūcijas 5., 107. un 108. panta. Taču konstitūcijas interpretācija bija pašu deputātu rokās, jo nebija instrumentu un kārtības konstitucionālo normu vispārīgai iztulkošanai. Strīdi radās par vairākiem jautājumiem, sākot jau ar deklarācijas un konstitūcijas 108. pantā ietvertu likuma un lēmuma jēdzienu skaidrojumu, kam būtu jābūt sākotnēji apspriestiem komisijās. Viens no argumentiem bija: tā kā deklarācija nav nedz likums, nedz lēmums, uz tās pieņemšanas procedūru neattiecas konstitūcijas 108. pants.⁴³ Tāpat jautājums par iespējamo nepieciešamību izvirzīt šo dokumentu izskatīšanu tautas nobalsošanai vai apspriešanai bija atrisināts ar repliku, ka referenduma veikšana nav normatīvi noregulēta un ka tautas apspriešana arī ir interpretējams jēdziens.⁴⁴ Šeit atspoguļojās padomju konstitucionālo tiesību nominālā daba, kas savā veidā nospēlēja pozitīvu lomu minēto dokumentu ātrākā pieņemšanā.

1990. gada 4. maijā Latvijas PSR Augstākā Padome pieņēma deklarāciju “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”. Deklarācija pasludināja par spēkā neesošu kopš pieņemšanas brīža Latvijas Saeimas 1940. gada 21. jūlijā pieņemto deklarāciju “Par Latvijas iestāšanos Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā”, atjaunoja Satversmes sapulces 1922. gada 15. februārī pieņemtās Latvijas Republikas Satversmes darbību visā Latvijas teritorijā un tajā pašā laikā apturēja tās darbību, izņemot tos pantus, kuri nosaka Latvijas valsts konstitucionāli tiesisko pamatu.⁴⁵ Deklarācijā bija ietverta atruna, ka tiks izstrādāta jauna Satversmes redakcija, kas atbilstu Latvijas pašreizējam politiskajam, ekonomiskajam un

³⁸ Latvijas Republikas Augstākās Padomes (1990.–1993.) stenogrammas. O. Gerta red. Rīga: *Latvijas Vēstnesis*, 2005, 1. sēj., 6. lpp.

³⁹ *Ibid.*, 13. lpp.

⁴⁰ *Ibid.*, 13. lpp.

⁴¹ *Ibid.*, 6. lpp.

⁴² *Ibid.*, 43. lpp.

⁴³ Latvijas Republikas Augstākās Padomes (1990.–1993.) stenogrammas. O. Gerta red. Rīga: *Latvijas Vēstnesis*, 2005, 1. sēj., 52. lpp.

⁴⁴ Turpat.

⁴⁵ Latvijas PSR Augstākās Padomes deklarācija “Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”, 2., 3. un 4. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=75539> [aplūkots 15.03.2018.].

sociālajam stāvoklim. Augstākā Padome izmantoja padomju konstitucionālo tradīciju – paredzēt jaunas konstitūcijas izstrādes nepieciešamību, uzskatot Satversmi par novecojušu un neatbilstošu faktiskajai situācijai.⁴⁶

Paslušinot Latvijas Republikas neatkarību, nevarēja atcelt visus līdzšinējos Padomju Savienības normatīvos aktus, jo rastos tiesiskais vakuums, kuru nebūtu iespējams aizpildīt.⁴⁷ Beidza darboties tikai tās padomju tiesību normas, kas bija pretrunā ar Latvijas valsts konstitucionāli tiesisko pamatu, kuru noteica Satversmes pamatnormas. Pārējās normas un principi palika spēkā arī pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas.

Kopsavilkums

1. Padomju Savienības konstitucionālo tradīciju jeb konstitucionālismu var definēt kā nominālo konstitucionālismu, kur konstitūcijai ir nomināla loma noteikt pastāvošo kārtību sabiedriskajā, politiskajā un ekonomiskajā sfērā ar iespēju to brīvi interpretēt un veikt grozījumus atkarībā no vajadzības. Mainoties apstākļiem, jaunajai konstitūcijai būtu jābūt tiem atbilstoši, proti, ir jāizstrādā konstitūcija, kurā šie jaunie apstākļi būtu atspoguļoti. Padomju konstitucionālā tradīcija paredzēja faktisko pamattiesību uzskaitījumu kā to nodrošināšanas pamatu, nevis šo tiesību atvasināšanu no tiesību principiem. Padomju konstitucionālā tradīcija iedibināja vairākus politiskus un sociālus principus – tiesības uz dzīvokli, tiesības uz darbu utt. Tika paredzēta augstāka aizsardzība normatīvajos aktos, kas turpina eksistēt arī pēc Padomju Savienības sabrukuma.
2. Augstākās Padomes darbībā, atjaunojot demokrātisku valsti, vēl saskatāma padomju konstitucionālās tradīcijas ietekme, jo tā vadījās pēc iepriekšējās konstitucionālās pieredzes un nesaskatīja, piemēram, Satversmes iespēju kļūt par valsts pilnvērtīgu pamatlikumu, atjaunojot to pilnā apjomā. Vēl vairāk – 1991. gada konstitucionālais likums “Par Latvijas Republikas valstisko statusu”⁴⁸ vispār atcēla Latvijas PSR konstitūciju, taču neatjaunoja pilnībā Satversmi, atstājot spēkā tikai Satversmes pamatnormas. Šāda situācija varēja likties neatbilstoša Augstākās Padomes deputātiem, kuri joprojām balstījās padomju konstitucionālajā tradīcijā. Līdz ar to pamattiesību garantēšanai bija pieņemts nākamais konstitucionālais likums “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi”,⁴⁹ kuram faktiski bija jāaizvieto konstitūcijas garantēto pamattiesību saraksts.
3. Padomju tiesības, neskatoties uz savu nominālo raksturu, izveidoja virkni pamatprincipu, kas bija padomju ideoloģiskās un tiesiskās sistēmas pamatā. Pieņemot neatkarības deklarāciju un atjaunojot Latvijas Republiku kā demokrātisku valsti, automātiski beidza pastāvēt padomju varas politiskie principi, taču padomju konstitucionālie

⁴⁶ *Latvijas valsts atjaunošana 1986.–1993.* Autoru kolektīvs. Rīga. 1998, 229. lpp.

⁴⁷ Lazdiņš J. Latvijas Republikas tiesību attīstības tendences pēc neatkarības atjaunošanas 1990.–1991. gadā. *Juridiskā zinātne*, Nr. 1, 2010, 55. lpp.

⁴⁸ Latvijas Republikas konstitucionālais likums “Par Latvijas Republikas valstisko statusu”. 1. punkts. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=69512> [aplūkots 15.03.2018.].

⁴⁹ Latvijas Republikas konstitucionālais likums “Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi”. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=72346> [aplūkots 15.03.2018.].

principi turpināja darboties, jo tie bija ietverti jau esošajās kodifikācijās, kas netika atceltas arī pēc likuma "Par Latvijas PSR normatīvo aktu piemērošanas izbeigšanu" pieņemšanas. Citi principi bija iestrādāti jaunajos likumos, piemēram, 1993. gadā pieņemtajā likumā "Par dzīvojamo telpu īri", kas ir spēkā vēl joprojām un kurā ir iedzīvināts padomju konstitucionālais princips – tiesības uz dzīvokli ar stingru īrnieka tiesību aizsardzību kā svarīgāku principu nekā personas tiesības uz privātīpašumu. Tāpēc patlaban notiek diskusijas par nepieciešamību pieņemt jaunu dzīvojamo telpu īres regulējumu.

4. PSRS politiskie konstitucionālie principi bija pretrunā ar Satversmes konstitucionālo tiesisko pamatu, taču tie turpināja darboties, jo bija saglabāta lielākā daļa iepriekšējo kodifikāciju. Kā piemēru var minēt divus galvenos sociālos principus – tiesības uz darbu un tiesības uz dzīvokli. Līdzīga situācija līdz jauna likuma pieņemšanai bija vērojama arī Latvijas darba likumu kodeksā.
5. Jāatzīmē arī padomju konstitucionalisma nominālā rakstura ietekme, jo nevarēja pieļaut situāciju, kad tiesību normas tiek brīvi tulkotas, kā tas bija padomju tiesībās. Tāpēc uzreiz pēc neatkarības atjaunošanas aktualizējās jautājums par konstitucionālas tiesas izveidošanu, tomēr šis process nebija ātrs.

SEKCIJA

“STARPTAUTISKO PRIVĀTTIESĪBU AKTUĀLIE PROBLĒMJAUTĀJUMI”

ĀRVALSTU IEGULDĪTĀJU AIZSARDZĪBA ENERĢĒTIKAS NOZARĒ: ĢENĒZE UN AKTUALITĀTES

PROTECTION OF FOREIGN INVESTORS IN THE FIELD OF ENERGY – GENESIS AND CURRENT DEVELOPMENTS

Ingus Meimers, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

The author analyses the legal ramifications and developments of the protection of foreign investors in the field of energy within the “Energy Charter Process”. After the Energy Charter Treaty has entered into force in 1998, it has provided foreign investors with a wide variety of legal instruments for the protection of their rights and freedoms in the host states. Formation of a uniform energy-based investment protection has been successful and at this particular point the Energy Charter Treaty is the biggest multilateral investment protection treaty with the most parties, including the European Union, and has the widest geographical scope of application, but, nevertheless, within a specific field of economy. The Treaty itself provides different rules and regulations in the field of energy trade, dispute settlement (ICSID, SCC etc.) and application of a broader conception of national treatment and most-favoured nation regimes.

However, after the first arbitral award was rendered under the Energy Charter Treaty in *Nykomb v. Latvia* case, there have been debatable questions of what could be comprehended as indirect expropriation in cases when the state has precluded or withdrawn from providing beneficial regimes to green investments. Therefore, there are still voluminous issues to be resolved in the following years in the practice of arbitral tribunals, taking into account the rapid growth of investor-state arbitration cases before international arbitral bodies.

Atslēgvārdi: Enerģijas hartas nolīgums, ārvalstu ieguldītāju aizsardzība, zaļais ieguldījums, enerģētika, netiešā ekspropriācija

Keywords: Energy Charter Treaty, protection of foreign investors, green investment, energy, indirect expropriation

Ievads

Rakstā tiks analizēta Eiropas Enerģētikas hartas nolīguma ģenēze un mērķi, kas paredzēti minētajā starptautiskajā līgumā, kontekstā ar ārvalstu ieguldītāju tiesību aizsardzību enerģētikas nozarē. Autors, izmantojot vēsturisko interpretācijas metodi un ievērojot 1969. gada 23. maija Vīnes konvencijas par starptautisko

līgumu tiesībām¹ 31. un 32. panta noteikumus par starptautisko līgumu iztulkošanu, izzinājis Eiropas Enerģētikas hartas pieņemšanas procesu un šī procesa dalībnieku mērķus, veidojot vienotu un drošu enerģētikas tirgu, kas vērsts uz ārvalstu ieguldītāju tiesisko aizsardzību. Rakstā atklāta Eiropas Enerģētikas hartas procesā parakstīto starptautisko dokumentu ietekme uz ārvalstu investoru aizsardzību enerģētikas nozarē, kā arī identificēti jauninājumi par rakstā analizēto tiesisko režīmu attiecībā pret jau pastāvošajiem tiesību aktiem, kas nosaka ārvalstu ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību. Papildus autors analizē Latvijas pieredzi ieguldītāju aizsardzībā enerģētikas nozarē un kritizē sašaurināto pieeju starptautisko šķērējoties praksē, tulkojot patlaban aktuālo jautājumu par atjaunojamās enerģijas (zaļās enerģijas) ieguldītāju aizsardzību, kas tieši un nepastarpināti ir konstatēta valsts nodrošināto ekonomiski stimulējošo pasākumu jomā.

1. Eiropas Enerģētikas hartas procesa attīstība Eiropā un pasaulē

1994. gada 17. decembrī Lisabonā reizē ar Protokolu par enerģijas efektivitāti un saistītajiem vides aspektiem (angļu val. – *Protocol on Energy Efficiency and Related Environmental Aspects*)² tika parakstīts Enerģijas hartas nolīgums (angļu val. – *Energy Charter Treaty*, turpmāk – ECT).³ ECT ir pirmais daudzpusējais starptautiskais līgums, kas paredz ārvalstu ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību noteiktā ekonomikas sektorā, kas pēc būtības nav paredzēts universālai dalībai⁴, bet kuram ir potenciāls kļūt par globāla rakstura starptautisko līgumu.⁵ Vadoties no ECT 44. panta pirmās daļas, kas paredz, ka ECT stājas spēkā deviņdesmitajā dienā pēc trīsdesmitā ratifikācijas, piekrišanas vai pievienošanās instrumenta saņemšanas Reģionālajā ekonomiskās integrācijas organizācijā (angļu val. – *Regional Economic Integration Organisations*), ECT stājas spēkā 1998. gada 16. aprīlī.⁶ Latvija ECT parakstīja 1994. gada 17. decembrī un 1998. gada 10. novembrī to ratificēja, un tas stājas spēkā 1999. gada 4. februārī.⁷

Atbilstoši ECT 2. pantam tiek izveidots tiesiskais režīms, lai veicinātu ilgtermiņa sadarbību enerģētikas nozarē, kas balstīta uz komplementaritāti un savstarpēju atbalstu, ievērojot šī starptautiskā līguma mērķus un principus, proti, implementēt un paplašināt Eiropas Enerģijas hartas mērķus, nodrošināt ECT saistošo spēku starptautiskā līmenī, veicināt ekonomiskās izaugsmes katalizāciju ar līdzekļiem, kas liberalizē starptautisko ieguldījumu veikšanu un tirdzniecību enerģētikas nozarē, un likvidēt tehniskās, administratīvās un citas barjeras enerģijas materiālu, produktu un ar enerģiju saistīto iekārtu, tehnoloģiju un pakalpojumu tirgū. ECT kā jebkurš cits starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības līgums ir

¹ Vienna Convention on the Law of Treaties, 23 May 1969, UNTS, Vol. 1155, p. 331.

² Energy Charter Protocol on Energy Efficiency and Related Environment Aspects, 2080 UNTS 95 / 34 ILM 360 (1995).

³ The Energy Charter Treaty, 2080 UNTS 95 / 34 ILM 360 (1995).

⁴ Dolzer R., Schreuer C. *Principles of International Investment Law*. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 15.

⁵ Roe T., Happold M. *Settlement of Investment Disputes under the Energy Charter Treaty*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 8.

⁶ ECT dalībvalstis un novērotāji. Pieejams: <https://energycharter.org/who-we-are/members-observers/> [aplūkots 17.01.2018.].

⁷ ECT dalībvalstis un novērotāji. Pieejams: <https://energycharter.org/who-we-are/members-observers/> [aplūkots 17.01.2018.].

noslēgts, lai veicinātu un aizsargātu ārvalstu ieguldījumus, proti, ECT nodrošina ārvalstu investoru tiesību aizsardzību, ja tiek veikts ieguldījums kādā no ECT dalībvalstīm, tādējādi stimulējot ārvalstniekus veikt ieguldījumus. Līdz ar to investors bauda noteiktu tiesisku aizsardzību, ieguldot kādā enerģētikas nozarē.⁸

ECT faktiski ir pēctecis Eiropas Enerģētikas hartai, kas parakstīta 1991. gada 17. decembrī Hāgā pēc Eiropas valstu vēlmes ciešāk sadarboties ar Krieviju un jaunajām Austrumeiropas un Centrāleiropas valstīm enerģētikas nozaru izpētē un attīstīšanā, kas ir ekonomiski, politiski un finansiāli būtisks faktors visu pušu turpmākai izaugsmei.⁹ Lai gan Krievija 2009. gada 20. augustā paziņoja, ka tā neplāno kļūt par ECT dalībvalsti, patlaban līgumam pievienojušās 52 valstis, tā dalībnieces ir arī vairākas starptautiskās organizācijas. Līgumam ir pievienojusies Eiropas Savienība (turpmāk – ES) un *Euratom* (angļu val. – *European Atomic Energy Community*). Kaut arī var šķist, ka minētā līguma dalībnieku skaits ir niecīgs, salīdzinot ar VCLT un citiem globāla mēroga starptautiskajiem līgumiem, tomēr ECT līdz šim ir visplašāk ratificētais daudzpusējais ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības līgums pasaulē¹⁰, un tas uzskatāms par ieguldījumu aizsardzības līgumu ar lielāko ģeogrāfisko tvērumu.¹¹ Tomēr tas ir piemērojams tikai vienam būtiskam ekonomikas sektoram un vienlaikus arī atšķiras no citiem reģionāliem daudzpusējiem ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības līgumiem ar to, ka tam ir potenciāls sasniegt globālu piemērošanas loku.¹² ECT ir multidisciplinārs un regulē jautājumus saistībā ar tirdzniecību, tranzītu un vides aspektiem globālās enerģētikas sektorā. Starptautisko tiesību doktrīnā ir norādīts, ka ECT un tā saistītie instrumenti nodrošina daudzpusēju regulējumu sadarbībai enerģētikas nozarē, kas ir unikāls piemērs starptautiskajās tiesībās. ECT noteikumu stratēģiskā vērtība pieaug kontekstā ar centieniem izveidot juridisku pamatu globālai enerģētikas drošībai, kas balstīta uz atvērta, konkurētspējīga tirgus un ilgtspējīgas attīstības principiem.¹³

Vēsturiski deviņdesmito gadu sākumā tika apspriestas idejas, kā izveidot daudzpusēji akceptētu pamatu sadarbībai enerģētikas nozarē starp valstīm Eirāzijas kontekstā, un tad arī tika sākti tiesību doktrīnā dēvētais “Enerģijas hartas process”.¹⁴ No vēstures viedokļa nav pareizi apgalvot, ka ECT tika sagatavots, tikai lai kalpotu Eiropas valstīm, kā arī ka tas nebija gatavots Eiropas valstīm.¹⁵ ECT sagatavošanas process sākās 1991. gadā. To iniciēja Rūds Lubers (*Ruud Lubbers*), Nīderlandes premjerministrs, kas *de facto* vadīja ES (tolaik Eiropas Kopienas)

⁸ Reed L., Martinez L. The Energy Charter: An Overview. *ILSA Journal of International & Comparative Law*, Vol. 14:2, 2008, p. 406.

⁹ Dolzer R., Schreuer C. *Principles of International Investment Law*. Second Edition. Oxford: Oxford University Press, 2012, p. 15.

¹⁰ Roe T., Happold M. *Settlement of Investment Disputes under the Energy Charter Treaty*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 8.

¹¹ Konoplyanik A., Walde T. Energy Charter Treaty and its Role in International Energy. *Journal of Energy & Natural Resources Law*, Vol. 24, No. 4 (2006), p. 523.

¹² Roe T., Happold M. *Settlement of Investment Disputes under the Energy Charter Treaty*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 8.

¹³ Konoplyanik A., Walde T. Energy Charter Treaty and its Role in International Energy. *Journal of Energy & Natural Resources Law*, Vol. 24, No. 4 (2006), p. 527.

¹⁴ Coop G. The Energy Charter Treaty: More than a MIT. Ribeiro C. Investment Arbitration and the Energy Charter Treaty. Huntington: JurisNet LLC, 2006, pp. 4–9; Hober K. The Energy Charter Treaty – Awards Rendered. *Dispute Resolution International*, Vol. 1, No. 1, June 2007, p. 37.

¹⁵ Barberger C. The Negotiations of the Energy Charter Treaty. Coop G., Ribeiro C. *Investment Protection and the Energy Charter Treaty*. New York: JurisNet, 2008.

prezidentūru Nīderlandē.¹⁶ 1991. gada jūnija ES samītā Dublinā Lubers izteica piedāvājumu izveidot Eiropas enerģētikas kopieni, kas apvienotu ES valstis, PSRS, Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis.¹⁷ Viņš piedāvāja mehānismu, kas palīdzētu veicināt bijušo padomju valstu transakciju uz tirgus ekonomiku.¹⁸ Ideja par stiprāku Eiropas sadarbību enerģētikas jomā dzima apstākļos, kas saistīti ar astoņdesmito un deviņdesmito gadu notikumiem – “dzelzs priekšvara” krišanu un Padomju Savienības sabrukumu. Attiecīgi bijušo Padomju Savienības valstu valdības vēlēās liberalizēt to ekonomikas un modernizēt industriju, ļaujot privatizēt valstij piederošas sabiedrības un aizstājot valsts plānošanu ar brīvā tirgus ekonomiku. Daļa šo valstu bija bagātas ar naftu un gāzi, citas atradās stratēģiski izdevīgās vietās, lai piekļūtu vērtīgiem resursiem.¹⁹ Līdz ar to Eiropas valstīs vajadzēja stiprināt enerģētikas drošību, samazinot valstu atkarību no vidusaustrumiem un izveidojot piekļuvi energoresursiem bijušajā Padomju Savienībā, lai tādējādi arī samazinātu “aukstā kara” politisko segregāciju Eiropā. ASV šajā kontekstā uztrauca tas, ka ES varētu monopolizēt pieeju enerģētikas tirgum bijušajā Padomju Savienībā.²⁰ ASV, lobējot savas intereses, panāca, ka šajā Eiropas enerģētikas projektā iesaistās arī citas valstis, kas atrodas Eiropā un ir OECD (angļu val. – *the Organisation for Economic Co-operation and Development*, Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija) biedri. 1991. gada decembrī Hāgas konferencē, apspriežot Eiropas Enerģētikas hartu, kurā iesaistījās ES, Kanāda, Japāna, Austrija, Jaunzēlande un ASV, tika pieņemta juridiski nesaistoša politiska deklarācija – Eiropas Enerģētikas harta jeb Enerģijas hartas deklarācija.²¹ Valstis, kas pievienojās Eiropas Enerģētikas hartai, tādējādi veica politiska rakstura solījumu, kas ietverts hartas 1. pantā, paredzot, ka hartas mērķi ir veicināt efektīvu enerģētikas tirgus attīstību visā Eiropā un globālā tirgus funkcionēšanu, kas balstīts uz diskriminācijas aizliegumu un uz tirgus orientētas cenas veidošanu, ievērojot vides aizsardzības aspektus.²² ECT parakstīšana bija plānota 1992. gadā, bet šis plāns tika īstenots tikai 1994. gadā, kad tika panākta iesaistīto pušu piekrišana ECT noteikumiem. Kaut arī Protokola par enerģijas efektivitāti un saistītajiem vides aspektiem pamatteksts tika sagatavots 1992. gada jūnijā, vienošanās par jautājumiem, kas skar atomenerģiju, naftu un dabasgāzi, tika sagatavota tikai ar ECT gala teksta apstiprināšanu.²³ ECT, kura dalībnieces ir arī jaunattīstības valstis Kazahstāna, Uzbekistāna un Mongolija, ir galvenais līgums ārvalstu ieguldītāju aizsardzībai enerģētikas sektorā. Pirmkārt, ECT pats par sevi aptver apjomīgu regulējumu dažādos enerģētikas jautājumos, piemēram, vides aizsardzība, nodokļu režīmi un enerģijas tranzīts. Otrkārt, ECT

¹⁶ Roe T., Happold M. *Settlement of Investment Disputes under the Energy Charter Treaty*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 8.

¹⁷ Lubbers R. “Foreword”. In: *The Energy Charter Treaty: An East-West Gateway for Investment and Trade*. Walde T. W. (ed.). London, The Hague, Boston: Kluwer Law International, 1996.

¹⁸ Konoplyanik A., Walde T. *Energy Charter Treaty and its Role in International Energy*. *Journal of Energy & Natural Resources Law*, Vol. 24, No. 4 (2006), p. 524.

¹⁹ Roe T., Happold M. *Settlement of Investment Disputes under the Energy Charter Treaty*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 8.

²⁰ Roe T., Happold M. *Settlement of Investment Disputes under the Energy Charter Treaty*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 9.

²¹ *The Energy Charter Treaty and Related Documents: A Legal Framework for International Energy Cooperation*. Brussels: Energy Charter Secretariat, 2004, p. 209.

²² *Ibid.*, p. 214.

²³ Roe T., Happold M. *Settlement of Investment Disputes under the Energy Charter Treaty*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, p. 10.

paplašina vairākas klasiskas BIT normas, kas nosaka ārvalstu ieguldītāju aizsardzību uzņemošajā valstī.

2. Ārvalstu ieguldītāju aizsardzība atbilstoši ECT režīmam

ECT trešā daļa regulē ārvalstu ieguldījumu veicināšanu un aizsardzību.²⁴ Tieši šī līguma daļa ir uzskatāma par ECT stūrakmeni²⁵ un veido tā kodolu. Pirmkārt, jāuzsver, ka ECT paredz ieguldījumu aizsardzību, kas izdarīti enerģētikas nozarē. Attiecīgi ECT 1. panta piektā daļa noteic, ka ar ekonomiskajām aktivitātēm enerģētikas sektorā jāsaprot aktivitātes, kas skar enerģijas materiālu izpēti, iegūšanu, attīrīšanu, ražošanu, uzglabāšanu, zemes transportu, transmisiju, izplatīšanu, tirdzniecību, marketingu vai pārdošanu, izņemot tās aktivitātes, kas noteiktas NI pielikumā vai kas skar siltuma piegādi vairākām telpām. Piemēram, *Nykomb v. Latvia* lietā šķīrējtiesa piekrita, ka līgums par koģenerācijas stacijas būvniecību, lai ražotu elektrību un siltumu ar dabasgāzi un iegādātos elektrību, ir ieguldījums ECT izpratnē.²⁶ *Petrobart* lietā šķīrējtiesa atzina, ka tiesības, kas izriet no līguma par gāzes kondensāta nodrošināšanu un nodošanu, ir uzskatāmas par ieguldījumu ECT izpratnē, neskatoties uz nedaudz neskaidro formulējumu ECT 1. panta sestajā daļā.²⁷ Atbilstoši ECT 1. panta piektajai (ekonomiska aktivitāte enerģētikas sektorā) un sestajai daļai (ieguldījums, kas saistīts ar ekonomisku aktivitāti enerģētikas sektorā) par ieguldījumu ir uzskatāmas arī īpašuma tiesības uz kapitāla daļām sabiedrībā, kas nodarbojas ar elektroinstalāciju uzstādīšanu, remontdarbu izpildi un tehnisko rekonstrukciju vai uzlabošanu atomenerģijas stacijā.²⁸ *Amt v. Ukraine* lietā šķīrējtiesa skaidroja, ka plašais formulējums, kas ietverts ECT 1. panta sestajā daļā, proti, "saistīts ar", ir jāiztulko atbilstoši ECT mērķiem, kas noteikti ECT 2. pantā. Attiecīgi saistītajai aktivitātei jābūt sasaistītai ar enerģētiku, kas pats par sevi nenozīmē, ka tai jāatbilst 1. panta piektās daļas definīcijai.²⁹ Otrkārt, šī nodaļa pēc būtības ietver mērķi maksimāli reducēt nekomerciālos riskus, kas saistīti ar ieguldījumiem enerģētikas sektorā.³⁰

Treškārt, atbilstoši ECT tiek nošķirta pirmsieguldījuma fāze (angļu val. – *pre-investment phase*) un pēcieguldījuma fāze, kad ieguldījums jau ir veikts.³¹ Pirmajā gadījumā ECT noteikumiem ir vairāk ieteikuma raksturs, lai veicinātu ārvalstu ieguldītāju interesi par ieguldījumiem uzņemošajā valstī, bet otrajā gadījumā valstij tiek uzlikti juridiski saistoši pienākumi aizsargāt ieguldītāju. Proti, uzņemošajai valstij pēc tam, kad ieguldītājs ir nonācis uzņemošajā valstī (veicis ieguldījumu), ir jāaizsargā tā tiesības, un tā nedrīkst pakļaut to nepamatotiem ierobežojumiem, tāpat kā to paredz NAFTA (angļu val. – *1994 North American Free*

²⁴ Sk. Sasse J. P. *An Economic Analysis of Bilateral Investment Treaties*. Hamburg: Springer, 2011, p. 44.

²⁵ Hober K. The Energy Charter Treaty – Awards Rendered. *Dispute Resolution International*, Vol. 1, No. 1, June 2007, p. 38.

²⁶ *Nykomb Synergetics Tech. Holding AB v. The Republic of Latvia*, Arb. Inst. of the SCC, Case No. 118/2001 1, 8, 38 (2003).

²⁷ *Petrobart Ltd. v. The Kyrgyz Republic*, Arb. Inst. of the SCC, Case No. 126/2003 71–72 (2005).

²⁸ *Limited Liability Company Amt v. Ukraine*, SCC Case No. 080/2005, Final Award, 26 March 2009.

²⁹ *Ibid.*, para. 42.

³⁰ Konoplyanik A., Walde T. Energy Charter Treaty and its Role in International Energy. *Journal of Energy & Natural Resources Law*, Vol. 24, No. 4 (2006), p. 532.

³¹ Hober K. The Energy Charter Treaty – Awards Rendered. *Dispute Resolution International*, Vol. 1, No. 1, June 2007, p. 38.

Trade Agreement, 1994. gada Ziemeļamerikas brīvās tirdzniecības nolīgums) un visi BIT (angļu val. – *bilateral investment treaty*, divpusējs starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības līgums) noteikumi.

Ieguldītāja un enerģētikas ieguldījuma kontekstā tipiska problemātika ir vērojama gadījumos, kad, piemēram, ārvalstu investors ir veicis ieguldījumu uzņemošajā valstī, kas ir bagāta ar naftas rezervēm, lai tās iegūtu, pamatojoties uz naftas koncesijas līgumiem. Tādos gadījumos valsts agri vai vēlu veic ekspropriāciju vai piemēro tādu nodokļu režīmu, ka ārvalstu investors tā arī neiegūst plānoto peļņu.³² Šādos gadījumos rodas divi problēmjautājumi – pirmkārt, kādas tiesības regulē šīs tiesiskās attiecības, proti, vai tās ir starptautiskās tiesības vai nacionālās tiesības, otrkārt, vai tomēr šāda uzņemošās valsts rīcība ir attaisnojama, ievērojot tās suverenitāti pār tās dabas resursiem.³³ ECT risina šo problēmu, paredzot vairākus tiesiskus instrumentus, kas palīdz, pirmkārt, nodot strīdu izskatīšanai starptautiskajai šķīrējtiesai, otrkārt, nodrošina ārvalstu ieguldītājam tiesisko režīmu, kas balstīts uz starptautisko tiesību normām, kuras faktiski aizliedz valstij pakļaut ieguldītāju tiesiska rakstura pasākumiem, kas nav attaisnojami starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesību izpratnē.

3. ECT piemērošanas problemātika praksē un līdzšinējā pieredze

Jāatzīmē, ka ECT savos pirmajos 10 darbības gados nepiedzīvoja lielu skaitu strīdu, kas ierosināti atbilstoši ECT,³⁴ vadoties no ECT 26. panta, kas nosaka strīdu risināšanas mehānismu starp uzņemošo valsti un ārvalstu ieguldītāju. Pirmās divas lietas, kas tika izskatītas atbilstoši ECT noteikumiem, tika pakļautas SCC (angļu val. – *Stockholm Chamber of Commerce*) šķīrējtiesas noteikumiem – *Nykomb v. Latvia*³⁵ un *Petrobart v. Kyrgyz Republic*.³⁶

Zīmīgi, ka pirmā šķīrējtiesas lieta, kura pēc būtības izspriesta atbilstoši ECT, bija pret Latviju, proti, *Nykomb v. Latvia* lieta. Kā to apstiprina šķīrējtiesas nolēmums, Latvijas valsts kapitālsabiedrība AS “Latvenergo” neizpildīja savu pienākumu maksāt par saražoto enerģiju ar koeficientu 2,0 (dubulto tarifu) koģenerācijas stacijas īpašniekam – Latvijā reģistrētai sabiedrībai SIA “Windau”, kuras vienīgais dalībnieks bija Zviedrijas sabiedrība *Synergetic Technology Holding AB*. Attiecīgi netika izpildītas saistības, kas izriet no pušu līguma un tā brīža spēkā esošajām tiesību normām. Turpretim citas Latvijas sabiedrības, kas atradās vienādos un salīdzināmos apstākļos, saņēma atlīdzību par saražoto enerģiju ar dubultā tarifa koeficientu. AS “Latvenergo” atteicās maksāt par saražoto enerģiju dubultu likmi 2,0, neskatoties uz to, ka, šķīrējtiesas ieskatā, ieguldītājs varēja paļauties uz līgumu par koģenerācijas stacijas būvniecību un enerģijas iegādi. SCC šķīrējtiesa konkrētajos

³² Klabbres J. *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 277.

³³ Paasivirta E. *Participation of States in International Contracts*. Helsinki: Finnish Lawyers' Publishing Co., 1990.

³⁴ Piemēram, *AES Summit Generation Limited and AES-Tisza Erőmű Kft v. The Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/07/22; *Nykomb Synergetics Tech. Holding AB v. The Republic of Latvia*, Arb. Inst. of the SCC, Case No. 118/2001 1, 8, 38 (2003); *Plama Consortium Limited v. Republic of Bulgaria*, ICSID Case No. ARB/03/24; *Petrobart Limited v. The Kyrgyz Republic*, SCC Case No. 126/2003; *Alston Power Italia SpA and Alstom SpA v. Republic of Mongolia*, ICSID Case No. ARB/04/10.

³⁵ *Nykomb Synergetic Technology Holding AB v. The Republic of Latvia*, SCC, Arbitral Award, 16 December 2003.

³⁶ *Petrobart Limited v. The Kyrgyz Republic*, SCC Case No. 126/2003, Arbitral Award, 29 March 2005.

apstākļos nekonstatēja netiešo ekspropriāciju, uz kuru atsaucās prasītājs, bet secināja, ka SIA "Windau" (*Nykomb*) tika pakļauta diskriminācijai, ievērojot ECT 10. panta pirmo daļu, jo AS "Latvenergo" piedāvāja iegādāties elektroenerģiju ar dubultā tarifa koeficientu citām nacionālajām sabiedrībām un nespēja pierādīt, ka šīs sabiedrības atradās atšķirīgos apstākļos attiecībā pret *Nykomb* piederošo SIA "Windau".³⁷ SCC Šķīrējtiesa nosprieda par labu *Nykomb* piedzīt no Latvijas valsts 1,6 miljonus latu.

Šajā kontekstā jāatzīmē, ka pieaug valstu vēlme veicināt ekonomiski stimulojošus pasākumus, lai piesaistītu ārvalstu investorus, kas saudzē/aizsargā vidi, ieguldot tīrās enerģijas ražošanā.³⁸ Jāpiebilst, ka tāpat kā *Nykomb v. Latvia* lietā ārvalstu ieguldītājiem var tikt nodarīts kaitējums, ja uzņemošā valsts atsaka vai pārtrauc ekonomiska rakstura stimulus, kas veicina ieguldījumus tieši tīrās enerģijas ražošanas sektorā. Tās savā ziņā ir valsts radītas netiešas barjeras, kas var tikt kvalificētas kā netiešā ekspropriācija starptautisko ieguldījumu veicināšanas un aizsardzības tiesību izpratnē.

Ar tīrās jeb zaļās enerģijas ieguldījumiem atbilstoši ISEA (angļu val. – *International Sustainable Energy Assessment*) noteiktajai kategorizācijai³⁹ saprot ieguldījumus, kas saistīti ar hidroenerģijas, saules enerģijas, ģeotermālās enerģijas, bioenerģijas, vēja, okeāna un plūdmaiņas enerģijas ražošanu un izplatīšanu. Tīrā jeb zaļā enerģija atšķiras no citiem enerģijas ražošanas/iegūšanas veidiem ar to, ka tā lielā daudzumā neielaiž atmosfērā siltumnīcas efekta gāzes un kopumā nenodara kaitējumu videi.⁴⁰

BIT, ECT un NAFTA⁴¹ ir pašpietiekami starptautisko tiesību avoti, kas paredz mehānismu ārvalstu ieguldītāju aizsardzībai pret uzņemošo valsti, ja valsts atsaka vai ierobežo ekonomiska rakstura pasākumus, kas veicina ieguldījumu izdarīšanu, un vienlaikus paredz atvieglojumus investoriem, kas iegulda zaļās enerģijas ražošanā. Te jāmin atvieglojumi, kurus uzņemošās valstis paredz tīrās enerģijas ieguldītājiem, lai tie pārvarētu ekonomiska rakstura barjeras, ienākot jaunā tirgū, piemēram, ieejas tarifu (angļu val. – *feed-in tariffs*) noteikšana.⁴² Barjeras ir saistītas ar to, ka, no vienas puses, fosiliju kurināmo un citu enerģijas resursu iegūšanai un izplatīšanai ir attīstīta infrastruktūra, bet, no otras puses, tīrās enerģijas ražošana ir jauns tirgus segments, kas šobrīd ir balstīts uz privātiem ieguldījumiem.⁴³ Līdz ar to tehniska un ekonomiska rakstura ierobežojumi ir šķērslis ārvalstu investoriem savu darbību paplašināt citā valstī, ieguldot tīrās enerģijas ražošanā.

³⁷ *Nykomb Synergetic Technology Holding AB v. The Republic of Latvia*, SCC, Arbitral Award, 16 December 2003, section 4.3.1.–4.3.2.(a).

³⁸ Nathanson R. A. *The Revocation of Clean-Energy Investment Economic-Support Systems as Indirect Expropriation Post-Nykomb: A Spanish Case Analysis*. 98 Iowa Law Review 863, 910 (2013), p. 865.

³⁹ Guruswamy L., Doran K. *The Effectiveness and Impact of International Energy Treaties in from Barriers to Opportunities: Renewable Energy Issues in Law and Policy*. 89, pp. 96–106 (parker et al. eds., Pre-Publication Draft 2007).

⁴⁰ Nathanson R. A. *The Revocation of Clean-Energy Investment Economic-Support Systems as Indirect Expropriation Post-Nykomb: A Spanish Case Analysis*. 98 Iowa Law Review 863, 910 (2013), p. 866.

⁴¹ North American Free Trade Agreement, Dec 17, 1992, 32 I.L.M. 289 (codified at 19 U.S.C. paras 3301–3473 (2006)).

⁴² Nathanson R. A. *The Revocation of Clean-Energy Investment Economic-Support Systems as Indirect Expropriation Post-Nykomb: A Spanish Case Analysis*. 98 Iowa Law Review 863, 910 (2013), p. 867.

⁴³ Ottinger R. L. *Renewable Energy in National Legislation: Challenges and Opportunities in Beyond the Carbon Economy: Energy Law in Transition*. Boston, Donald N. Zillman eds., 2008, pp. 183, 186.

Taču, kā jau teikts, viens no minēto barjeru pārvarēšanas veidiem ir ekonomiska atbalsta pasākumi tīrās enerģijas ieguldītājiem. Šāda atbalsta ierobežošana var kļūt par barjeru un aizskart ieguldītāja tiesības pēc būtības, ja sākotnēji ieguldītājs saņēmis labumu, kas izrietēja no konkrētās valsts ekonomiskā atbalsta sistēmas. 2007. gada beigās Latvijas atjaunojamās enerģijas tirgus attīstība tika raksturota kā lēna, jo bieža tiesiskā regulējuma maiņa un īstermiņa ienākšanas tarifu nodrošināšana radīja riskantu nenoteiktību ieguldītājiem.⁴⁴

Ieguldījumu veicināšanas kontekstā, kas tiek izvirzīts kā mērķis arī ECT, ar ienākšanas tarifiem valsts parasti nodrošina garantijas 1) maksājumu projekta īpašniekiem par faktiski saražoto enerģiju; 2) pieeju cauruļvadiem un enerģijas transportēšanas līnijām; 3) stabilu ilgtermiņa līgumu slēgšanu.⁴⁵ Pēc būtības arī *Nykomb* gadījumā Latvijas valsts kontrolētai kapitālsabiedrībai atbilstoši līgumam un normatīvajiem aktiem SIA "Windau" saražotā enerģija bija jāiepērk, piemērojot dubulto tarifu. Tas nozīmē, ka attiecībā uz *Nykomb* bija noteikti ekonomiska rakstura atbalsta pasākumi, uz kuriem *Nykomb* bija tiesības paļauties *per se*. Līdz ar to rodas jautājums, vai šāds ekonomiska atbalsta pasākumu ierobežojums vai to liegšana sasniedz tāda aizskāruma intensitāti, ka varētu spriest par netiešo ekspropriāciju ieguldījumu tiesību izpratnē, proti, vai *Nykomb* lietā šķirējtiesa ir nepareizi apgalvojusi, ka nav konstatējama ekspropriācija ECT 13. panta izpratnē.

Nykomb lietā ir acīmredzams, ka valsts principā ir atsaukusi viedei draudzīgu ekonomiskā atbalsta sistēmu. Līdz ar to, ievērojot ekonomiskā atbalsta nozīmi tīrās enerģijas ražošanā, ir jāatzīst, ka ekonomiskā ietekme uz ekonomiskā atbalsta atcelšanu ir krietni lielāka un atbilstoši netiešās ekspropriācijas izpratnei ieguldījumu tiesībās rada ekspropriācijai pielīdzināmas sekas. Šāda rakstura lietas prasa analizēt ne tikai ietekmi uz ārvalstu ieguldītāja īpašumu fiziskā izpratnē vai tā kontroli pār savu ieguldījumu, bet arī sekas, kādām ārvalstu ieguldītājs tiek pakļauts, ja valsts pārstāj īstenot ekonomiska atbalsta pasākumus par labu ieguldītājam.

Kopsavilkums

Enerģijas hartas process uzskatāms par veiksmīgu, un redzams, ka pirmie soļi ieguldītāju aizsardzībā enerģētikas sektorā ir vainagojušies ar panākumiem. Līdz ar to secināms, ka ECT ir nozīmīgs instruments ārvalstu ieguldītāju aizsardzībā ar plašāko ģeogrāfisko piemērošanas loku, kas arī paredz vairākus jauninājumus ieguldītāju aizsardzībā atšķirībā no BIT un NAFTA regulējumiem. Tomēr lielākie izaicinājumi ECT piemērošanā vēl ir sagaidāmi, īpaši jautājumus, kas skar atjaunojamās jeb zaļās enerģijas ieguldījumus sakarā ar ekonomiska rakstura barjerām, kam ir pakļauti šīs enerģētikas apakšnozares ieguldītāji. Līdzšinējā prakse pēc būtības neatbild uz jautājumu, ciktāl var runāt par ekspropriāciju gadījumos, kad uzņemošā valsts ir ierobežojusi ekonomiska atbalsta pasākumus zaļās enerģijas ieguldītājiem.

⁴⁴ Ragwitz M. Intelligent Energy EUR., Final Report, Opress: Assessment and Optimisation of Renewable Energy Support Schemes in the European Electricity Market 178 (2007).

⁴⁵ Couture T. D. An Analysis of feed-in Tariff Remuneration Models: Implications for Renewable Energy Investment. Vol. 38, Issue 2, February 2010.

LAULĀTO MANTISKAJĀM ATTIECĪBĀM PIEMĒROJAMĀ LIKUMA NOTEIKŠANA LATVIJAS UN CITU EIROPAS VALSTU NACIONĀLAJĀS UN EIROPAS SAVIENĪBAS STARPTAUTISKAJĀS PRIVĀTTIESĪBĀS: SALĪDZINĀJUMS

DETERMINATION OF LAW APPLICABLE TO MATRIMONIAL PROPERTY RELATIONS IN NATIONAL PRIVATE INTERNATIONAL LAW OF LATVIA AND OTHER EUROPEAN COUNTRIES AND IN EUROPEAN UNION PRIVATE INTERNATIONAL LAW: COMPARISON

Līga Stikāne, *Dr. iur. cand.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
doktora zinātniskā grāda pretendente

Summary

The substantive matrimonial property laws of European countries differ significantly. There is a particularly stark contrast in this respect between the countries, which belong to the continental European legal circle, and the common law countries. Having compared the Latvian conflict-of-laws rule on the law applicable to property relations between cross-border spouses with the corresponding conflict-of-laws rules of Lithuania, Estonia and Germany, as well as with those enshrined in the EU Regulation on Property Relations between Spouses, the author concludes that only in Latvia cross-border spouses do not have the right to choose the law applicable to their property relations. Therefore, Article 13 of the Latvian Civil Law should be amended by introducing party autonomy in this provision.

Atslēgvārdi: laulāto mantiskās attiecības, laulāto mantiskās attiecības pārrobežu laulībā, piemērojamais likums, starptautiskās privāttiesības, Eiropas Savienības starptautiskās privāttiesības

Keywords: matrimonial property relations, property relations between cross-border spouses, applicable law, private international law, European Union private international law

Ievads

Noslēdzot laulību, starp laulātajiem rodas mantiskas attiecības. Tā kā laulāto mantisko attiecību tiesiskais regulējums dažādu valstu nacionālajās ģimenes tiesībās būtiski atšķiras, pārrobežu laulībās ir nepieciešams piemērot starptautisko privāttiesību normas, lai noteiktu, kuras valsts nacionālais laulāto mantisko attiecību

tiesiskais regulējums ir piemērojams laulāto mantiskajām attiecībām konkrētajā pārrobežu laulībā.

21. gadsimta otrajā desmitgadē Eiropā ir izstrādāti vairāki nozīmīgi tiesību akti, kuru mērķis ir harmonizēt vai unificēt Eiropas valstu nacionālās laulāto mantisko attiecību tiesību normas vai arī Eiropas valstu starptautisko privāttiesību normas attiecībā uz pārrobežu laulāto mantiskajām attiecībām piemērojamo likumu.

Eiropā ir pieņemti divi dokumenti, kuru mērķis ir harmonizēt Eiropas valstu nacionālās laulāto mantiskās attiecības regulējošās ģimenes tiesību normas, lai nepieļautu kolīzijas starp valstu nacionālajiem tiesiskajiem regulējumiem. Pirmkārt, 2010. gadā Vācija un Francija noslēdza divpusēju līgumu, kas attiecas uz vācu, franču un vācu-franču jauktajām laulībām, kur mantiskajām attiecībām saskaņā ar Vācijas vai Francijas kolīziju normām ir piemērojams Vācijas vai Francijas likums. Šajā līgumā laulātajiem ir dota iespēja papildus Vācijas un Francijas nacionālajiem laulāto mantisko attiecību tiesiskajiem regulējumiem kā savu mantisko attiecību režīmu izvēlēties uzkrātās peļņas kopību (vācu val. – *Wahl-Zugewinngemeinschaft*; franču val. – *Le régime matrimonial optionnel de la participation aux acquêts*).¹ Būtiski, ka šim līgumam drīkst pievienoties arī ikviena cita Eiropas Savienības (turpmāk – ES) dalībvalsts.² Luksemburģa, Ungārija un Bulgārija jau ir izteikušas šādu vēlmi.³

Otrkārt, Eiropas ģimenes tiesību komisija (*Commission on European Family Law – CEFL*) 2013. gadā publicēja Eiropas ģimenes tiesību principus attiecībā uz laulāto mantiskajām attiecībām (*Principles of European Family Law Regarding Property Relations between Spouses*), kuri ir juridiski nesaistoši un kuru mērķis ir būt par paraugu un iedvesmas avotu Eiropas valstu likumdevējiem, modernizējot savu valstu ģimenes tiesību normas.⁴

ES starptautisko privāttiesību jomā 2016. gadā stājās spēkā divas ciešākas sadarbības regulas, proti, regula, ar ko īsteno ciešāku sadarbību attiecībā uz jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem un nolēmumu atzīšanu un izpildi laulāto mantisko attiecību jomā (turpmāk – Laulāto mantisko attiecību regula),⁵ un regula, ar ko īsteno ciešāku sadarbību attiecībā uz jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem un nolēmumu atzīšanu un izpildi reģistrētu partnerattiecību mantisko

¹ Abkommen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Französischen Republik über den Güterstand der Wahl-Zugewinngemeinschaft / Accord entre la République fédérale d'Allemagne et la République française instituant un régime matrimonial optionnel de la participation aux acquêts. Līgums vācu valodā pieejams: http://www.famrb.de/media/abkommen_dt_fr.pdf [aplūkots 18.03.2018.]. Līgums franču valodā pieejams: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000027533762> [aplūkots 18.03.2018.].

² Cubeddu Wiedemann M. G., Henrich D. The Optional Matrimonial Property Regime. In: Cubeddu Wiedemann M. G. (ed.). *The Optional Matrimonial Property Regime. The Franco-German Community of Accrued Gains*. Cambridge: Intersentia, 2014, p. 5.

³ Devaux A. The Franco-German Agreement on the Optional Matrimonial Property Regime: a New Practical Tool in the Movement towards the Harmonization of the European Substantive Rules in Family Law. *The International Lawyer*. Winter 2015, Vol. 48, No. 3, p. 228.

⁴ Principles of European Family Law Regarding Property Relations between Spouses. K. Boele-Woelki, F. Ferrand, C. González Beilfuss et al. Cambridge: Intersentia, 2013, p. 8.

⁵ Padomes Regula (ES) 2016/1103 (2016. gada 24. jūnijs), ar ko īsteno ciešāku sadarbību attiecībā uz jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem un nolēmumu atzīšanu un izpildi laulāto mantisko attiecību jomā. Pieņemta 24.06.2016.

seku jomā⁶. Tādējādi 18 ES dalībvalstis (Laulāto mantisko attiecību regulas preambulas 11. punkts)⁷ ir izvēlējušās izveidot ciešāku sadarbību attiecībā uz jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem un nolēmumu atzīšanu un izpildi starptautisku pāru mantisko attiecību jomā, aptverot gan pārrobežu laulāto mantiskās attiecības, gan pārrobežu reģistrētu partnerattiecību mantiskās sekas (Laulāto mantisko attiecību regulas 70. panta 2. punkta pirmā daļa).

Šajā rakstā autore noskaidros svarīgākās atšķirības starp Eiropas valstu nacionālajiem laulāto mantisko attiecību tiesiskajiem regulējumiem un savstarpēji salīdzinās dažādu Eiropas valstu nacionālās starptautisko privāttiesību normas un ES starptautisko privāttiesību normas attiecībā uz pārrobežu laulāto mantiskajām attiecībām piemērojamo likumu. Raksta noslēgumā tiks izdarīti secinājumi par nepieciešamību grozīt Latvijas starptautisko privāttiesību normu, kura nosaka laulāto mantiskajām attiecībām piemērojamo likumu.

1. Kopīgais un atšķirīgais dažādu Eiropas valstu nacionālajā laulāto mantisko attiecību tiesiskajā regulējumā

Kontinentālās Eiropas tiesību loka valstīs laulāto mantiskās attiecības parasti ir regulētas likumā. Savukārt vispārējai tiesību sistēmai (angļu val. – *common law*) piederīgajās valstīs nav laulāto mantisko attiecību tiesiskā regulējuma šādā izpratnē, līdz ar to nav likumiska laulāto mantisko attiecību režīma.⁸

Laulāto likumisko mantisko attiecību regulējums, kas ir balstīts uz ierobežotu laulāto mantas kopību (angļu val. – *limited community of property*), ir noteikts lielākajā daļā kontinentālās Eiropas tiesību loka valstu, piemēram, Baltijas valstīs, Polijā, Ukrainā, Krievijā, Francijā, Itālijā un Spānijā (izņemot atsevišķus autonomos apgabalus).⁹ Vienīgā Eiropas valsts, kurā laulāto likumiskās mantiskās attiecības ir balstītas uz neierobežotu laulāto mantas kopību, ir Nīderlande.¹⁰ Atsevišķās kontinentālās Eiropas tiesību loka valstīs ir noteikts laulāto likumisko mantisko attiecību regulējums, kas ir balstīts uz atliktu laulāto mantas kopību (angļu val. – *deferred community of property*). Šāds regulējums ir, piemēram, Somijā, Zviedrijā, Norvēģijā, Dānijā, Vācijā, Šveicē un Grieķijā. Šajās valstīs laulāto mantas kopības nodibināšana ir atlikta līdz laulības šķiršanas brīdim. Tādējādi laulības laikā laulāto manta ir nošķirta, taču, ja laulība tiek šķirta, katram no laulātajiem rodas tiesības uz otra mantu.¹¹ Laulāto mantas šķirtība (angļu val. – *separation of property*)

⁶ Padomes Regula (ES) 2016/1104 (2016. gada 24. jūnijs), ar ko īsteno ciešāku sadarbību attiecībā uz jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem un nolēmumu atzīšanu un izpildi reģistrētu partnerattiecību mantisko seku jomā. Pieņemta 24.06.2016.

⁷ Austrija, Beļģija, Bulgārija, Čehija, Francija, Grieķija, Horvātija, Itālija, Kipra, Luksemburga, Malta, Nīderlande, Portugāle, Slovēnija, Somija, Spānija, Vācija un Zviedrija.

⁸ Pintens W. Matrimonial Property Law in Europe. In: Boele-Woelki K., Miles J., Scherpe J.M. (eds.) *The Future of Family Property in Europe*. Cambridge: Intersentia, 2011, p. 20.

⁹ *Ibid.*, pp. 22–23.

¹⁰ Scherpe J. M. The Financial Consequences of Divorce in a European Perspective. In: Scherpe J. M. (ed.) *European Family Law. Vol. III. Family Law in a European Perspective*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2016, p. 149.

¹¹ Antokolskaia M. Harmonisation of Family Law in Europe: a Historical Perspective. A Tale of Two Millennia. Antwerpen: Intersentia, 2006, p. 461.

ir likumiskais laulāto mantisko attiecību tiesiskais režīms atsevišķos Spānijas autonomajos apgabalos, piemēram, Katalonijā un Valensijā.¹²

Turpretim vairākās vispārējai tiesību sistēmai piederīgajās valstīs, piemēram, Apvienotajā Karalistē un Īrijā, laulāto manta neatkarīgi no laulības noslēgšanas paliek šķirta. Tāpēc kontinentālās Eiropas tiesību loka valstu laulāto mantisko attiecību režīma koncepcija, piemēram, Anglijā un Velsā, nav pazīstama.¹³

Cita būtiska atšķirība starp abām minētajām tiesību sistēmām piederīgajām valstīm ir tāda, ka gandrīz visās kontinentālās Eiropas tiesību loka valstīs laulātajiem ir atļauts noslēgt laulības līgumu, tādējādi izvēloties savu mantisko attiecību tiesisko režīmu, turpretim vispārējai tiesību sistēmai piederīgajās valstīs laulības līgumi parasti netiek slēgti.¹⁴ Tradicionāli Apvienotajā Karalistē laulības līgums, kas ir noslēgts laulības šķiršanas gadījumam, tiek uzskatīts par pretēju publiskajai kārtībai, jo tas atvieglo laulības šķiršanu.¹⁵ Jāatzīmē, ka attieksme šajā jautājumā Apvienotajā Karalistē ir sākusi mainīties kopš vēsturiskā Augstākās tiesas 2010. gada sprieduma lietā *Radmacher v. Granatino*, kurā tiesa atzina: lai gan laulības līgums nevar atcelt tiesas jurisdikciju, tiesai vajadzētu atzīt tādu laulības līgumu, kuru laulātie ir noslēguši brīvprātīgi, pilnībā apzinoties tā sekas, ja vien konkrētajos lietas apstākļos laulības līgumu atzīt par saistošu nebūtu taisnīgi.¹⁶

2. Kopīgais un atšķirīgais dažādu Eiropas valstu nacionālajās starptautiskajās privāttiesībās attiecībā uz laulāto mantiskajām attiecībām piemērojamo likumu

Latvijas Civillikuma (turpmāk – CL) 13. pantā ir teikts: ja pārrobežu laulāto dzīvesvieta [domicils – *aut. piezīme*] ir Latvijā, tad viņu mantiskajām attiecībām ir piemērojams Latvijas likums, turklāt, ja Latvijā atrodas pārrobežu laulāto manta, tad attiecībā uz šo mantu ir piemērojams Latvijas likums pat tad, ja pārrobežu laulāto dzīvesvieta nav Latvijā.¹⁷

Atšķirībā no CL 13. panta lakoniskā regulējuma Lietuvas Civillikodeksa 1.28. pantā pārrobežu laulāto mantiskajām attiecībām piemērojamā likuma jautājums ir regulēts ļoti plaši, un tā galvenās iezīmes ir šādas – 1.28. panta pirmā daļa nosaka, ka pārrobežu laulāto likumiskajām mantiskajām attiecībām ir piemērojams laulāto domicila valsts likums, taču, ja katram laulātajam domicils ir citā valstī, ir piemērojams viņu kopīgās pilsonības valsts likums. Ja pārrobežu laulātajiem nekad nav bijis kopīga domicila un viņi ir dažādu valstu pilsoņi, piemērojams ir tās valsts likums, kurā laulība tika noslēgta.¹⁸ Savukārt Lietuvas Civillikodeksa

¹² Pintens W. 2011, p. 32.

¹³ Scherpe J.M. England and Wales – a Jurisdiction without a Matrimonial Property Regime. In: Lauroba Lacasa E., Ginebra Molins M.E. (éds) *Régimes matrimoniaux de participation aux acquêts et autres mécanismes participatifs entre époux en Europe*. Coordonnateur: Jaume Tarabal Bosch. *Droit comparé et européen*. Volume 23. Paris: Société de législation comparée, 2016, pp. 111, 115.

¹⁴ Pintens W. 2011, p. 37.

¹⁵ Sanders A. Private Autonomy and Marital Property Agreements. In: *International and Comparative Law Quarterly*. July 2010, Vol. 59, part 3, p. 582.

¹⁶ *Radmacher (formerly Granatino) (Respondent) v. Granatino (Appellant)*. [2010] UKSC 42. Para. 2, 75. Pieejams: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2009-0031-judgment.pdf> [aplūkots 18.03.2018.].

¹⁷ Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937.

¹⁸ Civil Code of the Republic of Lithuania [Lietuvas Civillikodekss]. Pieejams: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.245495> [aplūkots 18.03.2018.].

1.28. panta otrā daļa nosaka, ka laulāto līgumisko mantisko attiecību gadījumā piemērojams ir tās valsts likums, kuru paši pārrobežu laulātie laulības līgumā ir izvēlējušies, taču viņu izvēle ir ierobežota – pārrobežu laulātie drīkst izvēlēties sava kopīgā domicila valsts likumu vai sava nākotnes kopīgā domicila valsts likumu, vai tās valsts likumu, kurā pārrobežu laulība tika noslēgta, vai tās valsts likumu, kuras pilsonis ir vismaz viens no laulātajiem. Šī pārrobežu laulāto vienošanās par piemērojamo likumu ir spēkā tad, ja tā ir noslēgta saskaņā ar izvēlēto valsts likuma prasībām vai saskaņā ar tās valsts likuma prasībām, kurā vienošanās tika noslēgta. Autore secina, ka Lietuvas kolīziju normu galvenā atšķirība no CL 13. panta ir tā, ka atsevišķi ir nošķirts laulāto likumiskajām un laulāto līgumiskajām mantiskajām attiecībām piemērojams likums.

Igaunijas Starptautisko privāttiesību likuma 58. panta pirmajā daļā ir teikts, ka pārrobežu laulāto mantiskajām attiecībām ir piemērojams viņu izvēlētais likums, taču arī šajā kolīziju normā pārrobežu laulāto izvēle ir ierobežota – viņi drīkst izvēlēties viena pārrobežu laulātā rezidences [pastāvīgās dzīvesvietas – *aut. piezīme*] vai pilsonības valsts likumu. Likuma 58. panta otrajā daļā noteikts, ka pārrobežu laulāto izvēle ir notariāli jāapliecina, taču, ja piemērojamā likuma izvēle nav veikta Igaunijā, tā formas ziņā ir spēkā tad, ja ir ievērotas tās valsts likuma prasības attiecībā uz laulības līguma formu, kuras likumu pārrobežu laulātie ir izvēlējušies piemērot savām mantiskajām attiecībām. Ja pārrobežu laulātie nav vienojušies par viņu mantiskajām attiecībām piemērojamo likumu, tad piemērojams ir tas pats likums, kurš saskaņā ar Starptautisko privāttiesību likuma 57. pantu ir piemērojams pārrobežu laulāto personiskajām attiecībām laulības noslēgšanas brīdī.¹⁹ Secināms, ka Igaunijas kolīziju normu galvenā iezīme ir uzsvars uz pušu autonomiju, proti, pārrobežu laulāto iespēju izvēlēties savām mantiskajām attiecībām piemērojamo likumu.

Vācijas Civill kodeksa Ievadlikuma 15. panta pirmā daļa nosaka, ka pārrobežu laulāto mantiskajām attiecībām ir piemērojams tas pats likums, kurš saskaņā ar Vācijas Civill kodeksa Ievadlikuma 14. pantu ir piemērojams laulāto personiskajām attiecībām laulības noslēgšanas brīdī. Lai gan 15. panta otrajā daļā ir teikts, ka pārrobežu laulātie ir tiesīgi izvēlēties savām mantiskajām attiecībām piemērojamo likumu, tomēr arī Vācijas starptautiskajās privāttiesībās pušu izvēle ir ierobežota, proti, laulātie drīkst izvēlēties viena pārrobežu laulātā pilsonības valsts likumu vai tās valsts likumu, kurā atrodas vismaz viena pārrobežu laulātā pastāvīgā dzīvesvieta, attiecībā uz nekustamo īpašumu – tās valsts likumu, kurā tas atrodas. Turklāt 15. panta trešajā daļā ir norādīts, ka pārrobežu laulāto vienošanās par viņu mantiskajām attiecībām ir notariāli jāapliecina, bet, ja tā nav noslēgta Vācijā, tad pietiek ar to, ka attiecībā uz vienošanās formu ir ievērotas tās valsts likuma prasības attiecībā uz laulības līguma formu, kuras likumu pārrobežu laulātie ir vienojušies piemērot savām mantiskajām attiecībām, vai tās valsts likuma prasības, kurā vienošanās tika noslēgta.²⁰ Tā kā Igaunijas un Vācijas regulējums attiecībā uz pārrobežu laulāto mantiskajām attiecībām piemērojamo likumu ir ļoti līdzīgs, Igaunija, liekot uzsvāru uz pušu autonomiju piemērojamā likuma noteikšanā, šajā jautājumā, visticamāk, ir izvēlējušies sekot Vācijas piemēram.

¹⁹ Private International Law Act [Igaunijas Starptautisko privāttiesību likums]. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/513112013009/consolide/current> [aplūkots 18.03.2018.].

²⁰ Einführungsgesetz zum Bürgerlichen Gesetzbuche [Vācijas Civill kodeksa Ievadlikums]. Pieejams: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgbeg/BjNR006049896.html> [aplūkots 18.03.2018.].

3. Laulāto mantiskajām attiecībām piemērojamā likuma noteikšana Eiropas Savienības starptautiskajās privāttiesībās

Laulāto mantisko attiecību regulas 22. panta 1. punktā ir teikts, ka laulātie vai topošie laulātie ir tiesīgi vienoties par savām mantiskajām attiecībām piemērojamo likumu, taču pušu izvēle ir ierobežota, proti, pārrobežu laulātie drīkst izvēlēties tās valsts likumu, kurā ir viņu abu vai viena no viņiem pastāvīgā dzīvesvieta vienošanās noslēgšanas laikā, vai tās valsts likumu, kuras pilsonis ir kāds no pārrobežu laulātajiem vai topošajiem laulātajiem vienošanās noslēgšanas laikā. Savukārt, ja pārrobežu laulātie nav vienojušies par viņu mantiskajām attiecībām piemērojamo likumu, Laulāto mantisko attiecību regulas 26. panta 1. punktā ir teikts, ka piemērojams ir tās valsts likums, kurā ir pārrobežu laulāto pirmā kopīgā pastāvīgā dzīvesvieta pēc laulības noslēgšanas, vai, ja tādas nav, tās valsts likums, kuras pilsoni pārrobežu laulības noslēgšanas brīdī ir abi laulātie, vai, ja tādas nav, tās valsts likums, ar kuru pārrobežu laulātajiem abiem kopā ir visciešākā saikne pārrobežu laulības noslēgšanas brīdī, ņemot vērā visus apstākļus.

Secināms, ka arī Laulāto mantisko attiecību regulā uzsvars ir likts uz pārrobežu laulāto tiesībām vienoties par viņu mantiskajām attiecībām piemērojamo likumu. Tas nepārsteidz, jo lielākajā daļā ES dalībvalstu šajā jautājumā ir paredzēta pušu autonomija.²¹ Mūsdienās pušu autonomija kā piesaiste ir viens no starptautisko privāttiesību pamatprincipiem, jo tā dod iespēju pārrobežu laulātajiem izvēlēties noteiktu, paredzamu un pastāvīgu savu mantisko attiecību tiesisko regulējumu. Pušu autonomija ļauj arī ņemt vērā abu pārrobežu laulāto intereses. Turklāt tā ļauj izvairīties no tāda likuma piemērošanas, ar kuru laulātajiem vairs nav nekādas saistības, un tā vietā sniedz iespēju izvēlēties tās valsts likumu, ar kuru viņiem ir ciešāka saistība.²²

Kopsavilkums

1. Dažādu Eiropas valstu nacionālie laulāto mantisko attiecību tiesiskie regulējumi būtiski atšķiras. Šī iemesla dēļ tam, kuras valsts likums tiek piemērots pārrobežu laulāto mantiskajām attiecībām, ir ļoti liela nozīme.
2. Salīdzinot Latvijas CL 13. panta regulējumu ar Lietuvas, Igaunijas un Vācijas kolīziju normām un Laulāto mantisko attiecību regulu, jāsecina, ka tikai Latvijā laulātajiem nav piešķirtas tiesības izvēlēties viņu mantiskajām attiecībām piemērojamo likumu.
3. Autore secina, ka CL 13. pantu ir nepieciešams grozīt, paredzot tajā pušu autonomiju laulāto mantiskajām attiecībām piemērojamā likuma noteikšanā.

²¹ Kroll K. Unification of Conflict of Laws in Europe. – Matrimonial Property Regimes – In: Boele-Woelki K., Sverdrup T. (eds.). *European Challenges in Contemporary Family Law*. Antwerp: Intersentia, 2008, p. 383.

²² Viarengo I. The EU Proposal on Matrimonial Property Regimes. Some General Remarks. In: Šarčević P., Volken P. (founding eds.) Bonomi A., Romano G. P. (eds.). *Yearbook of Private International Law. Vol. III – 2011. Published in Association with Swiss Institute of Comparative Law*. Munich: Sellier European Law Publishers, 2012, p. 210.

EKVIVALENCES (SUBSTITŪCIJAS) TEORIJA STARPTAUTISKAJĀS PRIVĀTTIESĪBĀS

THEORY OF EQUIVALENCE (SUBSTITUTION) IN PRIVATE INTERNATIONAL LAW

Baiba Rudevska, Dr. iur.

Latvijas Republikas tieslietu ministra ārštata padomniece

Summary

In this article, the author analyses the notions of equivalence and substitution in private international law. The author explains the problem of substitution and equivalence, using two practical examples, one of which exposes the legal difficulties with powers of attorney made by foreign notaries public. In order to answer the question, whether the substitution of such powers of attorney is possible, equivalence must be established. Therefore, the comparative law method must be applied.

Atslēgvārdi: starptautiskās privāttiesības, substitūcija, ekvivalence, notārs, *notary public*, ārvalsts notāra izdota pilnvara

Keywords: private international law, substitution, equivalence, notary, *notary public*, power of attorney made by a foreign notary

Ievads

Vārds “ekvivalence” Latvijas juristiem varētu likties nezināms. Taču, dziļāk ieskatoties Latvijas normatīvajos tiesību aktos, ekvivalence tur ir atrodama¹. Šī raksta mērķis ir atsegt ekvivalences jēdzienu un saturu, kā arī parādīt atšķirības un kopsakarības starp jēdzieniem “ekvivalence” un “substitūcija”. Otrs autores uzdevums ir ar praktiska piemēra palīdzību parādīt ekvivalences teorijas svarīgumu Latvijas zvērīnātu notāru darbā. Līdz ar to šis raksts sniegs lasītājiem Latvijas starptautisko privāttiesību doktrīnā vēl neapzinātu un nenovērtētu tiesisko instrumentu, ar kura palīdzību Latvijas juristi nākotnē daudz vienkāršāk varēs izprast un atrisināt līdz šim grūti atpazīstamas (vai pat aplēptas) un tāpēc sarežģītas tiesiskās problēmas. Autore šajā publikācijā izmantos piemērus, kas ņemti no Latvijas un Vācijas tiesu prakses. Šajā rakstā pausts autores personīgais viedoklis. Tas nesaista nevienu institūciju vai organizāciju, kurā viņa darbojas.

¹ Sk., piemēram, Civilprocesa likuma 637. panta otrās daļas 7. punktu un tā komentāru. Rudevska B. Komentārs Civilprocesa likuma 637. pantam. Grām.: *Civilprocesa likuma komentāri. III daļa* (61.–86. nodaļa). Sagatavojis autoru kolektīvs. Prof. K. Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 627. lpp.

1. Substitūcijas jēdziens

Starptautiskajās privāttiesībās mēdz būt situācijas, kad ar kolīziju normas palīdzību ir atrasta piemērojamā (ārvalsts vai tiesas valsts) materiālo (vai procesuālo) tiesību norma, taču šīs normas piemērošanas gaitā kā izlemjamais priekšjautājums parādās ārvalsts tiesību institūts, juridisks akts vai kāds cits elements (piemēram, notāra līdzdalība dokumenta sastādīšanā), kas mums pirmšķietami nav pazīstams. Tādēļ, lai piemērotu atrasto materiālo (vai procesuālo) tiesību normu, vispirms ir jāveic nepazīstamā ārvalsts tiesību institūta, juridiskā akta vai kāda cita elementa substitūcija. Ko tas nozīmē? Tas nozīmē, ka nepazīstamajam ārvalsts tiesību institūtam, juridiskajam aktam vai citam elementam ir jābūt tādā, lai to varētu integrēt piemērojamajā materiālo (vai procesuālo) tiesību normā. Autore to ilustrēs ar vienu no izplatītākajiem piemēriem, kādi praksē rodas starptautiskajās privāttiesībās, proti, mantošanas tiesiskās sekas polīgāmā laulībā²:

1. piemērs. Latvijā mirst Saūda Arābijas pilsonis Ahmads, kura dzīvesvieta pēdējos 10 gadus bija Latvijā. Uz viņa mantu atklājas mantojums. Mirušais nav atstājis testamentu. Ahmadam bija divas sievas, ar kurām laulība tika noslēgta Saūda Arābijā (polīgāmā laulība). Tā kā Latvija ir Eiropas Savienības (turpmāk – ES) dalībvalsts, tad mantošanas jautājumos jurisdikciju un piemērojamā likuma izvēli nosaka Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 650/2012 par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, nolikumu atzīšanu un izpildi un publisku aktu akceptēšanu un izpildi mantošanas lietās un par Eiropas mantošanas apliecības izveidi³ (turpmāk – Mantošanas regula). Saskaņā ar Mantošanas regulas 4., 21. un 23. pantu mantošanas lieta ir piekritīga Latvijas iestādēm un mantošanai kopumā piemērojams Latvijas likums. Latvijas Civillikuma (turpmāk – CL) 392. pants nosaka, ka pārdzīvojušais laulātais manto no mirušā neatkarīgi no tā, kāds mantisko attiecību veids pastāvējis starp laulātiem laulības laikā. Kā redzams, kolīziju norma šajā lietā tika atrasta – Mantošanas regulas 21. pants, un tā norādīja uz Latvijas materiālajām tiesību normām mantošanas lietās – CL 392. pantu. Taču, lai varētu izlemt jautājumu par mantinieku loku un mantošanu vispār, vispirms Latvijas iestādēm būs jānoskaidro priekšjautājums – vai jēdzienā “pārdzīvojušais laulātais” var iekļaut arī polīgāmo laulību (kas noslēgta saskaņā ar Saūda Arābijas tiesībām). Tātad vai un cik lielā mērā konkrēto polīgāmo laulību (kādu Latvijas tiesības nepazīst) mēs varam inkorporēt Latvijas likumos paredzētās monogāmās laulības jēdzienā – to tad arī sauc par **substitūciju**.

No tiesību normu piemērošanas loģiskās shēmas viedokļa substitūcijas vieta juridiskajā siloģismā var tikt attēlota šādi:

1. CL 392. panta normas sastāvs (lielā premisa):

² Izmantots avots: Bureau D., Muir Watt H. *Droit international privé. Tome I. Partie générale*. Paris: Presses Universitaires de France, 2007, pp. 474–475.

³ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) Nr. 650/2012 par jurisdikciju, piemērojamiem tiesību aktiem, nolikumu atzīšanu un izpildi un publisku aktu akceptēšanu un izpildi mantošanas lietās un par Eiropas mantošanas apliecības izveidi. Pieņemta 04.07.2012. ES OV L 201, 27.7.2012., 107.–134. lpp.

“Ja A ir B pārdzīvojušais laulātais, tad A manto no B”. (Priekšnoteikums – A ir jābūt B pārdzīvojušam laulātajam.)

2. Faktiskais starptautiskais sastāvs (mazā premisa):

“A un C ir B pārdzīvojušās laulātās saskaņā ar ārvalsts likumu.” Priekšjautājums: “Vai A un C būs uzskatāmas par pārdzīvojušo laulāto arī saskaņā ar Latvijas likumu?” Atbilde uz priekšjautājumu: “Tas atkarīgs no abu laulības tiesību institūtu substitūcijas iespējamības vai neiespējamības.”

3. Atkarībā no atbildes uz priekšjautājumu – ir vai nav iespējama substitūcija – attiecībā uz faktisko starptautisko sastāvu būs vai nebūs saistošas CL 392. pantā paredzētās tiesiskās sekas par mantošanu no B.

Kā redzams, substitūcijas nepieciešamība nerodas kolīziju normu izvēles un interpretācijas stadijā, bet gan vēlākā posmā – interpretējot un piemērojot atlasīto materiālo (vai procesuālo) tiesību normu. Turklāt substitūcijas nepieciešamība parādās attiecībā uz priekšjautājumu, t. i., kad ir jāizlemj, vai materiālās (vai procesuālās) tiesību normas juridiskā siloģisma lielajā premisā minētais tiesību institūts, juridiskais akts vai cits elements ir tāds, kuram var pakārtot mazajā premisā (faktiskajā sastāvā) esošu nepazīstamo ārvalsts tiesību institūtu, juridisko aktu vai citu elementu. Ja atbilde ir pozitīva, tad substitūcija var notikt. Tātad priekšjautājums un substitūcija parādās tieši siloģisma mazajā premisā (faktiskajā sastāvā), bet nevis pašā tiesību normā (lielajā premisā). Šī īpatnība bieži liek juristiem apmulsēt, jo it kā lietā ir ārvalsts elements, taču nacionālajā tiesību normā nav ne vārda par ārvalsts elementa klātbūtnes iespējamību.

Starptautiskajās privāttiesībās substitūcijas tehnika pirmo reizi tika minēta 1939. gadā Hansa Lēvalda (*Hans Lewald*) darbā *Règles générales des conflits de lois*⁴ (“Likumu kolīziju vispārīgie noteikumi”), kurā viņš norādīja, ka “problēma slēpjas jautājumā par to, kā noskaidrot, vai varam nacionālo tiesību elementu (kas nacionālajās tiesībās norādīts kā viens no priekšnosacījumiem, lai iestātos tiesiskās sekas) aizstāt (franču val. – *substituer*) ar analogu ārvalsts tiesību elementu”⁵. Substitūcijas jēdzienu nedrīkst ierobežot tikai ar tiesību institūtu substitūciju. Tā var tikpat labi attiekties arī uz juridisko aktu (tostarp procesuālo aktu) substitūciju un pat iestāžu un amatpersonu funkciju substitūciju.⁶ Šie abi substitūcijas veidi Latvijas starptautiskajās privāttiesībās līdz šim nav tikuši apskatīti un tāpēc var sagādāt papildu problēmas praksē (sk. turpmāk).

2. piemērs. Pie Latvijas notāra ierodas fiziska persona, kura uz pārstāvības tiesību pamata vēlas slēgt nekustamā īpašuma darījumu citas personas vārdā. Pārstāvības apliecināšanai šī persona uzrāda Austrālijā taisītu pilnvaru, ko apliecinājis *notary public*. Saskaņā ar Notariāta likuma (turpmāk – NL) 83. panta otro daļu “pārstāvības tiesības zvērināts notārs pārbauda pēc viņam iesniegtajiem publiskiem dokumentiem [...]”⁷. Lai notārs varētu izlemt pieņemt vai nepieņemt Austrālijā izdoto pilnvaru, viņam ir jānoskaidro, vai šo Austrālijas pilnvaru NL izpratnē var uzskatīt par publisku dokumentu.

⁴ Lewald H. *Règles générales des conflits de lois*. [b.i.] 1939, 69 Rec. des Cours 5.

⁵ Citēts pēc: Lüttringhaus J. G. Substitution. In: Encyclopedia of Private International Law. Basedow J., Rühl G., Ferrari F., De Miguel Asensio P. (eds.). Vol. 2. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing, 2017, p. 1675.

⁶ Callé P. *L'acte public en droit international privé*. Paris: Economica, 2004, pp. 88–89.

⁷ Notariāta likums: LV likums. Pieņemts 01.06.1993.

Citiem vārdiem sakot, vai var notikt Latvijas NL prasītā publiskā dokumenta substitūcija ar Austrālijā izdotu un *notary public* apliecinātu pilnvaru. Kā redzams, priekšjautājums par publisko dokumentu un šī konkrētā dokumenta (pilnvaras) substitūcijas iespējamību parādās tieši juridiskā siloģisma mazajā premisā, nevis lielajā premisā, kas ir pati tiesību norma.

2007. gadā Starptautisko Tiesību institūts Santjago sesijā pieņēma rezolūciju “Par substitūciju un ekvivalenci starptautiskajās privāttiesībās”⁸ (turpmāk – STI rezolūcija), kura nav juridiski saistoša, taču var kalpot kā vadlīnijas substitūcijas un ekvivalences jēdzienu izpratnē un piemērošanā. STI rezolūcijas 1. pants sniedz šādu substitūcijas jēdziena definīciju: “Substitūcija atļauj tiesiskajām attiecībām vai juridiskam aktam (kas radies tā izcelsmes valstī) piešķirt jeb izsaukt pilnīgas vai daļējas tiesiskās sekas, kādas piemīt līdzīgām tiesiskajām attiecībām vai juridiskam aktam, kas radies saskaņā ar citas valsts tiesībām.” Turklāt substitūcija neprasa, lai abu valstu tiesības (tajās paredzētie tiesību institūti) būtu identiskas. Pilnīgi pietiek ar līdzību starp šo abu tiesību institūtu mērķiem un starp tajos pārstāvētajām interesēm (sk. STI rezolūcijas 3. pantu). Savukārt jautājumā par juridiskajiem aktiem, kuru sastādīšanā ir prasīta attiecīgas amatpersonas (tiesneša, notāra) līdzdalība, šo aktu substitūcijai pietiek ar to, ka ārvalsts amatpersonas pilda tādas pašas vai līdzīgas funkcijas (sk. STI rezolūcijas 5. pantu).

Kā redzams, substitūcijas tehnikas lietošanā tiek prasīta līdzība (angļu val. – *similarity*; franču val. – *similitude*).

2. Ekvivalences jēdziens

Līdzību noskaidro ar ekvivalences palīdzību. Latviešu valodā vārds “ekvivalents” nozīmē “līdzvērtīgs, ar vienādu vērtību”.⁹ Tomēr ekvivalence neprasa pilnīgu atbilstību jeb identiskumu. Pietiek ar to, ka abi elementi ir līdzīgi, aptuveni līdzīgi, svarīgākajos pamatelementos ir līdzīgi.¹⁰ Ja šādu līdzību jeb ekvivalenci nevar konstatēt, tad substitūcija ir noraidāma.¹¹

Substitūcijas tehnikā ekvivalence ir izšķirošs elements. Tās noteikšana ir balstīta uz funkcionālo salīdzināšanu – tiek salīdzinātas tiesību normas, kas nosaka tiesisko attiecību sekas vai juridiskā akta sekas, ar tās valsts tiesību normām, saskaņā ar kurām ir radušās tiesiskās attiecības vai sastādīts juridiskais akts.¹² To, vai starp abām salīdzināmajām tiesību normām pastāv ekvivalence (kā arī to, vai un cik lielā mērā ir iespējama substitūcija), nosaka saskaņā ar tās valsts likumu, kas nosaka tiesisko attiecību vai juridiskā akta sekas.¹³ Tātad, lai varētu piemērot substitūciju,

⁸ Resolution on ‘Substitution and Equivalence in Private International Law’. *Annuaire de l’Institut de droit international. Session de Santiago du Chili*. Vol. 72, 2007. Pieejams: <http://www.idi-iil.org/app/uploads/2017/06/Jayme.pdf> [aplūkots 10.03.2018.].

⁹ Latviešu valodas vārdnīca. Rīga: Avots, 2006, 276. lpp.

¹⁰ Lüttringhaus J. G. Substitution. In: *Encyclopedia of Private International Law*. Basedow J., Rühl G., Ferrari F., De Miguel Asensio P. (eds.). Vol. 2. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar Publishing, 2017, p. 1677; Bureau D., Muir Watt H. 2007, p. 476.

¹¹ Bureau D., Muir Watt H. 2007.

¹² STI rezolūcijas 2. pants.

¹³ Turpat, 4. pants.

vispirms ir nepieciešams konstatēt ekvivalenci. Bet, lai konstatētu ekvivalenci, izmanto salīdzinošo tiesību metodi¹⁴, precīzāk sakot, funkcionālo salīdzināšanu.¹⁵

3. Ārvalstu notāru izdotās pilnvaras: substitūcija un ekvivalence praksē

Lai atbildētu uz 2. piemērā izvirzīto jautājumu par to, vai var notikt Latvijas NL 83. panta otrajā daļā prasītā publiskā dokumenta substitūcija ar Austrālijā izdotu un *notary public* apliecinātu pilnvaru, vispirms jāinterpretē šī NL norma un jānoskaidro, ko nozīmē publisks dokuments šī likuma izpratnē. Taču vēl pirms tam ir jāatzīmē, ka NL normas, kas nosaka notariālo aktu sastādīšanas kārtību, ir uzskatāmas par procesuālajām tiesību normām. Kā zināms, process gandrīz vienmēr notiek saskaņā ar *lex fori*, un tāpēc Latvijas notāriem jāpiemēro NL procesuālās normas. Attiecībā uz pārstāvības tiesību pārbaudi tā ir 83. panta otrā daļa.

Latvijas likumdevējs NL nav sniedzis publiska dokumenta definīciju. Taču no NL normu (81. un 116. pants) sistēmiskās interpretācijas var secināt, kādi dokumentu veidi tiek uzskatīti par publiskiem dokumentiem un kādi – par privātiem dokumentiem. Saskaņā ar NL 81. pantu publiski dokumenti ir:

- 1) notariālie akti (82. pants);
- 2) apliecinājumi, kurus taisa zvērināts notārs (108. pants), izņemot NL 116. pantā minētos privātos dokumentus.

Un tie ir dokumenti, uz kuriem notārs apliecinājis tikai paraksta īstumu.

No tā var secināt, ka pārstāvības tiesības Latvijā var pierādīt ar pilnvaru, kas noformēta notariālā akta formā. Savukārt pilnvara, uz kuras notārs ir apliecinājis tikai paraksta īstumu, būs uzskatāma par privātu dokumentu un tāpēc nederīgu pārstāvības tiesību pierādīšanai notāru procesos Latvijā.

Attiecībā uz publiskā dokumenta jēdziena izpratni Latvijā autore ir pamanījusi kļūdu, kuru pieļauj Latvijas juristi. Tiklīdz Latvijā notāru procesos tiek uzrādīta ārvalsts notāra sastādīta vai apliecināta pilnvara, jēdziena “publisks dokuments” interpretācijai tiek izmantota 1961. gada 5. oktobra Hāgas konvencija par ārvalsts publisko dokumentu legalizācijas prasības atcelšanu¹⁶ (turpmāk – Konvencija). Saskaņā ar Konvencijas 1. pantu par publiskiem dokumentiem cita starpā uzskata arī “oficiālus apliecinājumus uz dokumentiem, ko parakstījušas privātpersonas, piemēram, oficiālus apliecinājumus par dokumenta reģistrāciju vai par faktu, ka tas ir pastāvējis noteiktā datumā, kā arī oficiāla un notariāla paraksta autentiskuma apliecinājumus”. No pašreizējās Latvijas tiesu prakses izriet, ka šī tiesību norma tiek saprasta kā tāda, saskaņā ar kuru jebkura ārvalsts notāra apliecināta pilnvara, ja tā ir legalizēta ar *apostille* uzrakstu, tiek uzskatīta par publisku dokumentu, un tā esot jāpieņem kā publisks dokuments arī NL 83. panta otrās daļas kontekstā.¹⁷ Tomēr šāda interpretācija ir nepareiza¹⁸, jo:

¹⁴ Fongaro E. Komentārs Francijas Kasācijas tiesas 2016. gada 14. aprīļa spriedumam lietā Nr. 15-18.157 *Sté Monte Paschi Banque*. *Journal du droit international*, No. 1, 2017, p. 169.

¹⁵ Funkcionālās salīdzināšanas metodes analīze nav šī raksta izpētes objekts. Tas ir atsevišķas publikācijas vērts temats.

¹⁶ Konvencija par ārvalsts publisko dokumentu legalizācijas prasības atcelšanu. Parakstīta Hāgā 05.10.1961.

¹⁷ Rīgas apgabaltiesas 20.06.2016. lēmums lietā Nr. C04258014, 7. lpp. Nav publicēts.

¹⁸ Dziļāku juridisko analīzi par ārvalstu notāru apliecinātajām pilnvarām un “publiskā dokumenta” jēdzienu sk. Rudevska B. Pētījums par atsevišķu dokumentu veidiem notāru darbā starptautisko privāttiesību kontekstā. Rīga: [b. i.], 2017, 37.–46. lpp. Nav publicēts.

- 1) Konvencijā jēdziens “publiskais dokuments” ir sniegts un tāpēc arī izmantojams tikai Konvencijas nolūkiem;
- 2) Konvencijas izpratnē ar *apostille* tiek apliecināts tikai un vienīgi tās publiskās amatpersonas (piemēram, *notary public*) paraksts un zīmogs, kura apliecinājusī privāto dokumentu. Privātās personas paraksts, kas ir uz dokumenta, netiek legalizēts ar *apostille* – uz šo parakstu legalizācija neattiecas. Tātad Konvencijas izpratnē var tikt legalizēts arī privāts dokuments, uz kura paraksta īstumu apliecinājis notārs.¹⁹ Līdz ar to šāds ārvalsts dokuments joprojām paliek privāts dokuments. Publiskais ir tikai oficiālais apliecinājums uz tā (kas arī tiek legalizēts ar *apostille* uzrakstu).²⁰

Tas nozīmē, ka ārvalsts notāra izdotai pilnvarai ir jābūt tādai, lai tā varētu aizstāt Latvijas notāra pilnvaru, kas taisīta notariālā akta formā (jāvar notikt abu aktu substitūcijai). Taču, lai noteiktu, vai substitūcija ir iespējama, vispirms ir jākonstatē ekvivalence starp abiem dokumentiem (pilnvarām). Kā to izdarīt? Franču tiesību zinātne iesaka noskaidrot, vai konkrētajam ārvalsts dokumentam (Austrālijas *notary public* apliecinātajai pilnvarai) ir vai nav pietiekami tuvas pazīmes tām, ko prasa abstraktā tiesību norma (NL 83. panta otrā daļa). Jāsalīdzina konkrētā ārvalsts dokumenta raksturs ar tiesību normā esošo publiska dokumenta skaidrojumu.²¹ Vērtējot dokumenta raksturu, tiek ņemtas vērā gan ar to aizsargātās tiesiskās intereses, gan notāru amata un funkciju ekvivalence.²²

Vācijas tiesu judikatūrā ir nostiprināts šāds ekvivalences tests:²³

- 1) ārvalsts notāram ir: a) tāda pati vai līdzīga izglītība un b) tāds pats vai līdzīgs profesionālais stāvoklis un funkcijas tiesu sistēmā;
- 2) ārvalsts notārs ievēro tādas pašas vai līdzīgas procesuālās normas, kas respektē tos pašus pamatprincipus.

Pirmā un otrā prasība parasti ietver sevī visus latīņu tipa notārus. Citādi ir ar tām valstīm, kuras nepieder pie latīņu tipa notariāta (piemēram, ASV, Austrālija, daļēji arī Anglija u. c.).

Nākamais kritērijs ir dokumentu (pilnvaru) rezultātu ekvivalence, proti, vai Austrālijas *notary public* apliecinātā pilnvara aizsargā tās pašas tiesiskās intereses, kuras aizsargā Latvijas notāru pilnvaras, kas sastādītas notariālā akta formā.

Publikācijas ierobežotā apjoma dēļ autore dziļāk neanalizēs šo pilnvaru ekvivalenci, taču uzreiz norādīs uz risinājuma rezultātu, proti, Austrālijas *notary public* apliecinātā pilnvara (uz kuras apliecināts tikai personas paraksts un datums) nav ekvivalenta Latvijas notāru pilnvarām, kas izdotas notariālā akta formā (un ir publiskais dokuments). Šī iemesla dēļ pilnvaru substitūcija nav iespējama – šo Austrālijas pilnvaru Latvijas notārs nedrīkstēs pieņemt.

¹⁹ Loussouarn Y. Rapport explicatif. Convention de La Haye supprimant l'exigence de la légalisation des actes publics étrangers. 1961. Actes et documents de la Neuvième session (1960), t. II, Légalisation. Publications de la HCCH, p. 2.

²⁰ Apostille Handbook. A Handbook on the Practical Operation of the Apostille Convention. The Hague: Permanent Bureau, 2013, p. 32.

²¹ Callé P., 2004, p. 292.

²² Ibid., p. 294, 298; Fongaro E., 2017, pp. 167–169.

²³ Lüttringhaus J. G., 2017, p. 1678; BGH 2. Zivilsenat, 17.12.2013, II ZB 6/13, Beschluss, § 1–3, 12–14, 23; BGH 2. Zivilsenat, 16.02.1981, II ZB 8/80. Pieejams: www.juris.de [aplūkots 08.03.2018.].

Kopsavilkums

1. Starptautiskajās privāttiesībās mēdz būt situācijas, kad ar kolīziju normas palīdzību ir atrasta piemērojamā (ārvalsts vai tiesas valsts) materiālo (vai procesuālo) tiesību norma, taču tās piemērošanas gaitā kā izlemjamais priekšjautājums parādās ārvalsts tiesību institūts, juridisks akts vai kāds cits elements, kas mums pirmšķietami nav pazīstams. Lai piemērotu atrasto materiālo (vai procesuālo) tiesību normu, vispirms ir jāveic nepazīstamā ārvalsts tiesību institūta, juridiskā akta vai kāda cita elementa substitūcija.
2. Substitūcija atļauj tiesiskajām attiecībām vai juridiskam aktam (kas radies tā izcelsmes valstī) piešķirt jeb izsaukt pilnīgas vai daļējas tiesiskās sekas, kādas piemīt līdzīgām tiesiskajām attiecībām vai juridiskam aktam, kas radies saskaņā ar citas valsts tiesībām. Turklāt substitūcija neprasa, lai abu valstu tiesības (tajās paredzētie tiesību institūti) būtu identiskas. Pilnīgi pietiek ar līdzību starp šo abu tiesību institūtu mērķiem un starp tajos pārstāvētajām interesēm.
3. Lai varētu piemērot substitūciju, vispirms ir nepieciešams konstatēt ekvivalenci (līdzību). Lai konstatētu ekvivalenci, tiek piemērota salīdzinošo tiesību metode.
4. Ārvalsts notāra izdotai pilnvarai ir jābūt tādai, lai tā varētu aizstāt Latvijas notāra pilnvaru, kas taisīta notariālā akta formā (jāvar notikt abu aktu substitūcijai). Taču, lai noteiktu, vai substitūcija ir iespējama, vispirms ir jākonstatē ekvivalence starp abiem dokumentiem (pilnvarām).
5. Austrālijas *notary public* apliecināta pilnvara (uz kuras apliecināts tikai personas paraksts un datums) nav ekvivalenta Latvijas notāru pilnvarām, kas izdotas notariālā akta formā (un ir publisks dokuments). Šī iemesla dēļ pilnvaru substitūcija nav iespējama.

AR ANO KONVENCIJAS PAR STARPTAUTISKAJIEM PREČU PIRKUMA- PĀRDEVUMA LĪGUMIEM (CISG) INTERPRETĀCIJU SAISTĪTĀS AKTUĀLĀS PROBLĒMAS 30 GADUS PĒC TĀS SPĒKĀ STĀŠANĀS

ISSUES RELATED TO INTERPRETATION OF UNITED NATIONS CONVENTION ON CONTRACTS FOR INTERNATIONAL SALE OF GOODS (CISG) 30 YEARS AFTER ITS ENTERING INTO FORCE

Laura Ratniece, LL. M, PhD cand.

Kopenhāgenas Universitāte/Rīgas Juridiskā augstskola

Summary

The United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG) came into force thirty years ago. Since then it has become one of the most significant and most widely analysed laws in the field of international sale of goods. However, despite all the research, vast amount of academic publications and extensive case law, there are still issues related to interpretation of the CISG. This paper will focus on three of them: 1) limited use of the CISG Advisory Council's Opinions; 2) existence of the homeward trend and the outward trend; 3) a dominant position of few countries in the CISG-related case law.

Atslēgvārdi: CISG, interpretācija, *homeward trend*, CISG tiesu prakse

Keywords: CISG, interpretation, homeward trend, CISG case law

Ievads

2018. gada 1. janvārī apritēja 30 gadi, kopš spēkā stājās ANO Konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem¹ (turpmāk – Konvencija vai CISG). Šajā laikposmā Konvencija ir kļuvusi par vienu no nozīmīgākajiem un arī visvairāk analizētajiem normatīvajiem tiesību aktiem starptautisko tirdzniecības tiesību jomā. Turklāt ar Konvenciju saistīti pētījumi joprojām regulāri

---

¹ ANO Konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem. Parakstīta Viņē 11.04.1980. Pieejams (angļu valodā): <https://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/treaty.html> [aplūkots 18.03.2018.] un (latviešu valodā) <https://likumi.lv/doc.php?id=44192> [aplūkots 18.03.2018.].

sastopami dažādos akadēmiskos izdevumos. Tāpat turpina pieaugt Konvencijas dalībvalstu skaits.²

Visā Konvencijas pastāvēšanas laikā tā bieži tikusi kritizēta ar tās interpretāciju saistīto problēmu dēļ.³ Proti, Konvencijas 7. panta pirmā daļa paredz: “Interpretējot šo Konvenciju, jāņem vērā tās starptautiskais raksturs un nepieciešamība veicināt tās vienveidīgu piemērošanu un godprātības ievērošanu starptautiskajā tirdzniecībā.” Šie trīs elementi – starptautiskais raksturs, nepieciešamība veicināt vienveidīgu piemērošanu un godprātības ievērošana – ir uzskatāmi par obligātām Konvencijas interpretācijas vadlīnijām. Varētu domāt, ka 30 gadus pēc Konvencijas spēkā stāšanās, pateicoties tiesību zinātnieku, dažādu starptautisko institūciju, kā arī tiesu darbam, vairs nevar būt nekādu šaubu par to, kā pareizi interpretēt Konvenciju. Diemžēl, kā liecina tiesu prakse, joprojām ir problēmas, kas saistītas ar Konvencijas interpretāciju. Līdz ar to šī raksta mērķis ir identificēt un paskaidrot dažas aktuālās Konvencijas interpretācijas problēmas.

Lai identificētu ar Konvencijas interpretāciju saistītās aktuālās problēmas, raksta autore apskatīja publiski pieejamos Nīderlandes tiesu nolēmumus,⁴ kas 2016. un 2017. gadā ir pieņemti ar Konvenciju saistītās lietās⁵, aplūkoja jaunākās akadēmiskās publikācijas starptautisko tirdzniecības tiesību nozarē, kā arī analizēja datus par publiski pieejamo tiesu praksi. Autore ir identificējusi šādus problēmjautājumus: 1) minimāla Konvencijas Konsultatīvās padomes viedokļu izmantošana; 2) *the homeward trend* un *the outward trend* esība; 3) atsevišķu valstu tiesu nolēmumu dominēšana ar Konvenciju saistītajā tiesu praksē un ANO Starptautisko tirdzniecības tiesību komisijas veidotajā ar Konvenciju saistītās tiesu prakses apkopojumā.

² Patlaban Konvencijai ir pievienojušās 89 valstis. Sk. *United Nations Treaty Collection*. Pieejams: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=X-10&chapter=10&clang=_en [aplūkots 18.03.2018.].

³ Sk., piemēram, Schwenzer I., Hachem P. The CISG – Successes and Pitfalls. *American Journal of Comparative Law*, Vol. 57, Spring 2009, p. 466. Pieejams: <https://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/schwenzer-hachem.html> [aplūkots 18.03.2018.].

⁴ Nīderlandes tiesu nolēmumi kā materiāls analīzei tika izvēlēti metodoloģisku iemeslu dēļ. Proti, lai varētu analizēt un noteikt, vai ir parādījušās kādas jaunas tendences ar Konvenciju saistītajā tiesu praksē un kādas ir aktuālās problēmas, nepieciešama piekļuve vērā ņemamam tiesu nolēmumu skaitam no vismaz vienas jurisdikcijas, kam būtu pieejams pilns teksts un kur būtu piemērotas Konvencijā iekļautās tiesību normas (nevis, piemēram, Konvencija minēta tikai atsaucēs). Tā kā *Albert H. Kritzer CISG Database* ievietotajiem tiesu nolēmumiem ne vienmēr ir pieejams pilns teksta tulkojums angļu valodā un tā kā šajā datubāzē tiesu nolēmumi tiek publicēti izlases kārtībā (tikai tie, par kuriem ir ziņots), tad šāda veida pētījumam minētā datubāze nav piemērota. Ievērojot iepriekš teikto, raksta autore izvēlējās Nīderlandi šādu apsvērumu dēļ: 1) Nīderlandes tiesu nolēmumi ar *CISG* saistītās lietās ir brīvi pieejami; 2) tiem ir pieejams pilns tiesu nolēmumu teksts; 3) pieejamo tiesu nolēmumu skaits noteikta laika ietvaros ir pietiekams, lai iegūtajiem datiem varētu piešķirt nozīmi; 4) autorei ir nepieciešamās nīderlandiešu valodas prasmes, lai varētu šos tiesu nolēmumus analizēt.

⁵ Nīderlandes tiesu nolēmumi ir pieejami (holandiešu valodā) tīmekļvietnē “De Rechtspraak”. Pieejams: <https://www.rechtspraak.nl/> [aplūkots 17.03.2018.]. Nīderlandes tiesu nolēmumi ir analizēti arī šādās publikācijās: Janssen A. *Application of the CISG in Dutch Courts*. In Ferrari F. (ed.); *Quo Vadis CISG? Celebrating the 25th Anniversary of the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*. Munich, Sellier, 2005, pp. 129–65.; Krusinga S. A. 25 jaar (uitsluiting van het) Weens Koopverdrag in Nederland. *Nederlands tijdschrift voor handelsrecht*, 2017(4), pp. 165–171.

1. Minimāla Konvencijas Konsultatīvās padomes viedokļu izmantošana

Saskaņā ar Konvencijas 7. panta pirmo daļu, interpretējot Konvenciju, nepieciešams “veicināt tās vienveidīgas piemērošanas sasniegšanu”. Kā norādījis Džons Felemegass (*John Felemegas*), tad “Konvencijas panākumi ir atkarīgi no tā, vai dažādas tiesas un šķīrējtiesas vienveidīgi interpretē un piemēro Konvencijā ietvertās tiesību normas”.⁶ Proti, ja tiesas un šķīrējtiesas dažādās valstīs tās interpretēs dažādi, tiks apdraudēts viens no Konvencijas preambulā minētajiem Konvencijas mērķiem – veicināt “starptautiskā tirdzniecībā esošo tiesisko šķēršļu likvidēšanu un starptautiskās tirdzniecības attīstību”. Līdz ar to ir svarīgi, lai tiesas un šķīrējtiesas izmantotu visus pieejamos avotus, kas varētu palīdzēt nodrošināt Konvencijas vienveidīgu piemērošanu. Viens no šādiem avotiem ir Konvencijas Konsultatīvās padomes (*CISG Advisory Council*) publicētie viedokļi (*Opinions*).

Konvencijas Konsultatīvā padome ir neatkarīga institūcija, kuru veido pasaulē atzīti akadēmiķi starptautisko komercietisību un tirdzniecības tiesību jomā, piemēram, profesore Ingeborga Švencere (*Ingeborg Schwenzer*). Viens no padomes mērķiem ir veicināt Konvencijas vienotu interpretāciju.⁷ Lai sasniegtu šo mērķi, padome sagatavo un publicē viedokļus par atsevišķu Konvencijas tiesību normu interpretāciju un piemērošanu. Patlaban ir publicēti 17 viedokļi par tādiem tematiem kā, piemēram, zaudējumu aprēķināšana saskaņā ar Konvencijas 74. pantu⁸, preču pārbaude saskaņā ar Konvencijas 38. un 39. pantu.⁹ Viedokļi ir pieejami angļu valodā¹⁰ padomes tīmekļvietnē <http://www.cisgac.com/opinions/>.¹¹

Izpētot Nīderlandes tiesu praksi 2016. un 2017. gadā, secināms, ka tiesas diemžēl minimāli atsauca uz Konvencijas Konsultatīvās padomes viedokļiem. Turklāt tiesas faktiski ir izmantojušas tikai vienu viedokli, proti, viedokli Nr. 13 *Inclusion of Standard Terms under the CISG*. Piemēram, lietā Nr. C/03/228195/HA ZA 16-674¹² tiesa (*Rechtbank Limburg*) ir ne tikai atsaukusies uz šo viedokli, bet pat citējusi to. Turklāt citētie viedokļa fragmenti tiesas nolēmuma tekstā ir iekļauti viedokļa oriģinālvalodā (angļu valodā), kas, pēc autores domām, nodrošina precīzāku viedokļa izpratni un piemērošanu. Savukārt, piemēram, lietā Nr. C/18/157888/HA ZA 15-139¹³ tiesa (*Rechtbank Noord – Nederland*), piemērojot Konvencijas 38. un 39. pantu un interpretējot šajos pantos esošās ģenerālklauzulas, nav izmantojusi nekādus papildu avotus (ne Konvencijas Konsultatīvās padomes sagatavoto

⁶ Felemegas J. (ed.) *An International Approach to the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (1980) as Uniform Sales Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, p. 6.

⁷ Sk. Konvencijas Konsultatīvās padomes interneta vietni. Pieejams: <http://www.cisgac.com/> [aplūkots 17.03.2018.]. Plašāk par Konvencijas Konsultatīvo padomi: Karton J. D. H., De Germiny L. Has the CISG Advisory Council Come of Age? *Berkely Journal of International Law*, Vol. 27, Issue 2, 2009, pp. 448–495.

⁸ Sk. Konvencijas Konsultatīvās padomes viedokli Nr. 6 *Calculation of Damages under CISG Article 74*. Pieejams: <http://www.cisgac.com/cisgac-opinion-no6/> [aplūkots 18.03.2018.].

⁹ Sk. Konvencijas Konsultatīvās padomes viedokli Nr. 2 *Examination of the Goods and Notice of Non-Conformity – Articles 38 and 39*. Pieejams <http://www.cisgac.com/cisgac-opinion-no-2/> [aplūkots 17.03.2018.].

¹⁰ Viedokļi ir tulkoti arī arābu, ķīniešu, krievu, spāņu, turku, franču, vācu, japāņu un portugāļu valodā.

¹¹ Sk. Konvencijas Konsultatīvās padomes interneta vietni. Pieejams: <http://www.cisgac.com/> [aplūkots 17.03.2018.].

¹² Sk. Nīderlandes tiesas (*Rechtbank Limburg*) 2017. gada 12. aprīļa spriedumu lietā Nr. C/03/228195 / HA ZA 16-674. Pieejams: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBLIM:2017:3223&showbutton=true&keyword=%22Weens+Koopverdrag%22> [aplūkots 18.03.2018.].

¹³ Sk. Nīderlandes tiesas (*Rechtbank Noord – Nederland*) 2017. gada 19. aprīļa spriedumu lietā Nr. C/18/157888 / HA ZA 15-139. Pieejams: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBNNE:2017:1498&showbutton=true&keyword=weens+koopverdrag> [aplūkots 18.03.2018.].

viedokli, ne arī tiesību zinātnieku publikācijas), kas varētu palīdzēt nodrošināt Konvencijas vienveidīgu piemērošanu.

Atsaukšanās kaut vai tikai uz vienu Konvencijas Konsultatīvās padomes viedokli liecina, ka tiesas zina par šo viedokļu esību un lietojumu. Līdz ar to nav saprotams, kāpēc citās lietās, interpretējot un piemērojot Konvencijā iekļautās tiesību normas, Konsultatīvās padomes viedoklis nav piemērots (vismaz uz to nav atsaucies tiesas nolēmuma tekstā). Šī ir uzskatāma par būtisku problēmu, jo, ievērojot Konvencijas Konsultatīvās padomes sagatavoto viedokļu autoritatīvo raksturu, augsto kvalitāti un potenciālu sekmēt Konvencijas vienveidīgu piemērošanu, ir svarīgi, lai tiesas šos viedokļus arī izmantotu. To varētu veicināt viedokļu tulkošana pēc iespējas vairāk valodās, kā arī tiesu tieša informēšana par viedokļu esību.

Lai iegūtu kaut nelielu priekšstatu par Konvencijas Konsultatīvās padomes viedokļu izmantošanu citās jurisdikcijās¹⁴, autore apskatīja arī dažus pēdējos Konvencijas datubāzei (*Albert H. Kritzer CISG Database*¹⁵) pievienotos tiesu nolēmumus lietās, kurās tiek piemērotas Konvencijas tiesību normas, par kurām padome ir sagatavojusi viedokli. Diemžēl arī šajās lietās nav atrodamas atsaucis uz padomes viedokļiem. Tā, piemēram, Amerikas Savienoto Valstu Ņujorkas štata Augstākā tiesa 2017. gada 21. februāra nolēmumā lietā Nr. 650040/2012 ir piemērojusi Konvencijas 78. pantu, kas paredz¹⁶: “Ja puse pieļāvusi termiņa nokavējumu cenas vai citas summas samaksā, otram pusei ir tiesības uz procentiem no šīs summas, nekaitējot jebkurai prasībai par zaudējumu atlīdzināšanu, kuri var tikt piedzīti, pamatojoties uz 74. pantu.” Tā kā šī tiesību norma neparedz, kāds ir procentu likmes apmērs, tad tiesām, piemērojot šo tiesību normu, būtu īpaši svarīgi noskaidrot, kāda ir vispārpieņemtā prakse Konvencijas 78. panta interpretēšanā, lai nodrošinātu vienveidīgu pieeju procentu likmes noteikšanā. Konvencijas Konsultatīvā padome ir sagatavojusi viedokli par šī panta piemērošanu. Diemžēl iepriekš minētās lietas nolēmuma tekstā uz to nav atrodama atsaucis.

Aatsaukšanās uz Konvencijas Konsultatīvās padomes viedokļiem ir sastopama arī Latvijas tiesās. Pozitīvs piemērs ir Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2016. gada 10. oktobra spriedums lietā Nr. C28248415¹⁷, kurā ir atsaucis uz Konsultatīvās padomes viedokli Nr. 1 *Electronic Communications under CISG*.

2. *The homeward trend un the outward trend esība*

Konvencijas 7. pants paredz, ka, interpretējot Konvenciju, jāievēro tās starptautiskais raksturs. Šī ir obligāta prasība, no kuras nedrīkst atkāpties, un tā nozīmē, ka Konvenciju nepieciešams uzlūkot nevis caur nacionālo tiesību prizmu, bet gan

¹⁴ Šajā nodaļā iepriekš minētais attiecas uz Nīderlandes tiesu pieņemtajiem nolēmumiem 2016. un 2017. gadā. Lai varētu iegūt pilnīgu priekšstatu par Konvencijas Konsultatīvās padomes viedokļu izmantošanu, būtu nepieciešams analizēt visus tiesu nolēmumus, kas pēc padomes izveidošanas un pirmā viedokļa publicēšanas ir pieņemti visās jurisdikcijās, kurās ir izskatītas ar Konvenciju saistītas lietas.

¹⁵ Sk. *Albert H. Kritzer CISG Database*. Pieejams: <http://iicl.law.pace.edu/cisg/cisg> [aplūkots 12.03.2018.].

¹⁶ Sk. ASV Ņujorkas štata Augstākās tiesas (*Supreme Court of the State of New York*) 2017. gada 21. februāra nolēmumu lietā Nr. 650040/2012. Pieejams: <https://iicl.law.pace.edu/cisg/case/united-states-february-21-2017-supreme-court> [aplūkots 18.03.2018.].

¹⁷ Sk. Rīgas Apgabaltiesas Civillietu tiesu kolēģijas 2016. gada 10. oktobra spriedumu lietā Nr. C28248415. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 18.03.2018.].

autonomi,¹⁸ proti, bez jebkādas nacionālo tiesību ietekmes. Prasība ievērot Konvencijas starptautisko raksturu cita starpā nozīmē arī to, ka Konvencijā ietvertās tiesību normas un juridiskos terminus nedrīkst pielīdzināt nacionālajās tiesībās sastopamām līdzīgām tiesību normām un juridiskiem terminiem (piemēram, Konvencijas 49. pantā minētās pircēja tiesības vienpusēji atkāpties no noslēgtā līguma nedrīkst pielīdzināt Latvijas Civillikuma 2040. pantam).

Neskatoties uz to, ka Konvencijas 7. panta pirmā daļa nosaka obligātas prasības (interpretācijas vadlīnijas), kas jāievēro, interpretējot Konvenciju, bieži vien (arī 30 gadus pēc Konvencijas spēkā stāšanās) tās netiek ievērotas, proti, tiesas interpretē Konvencijā ietvertās tiesību normas, izmantojot attiecīgās jurisdikcijas nacionālos normatīvos tiesību aktus. Kā norādījis Aleksandrs Komarovs (*Alexander Komarov*), ja kāda no Konvencijā ietvertajām tiesību normām ir līdzīga attiecīgajam nacionālajam regulējumam, tiesas šo līdzību izmanto.¹⁹ Piemēram, lietā Nr. C/18/157888/HA ZA 15-139²⁰ Nīderlandes tiesa izmantoja Nīderlandes Civillikumu (*Burgerlijk Wetboek*), lai interpretētu Konvencijas 38. un 39. pantu, tādējādi pārkāpjot Konvencijas 7. panta pirmās daļas prasības.

Tendenci piemērot nacionālos normatīvos tiesību aktus, lai interpretētu Konvencijā ietvertās tiesību normas un juridiskos terminus, angļu valodā apzīmē ar terminu *the homeward trend*²¹ (latviešu valodas juridiskajā terminoloģijā šim terminam pagaidām nav oficiāla tulkojuma). Akadēmiskajā literatūrā par vienu no sliktākajiem ar Konvenciju saistītajiem tiesu nolēmumiem, kurā ir skaidri saskatāmas *the homeward trend* pazīmes, tiek atzīts spriedums lietā *Raw Materials Inc. v. Manfred Forberich GmbH*.^{22,23} Šajā lietā tiesa (ASV Federālās tiesas pirmā instance) ne tikai piemēroja nacionālos normatīvos tiesību aktus (lai gan piemērojama bija Konvencija), bet arī piemēroja tiesu praksi, kas izriet no attiecīgajiem nacionālajiem normatīvajiem tiesību aktiem (šajā gadījumā – *Uniform Commercial Code*), norādot, ka nacionālo tiesu prakse nodrošina vadlīnijas Konvencijas interpretācijai.²⁴ Šāds secinājums ir pretrunā ar Konvencijas 7. pantu.

2017. gada martā izdevumā *Uniform Law Review* publicētajā rakstā *Autonomous Interpretation versus Homeward Trend versus Outward Trend in CISG Case Law*²⁵ profesors Franko Ferrari (*Franco Ferrari*) ir norādījis uz jaunu tendenci, proti, *the outward trend* (arī šim terminam nav oficiāla tulkojuma latviešu valodā). Termins apzīmē tendenci piemērot ārvalstu normatīvos tiesību aktus, lai interpretētu Konvencijā ietvertās tiesību normas un juridiskos terminus, kas nav sastopami

¹⁸ Ferrari F. Applying the CISG in a Truly Uniform Manner: *Tribunale di Vigevano* (Italy) 12 July 2000. Pieejams: <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/ferrari4.html> [aplūkots 17.03.2018.].

¹⁹ Komarov A. S. Internationality, Uniformity and Observance of Good Faith as Criteria in Interpretation of CISG: Some Remarks on Article 7(1). *Journal of Law and Commerce*, Vol. 25, Issue 1, Fall 2005, p. 78.

²⁰ Sk. Nīderlandes tiesas *Rechtbank Noord – Nederland* 2017. gada 19. aprīļa spriedumu lietā Nr.C/18/157888 / HA ZA 15-139. Pieejams: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBNNE:2017:1498&showbutton=true&keyword=weens+koopverdrag> [aplūkots 18.03.2018.].

²¹ Ferrari, F. Autonomous Interpretation versus Homeward Trend versus Outward Trend in CISG Case Law. *Uniform Law Review*, Vol. 22, Issue 1, March 2017, pp. 249–250.

²² Sk. ASV tiesas U.S. District Court, Northern District of Illinois, Eastern Division [federal court of 1st instance] 2004. gada 6. jūlija spriedumu lietā *Raw Materials Inc. v. Manfred Forberich GmbH*. Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/040706u1.html> [aplūkots 18.03.2018.].

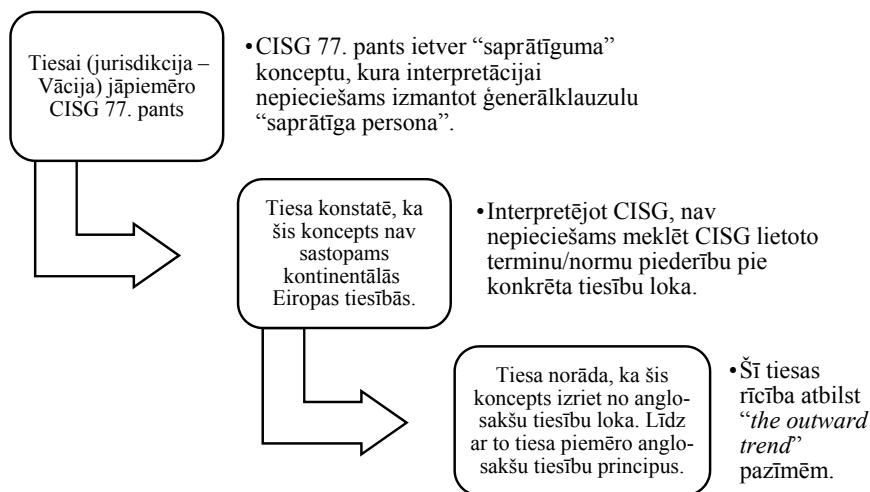
²³ Lookofsky J., Flechtner H. *Nominating Manfred Forberich: The Worst CISG Decision in 25 Years*. Pieejams: <https://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/lookofsky13.html> [aplūkots 18.03.2018.].

²⁴ *Ibid.*

²⁵ Ferrari F. Autonomous Interpretation versus Homeward Trend versus Outward Trend in CISG Case Law. *Uniform Law Review*, Vol. 22, Issue 1, March 2017, pp. 244–257.

attiecīgās jurisdikcijas nacionālajos normatīvajos tiesību aktos.²⁶ Tātad, salīdzinot ar iepriekš minēto *the homeward trend*, vienojošais ir tas, ka Konvencija netiek interpretēta autonomi un tādējādi tiek pārkāpta Konvencijas 7. panta pirmā daļa.

Lai ilustrētu *the outward trend*, Ferrari kā piemēru ir izmantojis Vācijas tiesas (*Oberlandesgericht Koblenz*) nolēmumu lietā Nr. 6 U 555/07.^{27,28} 1. attēlā parādīts, kā tiesas interpretācijā ir konstatējamas *the outward trend* pazīmes.

1. att. *The outward trend* pazīmju konstatēšana Vācijas tiesas (*Oberlandesgericht Koblenz*) nolēmumā lietā Nr. 6 U 555/07

Lai cīnītos ar *the homeward trend* un *the outward trend* un nepieļautu nacionālo tiesību iejaukšanos Konvencijas interpretācijā (un tādējādi Konvencijas 7. panta pārkāpšanu), ikvienam (gan tiesām un šķīrējtiesām, gan lietās dalībniekiem) jāņem vērā, ka ANO Konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem ir patstāvīgs un neatkarīgs normatīvais tiesību akts, ko nevar uzskatīt tikai par papildinājumu nacionālajiem normatīvajiem tiesību aktiem. Šī Konvencija ir piemērojama autonomi, tajā ietvertās tiesību normas nedrīkst uzlūkot caur jebkādu nacionālo tiesību prizmu. Saskaņā ar Konvencijas 7. panta otro daļu tikai tad, ja lietā ir kāds jautājums, kuru neregulē ne Konvencija, ne arī vispārējie principi, uz kuriem Konvencija ir balstīta, ir pieļaujams piemērot nacionālos normatīvos tiesību aktus.

²⁶ Ferrari F. Autonomous Interpretation versus Homeward Trend versus Outward Trend in CISG Case Law. *Uniform Law Review*, Vol. 22, Issue 1, March 2017, p. 252.

²⁷ Vācijas tiesas *Oberlandesgericht Koblenz* 2011. gada 24. februāra nolēmums lietā Nr. 6 U 555/07 (Clay case). Pieejams: <http://www.globalsaleslaw.org/content/api/cisg/display.cfm?test=2301> [aplūkots 18.03.2018.].

²⁸ Ferrari F. Autonomous Interpretation versus Homeward Trend versus Outward Trend in CISG Case Law. *Uniform Law Review*, Vol. 22, Issue 1, March 2017, pp. 252–253.

3. Atsevišķu valstu tiesu nolēmumu dominēšana Konvencijas datubāzē un ANO Starptautisko tirdzniecības tiesību komisijas veidotajā ar Konvenciju saistītās tiesu prakses apkopojumā

Kā jau iepriekš minēts, Konvencijas 7. panta pirmā daļa paredz, ka, interpretējot Konvenciju, jāņem vērā tās starptautiskais raksturs. Tas nozīmē arī to, ka tiesai, interpretējot un piemērojot Konvenciju, ja nepieciešams, jāatsaucas uz tiesu nolēmumiem, kas pieņemti līdzīgās lietās citās jurisdikcijās. Akadēmiskajās publikācijās kā pozitīvs piemērs Konvencijas starptautiskā rakstura ievērošanā bieži tiek minēts Itālijas tiesas *Tribunale di Vigevano* 2000. gada 12. jūlija spriedums lietā *Rheinland Versicherungen v. S.r.l. Atlarex and Allianz Subalpina S.p.A.*^{29,30} Proti, šīs lietas sprieduma tekstā ir atsauces uz vairāk nekā 40 tiesu nolēmumiem no dažādām valstīm (piemēram, Vācijas, Šveices un Nīderlandes).

Prasība ievērot Konvencijas starptautisko raksturu ne vienmēr var būt izpildāma praktisku iemeslu dēļ. Proti, nav tādas publiskas datubāzes, kurā būtu brīvi pieejami ar Konvenciju saistīto tiesu nolēmumu tulkojumi visās valodās. Līdz ar to tiesām var būt pamatotas grūtības atrast citu valstu tiesu praksi līdzīgās lietās. Starptautiski atzīta un plaši izmantota ir Konvencijas datubāze (*Albert H. Kritzer CISG Database*)³¹, kas iekļauj arī vairākus tūkstošus tiesu nolēmumu, taču tie ir pieejami vai nu to oriģinālvalodā, vai angļu valodā. Viens no iemesliem ir tas, ka datubāzi veido, par tiesu nolēmumiem ziņo un tos tulko lielākoties brīvprātīgie. Tāpēc šī datubāze neatspoguļo situāciju ar Konvencijas piemērošanu visā pasaulē, jo publicētie tiesu nolēmumi nāk tikai no dažām valstīm.

2015. gadā Tomass Nūmens (*Thomas Neumann*) publicēja pētījumu par Alberta H. Kricera dibināto CISG datubāzi (*Albert H. Kritzer CISG Database*), kurā analizēja to tiesas nolēmumu izcelsmi, par kuriem ziņots datubāzei.³² Saskaņā ar viņa pētījumā norādītajiem datiem līdz 2012. gada 26. septembrim datubāzē publicēti 2789 tiesu nolēmumi, no kuriem 17,4% bijuši no Vācijas un 15,4% no Ķīnas.³³ Līdz šīs datubāzes arhivēšanas brīdim (pārejai uz jauno datubāzi) Vācija un Ķīna saglabāja vadošās pozīcijas ziņoto tiesas nolēmumu skaita ziņā.

Datubāzes arhivētajā (iepriekšējā) versijā norādīts, ka 2016. gada 25. janvārī tajā bijuši publicēti 3152 tiesu nolēmumi.³⁴ Tā kā ir norādīta arī šo tiesas nolēmumu izcelsme, ir iespējams konstatēt, no kurām valstīm to ir visvairāk (2. att.).

Kā redzams 2. attēlā, tad 79,3% no visiem datubāzes arhivētajā versijā publicētajiem tiesu nolēmumiem nāk tikai no 10 valstīm. Jaunākajā versijā ir pieejami dati arī par tiesu nolēmumiem, kas datubāzei pievienoti pēdējo mēnešu laikā (3. att.).

²⁹ Itālijas tiesas *Tribunale di Vigevano* 2000. gada 12. jūlija spriedums lietā *Rheinland Versicherungen v. Atlarex*. Pieejams: <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/000712i3.html> [aplūkots 17.03.2018.].

³⁰ Sk. Ferrari F. Applying the CISG in a Truly Uniform Manner: *Tribunale di Vigevano* (Italy) 12 July 2000. Pieejams: <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/ferrari4.html> [aplūkots 17.03.2018.].

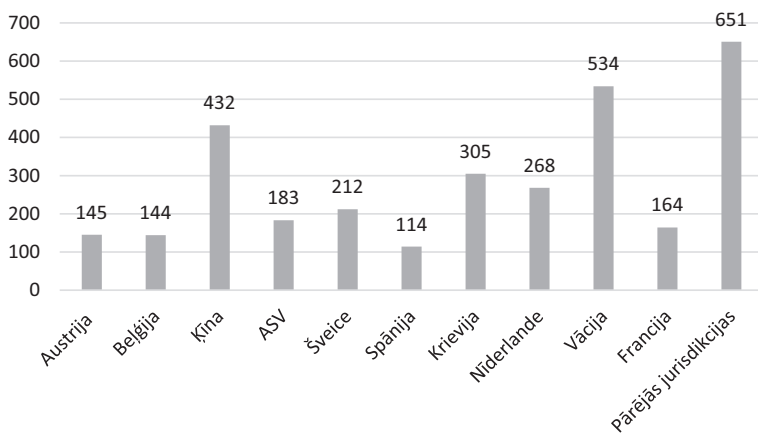
³¹ Sk. *Albert H. Kritzer CISG Database*. Pieejams: <http://iicl.law.pace.edu/cisg/cisg> [aplūkots 12.03.2018.].

³² Sk. Neumann T. Is the Albert H. Kritzer Database Telling Us More than We Know? *Pace International Law Review*, Vol. 27, Issue 1, Spring 2015, pp. 119–162.

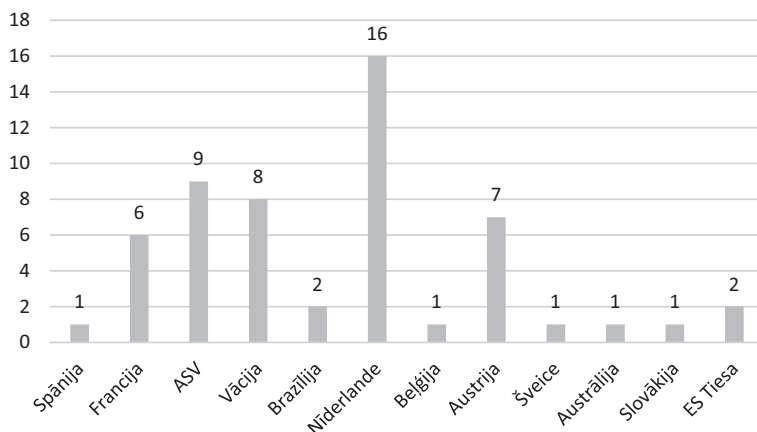
³³ *Ibid.*, pp. 136–137.

³⁴ Sk. *Albert H. Kritzer CISG Database* arhivēto (iepriekšējo) versiju. Pieejams: <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/text/caselit.html> [aplūkots 12.03.2018.].

2. att. Pārskats par tiesu nolēmumu skaitu no dažādām jurisdikcijām CISG datubāzes arhivētajā versijā

3. att. CISG datubāzei 2018. gada martā pievienoto tiesu nolēmumu izcelsme

2018. gada martā datubāzei pievienoti 55 jauni tiesu nolēmumi no 12 dažādām jurisdikcijām. Tas ļauj secināt, ka CISG datubāzē dominē tiesu prakse tikai no dažām valstīm (piemēram, Vācijas un Nīderlandes).

Lai iegūtu pēc iespējas vairāk datu par to, kuru jurisdikciju tiesu nolēmumi dominē dažādos ar Konvenciju saistīto lietu tiesu prakses apkopojumos, autore analizēja arī ANO Starptautisko tirdzniecības tiesību komisijas (UNCITRAL) 2016. gadā veidoto tiesu prakses apkopojumu *UNCITRAL Digest of Case Law of the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*.³⁵ Lai gan 2016. gadā Konvencijai bija pievienojušās jau 85 valstis,³⁶ tiesu prakses apkopojumā

³⁵ ANO Starptautisko tirdzniecības tiesību komisija. *UNCITRAL Digest of Case Law of the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*. 2016. gada izdevums. Pieejams: http://www.uncitral.org/uncitral/en/case_law/digests.html [aplūkots 18.03.2018.].

³⁶ Sk. *United Nations Treaty Collection*. Pieejams: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=X-10&chapter=10&clang=_en [aplūkots 18.03.2018.].

izmantoti tiesu nolēmumi tikai no 40 valstīm. Turklāt, izpētot apkopojumā izmantoto tiesas nolēmumu izcelsmes valstu sarakstu, secināms, ka lielākā daļa nāk no Vācijas, Nīderlandes un Šveices.

Izvērtējot iepriekš minēto, var secināt, ka ar Konvenciju saistītajā publiski pieejamajā tiesu praksē dominē tikai dažas valstis. No tā izriet, ka Konvencijas starptautiskais raksturs varētu būt apdraudēts. Konvencijas starptautisko raksturu veido visas Konvencijas dalībvalstis, tātad Vācijas un Nīderlandes tiesu nolēmumi ar Konvenciju saistītās lietās ir vienlīdz svarīgi ar tiesu nolēmumiem, piemēram, Madagaskarā un Fidži Salu Republikā. Tāpēc, cerams, ka ar laiku visu Konvencijas dalībvalstu tiesu nolēmumi būs brīvi pieejami un tie būs tulkoti visās valodās. Tāpat arī Konvencijas interpretācija globālā mērogā var kļūt būtiski atkarīga no tā, kā tiesas šajās dominējošajās valstīs interpretē un piemēro Konvenciju. Proti, ja kādā no tām attīstītos nekorektas Konvencijas interpretācijas iezīmes, tās varētu nostiprināties un izplatīties tālāk.

Lai risinātu šo problēmu, valstīm, kuras ir pievienojušās Konvencijai, vajadzētu aktīvāk iesaistīties datubāzes veidošanā un uzturēšanā, būtu nepieciešams ziņot par tiesu nolēmumiem, kas saistīti ar Konvenciju, un iespēju robežās tos tulkot arī angļu valodā, lai tie būtu pieejami ne tikai citu valstu tiesām, bet arī tiesību zinātniekiem un jurisprudences studentiem. Būtiskākos tiesu nolēmumus ar Konvenciju saistītajās lietās vajadzētu tulkot arī citās valodās (ne tikai angļu), lai nodrošinātu to plašāku pieejamību.

Kopsavilkums

1. Lai arī ir pagājuši 30 gadi, kopš spēkā stājās ANO Konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma-pārdevuma līgumiem, joprojām ir iespējams identificēt problēmjautājumus, kas saistīti ar Konvencijas interpretāciju. Tas liecina, ka tiesas joprojām daļēji vai pat pilnībā neievēro Konvencijas 7. panta pirmajā daļā paredzētās obligātās vadlīnijas Konvencijas interpretācijai.
2. Apskatot Nīderlandes tiesu nolēmumus, kas 2016. un 2017. gadā pieņemti ar Konvenciju saistītās lietās, var secināt, ka tiesas tikai retos gadījumos ir atsaukušās uz Konvencijas Konsultatīvās padomes viedokļiem. Šis fakts ir vērtējams negatīvi, jo Konvencijas Konsultatīvās padomes viedokļu izmantošana var būtiski sekmēt Konvencijas vienveidīgu piemērošanu.
3. Lai gan Konvencijas 7. pants, it īpaši nepieciešamība interpretēt Konvenciju autonomi, ir detalizēti analizēts akadēmiskajā literatūrā, joprojām ir iespējams konstatēt *the homeward trend* esību. Turklāt 2017. gadā ir identificēta jauna tendence – *the outward trend*.
4. Ar Konvenciju saistītajā publiski pieejamajā tiesu praksē dominē tiesu nolēmumi tikai no dažām valstīm (piemēram, Vācijas, Nīderlandes, Šveices un Ķīnas). Šī tendence apdraud Konvencijas starptautisko raksturu, jo nesniedz pilnīgu priekšstatu, kā Konvencija tiek piemērota globālā mērogā.
5. Viens no iemesliem, kas apdraud Konvencijas starptautisko raksturu, ir valodu barjera. Proti, Konvencijas datubāzē (*Albert H. Kritzer CISG Database*) pieejamie tiesu nolēmumi ir vai nu to oriģinālvalodā, vai arī tulkoti angļu valodā. Arī Konvencijas Konsultatīvās padomes viedokļi ir publicēti angļu valodā un pilnībā vai daļēji tulkoti tikai dažās citās valodās.

SEKCIJA

**“STARPTAUTISKO PUBLISKO UN
EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBU AKTUĀLIE
PROBLĒMJAUTĀJUMI”**

SAMĒRĪGUMA MEKLĒJUMOS: TIESĪBAS TIKT AIZMIRSTAM UN IZTEIKSMES BRĪVĪBA

IN SEARCH OF PROPORTIONALITY: RIGHT TO BE FORGOTTEN AND FREEDOM OF EXPRESSION

Lolita Bērziņa, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
doktorantūras studente

Summary

The author suggests that the CJEU in the Google Spain judgment has swiftly used the sword of Themis, forgetting about the balance. According to the principles enshrined in the international human rights law, allowing one human right to prevail over another by default, as was done by the CJEU, leads directly to a human rights violation.

As observed in the comparative analysis of case law of several national EU countries, some national courts have also followed the misleading example provided by the CJEU. Instead, these national courts should have applied the principle of proportionality, which is also part of the EU *acquis* that would allow to determine a just result in each particular case by weighing all the important aspects thereof.

Atslēgvārdi: Eiropas Savienības tiesa, tiesības tikt aizmirstam, izteiksmes brīvība, samērīgums

Keywords: Court of Justice of the European Union, right to be forgotten, freedom of expression, proportionality

Ievads

2014. gada maijā Eiropas Savienības tiesa (turpmāk – EST) pieņēma spriedumu lietā *Google Spain*¹, ar kuru noteica, ka Eiropas iedzīvotājiem ir tiesības pieprasīt interneta meklētājprogrammu pakalpojumu sniedzējiem, lai tie no meklēšanas rezultātiem, kas tiek attēloti, ievadot konkrētās personas vārdu, dzēstu šo personu datus, kurus sabiedrībai vairs nav intereses iegūt. Šīs tiesības plaši pazīstamas kā *tiesības tikt aizmirstam*.²

Liela daļa kritikas *Google Spain* spriedumam veltīta saistībā ar izteiksmes brīvības nepietiekamu aizsardzību. Kaut arī EST šajā spriedumā vairākkārt atzīmē pamattiesību nozīmīgumu, īpaši uzsverot Hartas 7. un 8. pantā ietvertās tiesības uz privātumu un datu aizsardzību, tiesa gandrīz pilnībā ir atturējusies analizēt vai komentēt šo tiesību mijiedarbību ar citām pamattiesībām, tostarp izteiksmes brīvību.

¹ EST 13.04.2014. spriedums lietā: C-131/12 *Google Spain un Google*.

² Capatina C. The Enforcement of the Right to Be Forgotten Among EU Member States: Balancing Privacy and Freedom of Expression Rights, p. 6 Pieejams: <http://www.cullen-international.com/asset/?location=/content/assets/research/culleninternational-fellowship-final-report-rtbf-cc.pdf/culleninternational-fellowship-final-report-rtbf-cc.pdf> [aplūkots 18.03.2018.].

Šī raksta mērķis ir noteikt, vai EST pieeja tiesību tikt aizmirstam samērošanā ar izteiksmes brīvību ir atbilstoša starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem. Attiecīgi darba pirmajā daļā autore aplūkos *Google Spain* argumentāciju par taisnīga balansa atrašanu starp tiesībām tikt aizmirstam un izteiksmes brīvību. Darba otrajā daļā analizēts tas, kā šis balanss būtu meklējams saskaņā ar starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem.

1. Tiesības tikt aizmirstam un izteiksmes brīvība *Google Spain* spriedumā

Nemot vērā interneta meklētājprogrammu svarīgo lomu izteiksmes brīvības pastāvēšanā un nodrošināšanā internetā, netiek apšaubīts, ka tiesības tikt aizmirstam var ietekmēt izteiksmes brīvību.³ Daži autori tiesības tikt aizmirstam pat ir nodēvējuši par “izteiksmes brīvības internetā lielāko draudu šajā desmitgadē”⁴ un “par, iespējams, lielāko kļūdu, kādu EST jebkad pieļāvusi”.⁵ Proti, bažas rada fakts, ka tiesības tikt aizmirstam varētu nelabvēlīgi ietekmēt personas tiesības iegūt un izplatīt informāciju internetā. Papildus šajā kontekstā ir jāņem vērā diskusija par to, vai interneta meklētājprogrammas pakalpojuma nodrošinātājs caur interneta meklētājprogrammu izmanto izteiksmes brīvību vai ne un kā šāda izteiksmes brīvība būtu samērojama ar citām personu pamattiesībām.

Faktu, ka tiesības tikt aizmirstam var ietekmēt informācijas pieejamību, neapstrid arī EST. Tā norādījusi uz nepieciešamību balansēt datu subjekta tiesības uz datu aizsardzību un izteiksmes brīvību, diemžēl gan neizmantojot precīzus juridiskus terminus, apzīmējot izteiksmes brīvību vienīgi ar sabiedrības interesi iegūt informāciju. *Google Spain* spriedumā norādīts: “[C]iktāl rezultātu sarakstā iekļauto saišu dzēšana atkarībā no attiecīgās informācijas varētu skart interneta lietotāju, kuri, iespējams, ir ieinteresēti piekļūt attiecīgajai informācijai, leģitīmo interesi, tādās situācijās, par kādām ir runa pamatlietā, ir jāatrod taisnīgs līdzsvars it īpaši starp šo interesi un šī datu subjekta pamattiesībām saskaņā ar Hartas 7. un 8. pantu. (...) Lai gan, protams, datu subjekta intereses, kuras aizsargātas ar [Hartas 7. un 8. pantu], parasti ir svarīgākas nekā šo interneta lietotāju interese [saņemt informāciju], šis līdzsvars tomēr īpašos gadījumos var būt atkarīgs no attiecīgās informācijas būtības un tās jutīguma attiecībā pret datu subjekta privāto dzīvi, kā arī sabiedrības interesēm saņemt šo informāciju, kas var atšķirties tostarp atkarībā no šīs personas lomas sabiedriskajā dzīvē.”⁶ Šis citāts ir būtisks divu iemeslu dēļ.

Pirmkārt, autore norāda, ka EST tiesības uz izteiksmes brīvību nodēvējusi par personas interesēm. Tas ir, spriedums nosauc plaši atzītās tiesības saņemt

³ Skatīt, piemēram, Adams Shoor E. Narrowing the Right to Be Forgotten: Why the European Union Needs to Amend the Proposed Data Protection Regulation. *Brooklyn Journal of International Law*, 2014, Vol. 39, p. 487–521.

⁴ Jeffrey Rosen: The Right to Be Forgotten. Pieejams: <http://www.stanfordlawreview.org/online/privacy-paradox/right-to-be-forgotten> [aplūkots 18.03.2018.]

⁵ UK House of Lords European Union Committee 2nd Report of Session 2014–15 EU Data Protection law: a ‘right to be forgotten’?, 2014, p. 5. Pieejams: <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld201415/ldselect/ldcom/40/4002.htm> [aplūkots 18.03.2018.]

⁶ EST 13.04.2014. spriedums lietā: C-131/12 *Google Spain un Google*, 81. paragrāfs.

informāciju par vienkāršu sabiedrības interesi kaut ko uzzināt.⁷ Tādējādi EST izteiksmes brīvību principā nodēvējusi par nelielu izņēmumu datu aizsardzības tiesībās, nevis atzinusi, ka tās ir ar datu aizsardzību vienlīdzīgā līmenī aizsargājamas tiesības.⁸

Taču Hartas 11. pants, tāpat kā citi Eiropas Savienības (turpmāk – ES) un tās dalībvalstīm saistošie starptautiskie cilvēktiesību aizsardzības dokumenti, aizsargā nevis tikai sabiedrības interesi saņemt vai izplatīt informāciju, bet arī noteic, ka šī “interese” – cilvēktiesības – ir īpaši aizsargājama.⁹

Ņemot vērā to, ka ES tiesību akti ir vienlīdz saistoši visās oficiālajās valodās¹⁰, kā arī tiesību interpretētāja pienākumu ņemt vērā arī citu valodu versijas, interpretējot konkrēto tiesību normu¹¹, autore bez latviešu valodas versijas iepazīnās arī ar citām *Google Spain* sprieduma valodu versijām. Iepriekšminētais paragrāfs, kas norāda uz “īpašām sabiedrības interesēm” latviešu valodā, arī angļu¹², poļu¹³ un vācu¹⁴ valodā norāda uz sabiedrības interesēm, nevis tiesībām. Līdz ar to secināms, ka arī latviešu valodas versijā vārds “intereses” nav izmantots tulkošanas kļūdas dēļ. EST tiesām nav analizējusi sabiedrības tiesību saņemt informāciju samērīgumu ar tiesībām tikt aizmirstam, bet gan vienkārši norādījusi, ka sabiedrība atsevišķos gadījumos varētu būt vairāk ieinteresēta saņemt informāciju nekā citos.

Otrkārt, iepriekšējais citāts norāda uz to, kā tiesas ieskatā samērojamas tiesības uz privāto dzīvi un datu aizsardzību, no vienas puses, un izteiksmes brīvība (jeb tiesas ieskatā “sabiedrības interese iegūt informāciju”), no otras. EST *Google Spain* spriedumā nevienā paragrāfā nav norādījusi, ka tiesības tikt aizmirstam ir absolūtas. Taču fakts, ka EST atzinusi, ka datu subjekta tiesības uz privāto dzīvi gandrīz visos gadījumos prevalē pār izteiksmes brīvību tiesību tikt aizmirstam kontekstā¹⁵, pēc autores domām, būtu ļoti kritizējams.

Šī kritizējamā atziņa diemžēl ir atradusi arī savu vietu citos dokumentos un pat tiesu praksē. Tā, piemēram, arī 29. panta darba grupas vadlīnijās, kas pieņemtas, lai skaidrotu *Google Spain* piemērošanu¹⁶, norādīts, ka tikai atsevišķos gadījumos

⁷ Frantziou E. Further Developments in the Right to be Forgotten: The European Court of Justice's Judgment in Case C-131/12, *Google Spain, SL, Google Inc v. Agencia Espanola de Proteccion de Datos*. Human Rights Law Review, 2014, Vol. 14, p. 769

⁸ Article 19: ARTICLE 19's Response to Google's Advisory Council. 16 October 2014. Pieejams: <http://www.article19.org/data/files/medialibrary/37733/A19-comments-on-RTBF.pdf> [aplūkots 01.04.2015.].

⁹ Statement According to Art. 23 of the Statute of the Court of Justice and Art. 96 of the Rules of Procedure of the Court of Justice of the Reporters Committee for Freedom of the Press in Case C-507/17, para 26. Pieejams: [https://www.rcfp.org/sites/default/files/2017-11-29%20-%20Statement%20CJEU%20in%20Googe%20v.%20CNIL%20\(RCFP%20et%20al.\)%20-%20as%20filed.pdf](https://www.rcfp.org/sites/default/files/2017-11-29%20-%20Statement%20CJEU%20in%20Googe%20v.%20CNIL%20(RCFP%20et%20al.)%20-%20as%20filed.pdf) [aplūkots 18.03.2018.].

¹⁰ Eiropas Ekonomikas Kopienas Padomes Regula Nr. 1, ar ko nosaka Eiropas Ekonomikas kopienā lietojamās valodas. Pieņemta 06.10.1958. [aplūkots 18.03.2018.].

¹¹ EST 24.10.1996. spriedums lietā C-72/95 Kraaijeveld u. c., 28. paragrāfs.

¹² Angļu val. – “preponderant interest of the general public”.

¹³ Poļu val. – “nadrzędny interesem tego kręgu odbiorców”.

¹⁴ Vācu val. – “überwiegende Interesse der breiten Öffentlichkeit daran”.

¹⁵ Kulk S., Zuiderveen Borgesius F. Privacy, freedom of expression, and the right to be forgotten in Europe. In: Polonetsky J., Tene O and Evan Selinger (eds.) Cambridge Handbook of Consumer Privacy. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, p. 20.

¹⁶ Guidelines on the implementation of the Court of Justice of the European Union judgment on “Google Spain and inc v. Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González” C-131/12. 26 November 2014. Pieejams: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2014/wp225_en.pdf [aplūkots 18.03.2018.].

sabiedrības interese (nevis tiesības¹⁷) saņemt informāciju varētu ietekmēt tiesību tikt aizmirstam piemērošanu. Arī ES dalībvalstu tiesas, atsaucoties uz *Google Spain* spriedumu, bieži analizē tikai to, vai konkrētā persona ir sabiedrībā pazīstama vai ne, neanalizējot citus kritērijus.¹⁸

Tā, piemēram, rīkojusies arī Nīderlandes Augstākā tiesa, kas 2017. gada februārī jau pirmajā lietā, kuru tā izskatījusi saistībā ar tiesībām tikt aizmirstam¹⁹, tieši piemērojusi *Google Spain* argumentāciju.²⁰

Šajā lietā kāds Nīderlandes iedzīvotājs, kam nesen ticis piemērots sešu gadu cietumsods, lūdza *Google* meklētājprogrammu nesavienot meklēšanas rezultātos viņa vārdu ar informāciju par viņa noziedzīgajiem nodarījumiem. Tā kā Nīderlandē šai lietai tika pievērsta plaša sabiedrības un mediju uzmanība, *Google* meklētājprogrammas pakalpojumu sniedzējs atteicās to darīt. Arī pirmās un otrās instances tiesas pievienojās *Google* argumentācijai. Tiesas norādīja, ka gadījumos, kad ir runa par nopietnā noziegumā apsūdzētu personu, informācija par šo apsūdzību principā visu laiku būs nozīmīga sabiedrībai. Līdz ar to konkrētā informācija varētu tikt uzskatīta par pārspīlētu vai pārmērīgi neslavu ceļošu tikai tad, ja tā tiek izmantota tikai ar mērķi apkaunot un apmelot personu, nevis informēšanai par faktiem. Konkrētajā gadījumā šādu mērķi tiesas nekonstatēja, papildus uzsverot, ka: "Pietieicējam ir jāsamierinās ar savu darbību sekām. Vienas no nozieguma paveikšanas sekām ir tas, ka par izdarītāju var tikt publicētas ļoti negatīvas ziņas, kas atstās pēdas internetā, iespējams, uz ļoti ilgu laiku."²¹

Taču Nīderlandes Augstākā tiesa lietu nosūtīja atpakaļ apelācijas instances tiesai, jo uzskatīja, ka tās argumentācija nav pietiekama. Tā norādīja, ka *Google Spain* spriedumā noteikts, ka tiesības tikt aizmirstam prevalē pār sabiedrības interesēm iegūt informāciju. Apelācijas instances tiesa nebija norādījusi pietiekamus iemeslus, kādēļ konkrētā lieta būtu uzskatāma par izņēmumu šim vispārīgajam regulējumam, tāpēc tās spriedums būtu atceļams.²²

Spānijas Augstākā tiesa, kuras prejudiciālā nolēmuma lūguma dēļ EST pieņēma spriedumu lietā *Google Spain*, 2014. gada 29. decembrī pieņēma vairāk nekā 30 lapušu garu spriedumu šajā lietā pēc būtības.²³ Pozitīvi, ka tā šajā spriedumā atzīmējusi gan privātās dzīves un datu aizsardzības, gan izteiksmes brīvības nozīmīgumu, tostarp, ikviena tiesības izplatīt informāciju un piedalīties sabiedrībā aktuālās diskusijās. Tālāk šī tiesa norādījusi, ka tiesības uz izteiksmes brīvību ierobežojamas

¹⁷ Piemēram, vadliniju kopsavilkumā iekļauts virsraksts "Līdzsvars starp pamattiesībām un interesēm" (angļu val. – "A fair balance between fundamental rights and interests"). *Ibid*, p. 2.

¹⁸ Miquel Peguera: The application of the right to be forgotten in Spain. Pieejams: <https://ispliability.wordpress.com/2017/07/03/the-application-of-the-right-to-be-forgotten-in-spain/> [aplūkots 18.03.2018.].

¹⁹ Kim Lucassen, Joanne Zaaijer, Céline van Waesberge: Data Protection and Privacy Update the Netherlands – February 2017. Pieejams: <https://www.loyensloeff.com/nl-nl/news-events/newsletters/privacy-newsletter/data-protection-and-privacy-update-the-netherlands-february-2017> [aplūkots 18.03.2018.].

²⁰ Jens van de Brink: Missed Opportunity: Dutch Supreme Court copy-pastes *Google Spain* Judgment. Pieejams: <https://inform.org/2017/05/06/missed-opportunity-dutch-supreme-court-copy-pastes-google-spain-judgment-jens-van-de-brink/> [aplūkots 18.03.2018.].

²¹ Nīderlandes Karalistes Amsterdamas rajona tiesas 18.09.2014. lēmums lietā 13/569654, paragrāfs 4:11. Pieejams: <http://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBAMS:2014:6118> [aplūkots 18.03.2018.].

²² Nīderlandes Karalistes Augstākās tiesas 24.02.2017. spriedums lietā 15/03380. Pieejams: <https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:HR:2017:316> [aplūkots 18.03.2018.].

²³ Spānijas Nacionālās tiesas Administratīvo lietu departamenta 29.12.2014. spriedums lietā 725/2010 *Google Spain, S.L. v. Agencia Protección de Datos*. Pieejams: <http://www.poderjudicial.es/stfls/SALA%20DE%20PRENSA/NOTAS%20DE%20PRENSA/AN%20S1%2029-12-2014.pdf> [aplūkots 18.03.2018.].

gadījumos, ja tās pārkāpj citas tiesības, piemēram, tiesības uz privāto dzīvi. Tomēr, kad runa ir par informāciju, kas ir saistīta ar sabiedrībā pazīstamām personām vai personām, kas ieņem sabiedrībā nozīmīgus amatus vai pilda nozīmīgas funkcijas, šīm personām ir jāsamierinās, ka sabiedrības tiesības iegūt informāciju par tām var prevalēt pār šo personu tiesībām uz privāto dzīvi un datu aizsardzību.

Tomēr Spānijas tiesa pēc būtības nepiemēroja minētos principus attiecībā uz konkrēto lietu. Tā savu lēmumu par to, ka *Google* ir pienākums izņemt konkrētā datu subjekta norādītās saites no meklēšanas rezultātiem, principā pamatoja tikai ar EST sprieduma *Google Spain* lietā 98. punktu. Proti, tā, citējot šo punktu, norādīja, ka datu subjekts nav sabiedrībā pazīstama persona un informācija publicēta vairāk nekā pirms 15 gadiem. Par interneta lietotāju tiesībām iegūt informāciju un autora tiesībām šo informāciju izplatīt tiesa vienīgi norādīja, ka tās nav pārkāptas, jo informācija vēl joprojām ir pieejama avota mājaslapā.²⁴

Tāpat vairāki autori ir izteikuši bažas, ka skaidrības trūkums par to, kā un vai ir jābalansē personas tiesības uz datu aizsardzību un interneta lietotāju tiesības iegūt informāciju, var novest pie tā, ka interneta meklētājprogrammas vienkārši izmantos tās metodes, kas ir visefektīvākās izmaksu ziņā.²⁵

No minētajiem piemēriem redzams, ka vismaz atsevišķas tiesas, sekojot EST piemēram, samērojot izteiksmes brīvību un tiesības tikt aizmirstam, nesamēro tiesības uz izteiksmes brīvību un tiesības tikt aizmirstam kā līdzvērtīgas tiesības. Tās analizē tikai dažus atsevišķus kritērijus, kas autores ieskatā var novest pie izteiksmes brīvības pārkāpuma. Tādējādi fakts, ka *Google Spain* spriedums visaptveroši nedefinē tiesības tikt aizmirstam un to tvērumu²⁶, atstāj negatīvu ietekmi uz to, kā šīs tiesības piemēro nacionālās tiesas.

2. Cilvēktiesību ierobežošanas tests

Akadēmiķiem, praktiķiem un tiesnešiem var būt dažādi viedokļi par pareizo līdzsvaru starp izteiksmes brīvību un privātās dzīves aizsardzību.²⁷ Šīs tiesības neeksistē vakuumā un saskaras viena ar otru visdažādākajās situācijās.²⁸ Tāpēc tas, kurai tiesībai dodama priekšroka, nosakāms, izmantojot juridiskus argumentus un metodes.²⁹ Tā kā jebkurš regulējums, kas ierobežo pieeju informācijai internetā, var pārkāpt izteiksmes brīvību, šādam regulējumam jāatbilst pamattiesību

²⁴ Spānijas Nacionālās tiesas Administratīvo lietu departamenta 29.12.2014. spriedums lietā 725/2010 *Google Spain, S.L. v. Agencia Protección de Datos*. Pieejams: <http://www.poderjudicial.es/stfls/SALA%20DE%20PRENSA/NOTAS%20DE%20PRENSA/AN%20S1%2029-12-2014.pdf> [aplūkots 18.03.2018.].

²⁵ Chander A., Uyen P. Le. Free Speech. UC Davis Legal Studies Research Paper Series, 2014. Pieejams: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2320124 [aplūkots 18.03.2018.].

²⁶ Frantziou E. Further Developments in the Right to be Forgotten: The European Court of Justice's Judgment in Case C-131/12, *Google Spain, SL, Google Inc v. Agencia Espanola de Proteccion de Datos*. *Human Rights Law Review*, 2014, Vol. 14, p. 767.

²⁷ Tunick, M. Balancing privacy and free speech: unwanted attention in the age of social media. London: Routledge, 2014, p. 14.

²⁸ Melanie Dulong de Rosnay, Andres Guadamuz: Memory Hole or Right to Delist? Implications of the Right to be Forgotten for Web Archiving. Pieejams: <http://journals.openedition.org/reset/807> [aplūkots 18.03.2018.].

²⁹ Catalina Capatina: The Enforcement of the Right to Be Forgotten Among EU Member States: Balancing Privacy and Freedom of Expression Rights, p. 25. Pieejams: <http://www.cullen-international.com/asset/?location=/content/assets/research/culleninternational-fellowship-final-report-rtbf-cc.pdf> [aplūkots 18.03.2018.].

ierobežošanas testam.³⁰ Diemžēl, kā jau secināts iepriekš, *Google Spain* spriedums neseko šai loģikai.

Saskaņā gan ar Konvenciju³¹, gan Hartu³², gan citiem cilvēktiesību instrumentiem³³ lielākā daļa cilvēktiesību, tostarp tiesības uz privāto dzīvi un datu aizsardzību, nav absolūtas un var tikt ierobežotas. Atsevišķos gadījumos, kad šāds ierobežojums vajadzīgs citu pamattiesību aizsardzībai, tas ir pat obligāts.³⁴ Saskaņā ar Konvencijas 8. panta otro daļu tiesības uz privāto dzīvi un 10. panta otro daļu tiesības uz izteiksmes brīvību atļauts ierobežot, ja šis ierobežojums ir noteikts ar likumu, tam ir leģitīms mērķis, un tas ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā.³⁵ Saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas (turpmāk – ECT) praksi, jēdziens “nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā” sevi ietver, ka pēc šī ierobežojuma ir neatliekama sabiedriska vajadzība³⁶ un ierobežojums ir samērīgs ar leģitīmo mērķi³⁷ un izvērtēšanu, vai pamatojums ierobežojumam ir “būtisks” un “pietiekams”³⁸. No Konvencijas izriet, ka tiesības gan uz izteiksmes brīvību, gan privātās dzīves aizsardzību ir vienlīdz svarīgas cilvēktiesības, kuru samērošana ir niansēts process, nevis automātiska priekšrokas došana kādai tiesībai.³⁹ Tāpat lietas iznākumam ECT nevajadzētu atšķirties atkarībā no tā, vai konkrētā lieta tiek skatīta no potenciāla 8. vai 10. panta pārkāpuma skatpunkta.⁴⁰

Hartā izmantotais pamattiesību ierobežojuma pieļaujamības tests ir līdzīgs. Tas tāpat kā Vispārējā Cilvēktiesību deklarācijā⁴¹ un arī Satversmē⁴² noteikts visām Hartā iekļautajām tiesībām vienāds un atrodams Hartas 52. panta pirmajā daļā. Saskaņā ar šo testu Hartā noteikto tiesību ierobežojumiem ir jābūt noteiktiem tiesību aktos un jābūt nepieciešamiem tādu mērķu sasniegšanai, kas uzskatāmi par svarīgiem ES vai saistīti ar nepieciešamību aizsargāt citu personu tiesības un

³⁰ Recommendation CM/Rec(2008)6 of the Committee of Ministers of Council of Europe to member states on measures to promote the respect for freedom of expression and information with regard to Internet filters. Pieejams: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec\(2008\)6&Language=lanEnglish&Ver=original&direct=true](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CM/Rec(2008)6&Language=lanEnglish&Ver=original&direct=true) [aplūkots 18.03.2018.].

³¹ ECT 29.04.2014. spriedums lietā L. H. pret Latviju (iesniegums nr. 52019/07), 47. paragrāfs.

³² Piemēram, EST 08.04.2014. spriedums apvienotajās lietās C-293/12 un C-594/12 *Digital Rights Ireland un Seitlinger* u. c., 38. paragrāfs.

³³ Piemēram, Amerikas Cilvēktiesību tiesas 27.01.2009. spriedums lietā C 193 *Tristán Donoso v. Panamá*, 56. paragrāfs. Pieejams: http://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_193_ing.pdf [aplūkots 18.03.2018.]; Amerikas Cilvēktiesību tiesas 29.11.2011. spriedums lietā C 238 *Fontovechia y D'Amico v Argentina*, 50. paragrāfs. Pieejams: <http://www.palermo.edu/cele/pdf/CIDH-Caso-Fontovechia-Damico-v-Argentina.pdf> [aplūkots 18.03.2018.]. Human Rights Committee.

³⁴ Piemēram, ECT 02.12.2008. spriedums lietā *K. U. pret Somiju* (iesniegums nr. 2872/02).

³⁵ ECT 16.07.2013. spriedums lietā *Węgrzynowski un Smolczewski pret Poliju* (iesniegums nr. 33846/07), 53. paragrāfs.

³⁶ ECT 27.03.1996. spriedums lietā *Goodwin pret Apvienoto Karalisti* (iesniegums nr. 17488/90), 40. paragrāfs.

³⁷ ECT 08.07.1986. apriedums lietā *Lingens pret Austriju* (iesniegums nr. 9815/82), 39. un 40. paragrāfs.

³⁸ ECT 25.11.1996. spriedums lietā *Wingrove pret Apvienoto Karalisti* (iesniegums nr. 17419/90), 59. paragrāfs.

³⁹ ECT 07.02.1012. spriedums lietā *Axel Springer AG pret Vāciju* (iesniegums nr. 39954/08) 87. paragrāfs; ECT 16.07.2013. spriedums lietā *Węgrzynowski un Smolczewski pret Poliju* (iesniegums nr. 33846/07).

⁴⁰ Council of Europe/European Court of Human Rights. Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights: Right to respect for private and family life. Strasbourg, 2017, 32. paragrāfs. Pieejams: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_ENG.pdf [aplūkots 18.03.2018.].

⁴¹ Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija. Pieņemta ar Ģenerālās Asamblejas 10.12.1948. 217. A (III) rezolūciju, 29. pants. Pieejams: <http://www.humanrights.lv/doc/vispaar/vispcd.htm> [aplūkots 18.03.2018.].

⁴² Latvijas Republikas Satversme: LV likums. Pieņemta 15.02.1922., 16. pants. [aplūkots 18.03.2018.].

brīvības. Nevienā ES tiesību aktā nav noteikts, kā tieši pārbaudāms ES pamattiesību ierobežojuma samērīgums. Līdz ar to EST praksē tiek lietoti dažādi pārbaudes veidi, kā arī tiek ņemtas vērā ECT izstrādātās cilvēktiesību pārkāpuma pārbaudes shēmas un atziņas attiecībā uz cilvēktiesību saturu un to ierobežošanas attaisnojumiem.⁴³

Skatoties plašāk, arī vairākos ANO dokumentos⁴⁴ norādīts, ka cilvēktiesību ierobežojams ir pieļaujams, ja tas ir noteikts ar likumu, tas neapdraud pašu tiesību būtību, ierobežojums ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā, ieviešanas personāls nav neierobežots, ierobežojums ir nepieciešams, lai sasniegtu leģitīmu mērķi un ir proporcionāls ar šo mērķi.⁴⁵

Kaut arī katra tiesa piemēro pamattiesību ierobežošanas testu mazliet atšķirīgi, autore piekrīt, ka visas tiesas izmanto līdzīgus kritērijus, lai noteiktu, vai cilvēktiesību ierobežojums ir pieļaujams.⁴⁶ Vēl jo vairāk – tiesas nereti, piemērojot šo testu, izmanto viena otras atziņas.⁴⁷

Tāpat saskaņā ar Hartu⁴⁸ tajā iekļautās pamattiesības, ieskaitot arī to ierobežošanas pieļaujamības noteikumus, piemērojamas saskaņā ar Konvenciju, tās interpretāciju, ko sniegusi ECT⁴⁹, kā arī citiem starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem.⁵⁰ Papildus tieši attiecībā uz personas datu aizsardzību EST pati norādījusi, ka Datu aizsardzības direktīvas⁵¹ interpretācijā ņemama vērā arī ECT prakse.⁵² Šajā sakarā *Google Spain* spriedums kritizējams papildus, jo tajā nav saskatāma neviena atsauce uz Konvenciju vai tās ECT interpretāciju.⁵³

No šīm atziņām izriet, ka gan ES tiesību akti, gan starptautiskie cilvēktiesību dokumenti satur samērā līdzīgu pamattiesību ieviešanas testu, automātiski nedodot priekšroku kādai cilvēktiesībai. EST *Google Spain* spriedumā bija jāpiemēro

⁴³ Kučs A., Markus K., Bērziņa L. Eiropas Savienība un pamattiesības. Grām.: *Eiropas Savienības tiesības*. II daļa. Materiālās tiesības. Sagatavojis autoru kolektīvs. Christoph Schewe (Kristofa Ševes), Kaspara Gailiša, Ģirta Straziņa zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 54. lpp.

⁴⁴ Piemēram, Human Rights Committee. General Comment No. 34, Article 19. Pieejams: <http://ccprcentre.org/doc/ICCPR/General%20Comments/CCPR-C-GC-34.pdf> [aplūkots 18.03.2018.]; Human Rights Committee. General Comment No. 16, Article 17. Pieejams: <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/%28Symbol%29/23378a8724595410c12563ed004aeecd?Opendocument> [aplūkots 18.03.2018.].

⁴⁵ Human Rights Committee. General Comment No. 34, Article 19. Pieejams: <http://ccprcentre.org/doc/ICCPR/General%20Comments/CCPR-C-GC-34.pdf> [aplūkots 18.03.2018.].

⁴⁶ Electronic Frontier Foundation, Article 19: Necessary and Proportionate: International Principles on the Application of Human Rights Law to Communications Surveillance. 2014, p. 14. Pieejams: <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Privacy/ElectronicFrontierFoundation.pdf> [aplūkots 18.03.2018.].

⁴⁷ Emma Lehtinen: The European Court of Justice and European Court of Human Rights: A complex interaction and coexistence between the two courts. Pieejams: <https://blogs.uta.fi/ecthrworkshop/2016/03/07/lehtinen/> [aplūkots 18.03.2018.].

⁴⁸ Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Parakstīta Strasbūrā 12.12.2007., 52. pants [aplūkots 18.03.2018.].

⁴⁹ Explanations Relating to the Charter of Fundamental Rights. Praesidium of the Convention drafting the Charter of Fundamental Rights of the European Union, 2007. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:303:0017:0035:en:PDF> [aplūkots 18.03.2018.].

⁵⁰ Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Parakstīta Strasbūrā 12.12.2007., 53. pants [aplūkots 18.03.2018.].

⁵¹ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 95/46/EK par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti, pieņemta 24.10.1995. [aplūkots 18.03.2018.].

⁵² EST 20.05.2003. spriedums apvienotajās lietās C-465/00, C-138/01 un C-139/01 Österreichischer Rundfunk und Others, 68. paragrafs.

⁵³ Fomperosa Rivero Á. European Union Law Working Papers No. 19. Right to Be Forgotten in the European Court of Justice *Google Spain* Case: The Right Balance of Privacy Rights, Procedure, and Extraterritoriality. 2017, p. 21. Pieejams: https://www-cdn.law.stanford.edu/wp-content/uploads/2017/02/fomperosa_eulawwp19.pdf [aplūkots 18.03.2018.]; Brkan M., Psychogiopoulou E. Courts, Privacy and Data Protection in the Digital Environment. Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2017, p. 41.

Hartā ietvertais pamattiesību tests, iespējams, ar atsaucēm uz citiem starptautiskajiem dokumentiem un to interpretāciju, tādējādi norādot arī nacionālajām tiesām uz tā piemērojamību. To nedarot, EST radīja bīstamu precedentu, pēc kura vadoties atsevišķos gadījumos ērtības vai citu iemeslu labad pamattiesības drīkst ierobežot, tās pienācīgi nesamērojot ar citām cilvēktiesībām.

Kopsavilkums

Autores ieskatā EST *Google Spain* spriedumā, samērojot izteiksmes brīvību un tiesības tikt aizmirstam, ir pārāk droši izmantojusi Temīdas zobenu, smalkā līdzsvara meklējumus atstājot otrajā plānā. Aplūkojot jebkuru starptautisko cilvēktiesību dokumentu, ir skaidrs, ka automātiska priekšrokas došana kādai cilvēktiesībai pār otru ir drošs ceļš uz cilvēktiesību pārkāpumu.

Diemžēl tieši šādu pieeju, vadoties pēc EST secinājumiem, izmantojušas atsevišķas ES dalībvalstu tiesas. Tām vajadzēja piemērot arī ES tiesību aktos nostiprināto samērīguma principu, kas ļautu tām aplūkot visus svarīgākos konkrētās lietas aspektus, tādējādi nonākot pie taisnīga iznākuma.

EIROPAS SAVIENĪBAS TIESAS ATZIŅAS LIETĀ C-434/15 ASOCIACIÓN PROFESIONAL ELITE TAXI PRET UBER SYSTEMS SPAIN SL

ECJ CONCLUSIONS IN CASE C-434/15 ASOCIACIÓN PROFESIONAL ELITE TAXI V. UBER SYSTEMS SPAIN SL

Vija Kalniņa, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

With the judgment in case C-434/15 *Asociación Profesional Elite Taxi v. Uber Systems Spain SL*, the European Court of Justice introduced the *Uber* test. The test allows to classify the type of services provided by application of sharing economy. Firstly, in accordance with the *Uber* test, services provided by *Uber* were classified as services in the field of transportation. This means that *Uber's* services are not protected under Art. 56 of the Treaty of the Functioning of the European Union, and member states can freely chose regulation for such services. Secondly, the *Uber* test allows to establish a stronger connection between an application and services that are organised through it, and that might affect liability, taxes, consumer protection and other issues.

Atslēgvārdi: pakalpojumu sniegšanas brīvība, līdzdalības ekonomika, informācijas sabiedrības pakalpojumi, pakalpojumi transporta jomā, *Uber Spain*

Keywords: freedom to provide services, sharing economy, information society services, transportation services, *Uber Spain*

Ievads

Līdzdalības ekonomika (angļu val. – *sharing economy, collaborative economy*)¹ ieņem arvien lielāku lomu mūsu ikdienas dzīvē, ar digitālo platformu palīdzību ļaujot arvien daudzveidīgākus resursus izmantot lietderīgi, nododot tos citām personām. Līdzdalības ekonomika sev līdzī nes daudzas gaidas, un arī Eiropas Komisija uzskata, ka līdzdalības ekonomikas uzņēmējdarbības modeļi var dot lielu labumu sabiedrības labklājības nodrošināšanā.² Eiropas Komisijas paustā nostāja ir pretimnākoša un labvēlīga līdzdalības ekonomikai,³ tomēr konkrētāki soļi līdz

---

¹ Latviešu valodā, īpaši Eiropas Savienības dokumentu tulkojumos, lieto arī jēdzienu “sadarbīgā ekonomika”. Autore ieskatā šis tulkojums nav veiksmīgs, tāpēc darbā tiek izmantot jēdziens “līdzdalības ekonomika”.

² Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un reģionu komitejai. *Eiropas sadarbīgās ekonomikas programma*. Brisele, 2016. gada 2. jūnijs, COM (2016) 356 final, 2. lpp.

³ Turpat, 16. lpp.

šim no Eiropas Savienības puses nav tikuši sperti, Eiropas Savienība ieņem drīzāk novērojošu un nogaidošu nostāju attiecībā uz līdzdalības ekonomikas regulēšanu.⁴

Eiropas Savienības Tiesa (turpmāk – EST) 2017. gada 20. decembrī pieņēma spriedumu lietā C-434/15 *Asociación Profesional Elite Taxi pret Uber Systems Spain SL* (turpmāk – lieta C-434/15 *Uber Spain*), un tas ir pirmais EST spriedums, kas skar līdzdalības ekonomikas pakalpojumus, turklāt pakalpojumu sniegšanas brīvības kontekstā. Šī raksta mērķis ir aplūkot spriedumā izdarītos secinājumus un novērtēt iespaidu, ko tie atstās uz līdzdalības ekonomikas pakalpojumiem.

1. Lietas faktiskie apstākļi un prejudiciālie jautājumi

Uber ir elektroniska platforma (lietotne), ko izstrādājusi Sanfrancisko sabiedrība *Uber Technologies Inc.* Eiropas Savienībā *Uber* platformu pārvalda Nīderlandes sabiedrība *Uber BV*, kas ir *Uber Technologies Inc.* meitasuzņēmums. Katrā Eiropas Savienības valstī, kur darbojas *Uber* platforma, tai ir savs operators – attiecīgajā valstī izveidots Nīderlandes sabiedrības *Uber BV* meitasuzņēmums. Spānijā tas ir *Uber Systems Spain SL* (turpmāk – *Uber Spain*).

Uber lietotne ļauj ar tās starpniecību pasūtīt transporta pakalpojumus, kurus nodrošina trešās personas. Turklāt ar platformas starpniecību tiek organizēta samaksa par šiem transporta pakalpojumiem, kontrolēta pakalpojumu kvalitāte, izmantojot novērtējuma sistēmu, kā arī sniegti citi atbalsta pakalpojumi. *Uber* platformā piedāvātajiem pakalpojumiem ir divas kategorijas – *Uber X*, kur transporta pakalpojumus sniedz profesionāļi (licencēti taksometru autovadītāji), un *Uber POP*, kur transporta pakalpojumus sniedz privātpersonas, kas nav profesionāļi (nav saņēmuši licenci) un pakalpojumus nodrošina ar saviem personīgajiem transportlīdzekļiem. Pretenzijas pret *Uber* gan Spānijā, gan citās Eiropas Savienības dalībvalstīs ir izteiktas tieši saistībā ar *Uber POP* pakalpojumiem.⁵

2014. gada 29. oktobrī Barselonas taksometru vadītāju profesionālā apvienība *Asociacion Profesional Elite Taxi* (turpmāk – *Elite Taxi*) Barselonas komercietesā Nr. 3 (*Juzgado de lo Mercantil nº 3 de Barcelona*) iesniedza pieteikumu, lūdzot *Uber Spain* uzlikt sodu par negodīgu komercpraksi, kā arī aizliegt tās īstenošanu. *Elite Taxi* kā pamatojumu savai prasībai norādīja *Uber Spain* un neprofesionālo transportlīdzekļu vadītāju rīcības neatbilstību Lielbarselonas taksometru noteikumiem, kas izvirza prasību licencēt taksometru pakalpojumu sniegšanu un saņemt atļaujas.

Barselonas komercietesā Nr. 3, saskatot iespējamu Eiropas Savienības pamatbrīvību ierobežojumu, vērsās EST, uzdodot četrus prejudiciālos jautājumus. Pirmkārt, tika uzdots jautājums par to, vai *Uber POP* pakalpojumi ir jāuzskata par elektronisko starpniecības pakalpojumu vai par informācijas sabiedrības pakalpojumu Direktīvas 98/34⁶ 1. panta 2. punkta izpratnē. Otrkārt, ja EST secinātu, ka *Uber POP* pakalpojums ir daļēji uzskatāms par elektronisko starpniecības pakalpojumu, vai uz to attiektos pakalpojumu sniegšanas brīvība, kas nostiprināta Līguma par

⁴ Hatzopoulos V., Roma S. Caring for Sharing? The Collaborative Economy under EU Law. *Common Market Law Review*, Vol. 54, No. 1, February 2017, p. 94.

⁵ Ibid., pp. 88–92.

⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 98/34/EK, kas nosaka informācijas sniegšanas kārtību tehnisko standartu un noteikumu, un Informācijas sabiedrības pakalpojumu noteikumu sfērā. Pieņemta 22.06.1998. [20.07.1998. red.].

Eiropas Savienības darbību⁷ (turpmāk – LESD) 56. pantā un Direktīvās 2006/123/EK⁸ un 2000/31/EK.⁹ Šie abi jautājumi faktiski bija saistīti ar *Uber* darbības kvalifikāciju, savukārt ar pārējiem diviem jautājumiem tika lūgts skaidrot pakalpojumu sniegšanas brīvības tvērumu, ja EST secinātu, ka *Uber POP* nav pakalpojums transporta jomā.

2. *Uber* tests

Ar 2017. gada 20. decembra spriedumu lietā C-434/15 *Uber Spain* EST sniedza atbildi uz diviem pirmajiem prejudiciālajiem jautājumiem, atzīstot *Uber POP* par pakalpojumiem transporta jomā, ko neaizsargā LESD 56. panta pirmā daļa.¹⁰ Attiecīgi uz pārējiem jautājumiem EST atbildi nesniedza, jo šī atbilde izslēdza nepieciešamību tos vērtēt.¹¹

Lai arī EST atzina, ka, atsevišķi vērtējot pakalpojumus, no kā sastāv *Uber POP*, būtu secināms, ka *Uber* sniedz informācijas sabiedrības pakalpojumus, bet autovadītāji – transporta pakalpojumus,¹² EST pie tā neapstājās, uzskatot, ka tādi pakalpojumi, ko sniedz *Uber*, nav starpniecības pakalpojumi, jo *Uber* transporta pakalpojumu sniegšanā ir lielāka loma nekā tikai starpniekam.¹³ Lai noteiktu *Uber* sniegto pakalpojumu raksturu, EST veica *Uber* testu,¹⁴ kurā tika vērtēti šādi jautājumi:

- 1) vai ar *Uber* lietotnes palīdzību tiek veidots transporta pakalpojumu tirgus (piedāvājums);
- 2) vai *Uber* nosaka galvenos pakalpojuma aspektus.¹⁵

Secinājumus par to, ka *Uber* veido transporta pakalpojumu piedāvājumu, EST ir balstījusi uz šādiem apstākļiem:

- 1) neprofesionālie autovadītāji, kas izmanto savus transportlīdzekļus pārvaldājuma pakalpojumu sniegšanai, šādus pakalpojumus nevarētu sniegt bez *Uber* lietotnes;
- 2) bez *Uber* lietotnes arī personas, kuras vēlas saņemt pārvaldājuma pakalpojumus, nevarētu izmantot neprofesionālo autovadītāju pakalpojumus.¹⁶

⁷ Ligums par Eiropas Savienības darbību. Parakstīts Romā 25.03.1957. [26.10.2012. red.].

⁸ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2006/123/EK par pakalpojumiem iekšējā tirgū. Pieņemta 12.12.2006. [aplūkots 12.12.2006.].

⁹ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2000/31/EK par dažiem informācijas sabiedrības pakalpojumu tiesiskiem aspektiem, jo īpaši elektronisko tirdzniecību, iekšējā tirgū. Pieņemta 08.06.2008 [aplūkots 08.06.2008.].

¹⁰ EST 2017. gada 20. decembra spriedums lietā C-434/15 *Asociación Profesional Elite Taxi pret Uber Systems Spain SL*, 48. punkts.

¹¹ Turpat, 49. punkts.

¹² Turpat, 34.–36. punkts.

¹³ Turpat, 37. punkts.

¹⁴ Šādi EST veikto izvērtējumu ir nosaukusi Rossana Ducato. Sk. Rossana Ducato (Research Observatory on Sharing Economy, Law and Society): ECJ, Case C-434/15, *Asociación Profesional Elite Taxi*: preliminary notes. Pieejams: <http://www.rosels.eu/ecj-case-c-434-15-asociacion-profesional-elite-taxi-preliminary-notes/> [aplūkots 15.03.2018.].

¹⁵ EST 2017. gada 20. decembra spriedums lietā C-434/15 *Asociación Profesional Elite Taxi pret Uber Systems Spain SL*, 38. punkts.

¹⁶ Turpat, 39. punkts.

Savukārt *Uber* noteicošo ietekmi uz neprofesionālo autovadītāju transporta pakalpojumu sniegšanas kārtību EST konstatēja uz šādu apstākļu pamata:

- 1) ar lietotnes palīdzību *Uber* nosaka vismaz augstāko brauciena cenu;
- 2) *Uber* organizē pakalpojumu apmaksas kārtību, pats iekasējot samaksu no klientiem un ieturot savu daļu pirms atlīdzības pārskaitīšanas autovadītājiem;
- 3) *Uber* isteno zināmu kontroli pār transportlīdzekļu un sniegto pakalpojumu kvalitāti, kā arī pār autovadītāju uzvedību, gan izvirzot prasības autovadītājiem un transportlīdzekļiem, kas drīkst sniegt pakalpojumus, izmantojot *Uber* pakalpojumu platformu, gan izveidojot un uzturot autovadītāju novērtēšanas sistēmu.¹⁷

Lai arī EST tieši neatsaucas uz ģenerālvokāta Maceja Špunara (*Maciej Szpunar*) viedokli šajā lietā, tiesas juridiskā argumentācija atbilst ģenerālvokāta 2017. gada 11. maija secinājumiem lietā C434/15 *Uber Spain*. Ģenerālvokāta secinājumi ļauj labāk saprast EST spriedumā ietvertu argumentāciju. Proti, veicot *Uber* sniegto pakalpojumu klasifikāciju, tie ir salīdzināti arī ar klasiskiem starpniecības pakalpojumiem, piemēram, viesnīcu rezervēšanas vai aviobiļešu iegādes platformām. *Uber* testu faktiski veido tādi aspekti, kas *Uber* nošķir no šādiem starpniecības pakalpojumiem, proti:

- 1) gan viesnīcas, gan lidsabiedrības ir uzņēmumi, kuru darbība ir absolūti neatkarīga no starpnieku platformas – tā ir tikai viens no līdzekļiem tās attiecīgo pakalpojumu piedāvāšanā;
- 2) šādi uzņēmumi un nevis starpniecības platformas nosaka savu pakalpojumu sniegšanas nosacījumus, tostarp cenas;
- 3) šādi uzņēmumi darbojas saskaņā ar nozares tiesisko regulējumu, un starpnieku platformām nav nekādas kontroles pār to darbību.¹⁸

Vienlaikus ir jāatzīmē, ka EST spriedumā ietvertais *Uber* tests atšķiras no kritērijiem, ko Eiropas Komisija ir piedāvājusi, lai varētu noteikt, vai līdzdalības ekonomikas platforma darbojas tikai kā starpnieks vai arī ir uzskatāma par attiecīgu pakalpojumu sniedzēju atbildības kontekstā. Proti, Eiropas Komisija bija izvirzījusi šādus kumulatīvus kritērijus starpniecības pakalpojuma klasificēšanai:

- 1) vai platforma nosaka (nevis iesaka) pakalpojuma gala cenu;
- 2) vai platforma paredz citus būtiskus noteikumus pakalpojumu sniegšanā, tostarp jebkādas pienākumus šo pakalpojumu sniegt;
- 3) vai platformai pieder pamataktīvi, kas tiek izmantoti, sniedzot attiecīgo pakalpojumu.¹⁹

Ja *Uber* sniegtie pakalpojumi tiktu klasificēti pēc šiem kritērijiem, tie nevarētu tikt klasificēti kā pakalpojumi transporta jomā, jo pirmais un pēdējais kritērijs nebūtu izpildīts. Minētais sasaucas ar Eiropas Komisijas ziņojumā pausto labvēlīgo attieksmi pret līdzdalības ekonomikas pakalpojumiem. EST nostāja salīdzinoši ir stingrāka, taču tas varētu būt skaidrojams ar bažām par vairākiem citiem sociāli

¹⁷ EST 2017. gada 20. decembra spriedums lietā C-434/15 *Asociación Profesional Elite Taxi pret Uber Systems Spain SL*, 39. punkts.

¹⁸ Ģenerālvokāta Maceja Špunara 2017. gada 11. maija secinājumi lietā C-434/15 *Asociación Profesional Elite Taxi pret Uber Systems Spain SL*, 59. paragrāfs.

¹⁹ Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai. *Eiropas sadarbīgās ekonomikas programma*. Brisele, 2016. gada 2. jūnijs, COM (2016) 356 final, 6. lpp.

svarīgiem jautājumiem, kas lietā C-434/15 *Uber Spain* tieši netika vērtēti, piemēram, darbinieku aizsardzība, nodokļu nomaksa, patērētāju aizsardzība u. c.²⁰

3. EST secinājumu sekas

EST izdarītajiem secinājumiem lietā C-434/15 *Uber Spain* ir ietekme vairākos aspektos, pirmkārt, attiecībā uz *Uber*, otrkārt, attiecībā uz līdzdalības ekonomikas pakalpojumiem vispār. EST spriedums nav *Uber* labvēlīgs – EST *Uber* negarantēja tādu aizsardzību, ko *Uber* būtu vēlējis. Taču šis spriedums noteikti nav jāuzskata par *Uber* vai līdzdalības ekonomikas galu, kā to satraukti ziņoja vairāki mediji pēc sprieduma pieņemšanas.²¹

Tas, ka *Uber* sniegtie pakalpojumi ir klasificēti kā pakalpojumi transporta jomā, nozīmē, ka uz tiem attiecas LESD 58. panta pirmā daļa, kas paredz, ka pakalpojumu sniegšanas brīvību transporta jomā reglamentē noteikumi, kas izklāstīti LESD VI sadaļā. Atbilstoši LESD 90. pantam transporta pakalpojumu regulējums ir pilnīgā dalībvalstu pārziņā, ja vien attiecīgajā jomā netiek pieņemta kopēja politika. Tas nozīmē, ka EST spriedums *Uber Spain* lietā dalībvalstu ziņā ir atstājis izlemēt to, vai un kā tās vēlas regulēt *Uber* un līdzīgu pakalpojumu sniegšanu. Dalībvalstīm ir brīvība aizliegt šādus pakalpojumus, noteikt tiem saprātīgu regulējumu vai atstāt tirgu pašregulācijā.²² Vienlaikus EST ar spriedumu ir paredzējusi Eiropas Savienības iespēju *Uber* un līdzīgu transporta pakalpojumu sniegšanā noteikt kopējo politiku, tādējādi unificējot tiesisko regulējumu visās dalībvalstīs.²³ Šāda interese Eiropas Komisijai noteikti ir, ievērojot tās pozitīvo attieksmi pret līdzdalības ekonomikas pakalpojumiem²⁴ un dalībvalstu lielākoties pilnīgi pretējo rīcību.²⁵

Jāatzīmē, ka Latvija ir izvēlējusies šādus pakalpojumus regulēt, Autopārvadājumu likumā nošķirot pasažieru komercpārvadājumus ar taksometru un vieglo automobili²⁶ un 2018. gada 6. martā pieņemot Ministru kabineta noteikumus “Kārtība, kādā veicami pasažieru komercpārvadājumi ar vieglo automobili”.²⁷ Interesanti, ka regulējums ir mērķēts nevis uz elektronisko platformu, bet uz pakalpojumu sniegšanā iesaistīto neprofesionālo autovadītāju regulēšanu, paredzot

²⁰ Sk., piemēram, ģenerāladvokāta Maceja Špunara 2017. gada 11. maija secinājumi lietā C-434/15 *Asociación Profesional Elite Taxi pret Uber Systems Spain SL*, 47., 53. paragrāfs

²¹ Sk., piemēram, Sam Meredith, Arjun Kharpal (CNBC): Uber suffers setback as EU rules that it's a transport service, not a digital company. Pieejams: <https://www.cnn.com/2017/12/20/eu-rules-that-uber-is-a-transport-service-not-a-digital-company.html> [aplūkots 14.03.2018.].

²² Rando Maisvee: Opinion: judgment of the European Court of Justice in the Uber case will not be the last. Pieejams: <https://news.postimees.ee/4388717/opinion-judgment-of-the-european-court-of-justice-in-the-uber-case-will-not-be-the-last> [aplūkots 15.03.2018.].

²³ Rossana Ducato (Research Observatory on Sharing Economy, Law and Society): ECJ, Case C-434/15, *Asociación Profesional Elite Taxi*: preliminary notes. Pieejams: <http://www.rosels.eu/ecj-case-c-434-15-asociacion-profesional-elite-taxi-preliminary-notes/> [aplūkots 15.03.2018.].

²⁴ Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un reģionu komitejai. *Eiropas sadarbīgās ekonomikas programma*. Brisele, 2016. gada 2. jūnijs, COM (2016) 356 final, 16. lpp.

²⁵ Hatzopoulos V., Roma S. Caring for Sharing? The Collaborative Economy under EU Law. *Common Market Law Review*, Vol. 54, No. 1 February 2017, pp. 88–92.

²⁶ Autopārvadājumu likums: LV likums. Pieņemts 23.08.1995. [aplūkots 01.03.2018.] Autopārvadājumu likuma 1. panta 26.¹ un 26.² punkts.

²⁷ Kārtība, kādā veicami pasažieru komercpārvadājumi ar vieglo automobili: Ministru kabineta noteikumi Nr. 147. Pieņemti 06.03.2018. [aplūkots 06.03.2018.].

tiem pienākumu saņemt licenci Autotransporta direkcijā un reģistrēties takso-
metru vadītāju reģistrā.²⁸ Šāda pieeja autores ieskatā, no vienas puses, līdzdalības
ekonomikas pakalpojumu platformām ir izdevīgāka, jo samazina to sasaisti ar
sniegto pakalpojumu. Taču, no otras puses, tas var atturēt privātpersonas no ie-
saistišanās līdzdalības ekonomikas pakalpojumu sniegšanā, ko vairāki līdzdalības
ekonomikas pakalpojumu platformu izstrādātāji atzīst par galveno problēmu viņu
darbībā.²⁹ Saskaņā ar Ministru kabineta 2018. gada 6. marta sēdes protokollēmu-
mu Satiksmes ministrijai līdz 2018. gada 31. augustam ir uzdots precizēt Autopār-
vadājumu likumu atbilstoši sprieduma lietā C-434/15 *Uber Spain* secinājumiem.³⁰
Šāds uzdevums gan šķiet pārsteidzīgs, jo sprieduma secinājumi valstīm neuzliek
par pienākumu kaut ko mainīt līdzdalības ekonomikas transporta pakalpojumu
regulējumā.

Lietā C-434/15 *Uber Spain* nav vienīgā, kas ir EST darba kārtībā. Drīzumā ir
gaidāms spriedums lietā C-320/16 *Uber France*, kā arī *Uber* ir vērsies Eiropas Kom-
misijā ar sūdzībām pret Franciju, Vāciju, Spāniju un Ungāriju par LESD 49. un
56. pantā noteikto pamatbrīvību aizskārums.³¹ Jānorāda gan, ka, vadoties no ģene-
rāladvokāta M. Špunara viedokļa, *Uber France* lietā nav sagaidāms, ka EST varētu
mainīt savu nostāju attiecībā uz *Uber* sniegto pakalpojumu klasifikāciju.³²

EST spriedums lietā C-434/15 *Uber Spain* potenciāli var atstāt iespaidu arī uz
citiem līdzdalības ekonomikas pakalpojumiem. Spriedumā dotais *Uber* tests ir pie-
tiekami universāls, lai to varētu izmantot arī citu līdzdalības ekonomikas pakalpo-
jumu platformu rakstura noteikšanai. Autores ieskatā *Uber* tests ir diezgan stingrs,
un atbilstoši tam liela daļa līdzdalības ekonomikas platformu būtu jāklasificē nevis
kā starpnieku pakalpojumi, bet gan kā pakalpojumi attiecīgajā jomā. To visvairāk
ietekmē tirgus veidošanas kritērijs, proti, ja platformā savus pakalpojumus pie-
dāvā personas, kas nav profesionāli, gandrīz droši var apgalvot, ka bez tās nebūtu
iespējama pakalpojumu saņemšana un sniegšana. Tāpat ir pašsaprotami, ka šādās
platformās tiek izmantotas iekšējās novērtēšanas sistēmas, lai tādējādi regulētu
pakalpojumu kvalitāti, kā arī sniegti dažādi atbalsta pakalpojumi, kas ietekmē pa-
kalpojumu sniegšanas veidu.

Vienīgi līdzdalības ekonomikas pakalpojumi netiek sniegti tikai trans-
porta jomā, bet arī citās jomās, kas nav izslēgtas no pakalpojumu sniegšanas
brīvības aizsardzības. Tāpēc tam, kā tie tiek klasificēti, var būt mazāka nozīme
pakalpojumu sniegšanas brīvības kontekstā. Taču platformas ciešākai sasaistei ar
pamatpakalpojumu var būt nozīme, risinot līdzdalības ekonomikas galvenos problē-
mjautājumus – atbildību, pakalpojumu kvalitāti un drošību, patērētāju tiesību
aizsardzību, nodokļu samaksu u. c. Kā jau minēts iepriekš, EST spriedumā lietā

²⁸ Satiksmes ministrija: Valdība akceptē pasažieru pārvadājumu jomu regulējošo noteikumu paketi. Pie-
ejams: http://www.sam.gov.lv/?cat=8&art_id=7805 [aplūkots 15.03.2018.].

²⁹ Sk. Eiropas Komisijas intervijas ar līdzdalības ekonomikas pakalpojumu platformu attīstītājiem, EU
Growth: Collaborative economy. Pieejams: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLmwl0nkG0dPFQ-svngDBLTKxnvDkChq2> [aplūkots 11.03.2018.].

³⁰ Latvijas Republikas Ministru kabineta sēdes protokollēmums "Par Ministru kabineta noteikumu projektu
"Pasažieru komercpārvadājumu ar vieglo automobili noteikumi". Pieejams: [http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/ta
p/?pid=40445943&mode=mk&date=2018-03-06](http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/ta
p/?pid=40445943&mode=mk&date=2018-03-06) [aplūkots 15.03.2018.].

³¹ Hatzopoulos V., Roma S. Caring for Sharing? The Collaborative Economy under EU Law. *Common Market
Law Review*, Vol. 54, No. 1 February 2017, p. 92.

³² Ģenerāladvokāta Maceja Špunara 2017. gada 4. jūlija secinājumi lietā C-320/16 *Uber France SAS*,
17. paragrāfs.

C-434/15 *Uber Spain* izvairījās skart šos jautājumus, taču tie noteikti tika paturēti prātā, sastādot spriedumu.

Kopsavilkums

1. EST ar spriedumu lietā C-434/15 *Uber Spain* ir ieviesusi *Uber* testu, ar kura palīdzību var noteikt līdzdalības ekonomikas pakalpojumu sniegšanas platformas klasifikāciju – vai platforma ir tikai starpnieks vai pakalpojuma sniedzējs attiecīgajā jomā. Tests ir universāls un var tikt izmantots arī citu līdzdalības ekonomikas pakalpojumu klasificēšanā.
2. *Uber* testu veido divi kritēriji: 1) vai ar platformas starpniecību tiek ietekmēts tirgus un 2) vai platforma nosaka galvenos pakalpojuma sniegšanas aspektus. Lai novērtētu pirmo kritēriju, jāpārlicinās, vai bez platformas starpniecības būtu iespējams sniegt un saņemt pakalpojumus, izvērtējot otro kritēriju, jāpārbauda, cik lielā mērā platforma nosaka pakalpojuma saturu, kvalitāti u. c. aspektus.
3. EST *Uber* sniegtos pakalpojumus, kas saistīti ar neprofesionālo autovadītāju darbību, ir klasificējusi kā pakalpojumus transporta jomā. Tas nozīmē, ka *Uber* sniegtos pakalpojumus neaizsargā LESD 56. panta pirmā daļa, bet gan attiecībā uz tiem piemērojams LESD 58. pants. Tas savukārt nozīmē, ka saskaņā ar LESD 90. pantu ES dalībvalstīm ir brīvība šādu pakalpojumu regulēšanā, taču tik ilgi, kamēr šajā jomā netiek pieņemta kopējā politika.
4. Līdzdalības ekonomikas pakalpojumu platformu klasificēšanai kā pakalpojumiem attiecīgajā jomā, ja tie nav transporta vai citi izņēmuma pakalpojumi, attiecībā uz pakalpojumu sniegšanas brīvības īstenošanu nav tik lielas nozīmes. Nozīme tam var būt, attīstot jautājumus par atbildību par pakalpojumiem, nodokļu samaksu, patērētāju aizsardzību, darbinieku aizsardzību u. tml.

LEGAL STATUS OF RUSSIA'S NORTHERN SEA ROUTE

KRIEVIJAS ZIEMEĻU JŪRAS CEĻA TIESISKAIS STATUSS

Edmunds Broks, Dr. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedras docents

Anotācija

Šajā rakstā tiek izvērtēts tiesiskais režīms, kuru Krievijas Federācija piemēro Ziemeļu jūras ceļam, īpašu uzmanību pievēršot šī režīma atbilstībai ANO Jūras tiesību konvencijai. Raksta sākumā tiek apskatīta Krievijas vēsturiskā prakse – kā Krievija no 19. gadsimta līdz mūsdienām ir pakāpeniski palielinājusi savu jurisdikciju pār Arktikas ūdeņiem. Raksta turpinājumā tiek analizēti trīs būtiskākie argumenti, ar kuriem Krievija pamato tās šobrīd iedibinātos ierobežojumus citu valstu navigācijas brīvībai Ziemeļu jūras ceļā: 1) Ziemeļu jūras ceļš ir vēsturiski izveidojies nacionālais transporta ceļš; 2) Ziemeļu jūras ceļā esošie šaurumi ir Krievijas iekšējie ūdeņi; 3) kā piekrastes valstij ar ledus klātu jūru Krievijai ir tiesības pieņemt un piemērot vidi aizsargājošu nacionālo regulējumu. Raksta noslēgumā Krievijas regulējums tiek skatīts plašākā kontekstā, izdarot secinājumus par Krievijas neviennozīmīgo motivāciju – gan gūt ģeopolitiskas priekšrocības, gan aizsargāt Arktikas vidi.

Atslēgvārdi: Ziemeļu jūras ceļš, navigācijas brīvība, ANO Jūras tiesību konvencija, Arktikas vides aizsardzība

Keywords: Northern Sea Route, freedom of navigation, UN Convention on Law of the Sea, protection of Arctic environment

1. Introduction

With Arctic ice annually receding further north from Russia's Siberian coast, the potential of a shorter and pirate-free waterway linking Asia with Europe has generated considerable excitement.¹ This so-called Northern Sea Route (NSR) allows maritime cargoes to reduce the navigation distance from Northwest Europe to Asia by about 40% compared to the traditional Suez Canal route.² Compared

¹ See Ragner C. (ed.). *The 21st Century—Turning Point for the Northern Sea Route? Proceedings of the Northern Sea Route User Conference, Oslo, 18–20 November 1999*. Dordrecht: Springer, 2013; Blunden M. Geopolitics and the northern sea route. *International affairs*, 2012, 88(1), pp. 115–129; Østreng W. (ed.). *The natural and societal challenges of the Northern Sea Route: a reference work*. Dordrecht: Springer, 2013; Веретенников, Н. П., Герашенко, Л. В., Горячевская, Е. С. Северный морской путь: история, экономика, геополитика, безопасность. *Геополитика и безопасность*, 2015, (2), 88–94. [The Northern Sea Route: History, economics, geopolitics, security. *Geopolitics and security*].

² See Schøyen H., & Bråthen S. The Northern Sea Route versus the Suez Canal: cases from bulk shipping. *Journal of Transport Geography*, 2011, 19(4), pp. 977–983; Liu M., Kronbak J. The potential economic

to the Suez route, the NSR has less limitations on the size of the ever-larger ships and none of the security threats of the volatile Middle East or pirates of Somali and Yemeni costs.³ With maritime transport spearheading globalization, a shift in world's major trade routes could have profound consequences on trade, security and environment of the present international system. Therefore, even though there are notable reasons why the NSR at least in the near future would not rival the Suez,⁴ the excitement over potential prospects indeed seems to be justified.

Foremost among the excited is Russia. Russian policy makers have grand plans to make the NSR into a viable alternative to the Suez Canal and to use the route along Russia's lengthy Arctic coast to cement its dominant position in the region.⁵ With development of port facilities and monopoly on services along the NSR (including Russian icebreaker escorts⁶), the route promises significant commercial gains for Russia. The NSR also inevitably requires Russia to increase its search and rescue capabilities, scientific research, as well as its military presence in the region. Finally, the NSR holds a promise of a centuries long Russian dream to conquer, populate and develop the far-north⁷ – an important element of Russian national ethos, which people elsewhere may easily underestimate.

The European Union is likewise keen on having an alternative waterway to facilitate trade with China and South East Asia. Germany in particular, as the EU's leading exporter (nearly one third of Germany's exports are destined for China) is acutely aware of the significance of a new Arctic route.⁸ However, for the EU, the NSR is a somewhat dangerous bet. Russia presently regards the NSR as its historical internal trade route and requires all ships to obtain Russia's permit before navigating the NSR.⁹ Thus, for the EU, the immediate economic gains that

---

viability of using the Northern Sea Route (NSR) as an alternative route between Asia and Europe. *Journal of Transport Geography*, 2010, 18(3), pp. 434–444.

³ See Østreng W. (ed.). *National Security and International Environmental Cooperation in the Arctic – the Case of the Northern Sea Route* (Vol. 16). Springer Science & Business Media; Verny, J., & Grigentin, C. (2009). Container shipping on the northern sea route. *International Journal of Production Economics*, 2012, 122(1), pp. 107–117.

⁴ At present, the potential benefits that the NSR could deliver remain under a question mark. The Route is navigable only in summer and autumn months and always remains heavily dependent on weather conditions. Moreover, unless a ship has a season-appropriate ice class, it may navigate the NSR only when accompanied by a Russian icebreaker. Any significant drop in oil prices motivates ships to take the longer but much milder journey through Suez. Finally, continued melting of the Arctic ice may open the possibility to traverse straight across the Arctic Ocean via the North Pole, circumventing Russian jurisdiction altogether. Humpert M. Arctic shipping: an analysis of the 2013 Northern Sea Route season. *Arctic Yearbook*, 2014, pp. 195–205.

⁵ Russia also claims vast tracks of Arctic seabed, including the North Pole, to be its continental shelf. See Dodds K. Flag planting and finger pointing: The Law of the Sea, the Arctic and the political geographies of the outer continental shelf. *Political Geography*, 2010, 29(2), pp. 63–73; Russian Federation's Policy for the Arctic to 2020, March 30, 2009, available at: www.arctis-search.com [last viewed May 24, 2018].

⁶ Gritsenko D., & Kiiski T. A review of Russian ice-breaking tariff policy on the northern sea route 1991–2014. *Polar Record*, 2016, 52(02), pp. 144–158.

⁷ See Каверин В. Два капитана. Москва: АСТ, 2010.

⁸ See Kofferputz R., Bochkarev D. *Expanding the EU's institutional capabilities in the Arctic region*. Heinrich Boll Foundation, 2008.

⁹ The Federal Law on the Northern Sea Route (2012), the official title of the law is “Федеральный закон о внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части государственного регулирования торгового мореплавания в акватории Северного морского пути”. Принят Государственной Думой 3 июля 2012 года, одобрен Советом Федерации 18 июля 2012 года; this law consists of various amendments to other existing laws of the Russian Federation; see also Rules of Navigation in the Water Area of the Northern Sea Route, approved by the order of the

the NSR promises bring along also a potential risk that a strategically important interest in unimpeded trade with Asia would be subjected to Russian control.

Central to the EU's dilemma is the legal status of the NSR.¹⁰ Most of the NSR passes through Russia's exclusive economic zone (EEZ) and territorial sea, which under international law of the sea means that foreign ships are entitled to free navigation and the right of innocent passage.¹¹ However, Russia claims that the NSR (including parts that are EEZ and territorial sea) is an internal trade route, to which freedom of navigation, as well as the right of innocent passage do not fully apply.¹² Also, the NSR passes through a number of straits, some of which under the 1982 Law of the Sea Convention¹³ (UNCLOS) indeed qualify as Russia's internal waters, entirely under sovereignty of the coastal state. If some of the straits of the NSR are classified as internal waters, according to the UNCLOS, foreign ships have no right to enter these straits without a permission of the coastal state and Russia is entitled to deny passage to any ship at any time and is not required to give reasons for its decision. The United States holds that these straits are "straits used for international navigation", which ensures unhampered freedom of navigation and significantly limits the controls at the disposal of the coastal state.¹⁴ Most other states, as well as the EU thus far have been considerably less robust in their responses.¹⁵

The present article will enquire into the legal status of the NSR's waters. Firstly, the article will briefly outline the history of Russian sovereignty claims over Arctic

---

Ministry of Transport of the Russian Federation, January 17, 2013, available at: www.nsr.ru [last viewed May 24, 2018].

¹⁰ See Dunlap W. V. *Transit passage in the Russian Arctic straits*. Ibru, 1996; Brubaker D. *The Russian Arctic Straits*. Leiden: Brill, 2005; Franckx E. The legal regime of navigation in the Russian Arctic. *J. Transnat'l L. & Pol'y*, 2008, 18, p. 327; Rothwell D. R. International straits and trans-Arctic navigation. *Ocean Development & International Law*, 2012, 43(3), pp. 267–282; Rossi C. R. The Northern Sea Route and the Seaward Extension of *Uti Possidetis (Juris)*. *Nordic Journal of International Law*, 2014, 83(4), pp. 476–508.

¹¹ Articles 17–26 of the United Nations Convention on the Law of the Sea, 10 December 1982, 1833 UNTS 3.

¹² See Article 2 of the Federal Law on the Northern Sea Route (2012) and Rules of Navigation in the Water Area of the Northern Sea Route, approved by the order of the Ministry of Transport of the Russian Federation, January 17, 2013, available at: www.nsr.ru [last viewed May 24, 2018].

¹³ United Nations Convention on the Law of the Sea, 10 December 1982, 1833 UNTS 3; 21 ILM 1261 (1982).

¹⁴ See *Limits in the Seas, N.112, United States Responses to Excessive National Maritime Claims*. (1992). US Department of State, 71–73; also see UNCLOS Art. 34–44. The present article will not specifically address the issues concerning the right of transit passage in Russia's Arctic straits as they have been considerably explored in such studies as: Brubaker, D. *The Russian Arctic Straits*. Leiden: Brill, 2005; Dunlap W. V. *Transit passage in the Russian Arctic straits*. Ibru, 1996; Churchill R. R., & Lowe A. V. *The law of the sea*. Manchester University Press, 1996, p. 106. One of the central issues that emerges from these studies (and from the ICJ's *Corfu Channel case (UK v. Albania)* 1949 I.C.J. Reports 4.) is whether for the right of the transit passage to apply the strait in question must actually be used for international navigation. Given the relatively low numbers of ships that navigate the NSR and that none of them do so without Russia's permission and assistance, the argument of the United States that the NSR's straits are straits used for international navigation seems rather doubtful.

¹⁵ The EU in rather general terms and without explicit reference to Russia, has stated in a number of policy documents that the EU Member States and the Union should defend the principle of freedom of navigation and the right of innocent passage in the newly opened Arctic routes, see European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament and the Council – The European Union and the arctic region, COM/2008/0763 final; European Commission, Joint Communication to the European Parliament and the Council, An integrated European Union policy for the Arctic, Brussels, 27.4.2016, JOIN(2016) 21 final; see also European Commission, Legal Aspects of Arctic Shipping, Summary Report submitted to: DG Maritime Affairs & Fisheries, available at: <https://webgate.ec.europa.eu/maritimeforum/en/node/2396> [last viewed May 24, 2018].

waters. Then it will proceed with assessment of the main legal arguments by which Russia justifies its NSR regime. Namely: a) that Russia holds a historic title over the NSR; b) that straits along the NSR are Russia's internal waters; c) that, as a coastal state with ice covered seas, Russia has a right to adopt and enforce non-discriminatory laws for protection of environment within the NSR. Finally, the article will draw conclusions on Russia's position on the legal status of the NSR.

2. Russia's sovereignty over the NSR

As a preliminary point, we must first enquire, what exactly is the *Northern Sea Route*? The NSR is a section of a larger waterway known as the North East passage.¹⁶ The NSR starts east of the Novaya Zemlya island and runs along Russia's Arctic coast right up to the Bering Strait, where it meets the Pacific Ocean. However, it is not a single, specifically fixed maritime route, as its name would suggest. Rather, the NSR includes a variety of alternative routes – some longer ones stretching right along Russia's coast (with the longest ice-free period); and some shorter ones cutting more directly across the Arctic Ocean (with a brief period of ice-free conditions). Importantly, Russian domestic law does not define the NSR as a particular route. Russia's Federal Law on the Northern Sea Route¹⁷ employs the term “акватория” i.e., “*water area*” or “*waters of the NSR*” and states that the NSR:

“means a water area adjoining the northern coast of the Russian Federation, encompassing internal sea waters, territorial sea, contiguous zone and exclusive economic zone of the Russian Federation [...]”¹⁸

Thus, the NSR includes waters that come under various categories recognized by the UNCLOS. On a given voyage the route may include portions that are within Russia's EEZ as well as Russia's territorial sea and pass through internal waters such as the Vilkitsky Strait. In accordance with the UNCLOS, all foreign ships (including military ships) are entitled to free navigation in the EEZ and also enjoy the right of innocent passage through the territorial sea of the coastal state.¹⁹ However, in the case of the NSR, Russia effectively treats the NSR (including parts that are EEZ and territorial sea) as internal waters.

Hence, under Russia's domestic law, all ships (military, private, domestic or foreign,) may enter the NSR only with a permission of the NSR Administration – a Russian federal governmental institution.²⁰ When issuing permits, the NSR

---

¹⁶ See Armstrong T. *The northern sea route: Soviet exploitation of the north east passage* (No. 1). Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

¹⁷ The Federal Law on the Northern Sea Route (2012), *supra* 9.

¹⁸ *Ibid.* Art. 3.

¹⁹ UNCLOS Art.17-26. The right of innocent passage is recognized also in Russian domestic law, see Art. 12 of the Federal Law on Internal Maritime Waters, Territorial Sea and Contiguous Zone of the Russian Federation (1998) (Федеральный закон от 31 июля 1998 г. N 155-ФЗ “О внутренних морских водах, территориальном море и прилежащей зоне Российской Федерации”).

²⁰ Applications for entering Russia's waters must be made at least 15 working days before the voyage. The Ministry is obliged to take a decision on the matter within 10 working days and then post the decision on the NSR administration website; see Rules of Navigation in the Water Area of the Northern Sea Route, approved by the order of the Ministry of Transport of the Russian Federation, January 17, 2013, available at www.nsr.ru [last viewed May 24, 2018].

Administration checks a rather detailed list of requirements including Arctic seaworthiness of the ship, cargo and crew, insurance of liability, as well as the ship's compliance with environmental and safety standards.²¹ Although there are obvious reasons of safety, environmental protection and operational coordination that justify the NSR's permit system, it is also a stark limitation on the freedom of navigation and the right of innocent passage guaranteed by the UNCLOS. So, how does Russia justify its NSR regime in light of international law and the UNCLOS in particular?

In short, Russia's domestic law and legal scholars indicate three central arguments to substantiate Russia's sweeping claim to the Arctic waters: 1) the NSR historically has been used only by Russia and, as a result of acquiescence of other states, a regional customary limitation to the freedom of navigation and the right of innocent passage has emerged; 2) that the NSR passes through a number of straits, which are Russia's internal waters and under the UNCLOS Russia is entitled to require a prior permission for entry from any foreign ship; 3) Article 234 of the UNCLOS allows coastal states with ice covered seas to adopt and enforce non-discriminatory laws for protection of environment. Let us briefly examine each of these arguments in the context of Russia's historical practice.

2.1. History of Russia's sovereignty claims over the Arctic waters

Extensive Russian Arctic sovereignty claims have been known for over a century.²² Already in 1893 the Russian Empire proclaimed all bays and other indentations of its Arctic coast to be under Russian sovereignty, i.e., to be Russia's internal waters.²³ When Soviets came to power after the revolution of 1917, they made a further far-reaching sovereignty claim. In 1926, the USSR adopted a Decree, which stated:

“All lands and islands, both discovered and which may be discovered in the future, which do not comprise at the time of publication of the present decree the territory of any foreign state recognized by the Government of the USSR, located in the northern Arctic Ocean, north of the shores of the Union of Soviet Socialist Republics up to the North Pole [...] are proclaimed to be territory of the USSR.”²⁴

This 1926 Decree formed a basis for what became known as the “Russian Arctic sector theory”, of which subsequent Soviet doctrine developed two main strands. Some held to a narrow interpretation of the Decree, stating that only lands and

---

²¹ See Rules of Navigation in the Water Area of the Northern Sea Route, approved by the order of the Ministry of Transport of the Russian Federation, January 17, 2013, available at: www.nsr.ru [last viewed May 24, 2018].

²² See Timtchenko L. The Russian Arctic sectoral concept: past and present. *Arctic*. 1997, Vol. 50, No. 1, pp. 29–35.

²³ Вылегжанин А. Международно-правовые основы недропользования. Москва: МГИМО, 2007 с. 123.

²⁴ Постановление Президиума ЦИК СССР от 15 апреля 1926 г., “Об объявлении территорией Союза ССР земель и островов, расположенных в Северном Ледовитом океане”, available at: <http://docs.cntd.ru/document/901761796> [last viewed May 24, 2018].

islands are under USSR's full sovereignty, but not the seas.²⁵ Another strand, however, claimed that lands, islands *and seas* within the Arctic sector are USSR's territory, i.e., Arctic waters up to the North Pole are internal waters of the USSR.²⁶

From 1982, when the USSR signed the UNCLOS, the second strand of expansive interpretation gradually faded from the works of Russian scholars.²⁷ Importantly, the wider interpretation asserting complete Soviet sovereignty over waters and ice up to the North Pole finds no support in subsequent state practice – neither USSR's, nor that of other states.²⁸ Even at the height of the Cold War the USSR did not raise objections to foreign ships traversing the high seas in its “Arctic sector”, and ships and aircraft of other states freely made use of navigation and overflight rights in the high seas of the Arctic, certainly not regarding these as the territory of the USSR.²⁹

However, during the Cold War the USSR repeatedly made a point of denying innocent passage to US military ships through straits that separate continent from the USSR's Arctic islands (Novaya Zemlya, Severnaya Zemlya and others), requiring the US to ask for a prior permission to enter these straits. Thus, in 1964 the US navy ship USS *Burton Island* conducted an oceanographic survey of the East Siberian Sea. In response to this voyage, the USSR's Ministry of Foreign Affairs presented the US Embassy in Moscow the following *aide memoire*:

“[...] The Northern seaway route is situated near the Arctic coast of the USSR. This route, quite distant from international seaways, has been used and is used only by ships belonging to the Soviet Union [...] It should also be kept in mind that the northern seaway route at some points goes through Soviet territorial and internal waters. Specifically, this concerns all straits running west and east in the Karsky Sea. Inasmuch as they are overlapped two-fold by Soviet territorial waters, as well as by the Dmitry Laptev and Sannikov Straits, which unite the Laptev and Eastern Siberian Seas and belong historically to the Soviet Union. Not one of these stated straits, as is known, serves for international navigation. Thus over the waters of these straits the statute for the protection of the state borders of the USSR fully applies, in accordance with which foreign military ships will pass through territorial seas and enter internal waters of the USSR after advance permission of the Government of the USSR.”³⁰

In this *aide memoire*, the USSR does not specify, whether it regarded the respective straits as internal waters, since it applied the requirement of a prior permission to both territorial *and* internal waters. However, in the 1980s the USSR made it very clear that it regards its Arctic straits specifically as internal waters – in 1984 and 1985 it declared that straits between the continent and the USSR's Arctic

---

²⁵ See Kozhevnikov, 1964; Zhudro, 1964; Barabolya et al., 1966; Ignatenko and Ostapenko, 1978; Modzhoryan and Blatova, 1979; Tunkin, 1982.

²⁶ See Uustal A. T. *International Legal Regime of Internal Waters*. Tartu: Tartu University, 1958.

²⁷ See Timtchenko L. The Russian Arctic sectoral concept: past and present. *Arctic*, 1997, Vol. 50, No. 1, pp. 29–35.

²⁸ For detailed discussion of the USSR's sovereignty claims over the Arctic see Butler W. E. *Northeast Arctic Passage* (Vol. 1). Leiden: Brill, 1977, p. 77.

²⁹ Ibid.

³⁰ Roach J. A., Smith R. W. *Excessive maritime claims*. Leiden: Brill, 2012, p. 312.

islands (and the archipelagic waters between those islands) are internal waters of the USSR.³¹

The present day Russian Federation continued this trend, and in 2012 adopted the above mentioned Federal Law on the Northern Sea Route.³² This law does not include a straightforward sovereignty claim over Arctic waters, but rather takes a more refined approach. The central element of this law is the earlier noted concept of the “water area” of the NSR³³, which is defined as including Russia’s internal waters, territorial sea, contiguous zone and exclusive economic zone. The crux of the matter is that the regime that Russia applies to this “water area” is very similar to the regime applicable to internal waters. Most importantly, all ships need a prior permission from Russia to enter these waters – a requirement that contradicts the freedom of navigation (applicable to the EEZ) and the right of innocent passage (applicable to the territorial sea) provided in the UNCLOS.³⁴ Thus, at present, Russia effectively treats waters up to 200 nautical miles from its shores as internal waters, without explicitly saying so. However, technically speaking, Russia’s claim is functionally, rather than spatially excessive. In other words, Russia does not claim that the NSR’s waters are its internal waters, but functionally limits the navigation rights of other states in its territorial sea and the EEZ.

2.2. The NSR as Russia’s “national transport route”

The first legal argument for justifying Russia’s claim may be deduced from the text of the 2012 Law on the Northern Sea Route and from the above mentioned Russia’s historical practice. The 2012 Law regards the NSR as a “historically formed national transport route” of the Russian Federation.³⁵ This is not a concept that one finds in the UNCLOS. However, it does point to a rather famous precedent.

A somewhat similar ground for extending internal waters was employed by Norway before the International Court of Justice (ICJ) in the 1951 *Fisheries case (UK v. Norway)*³⁶. In that case, Norway argued that it may draw straight baselines along its geographically unique coast abundantly dotted with islands, islets, rocks and reefs, known as “*skjergaard*” or “rock rampart”. Norway accordingly measured its territorial waters from those straight baselines rather than from the furthest low-water line of the coast, as the customary law provided. Furthermore, Norway regarded as internal waters a coastal trade route, historically used only by Norway, known as *Indreleia*, which at times passed into what the UK claimed to be Norway’s territorial waters.

---

³¹ Decisions of the Council of Ministers of the USSR of February 7, 1984 and January 15, 1985 (Постановления Совета Министров СССР, 7 февраля 1984 г., 15 января 1985 г., “Перечень географических координат точек, определяющих положение исходных линий для отсчета ширины территориальных вод, экономической зоны и континентального шельфа СССР у материкового побережья и островов Северного Ледовитого океана, Балтийского и Черного морей.”).

³² The Federal Law on the Northern Sea Route (2012), *supra* 9.

³³ *Ibid.*, Art. 3.

³⁴ UNCLOS Art. 17–26.

³⁵ Article 2 of the Federal Law on the Northern Sea Route; see also Art. 14 of the Federal Law on Internal Maritime Waters, Territorial Sea and Contiguous Zone of the Russian Federation (1998).

³⁶ *Anglo-Norwegian Fisheries Case (United Kingdom v. Norway)* 1951 I.C.J. Rep. 116.

The ICJ agreed with Norway. The Court concluded, that since Norway had applied its system of delimitation consistently, uninterruptedly and without opposition from other states for nearly a century, the historical consolidation made this system enforceable as against all states. Therefore, the ICJ held that Norway was entitled to measure its territorial waters from straight baselines and, accordingly, regard the landward side from those baselines as internal waters. It also concluded that the *Indreleia*, which Norway had prepared by means of artificial aids to navigation along its coast, also was to be regarded as internal waters.

By labeling the NSR a “historically formed national transport route”, Russia seems to emphasize the very same considerations that played a central role in the 1951 *Fisheries case*. The NSR indeed historically has not been used by any other state apart from Russia (or with Russia’s permission). With the singular exception of the United States, no other state has expressed objections to Russia’s control over the NSR as being contrary to international law.³⁷ The NSR’s regime, to borrow an expression from the *Fisheries* judgment, seems to “reap the benefit of general toleration” and on the basis of “historical consolidation” may have become enforceable against other states.³⁸

There is, however, at least one notable difference from the *Fisheries case*. Russia’s “historical” practice of exclusively controlling the NSR arguably does not have a very long history. It is true that other states have never sailed the NSR without Russia’s permission. But it is also true that it is only the last few decades when trans-Arctic voyages became technically possible for ships other than icebreakers. Earlier other states simply had little interest in venturing into frozen seas of the Arctic. Therefore, one could argue that the period, in which the relevant state practice should be considered (of other states not objecting to Russia’s NSR regime), is the last 20–30 years, i.e., from the time when the Arctic ice cap receded far enough to allow maritime transport or even made it commercially viable. Likewise, one could argue that the relevant period, in which state practice should be considered, is only from 2012 when Russia announced its claim to the “water area” of the NSR. If any of these are taken as reference points, existence of a regional custom, allowing Russia to require its prior permission to enter Russia’s EEZ or territorial waters, seems less convincing.

2.3. The NSR’s straits as internal waters

The second argument that Russia employs to justify the NSR regime concerns geographical straits between the continent and Russia’s Arctic islands. The straits of Kara Gate, Vilkitsky, Dmitry Laptev and others were claimed as internal waters

---

³⁷ *Limits in the Seas, N.112, United States Responses to Excessive National maritime Claims*. (1992). US Department of State, 71–73; see also Byers M. *International law and the Arctic*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 144.

³⁸ *Anglo-Norwegian Fisheries Case (United Kingdom v. Norway)* 1951 I.C.J. Rep. 138.

by the USSR³⁹ in 1984 and 1985 and presently Russia sustains that claim⁴⁰. Some of the straits are indeed likely to be on the landward side of straight baselines permissible under Article 7 of the UNCLOS.⁴¹ Yet, Russia claims its Arctic straits not so much on the basis of Article 7 (that baselines do not depart to any appreciable extent from the general direction of the coast) but rather on the basis that these straits historically belong to Russia.⁴² Given the absence of objections from other states (with the singular exception of the US), Russia's argument seems well founded.⁴³

However, even if one agrees with Russia that its Arctic straits are Russia's internal waters, it is less evident how that implies that the whole of the NSR may be treated as internal waters. In response to such critique, Russian scholars reply that the NSR is an "undividable unitary route"⁴⁴. Though parts of it may pass through territorial sea or the high seas, so the argument goes, one cannot enter the NSR without passing through one of Russia's straits.⁴⁵ Although factually true for most of the year (at least until the Arctic ice cap melts far enough, so that ships could pass north of Russia's Arctic islands), it does little to obliterate the legal right of other states to enjoy freedom of navigation in the high seas. If, for instance, a ship would sail north of the Novaya Zemlya, it would enter the NSR waters without passing through the Kara Strait (i.e., without entering internal waters) and therefore under the UNCLOS Russia would have no right to require an entry permit. However, regardless of whether Russia's argument is convincing or not, near unanimous acquiescence of international community seems to gradually legitimize Russia's actual control over the NSR.

---

³⁹ Decisions of the Council of Ministers of the USSR of February 7, 1984 and January 15, 1985 (Постановления Совета Министров СССР, 7 февраля 1984 г., 15 января 1985 г., "Перечень географических координат точек, определяющих положение исходных линий для отсчета ширины территориальных вод, экономической зоны и континентального шельфа СССР у материкового побережья и островов Северного Ледовитого океана, Балтийского и Черного морей."). See also Scovazzi T. *New Developments Concerning Soviet Straight Baselines*. *Int'l J. Estuarine & Coastal L.*, 1988, 3, p. 37.

⁴⁰ The Federal Law on Internal Maritime Waters, Territorial Sea and Contiguous Zone of the Russian Federation (1998) (Федеральный закон от 31 июля 1998 г. N 155-ФЗ "О внутренних морских водах, территориальном море и прилегающей зоне Российской Федерации").

⁴¹ However, Article 8 of the UNCLOS particularly stipulates that: "Where the establishment of a straight baseline in accordance with the method set forth in article 7 has the effect of enclosing as internal waters areas which had not previously been considered as such, a right of innocent passage as provided in this Convention shall exist in those waters." See also Permanent Court of Arbitration, *Arbitration Between the Republic of Croatia and the Republic of Slovenia*, PCA No. 2012-04, Final Award, June 29, 2017, available at: <https://pca-cpa.org> [last viewed May 24, 2018].

⁴² Roach J. A., Smith R. W. *Excessive maritime claims*. Leiden: Brill, 2012, p. 312. See also the Federal Law on Internal Maritime Waters, Territorial Sea and Contiguous Zone of the Russian Federation (1998) (Федеральный закон от 31 июля 1998 г. N 155-ФЗ "О внутренних морских водах, территориальном море и прилегающей зоне Российской Федерации").

⁴³ Michael Byers concludes that the major Arctic straits "are almost certainly Russian internal waters, given the absence of any nonconsensual transits by foreign surface vessels and the fact that only one country has expressly opposed the Russian position." see Byers M. *International law and the Arctic* (Vol. 103). Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 148; also Brubaker D. *The Russian Arctic Straits*. Leiden: Brill, 2005.

⁴⁴ Гаврилов В. В. *Правовой статус Северного морского пути Российской Федерации*, Журнал российского права, № 2 – 2015, 147.

⁴⁵ Nossova I. *Russia's international legal claims in its adjacent seas: the realm of sea as extension of Sovereignty*. Tartu: University of Tartu, 2013, p. 149.

2.4. Russia's right to protect the Arctic environment beyond its territory

The third argument that is employed by Russia to justify limitations on the freedom of navigation of other states in the NSR is based on Article 234 of the UNCLOS. This Article is often referred to as the "Arctic exception"⁴⁶. It provides a unique right to coastal states to unilaterally adopt and enforce laws for environmental protection of ice covered areas in their EEZ.⁴⁷ Unlike other coastal state rights under the UNCLOS, Article 234 measures need not follow a generally accepted international standard or obtain a prior International Maritime Organization's (IMO) approval⁴⁸, i.e., coastal states enjoy fully unilateral prescriptive jurisdiction. Article 234 provides that:

"Coastal States have the right to adopt and enforce non-discriminatory laws and regulations for the prevention, reduction and control of marine pollution from vessels in ice-covered areas within the limits of the exclusive economic zone, where particularly severe climatic conditions and the presence of ice covering such areas for most of the year create obstructions or exceptional hazards to navigation, and pollution of the marine environment could cause major harm to or irreversible disturbance of the ecological balance. Such laws and regulations shall have due regard to navigation and the protection and preservation of the marine environment based on the best available scientific evidence."

The scope of this provision is somewhat ambiguous.⁴⁹ Obviously, it entitles Arctic coastal states, including Russia, to legislate with a purpose of protecting Arctic environment.⁵⁰ Likewise, the rationale underlying the Article is persuasive, given that it is primarily coastal states that have to deal with pollution if any Arctic accidents occur.⁵¹ However, the question is, how far can this legislation go? What if such legislation conflicts with the UNCLOS rights of other states? For instance, does Article 234 entitle coastal states also to limit such core UNCLOS rights as the right of innocent passage? One may reasonably suggest that any limitations on treaty based rights must be expressed in the treaty itself or any subsequent treaty

---

⁴⁶ McRae D. M., Goundrey D. J. Environmental jurisdiction in arctic waters: The extent of article 234. *U. Brit. Colum. L. Rev.*, 1982, 16, p. 197.

⁴⁷ Bonne L. *International regulation of Polar Shipping*. In: Molenaar E. J., Elferink A. G., Rothwell D. R. (eds.). *The law of the sea and the polar regions: interactions between global and regional regimes*. Leiden: Nijhoff, 2013, p. 195.

⁴⁸ See Molenaar E. J. Options for Regional Regulation of Merchant Shipping Outside IMO, with Particular Reference to the Arctic Region. *Ocean Development & International Law*, 2014, 45(3), pp. 272–298.

⁴⁹ See Williams L. C. An Ocean between Us: The Implications of Inconsistencies between the Navigational Laws of Coastal Arctic Council Nations and the United Nations Convention on the Law of the Sea for Arctic Navigation. *Vand. L. Rev.*, 2017, 70, p. 379. Article 234 does not specify whether it applies also to military ships; whether Article 234 powers are more extensive than those that coastal states normally enjoy in their territorial sea; and what is the exact meaning of "presence of ice covering [...] most of the year", given the rapidly receding Arctic ice cap.

⁵⁰ Presently both Russia and Canada have adopted legislation on the basis of Article 234 of the UNCLOS. Canada pioneered regulation on ice covered waters outside its territory already in 1970 by adopting Arctic Waters Pollution Prevention Act (R.S.C., 1985, c. A-12).

⁵¹ Arctic Council, 2013 Agreement on Cooperation on Marine Oil Pollution Preparedness and Response in the Arctic; Arctic Council, 2011 Agreement on Cooperation on Aeronautical and Maritime Search and Rescue in the Arctic, available at: arctic-council.org [last viewed May 24, 2018].

or custom. Whether Article 234 in itself constitutes such a limitation is doubtful, particularly since it concludes with a statement that “such laws and regulations shall have due regard to navigation”. Given these uncertainties, it is the subsequent practice of states that will determine the eventual interpretation of Article 234.⁵²

3. Conclusions

Russia's latest move of limiting navigation rights of other states in the whole of its Arctic territorial sea and the EEZ in many respects is a continuation of Russia's historically assertive Arctic agenda. However, it seems fair to suggest that Russia's policy is not exclusively due to expansionist mindset. As a state with the largest Arctic coastline, Russia is likely to bear the brunt of ecological damage if and when an accident on the NSR occurs. Hence, besides geopolitical ambitions, Russia may be genuinely interested in enforcement of environmental standards for Arctic navigation and much of its NSR regime is indeed dedicated to strict implementation of environmental and safety rules.

With regard to specific legal arguments that justify the NSR regime several conclusions seem pertinent. First of all, being a party to the UNCLOS, Russia generally tries to adhere to legal concepts recognized by the international law of the sea. However, Russia also tries to make the most out of ambiguity of the UNCLOS provisions, arguably at times going beyond what the current law of the sea allows. For instance, under Article 234 of the UNCLOS Russia indeed is allowed to unilaterally adopt laws for environmental protection of the ice covered areas in its EEZ. However, it is questionable, whether this right entitles Russia to require all ships to obtain its permission before navigating the NSR.

Secondly, each of the three principal arguments that justify the NSR regime, when considered separately in their own right, are in some measure susceptible to criticism. Thus, Russia's NSR legislation and its toleration by most other states is arguably too recent to constitute a specific regional customary rule. Likewise, the fact that entry points to the NSR, i.e., Russia's Arctic straits, are generally recognized as Russia's internal waters, does not mean that Russia may treat the whole of its EEZ as its internal waters – ships can, in principle, enter the NSR without passing through Russia's straits. Also, as already mentioned, it is questionable whether Article 234 of the UNCLOS may be interpreted as allowing a permit system, such as that established by Russia. However, the real strength of Russia's position is not so much in how well founded are its arguments, but rather in general toleration of the NSR regime from other states. As Russia continues to exercise effective control over the NSR, the absence of objections steadily strengthens also the validity of its legal arguments.

---

⁵² It has been suggested that with the entry into force of the Polar Code (International Code for Ships Operating in Polar Waters) on 1 January 2017 coastal states may no longer adopt measures under Article 234 of the UNCLOS that exceed the measures introduced by the Polar Code, see Fauchald O. K. Regulatory frameworks for maritime transport in the Arctic: Will a polar code contribute to resolve conflicting interests. *Marine transport in the high north*, 2011, pp. 7-91; McDorman T. L. A Note on the Potential Conflicting Treaty Rights and Obligations between the IMO's Polar Code and Article 234 of the Law of the Sea Convention. *International Law and Politics of the Arctic Ocean: Essays in Honor of Donat Pharand*, Leiden: Nijhoff, 2015, pp. 141-159.

Finally, in interpreting the applicable rules much depends on what legal interests one sees as predominant. From an environmentalist perspective, the NSR regime is likely to be perceived as a welcome development.⁵³ Although the Polar Code from January 2017 establishes international environmental and safety standards for Arctic navigation, the effectiveness of its enforcement remains an open question.⁵⁴ Protecting environmental commons, including the Arctic high seas beyond national jurisdiction, is a formidable task and the experience so far does not seem to be encouraging, but rather substantiates the thesis of the tragedy of the commons. Therefore, the validity of assertive coastal state laws such as those adopted by Russia and Canada (though questionable from the perspective of the freedom of navigation), are likely to find support in the overall rationale of environmental provisions of the UNCLOS and the Polar Code. Thus, at least from an environmentalist perspective, Russia's NSR regime may be seen as a necessary enforcement mechanism to the substantive rules of the Polar Code.

---

⁵³ The *Arctic Sunrise Arbitration (Netherlands v. Russia)*, which dealt with the arrest of the Dutch flagged Greenpeace ship *Arctic Sunrise* and its crew in Russia's EEZ in 2013, adds a reservation to the above statement, as it demonstrates that Russia may be willing to use its national law to limit the UNCLOS rights of other states also to the detriment of environmental causes; see Permanent Court of Arbitration, *Arctic Sunrise Arbitration (Netherlands v. Russia)* PCA No.2014-02, Award on Merits, August 14, 2015 and Award on Compensation, July 10, 2017, available at: <https://pca-cpa.org> [last viewed May 24, 2018].

⁵⁴ Wanerman R. O. Freezing out noncompliant ships: why the Arctic Council must enforce the Polar Code. *Case W. Res. J. Int'l L.*, 2015, 47, 429.

SEKCIJA

**“MŪSDIENU KRIMINĀLTIESĪBU UN
KRIMINĀLPROCESA ATTĪSTĪBAS
GALVENĀS TENDENCES.**

**KRIMINĀLTIESĪBU AKTUĀLĀS ATTĪSTĪBAS
TENDENCES UN PROBLĒMAS”**

NOLŪKA (MĒRĶA) SAISTĪBA AR VAINU KRIMINĀLTIESĪBĀS

CONNECTION BETWEEN PURPOSE (AIM) AND GUILT IN CRIMINAL LAW

Uldis Krastiņš, *Dr. habil. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Krimināltiesisko zinātņu katedras profesors

Summary

The article provides an analysis of understanding of two identical terms in criminal law theory – “purpose” and “aim” of a criminal offence – in connection with guilt in a criminal offence.

Since the abovementioned terms both in the Criminal Law and in criminal law theory signify the same expression of person’s mental activity, the article provides substantiations to the idea of using only one of them – “purpose” – in criminal law, since it has only one meaning – a person’s mental activity as an impulsive force to the further unlawful actions, whereas with an “aim” of a criminal offence the result of the unlawful action – the actual commitment of the aforethought criminal offence – might be understood, as well.

Atslēgvārdi: noziedzīga nodarījuma sastāvs, vaina, nolūks, mērķis, noziedzīga nodarījuma kvalifikācija

Keywords: constituent elements of a criminal offence, guilt, purpose, aim, qualification of a criminal offence

Cilvēka psihiskās darbības procesa apzīmēšanai līdz bridim, kad tiek aktivizēta viņa griba un tā rod reālu izpausmi ārējā pasaulē darbības vai bezdarbības veidā, krimināltiesībās tiek izmantoti jēdzieni motīvs, nolūks, mērķis, emocijas, kas noziedzīgā nodarījumā tiek klasificētas kā subjektīvās puses papildpazīmes, kurām ir juridiska nozīme nodarījuma kvalifikācijā, ja tās iekļautas konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju skaitā.

Motīva un mērķa jēdzienu noskaidrošanai krimināltiesībās ir svarīga teorētiska un praktiska nozīme, jo tie abi kopā veido noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas psihiskās darbības kodolu, uz kura lielā mērā balstās personas vaina veiktajā noziedzīgajā nodarījumā.

Krimināltiesību attieksme pret motīvu vai mērķi vienīgi kā personas psihiskās darbības produktu ir viendabīga, ja tie nav saistīti ar personas konkrētas darbības vai bezdarbības prettiesisku izpausmi ārējā pasaulē. Tikai tad, ja motīvs un mērķis tiek iekļauti konkrēta noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses pazīmju skaitā kopā ar personas prettiesisko darbību vai bezdarbību, tie iegūst krimināltiesisku nozīmi.

Motīvs un mērķis krimināltiesībās tiek saistīts ar personas konkrēto rīcību (darbību vai bezdarbību), lai to norobežotu no līdzīgiem tiesbipārkāpumiem vai

arī lai pastiprinātu kriminālatbildību, iekļaujot vienu vai otru konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāvā kā kvalificējošu pazīmi.

Šajā rakstā tieši noziedzīga nodarījuma mērķis tiks analizēts kā krimināltiesisks jēdziens, kā arī izteikts viedoklis par nolūka saturu noziedzīgos nodarījumos, cenšoties tos savstarpēji norobežot atkarībā no tā, kādā kontekstā tie tiek lietoti.

Krimināltiesību mācību literatūrā atrodam skaidrojumu, ka motīvs ir cilvēka iekšējais pamudinājums, dziņa, tieksme, kas virza vainīgā gribu uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Mērķis (nolūks) ir iecerētais rezultāts, ko persona, izdarot noziedzīgu nodarījumu, vēlas sasniegt.¹

Noliekot vārdam “mērķis” blakus vārdu “nolūks”, varam pieņemt, ka krimināltiesību teorijā abi šie cilvēka psihiskās darbības apzīmējumi tiek izmantoti identisku psihiskās darbības procesu satura atklāšanai.

Tādi šo vārdu izpratnei Krimināllikumā (turpmāk – arī KL) varam atrast arī normatīvu lietojumu. Piemēram, atbilstoši Krimināllikuma 80.¹ panta nosaukumam tajā ir paredzēta atbildība par apvienošanos organizētā grupā **ar mērķi** veikt pret Latvijas Republiku vērstu darbību. Šī panta dispozīcija sākas ar šādu tekstu: “Par vairāk nekā divu personu apvienošanos organizētā grupā **nolūkā** vērsties pret Latvijas Republikas valstisko neatkarību, suverenitāti [...]”.²

Jāatzīst gan, ka noziedzīga nodarījuma normatīvajā regulējumā ir tikai atsevišķi gadījumi, kad kādas normas aprakstā jēdzieni mērķis un nolūks tiek lietoti ar vienādu nozīmi, tāpēc neatrisina to izmantošanu krimināltiesībās ne semantiski, ne sistēmiski.

Latviešu valodas vārdnīcā ir skaidrots, ka mērķis ir tas, ko cenšas sasniegt, panākt, piemēram, izvirzīt konkrētu mērķi.³ Par nolūku teikts, ka tas ir apzināts (rīcības) mērķis, nodoms, piemēram, bez jebkāda nolūka, rīcības nolūks.⁴

Pēc autora domām, iepriekšminētie skaidrojumi nedod nepārprotamus kritērijus jēdzienu “mērķis” un “nolūks” norobežošanai, jo abos jēdzienos ir runa par rīcības mērķi. Tajā pašā laikā “nolūka” skaidrojumā tiek pieminēts nodoms, kas kaut kādā mērā liecina par to, ka jēdziens “nolūks”, kaut arī juridiski neprecīzi, tomēr tiek saistīts ar cilvēka psihisko darbību attiecībā pret ārējo realitāti.

Tātad atbilstoši pašreizējai krimināltiesību nostādnei mērķis noziedzīgā nodarījumā ir iecerētais rezultāts, ko noziedzīgu nodarījumu izdarījusi persona vēlas sasniegt.

Ja paskatāmies uz jēdzienu “mērķis” un “nolūks” izpratni vēsturiskā aspektā, jāsecina, ka identiskā nozīmē šie jēdzieni krimināltiesību teorijā ir ienākuši kā padomju krimināltiesību produkts. 1965. gada Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentārā tāda nostādne tik noteikti vēl neparādās. Komentējot šī likuma 8. pantu (nozieguma izdarīšana ar nodomu (tiši)), 7. punktā ir ierakstīts: “Ja likumā kā nepieciešamā nozieguma sastāva pazīme paredzēts noteikts darbības nolūks vai mērķis, tāds noziegums var būt izdarīts tikai ar tiešu nodomu.”⁵

Turpretī Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāru 1982. gada izdevumā, komentējot šī likuma 8. pantu, jau pateikts: “Nozieguma izdarīšanas nolūks vai

¹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. *Krimināltiesības. Vispārīgā daļa*. Trešais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 175. lpp.

² *Krimināllikums. Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017.

³ *Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga: Avots, 1987, 475. lpp.

⁴ Turpat. 528. lpp.

⁵ *Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri*. Rīga: Liesma, 1965, 23. lpp.

mērķis ir personas apziņā konkretizēts rezultāts, ko viņa cenšas sasniegt, izdarot noziegumu. Nozieguma izdarīšanas **mērķis (nolūks)** ir obligāts nozieguma sastāva elements, tikai ja tas tieši norādīts KK Sevišķās daļas panta dispozīcijā. [...] tāds noziegums var būt izdarīts tikai ar tiešu nodomu [...].⁶

No iepriekš teiktā skaidrs, ka mērķis un nolūks apzīmē noziegumu izdarījušās personas psihiskās darbības identisku saturu. Acīmredzot tieši padomju krimināltiesību ietekmē Latvijas krimināltiesībās ir izveidojies abu šo vārdu kā identisku jēdzienu savienojums, jo Krievijas juridiskajā literatūrā noziegumu izdarījušās personas psihiskā darbība tiek apzīmēta ar vārdiem “мотив” (motīvs) un “цель” (mērķis), neizdalot jēdzienu nolūks.⁷

Pirms Otrā pasaules kara neatkarīgās Latvijas redzamākais krimināltiesību profesors P. Mincis 1934. gadā izdotajā mācību grāmatā, analizējot nodomu kā vainas formu, piemin jēdzienu “nolūks”, jo Latvijas 1933. gada Sodū likuma dažās normās tas ir iekļauts, piemēram, 546. panta pirmajā daļā: “Kas slepeni vai atklāti paņēmis svešu kustamu mantu ar nolūku paturēt to nelikumīgi savā vai citas personas labā, par šo zādzību sodāms:[...].”⁸

Profesors P. Mincis šajā sakarā ir teicis, ka “[...] speciāla noziedzīga “nolūka” pieminējums likumā katrā ziņā predistenē konkrētas uzvešanās nodomātību (tīšību), jo šīs uzvešanās vērsšana uz zināmu noziedzīgu mērķi sastāda, saskaņā ar augstāk izteikto [iepriekš P. Mincis runā par tieša nodoma saturu – *aut. piezīme*], kvalificētu nodoma veidu. Tā arī ir specifiska t. s. *dolus directus* [tieša nodoma – *aut. piezīme*] īpatnība”.⁹

No profesora P. Minca iepriekš teiktā nepārprotami redzams, ka viņš nozieguma nolūku kā noziegumu izdarījušās personas psihisko darbību pirms tā veikšanas nodala no viņas faktiskās darbības kā nozieguma rezultāta, kas apzīmēts kā mērķis. Tātad viņa izpratnē nozieguma nolūks nav identificējams ar nozieguma mērķi kā noziedzīgās darbības rezultātu.

Autors uzskata, ka P. Minca atziņas ir jāņem vērā, veidojot mūsdienu izpratni par noziedzīga nodarījuma nolūka un mērķa iespējamo atšķirīgo nozīmi saistībā ar tiešu nodomu noziedzīgā nodarījumā.

Vēlme sasniegt kaitīgo rezultātu kā vainīgā psihiskās darbības izpaušme (intelektuālās puses gribas moments) liecina par to, ka nodarījums (darbība vai bezdarbība) tiek izdarīts ar tiešu nodomu (KL 9. panta otrā daļa), jo nav iedomājams, ka, to nevēloties, varētu sasniegt gribēto rezultātu. Ja ar mērķi saprotam noziedzīgās darbības vai bezdarbības rezultātu (visu konkrētā noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmju kopumu), tad tāda mērķa izpratne attiecas uz noziedzīga nodarījuma sastāva objektīvo pusi, t. i., darbību vai bezdarbību, kas veido konkrētu pabeigtu noziedzīgu nodarījumu.

Tādā izpratnē mērķis ir formāla sastāva noziedzīga nodarījuma objektīvās puses pazīme neatkarīgi no tā, vai tas konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju skaitā ir minēts vai nav minēts. Teiktais attiecas arī uz materiāla sastāva

⁶ *Latvijas PSR Kriminālkodeksa komentāri*. J. Dzeņiša un A. Niedres vispārīgā redakcijā. Rīga: Avots, 1982, 48. lpp.

⁷ *Субъективная сторона преступления и ее основание*. Воронеж: Изд. Воронежского университета, 1974, с. 178–186; *Курс уголовного права. Общая часть*. Том 1: Учение о преступлении. Под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой. – Москва: Изд. Зерцало, 1999, с. 341–347.

⁸ *Sodu likums (1936. g. izd.) ar komentāriem*. Sastādījuši: P. Mincis un J. Lauva. Rīga: Valsts tipogrāfijas izdevums, 1936, 279. lpp.

⁹ Mincis P. *Krimināltiesību kurss. Vispārīgā daļa*. Otrs, papild. izd. Rīga: Autora izdevums, 1934, 97. lpp.

noziedzīgiem nodarījumiem, ja personas psihiskā attieksme pret kaitīgajām sekām ir izpaudusies kā vēlēšanās.

Ja tā, tad ar mērķi noziedzīgā nodarījumā saprotam vainīgumu kā noziedzīga nodarījuma subjektīvo un objektīvo pazīmju kopumu konkrētajā nodarījumā (mērķis kā rezultāts), un tātad nav runa par vainu, bet gan par konkrēta noziedzīga nodarījuma izpausmi reālajā pasaulē.

Nolūks un noziedzīga nodarījuma kaitīgās sekas ir atšķirīgi faktori. Nolūks kā personas psihiskās darbības produkts ir viņas ideāls priekšstats par to, ko tā vēlas sasniegt, un tas ne vienmēr sakrīt ar rezultātu (mērķi), ko persona ir sasniegusi, veicot noziedzīgu nodarījumu.

Tādā nozīmē noziedzīga nodarījuma mērķa izpratne nav identiska ar vainīgā psihisko darbību, kas virza personas gribu uz noziedzīga nodarījuma veikšanu, ja runājam par personas nolūku noziedzīgā nodarījumā.

Krimināllikuma 162.¹ panta pirmajā daļā noteikta atbildība par “sešpadsmit gadu vecumu nesasniegušas personas pamudināšanu iesaistīties seksuālās darbībās vai šādas personas pamudināšanu tikties ar mērķi izdarīt seksuālas darbības vai stāties dzimumattiecībās, izmantojot informācijas vai komunikācijas tehnoloģijas vai citu saziņas veidu [..]”.

Skaidrs, ka Krimināllikuma 162.¹ pantā ir runa par personas psihiskās darbības apzīmējumu, lai panāktu vēlamo rezultātu. Tātad vārds “mērķis” ticis lietots vainīgā nolūka izteikšanai, jo šis noziedzīgais nodarījums jau ir pabeigts ar attiecīgā pamudinājuma izteikšanu, nekāds pamudinājuma rezultāts vai kādas kaitīgās sekas šī noziedzīgā nodarījuma sastāva objektīvās puses pazīmju skaitā nav iekļautas (formāla sastāva noziedzīgs nodarījums). Tātad varam teikt, ka iepriekšminētajā gadījumā tāpat kā piemērā ar Krimināllikuma 80.¹ panta dispozīciju ir runa par mērķi un nolūku kā par identiskiem krimināltiesību jēdzieniem (identitāte – pilnīga atbilstība, pilnīgs līdzīgums, pilnīga vienādība, tāpatība).¹⁰

Izvērtējot iepriekšminētos apsvērumus, rodas loģisks jautājums – ja nolūks un mērķis krimināltiesībās tiek atzīti par identiskiem jēdzieniem, kuri izsaka noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas psihisko darbību, kas virza viņas gribu uz noziedzīga nodarījuma veikšanu, tad kāda ir vajadzība krimināltiesībās vienas un tās pašas personas psihiskās darbības apzīmēšanai izmantot divus pēc savas nozīmes vienādus jēdzienus? Tāpēc, lai novērstu jēdziena “mērķis” dažādu izpratni, veidojot Krimināllikuma Sevišķās daļas pantu un to daļu (punktu) dispozīcijas, būtu jāizvairās no vārda “mērķis” kā personas psihiskās darbības apzīmējuma iekļaušanas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju skaitā. Savukārt krimināltiesību teorētiskajās nostādnēs un komentāru literatūrā nevajadzētu vienas un tās pašas personas psihiskās darbības apzīmēšanai lietot atšķirīgus jēdzienus.

Turpmāk par noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses pazīmi – nolūku, kura esība konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmju skaitā liecina par nodarījumu izdarījušās personas tiešu nodomu. Nolūks liecina par vēlmi izdarīt prettiesisku darbību vai pieļaut bezdarbību, tāpēc nolūks kā personas psihiska darbība nav iespējams noziedzīgos nodarījumos, kuros vaina izpaužas neuzmanības formā vai netieša nodoma veidā.

Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse ir noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas (nodarījuma subjekta) psihiskā darbība, kas tieši saistīta ar viņas reāli izdarīto (nodarījuma objektīvajām pazīmēm), un tā apvieno vienotā veselā personas

¹⁰ *Svešvārdu vārdnīca*. Rīga: Jumava, 1999, 294. lpp.

psihiskās darbības intelektuālos un gribas procesus virzībā uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu.

Nolūks kā noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses papildpazīme (pamatpazīme katrā noziedzīgā nodarījumā ir vaina) tiek iekļauts daudzu Krimināllikuma Sevišķajā daļā paredzētu noziedzīgu nodarījumu obligāto pazīmju skaitā, piemēram, atbildība par spiegošanu, kas izpaužas neizpaužamu ziņu nelikumīgā vākšanā nolūkā tās nodot ārvalstij vai ārvalsts organizācijai (KL 85. panta pirmā daļa), par tādas personas izmantošanu iedzīvošanās nolūkā, kura nodarbojas ar prostitūciju (KL 165. panta pirmā daļa), par viltotu Latvijas Republikā apgrozībā esošu vai apgrozībai paredzētu naudas zīmju, monētu, valsts finanšu instrumentu vai ārvalstu valūtas pārvadāšanu, pārsūtīšanu vai glabāšanu nolūkā to izplatīt (KL 192. panta pirmā daļa), par mantas vai maksāšanas līdzekļu atsavināšanu, bojāšanu, iznīcināšanu, izšķiešanu, noslēpšanu vai citādu nobēdzināšanu nolūkā izvairīties no parāda maksāšanas vai citādu saistību pildīšanas (KL 220. pants) u. c.

Krimināllikuma 8. panta (vainas formas) otrā daļa paredz stingras prasības, kas jāievēro, nosakot vainas formu noziedzīgā nodarījumā: “Nosakot noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas vainas formu, jākonstatē šīs personas psihiskā attieksme pret noziedzīga nodarījuma objektīvajām pazīmēm.” Ievērojot to, ka nolūks kā personas psihiska darbība visciešākajā veidā ir saistīta ar viņas izdarīto prettiesisko darbību vai pieļauto bezdarbību, iepriekš teiktais attiecas arī uz nolūku, jo nolūks ir tas psihiskais dzinējs, kas radījis vēlmi (gribu) veikt prettiesisko darbību vai to pieļaut.

Tātad noziedzīga nodarījuma nolūks, ja tas ir paredzēts Krimināllikuma Sevišķās daļas panta vai panta daļas (punkta) dispozīcijā kā konkrētā noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses obligāta pazīme, t. i., šī nolūka saistība ar noziedzīgo nodarījumu – darbību vai bezdarbību, ir jāpierāda, lai būtu pamats personu saukt pie kriminālatbildības (KL 1. panta pirmā daļa).

Apsūdzētā skaidrojums ne vienmēr palīdz atklāt viņa darbības vai bezdarbības patieso nolūku. Subjektīvu vai citu apsvērumu dēļ persona var būt ieinteresēta to neatklāt, piemēram, rīcības patiesais nolūks tiek slēpts, lai izvairītos no kriminālatbildības vai samazinātu atbildību.

Nolūks ir personas psihiskās darbības produkts, un, iekams nolūks nav saistīts ar veikto prettiesisko darbību vai pieļauto bezdarbību, tas nav krimināli sodāms. Nolūks krimināltiesisko nozīmi iegūst tikai tad, ja tas, gribas virzīts, rod savu izpaušmi reālajā pasaulē darbības vai bezdarbības veidā.

Tāpēc noziedzīga nodarījuma faktisko apstākļu vispusīgai noskaidrošanai pirmstiesas procesā vai tiesā bieži vien ir izšķiroša nozīme noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas patiesā nolūka noskaidrošanā, jo nodarījuma faktisko apstākļu kopums, objektīvi tos novērtējot, var liecināt par personas psihiskās darbības saturu un virzību, tostarp nolūku, veicot nodomāto noziedzīgo nodarījumu.

Tādas nostādnes pamatā ir objektīva (pastāvoša) atgriezeniskā saikne starp noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas psihisko darbību, šajā gadījumā nolūku, un tā faktisko izpildi realitātē, kas izpaužas vēlāmās prettiesiskās darbības izdarīšanā vai tiesiskās darbības neizdarīšanā.¹¹

¹¹ Šādu objektīvās un subjektīvās saiknes nozīmi nolūka noskaidrošanā noziedzīgā nodarījumā vairāk esmu analizējis rakstā “Novitātes Krimināllikuma 195. un 314. panta regulējumā”. *Jurista Vārds*, Nr. 49, 2017, 28. nov.

Kopsavilkums

1. Latvijas krimināltiesību teorijā jēdzieni “mērķis” un “nolūks” tiek apvienoti vienotā jēdzienā, formulējot mērķi (nolūku) kā iecerēto rezultātu, ko persona, izdarot noziedzīgu nodarījumu, vēlas sasniegt.
2. Tāda teorētiskā nostādne liek domāt, kā mērķis un nolūks kā identiski apzīmējumi norāda uz personas vienu un to pašu motivētu psihiskās darbības procesu, kas virza viņas gribu uz noziedzīgā rezultāta sasniegšanu.
3. Taču, izvērtējot mērķa vai nolūka neviennozīmīgo izmantojumu noziedzīgu nodarījumu normatīvajā regulējumā, kā arī no valodnieciskā viedokļa, jāatzīst, ka noziedzīga nodarījuma mērķa un nolūka kā personas psihiskās darbības apzīmējuma identificēšana krimināltiesībās rada gan semantiskas, gan sistēmis- kas neskaidrības.
4. Tā kā gan motivs, gan mērķis ir iekļauti daudzu konkrētu noziedzīga nodarīju- ma subjektīvās puses pazīmju skaitā kopā ar personas prettiesisko darbību vai bezdarbību, tad vārda “mērķis” jēga un nozīme iegūst īpašu krimināltiesisku nozīmi.
5. Vārdam “mērķis” krimināltiesībās tiek piešķirta divējāda nozīme. Tas var ap- zīmēt gan noziedzīgo nodarījumu veikušās personas vēlamu reāli sasniegto rezultātu (noziedzīga nodarījuma sastāva realizāciju kā rezultātu), gan personas psihisko darbību, izvirzot motivētu mērķi turpmākajai gribas vadītai noziedzī- gajai rīcībai.
6. Ja nolūks un mērķis krimināltiesībās tiek atzīti par identiskiem jēdzieniem, kas izsaka noziedzīgu nodarījumu izdarījušās personas psihisko darbību, kas virza viņas gribu uz noziedzīga nodarījuma veikšanu, tad vienas un tās pašas per- sonas psihiskās darbības apzīmēšanai izmantot divus identiskus jēdzienus nav nekādas vajadzības.
7. Tā kā jēdziens “nolūks” nešaubīgi vienmēr ir apzīmējis tikai personas psihisko darbību virzībā uz noziedzīgā mērķa (rezultāta) sasniegšanu, tad krimināltiesī- bās būtu jāatsakās no personas vienas un tās pašas psihiskās darbības apzīmē- šanas ar diviem jēdzieniem – “mērķis” un “nolūks”.
8. Tā kā nolūks kā personas psihiskās darbības produkts ir noziedzīga nodarīju- ma subjektīvās puses pazīme, kura esība konkrēta noziedzīga nodarījuma sa- stāva pazīmju skaitā liecina par nodarījumu veikušās personas tiešu nodomu, tad tādā nozīmē nolūks kā jēdziens ir jālieto krimināltiesībās.

CITU INTEREŠU APDRAUDĒJUMS KĀ BŪTISKA KAITĒJUMA ELEMENTS

THREAT OF OTHER INTERESTS AS THE ELEMENT OF ESSENTIAL HARM

Diāna Hamkova, *Dr. iur.*

LU Juridiskās fakultātes

Krimināltiesisko zinātņu katedras docente

Summary

The article is devoted to one of the elements of essential harm – threat of other interests. Looking at the problematic aspects in understanding of the essential harm, the attention is focussed on the wording of legal norm because of its special meaning in defining interests to which essential harm can be caused. By analyzing court practice and theory, the author has offered the requirements that should be taken into account in order to define threat of other interests: 1) causing material damages cannot be causing of essential harm to personal interests at the same time, 2) it is not allowed to arbitrarily expand the limits of objective side of *corpus delicti*, 3) threat of “other interests” cannot coincide with the interest for protecting of which the specific norm of the Criminal Law is created.

Atslēgvārdi: būtisks kaitējums, citas intereses, apdraudējums, tiesību norma

Keywords: essential harm, other interests, threat, the legal norm

Raksta mērķis ir pievērsties būtiska kaitējuma izpratnes problemātikai Latvijā un tieši vienam no būtiska kaitējuma elementiem – citu ar likumu aizsargātu interešu apdraudējumam. Rakstā tiks aplūkoti šī jautājuma teorētiskie un praktiskie aspekti, kā arī akcentēti nosacījumi, kas būtu ņemami vērā, piemērojot krimināltiesību normas, kuru dispozīcijās ietverta pazīme – būtisks kaitējums.

Būtisks kaitējums pieskaitāms pie atklāto juridisko jēdzienu¹ klāsta. Atklātus juridiskus jēdzienus pieskaituro to augstā abstrakcijas pakāpe, bet tajā pašā laikā arī fakts, ka citā normatīvajā tiesību aktā vai normatīvā tiesību akta daļā ir atrodamas vadlīnijas šo jēdzienu piepildīšanai ar saturu.² Vārdkopa “būtisks kaitējums” Krimināllikumā³ (turpmāk – KL) tiek izmantota ar nodarījumu radīto seku apzīmēšanai.

Būtisks kaitējums kā materiāla sastāva noziedzīga nodarījuma pazīme, kas ietilpst objektīvajā pusē, nosaka noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju. Tādējādi, nekonstatējot būtiska kaitējuma nodarīšanu ar likumu aizsargātām interesēm, nebūs konstatējams arī konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāvs. Kurzemes apgabaltiesas

¹ Krimināltiesību speciālisti jēdziena “būtisks kaitējums”, kā arī citu nenoteiktu jēdzienu apzīmēšanai izmanto apzīmējumu “vērtējuma jēdzieni”.

² Sniedzīte G. Tiesību normu iztulkošana praeter legem (II). *Likums un Tiesības*, 7. sēj., Nr. 11, 2005, 12. lpp.

³ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998.

Kriminālietu tiesas kolēģija savā 2015. gada 30. novembra spriedumā⁴ norāda, “ka KL 206. panta pirmajā daļā paredzētais noziedzīgais nodarījums ir materiāla sastāva noziegums, kura objektīvajā pusē likumdevējs ietvēris ne tikai kaitīgās darbības, bet arī kaitīgās sekas, kas iestājušās šo darbību rezultātā, saistot šo apstākli ar pabeigta noziedzīga nodarījuma jēdzienu, un prasa obligātu pamatseku – būtiska kaitējuma – iestāšanos”.

Piemērojot KL normas, kurās integrēta pazīme – būtisks kaitējums, jāņem vērā, ka aizskārums pats par sevi var būt dažādas kaitīguma pakāpes un likumdevējs, veidojot salikta sastāva noziedzīgu nodarījumu, kura obligāta pazīme ir būtisks kaitējums, ir novilcis striktu robežlīniju starp noziedzīgu nodarījumu un mazāk kaitīgu nodarījumu, tāpēc tā konstatēšana un pamatošana ir īpaši nozīmīga.

Šāda prasība nostiprināta jau 2004. gada tiesu prakses apkopojumā: “Tā kā izskatāmās kategorijas krimināllietās kritērijs, kas norobežo noziedzīgo nodarījumu no disciplināra pārkāpuma, ir kaitīgas sekas – būtisks kaitējums, ko radījusi prettiesiskā darbība (vai bezdarbība), – viens no nozīmīgākajiem ir jautājums par tā konstatēšanu, izvērtēšanu un motivāciju.”⁵

Būtiska kaitējuma kritēriji norādīti likuma “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”⁶ (turpmāk arī – Īpašais likums) 23. panta pirmajā daļā, kurā noteikts, ka atbildība par Krimināllikumā paredzēto noziedzīgu nodarījumu, ar kuru radīts būtisks kaitējums, iestājas, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā iestājušās kādas no minētajām sekām:

- 1) nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par piecu tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu, un apdraudētas vēl citas ar likumu aizsargātās intereses;
- 2) nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par 10 tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu;
- 3) ievērojami apdraudētas citas ar likumu aizsargātās intereses.

Būtiska kaitējuma kritērijs, kas paredzēts Īpašā likuma 23. panta pirmās daļas 2. punktā, ir jauninājums, kas ar 2015. gada 29. oktobra grozījumiem ietverts likumā “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”.⁷ *Šāda novitāte vērtējama visnotaļ pozitīvi, jo atvieglos būtiska kaitējuma konstatāciju un pamatošanu tādu lietu kategorijās, kurās būtisks kaitējums ir izmērāms naudas izteiksmē.*

Raksta turpinājumā tiks aplūkots tikai viens no būtiska kaitējuma veidošanās elementiem – citu ar likumu aizsargātu interešu apdraudējums, kas saskaņā ar Īpašā likuma 23. panta pirmās daļas 1. punktu būtisku kaitējumu veido tad, ja vienlaikus ar nodarījumu nodarīts arī mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par piecu tai laikā Latvijas Republikā

⁴ Kurzemes apgabaltiesas Kriminālietu tiesas kolēģijas 30.11.2015. spriedums krimināllietā Nr. 11270014514.

⁵ Vīnkalna E. Par tiesu praksi krimināllietās par valsts amatpersonu un uzņēmumu (uzņēmējabsabiedrību) vai organizāciju atbildīgo darbinieku izdarītiem noziedzīgiem nodarījumiem (2002–2003). Pieejams: www.at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas [aplūkots 26.02.2018.].

⁶ Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību: LV likums. Pieņemts 15.10.1998.

⁷ Grozījumi likumā “Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību”: LV likums. Pieņemts 19.11.2015.

noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu. Jautājumi, kas skar mantiska zaudējuma konstatāciju, rakstā netiks aplūkoti tā ierobežotā apjoma dēļ.

Būtisks kaitējums kā vērtējuma jēdziens nosakāms katrā konkrētā gadījumā, vadoties pēc likumdevēja noteiktiem un judikatūrā nostiprinātiem kritērijiem un ņemot vērā nodarījuma faktiskos apstākļus – izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un smaguma pakāpi, nodarītā zaudējuma apmēru, prettiesiskās uzvedības negatīvo ietekmi uz attiecīgās institūcijas vai iestādes normālu funkcionēšanu, cietušo skaitu, tiem nodarītā fiziskā, mantiskā, morālā kaitējuma smagumu u. tml.⁸

Profesors U. Krastiņš pamatoti akcentē, ka vērtējuma jēdzienu satura atklāšana ir svarīgs process un, kaut arī risinājums lielā mērā atkarīgs no likuma piemērotāja ieskatiem, tas nevar būt patvaļīgs.⁹ Vērtējuma jēdzienu saturs ir jānoskaidro likuma un konkrētā gadījuma kontekstā. Lai šo uzdevumu pareizi veiktu, normas piemērotājam rezultāts jāatrod saskaņā ar atzītajām tiesību normu interpretācijas pamatmetodēm.¹⁰

Lai pareizi noteiktu citu ar likumu aizsargātu interešu apdraudējumu, nepieciešams pievērsties krimināltiesību normas formulējumam. Konstruējot KL sevišķās daļas normas, kuru pazīme ir būtisks kaitējums, likumdevējs faktiski ir rīkojies divējādi – vienā gadījumā intereses, kurām ar prettiesisko darbību/bezdarbību var tikt radīts būtisks kaitējums, netiek precizētas, otrā gadījumā likumdevējs precīzi norāda uz tām interesēm, kurām ar nodarījumu var tikt radīts būtisks kaitējums. Tā, piemēram, KL 279. panta pirmajā daļā ir paredzēta atbildība par patvarību, ja ar to ir radīts būtisks kaitējums. Savukārt KL 319. pantā, nosakot atbildību par valsts amatpersonas bezdarbību, likumdevējs norādījis, ka būtisks kaitējums var tikt nodarīts valsts varai, pārvaldības kārtībai vai ar likumu aizsargātām personas interesēm.

Tajos gadījumos, kad aizskartās intereses likumdevējs nekonkretizē, tās var būt jebkuras likumīgas intereses (izņemot tās, kuras ietilpst konkrētā noziedzīga nodarījuma tiešajā objektā), kurām ar nodarījumu radīts būtisks kaitējums, savukārt, ja intereses tiesību normā tiek konkretizētas (un šādā gadījumā likumdevējs visbiežāk norāda uz vairākām interesēm), apsūdzībā ir precīzi jānorāda, tieši kurām interesēm ir radīts būtisks kaitējums.

Vietā piebilst, ka KL ir tiesību normas, kurās paredzēts visai plašs to interešu loks, kurām ar konkrēto nodarījumu var tikt radīts būtisks kaitējums. Piemēram, KL 325. pantā noteikta atbildība par “valsts amatpersonai likumā noteikto ierobežojumu vai aizliegumu pārkāpšanu, ja ar to radīts būtisks kaitējums valsts vai sabiedrības interesēm vai ar likumu aizsargātām personas interesēm”. Kā redzams, būtisks kaitējums var tikt nodarīts valsts, sabiedrības vai ar likumu aizsargātām personas interesēm. Gan valstij, gan sabiedrībai, gan personai ir dažādas intereses, tāpēc apsūdzībā būtu ne vien jānorāda, tieši kurām interesēm – valsts, sabiedrības

⁸ Liholaja V. Tiesu prakse krimināllietās pēc Krimināllikuma 317. panta otrās daļas, 318. panta otrās daļas un 319. panta otrās daļas. 2014. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/info/summary/kriminaltiesibas/> [aplūkots 26.02.2018.].

⁹ Krastiņš U. *Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 95. lpp.

¹⁰ Sk. plašāk: Meļķis E. *Tiesību normu iztulkošana. 2. izd.* Rīga: Latvijas Universitāte, 2000. Par atšķirību starp interpretācijas pamatmetodēm un palīgmetodēm sk. plašāk: Levits E. *Cilvēktiesību pamatjautājumi Latvijā*. Grām.: Ziemele I. (Red.) *Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā*. Rīga: SIA “Izglītības soļi”, 2000, 268.–277. lpp.

vai personas – radīts būtisks kaitējums, bet arī jākonkretizē, kādām interesēm tas radīts.

Tiesu prakses materiālu izpēte ļauj secināt, ka dažkārt ir vērojama objektīvās puses robežu patvaļīga paplašināšana, procesa virzītājam norādot uz tādām interesēm, kuras konkrētā tiesību norma nemaz neparedz.

Likumdevējs KL 148. panta pirmajā daļā ietvēris konkrētu norādi uz būtisku kaitējumu ar likumu aizsargātām personas interesēm (likuma redakcija spēkā kopš 2013. gada 1. aprīļa). No formulējuma izriet, ka būtisks kaitējums, pirmkārt, var tikt nodarīts ar likumu aizsargātām personas interesēm, otrkārt, apdraudēto interešu lomā var būt jebkādas ar likumu aizsargātas personas intereses (izņemot tās, kuru aizsardzībai izveidots KL 148. pants), jo likumdevējs nav norādījis uz konkrētām personas interesēm.

No Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 2015. gada 24. novembra lēmuma¹¹ izriet, ka M. A. “nodarīja ne vien ievērojamu mantisku zaudējumu datorprogrammas *Autodesk Incorporated* īpašniekam 5200 eiro apmērā, bet arī apdraudēja valsts ekonomiskās intereses, valsts ekonomisko izaugsmi saistībā ar intelektuālo īpašumu, tostarp nodarot kaitējumu godīgai konkurencei un komerciālai reputācijai, kā arī aizskarot patērētāju drošības intereses. Tāpat nodarot Latvijas Republikas Satversmes 113. pantā valsts noteikto autortiesību aizskārums, kas uzskatāms par personas tiesību un interešu ievērojamu apdraudējumu. Līdz ar to M. A. izdarīja autortiesību pārkāpumu, nodarot būtisku kaitējumu ar likumu aizsargātām personas interesēm”. Šajā kriminālprocesā uz vienošanās pamata starp cietušo un apsūdzēto noslēgts izlīgums, kriminālprocess pēc KL 148. panta pirmās daļas izbeigts, un M. A. no kriminālatbildības atbrīvots. Kā redzams, apsūdzībā teikts, ka kaitējums radīts valsts ekonomiskajām interesēm, neraugoties uz to, ka KL 148. panta pirmās daļas dispozīcijā šādu interešu apdraudējums nav paredzēts.

Par citām apdraudētām interesēm autortiesību pārkāpumu gadījumos tiek atzītas arī valsts ekonomiskās intereses, valsts ekonomiskā izaugsme saistībā ar intelektuālo īpašumu un sabiedrības intereses.¹²

Nedz valsts ekonomiskā izaugsme, nedz kādas citas valsts vai sabiedrības intereses nav atzīstamas par personas interesēm. Uzskatot, ka šādu interešu apdraudējums ir ar likumu aizsargāto personas interešu apdraudējums, patvaļīgi tiek paplašinātas KL 148. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma objektīvās puses robežas.

Inkriminējot KL 148. panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, apsūdzībā būtu jāietver šāds būtiska kaitējuma apraksts: jākonkretizē persona, kuras interesēm būtisks kaitējums radīts, jānorāda, tieši kurām personas interesēm kaitējums nodarīts, kādā tiesību aktā šo interešu aizsardzība ir paredzēta un kā tieši izpaudies ar likumu aizsargāto personas interešu apdraudējums.

Līdzīga rakstura nepilnības ir vērojamas arī citu lietu kategorijā. Tā ar Dobeles rajona tiesas 2015. gada 22. maija spriedumu¹³ S. T. atzīts par vainīgu KL 197. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā. Apsūdzībā lasāms, ka “S. T. nolaidīgi pildīja savus kā uzņēmuma vadītāja pienākumus. SIA “STAMAT”, veicot saimniecisko darbību, bija izveidojies nodokļu pamatparāds valsts budžetam – 56 797,85

¹¹ Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas 24.11.2015. lēmums krimināllietā Nr. 11816000615.

¹² Šāda pieceja vērojama, piemēram, Liepājas tiesas 03.06.2014. spriedumā krimināllietā Nr. 11816006313 un Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 17.06.2014. spriedumā krimināllietā Nr. 11816011611.

¹³ Dobeles rajona tiesas 22.05.2015. spriedums krimināllietā Nr. 15830020213.

eiro, t. i., lielā apmērā. Nenomaksājot valsts budžetā nodokļus šādā apmērā, tiek radīts apdraudējums Latvijas Republikas tautsaimniecības interesēm un valsts budžeta veidošanas pamatprincipiem, t. i., nodarīts būtisks kaitējums”.

Lieta skatīta bez pierādījumu pārbaudes, un spriedumā attiecībā uz būtisku kaitējumu tiesa vienīgi norādījusi, ka S. T. “darbības par noziedzīgo nodarījumu ir pareizi kvalificētas pēc KL 197. panta, jo viņš, būdams uzņēmējdarbības atbildīgs darbinieks, nolaidīgi pildīja darba pienākumus, ar to radot būtisku kaitējumu ar likumu aizsargātām citas personas interesēm”. Noziedzīga nodarījuma kvalifikācijas pareizības izvērtējumu atstājot tiesas ziņā, jānorāda, ka būtiska kaitējuma formulējums, pirmkārt, norāda uz KL 197. panta dispozīcijas formālu atreferēšanu, otrkārt, tas ir pretrunā ar apsūdzību, kurā fiksēts, ka apdraudējums radīts Latvijas Republikas tautsaimniecības interesēm un valsts budžeta veidošanas pamatprincipiem, nevis, kā tiesa norāda, ar likumu aizsargātām personas interesēm.

No Īpašā likuma 23. panta pirmās daļas 1. punkta formulējuma izriet, ka būtisks kaitējums var tikt nodarīts **citām** ar likumu aizsargātām interesēm. Tādējādi ir svarīgi noskaidrot, kas būtu jāsaprot ar citām interesēm.

Nosakot būtiska kaitējuma nodarīšanu **citām** ar likumu aizsargātām interesēm, pirmkārt, jāņem vērā Augstākās tiesas 2007. gada 5. septembra lēmumā¹⁴ paustā atziņa, ka “ievērojama materiāla zaudējuma nodarīšanu vienlaikus nevar atzīt arī par būtiska kaitējuma nodarīšanu personas interesēm”. Identiska tēze nostiprināta arī Augstākās tiesas 2017. gada 7. marta lēmumā¹⁵, kurā teikts, ka “nav pamata vienu un to pašu interešu apdraudējumu inkriminēt gan kā ievērojamu mantisku zaudējumu šo interešu aizskāruma mantiskā novērtējuma izteiksmē, gan kā Latvijas Republikas Satversmē nostiprināto personas tiesību uz īpašumu aizskārumu”. Jāteic, ka tiesu praksē šis nosacījums ar atsevišķiem izņēmumiem tiek ievērots.

Otrkārt, nosakot citas intereses, kurām ar nodarījumu radīts būtisks kaitējums, jāņem vērā arī nosacījums, ka tās nevar sakrist ar tām interesēm, kuru aizsardzībai ir izveidota konkrētā KL norma.

Likumdevējs norāda uz citām interesēm, ar to saprotot, ka kaitējums, kas radīts interesēm, kuras ietilpst konkrētā noziedzīgā nodarījuma tiešajā objektā, vienlaikus nevar tikt vērtēts kā būtisks kaitējums citām interesēm.

Tiesu prakses apkopojumā “Tiesu prakse krimināllietās par kredīta un citu aizdevumu negodprātīgu saņemšanu un izmantošanu” ir sniegts izvērsts skaidrojums par tām interesēm, kurām var tikt nodarīts būtisks kaitējums. KL 210. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma tiešais objekts, kas tiek apdraudēts, šajā gadījumā ir kreditora vai cita aizdevēja intereses saņemt atpakaļ kredītu vai citu aizdevumu un gūt līgumā paredzēto peļņu. Tātad visas kreditora vai cita aizdevēja intereses, kas saistītas ar kredīta vai cita aizdevuma atgūšanu un peļņas iegūšanu, tajā pašā laikā nevar būt par būtiskā kaitējuma jēdzienā iekļauto citu interešu apdraudējumu kopā ar ievērojamu mantisko zaudējumu, jo šīs kreditora intereses jau tiek aizsargātas, nosakot atbildību KL 210. panta pirmajā daļā. Konstatējot citu interešu apdraudējumu reizē ar materiālā zaudējuma nodarīšanu kreditoram ievērojamā apmērā, jānorāda tikai tādi apstākļi, kas nav KL 210. pantā paredzētā

¹⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 05.09.2007. lēmums lietā Nr. SKK-404.

¹⁵ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 07.03.2017. lēmums lietā Nr. SKK-16/2017.

noziedzīgā nodarījuma objektīvo pazīmju skaitā, un to būtībai jābūt konkrēti formulētai.¹⁶

Neraugoties uz tiesu prakses apkopojumā paustajām atziņām, Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2015. gada 2. aprīļa spriedumā,¹⁷ ar kuru J. S. atzīts par vainīgu KL 210. panta trešajā daļā paredzētā noziedzīga nodarījuma izdarīšanā (likuma redakcijā līdz 2013. gada 31. aprīlim), lasāms: “[...] ņemot vērā, ka kredīts J. S. tika izsniegts, pamatojoties uz viņa sniegtajām nepatiesajām ziņām par viņa darba algas apmēru kā viņa ienākumiem, J. S. saņemto kredītu bankai pilnībā nav atmaksājis, J. S., sniedzot AS “Norvik banka” apzināti nepatiesas ziņas, ir nodarījis kredīta devējam AS “Norvik banka” būtisku kaitējumu – ievērojamu mantisko zaudējumu 1773,84 latu jeb 2523,95 eiro apmērā, kā arī apdraudējis vēl citas ar likumu aizsargātas kreditora intereses un tiesības, tas ir, kavēja un traucēja AS “Norvik banka” saimniecisko darbību, apdraudēja AS “Norvik banka” likumiskās intereses un tiesības droši darboties savā tautsaimniecības sfērā, tiesības atgūt J. S. aizdotos naudas līdzekļus, jo Latvijas Republikas Kredītiestāžu likuma 73. pants nosaka, ka, pieprasot kredītu vai stājoties citās līgumattiecībās ar kredītiestādi, klientam ir pienākums pēc kredītiestādes pieprasījuma sniegt tai pilnu un patiesu informāciju par savu finanšu stāvokli.” Identisks būtiska kaitējuma izpausmes apraksts lasāms arī citos J. S. nodarījumos, kas tāpat kvalificēti saskaņā ar KL 210. panta trešo daļu. Kā redzams, tad kā citas ar likumu aizsargātas intereses, kas tika apdraudētas ar J. S. darbību, norādītas tādas intereses, kas ietilpst J. S. inkriminētā noziedzīga nodarījuma tiešajā objektā.

No Ogres rajona tiesas 2016. gada 10. novembra sprieduma¹⁸ redzams, ka lietas iztiesāšanā apsūdzētie O. O. un R. O. vienojās par izlīguma slēgšanu ar cietušo uzņēmumu pārstāvi A. B., kā dēļ, iespējams, būtiska kaitējuma pamatojums detalizētāk spriedumā nav aplūkots, tomēr tā atspoguļojums apsūdzībā liek pie tā pakavēties. KL 206. panta dispozīcijā likumdevējs paredzējis, ka būtisks kaitējums var tikt nodarīts ar likumu aizsargātām personas interesēm, tādējādi apsūdzībā izteiktais apgalvojums, ka “apsūdzēto nodarījums apdraudēja valsts ekonomiskās intereses, valsts ekonomisko izaugsmi saistībā ar intelektuālo īpašumu – preču zīmēm un dizainparaugu, tostarp nodarot kaitējumu godīgai konkurencei, kā arī aizskarot patērētāju tiesības un drošības intereses”, neatbilst KL 206. panta pirmajā daļā noteiktajam, jo daļa no norādītajām interesēm iziet ārpus KL 206. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma objektīvās puses robežām. Arī secinājums, ka “ar minēto rīcību apsūdzētie nodarīja Latvijas Republikas Satversmes 113. pantā valsts noteikto patenttiesību aizskārumu, kas uzskatāms par personas tiesību un interešu ievērojamu apdraudējumu”, nevar tikt saistīts ar būtiska kaitējuma nodarīšanu, jo šādu interešu aizsardzībai ir izveidota konkrētā norma, proti, KL 206. pants, tāpēc tās ietilpst noziedzīga nodarījuma tiešajā objektā un atkārtoti nevar tikt vērtētas kā citu interešu apdraudējums.

Tādējādi, konstatējot citu interešu apdraudējumu reizē ar materiālā zaudējuma nodarīšanu (kā arī citu ar likumu aizsargātu interešu ievērojamu apdraudējumu), apsūdzībā būtu jānorāda tikai tādas intereses, kas nav ietvertas paredzētā

¹⁶ Krastiņš U. Tiesu prakse krimināllietās par kredīta un citu aizdevumu negodprātīgu saņemšanu un izmantošanu. 2012. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/info/summary/kriminaltiesibas/> [aplūkots 27.02.2018.].

¹⁷ Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 02.04.2015. spriedums krimināllietā Nr. 11517030908.

¹⁸ Ogres rajona tiesas 10.11.2016. spriedums krimināllietā Nr. 11816012211.

noziedzīgā nodarījuma tiešajā objektā, un to būtībai jābūt konkrēti formulētai, lai varētu izvērtēt būtiskā kaitējuma esību vai neesību.

Ir vērts pakavēties arī pie atsevišķu KL normu formulējuma. Tā, piemēram, KL 113. pantā ir paredzēta atbildība par spridzināšanas, meliorācijas, kokmateriālu sagatavošanas vai citu darbu veikšanu, pārkāpjot dzīvnieku aizsardzības noteikumus, ja ar tādām darbībām radīts būtisks kaitējums zivju resursiem, putniem vai citiem savvaļas dzīvniekiem. Krimināltiesību teorijā skaidrots, ka KL 113. pantā paredzētais nodarījums apdraud savvaļas dzīvnieku un zivju resursu saglabāšanas un vairošanas intereses.¹⁹ Panta dispozīcijā ietvertā norāde, ka būtisks kaitējums var tikt radīts zivju resursiem, putniem vai citiem savvaļas dzīvniekiem, būtībā ir klajā pretrunā ar iepriekš aplūkoto nosacījumu citu ar likumu aizsargātu interešu noteikšanā, jo konkrētajā gadījumā KL 113. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma tiešais objekts sakrīt ar tām interesēm, kurām ar nodarījumu var tikt radīts būtisks kaitējums. Ņemot vērā gan konstatēto likuma nepilnību, gan problēmas, kas varētu rasties, piemērojot arī citas KL normas, kurās būtiska kaitējuma nodarīšana ir iespējama tikai noteiktām interesēm, būtu apsverams tāds KL normas formulējums, kas nesatur konkrētu interešu uzskaitījumu.

Izvērtējot citu interešu apdraudējuma esību, jāņem vērā arī citas krimināltiesību teorijā izteiktās atziņas:

- 1) apdraudējumam šādā gadījumā nav jābūt ievērojamam, vērā ir ņemams ikkatrs cits kaitējums neatkarīgi no tā apmēra;
- 2) tas var būt vienas vai vairāku interešu apdraudējums;
- 3) citu interešu apdraudējumam katrā ziņā jābūt saistītam ar to nodarījumu, kas radījis mantisko zaudējumu ievērojamā apmērā;
- 4) krimināllietas procesuālajos dokumentos citu interešu apdraudējumam ir jābūt norādītam pēc iespējas konkrēti.²⁰

Kopsavilkums

1. Būtisks kaitējums kā materiāla sastāva noziedzīga nodarījuma pazīme, kas ietilpst objektīvajā pusē, nosaka noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju. Nekonstatējot būtiska kaitējuma nodarīšanu ar likumu aizsargātām interesēm, nebūs konstatējams arī konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāvs.
2. Ja aizskartās intereses likumdevējs krimināltiesību normā nekonkretizē, tās var būt jebkuras likumīgas intereses (izņemot tās, kuras ietilpst konkrētā noziedzīga nodarījuma tiešajā objektā), kurām ar nodarījumu radīts būtisks kaitējums, savukārt, ja intereses tiesību normā tiek konkretizētas (un šādā gadījumā likumdevējs visbiežāk norāda uz vairākām interesēm), apsūdzībā ir precīzi jānorāda, tieši kurām interesēm ir radīts būtisks kaitējums.
3. Ja procesa virzītājs norāda uz interesēm, kuras likumdevējs nav paredzējis kā tādas, kurām ar nodarījumu var tikt radīts būtisks kaitējums, tiek patvaļīgi paplašinātas objektīvās puses robežas.
4. KL 148. pantā likumdevējs paredzējis, ka būtisks kaitējums var tikt radīts ar likumu aizsargātām personas interesēm. Tādējādi nedz valsts ekonomiskā izaugsme, nedz kādas citas valsts vai sabiedrības intereses nav iekļaujamas

¹⁹ Krastiņš U., Liholaja V. *Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX–XVII nodaļa)*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 200. lpp.

²⁰ Krastiņš U. Vērtējuma jēdzieni Krimināllikuma normās. *Jurista Vārds*, Nr. 24, 2012, 8.–9. lpp.

to interešu lokā, kurām ar autortiesību pārkāpumu var tikt radīts būtisks kaitējums.

5. Nosakot citu interešu apdraudējumu, pirmkārt, jāņem vērā, ka materiāla zaudējuma nodarīšanu vienlaikus nevar atzīt arī par būtiska kaitējuma nodarīšanu personas interesēm. Otrkārt, citu interešu apdraudējums vienlaikus nevar sakrist ar tām interesēm, kuru aizsardzībai ir izveidota konkrēta KL norma.
6. Lai izvairītos no sarežģījumiem krimināltiesību normu piemērošanā, būtu apsverams tāds tiesību normas formulējums, kas nesatur konkrētu interešu uzskaitījumu.

CĒLOŅSAKARĪBA VAIRĀKU PERSONU IZDARĪTOS NOZIEDZĪGOS NODARĪJUMOS

CAUSAL RELATIONSHIP IN CRIMINAL OFFENCES COMMITTED BY SEVERAL PERSONS

Evija Vinkalna, *Mg. sc. soc.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Krimināltiesisko zinātņu katedras lektore

Summary

The aim of the article is to analyze the understanding and problems of defining the causal relationship in criminal offences committed by several persons. Since causal relationship is one of necessary prerequisites for criminal liability in material *corpus delicti*, it has an important role in demarcating the offences committed by several persons and a separate person in case the offence is in a causal relationship with harmful consequences and also in case the offence is not in a causal relationship with the result of offence.

Atslēgvārdi: cēloņsakarība, Krimināllikums, kvalifikācija, noziedzīgs nodarījums, vairākas personas

Keywords: causal relationship, the Criminal Law, qualification, criminal offence, several persons

Cēloņsakarība¹ (*nexus causalis*) dažādos laika periodos pamatoti uzskatīta par vienu no aktuālākajiem, nozīmīgākajiem un sarežģītākajiem jautājumiem krimināltiesībās.² Krimināltiesībās cēloņsakarība tiek apzīmēta arī kā likumsakarība, lietojot tos kā tāpatīgu jēdzienus.³ Cēloņsakarības izpratne, vērtēšanas pamati,

¹ Cēloņsakarību dēvē arī par cēlonību jeb kauzalitāti (lat. *causa* – cēlonis). Latvijas krimināltiesībās, apzīmējot saikni starp cēloni (nodarījumu (darbību vai bezdarbību)) un kaitīgajām sekām, tiek lietots termins – cēloņsakarība (sk., piemēram, Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais, papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008), kā sinonīmu lietojot arī terminu – cēloniskais sakars (sk., piemēram, Leja M. Noziedzīga nodarījuma izdarīšana aiz neuzmanības. *Jurista Vārds*, 2011, nr. 24. Pieejams: <http://www.juristavards.lv> [aplūkots 27.02.2018.]; Leja M. Neuzmanīga līdznodarīšana krimināltiesībās. *Jurista Vārds*, 2011, nr. 35. Pieejams: <http://www.juristavards.lv> [aplūkots 27.02.2018.]).

² Sk., piemēram, Церетели Т. В. Причинная связь в уголовном праве. Москва: Госуд. изд. юридический литературы, 1963; Малинин В. Б. Причинная связь в уголовном праве. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2000; Козаченко И. Я., Курченко В. Н., Злоченко Я. М. Проблемы причины и причинной связи в институтах Общей и Особенной частей отечественного уголовного права: вопросы теории оперативно – следственной и судебной практики. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003; Ярымыш Н. Н. Теорические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве. Харьков: “Право”, 2003; Langsted L. B., Greve V. Criminal Law. Denmark. 2. edition. Copenhagen: DJOF Publishing, 2004, u. c.

³ Sk., piemēram, Князев Н. А. Причинность: новое видение классической проблемы. [b. v.]: [b. i.]. [b. g.], c. 74–75.

tās problemātiskie aspekti izcelti ne tikai krimināltiesībās.⁴ Cēloņsakarība var būt atbildības priekšnoteikums krimināltiesībās, civiltiesībās, administratīvajās tiesībās, un, lai gan cēloņsakarības izpratne šajās tiesību apakšnozarēs var savstarpēji atšķirties⁵, tomēr vienlaikus salīdzinošais aspekts spēj skaidrāk apzināt un izcelt problēmjautājumus.

Nostiprinot cēloņsakarību kā vienu no noziedzīga nodarījuma sastāva elementa – objektīvās puses – pazīmēm, tiek atzīts, ka cēloņsakarība krimināltiesībās ir tāda objektīvā saikne starp prettiesisko darbību vai bezdarbību un to radītajam laika ziņā sekojošajām kaitīgajām sekām, kurā darbība vai bezdarbība sagatavo un nosaka seku iestāšanās iespēju un kurā darbība vai bezdarbība ir galvenais noleicošais faktors, kas neizbēgami radījis kaitīgās sekas.⁶ Tas nozīmē, ka materiālo noziedzīgo nodarījumu kvalifikācija pēc objektīvās puses nav iespējama bez cēloņsakarības konstatēšanas, pierādot, ka kaitīgās sekas ir iestājušās vainīgās personas darbības vai bezdarbības rezultātā.⁷ Kriminālatbildības iestāšanās pamats saistāms ar noziedzīga nodarījuma sastāvu⁸, un personas psihiskā attieksme vērtējama pret visām nodarījuma objektīvajām pazīmēm.⁹ Materiālo noziedzīgo nodarījumu sastāvos jāizvērtē arī personas spēja apzināties cēloņsakarības norisi, no kā savukārt izriet vainas sakarība ar cēloņsakarību, ko likumdevējs definē ar vārdu “paredzēt” (“paredzēt” skaidrojums – nojaust, iezīmēt, iecerēt, iepļānot u. c.).¹⁰

⁴ Sk., piemēram, Torgāns K. Vairāki zaudējumus (kaitējumu) izraisīši cēloņi. *Jurista Vārds*, 2007, nr. 28. Pieejams: <http://www.juristavards.lv> [aplūkots 27.02.2018.]; Kārklīņš J. Vainas, prettiesiskas rīcības un atbildības ideja privāttiesībās. Latvijas Universitātes žurnāls “Juridiskā zinātne”, Nr. 8, 2015; Mantrovs V. Cēloniskā sakara izpratnes jautājumi civiltiesību kontekstā. *Jurista Vārds*, 2016, nr. 13, 15.–19. lpp; Mantrovs V. Cēloniskā sakara problēmjautājumi civiltiesību kontekstā. *Jurista Vārds*, 2016, nr. 16, 20.–28. lpp; Strazdiņš Ģ. Ieskats cēloniskā sakara vērtēšanas pamatos. *Jurista Vārds*, 2017, nr. 19, 18.–25. lpp.; Priekulis J. Cēloņsakarības izpratne administratīvajā procesā: zaudējumi. Pieejams: priekulis.lv [aplūkots 27.02.2018.].

⁵ Mantrovs V. Cēloniskā sakara izpratnes jautājumi civiltiesību kontekstā. *Jurista Vārds*, 2016, nr. 13, 15.–19. lpp.

⁶ Krastiņš Ū. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 103. lpp.; Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zinātniskais redaktors prof. U. Krastiņš. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 133. lpp.; līdzīgs viedoklis, atzīstot cēloņsakarību par objektīvo saikni starp prettiesisko nodarījumu un kaitīgajām sekām, norādīts arī: Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse. Otrais papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2007, 40.–41. lpp.; arī citos avotos krimināltiesību teorijā cēloņsakarība atzīta par objektīvo saikni starp nodarījumu (darbību vai bezdarbību) un kaitīgajām sekām; sk., piemēram, Podprigora D. Vainas noteikšana krimināltiesībās. Rīga: “Biznesa augstskola Turība”, 2006, 31. lpp.

⁷ Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: Likums. Teorija. Prakse. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2003, 37. lpp.

⁸ Krimināllikuma 1. panta pirmajā daļā noteikts, ka “pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, tas ir, kura ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarījusi šajā likumā paredzētu nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes”. (Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [aplūkots 09.03.2018.].)

⁹ Sk. Krastiņš Ū. Krimināllikumam 10 gadi: tapšana, attīstība un perspektīva. *Juridiskā zinātne*, Nr. 1, 2010, 9. lpp.; Krastiņš Ū. Konceptuāli par vainu krimināltiesībās. Grām.: *Krastiņš Ū. Krimināltiesību teorija un prakse: viedokļi, problēmas un risinājumi. 2009–2014*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 108.–118. lpp.

¹⁰ Paredzēt. Sinonīmu vārdnīca. Rīga: Avots, 2001, 281. lpp.; sk. arī Vinkalna E. Cēloņsakarība un abpusējā vaina. Causal Relationship and Bipartite Guilt. Grām.: *Ārvalsts investīcijas: kad tiesības mijiedarbojas. Latvijas Universitātes 74. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2016, 173.–181. lpp.; Podprigora D. Vainas noteikšana krimināltiesībās. Rīga: “Biznesa augstskola Turība”, 2006, 42. lpp.

Cēloņsakarības izvērtēšanā viens no sarežģītākajiem jautājumiem ir tās konstatēšana vairāku personu izdarītos noziedzīgos nodarījumos,¹¹ jo, tāpat kā tajos gadījumos, kad noziedzīgu nodarījumu veic viena persona, arī vairāku personu kopīgi izdarīto noziedzīgo nodarījumu gadījumos jākonstatē visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes¹², tostarp cēloņsakarība materiālo noziedzīgo nodarījumu sastāvos. Cēloņsakarība vairāku personu izdarītos noziedzīgos nodarījumos nav definējama atšķirīgi no krimināltiesību doktrīnā norādītā cēloņsakarības jēdziena, tomēr tai piemīt vairākas īpatnības. Profesors P. Mincs, atzīmējot cēloņsakarības būtisko nozīmi, norādījis, ka “pieskaitīt nodarījumu par vainu nav iespējams, nenostādot noziedzīgu rezultātu sakarā ar cilvēka ārējo uzvešanos. Ciktāl šo sakaru redz cilvēka aktivitātē, no kuras cēlies zināms ārējs rezultāts, pieņemts runāt par cēlonisko sakaru [...]”.¹³ Cēloņsakarība atklāj loģisko saikni starp personas rīcību un izmaiņām apkārtējā vidē, ļauj izdarīt slēdzienu par iespējamību ar kādu noteiktu rīcību sasniegt noteiktu rezultātu,¹⁴ un it īpaši rūpīgi tā jāizvērtē vairāku personu kopīgi izdarītos noziedzīgos nodarījumos.

No Krimināllikuma¹⁵ 18. panta secināms, ka kriminālatbildības iestāšanās jautājumi par vairāku personu kopīgi izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem¹⁶ jārisina, ievērojot likumā reglamentētos objektīvos un subjektīvos nosacījumus.¹⁷ Viena no objektīvajām pazīmēm¹⁸ ir cēloņsakarības un savstarpējās saiknes pastāvēšana starp atsevišķu personu kopīgajiem nodarījumiem un nodomāto rezultātu,¹⁹ kur cēloņsakarība nozīmē tādu objektīvo saikni starp atsevišķu personu nodarījumiem un kopīgi sasniedzamo rezultātu, kad katras personas veiktais laika ziņā ir noticis pirms noziedzīgā rezultāta sasniegšanas un ir to izraisījis.²⁰

¹¹ Cēloņsakarības iztīrīšana zināmu lomu saistībā ar vairāku personu kopīgi izdarītiem nodarījumiem ieņēma jau 19. gadsimtā, izvirzot solidarās atbildības teoriju, kuras pamatā bija cēloņsakarība, vainas kopība, arvienojošos personu vienošanās (Таганцев Н. С. Курс русского уголовного права. СПб, 1878, Т. 3, с. 4–6, citēts pēc Козлов А. П. Соучастие. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001, с. 31). Arī vēlākā laika periodā cēloņsakarības loma vairāku personu izdarītos noziedzīgos nodarījumos akcentēta, definējot līdzdalību kā vairāku personu kopīgu piedalīšanos viena un tā paša nozieguma izdarīšanā, kur katrai personai jābūt cēloniski un vainojami saistītai ar noziedzīgo rezultātu (Трайнин А. Н. Учение о соучастии. Москва: 1941, с. 77, citēts pēc Козлов А. П. Соучастие. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001, с. 31).

¹² Sk., piemēram, Гаухман. Квалификация преступлений: закон, теория, практика. 4-е изд., перераб. и дополн. Москва: АО “Центр ЮрИнфоР”, 2010, с. 231.

¹³ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 126. lpp.

¹⁴ Beļska A. Noziedzīga nodarījuma izpratne Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu krimināltiesībās. Proccijas darbs. Rīga, 2012, 141. lpp.

¹⁵ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [aplūkots 09.03.2018.].

¹⁶ Krimināllikumā, regulējot vairāku personu kopīgu piedalīšanos nodarījumā, tiek nodalīta dalība (Krimināllikuma 19. pants) un līdzdalība (Krimināllikuma 20. pants). Saskaņā ar Krimināllikuma 19. pantu par dalību (līdzizdarīšanu) jāuzskata apzināta noziedzīga darbība, ar kuru tišu noziedzīgu nodarījumu kopīgi, to apzinoties, tieši izdarījušas divas vai vairākas personas (tas ir, grupa). Katra no šīm personām ir noziedzīgā nodarījuma dalībnieks (līdzizdarītājs). Saskaņā ar Krimināllikuma 20. pantu par līdzdalību uzskatāma apzināta darbība vai bezdarbība, ar kuru persona (līdzdalībnieks) kopīgi ar citu personu (izdarītāju) piedalījusies tiša noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, bet pati nav bijusi tā tiešā izdarītāja.

¹⁷ Sk., piemēram, Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. 2008, 133. lpp.

¹⁸ Krimināltiesībās akcentēts arī viedoklis, ka pazīme – kopīga piedalīšanās nodarījuma izdarīšanā – jau ietver arī cēloņsakarības pastāvēšanu (sk. Козлов А. П. Соучастие. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2001, с. 54), vienlaikus veltot cēloņsakarībai arī īpašu uzmanību.

¹⁹ Krastiņš U., Liholaja V. Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I–VIII¹ nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 99. lpp.

²⁰ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. 2008, 221. lpp.

Latvijas tiesu praksē cēloņsakarības izpratne ir atbilstoša krimināltiesību doktrīnā paustajai – cēloņsakarība tiek atzīta par objektīvo saikni starp nodarījumu (darbību vai bezdarbību) un kaitīgajām sekām.²¹ Tas, ka nav konstatējama pierādīta cēloņsakarības pastāvēšana, var būt pamats šaubām par cēloņsakarības esamības pastāvēšanu.²² Īpaša vērība cēloņsakarības konstatēšanas izvērtēšanai starp tiša smaga miesas bojājuma nodarīšanu un cietušā nāvi nozieguma kvalifikācijā saskaņā ar Krimināllikuma 125. panta trešo daļu veltīta Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta lēmumā. Ar pirmās instances tiesas spriedumu [pers. A], [pers. B] un [pers. C] atzītas par vainīgām Krimināllikuma 125. panta trešajā daļā paredzētā nozieguma izdarīšanā (*tiša smaga miesas bojājuma nodarīšana, kas vainīgā neuzmanības dēļ bijis par iemeslu cietušā nāvei*), tiesai konstatējot, ka apsūdzētie, būdami alkohola ietekmē, personu grupā naidīgu attiecību dēļ pielietoja vardarbību pret cietušo [pers. D], sitot ar dūrēm un sperot ar kājām pa galvu un ķermeni. Būdami alkohola ietekmē, pie zemē gulošā cietušā piegāja [pers. A] un [pers. B]. [Pers. A] cietušajam iesita ne mazāk kā divdesmit reizes ar dūrēm pa galvu, seju un ķermeni, kā arī, satverot cietušā galvu, divas reizes trieca tā seju pret kūts durvīm, [pers. B] ne mazāk kā divdesmit reizes iesita ar dūri pa galvu, seju un ķermeni, kā arī divas reizes iespēra ar kāju pa vēderu, pēc kā [pers. A] ne mazāk kā trīsdesmit reizes iesita cietušajam pa galvu un ķermeni. Apmēram pēc divām stundām [pers. A], [pers. B] kopā ar [pers. C] atgriezās, lai turpinātu [pers. D] piekaušanu – [pers. A] ne mazāk kā trīsdesmit četrdesmit reizes ar dūrēm iesita zemē gulošajam cietušajam pa galvu un ķermeni, [pers. B] – ne mazāk kā divdesmit reizes ar dūrēm un divas reizes ar nūju pa galvu, [pers. C] – ne mazāk kā divas reizes ar dūri pa galvu un vēderu. Nākamajā dienā, konstatējot [pers. D] nāvi, [pers. A], [pers. B] un [pers. C] pārnesa liķi un meža masīvu, kur to apraka. Izmeklējot [pers. D] liķi, tika konstatēti dažāda smaguma miesas bojājumi, tostarp smagi, dzīvībai bīstami. Ar Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedumu pirmās instances tiesas spriedums atcelts daļā par [pers. A], [pers. B], [pers. C] atzīšanu par vainīgiem un sodīšanu saskaņā ar Krimināllikuma 125. panta trešo daļu, kvalificējot viņu nodarījumu saskaņā ar Krimināllikuma 125. panta otrās daļas 5. punktu, pamatojot, ka apsūdzībā nav norādīta cēloņsakarība starp apsūdzēto darbībām un cietušā nāvi.²³ Arī Latvijas Republikas Augstākā tiesa pamatoti norādīja, ka lietā konstatētie faktiskie apstākļi neatbilst apsūdzētajiem inkriminētā nozieguma juridiskajai kvalifikācijai, jo nav norādīts cēloniskais sakars starp apsūdzēto nodarītajiem miesas bojājumiem un cietušā nāves faktu.²⁴

Atzīstot, ka nav norādīta cēloņsakarība starp apsūdzēto nodarītajiem miesas bojājumiem un nāves faktu, īpaša vērība būtu veltāma arī [pers. C] darbību izvērtējumam (kurš ne mazāk kā divas reizes iesita cietušajam ar dūri pa seju un vēderu), konstatējot, ka [pers. C] kopā ar [pers. A] un [pers. B] piedalījusies miesas

²¹ Sk., piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 20.08.2015. lēmums lietā Nr. SKK-279/2015. Pieejams: www.at.lv [aplūkots 05.03.2018.].

²² Sk., piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departaments. Tiesu prakse krimināllietās pēc Krimināllikuma 317. panta otrās daļas, 318. panta otrās daļas un 319. panta otrās daļas. 2014, 48. lpp. Pieejams: www.at.gov.lv [aplūkots 07.03.2018.].

²³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 06.01.2017. lēmums lietā Nr. 11181143214, SKK-4/2017, 4., 5. punkts. Pieejams: www.at.gov.lv [aplūkots 12.03.2018.].

²⁴ Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Noziedzīgu nodarījumu par smagiem miesas bojājumiem kvalifikācijas jautājumi tiesu praksē (Krimināllikuma 125., 127.–129., 131., 132. pants) un to kopība ar citiem noziedzīgiem nodarījumiem. Pēc Augstākās tiesas pasūtījuma apkopojumu organizēja Latvijas Universitāte, sagatavoja Dr. iur. prof. V. Liholaja. Rīga, 2017, 16.–17. lpp. Pieejams: www.at.lv [aplūkots 16.03.2018.].

bojājumu nodarīšanā, visu personu vienotu nodomu saskaņotu darbību veidā, kuras vērstas uz miesas bojājumu nodarīšanu. Lai gan tajos gadījumos, kad vairākas personas darbojas kopīgiem spēkiem un katras atsevišķās personas darbības no cēloņsakarības konstatēšanas viedokļa ir vērtējamas kā kopīgs cēlonis, tas ir, katras personas atsevišķā darbība kļūst par daļu no cēloņa, kas izraisījis noteiktas sekas, tomēr attiecībā uz [pers. C] būtu izvērstāk pamatojams, ka [pers. C] darbības ir sekmējušas smagu miesas bojājumu nodarīšanu. Turklāt saistībā ar iepriekš minēto pamatoti ticis atzīts, ka konstatētie faktiskie apstākļi gan nenorāda uz neuzmanību attiecībā uz cietušā nāvi²⁵, kas savukārt liktu īpaši rūpīgi vērtēt [pers. C] darbību vērsanu uz cietušā nāves iestāšanos.

Cēloņsakarībai ir nozīmīga loma, norobežojot personu kopīgos nodarījumus no gadījumiem, kad kādas personas nodarījums nav cēloņsakarībā ar iestājušos rezultātu, jo, pamatojoties uz cēloņsakarības pastāvēšanu, ir iespējama šo personu saukšana pie kriminālatbildības. Tā, piemēram, cēloņsakarība nozīmīgu lomu ieņēma, arī izvērtējot saiknes pastāvēšanu starp personu E. R. un J. R. veiktajām darbībām un cietušajam radītajiem smagajiem, dzīvībai bīstamajiem miesas bojājumiem. E. R. un J. R. apsūdzēti un ar pirmās instances tiesas spriedumu atzīti par vainīgiem saskaņā ar Krimināllikuma 125. panta otrās daļas 5. punktu (*smaga miesas bojājuma tiša nodarīšana personu grupā*). Pirmās instances tiesa konstatēja, ka starp E. R., J. R. un M. B. izcēlās strīds, kas pārauga kautiņā. Tā laikā J. R. tīši iesita M. B. ar dūri pa seju, kā dēļ cietušais nokrita zemē. Zemē guļošajam M. B. J. R. ar dūri ne mazāk kā trīs reizes iesita pa galvu un E. R. ne mazāk kā trīs reizes iespēra ar kāju pa ķermeni²⁶ (apelācijas instances tiesas spriedumā norādīts, ka cietušais M. B. visā kriminālprocesā ir liecinājis, ka apsūdzētais E. R. viņam iespēra tikai vienu reizi pa sānu²⁷). J. R. ar rokām žņaudza cietušā kaklu un pēc tam viņam iesita ar dūri pa sejas apvidu ne mazāk kā trīs reizes. M. B. tika nodarīti smagi, dzīvībai bīstami miesas bojājumi – trula galvas smadzeņu trauma, galvas smadzeņu sasitums un asins izplūdumi zem mīkstajiem smadzeņu apvalkiem, deguna kaula lūzums, mugurkaulāja kakla daļas saišu sastiepums, pietūkumi un zemādas asins izplūdumi uz sejas kakla rajonā, sistas brūces augšlūpā.²⁸ Apelācijas instances tiesa pirmās instances tiesas spriedumu atcēla, motivēti atzīstot, ka, iztiesājot lietu apelācijas kārtībā, nav apstiprinājusies E. R. un J. R. celtā un apelācijas tiesas sēdē uzturētā apsūdzība, ka viņi smagus miesas bojājumus cietušajam nodarījuši personu grupā, jo nav pierādījumu, ka E. R. tieši piedalījās smagu miesas bojājumu nodarīšanā, kas lokalizēti galvas, sejas un kakla apvidū, kas radušies J. R. darbību dēļ un kas bija cēloniskā sakarā ar smagu miesas bojājumu nodarīšanu. Tika atzīts, ka E. R. spērieni pa cietušā ķermeni nav radījuši miesas bojājumus un attiecīgi nav cēloniskā sakarā ar cietušajam nodarītajiem smagajiem, dzīvībai bīstamajiem miesas bojājumiem (E. R. apsūdzībā saskaņā ar Krimināllikuma

²⁵ Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Noziedzīgu nodarījumu par smagiem miesas bojājumiem kvalifikācijas jautājumi tiesu praksē (Krimināllikuma 125., 127.–129., 131., 132. pants) un to kopība ar citiem noziedzīgiem nodarījumiem. Pēc Augstākās tiesas pasūtījuma apkopojumu organizēja Latvijas Universitāte, sagatavoja Dr. iur. prof. V. Liholaja. Rīga, 2017, 17. lpp. Pieejams: www.at.lv [aplūkots 16.03.2018.].

²⁶ Madonas rajona tiesas 02.05.2013. spriedums krimināllietā Nr. 11300021411 [nav publicēts].

²⁷ Vidzemes apgabaltiesas 26.11.2013. spriedums lietā Nr. 11300021411, lietas arhīva Nr. KA05-0111-13/13 [nav publicēts].

²⁸ Madonas rajona tiesas 02.05.2013. spriedums krimināllietā Nr. 11300021411 [nav publicēts].

125. panta otrās daļas 5. punktu tika atzīts par nevainīgu un attaisnots, J. R. nodarījums tika pār kvalificēts uz Krimināllikuma 125. panta pirmo daļu).²⁹

Citā lietā ar pirmās instances tiesas spriedumu M. V. un E. K. pamatoti atzīti par vainīgiem Krimināllikuma 125. panta otrās daļas 5. punktā paredzētā nozieguma izdarīšanā, pamatoti motivējot cēloņsakarības pastāvēšanu starp M. V. un E. K. kopīgajām darbībām un cietušajam radītajiem smagajiem miesas bojājumiem. Kopīgas alkohola lietošanas laikā starp M. V. un E. E. izcēlās strīds, kurā iejaucās K. P. Strīda laikā M. V. aiz dūsmām, nolūkā nodarīt miesas bojājumu ar dūri vienu reizi tiši iesita K. P. pa seju un ne mazāk kā četras reizes tiši ar kāju iespēra pa ķermeņa sāniem. Pēc kā pie K. P. pienāca E. K., kurš nolūkā nodarīt miesas bojājumus, darbojoties saskaņoti ar M. V., ar lāpstu ne mazāk kā divas reizes iesita K. P. pa ķermeņa kreisās puses sānu un plecu, vienu reizi pa galvu, kā dēļ lāpsta salūza. Kad K. P. nokrita uz zemes, E. K. turpināja ar lāpsta koka kātu sist uz zemes gulošajam cietušajam, iesitot vismaz divas reizes pa ķermeni un galvu, bet M. V. ar nolauztās lāpsta metāla daļu vismaz četras reizes iesita cietušajam pa galvu un seju, kā dēļ cietušajam K. P. tika nodarīti smagi, dzīvībai bīstami miesas bojājumi – galvas sasitums ar sistu brūci galvas matainajā daļā, pieres kaula impresijas lūzums, zemādas asinsizplūdums kreisās acs apvidū, ādas nobrāzumi uz ķermeņa.³⁰ Tiesa pamatoti norādīja, ka smagu miesas bojājumu tīša nodarīšana personu grupā saprotama kā divu vai vairāku personu kopīga rīcība ar vienotu nodomu, kas vērsta uz miesas bojājumu nodarīšanu, un apsūdzēto kopīgās darbības ir cēloniskā sakarā ar smagu miesas bojājumu nodarīšanu, turklāt, lai atzītu, ka divas vai vairākas personas ir vainīgas miesas bojājumu nodarīšanā, nav katrā ziņā jākonstatē, ka katra no šīm personām nodarījusi cietušajam smagus miesas bojājumus, bet jākonstatē, ka visas šīs personas piedalījušās miesas bojājumu nodarīšanas procesā, ar to saprotot šo personu vienotu nodomu saskaņotu darbību veidā, kuras vērstas uz miesas bojājumu nodarīšanu.³¹

Cēloņsakarības izvērtēšanā un tās konstatēšanā vairāku personu izdarītos noziedzīgos nodarījumos būtiska nozīme ir izstrādātajām cēloņsakarības teorijām.³²

²⁹ Vidzemes apgabaltiesas 26.11.2013. spriedums lietā Nr. 11300021411, lietas arhīva Nr. KA05-0111-13/13 [nav publicēts]; sk. arī Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Noziedzīgu nodarījumu par smagiem miesas bojājumiem kvalifikācijas jautājumi tiesu praksē (Krimināllikuma 125., 127.–129., 131., 132. pants) un to kopība ar citiem noziedzīgiem nodarījumiem. Pēc Augstākās tiesas pasūtījuma apkopojumu organizēja Latvijas Universitāte, sagatavoja Dr. iur. prof. V. Liholaja. Rīga, 2017, 10.–11. lpp. Pieejams: www.at.lv [aplūkots 04.03.2018.].

³⁰ Tukuma rajona tiesas 20.05.2016. spriedums lietā Nr. 11390041614, lietas arhīva Nr. K37-0037-16/2 [nav publicēts].

³¹ Tukuma rajona tiesas 20.05.2016. spriedums lietā Nr. 11390041614, lietas arhīva Nr. K37-0037-16/2 [nav publicēts]; Latvijas Republikas Augstākā tiesa. Noziedzīgu nodarījumu par smagiem miesas bojājumiem kvalifikācijas jautājumi tiesu praksē (Krimināllikuma 125., 127.–129., 131., 132. pants) un to kopība ar citiem noziedzīgiem nodarījumiem. Pēc Augstākās tiesas pasūtījuma apkopojumu organizēja Latvijas Universitāte, sagatavoja Dr. iur. prof. V. Liholaja. Rīga, 2017, 10. lpp. Pieejams: www.at.lv [aplūkots 04.03.2018.].

³² Vēl 20. gadsimta piecdesmito gadu vidū tika atzīts, ka krimināltiesībās nav izstrādāts vienots viedoklis attiecībā uz kritēriju, pēc kura jānošķir nodarījumi, ar kuriem nodarītas sekas un kas ir pamats atbildībai, no nodarījumiem, kas, kaut arī ir saistīti ar iestājušos kaitīgo rezultātu, tomēr nav pietiekams pamats atbildībai (sk. Причинная связь. Юридический словарь. Главный редактор П. И. Кудявцев. Изд. 2-е. Том 2. Москва: Государственная издательство юридической литературы. 1956, с. 256). Piemēram, adekvātā teorija, tuvākā (nepastarpinātā) cēloņa teorija, galvenā cēloņa teorija, cēloņu un nosacījumu vai nelīdzvērtīgo cēloņu teorija, nepieciešamā cēloņa teorija (norādīta arī kā nepieciešamā priekšnosacījuma, *condicio sine qua non* vai ekvivalences teorija). Krimināltiesību teorijā nav vienota viedokļa, vai nepieciešamā cēloņa teorija un ekvivalences teorija ir viena teorija vai atsevišķas teorijas. Daudzi autori tās uzskata

Latvijā nostiprinātā cēloņsakarības izpratne izriet no nepieciešamā cēloņa teorijas (krimināltiesībās minētā teorija tiek apzīmēta arī kā – nepieciešamā priekšnosacījuma teorija, nosacījumu teorija jeb ekvivalences teorija, *condicio sine qua non*, kas guvusi vislielāko atbalstu un tiek uzskatīta par izplatītāko), paredzot, ka cēloņsakarību var noteikt, izmantojot testu *sine qua non* – “ja nebūtu” (“ja ne”) – un atzīstot, ka kaitīgās sekas ir nodarījuma rezultāts tikai tad, ja nodarījums ir bijis pirms kaitīgajām sekām un bez nodarījuma nevarētu iestāties kaitīgās sekas.³³ Saistībā ar šo teoriju krimināltiesiskā nozīmē darbība vai bezdarbība izraisa sekas ar nepieciešamību³⁴, un jebkurš nodarījums (darbība vai bezdarbība), bez kuras kaitīgais rezultāts nebūtu iestājies, tiek atzīts par rezultāta cēloni.³⁵ Pamatojoties uz teorijas nostādnēm, iespējams saukt pie kriminālatbildības arī līdzizdarītājus.

Kopsavilkums

1. Viens no problēmjaudājumiem cēloņsakarības izvērtēšanā krimināltiesībās ir tās konstatēšana vairāku personu izdarītos noziedzīgos nodarījumos.
2. No Krimināllikuma 18. panta secināms, ka kriminālatbildības iestāšanās jautājumi par vairāku personu kopīgi izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem jārisina, ievērojot likumā reglamentētos objektīvos un subjektīvos nosacījumus. Kā viena no objektīvajām pazīmēm pamatoti tiek atzīta cēloņsakarības un savstarpējās saiknes pastāvēšana starp atsevišķu personu kopīgajiem nodarījumiem un nodomāto rezultātu, kur cēloņsakarība nozīmē tādu objektīvo saikni starp atsevišķu personu nodarījumiem un kopīgi sasniegtamo rezultātu, kad katras personas veiktais laika ziņā ir noticis pirms noziedzīgā rezultāta sasniegšanas un ir to izraisījis.
3. Cēloņsakarībai ir ļoti nozīmīga loma, norobežojot personu kopīgos nodarījumus no gadījumiem, kad kādas personas nodarījums nav cēloņsakarībā ar iestājušos rezultātu, jo, pamatojoties uz cēloņsakarības pastāvēšanu, ir iespējama

---

par vienu teoriju. Tomēr, piemēram, V. Maļiņins tās uzskata par dažādām teorijām (sk. Малинин В. Б. Причинная связь в уголовном праве. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс. 2000, с. 130), nepieciešamās un nejausās cēloņsakarības teorija u. c. (sk., piemēram, Малинин В. Б. Причинная связь в уголовном праве. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2000, с. 95–126; Коржанский Н. И., Павлов В. Г., Рагов Ф. И. Энциклопедия уголовного права. Т. 4. Состав преступления. Санкт-Петербург: изд. проф. Малинина, 2005, с. 322–326).

³³ Norādītā teorija katru cēloni uzskata par patstāvīgu, kas nepieciešams, lai noskaidrotu, vai pastāv saikne starp noteiktu personas izturēšanos, t. i., nodarījumu (cēloni) un radītajām sekām (sk. Haft F. Strafrecht Allgemeiner Teil. Eine Einführung für Anfangssemester. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1998, S. 62).

³⁴ Nepieciešamība iekļauj reālu iespējamību rasties kaitīgajām sekām un ir cēloņsakarības raksturlielums; nepieciešamība sevī ietver iespējamības un ticamības pazīmes, kas raksturo iespējamības pārtapšanu īstenībā. Nepieciešamības kā cēloņsakarības raksturojošās pazīmes izvērtēšanas rezultāts ir pamats secinājumam par cēloņsakarības esību vai neesību (sk., piemēram, Baumanis J. Noziedzības determinantu izziņāšanas problēmas. Disertācija. Rīga. 2008, 32. lpp.).

³⁵ Latvijas krimināltiesībās atzīts, ka zināmos gadījumos šīs teorijas konsekventa piemērošana var radīt grūtības cēloņsakarības noteikšanā. Tie ir alternatīvās cēloņsakarības gadījumi, kad vismaz divi dažādi cēloņi (piemēram, divu personu izdarīti šāviens) rada vienas un tās pašas kaitīgās sekas (cietušā nāves sekas). Piemērojot šo teoriju, neatkarīgi no jebkuras no šo divu personu darbībām būtu jākonstatē, ka kaitīgās sekas (cietušā nāve) vienlaigā iestātos. Tomēr cēloņsakarība pastāv, abu personu darbības izraisījušas cietušā nāvi. Tāpēc teorijas formula tiek koriģēta gadījumos, kad vienas un tās pašas sekas rada vismaz divi dažādi cēloņi neatkarīgi viens no otra, katrs no tiem ir cēloniskā saistībā ar radītajām sekām (sk. Leja M. Neuzmanīga līdznodarīšana krimināltiesībās. *Jurista Vārds*, 2011, nr. 35, 12. lpp.).

šo personu saukšana pie kriminālatbildības, bet gadījumi, kad personas piedalās vienā nodarījumā un vēlas sasniegt dažādu rezultātu, nevar tikt atzīti par vairāku personu kopīgu piedalīšanos vienā noziedzīgā nodarījumā.

4. Latvijā nostiprinātā cēloņsakarības izpratne izriet no nepieciešamā cēloņa teorijas (*condicio sine qua non*). Pamatojoties uz teorijas nostādnēm, iespējams saukt pie kriminālatbildības arī līdzizdarītājus.

NOZIEDZĪGI NODARĪJUMI PRET PERSONAS DZĪVĪBU UN VESELĪBU: DAŽI KVALIFIKĀCIJAS UN NOROBEŽOŠANAS PROBLĒMJAUTĀJUMI

SOME PROBLEMATIC ASPECTS DURING QUALIFICATION OF CRIMINAL OFFENCES AGAINST PERSON'S LIFE AND HEALTH

Valentija Liholaja, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Krimināltiesisko zinātņu katedras profesore

Summary

The article is devoted to the analysis of some problematic aspects during qualification of criminal offences against person's life and health. The focus is on two main questions: the first question addresses the delimitation criteria between criminal offences against person's life and health, and the second – the qualification of criminal offences against person's life and health exceeding the limits of necessary self-defence. The aim of the study is to propose a solution to the problem on the basis of theoretical statements.

Atslēgvārdi: krimināltiesības, noziedzīgi nodarījumi, personas dzīvība un veselība, nepieciešamā aizstāvēšanās

Keywords: criminal law, criminal offences, person's life and health, necessary self-defence

Ievads

2017. gadā tika publicēts zinātnisks pētījums “Noziedzīgu nodarījumu par smagiem miesas bojājumiem kvalifikācijas jautājumi tiesu praksē (Krimināllikuma 125., 127.–129., 131., 132. pants) un to kopība ar citiem noziedzīgiem nodarījumiem”¹, kuru pēc Latvijas Republikas Augstākās tiesas pasūtījuma veica šī raksta autore. Pētījuma gaitā, kvalificējot noziedzīgus nodarījumus pret personas veselību un norobežojot tos no personas dzīvības apdraudējuma, radās vairāki problēmjautājumi. Rakstā tiek analizēti divi no tiem: 1) kā nošķirt tišu smaga miesas bojājuma nodarīšanu, kas vainīgā neuzmanības dēļ bijis par iemeslu cietušā nāvei, no personas tišas nonāvēšanas, 2) kā kvalificēt kaitējuma nodarīšanu, pārķāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, lai noskaidrotu juridiskā izvērtējuma atbilstību krimināltiesību teorijas, judikatūras un tiesu prakses atziņām.

¹ Noziedzīgu nodarījumu par smagiem miesas bojājumiem kvalifikācijas jautājumi tiesu praksē (Krimināllikuma 125., 127.–129., 131., 132. pants) un to kopība ar citiem noziedzīgiem nodarījumiem. Pieejams: www.at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/ [aplūkots 13.03.2018.].

1. Smaga miesas bojājuma tiša nodarīšana, kas vainīgā neuzmanības dēļ bijis par iemeslu cietušā nāvei, un tā norobežošana no slepkavības

Krimināllikuma² (turpmāk arī – KL) 125. panta trešajā daļā ietverta norāde uz divām nodarījuma kaitīgajām sekām – smagiem miesas bojājumiem un cietušā nāvi –, katrai no tām nosakot atšķirīgu vainīgā psihisko attieksmi – nodomu vai neuzmanību. Un tieši vainīgā attieksme pret cietušā nāvi ir tas kritērijs, kas ļauj norobežot šo noziegumu no slepkavības. Tai pašā laikā jāatzīmē, ka subjektīvās pušes analīze ir viens no vajākajiem posmiem noziedzīgo nodarījumu kvalifikācijas procesā, ko apliecina fakts, ka 32 no 72 analizētajiem nolēmumiem, kuros personas apsūdzētas par KL 125. panta trešajā daļā paredzētā nozieguma izdarīšanu, vispār nav rodama subjektīvās pušes analīze, bet tajos gadījumos, kad šāda analīze ir veikta, tā ir vai nu nepilnīga, jo satur tikai norādi uz vainīgā attieksmi pret miesas bojājumu nodarīšanu, vai arī ir neprecīza un neatbilst KL 9. un 10. pantā formulētajām pazīmēm. Tā kā noziedzīga nodarījuma kvalifikācijas procesā, nosakot to izdarījušo personu vainas formu, netiek izvērtēti apsūdzētā psihiskās darbības intelektuālie un gribas procesi, saistība starp personas apziņu, gribu un izdarīto noziedzīgo nodarījumu un personas uzvedības ārējā izpausme tiek aplūkota atrauti no tās psihiskās attieksmes pret izdarīto un tā izraisītajām sekām, noziedzīgo nodarījumu kvalifikācija pirmstiesas kriminālprocesā un tiesā nereti ir diskutabla vai pat acīmredzami nepareiza.³ Pamatojumam minams šāds piemērs.

Tiesa atzina K. par vainīgu KL 125. panta trešajā daļā paredzētā nozieguma izdarīšanā, atzīstot par pierādītu, ka viņš personisku naidīgu attiecību dēļ uzsāka kautiņu ar cietušo, “darbojoties tiši un vienaldzīgi izturoties pret sekām, kuras izraisīs viņa rīcība, taču apzinoties, ka tādējādi var nodarīt kaitējumu viņa veselībai”. K. izdarīja ne mazāk kā četrus dūrienus ar nazi, radot L. vienu durti grieztu caurejošu krūškurvja labās pušes ievainojumu ar caurejošu labās plaušas un diafragmas bojājumu, vienu durti grieztu caurejošu ievainojumu vēdera dobumā ar zarnu bojājumu, kas ir tiešā cēloniskā sakarā ar L. nāves iestāšanos.

Lieta izskatīta, nepārbaudot pierādījumus par vainīgā psihisko attieksmi. Izņemot iepriekš minēto, nekas cits nav pausts, lai arī izmantotais rīks, ievainojumu daudzums un lokalizācija var liecināt ne tikai par vēlmi nodarīt kaitējumu personas veselībai, bet arī dzīvībai.⁴

Jautājumu par KL 125. panta trešajā daļā paredzētā nozieguma kvalifikāciju un tā norobežošanu no slepkavības autore jau aktualizējusi arī iepriekš, īpaši uzsverot vainas lomu dzīvības apdraudējumu kvalifikācijā.⁵ Publikācijās un autores veiktajos tiesu prakses apkopojumos arī uzsvērts, ka krimināltiesību teorijā un tiesu praksē ir izstrādātas konkrētas rekomendācijas vainas formas un tās veida satura noteikšanai, kas nostiprinātas arī judikatūrā. To ievērošana sekmētu pareizu noziedzīgo nodarījumu juridisko izvērtējumu. Tā KL 8. panta otrā daļa, kas

² Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [aplūkots 08.03.2018.].

³ Šāds secinājums izriet arī no iepriekš veiktajiem pētījumiem – Tiesu prakse krimināllietās, kas saistītas ar tišu smagu miesas bojājumu nodarīšanu, 2004, un Tiesu prakse krimināllietās par slepkavībām (Krimināllikuma 116.–118. pants), 2009./2010. Pieejams: www.at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-parakses/apkopojumi/kriminaltiesibas/ [aplūkots 08.03.2018.].

⁴ Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas 17.03.2016. spriedums krimināllietā Nr. 11092107915.

⁵ Sikāk sk., piemēram, Liholaja V. Vaina un tās loma dzīvības apdraudējumu kvalifikācijā. Grām.: *Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade. Latvijas Universitātes 71. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012, 119.–127. lpp.

noteic, ka, nosakot noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas vainas formu, jākonstatē šīs personas psihiskā attieksme pret noziedzīgā nodarījuma objektīvajām pazīmēm, sasaucas ar Augstākās tiesas norādījumiem, ka, noskaidrojot nodoma saturu, tiesām jāpamatojas uz izdarītā noziedzīgā nodarījuma apstākļu kopumu, it īpaši jāņem vērā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas veids un rīki, brūču un citu miesas bojājumu daudzums, raksturs un lokalizācija, vainīgā noziedzīgo darbību pārtraukšanas iemesls un citi apstākļi, kas var liecināt par viņa nodomu.⁶ Judikatūrā nostiprināta arī tiesu prakses apkopojuma slepkavības lietās kopsavilkuma 1.4. punktā ietvertā rekomendācija, ka par vainīgā nodomu, nevis neuzmanību attiecībā uz nāvi var liecināt šādas kopīgas iezīmes, kas vērojamas personas rīcībā, izdarot slepkavību: 1) vainīgā darbību virzība uz cietušā dzīvībai svarīgu funkciju traucēšanu vai bojājumu nodarīšanu dzīvībai svarīgiem orgāniem; 2) tādu rīku vai līdzekļu izmantošana, ar kuriem var tikt izraisīta cilvēka nāve; 3) vainīgā darbību intensitāte, kas pietiekama, lai radītu dzīvībai svarīgu orgānu bojājumus vai funkciju traucējumus.⁷

2. Kaitējuma nodarīšana personai, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas

Saskaņā ar KL 29. panta pirmo daļu nepieciešamā aizstāvēšanās ir darbība, kas izdarīta, aizsargājot valsts vai sabiedrības intereses, savas vai citas personas tiesības, kā arī personu pret uzbrukumu vai uzbrukuma draudiem tādā veidā, ka uzbrucējam tiek radīts kaitējums. Tie ir apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību, ja vien nav pārkāptas nepieciešamās aizstāvēšanās robežas.

Konstatējot nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu, kas saistīta ar uzbrucēja tišu nonāvēšanu, smagu vai vidēji smagu miesas bojājumu tišu nodarīšanu, izņemot gadījumus, ja miesas bojājums nodarīts, aizsargājoties pret dzīvības apdraudējumu vai pret izvarošanu, izlemjams jautājums par personas saukšanu pie atbildības attiecīgi saskaņā ar KL 121. vai 128. pantu, kuros ietverts privilēģēts noziedzīga nodarījuma sastāvs. Citos gadījumos noziedzīga nodarījuma izdarīšana, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, atzīstama par atbildību mīkstinošu apstākli saskaņā ar KL 47. panta pirmās daļas 6. punktu.

Tādējādi, lai personu sauktu pie atbildības saskaņā ar KL 121. vai 128. pantu, būtiski ir konstatēt, ka persona ir atradusies nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, ko izraisījis kaitīgs uzbrukums vai tāda uzbrukuma draudi. Nepieciešamās aizstāvēšanās stāvokļa konstatēšanai krimināltiesību teorijā ir izstrādāti nepieciešamās aizstāvēšanās institūta tiesiskuma nosacījumi kā saistībā ar uzbrukumu, tā arī saistībā ar aizstāvēšanos, kas ir nostiprināti judikatūrā un tiesu praksē.

Uz apdraudējumu attiecas nosacījumi, ka 1) apdraudējumam jābūt kaitīgam; 2) apdraudējumam jābūt pastāvošam (notiekošam); 3) apdraudējumam jābūt īstēnam (reālam).

⁶ Par krimināllikumu piemērošanu lietās par slepkavībām: Augstākās tiesas plēnuma 1992. gada 24. februāra lēmums Nr. 3. Grām.: *Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums*. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2002, 20. lpp.; Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta 12.12.2007. lēmums lietā Nr. SKK-683/2007.

⁷ Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta 15.11.2011. lēmums lietā Nr. SKK-603/11 un 08.03.2012. lēmums lietā Nr. SKK-126/2012.

Tas, ka uzbrukums patiesi pastāv un ir īstens, t. i., tiek reāli izdarīts, ir būtiski nepieciešamās aizstāvēšanās stāvokļa sākuma un beigu momenta noteikšanai. Kā norāda U. Krastiņš, “uzbrukums ir īstens, ja tas pastāv reālajā pasaulē, bet nevis cilvēka iztēlē. Tas nozīmē, ka uzbrukums patiesībā ir spējīgs nodarīt kaitējumu ar likumu aizsargātām interesēm atšķirībā no gadījumiem, kad uzbrukums kā tāds tiek subjektīvi novērtēts vienīgi cilvēka apziņā”⁸, ko krimināltiesībās dēvē par šķietamo aizstāvēšanos. Uzbrukuma īstenums, tā reāla pastāvēšana saistās ar aizstāvēšanās savlaicīgumu, jo aizstāvēšanās pieļaujama tikai pret tādu uzbrukumu, kurš jau ir sācies un nav pabeigts, proti, personai ir tiesības aizstāvēties laikus (*suo tempore*). Krimināllikums tāpat atzīst personas tiesības aizstāvēties arī no tūlītēji sagaidāma uzbrukuma, kas vēl nav sācies, bet personas uzvedība devusi pamatu uzskatīt, ka ar Krimināllikumu aizsargātām interesēm tūlīt tiks nodarīts kaitējums. Ilustrācijai aplūkosim šādu situāciju.

K. ieradās pie L., lai piedāvātu viņam kopīgi lietot alkoholiskos dzērienus. Kad K. iegāja L. piederošās mājas telpās, L. no vējjakas kabatas izņēma nazi un, virzoties uz K. pusi, jautāja, kādu iemeslu dēļ viņš ieradies. K., uzskatot, ka L. var viņam uzbrukt, atpakaļgaitā virzoties uz izejas durvju pusi, no virtuves galda paņēma 20 cm garu medicīnisko pinceti un izdarīja divus dūrienus ar to cietušā ķermenī krūškurvja rajonā, nodarot gan smagus, gan vidēja smaguma miesas bojājumus.⁹

K. nodarījums kvalificēts saskaņā ar KL 128. pantu, tiesai tikai norādot uz nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu. Lieta izskatīta bez pierādījumu pārbaudes tiesas izmeklēšanā. Noziedzīgā nodarījuma subjektīvā puse nav analizēta, nav arī pamatots, kāpēc K. bija iemesls domāt, ka viņa veselība vai dzīvība ir reāli un tūlītēji apdraudēta. Tādējādi rodas šaubas par nodarījuma kvalifikācijas pareizību.

Tiesības aktīvi aizstāvēties, nodarot uzbrucējam kaitējumu, pastāv tik ilgi, kamēr pastāv uzbrukums, proti, tas nav atvairīts, ir sasniegts uzbrukuma mērķis, uzbrucējs labprātīgi atteicies no kaitīgās darbības turpināšanas, un persona, kura aizstāvējusies, apzinās uzbrukuma izbeigšanās brīdi.¹⁰

Krimināltiesību doktrīnā nostiprināta atziņa, ka nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklim pielīdzina arī situāciju, kad persona, lietas apstākļu dēļ neapzinoties, ka uzbrukums jau beidzies un noteiktas intereses vairs netiek apdraudētas, turpina aktīvi pretoties apdraudētajam. Šajā sakarībā A. Judins norāda, ka persona ir tiesīga aizstāvēties tik ilgi, kamēr viņa ir pārliecināta, ka pastāv prettiesisks uzbrukums, ja vien no faktiskajiem apstākļiem nekļūst skaidrs, ka uzbrukums ir pabeigts un tuvākajā laikā neatjaunosies.¹¹ Arī M. Blūma paudusi, ka “uzbrukums jāatzīst par pastāvošu arī tajos gadījumos, kad tas, lai gan pārtraukts uz kādu laiku, faktiski ir tikai apturēts un var atjaunoties ikkatrā brīdī”.¹²

Krimināllikuma 29. pantā ir iestrādāti šādi tiesiskuma nosacījumi, kas attiecas uz aizstāvēšanos: 1) aizstāvēšanās ir pieļaujama, lai aizsargātu likumā norādītās intereses; 2) aizstāvēšanās ir pieļaujama, nodarot kaitējumu tikai uzbrucējam; 3) persona aizstāvēties nav pārkāpusi nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, proti,

⁸ Krastiņš U., Liholaja V. *Krimināllikuma komentāri. Pirmā daļa (I–VIII² nodaļa)*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 150. lpp.

⁹ Ludzas rajona tiesas 24.02.2014. spriedums krimināllietā Nr. 11290042502.

¹⁰ Judins A. *Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību*. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2006, 75. lpp.

¹¹ Turpat., 76. lpp.

¹² Blūma M. *Apstākļi, kas izslēdz nodarījuma sabiedrisko bīstamību un prettiesiskumu*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1976, 25. lpp.

nav pieļāvusi acīmredzamu nesamērību ar uzbrukuma raksturu un bīstamību, kā rezultātā uzbrucējam tiek radīts kaitējums, kas nav bijis nepieciešams, lai atvairītu uzbrukumu. P. Mincs to raksturo kā nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanu “apmēra ziņā”.¹³

Aizstāvības atbilstību apdraudējuma raksturam un bīstamībai novērtē tiesa. Šajā sakarā būtiski atzīmēt Augstākās tiesas plēnuma 1995. gada 29. maija lēmuma Nr. 3 “Par tiesu praksi, piemērojot likumus par nepieciešamo aizstāvēšanos” 17. punktā ietverto norādi, ka, konstatējot apsūdzētā darbības nepieciešamās aizstāvēšanās robežu pārkāpšanas pazīmes, tiesa, taisot spriedumu, nedrīkst aprobežoties ar vispārēju formulējumu, bet tās pienākums ir savus secinājumus spriedumā pamatot, atsaucoties uz konkrētiem lietā konstatētiem apstākļiem, kas liecina par aizstāvības neatbilstību apdraudējuma raksturam un bīstamībai.¹⁴ Pētījuma rezultāti gan liek secināt, ka praksē šī Augstākās tiesas norāde netiek ievērota un visbiežāk, kvalificējot nodarījumu saskaņā ar KL 128. pantu, bez kāda pamatojuma vienīgi minēts, ka apsūdzētais pārkāpis nepieciešamās aizstāvēšanās robežas vai – vēl formālāk – ka inkriminētais noziedzīgais nodarījums ir kvalificēts pareizi.¹⁵

Spriedumos tāpat netiek analizēta apsūdzēto psihiskā attieksme nedz pret pašu nodarījumu, nedz pret tā izraisītajām sekām, lai arī tiesai, pirmkārt, būtu jākonstatē, ka vainīgā persona ir apzinājusies – aizsardzības līdzekļi, kurus tā izmantojusi, nav bijuši nepieciešami apdraudējuma novēršanai, viņa paredzējusi, ka uzbrucējam var tikt nodarīts nesamērīgi smags kaitējums, un to vēlējusies vai apzināti pieļāvusi. Otrkārt, noziedzīgā nodarījuma kvalifikācija var mainīties atkarībā no personas psihiskās attieksmes pret sekām, kas jāizvērtē, ņemot vērā noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rīkus, traumatisko iedarbību skaitu un lokalizāciju, kas var liecināt ne tikai par vēlmi nodarīt smagus un dzīvībai bīstamus miesas bojājumus, bet arī nonāvēt. Latvijas Republikas Augstākās tiesas apkopojuma par tiesu praksi krimināllietās par slepkavībām kopsavilkuma 1.4. punktā cita starpā norādīts, ka “uz vainīgā tiešu nodomu attiecībā pret nāvi var norādīt dzīvībai izteikti bīstama veida, rīku un līdzekļu, piemēram, nāvējoša fiziska spēka, jebkura pielādēta šaujamieroča, aukstā ieroča, asa vai smaga priekšmeta un tamlīdzīgu noziedzīgu rīku, kas tūlīt spēj sagādāt nāvi, izmantošana”.¹⁶

No pētījumam “Noziedzīgu nodarījumu par smagiem miesas bojājumiem kvalifikācijas jautājumi tiesu praksē (Krimināllikuma 125., 127.–129., 131., 132. pants) un to kopība ar citiem noziedzīgiem nodarījumiem” iesniegto materiālu analīzes izriet, ka vairākos gadījumos jautājums par nepieciešamās aizstāvēšanās stāvokli risināts kļūdaini, jo nav ievērots vai vismaz ir diskutabls nosacījums par aizstāvēšanās savlaicīgumu, par ko liecina šādi prakses piemēri.

D. ir apsūdzēts un ar pirmās instances tiesas spriedumu atzīts par vainīgu KL 125. panta pirmajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā, konstatējot,

¹³ Mincs P. *Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Ar V. Liholajas komentāriem*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 98. lpp.

¹⁴ Par tiesu praksi, piemērojot likumus par nepieciešamo aizstāvēšanos: Augstākās tiesas plēnuma 1995. gada 29. maija lēmums Nr. 3. *Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums*. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2002, 75. lpp.

¹⁵ Sk., piemēram, Rīgas rajona tiesas 08.01.2015. spriedums krimināllietā Nr. 11351004314; Tukuma rajona tiesas 17.03.2015. spriedums krimināllietā Nr. 11390051914 u. c.

¹⁶ Tiesu prakse krimināllietās par slepkavībām (Krimināllikuma 116.–118. pants), 2008./2009. Pieejams: www.at.gov.lv/lv/judikatura-tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/ [aplūkots 09.03.2018.].

ka apsūdzētais, būdams alkohola ietekmē, spēļu zālē centās izprovocēt skandālu ar bāra apmeklētāju E., lamāja viņu necenzētiem vārdiem, draudēja “sist pa galvu” un aicināja iziet no spēļu zāles, neņemot vērā citu bāra apmeklētāju mēģinājumu viņu nomierināt. Pēc iziešanas uz ielas D. turpināja draudēt un zvanīja kādai personai, lai tā runā ar E. un iesaistās konfliktā. E. dusmās iesita D. divas reizes ar dūri pa seju, pēc kā D. ar labās rokas dūri iesita vienu reizi E. pa galvas kreiso pusi, satvēra viņu aiz apģērba un ar kreisās rokas dūri izdarīja spēcīgu sitienu pa galvas labo pusi deniņu rajonā, no kā E. nokrita atmuguriski uz ielas, ar galvu atsitoties pret asfalta segumu un gūstot smagus, dzīvībai bīstamus miesas bojājumus.¹⁷

Apelācijas instances tiesa, atzīstot, ka E. radītais apdraudējums bija patiesi pastāvošs, kaitīgs un īstens, D. nodarījumu kvalificēja saskaņā ar KL 128. pantu, vienlaikus spriedumā norādot, ka pēc E. sitieniem D. sākotnēji aizsargājās ar pretsitieniem, bet “pēc E. paklupiena, kad apdraudējuma jau nebija, tomēr D. ar labo roku, pēc tam ar kreiso roku iesita E. pa galvu, un pēc pēdējā sitiena E., krītot atmuguriski, ar galvu atsitās pret asfalu. Tādā veidā D. nodarīja E. miesas bojājumus, kad apdraudējums jau bija novērsts, tā pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas”.¹⁸

Latvijas Republikas Augstākā tiesa, izskatot krimināllietu sakarā ar kasācijas protestu, apelācijas instances tiesas spriedumu atcēla un lietu nosūtīja jaunai izskatīšanai, norādot uz Krimināllikuma nepareizu piemērošanu un spriedumā izklāstītajām pretrunīgajām atziņām. Tika secināts, ka, no vienas puses, D. darbības atbilst KL 29. panta otrajā daļā noteiktajam, bet, no otras puses, D. iesita divas reizes cietušajam pa galvu (šie sitieni bija cēloniskā sakarā ar nodarītajiem smagiem miesas bojājumiem) tad, kad apdraudējums jau nepastāvēja.

Lēmumā tāpat tika atgādinātas Augstākās tiesas 2008./2009. gada tiesu prakses apkopojuma “Tiesu prakse krimināllietās par slepkavībām (Krimināllikuma 116.–118. pants)” kopsavilkuma 10. punktā un judikatūrā¹⁹ paustās atziņas, ka nepieciešamā aizstāvēšanās ir pieļaujama, ja apdraudējums patiesi pastāv un ir reāls, t. i., tiek izdarīts reāli. Personas darbības, kura aizstāvas un nodara kaitējumu apdraudētajam, nevar uzskatīt par izdarītām nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, ja kaitējums nodarīts pēc tam, kad apdraudējums ir bijis pabeigts un ir zudusi jebkāda vajadzība piemērot aizsardzības līdzekļus.²⁰ Šāda atziņa nostiprināta arī krimināltiesību teorijā, piemēram, A. Judinam norādot, ka “tīša kaitējuma nodarīšana uzbrucējam pēc uzbrukuma atvairīšanas vai izbeigšanas netiek uzskatīta par tādu, kas izdarīta, pārkāpjot nepieciešamās aizstāvēšanās robežas, bet kvalificējama kā noziedzīgs nodarījums saskaņā ar KL sevišķās daļas pantiem”.²¹ Arī A. Niedre uzsvēra, ka “apdraudējuma beigu moments ir arī nepieciešamās aizstāvēšanās beigu robeža”.²²

Izskatot lietu no jauna, apelācijas instances tiesa atzina, ka pirmās instances tiesa D. nodarījumu bija pareizi kvalificējusi saskaņā ar KL 125. panta pirmo daļu.²³

¹⁷ Talsu rajona tiesas 24.09.2015. spriedums krimināllietā Nr. 11380058114.

¹⁸ Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 17.02.2016. spriedums lietā Nr. KA02-0020-16/8.

¹⁹ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 10.03.2010. lēmums lietā Nr. SKK-134/2010.

²⁰ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 30.06.2016. lēmums lietā Nr. SKK-296/2016.

²¹ Judins A. *Apstākļi, kas izslēdz kriminālatbildību*. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 2006, 99. lpp.

²² Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 1. Vispārīgā daļa*. Rīga: Firma “AFS”, 2007, 117. lpp.

²³ Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 31.10.2016. spriedums lietā Nr. KA02-0180-16/13.

Arī krimināllietā H. apsūdzībā, kuru prokurore tiesas sēdē pārkvalificēja no KL 126. panta pirmās daļas uz 128. pantu, tiesa atzina par pierādītu, ka miesas bojājumi cietušajam nodarīti jau pēc tam, kad tas atradies guļus uz grīdas un apsūdzētais jau bija ierobežojis cietušā sākotnējās agresijas izpausmi, to piespiežot ar savu ķermeni un turot pie grīdas. No minētā pirmās instances tiesa izsecināja, ka apsūdzētais ir pārkāpis nepieciešamās aizstāvēšanās robežas un viņam nebija vajadzības jau pēc cietušā kustību ierobežošanas turpināt viņa fizisku iespaidošanu, izdarot sitienus, un viņa rīcība bija nesamērīga ar I. rīcību savstarpēja fiziska incidenta laikā.²⁴

Apelācijas instances tiesa atzina, ka H. nodarījums ir pareizi kvalificēts saskaņā ar KL 128. pantu, tāpat norādot, ka apsūdzētajam pēc tam, kad viņš cietušo ar savu ķermeni bija piespiedis pie zemes, uzsežoties viņam virsū un ierobežojot cietušā kustības, nebija nekāda pamata it kā aizstāvoties turpināt izdarīt sitienus cietušajam pa ķermeni, salaužot trīs ribas.²⁵ Domājams, ka arī šis abu instanču tiesu secinājums ir pretrunā ar jau iepriekš minētajām krimināltiesību teorijas un judikatūras atziņām par nepieciešamās aizstāvēšanās pieļaušanu.

Tā kā saskaņā ar Latvijā pastāvošo kārtību tiesības lemt, vai persona ir saucama pie kriminālatbildības, un, ja ir saucama, tad par kāda noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, ir prokurora ekskluzīva funkcija tāpat kā apsūdzības grozīšana²⁶, pētījumi rāda, ka pie atbildības sauktās personas ar maziem izņēmumiem notiesātas tiesā uzturētās apsūdzības robežās, tiesai ar vai bez motivācijas atzīstot, ka konkrētā apsūdzētā nodarījums ir kvalificēts pareizi. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma²⁷ (turpmāk – KPL) 455. panta trešo daļu tiesa var atzīt par pierādītiem no apsūdzības atšķirīgus noziedzīgā nodarījuma faktiskos apstākļus un grozīt celtā apsūdzību, ja ar to nepasliktinās apsūdzētā stāvoklis un netiek pārkāptas viņa tiesības uz aizstāvību, kā tas būtu, piemēram, pārkvalificējot nodarījumu no KL 116. panta uz 125. panta trešo daļu. Savukārt likumdevējs, izvirzot prasību par pamatotu, likumīgu un taisnīgu tiesas nolēmumu, nereglamentē tiesas rīcību un iespējas gadījumos, kad, pēc tās ieskata, uzrādītā un uzturētā apsūdzība neatbilst nodarījuma faktiskajiem apstākļiem un tam dots nepareizs juridiskais izvērtējums, piemēram, noziedzīgajā nodarījumā saskatāmas nevis KL 125. panta trešajā daļā, bet gan 116. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma pazīmes.

Saskaņā ar KPL 514. panta pirmo un otro daļu apspriedes laikā tiesa izlemj, vai noticis apsūdzētajam inkriminēts noziedzīgs nodarījums, vai šajā nodarījumā ir noziedzīga nodarījuma sastāvs un, ja ir, kurā Krimināllikuma pantā, tā daļā, punktā tas paredzēts. Pēc šo un citu pantā norādīto jautājumu izlemšanas tiesa raksta spriedumu, kas var būt attaisnojošs, ja apsūdzētā izdarītajā nodarījumā nav noziedzīga nodarījuma sastāva, vai notiesājošs, ja iztiesāšanas gaitā apsūdzētā vaina viņam inkriminētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā ir pierādīta. Ja iztiesāšanas gaitā konstatēts, ka apsūdzētais ir vainīgs cita smagāka noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, nekā viņš ir apsūdzēts, un tiesa, ja vien prokurors neuzskata par vajadzīgu grozīt apsūdzību²⁸, izdarītā noziedzīgā nodarījuma kvalifikāciju atzīstot

²⁴ Liepājas tiesas 06.12.2013. spriedums krimināllietā Nr. 11261004910.

²⁵ Kurzemes apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 07.05.2014. spriedums lietā Nr. KA02-0085-14/9.

²⁶ Sk. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 15.01.2011. lēmumu lietā Nr. SKK-15/2011; 04.06.2012. lēmumu lietā Nr. SKK-8/2012; 14.05.2013. lēmumu lietā Nr. SKK-19/2013.

²⁷ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005. [aplūkots 13.03.2018.].

²⁸ KPL 461. panta pirmā daļa nosaka prokurora pienākumu grozīt apsūdzību, motivējot to, ja viņš tiesas izmeklēšanā atzīst, ka celtā un izsniegtā apsūdzība ir grozāma uz vieglāku vai smagāku.

par pareizu, notiesā personu par inkriminēto, bet faktiski neizdarīto noziedzīgo nodarījumu, te jau aktualizējas jautājums par tāda sprieduma tiesiskumu un pamatotību.

Kopsavilkums

1. Kritērijs KL 125. panta trešajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma norobežošanai no slepkavības ir vainīgā psihiskā attieksme pret cietušā nāvi, ko raksturo nodoms vai neuzmanība.
2. Tādu noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija, kas saistīti ar smagu miesas bojājumu tišu nodarīšanu, pirmstiesas kriminālprocesā un tiesā nereti ir diskutabla vai pat acīmredzami nepareiza, kas lielā mērā ir izskaidrojams ar noziedzīgā nodarījuma subjektīvās puses nepietiekamu, reizēm nepareizu analīzi vai pat tādas analīzes trūkumu.
3. Kvalificējot smaga miesas bojājuma tišu nodarīšanu, kas vainīgā neuzmanības dēļ bijis par iemeslu cietušā nāvei, un norobežojot to no slepkavības, procesa virzītāji nevadās no judikatūrā un krimināltiesību teorijā piedāvātajām vadlīnijām (konkrētiem kritērijiem), un tas noved pie kļūdaina noziedzīgā nodarījuma juridiskā izvērtējuma.
4. Kvalificējot noziedzīgus nodarījumus saskaņā ar KL 128. pantu, ne vienmēr tiek pareizi izvērtēts nepieciešamās aizstāvēšanās savlaicīgums, tādējādi pārkaļķojot krimināltiesību teorijā un judikatūrā nostiprināto atziņu, ka tās personas darbības, kura aizstāvas un nodara kaitējumu apdraudētajam, nevar uzskatīt par izdarītām nepieciešamās aizstāvēšanās stāvoklī, ja kaitējums nodarīts pēc tam, kad apdraudējums ir bijis pabeigts un ir zudusi jebkāda vajadzība piemērot aizsardzības līdzekļus.
5. Apsūdzības un tiesas nolēmumu satura analīze lietās par noziedzīgiem nodarījumiem pret personas dzīvību un veselību ļauj secināt, ka nepieciešams aktualizēt jautājumu par tiesas kompetences pārskatīšanu, konstatējot celtās un uzturētās apsūdzības atbilstību smagākam noziedzīgam nodarījumam.

IDENTITĀTES ZĀDZĪBA KĀ PATSTĀVĪGS NOZIEDZĪGS NODARĪJUMS

IDENTITY THEFT AS AN INDEPENDENT CRIMINAL OFFENSE

Džena Andersone, Mg. iur.

LU Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

The article is devoted to identity theft as a new phenomenon. The purpose of this article is to analyse identity thefts in the world, to explore statistical data and to establish the current situation regarding offenses of this type in Latvia. The article contains some illustrations of ID-theft case law, and the author also explores related notions like identity and impersonation. The objective is to assess the need of including identity theft as a separate criminal offence in the Criminal Law, thereby establishing this norm separately from the general data protection regulatory framework.

Atslēgvārdi: identitāte, identitātes zādzība, personas dati, uzdošanās par citu personu

Keywords: identity, identity theft, personal data, impersonation

Ievads

Pasaulē attīstās dažādi jaunu veidu nodarījumi, kas tieši vai netieši ir saistīti ar fizisko personu datu nelikumīgu izmantošanu, piemēram, kibertirāzēšana (*cyberbullying*), kibervajāšana (*cyberstalking*), nepilngadīgo sekstings (kas var kalpot par bērnu pornogrāfijas avotu) u. c. Pie jaunās paaudzes nodarījumiem pieskaitāma arī identitātes zādzība jeb identitātes piesavināšanās.

Cilvēka visas dabiskās pamattiesības (tiesības uz dzīvību, brīvību, vienlīdzību utt.) sakņojas cilvēka cieņā un pašcieņas izjūtā, kas ir nesaraucjami saistīta ar pašidentifikāciju un sevis kā personības apzināšanos jeb savu personīgo identitāti. Tēls un līdzība, pēc kuras Dievs radījis cilvēku, ir tas, ko var apzīmēt ar jēdzienu "identitāte". Aizsargājot identitāti, tiek aizsargāta cilvēka cieņa un pamattiesības, kas identitātes zādzības gadījumā kļūst par apdraudējuma objektu. Kad pret personu tiek vērsta fiziska vardarbība, cietušais zaudē kontroli pār savu ķermeni, bet, kad tiek nolaupīta identitāte, cilvēks var zaudēt kontroli pār savu dzīvi. Identitātes zādzība ir viena no visnopietnākajām tiesību uz privāto dzīvi apdraudējuma formām, jo persona zaudē integritāti un drošības izjūtu, un tāpēc svešas identitātes zādzība ir atzīstama par nodarījumu ar augstu kaitīguma pakāpi.

Daudzu valstu statistikas dati liecina, ka šo nodarījumu skaits pieaug. Vairākas valstis savus krimināllikumus jau ir papildinājušas ar pantiem, kuros paredzēta kriminālatbildība par svešas identitātes zādzību, tādējādi šos noziedzīgos nodarījumus nodalot no pārējiem pret fizisku personu datiem vērstajiem nodarījumiem.

Šī raksta mērķis ir aplūkot svešas identitātes zādzības fenomena attīstību pasaulē, noskaidrot, kāda situācija ir Latvijā, un izvērtēt identitātes zādzības kā atsevišķa noziedzīga nodarījuma sastāva izveides nepieciešamību.

1. Identitātes un identitātes zādzības jēdziens

Cilvēka identitāte¹ ir tas faktoru kopums, pēc kura, pirmkārt, cilvēks apzinās pats sevi, atzīstot savu piederību pie kādas sociālas grupas, otrkārt, pēc kura pārējā sabiedrība atpazīst jeb identificē šo konkrēto personu. Identitāti veidojošais faktoru kopums ietver sevī daudzus elementus, no kuriem galvenais ir personas dati – dzimums, vecums, vārds, uzvārds, izskats, unikālais DNS profils, pirkstu nospiedumi, reliģiskā piederība, mantiskais stāvoklis utt.

Lai personu identificētu, nav nepieciešams zināt vai iegūt visus personas datus. Atkarībā no identifikācijas līmeņa pietiek ar atsevišķu datu jeb identifikatoru kopumu. Tāpat ne vienmēr ir vajadzīga personas klātbūtne un dokumentu oriģināli kā, piemēram, ceļošanai – pase.

Personas mūsdienās tiek identificētas arī attālināti. Lai atpazītu personu kā bankas konta īpašnieku, ir nepieciešams personas vārds, uzvārds, bankas konta lietotājvārds, galvenā parole, kodu karte. Savukārt, lai identificētu personu kā konkrēta sociālā tīkla profila lietotāju, bieži vien pietiek ar personas pamatdatiem (vārds, uzvārds) un fotogrāfiju, bet e-pasta piekļuvei vajadzīgi tikai divi elementi – lietotājvārds un parole. Līdz ar to personas identifikatori un to dažādi salikumi nodrošina pieeju attiecīgu līmeņu personas identitātēm.

Internets ir vide, kurā papīra dokumenta un personas klātbūtnes nozīme ir novēlota. Personas identificēšanai pietiek ar burtu un ciparu kombinācijām. Tas ir būtiski atvieglojis šīs informācijas nelikumīgas ieguves iespējas, paverot ceļu praktiski neierobežotam skaitam manipulāciju ar personas datiem virtuālajā pasaulē. Tagad nozagt personas identitāti ir daudz vienkāršāk, nekā tas bija pirms pāris desmitiem gadu.

Jēdzieni “identitātes zādzība” un “nelikumīgas darbības ar fiziskās personas datiem” nav sinonīmi. Prettiesiskas darbības ar svešu identitāti pēc būtības ir viens no specifiskiem šādu nelikumīgu darbību (ar citas fiziskās personas datiem) veidiem. Ar identitātes zādzību (*identity theft*) saprot kādas personas identitātes īslaicīgu izmantošanu vai ilglaicīgu lietošanu dažādos nolūkos – visbiežāk mantisku labumu iegūšanai (piemēram, lai uz citas personas vārda paņemtu aizņēmumu, iepirktos interneta veikalā u. tml.). Šādos gadījumos tiek izmantota finansiāla rakstura informācija, bankas dati, un bieži par upuriem kļūst ģimenes locekļi un personas, kas nepārzina informācijas tehnoloģijas. Saskaņā ar ASV Sertificēto profesionālo grāmatvežu asociācijas viedokli identitātes zādzības ieņem trešo vietu visizplatītāko kibernetizēto sarakstā², atstājot aiz sevis sensitīvo datu un intelektuālā īpašuma zādzības, bet pirmo un otro vietu attiecīgi dalot ar krāpšanu nodokļu atgūšanas jomā un korporatīvo kontu pārņemšanu.

¹ Atbilstoši Biometrijas datu apstrādes sistēmas likumā sniegtajai definīcijai identitāte ir fiziskās personas datu, fizisko īpašību un rādītāju kopums, kas ļauj šo fizisko personu precīzi atšķirt no citas fiziskās personas. Biometrijas datu apstrādes sistēmas likums: LV likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 90/4076, 2009, 10. jūn.

² The Top 5 Cybercrimes. American Institute of CPAs, p.2., 2013. Pieejams: <http://www.aicpa.org/Interest-Areas/ForensicAndValuation/Resources/ElectronicDataAnalysis/DownloadableDocuments/Top-5-CyberCrimes.pdf> [aplūkots 10.01.2018.].

Identitātes zādzība var notikt arī personisku motīvu dēļ (piemēram, atriebības nolūkā) vai nemotivēti (piemēram, lai par kādu ņirgātos, radītu viņam neērtības vai vienkārši izklaidētos u. tml.). Šim nolūkam ar upura lomai izraudzītās personas vārdu mēdz izveidot viltus profilu sociālajos tīklos vai e-pastu, ko izmantot diskreditējošu vēstuli vai fotogrāfiju sūtīšanai, komunicēšanai ar cietušā paziņām, kolēģiem, draugiem u. tml.

Jebkāda veida (neatkarīgi no nolūka) identitātes zādzības pamatā ir tādas darbības, kas citiem liek domāt, ka tās veikusi cietusi persona (subjekts, kura identitāte izmantota).

2. Identitātes zādzību tendences ārvalstīs

2016. gadā plašu rezonansi ārvalstu medijos izraisīja kriminālieta, kurā par kibervajāšanu un personas identitātes zādzību tika notiesāts kāds ASV pilsonis Maikls Daniels Rubenss (*Michael Daniel Rubens*).³ Tiesa viņam piemēroja sodu – brīvības atņemšanu uz desmit gadiem un naudas sodu 10 000 ASV dolāru apmērā. M. D. Rubenss tika apsūdzēts par to, ka laikposmā no 2012. līdz 2015. gadam, izmantojot IP adreses⁴ slēpšanai paredzētu datorprogrammu, viņš uzlauza desmitiem sieviešu interneta profilu, t. sk. e-pastus un sociālos tīklus, pretlikumīgi ieguva viņu fotogrāfijas un personas datus. Iegūtos attēlus viņš izmantoja pornogrāfisku materiālu izveidei, ko vēlāk publicēja internetā. M. D. Rubenss katram savam upurim bija izveidojis elektronisku mapi, kur rūpīgi vāca visu pieejamo informāciju – ziņas par ģimeni, adresēm, darbavietām utt. Vairāku gadu garumā M. D. Rubenss šantažēja un pazemoja upurus, izmantojams savāktos personas datus un arī vēlāk mākslīgi radītos pornogrāfiskos materiālus.

Šādi un citu veidu personas identitātes izmantošanas nodarījumi ir izplatīti ne tikai ASV, bet ar atšķirīgu intensitāti arī citviet pasaulē. Piemēram, Austrālijā (ap 23 miljoniem iedzīvotāju) katru gadu identitātes zādzību dēļ cieš vidēji ap 770 000 personu. Slovēnijā (ap 2 miljoniem iedzīvotāju) par svešas identitātes izmantošanu 2009. gadā notiesāta viena, 2012. gadā – deviņas, 2014. gadā – 15 personas.⁵ Lielbritānijā 2014. gadā fiksēti 16 945, bet 2015. gadā – jau 21 644 identitātes zādzības gadījumi.⁶ Francijā šo nodarījumu īpatsvars sasniedz ap 80 000 lietu gadā (pārsvārā saistībā ar krāpšanu finanšu pakalpojumu jomā).⁷

Daudzas valstis (Itālija, Skandināvijas valstis u. c.) pēdējos gados aizvien biežāk izvēlas iekļaut tiesību aktos atsevišķu regulējumu attiecībā uz svešas identitātes nelikumīgu izmantošanu. Piemēram, Itālijā šāds regulējums ir spēkā kopš 2013. gada. Norvēģijā svešas identitātes pretlikumīga izmantošana kā atsevišķs

³ Cyberstalker Sentenced to 10 Years in Prison, 01.03.2016. Pieejams: <https://www.justice.gov/usao-ndfl/pr/cyberstalker-sentenced-10-years-prison> [aplūkots 10.01.2018].

⁴ IP jeb interneta protokola adrese (saīsinājumā no angļu val. – *Internet Protocol Address*) ir identifikators, ar kura palīdzību var identificēt katru internetam pieslēgtu ierīci, t. sk. datoru. Katra IP adrese ir unikāla.

⁵ *Statistical Data on Crimes*. No autores sarakstes ar Slovēnijas Republikas Informācijas komisāra biroja starptautisko attiecību tieslietu padomnieci Maju Lubardu, 01.02.2017., autores personīgā arhīva materiāli.

⁶ CIFAS (*Credit Industry Fraud Avoidance System*) *Protecting individuals from fraud: Cifas Protective Registration and Protecting the Vulnerable*. Pieejams: https://www.cifas.org.uk/cifas_annual_report_2016_html/protecting-individuals-from-fraud.html [aplūkots 10.01.2018.].

⁷ Hirsch D. *Biggest Identify Theft Victim. To Create Smart Cards To Prevent It*. 22.07.2011. Pieejams: <http://www.techzone360.com/topics/techzone/articles/199847-france-biggest-identify-theft-victim-create-smart-cards.htm#> [aplūkots 10.01.2018.].

noziedzīgu nodarījumu veids tiek norādīta kopš 2016. gada (2016. gadā reģistrētas 2570 lietas).⁸

Zviedrijā nelikumīga identitātes lietošana ir kriminalizēta kopš 2016. gada 1. jūlija. Pirms tam Zviedrijas Sodu likumā bija paredzēta atbildība tikai par nodarījumiem personas datu jomā. Laikposmā no 2006. līdz 2015. gadam Zviedrijā par nelikumīgām darbībām ar svešu personu datiem pie kriminālatbildības sauktas tikai deviņas personas,⁹ 2017. gada pirmajā pusgadā saņemti jau 12 800 ziņojumi.¹⁰

Somijā identitātes zādzība ir kriminalizēta kopš 2015. gada 4. septembra, līdz gada beigām bija ziņots jau par 518 šāda veida nodarījumiem, 2016. gadā reģistrēti 3300 identitātes zādzību gadījumi.

Dānijā 2014. gadā fiksēti ap 34 000 atšķirīga smaguma pakāpes incidentu, kad personas kļuvušas par identitātes zādzības upuriem. Šāds nodarījums skāris arī Dānijas kronprincesi Mariju¹¹ – Facebook vietnē ar viņas ģimenes locekļu vārdiem tika izveidoti viltoti profili. Arī Igaunijas augstākās amatpersonas nav bijušas pasargātas – 2011. gada vasarā Igaunijā aizturēts vīrietis, kurš izmantojis prezidenta T. H. Ilvesa identitāti, proti, viņš izveidoja e-pasta adresi ar visiem prezidenta rekvizītiem, no kuras vairākām Igaunijas parlamenta frakcijām nosūtīja nepiedienīga satūra vēstules.¹²

Igaunijas Sodumu likuma 157.² pantā paredzēta kriminālatbildība par svešas identitātes nelikumīgu izmantošanu. Panta dispozīcijā ir iekļauts nosacījums par kaitējuma nodarīšanu personas tiesībām vai ar likumu aizsargātām interesēm, neprecizējot šī kaitējuma apmēru. Kvalificētais sastāvs šai normai nav veidots.

Kā norāda Igaunijas Tieslietu ministrija, identitātes zādzības Igaunijā ir saistītas lielākoties ar preču vai pakalpojumu pasūtīšanu internetā, pa tālruni vai personīgi, norādot citas personas vārdu vai citus datus, kā arī ar nepatiesas identitātes radīšanu sociālajos plašsaziņas līdzekļos vai iepazīšanās portālos, lai diskreditētu citu personu, vai ar e-pasta vēstuļu nosūtīšanu, izmantojot citas personas identitāti.

Kā liecina statistika, laikposmā no 2004. līdz 2015. gadam Igaunijā reģistrēti 67 personas datu nelikumīgas izpaušanas incidenti, kad to izdarījusi persona, kas informāciju ieguvusi savas profesionālās darbības ietvaros, no 2007. līdz 2016. gadam – 20 lietas, kurās publiskoti personu sensitīvie dati, no 2010. līdz 2016. gadam – 677 identitātes zādzības.

Tādējādi secināms, ka vislielākais nodarījumu skaits personas datu jomā Igaunijā noticis tieši saistībā ar svešas identitātes ļaunprātīgu izmantošanu – ap 100 lietām gadā –, kas uz nelielo iedzīvotāju skaitu (1,3 miljoni) atzīstams par augstu rādītāju. Būtisks identitātes zādzību skaita pieaugums novērots 2015. gadā (42

⁸ *Charges against persons, by sex, age and type of offence. Absolute figures.* Norvēģijas Centrālā statistikas biroja statistikas dati: Offences investigated. Pieejams: <http://www.ssb.no/en/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikk/lovbrudde> [aplūkots 10.01.2018.].

⁹ *Sv: Concerning statistical data.* No autores personīgās sarakstes ar Zviedrijas Tieslietu ministrijas pakļautībā esošās Noziedzības novēršanas padomes Statistikas dienestu, 25.11.2016., autores personīgā arhīva materiāli.

¹⁰ *Kriminalstatistik, 2017. Anmällda brott, Preliminär statistik för första halvåret 2017. Brottsförebyggande rådet 2017.* Pieejams: https://www.bra.se/download/18.62fc8fb415c2ea1069325d5c/1499425901018/Sammanfattning_anmalda_prel_halvar_2017.pdf [aplūkots 10.01.2018.].

¹¹ *Crown Princess Mary victim of online identity theft, Lucie Rychla.* 29.10.2015. Pieejams: <http://cphpost.dk/news/crown-princess-mary-victim-of-online-identity-theft.html> [aplūkots 10.01.2018.].

¹² *Igaunijā aizturēts prezidenta vārdā necenzētas vēstules sūtītājs vīrietis.* 29.07.2011. Pieejams: http://www.staburags.lv/latvija-un-pasaule/igaunija-aizturets-prezidenta-varda-necenzetas-vestules-sutijusais-virietis-9851?from_mobile [aplūkots 10.01.2018.].

noziedzīgi), kad kāda persona internetā iegādājās preces un pakalpojumus, izmantojot citu personu datus vai dokumentus.¹³

Minētie fakti liecina, ka identitātes zādzību apjoms ir būtiski pieaudzis pēdējo desmit gadu laikā un svešas identitātes ļaunprātīga izmantošana ir nostiprinājusies kā atsevišķs noziedzīgs nodarījums, kura attīstības tendences prasa atbilstošu normatīvu regulējumu.

3. Svešas identitātes izmantošana Latvijā

Latvijā ir kriminalizēta uzdošanās par citu personu, kārtojot latviešu valodas prasmes pārbaudi Pilsonības likumā noteiktajos gadījumos (Krimināllikuma¹⁴, turpmāk – KL, 281.¹ pants) un ja pirmstiesas kriminālprocesā vai tiesā persona nepatiesi uzdevusies par apsūdzēto, cietušu vai liecinieku (KL 297. pants). Uzdošanās par citu personu pēdējā laikā novērojama aizvien biežāk, taču pārsvarā šādi gadījumi saistīti ar naudas izkrāpšanu. Atšķirībā, piemēram, no KL 281.¹ panta sastāva, persona, kuras identitāte tiek izmantota krāpšanas darbībās, par to nav informēta. Šīm lietām pārsvarā raksturīga telefoniska saziņa, kad notiek uzdošanās par personas radnieku.

Tāpat izplatīti ir nodarījumi, kad telefona zvanu cietušais saņem it kā no slimnīcas (uzdošanās par medicīniskā personāla pārstāvi) vai no policijas darbinieka par it kā notikušu ceļu satiksmes negadījumu vai tamlīdzīgu situāciju, kurā esot nokļuvis attiecīgās personas radnieks. Lai lietu atrisinātu, tiek pieprasīta nauda. Šeit var būt saskatāma gan uzdošanās par citu personu, gan nelikumīgas darbības ar personu datiem, jo tiek izmantota sveša identitāte. Identitātes zādzība faktiski vajadzīga cita noziedzīga nodarījuma izdarīšanai. Šādās lietās personas tiek sauktas pie kriminālatbildības par krāpšanu, un atbilstoši pašreiz spēkā esošajam normatīvajam regulējumam svešas identitātes izmantošana tiek atzīta par vienu no krāpšanas darbību elementiem (objektīvās puses pazīme).

Svešas identitātes izmantošana kopsakarībā ar krāpšanas darbībām pēc savas formas ir līdzīga nodarījumiem, kad krāpšana notiek, izmantojot viltotu dokumentu. Kā atzīts Augstākās tiesas 2008.–2009. gada tiesu prakses apkopojumā “Tiesu prakse lietās par krāpšanu”, viltotu dokumentu izgatavošana, kā arī izmantošana krāpšanas nolūkā ir patstāvīgs noziedzīgs nodarījums, kas kvalificējams saskaņā ar KL 275. pantu.¹⁵

Šajā gadījumā krāpšanas un viltojuma izmantošanas darbības kvalificējamas kā noziedzīgu nodarījumu kopība. Arī tad, kad krāpšanai tiek izmantots nevis viltots dokuments, bet sveša identitāte, minētās darbības būtu kvalificējamas kā noziedzīgu nodarījumu reālā kopība. Tāpēc Krimināllikums būtu papildināms ar jaunu pantu, kurā paredzēta kriminālatbildība par svešas identitātes izmantošanu. Tādā veidā varētu izvairīties no jau spēkā esošo un veiksmīgi funkcionējošo normu grozīšanas (piemēram, KL 177., 177.¹ pants). No visu ar personu datiem izdarīto nelikumīgo darbību klāsta tiktu nodalīti specifiski, ar svešas personas identitātes

¹³ Concerning statistical data on website www.kriminaalpolitika.ee. No autore sarakstes ar Igaunijas Tieslietu ministrijas Kriminālpolicijas departamenta padomnieku Andri Ahven, 30.12.2016., autore personīgā arhīva materiāli.

¹⁴ Krimināllikums: LV likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199/200, 1998, 8. jūl.

¹⁵ Augstākās tiesas 2008.–2009. gada tiesu prakses apkopojums “Tiesu prakse lietās par krāpšanu”, 62. lpp.

izmantošanu saistīti nodarījumi, kas var saturēt arī jebkuru KL 145. pantā¹⁶ paredzēto pazīmi. Šāda pieceja atbilstu arī citu valstu praksei, kur svešas identitātes izmantošana likumā ir nostiprināta kā atsevišķs patstāvīgs noziedzīgs nodarījums.

Identitātes izmantošana bez nolūka apkrāpt cietušo, lai iegūtu tā mantu vai tiesības uz mantu, Krimināllikuma 177. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma pazīmēm vairs neatbilst. Lai labāk saprastu šīs atšķirības un iezīmētu iespējamās nodarījumu kvalifikācijas problēmas, ilustrācijai tiek sniegti divi reāli piemēri no prakses. Viens no tiem līdz pat šim brīdim nav guvis atrisinājumu.

Pirmajā lietā¹⁷ persona A. 2014. gada vasarā konstatēja, ka interneta vietnē *Facebook* ir izveidots profils ar viņa vārdu, uzvārdu un personas kodu. Profilā ievietota tiesiska rakstura informācija (ziņas no tiesvedībās esošām lietām), dzīvesvietas adrese, laulātās un nepilngadīgo bērnu fotogrāfijas, kas acimredzot slepeni uzņemtas tiešā dzīvesvietas tuvumā, ziņas par darbu, biznesa projektiem, darījumu partneriem (ieskaitot viņu fotogrāfijas) utt. No šī personas profila notikusi arī sarakste. Papildus minētajam internetā tika izveidota atsevišķa mājaslapa, kurā gan dublēta *Facebook* vietnē esošā informācija, gan papildus ievietoti materiāli no tiesvedību procesiem, kuros A. bijis iesaistīts saistībā ar parādu piedziņas lietām u. tml., kā arī izveidots publiski aplūkojams forums, kurā it kā nejausi iekļuvušas personas apmainās ar informāciju par A., publiski dēvējot viņu par blēdi, parādnieku, narkotisko vielu lietotāju utt. Visas nelikumīgās darbības bija izdarījis A. bijušais darījumu partneris C., kurš vēlējās nevis iegūt kādus mantiskus labumus, bet gan “pārmācīt” viņu, jo izjutis skaudību par A. veiksmīgo biznesu un labklājību.

Otrajā gadījumā¹⁸ aptuveni 70 gadus vecā M. izsniedza savam dēlam D. universālpilnvaru. Kā vēlāk konstatēts, M. pat īsti nevarēja atcerēties ne pilnvaras izdošanas faktu (pirms vairāk nekā 10 gadiem), ne arī iemeslus (iespējams, lai dēls varētu palīdzēt ikdienas lietās ar pārstāvību, kad jāvēršas valsts un pašvaldību iestādēs u. tml.). Jāatzīmē, ka starp M. un viņas dēlu D. valdīja ģimeniskas un uzticības pilnas attiecības. Pēc aptuveni 11 gadiem no pilnvaras izdošanas brīža D. hronisku veselības problēmu dēļ slimnīcā mira. Drīz vien pēc D. nāves M. sāka saņemt pretenzijas, kreditoru prasījumus, pret viņu tiesā tika celtas prasības, apķīlāti naudas līdzekļi pensijas saņemšanas kontā utt. Kā noskaidrojās, tad faktiski 10 gadu garumā D. savas mātes vārdā bija veicis uzņēmējdarbību, nodibinājis uzņēmumus, kas nodarbojās ar nekustamo īpašumu tirdzniecību. Uz mātes vārda bija atvērti arī konti vairākās bankās, noslēgti mobilo sakaru lietošanas līgumi. Uzņēmumos M. dokumentāri bija gan dibinātāja, gan valdes locekle, kas pat saņēma atalgojumu. Par to M. uzzināja no Valsts ieņēmumu dienesta jau pēc dēla nāves. M. un viņas it kā vadīto uzņēmumu vārdā notika īpašumu tirdzniecība (zemesgrāmatā uz M. vārda bija reģistrēti ap 40 īpašumu), bankās ņemti aizņēmumi, dibinātas kredītsaistības, sniegti pieteikumi pašvaldībās būvniecības ieceru īstenošanai utt. Tādējādi vairāk nekā 10 gadu garumā D. izmantoja M. identitāti, lietojot viņas bankas kontus, telefonus, parakstot visus dokumentus utt. D. nolūks nebija apkrāpt savu

¹⁶ Krimināllikuma 145. pants “Nelikumīgas darbības ar fiziskās personas datiem”.

¹⁷ Materiāls Nr. ENŽ-4806 (reģistrēts Valsts policijas Rīgas reģiona pārvaldes elektroniskajā notikumu reģistrācijas žurnālā 2014. gada 22. jūlijā).

¹⁸ Informācija no civillietas Nr. C31291815, kriminālprocesa Nr. 12060006714 un lietas Nr. 3-12/0708/07 (lūgums Ģenerālprokuratūrai par protesta iesniegšanu par Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesas 2007. gada 27. augusta lēmumu) materiāliem.

māti vai viņu diskreditēt. Nevar piekrist, ka šāda situācija uzskatāma tikai par civiltiesisku strīdu, kas būtu risināms starp D. un M.

Minētais gadījums liecina, ka uz pilnvaras pamata iespējams izveidot struktūru, kurā izmantot svešu identitāti, radot jaunus personas datus – bankas kontus, amatus, adreses, telefona numurus utt. Gan M. sākotnējie dati, gan jaunizveidotie dati pēc D. nāves kalpo par identifikatoru sasaistei ar M. reālo dzīvi.

Abi piemēri parāda atšķirīgus identitātes zādzības vai ļaunprātīgas izmantošanas veidus, kuru objektīvās puses pazīmes ar KL 177. pantā paredzēto krāpšanas sastāvu netiek aptvertas. Tas apstiprina iepriekš izteikto apgalvojumu par nepieciešamību likumā paredzēt kriminālatbildību konkrēti par svešas identitātes izmantošanas faktu. Ievērojot to, ka identitātes zādzības apdraudējuma objekts ir personas pamattiesības, pants attiecīgi būtu iekļaujams Krimināllikuma XIV nodaļā.

Kopsavilkums

1. Ar jēdzienu “identitātes zādzība” tiek saprasta svešas personas identitātes piesavināšanās, tās ļaunprātīga izmantošana, uzdošanās par citu personu jeb svešas personas vārda lietošana.
2. Identitātes zādzība ir patstāvīgs, no citām nelikumīgām darbībām ar personas datiem nodalāms noziedzīgs nodarījums, kas apdraud cilvēka cieņu un tiesības uz privāto dzīvi, kā arī var tikt izdarīts, lai īstenotu citus noziedzīgus nodarījumus.
3. Ievērojot identitātes zādzību attīstības tendences, Latvijas normatīvajā regulējumā ir jāparedz kriminālatbildība par šāda veida nodarījumiem, papildinot Krimināllikuma XIV nodaļu ar pantu “Svešas identitātes zādzība”.

JAUNAS KRIPTOVALŪTAS EMISIJA UN TĀS KOLEKTĪVĀS FINANSĒŠANAS KRIMINĀLTIESISKIE ASPEKTI

CRIMINAL LAW ISSUES OF INITIAL COIN OFFERING (ICO) CROWDFUNDING

Juris Janums, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

The article reflects upon the criminal law issues concerning initial cryptocurrency coin offering (ICO) via crowdfunding. Thereby, the article focuses on the meaning of cryptocurrency and the meaning of ICO as a crowdfunding process type, and their protection under Criminal Law. Finally, the article briefly explores some possible crimes related to cryptocurrency and suggests conclusions regarding the meaning of cryptocurrency and ICO.

Atslēgvārdi: kriptovalūta, datornoziegumi, krimināltiesības, finanses

Keywords: cryptocurrency, cybercrimes, criminal law, finance

Ievads

2009. gadā pasaules ekonomiku satricināja straujš naudas vērtības kritums, pēc kā tika radīta pasaulē pirmā kriptovalūta – bitmonētas (angļu val. – *bitcoin*) –, kuras vērtību pilnībā nosaka tikai tirgus ekonomika. Kopš bitmonētu emisijas pasaulē jau ir vairāki tūkstoši kriptovalūtu un ļoti aktīvi turpinās jaunu kriptovalūtu emisija. Taču vienlaikus ar kriptovalūtu izplatās arī ar to saistītie noziedzīgie nodarījumi. Tādējādi rodas jautājums, vai kriptovalūtas jēdziens ir pietiekami tiesiski noteikts un attiecīgi vai kriptovalūtu un tās apriti iespējams aizsargāt ar Krimināllikumu (turpmāk – KL), tostarp saistībā ar noziedzīgiem nodarījumiem pret īpašumu (KL XVIII nodaļa) un noziedzīgiem nodarījumiem tautsaimniecībā, precīzāk, finanšu sfērā (KL XIX nodaļa).

1. Kriptovalūtas jēdziens

Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmisko terminu datubāzē AkadTerm¹ un Latvijas tiesu praksē² jēdziens “kriptovalūta” nav skaidrots. Savukārt juridiskajā

---

¹ Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmisko terminu datubāze. Pieejams: termini.lza.lv/term.php [aplūkots 01.02.2018.].

² Rajona (pilsētu) tiesu un apgabaltiesu Anonimizēto nolēmumu sistēma. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 01.02.2018.]; LR Augstākās tiesas tiesu prakse. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/> [aplūkots 01.02.2018.]; Satversmes tiesas tiesu prakse. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/> [aplūkots 01.02.2018.].

literatūrā³ jēdziens “kriptovalūta” tiek atzīts par produktu, kuru var izmantot kā maiņas līdzekli, ja puses par to vienojas.⁴

Šāds jēdziena “kriptovalūta” skaidrojums acīmredzot aizgūts no Eiropas Savienības Tiesas 2015. gada 22. oktobra sprieduma lietā Nr. C-264/14 *Skatteverket/ David Hedqvist*, kur tiesa atzina: “[P]ar pakalpojumu sniegšanu par atlīdzību šīs tiesību normas izpratnē ir uzskatāmi tādi darījumi kā pamatlietā aplūkotie, ko veido parasto valūtu maiņa pret virtuālās valūtas *bitcoin* vienībām un otrādi un kas tiek veikti par tādas naudas summas samaksu, kura atbilst starpībai, ko veido atšķirība starp, pirmkārt, cenu, par kādu attiecīgais uzņēmums pērk valūtas, un, otrkārt, cenu, par kādu šis uzņēmums tās pārdod saviem klientiem.”⁵ Tam pievienojies arī *Dr. iur.* asociētais profesors Uldis Ķinis.⁶

Kā maiņas līdzeklis kriptovalūtas jēdziens skaidrots arī Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likumā (ar 2017. gada 26. oktobra grozījumiem). Proti, virtuālā valūta ir “vērtības digitālais atspoguļojums, kas var būt digitāli nosūtīts, glabāts vai tirgots un funkcionēt kā apmaiņas līdzeklis, bet nav atzīts par likumīgu maksāšanas līdzekli, nav uzskatāms par banknoti un monētu, bezskaidru naudu un elektronisko naudu, kā arī nav monetārā vērtība, kura uzkrāta maksājuma instrumentā, kas tiek izmantots Maksājumu pakalpojumu un elektroniskās naudas likuma 3. panta 10. un 11. punktā minētajos gadījumos”.⁷

Grozījumu anotācijā norādīts, ka jēdziens pārņemts no Eiropas Savienības IV Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas novēršanas direktīvas projekta priekšlikumā 2016/0208 (COD)⁸ piedāvātā analogā jēdziena “virtuālā valūta”, jo Eiropas Savienībā tāpat kā Latvijā virtuālā valūta vēl nav tiesiski noteikta, tāpēc pastāv risks to izmantot noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanā. Turklāt, skaidrojot virtuālās naudas jēdzienu, anotācijā norādīts, ka tā ir “[v]iena no jaunākajām tehnoloģijām, kas prasa piesardzīgu novērošanu, taču ne ierobežojošu regulēšanu, lai netiktu slāpēta inovatīvā idejas attīstība, [kas] ir virtuālās valūtas tehnoloģija”.⁹ Tādējādi virtuālās naudas jēdziens apzināti ir atstāts nepilnīgs.

Tomēr šāda nepilnīga jēdziena dēļ ir aprūtināta virtuālās naudas un tās aprites tiesiskā aizsardzība, tostarp aizsardzība KL. Līdz ar to, lai varētu noskaidrot, vai

³ Berdņikova T. Virtuālo valūtu tiesiskais regulējums šodien un rīt. *Jurista Vārds*, Nr. 40 (994), 2017, 26. sept.

⁴ E-konsultācija Nr. 11918 “Par darījumiem ar kriptovalūtu un nodokļiem”. Pieejams: <http://www.lvportals.lv/visi/e-konsultacijas/11918-par-darijumiem-ar-kriptovalutu-un-nodokliem/> [aplūkots 01.12.2017.].

⁵ Eiropas Savienības Tiesas 2015. gada 22. oktobra spriedums lietā Nr. C-264/14 *Skatteverket/David Hedqvist* Pieejams: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?sessionid=9ea7d2dc30d65c931aa923614ec2a9dd8815f2132932.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxyMc3b0?text=&docid=172954&pageIndex=0&doclang=LV&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=665635> [aplūkots 01.12.2017.].

⁶ KNAB konferences “Ceļā uz atklātību, atbildību un labāku pārvaldību: trauksmes celšanas veicināšana, cīņa pret korupciju, nākotnes perspektīvas” videoieraksts. Pieejams: https://youtu.be/pxOO_I_6Tew?t=4h25m44s [aplūkots 01.12.2017.].

⁷ 26.10.2017. Grozījumi Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likumā: LV likums. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/294868-grozijumi-noziedzīgi-iegutu-lidzeklu-legalizācijas-un-terorisma-finansēšanas-noversanas-likuma> [aplūkots 01.12.2017.].

⁸ Eiropas Komisijas 2016. gada 5. jūlija priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai, ar ko groza Direktīvu (ES) 2015/849 par to, lai nepieļautu finanšu sistēmas izmantošanu nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanai vai teroristu finansēšanai, un ar ko groza Direktīvu 2009/101/EK. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/lv/TXT/?uri=COM:2016:0450:FIN> [aplūkots 01.12.2017.].

⁹ Likumprojekta “Grozījumi Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/FEB181B5B41A0CA4C2258144002CC7CC?OpenDocument> [aplūkots 01.12.2017.].

KL vispār ir paredzēta tiesiskā aizsardzība kriptovalūtai un tās aprītei, ir nepieciešams noskaidrot iepriekš minēto jēdzienu (“virtuālā nauda”, “virtuālā valūta” un “kriptovalūta”) saturu.

Vispirms autors piedāvā jēdzienu “virtuālā nauda” un “virtuālā valūta” vietā lietot jēdzienu “kriptovalūta”, kas autora skatījumā ir precīzāks, ņemot vērā ar gramatisko interpretācijas metodi noskaidroto minēto jēdzienu saturu un savstarpējo saikni.

Tā jēdziens “kriptovalūta” ir divu terminu – “kriptogrāfija” un “valūta” – saliktenis.¹⁰ Kur kriptogrāfija ir “[z]inātnes nozare, kas pēta ziņojumu šifrēšanas metodes un līdzekļus. Ar kriptogrāfijas metodēm aizsargāto ziņojumu var atšifrēt tikai tas, kam ir šifrēšanas atslēga”.¹¹ Savukārt valūta ir “[k]ādas valsts likumīga naudas vienība”.¹²

Jēdzienu “virtuālā nauda” veido divi patstāvīgi termini – “virtuāls” un “nauda”. Virtuāls ir “[t]āds, kas fiziski neeksistē, bet ir matemātiski aprēķināts vai izveidots atsevišķa datora vai lielāku datorsistēmu atmiņā kā modelis”.¹³ Taču nauda ir “[i] paša prece, kas kā vispārējs ekvivalents tiek izmantota preču un pakalpojumu maiņā un, būdama starpnieklīdzeklis, palīdz izvairīties no prečmaiņas darījumiem. [...] Par naudu var būt jebkura prece, kas par tādu ir noteikta ar likumu [...]. Nauda pastāv monētu un papīrnaudas veidā [...]”.¹⁴

Visbeidzot jēdzienu “virtuālā valūta” tāpat kā jēdzienu “virtuālā nauda” veido divi patstāvīgi termini – “virtuāls” un “valūta”, kuru gramatiskā interpretācija jau sniegta iepriekš.

Līdz ar to, gramatiski interpretējot, varam secināt, ka:

- 1) virtuālā nauda ir prece ar noteiktu vērtību, kas vienlaikus ir arī maiņas līdzeklis, kas matemātiska aprēķina (modeļa) formā pastāv datorsistēmu atmiņās;
- 2) jēdziens “virtuāla nauda” pēc būtības precizē jēdzienu “virtuālā valūta”, jo pirmajā jēdzienā ietilpstošais termins “nauda” konkretizē otrajā jēdzienā ietilpstošo terminu “valūta”, piemēram, valūta ir kādas valsts naudas vienība, līdz ar to jēdziens “virtuāla nauda” ir precīzāks par jēdzienu “virtuālā valūta”;
- 3) jēdziens “kriptovalūta” ir precīzāks par jēdzienu “virtuālā nauda” (“virtuālā valūta”), jo pirmajā jēdzienā ietilpstošais termins “kriptogrāfija” konkretizē otrajā jēdzienā ietilpstošo terminu “virtuāls”. Proti, informācija ar kriptogrāfijas metodēm (ar šifrēšanas atslēgu) šifrētā formā jau ir konkrēti matemātisko aprēķinu modeļi, kas pastāv vairāku datorsistēmu atmiņā – blokķēdēs.

Tādējādi, gramatiski interpretējot, kriptovalūta ir prece ar noteiktu vērtību, kura vienlaikus ir arī maiņas līdzeklis, kas ar kriptogrāfijas metodēm šifrētā veidā pastāv blokķēdē datorsistēmu atmiņās.

¹⁰ Greenberg A. Crypto Currency. Pieejams: <https://www.forbes.com/forbes/2011/0509/technology-psilocybin-bitcoins-gavin-andresen-crypto-currency.html> [aplūkots 01.12.2017.].

¹¹ LZA TK ITTEA termins “kriptogrāfija”. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php?term=kriptogr%C4%81fija&lang=LV> [aplūkots 01.12.2017.].

¹² Ekonomikas skaidrojošās vārdnīcas termins “valūta”. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php?term=val%C5%ABta&lang=LV> [aplūkots 01.12.2017.].

¹³ Vārda “virtuāls” skaidrojums. Pieejams: <http://tezaurs.lv/#/sv/virtu%C4%81ls> [aplūkots 01.12.2017.].

¹⁴ Ekonomikas skaidrojošās vārdnīcas termins “nauda”. Pieejams: <http://termini.lza.lv/term.php?term=nauda&lang=LV> [aplūkots 01.12.2017.].

Kā minēts iepriekš, tiek atzīts, ka kriptovalūta ir tikai maiņas līdzeklis. Taču tik šaura kriptovalūtas jēdziena izpratne autora skatījumā ir nepilnīga, jo kriptovalūta pati par sevi ir prece ar noteiktu vērtību, kurai piemīt arī visas iepriekš skaidrotā termina “nauda” pazīmes, izņemot to, ka naudu izdod oficiāli (uz likuma pamata) un ka nauda pastāv tikai banknošu un monētu formā. Līdz ar to, esot šādām atšķirībām salīdzinājumā ar gramatiskās interpretācijas rezultātiem, autors, turpinot noskaidrot jēdziena “kriptovalūta” saturu, piemēro sistēmisko metodi.

Ņemot vērā jēdziena “kriptovalūta” gramatiskās interpretācijas rezultātus, autors salīdzinājumam aplūkos Maksājumu pakalpojumu un elektroniskās naudas likuma (turpmāk – E-naudas likums) 1. panta 2.² punktā ietverto terminu “elektroniskā nauda”¹⁵ un Finanšu instrumentu tirgus likuma (turpmāk – Finanšu instrumentu likums) 1. panta pirmās daļas 1. punktā ietverto terminu “finanšu instruments”.¹⁶

Proti, atbilstoši E-naudas likumam elektroniskā nauda ir “elektroniskā ierīcē (viedkartē vai datora atmiņā) glabāta monetārā vērtība, kura:

- a) pastāv prasījumu veidā pret emitentu,
- b) emitēta, saņemot naudu no elektroniskās naudas turētāja, lai veiktu maksājumus,
- c) izmantojama kā maksāšanas līdzeklis un kuru pieņem fiziskā vai juridiskā persona, kas nav elektroniskās naudas emitents”¹⁷

Savukārt atbilstoši Finanšu instrumentu likumam finanšu instruments ir “vienošanās, kas vienlaikus vienai personai rada finanšu aktīvus, bet citai personai – finanšu saistības vai kapitāla vērtspapirus”.¹⁸ Turklāt krimināltiesību doktrīnā ir atzīts, ka par finanšu instrumentiem tiek atzīti arī pārvedamie vērtspapīri, pavadzīmes un noguldījumu sertifikāti.¹⁹

Līdz ar to, sistēmiski salīdzinot iepriekš minēto kriptovalūtas kā maiņas līdzekļa izpratni un autora piedāvāto paplašināto jēdziena “kriptovalūta” izpratni – ka kriptovalūta ir arī prece ar noteiktu vērtību – ar jēdzieniem “elektroniskā nauda” un “finanšu instruments”, iespējams secināt, ka:

- 1) tāpat kā elektroniskā nauda, arī kriptovalūta elektroniskā formā ir atzīta un pastāv starp divām pusēm, kas par to vienojušās, proti, starp elektroniskās naudas ņēmēju un tās emitentu;
- 2) tāpat kā elektroniskā nauda, arī kriptovalūta ir emitēta, lai veiktu ar to maksājumus kā ar maiņas līdzekli, ja puses – pircējs un pārdevējs – par to vienojas;
- 3) tāpat kā finanšu instruments vai krimināltiesību doktrīnā paplašināti tulkotais finanšu instruments kā jebkurš vērtspapīrs, arī kriptovalūta pastāv

¹⁵ Maksājumu pakalpojumu un elektroniskās naudas likums: LV likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=206634> [aplūkots 01.12.2017.].

¹⁶ Finanšu instrumentu tirgus likums: LV likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=81995> [aplūkots 01.12.2017.].

¹⁷ Maksājumu pakalpojumu un elektroniskās naudas likums: LV likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=206634> [aplūkots 01.12.2017.].

¹⁸ Finanšu instrumentu tirgus likums: LV likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=81995> [aplūkots 01.12.2017.].

¹⁹ Hamkova D. Krimināllikuma 192. panta komentārs. Grām.: *Krimināllikuma komentāri. Trešā daļa (XVIII–XXV nodaļa): XIX nodaļa*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 95. lpp.; Niedre A. Noziedzīgi nodarījumi finanšu kredīta sfērā. Grām.: *Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 424. lpp.

formā, kas vienlaikus vienai personai rada aktīvu, bet citai personai – finanšu saistības.

Taču, lai arī kriptovalūta pēc vairākām tās pazīmēm pēc būtības atbilst elektroniskajai naudai un finanšu instrumentam, tomēr likumdevējs ir apzināti un nepārprotami nošķīris kriptovalūtu no elektroniskās naudas un finanšu instrumenta. Tādējādi likumdevējs, no vienas puses, paredz likumā nekonkrētu kriptovalūtas skaidrojumu, bet, no otras puses, vienlaikus to nošķir no elektroniskās naudas un finanšu instrumenta jēdziena, faktiski saglabājot *status quo*, kad jēdziena “kriptovalūta” tiesiskās nenoteiktības dēļ kriptovalūtas un tās aprites tiesiskā aizsardzība ir neskaidra, kas vienlaikus var apgrūtināt ar kriptovalūtas apriti saistīto interešu aizsardzību Krimināllikumā.

2. Jaunas kriptovalūtas emisija – kolektīvās finansēšanas paveids

Kā naudas, tā arī kriptovalūtas aprite sākas ar tās emisiju. Likumdevējs likuma “Par Latvijas Banku”²⁰ 4. panta 5. punktā ir noteicis, ka tikai Latvijas Bankai ir tiesības emitēt Latvijā eiro banknotes un monētas. Taču ar kriptovalūtas emisiju var nodarboties ikviens, kas kriptovalūtas funkcionalitātei (kriptogrāfijai) atvēl savu datorsistēmu (datoru), ko dēvē arī par “rakšanu” (angļu val. – *mining*), un atmiņu “izraktās” kriptovalūtas glabāšanai izkliebtajā datubāzē – blokķēdē.²¹

No iepriekš aprakstītā kriptovalūtas emisijas procesa secināms: lai varētu piedalīties kriptovalūtas emisijā, kādam izstrādātājam sākotnēji ir jārada attiecīgā kriptovalūta (jauna kriptovalūta (*Coin*) vai kriptovalūtas atvasinājums (angļu val. – *Token*)) un datubāzes sistēma (kods) un jāuztur tās uz sākotnējās pamatsistēmas (datora) – pirmavota, no kura pēcāk pārējie lietotāji varēs izmantot šo kriptovalūtu un/vai to emitēt jau ar saviem datoriem. Turklāt ir saprotams, ka sākotnējā kriptovalūtas izstrāde prasa līdzekļus, kurus parasti iegūst sākotnējā kriptovalūtas piedāvājumā (*ICO – Initial Coin Offering*, turpmāk – *ICO*). “ICO ir neviennozīmīgs kolektīvās finansēšanas veids, kas saistīts ar kriptovalūtu, kas var būt starta kapitāla avots jaunuzņēmumiem (angļu val. – *start-up*).”²²

Pasaulē šobrīd ir 1 564 kriptovalūtas, kas ir pieejamas 9 461 kriptovalūtu biržās, ar kopējo tirgus vērtību 253 330 085 533 eiro (~253 miljardi eiro).²³ No tā secināms, ka kriptovalūtu izstrāde ir visnotaļ aktīva nodarbe, kura piesaista lielus naudas līdzekļus. Taču vienlaikus kriptovalūtu tirgos var novērot tendenci, ka sākotnēji teju katra jauna kriptovalūta spēj īsā laikā piesaistīt lielus līdzekļus tās emisijai, tomēr ne katra no tām ilgtermiņā kļūst par stabilu kriptovalūtu²⁴, un tie investori, kuri ir ieguldījuši ievērojamus naudas līdzekļus jaunā kriptovalūtā, kas nav nesusi cerētos ienākumus, nereti vērsas tiesībsargājošajās iestādēs, cita starpā norādot uz krāpšanu un/vai noziegumiem finanšu un kredītu sfērā. Piemēram, Londonā policija likvidēja kompāniju, kas ar telefona starpniecību piesaistīja (izkrāpa) naudas

²⁰ Par Latvijas Banku: LR likums. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=65544> [aplūkots 16.03.2018.].

²¹ Harwick J. Cryptocurrency and the Problem of Intermediation. *The Independent Review* 20. sērija, Nr. 4, 2016. gada pavasaris, 569.–588. lpp. Pieejams: <http://www.jstor.org/stable/44000162> [aplūkots 16.03.2018.].

²² Usman C. Initial Coin Offerings (ICOs): Risks, Regulation, and Accountability. Discussion Paper Series: Notes on the 21st Century. 2017. gada 30. novembris. Pieejams: <https://ssrn.com/abstract=3080098> [aplūkots 01.12.2017.].

²³ Cryptocurrency Market Capitalizations. Pieejams: <https://coinmarketcap.com/> [aplūkots 19.03.2018.].

²⁴ Turpat.

līdzekļus neesošai kriptovalūtai²⁵, savukārt Latvijā *Latvijas Televīzijas* radījumam “Aizliegtais paņēmieni” izdevās nofilmēt personu, kas uzdevās par starpnieku naudas ieguldījumiem kriptovalūtā.²⁶

Finanšu instrumentu tirgū likumdevējs ir skaidri noteicis finanšu instrumentu emisijas kārtību, lai novērstu iepriekš aprakstītos krāpšanas riskus, kad nav iespējams pārliecināties par emitentu un emitējamo finanšu instrumentu, kā arī attiecīgi paredzējis kriminālbildību KL. Tomēr, kā noskaidrojām iepriekš, likumdevējs apzināti nošķir kriptovalūtu no finanšu instrumenta, kādēļ kriptovalūtas emisija kā finanšu instrumentu emisija nav aizsargāta KL. Līdz ar to jānoskaidro, vai pastāv alternatīva kriptovalūtas emisijas izpratnes tiesiskajai noteiktībai, lai vispār varētu spriest par tās aizsardzību Krimināllikumā.

Ņemot vērā ICO skaidrojumu, ka naudas līdzekļi ICO tiek piesaistīti kolektīvā veidā (angļu val. – *crowdfunding*, pūļa finansēšana), secināms, ka attiecībā uz ICO precīzi var attiecināt Kopfinansējuma pakalpojumu likumprojektā piedāvāto kopfinansējuma pakalpojuma jēdzienu²⁷. Proti, “kopfinansējuma pakalpojums ir viens vai vairāki šādi pakalpojumi, kurus ar platformas starpniecību nodrošina kopfinansējuma pakalpojumu sniedzējs [...], kura rezultātā ieguldītājs aizdod naudas līdzekļus finansējuma saņēmējam tā pieteiktā projekta realizācijai”.²⁸ Turklāt Latvijā jau ir piemēri, kad ar kopfinansējuma pakalpojuma starpniecību realizēti vairāki veiksmīgi projekti, piemēram, “Projektu banka”, kas no 2 743 personām piesaistījusi 100 528 eiro 35 finanšu projektiem dažādu preču vai pakalpojumu izveidē, no kuriem vislielākais un populārākais bija finansējums pilnībā pašfinansētai filmai “Kriminālās ekselences fonds”, kas ieinteresējusi skatītājus²⁹.

Salīdzinot sākotnējā kriptovalūtas emisijas piedāvājuma (ICO) skaidrojumu ar kopfinansējuma pakalpojuma jēdzienu, secināms, ka sākotnējais kriptovalūtas vienības piedāvājums (ICO) ir kolektīvās finansēšanas paveids.

3. Atsevišķi ar kriptovalūtu un tās emisiju saistīti noziedzīgi nodarījumi īpašuma, finanšu un tautsaimniecības sfērā

Visbeidzot atsevišķos gadījumos sākotnējais kriptovalūtas vienības piedāvājums (ICO) un pēcāk darbības saistībā ar kriptovalūtas apriti var veidot atsevišķus KL paredzētos noziedzīgu nodarījumu sastāvus īpašuma, finanšu un tautsaimniecības jomā.

Tā būtiskākie ar kriptovalūtas emisiju un apriti saistītie noziedzīgie nodarījumi pret īpašumu autora skatījumā ir krāpšana (KL 177. pants) jau iepriekšējā nodaļā aprakstītajos gadījumos un piesavināšanās (KL 179. pants), kas ir viens no lielākajiem riskiem kriptovalūtas aprītē, kad kriptovalūtas maka pakalpojumu sniedzējs

²⁵ Police shut down scam ‘cryptocurrency boiler room’ in the City. Pieejams: <https://www.telegraph.co.uk/technology/2017/08/11/police-shut-scam-cryptocurrency-boiler-room-city/> [aplūkots 16.03.2018.].

²⁶ Operācija “Kriptovalūtas drudzis”. Pieejams: <https://ltv.lsm.lv/lv/raksts/22.01.2018-aiizliegtais-panemiens.-operacija-kriptovalutas-drudzis.id116069/> [aplūkots 01.02.2018.].

²⁷ Kopfinansējuma pakalpojumu likumprojekts. Izsludināts VSS 2017. gada 7. septembrī. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40435945> [aplūkots 16.03.2018.].

²⁸ Turpat.

²⁹ Kriminālās ekselences fonds. Pieejams: <https://projektubanka.lv/projects/kriminalas-ekselences-fonds> [aplūkots 01.12.2017.].

piesavinās lietotāja šifrēšanas atslēgu un piekļūst šī lietotāja kriptovalūtai vai arī šifrēšanas atslēga no pakalpojumu sniedzēja sistēmas tiek izkrāpta (KL 177.¹ pants).

Savukārt finanšu un kredīta sfērā lielākie riski ir saistīti ar kriptovalūtu biržām, kuras nodrošina kriptovalūtu maiņu pret centrālo banku emitēto naudu, jo, lai īstenotu šo darījumu, biržas pakalpojumu sniedzējam saskaņā ar E-naudas likumu ir jāreģistrējas kā elektroniskās naudas emitentam, kuras ekvivalentam tad biržas sistēmā var piesaistīt kriptovalūtu. Tāpat risks saskatāms finansējuma piesaistei kriptovalūtā juridiskas personas finanšu instrumentu izlaišanā, ko varētu atzīt arī par neatļautu finanšu instrumentu emisiju (KL 194. pants).

Visbeidzot, ņemot vērā, ka rīcība ar kriptovalūtu ir saimnieciskā darbība, kā arī pati kriptovalūta ir izmantojama par norēķinu līdzekli saimnieciskajā darbībā, ir iespēja izvairīties no nodokļu un tiem pielīdzināto maksājumu nomaksas (KL 218. pants). Tāpat, kā jau minēts pirmajā nodaļā, kriptovalūta savas drošās, bet anonīmās tehnoloģijas dēļ ir iekārojama noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizēšanā (KL 195. pants), kā arī rada riskus to izmantot koruptīvos darījumos kā kukuli (KL 198., 199., 323. pants) vai arī kā neatļautu finansēšanas veidu politikā (KL 288.² pants).

Kopsavilkums

1. Kriptovalūta ir prece ar noteiktu vērtību, kas vienlaikus ir arī maiņas līdzeklis, kas ar kriptogrāfijas metodēm šifrētā veidā pastāv blokķēdē datorsistēmu atmiņā.
2. Lai arī likumdevējs ir definējis jēdzienu “virtuālā nauda” (“virtuālā valūta”), tomēr tas apzināti ir atstāts nepilnīgs, tādējādi saglabājot *status quo* attiecībā uz kriptovalūtas tiesisko nenoteiktību.
3. Sākotnējais kriptovalūtas vienības piedāvājums (ICO) ir kolektīvās finansēšanas paveids.
4. Atsevišķos gadījumos sākotnējais kriptovalūtas vienības piedāvājums (ICO) un pēcāk darbības saistībā ar kriptovalūtu var veidot Krimināllikumā paredzētus noziedzīgu nodarījumu sastāvus.

SEKCIJA

**“MŪSDIENU KRIMINĀLTIESĪBU UN
KRIMINĀLPROCESA ATTĪSTĪBAS
GALVENĀS TENDENCES.
KRIMINĀLPROCESA UN
KRIMINĀLISTIKAS AKTUĀLĀS
PROBLĒMAS”**

PROCESUĀLĀS LĪDZTIESĪBAS PRINCIPA IZPRATNE KRIMINĀLPROCESĀ

CONCEPTION OF THE PRINCIPLE OF EQUALITY OF ARMS IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Armands Smans, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

This scientific paper is dedicated to the equality of arms principle. This principle is not directly specified in the Criminal Procedure Law. Similarly, it is impossible to find an article that would define the principle of equality of arms in international human rights conventions. Hence, the practice of the European Court of Human Rights plays a special role in understanding the conception of the principle. The principle was first determined in the judgments of the Strasbourg Court. The scientific paper addresses the issues like the meaning of the principle, its significance and value, as well as practical examples of its application in criminal proceedings.

Atslēgvārdi: kriminālprocess, kriminālprocesa pamatprincipi, tiesības uz taisnīgu tiesu, procesuālā līdztiesība

Keywords: criminal proceedings, principles of criminal proceedings, right to a fair trial, equality of arms

Ievads

Attīstoties sabiedrības uzskatiem par taisnīgumu, mainījies arī sabiedrības redzējums par veidu, kādā kriminālprocesā panākams krimināltiesisko attiecību taisnīgs noregulējums. Vēlo viduslaiku un jauno laiku Eiropā kriminālprocesā valdīja apsūdzēto personu beztiesiskuma idejas un par labāko (neapstrīdamo) vainas pierādījumu tika uzskatīta apsūdzētā atzīšanās, kuras iegūšanai drīkstēja izmantot pat spīdzināšanu, taču mūsdienās taisnīgs kriminālprocess nav iedomājams bez vispusīgas un objektīvas lietas faktisko apstākļu noskaidrošanas, nodrošinot personai, par kuru izteikts pieņēmums vai apgalvojums, ka tā izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, tiesības uz pilnvērtīgu aizstāvību un taisnīgu tiesu. Mūsdienā Latvijā tiesneši, stājoties amatā, zvēr (svinīgi sola) vienmēr censties noskaidrot patiesību un nekad nenodot to. Savukārt patiesības noskaidrošana ir saistīta ar procesa dalībnieku argumentu uzklaušāšanu un to iesniegto pierādījumu objektīvu novērtēšanu. Līdz ar to mūsdienā kriminālprocesā vitāli svarīga loma ir procesa dalībnieku iespējām prezentēt savu pozīciju, kā arī efektīvi atspēkot procesuālā oponenta paustos argumentus un iesniegtos pierādījumus. Turklāt šādu iespēju esamība ir svarīga, ne vien risinot jautājumu par personas vainu, bet arī izlemjot citus procesuālos jautājumus, tostarp pirmstiesas kriminālprocesā.

Kriminālprocesa likuma 2. nodaļā ir nostiprināti vairāki kriminālprocesa pamatprincipi, kuru uzdevums ir kalpot krimināltiesisko attiecību taisnīga noregulējuma bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē sasniegšanai katrā kriminālprocesā. Viens no nozīmīgākajiem kriminālprocesa pamatprincipiem ir definēts Kriminālprocesa likuma 15. pantā, kurā noteikts, ka ikvienam ir tiesības uz lietas izskatīšanu taisnīgā, objektīvā un neatkarīgā tiesā. Taisnīgas tiesas garantijas ir nostiprinātas arī Latvijai saistošajos starptautiskajos normatīvajos aktos. Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta pirmās daļas pirmajā teikumā ir noteikts, ka ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai viņam izvirzītās apsūdzības pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā likumā noteiktā tiesā.

Tiesības uz taisnīgu tiesu neapšaubāmi ir ļoti plašs jēdziens, kas ietver sevī vairākus elementus. Daļa no tiem ir pozitīvizēti Kriminālprocesā likumā un starptautiskajās cilvēktiesību konvencijās. Taču ir arī vairāki tiesību uz taisnīgu tiesu elementi, kas atsevišķi nekur nav pozitīvizēti. Tas nepavisam nenozīmē, ka tie ir mazsvarīgi; kā lasītājs varēs pārliecināties turpmāk, atsevišķi nepozitīvizēti tiesību uz taisnīgu tiesu elementi paši par sevi veido patstāvīgus kriminālprocesa pamatprincipus. Viens no tiem ir procesuālās līdztiesības princips (*the principle of equality of arms* – angļu val.), kura saturs un nozīme tiks analizēti šajā zinātniskajā rakstā.

1. Procesuālās līdztiesības principa izpratne

Procesuālā līdztiesība ir kriminālprocesa pamatprincips, kas izriet no personas tiesībām uz taisnīgu tiesu¹ un taisnīgu kriminālprocesu kopumā. Kaut arī procesuālās līdztiesības princips nebija un arī pašlaik nav *expressis verbis* iekļauts starptautisko cilvēktiesību konvenciju tekstā, procesuālā līdztiesība tika atzīta cilvēktiesību institūciju praksē kā fundamentāls tiesību uz taisnīgu tiesu elements.²

Pirmoreiz procesuālās līdztiesības jēdziens Strasbūras judikatūrā tika ieviests 20. gadsimta sešdesmito gadu sākumā lietās *Ofner and Hopfinger v. Austria* un *Pataki and Dunshirn v. Austria*. Abu šo lietu vienojošais elements bija tas, ka apsūdzētajam salīdzinājumā ar pretējo pusi netika nodrošināta iespēja tikt pienācīgi uzklaustam.³

¹ Sikāk sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1996. gada 22. februāra spriedumu lietā *Bulut v. Austria*, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1997. gada 18. marta spriedumu lietā *Foucher v. France*, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001. gada 11. janvāra spriedumu lietā *Platakou v. Greece*, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 17. jūlija spriedumu lietā *Bobek v. Poland*.

² Fedorova M. *The Principle of Equality of Arms in International Criminal Proceedings*. School of Human Rights Research Series, Volume 55. Cambridge: Interesentia, 2012, p. 30 *ar atsauci*: “It is a fundamental aspect of the right to a fair trial that criminal proceedings, including the elements of such proceedings which relate to procedure, should be adversarial and that there should be equality of arms between the prosecution and defence.” *ECTHR, Rowe and Davis v. United Kingdom*, App. No. 28901/95, Judgment of 16 February 2000. Nowak refers to the principle of equality of arms as “the most important criterion of a fair trial”, Nowak, 2005, p. 321”.

³ Fedorova M. *The Principle of Equality of Arms in International Criminal Proceedings*. School of Human Rights Research Series, Volume 55. Cambridge: Interesentia, 2012, p. 30 *ar atsaucēm*: “*Ofner and Hopfinger v. Austria*, App. No. 524/59 and 617/59, report of 23 November 1962, Yearbook Vol. 6, 1963, p. 680” un “*Pataki and Dunshirn v. Austria*, App. No. 596/59 and 789/60, report of 28 March 1963, Yearbook Vol. 6, 1963, p. 718.”

Cits jautājums, kas viens no pirmajiem tika skatīts Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē kontekstā ar procesuālo līdztiesību, bija par kontinentālo valstu praksi iesniegt tiesā prokurora slēdzienu par apelācijas vai kasācijas sūdzību. Šādi slēdzieni saturēja arī rekomendāciju tiesai apmierināt vai noraidīt sūdzību, bet slēdziena saturs netika atklāts aizstāvības pusei. Sākumā Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka, ievērojot prokurora “kvazitiesas funkcijas”, uz kurām tika norādīts arī valstu gatavotajos pamatojumos, nav pamata šādu praksi vērtēt kā nepieņemamu, taču pēcāk tiesa mainīja nostāju uz pretēju: neraugoties uz amatpersonu neatkarību un objektivitāti, to viedokli nevar atzīt par neitrālu, jo, “rekomendējot apsūdzētā sūdzības apmierināšanu vai noraidīšanu, prokuratūras amatpersona kļūst, objektīvi runājot, par apsūdzētā sabiedroto vai pretinieku”. Tāpēc, lai nodrošinātu procesuālās līdztiesības principa ievērošanu, ir nepieciešams iepriekš oficiāli paziņot aizstāvības pusei šo dokumentu saturu un nodrošināt tai iespēju iebilst pret tiem.⁴

Vēlāk procesuālās līdztiesības jautājums tika analizēts vairākās Eiropas Cilvēktiesību tiesas lietās, un, apskatot nozīmīgākos Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumus⁵, var secināt, ka procesuālās līdztiesības principam ir trīs pamatizpausmes:

- procesuālās līdztiesības princips prasa, lai procesa dalībnieku tiesības būtu taisnīgi līdzsvarotas;
- procesuālās līdztiesības princips prasa, lai katram procesa dalībniekam būtu nodrošināta adekvāta iespēja izmantot procesā paredzētos procesuālos līdzekļus;
- procesuālās līdztiesības princips prasa, lai neviens no procesa dalībniekiem savu tiesību īstenošanā un procesuālo līdzekļu izmantošanā nepamatoti nenonāktu nelabvēlīgākā stāvoklī salīdzinājumā ar citiem procesa dalībniekiem.

Lai kriminālprocesā tiktu ievērots procesuālās līdztiesības princips, procesa dalībniekiem ir jābūt nodrošinātām vienlīdzīgām iespējām izmantot procesā paredzētos procesuālos līdzekļus – piemēram, iepazīties ar lietas materiāliem⁶, izteikties par pārējo procesa dalībnieku sniegtajiem paskaidrojumiem un argumentiem⁷, iesniegt pierādījumus un izteikties par tiem (tostarp pieteikt un nopratināt lieciniekus), pārsūdzēt tiesas nolēmumus u. tml.⁸

⁴ Михеевкова М. Благоприятствование защите (*favor defensionis*) и его проявление в современном уголовном процессе. Москва: Издательство “Юрлитинформ”, 2014, с. 63 *ar atsaucēm*: “ECHR, *Delcourt v. Belgium*, judgment of 17 January 1970, § 34” un “ECHR, *Borgers v. Belgium*, judgement of 30 October 1991, §§ 24–29; CEDH, K.D.B. c. Pays-Bas arrêt de 27 mars 1998, §§ 42–44; ECHR, *Nideröst-Huber v. Switzerland*, judgment of 27 January 1997, §§ 26–32; ECHR, *Brandstetter v. Austria*, judgment of 28 August 1991, §§ 67–68.”

⁵ Sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1996. gada 22. februāra spriedumu lietā *Bulut v. Austria*, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1997. gada 18. marta spriedumu lietā *Foucher v. France*, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2001. gada 11. janvāra spriedumu lietā *Platakou v. Greece*, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 17. jūlija spriedumu lietā *Bobek v. Poland*.

⁶ Sīkāk sk. Theory and Practice of the European Convention on Human Rights: Fourth Edition. Edited by Van Dijk F., Van Hoof F., Van Rijn A., Zwaak L. Oxford: Intersentia, 2006, p. 580.

⁷ Sīkāk sk., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1989. gada 29. maija spriedumu lietā *Feldbrugge v. The Netherlands*, para. 44.

⁸ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 135. lpp.

2. Procesuālās līdztiesības princips un praktiskās kriminālprocesuālās situācijas

Situācijas, kurās procesuālās līdztiesības principa ievērošana varētu būt aktuāla, ir visdažādākās. Piemēram, daudz Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumu veltīts procesuālās līdztiesības principa ievērošanai, tiesai nozīmējot ekspertus. Tiesa atzinusi procesu par netaisnīgu, ja par ekspertiem tika atzītas personas, kas bija saistītas ar apsūdzību, ja tiem procesā bija “dominējošā loma”, ja apsūdzētajam bija objektīvs pamats šaubīties par eksperta objektivitāti.⁹ Par nepieņemamu tika atzīta arī prokuratūras pārstāvju klātbūtne tiesas apspriedes istabā, pat ja tie klusēja.¹⁰ Procesuālās līdztiesības princips prasa, lai pret apsūdzības un aizstāvības lieciniekiem izturētos vienādi, taču pārkāpuma esamība ir atkarīga no tā, vai liecinieks faktiski baudīja privilēģēto lomu.¹² Tajā pašā laikā procesuālās līdztiesības principa pārkāpumu neveido situācijas, kad netiek konstatēta faktiskā procesuālā netaisnība, piemēram, par nepieņemamu kā acīmredzami nepamatota tika atzīta iesniedzēja sūdzība par to, ka apsūdzības uzturētājs tiesas procesā stāvējis uz platformas, kas bijusi augstāka par citiem procesa dalībniekiem paredzētajām vietām. Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi, ka apsūdzētais nebija nelabvēlīgākā stāvoklī attiecībā uz savu interešu aizsardzību.¹³

Līdz šim nozīmīgākā Eiropas Cilvēktiesību tiesas lieta pret Latviju, kurā tika vērtēta procesuālās līdztiesības principa ievērošana, ir *Miķelsons pret Latviju*. Šajā lietā tika vērtēts jautājums par lietas materiālu, ar kuriem pamatots ierosinājums piemērot ar brīvības atņemšanu saistītu drošības līdzekli, pieejamību aizdomās turētajam un viņa aizstāvim. Tiesa atzīmēja, ka gadījumos, kad tiek lemts jautājums par indivīda brīvības ierobežojumiem, tiesvedības procesam ir pilnībā jāatbilst pušu procesuālās līdztiesības un sacīkstes principiem.¹⁴ Tas citā starpā nozīmē, ka aizdomās turētajam ir jābūt pieejamiem izmeklēšanas materiāliem, kas ir nepieciešami, lai izvērtētu ierosinājuma par drošības līdzekļa – apcietinājums – piemērošanas pamatotību. Tiesa atzīmēja, ka sākotnējie izmeklēšanas materiāli bija pieejami gan procesa virzītājam, gan Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas izmeklēšanas tiesnesim, gan Rīgas apgabaltiesai (apelācijas instancē). Tādējādi šiem materiāliem neapšaubāmi bija nozīmīga loma procesuālo lēmumu pieņemšanā un pamatojuma izvēlē. Tomēr ne pieteikuma iesniedzējam, ne viņa aizstāvim nebija iespējas iepazīties ar šiem materiāliem daļā, kas tieši attiecās uz konkrētā drošības līdzekļa piemērošanas nepieciešamību, kas savukārt ierobežoja viņu iespējas efektīvi atspēkot tiesībsargājošo iestāžu un tiesu secinājumus. Tādējādi Eiropas Cilvēktiesību tiesa

⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1985. gada 6. maija spriedums lietā *Bönisch v. Austria*, para. 32–33; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1991. gada 28. augusta spriedums lietā *Brandstetter v. Austria*, para. 44, 61–62.

¹⁰ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2007. gada 5. jūlija spriedums lietā *Sara Lind Eggertsdóttir v. Iceland*, para. 41–45, 48.

¹¹ Михееенкова М. Благоприятствование защите (*favor defensionis*) и его проявление в современном уголовном процессе. Москва: Издательство “Юрлитинформ”, 2014, с. 63 *ar atsauci*: “ECHR, *Batsanina v. Russia*, judgment of 26 May 2009, § 23.”

¹² Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (criminal limb). Strasbourg: Council of Europe/European Court of Human Rights, 2014, p. 22 *ar atsauci*: *Bonisch v. Austria*, § 32; conversely, see *Brandstetter v. Austria*, § 45.”

¹³ Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (criminal limb). Strasbourg: Council of Europe/European Court of Human Rights, 2014, p. 21 *ar atsauci*: “*Diriöz v. Turkey*, § 25.”

¹⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2015. gada 3. novembra spriedums lietā *Miķelsons v. Latvia*, para. 75.

atzina, ka attiecībā pret iesniedzēju tika pārkāpta Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencijas 5. panta ceturrtā daļa, kas nosaka, ka jebkura persona, kurai aresta vai aizturēšanas ceļā atņemta brīvība, var ierosināt procesu, kurā tiesa nekavējoties nosaka viņa aizturēšanas likumīgumu un nolemj viņu atbrīvot, ja aizturēšana nav bijusi likumīga. Kontekstā ar šo Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu jāpiemin, ka arī ārvalstu juridiskajā literatūrā ir atzīts, ka īpaši tad, kad ir nepieciešamība pēc piespiedu līdzekļu piemērošanas, procesuālai līdztiesībai ir tieša loma, nodrošinot aizstāvības taisnīgu piedalīšanos lēmumu pieņemšanā, kas skar personas pamattiesību ierobežošanu, kā arī pārsūdzot tādas izmeklēšanas metodes, kas intensīvi ierobežo personas pamattiesības un ir īstenotas bez tiesas atļaujas.¹⁵

Procesuālās līdztiesības princips nav *expressis verbis* pozitīvizēts Kriminālprocesa likumā, kas rada grūtības šī principa īstenošanā (gan likumdošanas jomā, nodrošinot Kriminālprocesa likuma normu atbilstību procesuālās līdztiesības principam, gan tiesību piemērošanas jomā, nodrošinot procesuālās līdztiesības ievērošanu kriminālprocesā). Kriminālprocesa likuma 18. pantā ir paredzēts procesuālo pilnvaru līdzvērtības princips, kas nosaka, ka kriminālprocesā iesaistītajām personām ir pilnvaras (tiesības un pienākumi), kas nodrošina tām normatīvajos aktos noteikto uzdevumu un garantēto tiesību līdzvērtīgu īstenošanu. Kā pamatoti norāda profesore, *Dr. iur.* Ārija Meikališa un profesore, *Dr. iur.* Kristīne Strada-Rozenberga, “procesuālo pilnvaru līdzvērtīguma princips var būt attiecināms uz dažādiem procesa dalībniekiem, kuriem kādā konkrētā brīdī procesā ir uzlikti vienādi pienākumi, piešķirtas vienādas tiesības u. tml. Šis princips nozīmē, ka attiecīgajiem procesa dalībniekiem jānodrošina līdzvērtīgas (bet ne obligāti vienādas) iespējas tās īstenot u. tml.”¹⁶ Nenoliedzami, procesuālo pilnvaru līdzvērtības princips un procesuālās līdztiesības princips daļēji pārklājas. Proti, gan procesuālo pilnvaru līdzvērtības princips, gan procesuālās līdztiesības princips prasa, lai katram procesa dalībniekam būtu nodrošināta adekvāta (un līdzvērtīga) iespēja izmantot procesā paredzētos procesuālos līdzekļus. Vienlaikus procesuālo pilnvaru līdzvērtības princips regulē vienīgi tās situācijas, kad procesa dalībniekiem ir piešķirtas vienādas tiesības, savukārt procesuālās līdztiesības princips ir vērstis arī uz tādu situāciju nepieļaušanu, kurās vienam procesa dalībniekam nepamatoti nav piešķirtas tiesības, kādas ir piešķirtas citam procesa dalībniekam, kā dēļ tas nepamatoti nokļūst nelabvēlīgākā stāvoklī. Arī ārvalstu tiesību doktrīnā ir atzīts, ka procesuālās līdztiesības princips, kaut arī ir tuvs pušu vienlīdzības jēdzienam, ne līdz galam ar to sakrīt. Attīstot procesuālās līdztiesības principa koncepciju, Strasbūras tiesa lielāku uzmanību pievērš nevis formālai pušu procesuālo pilnvaru vienādošanai, bet gan tam, lai kopumā pusēm tiktu nodrošinātas salīdzināmas faktiskas iespējas aizstāvēt savas pozīcijas.¹⁷

¹⁵ Ruggeri S. *Audi Alteram Partem* in Criminal Proceedings. Towards a Participatory Understanding of Criminal Justice in Europe and Latin America. Cham: Springer International Publishing [e-book], 2017, p. 25.

¹⁶ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi. Grām.: Kriminālprocess. Raksti. 2005–2010. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 64. lpp.

¹⁷ Sk. Михеевкова М. Благоприятствование защите (*favor defensionis*) и его проявление в современном уголовном процессе. Москва: Издательство “Юрлитинформ”, 2014, с. 62.

3. Procesuālās līdztiesības principa vērtība un mijiedarbība ar citiem kriminālprocesa pamatprincipiem

Cits princips, par kuru bieži tiek runāts procesuālās līdztiesības principa kontekstā, ir *audi alteram partem* (lat. – uzklausī arī otro pusi). Reālas procesuālās līdztiesības sasniegšana padara iespējamu *audi alteram partem* principa ievērošanu un otrādi, kā arī abas procesuālās garantijas tiek turpmāk nostiprinātas ar tiesas objektivitātes un neatkarības prasībām.¹⁸ Proti, nav iedomājamas situācijas, kad procesuālās līdztiesības principu varētu atzīt par ievērotu, gadījumā ja persona netika pienācīgā veidā uzklausīta vai tai vispār netika nodrošināta iespēja izteikties. Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 575. panta pirmās daļas 5. punktu situācijas, kad apsūdzētajam nav dots vārds aizstāvības runai vai nav dota iespēja teikt pēdējo vārdu, veido Kriminālprocesa likuma būtisku pārkāpumu, kas ir pamatā tiesas nolēmuma atcelšanai.

Kā atzīts ārvalstu tiesību doktrīnā, procesuālās līdztiesības vērtība tās mūsdienu izpratnē ir daudzšķautņaina. Tai ir divas principiālas vērtības – tā sekmē taisnīga tiesas procesa iznākuma sasniegšanu, un tā atspoguļo cieņu pret cilvēka godu. Tās sekundārā vērtība ir kalpot kā komponentei dažu labas pārvaldības formu aizsardzībai. Šī vērtība tiek definēta kā sekundāra, jo tā ir esošo principiālo vērtību papildu sekas.¹⁹

Perspektīva sasniegt taisnīgu tiesas procesa iznākumu ir lielāka procesuālās līdztiesības apstākļos, jo pusēm ir vienlīdzīgas iespējas sagatavot un prezentēt to argumentus un tādējādi ietekmēt lēmuma pieņemēju. Šāda līdztiesība ar apsūdzību palielina apsūdzētā iespējas efektīvi piedalīties procesā, pirms tajā tiek pieņemts nolēmums. Tas veido līdzsvaru, kā arī palielina pušu lēmuma pieņemējam sniegtās informācijas plūsmu, kas savukārt veicina to, ka lēmuma pieņemējam izveidosies precīzs un uzticams viedoklis par situāciju.²⁰

Tā kā procesuālās līdztiesības principa ievērošana ir cieši saistīta ar perspektīvu sasniegt taisnīgu tiesas procesa iznākumu, jāatzīst, ka situācijas, kad procesuālās līdztiesības princips netiek ievērots, var novest pie netaisnīga un nelikumīga nolēmuma. Tāpēc pamatots ir, piemēram, Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas izmeklēšanas tiesneses 2016. gada 18. jūnija lēmums kriminālprocesā Nr. 168700010616 atteikt piemērot drošības līdzekli – apcietinājums – aizdomās turētajai personai, norādot: “Uzskatu, ka procesa virzītāja ir liegusi iespēju aizdomās turētajam, par kura apcietināšanu tiek lemts, izmantot savas likumiskās tiesības, kas paredzētas Kriminālprocesa likuma 60.² panta trešās daļas 1. punktā, aizliedzot iepazīties ar pilnīgi visiem kriminālprocesa materiāliem. Izmeklēšanas tiesneses ieskatā tas uzskatāms par būtisku pārkāpumu, aizdomās turētajai personai liedzot tiesības uz pilnvērtīgu aizstāvību, izskatot jautājumu par apcietinājuma piemērošanu, kas būtiski aizskar personas cilvēktiesības.”²¹ Kaut arī izmeklēšanas tiesnese nav *expressis verbis* atsaukusies uz procesuālās līdztiesības principa

¹⁸ Ruggeri S. *Audi Alteram Partem* in Criminal Proceedings. Towards a Participatory Understanding of Criminal Justice in Europe and Latin America. Cham: Springer International Publishing [e-book], 2017, p. 24 ar atsauci: “Marzaduri (2000), p. 768 f.”

¹⁹ Sidhu O. The Concept of Equality of Arms in Criminal Proceedings under Article 6 of the European Convention on Human Rights. Cambridge: Interentia, 2017, pp. 75–76.

²⁰ Ibid., p. 76.

²¹ Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas izmeklēšanas tiesneses 2016. gada 18. jūnija lēmums kriminālprocesā Nr. 168700010616 [nav publicēts].

pārkāpumu, šāds secinājums nepārprotami izriet no lēmumā sniegtās motivācijas. Ja izmeklēšanas tiesnese pieņemtu pretēju lēmumu, neievērojot procesuālās līdztiesības principu, pieņemtais nolēmums varētu tikt apšaubīts kā pretējs tiesībām uz taisnīgu tiesu. Konkrētajā gadījumā izmeklēšanas tiesnese pilnībā izpildīja savu Kriminālprocesa likuma 40. pantā noteikto pienākumu – kontrolēt cilvēktiesību ievērošanu kriminālprocesos.

Otrā procesuālās līdztiesības principiālā vērtība pēc savas būtības nav instrumentāla – procesuālā līdztiesība ir vērtīga pati par sevi neatkarīgi no taisnīga tiesas procesa iznākuma sasniegšanas veicināšanas. Būtiska vērtība ir saistīta ar personas godu – procesuālā līdztiesība ir pienācīgas cieņas pret cilvēka godu izpausme.²² Proti, kad personai tiek nodrošinātas adekvātas iespējas prezentēt savu pozīciju, kā arī efektīvi atspēkot procesuālā oponenta paustos argumentus un iesniegtos pierādījumus un personas argumenti tiek pienācīgā veidā uzklauti un analizēti nolēmumā, pašai iesaistītajai personai dabiski rodas sajūta par pieņemtā nolēmuma taisnīgumu, pat tad, ja persona nolēmumam nepiekrīt. Šādos gadījumos, kad procesuālā līdztiesība ir tikusi ievērota un process kopumā ir bijis taisnīgs, var piekrist Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas tiesneša Guntara Stūra paustajam: “Jā, kāds var nepiekrīt, strīdēties, pārsūdzēt nolemto, jo tās ir katra tiesības un dabīga vēlme panākt sev labvēlīgu iznākumu, taču katrs saprātīgs cilvēks sirds dziļumos apzinās – spriests ir taisnīgi un godīgi.”²³

Savukārt gadījumos, kad personai nav efektīvu līdzekļu, kā aizstāvēt savu pozīciju, kā arī tā netiek pienācīgi uzklauti, kā dēļ tiek pieņemts personai nelabvēlīgs nolēmums, dabiski rodas netaisnības sajūta un arī personas gods tiek aizskarts (nejuridiskajā nozīmē), pat tad, ja nolēmums pēc būtības ir pareizs. Kriminālprocesā apsūdzētā loma nedrīkstētu būt reducēta līdz instrumenta statusam, ar kuru valsts var rīkoties pēc saviem ieskatiem, drīzāk pret apsūdzēto jāizturas kā pret nozīmīgu procesa subjektu neatkarīgi no apsūdzību rakstura, kuras izvirzītas pret viņu.²⁴ Procesuālā līdztiesība kā kriminālprocesa pamatprincips kalpo, lai sasniegtu šo mērķi, un veicina tiesisku, taisnīgu kriminālprocesu.

Kopsavilkums

Procesuālā līdztiesība ir kriminālprocesa pamatprincips, kas izriet no personas tiesībām uz taisnīgu tiesu un taisnīgu kriminālprocesu kopumā. Šis pamatprincips ir uzskatāms par plašāka jēdziena – tiesības uz taisnīgu tiesu – patstāvīgu elementu, un tas nav atsevišķi pozitīvizēts nedz Kriminālprocesa likumā, nedz starptautiskajās cilvēktiesību konvencijās. Pirmoreiz procesuālās līdztiesības jēdziens tika ieviests 20. gadsimta sešdesmito gadu sākumā Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā.

Vēlāk procesuālās līdztiesības jautājums tika analizēts vairākās Eiropas Cilvēktiesību tiesas lietās, un, apskatot nozīmīgākos Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumus, var secināt, ka procesuālās līdztiesības principam ir trīs pamatizpausmes:

²² Sidhu O. The Concept of Equality of Arms in Criminal Proceedings under Article 6 of the European Convention on Human Rights. Cambridge: Intersentia, 2017, p. 76.

²³ Jurista vizītkarte: Guntars Stūris. *Jurista Vārds*, 07.04.2015., Nr. 14 (866). Pieejams: <http://www.juristavards.lv/doc/266421-guntars-sturis/> [aplūkots 19.03.2018.].

²⁴ Sidhu O. The Concept of Equality of Arms in Criminal Proceedings under Article 6 of the European Convention on Human Rights. Cambridge: Intersentia, 2017, p. 78.

- procesuālās līdztiesības princips prasa, lai procesa dalībnieku tiesības būtu taisnīgi līdzsvarotas;
- procesuālās līdztiesības princips prasa, lai katram procesa dalībniekam būtu nodrošināta adekvāta iespēja izmantot procesā paredzētos procesuālos līdzekļus;
- procesuālās līdztiesības princips prasa, lai neviens no procesa dalībniekiem savu tiesību īstenošanā un procesuālo līdzekļu izmantošanā nepamatoti nenonāktu nelabvēlīgākā stāvoklī salīdzinājumā ar citiem procesa dalībniekiem.

Procesuālās līdztiesības principam ir divas pamatvērtības. Pirmkārt, procesuālās līdztiesības principa ievērošana sekmē taisnīga tiesas procesa iznākuma sasniegšanu (sekmē krimināltiesisko attiecību taisnīga noregulējuma sasniegšanu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē). Otrkārt, procesuālās līdztiesības princips atspoguļo cieņu pret cilvēka godu. Procesā, kurā tiek ievērota procesuālā līdztiesība, personai tiek nodrošinātas iespējas pilnvērtīgi piedalīties nolēmuma pieņemšanas procesā, kas vairo uzticību pieņemtajam nolēmumam, kā arī palielina varbūtību, ka pieņemtais nolēmums būs pareizs un taisnīgs.

IZMEKLĒŠANAS EFEKTIVITĀTE LATVIJĀ: PROBLĒMAS UN IESPĒJAMIE RISINĀJUMI

EFFECTIVENESS OF INVESTIGATION IN LATVIA – PROBLEMS AND POSSIBLE SOLUTIONS

Ārija Meikališa, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesore

Summary

The investigation is one of the stages of the pre-trial criminal proceedings, which is recognized as one of the most significant. The precise and qualitative investigation is directly related to the achievement of the objective of criminal proceedings – a fair resolution of criminal law relations. Mistakes made in the investigation are largely unproductive and can have a decisive influence on the progress and outcome of the case. If the judgment of acquittal is issued in a court, in most cases, the fault is found in the investigation. The particular role of investigations in criminal proceedings clearly makes it possible to recognize the need for the effectiveness of this institute. Only legally enforced effective investigations can ensure the effectiveness and success of criminal proceedings in general. The theme of the article – the effectiveness of investigations in Latvia – has been chosen with this in mind. Taking into account the scope of this topic, the article focuses on two main factors: (1) the investigator's understanding and qualifications, and (2) certain problematic issues in quality of investigation. Due to the circumstance that the State Police is the largest investigative body, the issues raised directly concern this institution and its predecessors.

Atslēgvārdi: kriminālprocess, izmeklēšana, izmeklētājs, izmeklēšanas uzraudzība

Keywords: criminal proceedings, criminal investigation, investigator, supervision of investigation

Ievads

Izmeklēšana ir viens no nozīmīgākajiem pirmstiesas kriminālprocesa posmiem. No tā, cik precīzi un kvalitatīvi tiek veikta izmeklēšana, tieši atkarīga kriminālprocesa mērķa sasniegšana – taisnīgs krimināltiesisko attiecību noregulējums. Kļūdas, kas pieļautas izmeklēšanā, lielākoties nav labojamas un var atstāt izšķirošu ietekmi uz lietas virzību un rezultātu. Ja tiesā atskan attaisnojošs spriedums, lielākajā daļā gadījumu vaina meklējama izmeklēšanā – vai nu tajā kaut kas nozīmīgs nav pamanīts un izvērtēts, vai arī mēģināts manipulēt ar pierādījumiem sev vēlamā virzienā. Izmeklēšanas īpašā noteicošā loma kriminālprocesā viennozīmīgi ļauj atzīt nepieciešamību pēc šī institūta efektivitātes. Tikai tiesiski veikta, efektīva izmeklēšana var nodrošināt kriminālprocesa efektivitāti un veiksmīgu norisi. Ņemot to vērā, izvēlēta arī raksta tēma – izmeklēšanas efektivitāte Latvijā. Uzmanība pievērsta galvenokārt diviem apstākļiem: 1) izmeklētāja izpratnei un kvalifikācijai un 2) atsevišķiem izmeklēšanas kvalitātes problēmjautājumiem. Tā kā Valsts policija ir lielākā izmeklēšanas iestāde, izvirzītie jautājumi apskatīti tieši saistībā ar šo iestādi un tās priekšgājējām.

1. Izmeklētājs Latvijas kriminālprocesā

Lai runātu par izmeklēšanas efektivitāti, sākumā nepieciešams pievērsties tiem jautājumiem, kas šo (ne)efektivitāti rada. Un tie pirmām kārtām ir cilvēki, kuri veic izmeklēšanu. Saskaņā ar Kriminālprocesa likumu (turpmāk – KPL)¹ šie cilvēki ir noteiktas amatpersonas, kuras veic kriminālprocesu, starp tām arī procesa virzītāji, kuri konkrētā brīdī vada kriminālprocesu.

Saskaņā ar KPL 27. panta otrās daļas 1. punktu izmeklēšanā procesa virzītājs ir izmeklētājs vai izņēmuma gadījumā prokurors. Lai runātu par izmeklēšanas kvalitāti, ir nepieciešams noskaidrot, kas un kāds patlaban ir izmeklētājs.

Kas Latvijā ir izmeklētājs?

Saskaņā ar KPL 386. pantu “Izmeklēšanas iestādes” šobrīd ir 11 institūcijas, kas veic izmeklēšanu :

- 1) Valsts policija;
- 2) Drošības policija;
- 3) Valsts ieņēmumu dienesta Iekšējās drošības pārvalde;
- 4) Militārā policija;
- 5) Ieslodzījuma vietu pārvalde;
- 6) Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs;
- 7) Valsts ieņēmumu dienesta nodokļu un muitas policija;
- 8) Valsts robezsardze;
- 9) tālbraucienos esošu jūras kuģu kapteiņi;
- 10) ārvalsts teritorijā esošas Latvijas Nacionālo bruņoto spēku vienības komandieris;
- 11) Iekšējās drošības birojs.

Lielākā izmeklēšanas iestāde ir Valsts policija, kuras amatpersonas izmeklē ap tuveni 95 % reģistrēto noziedzīgo nodarījumu.²

21. gadsimta sākumā, kas nemaz nav tik sen, vārds “izmeklētājs” skanēja lepnī. Arī pati personiski, izvērtējot savu ilggadējo pieredzi šajā amatā, es ar to lepojos. Šobrīd manā ieskatā šim vārdam zudusi jēga. Ja kāds norāda, ka strādājis par izmeklētāju, tad likumsakarīgi jāzudod jautājums – kuros gados, jo tieši no šīs atbildes kļūst skaidrs viņa profesionālās pieredzes saturs. Tāpēc pavisam nedaudz pievērsīšos vēsturei, lai redzētu, kā mainījusies izmeklētāja jēdziena izpratne, tā statuss un darbības būtība.

Nesenākas pagātnes apskatā izpētāmā jautājuma kontekstā var izdalīt trīs posmus:

- 1) izmeklētājs Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa, vēlāk pārdēvēta par Latvijas Kriminālprocesa kodeksu³ (turpmāk KPK), darbības laikā no 1963. gada 1. jūlija līdz 1994. gada 1. oktobrim;
- 2) izziņas izdarītājs Latvijas KPK darbības laikā no 1994. gada 1. oktobra līdz 2005. gada 1. oktobrim;

¹ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005. [aplūkots 01.04.2018.]

² Valsts kontroles 2017. gada 20. septembra revīzijas ziņojums “Vai pirmstiesas izmeklēšana Valsts policijā ir efektīva?” 8. lpp. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2016/2.4.1-6_2016/rz_vp_20.09.2017_bez-ip.pdf [aplūkots 01.04.2018.].

³ Latvijas Kriminālprocesa kodekss: Latvijas PSR likums. Pieņemts 06.01.1961. Zaudējis spēku 01.10.2005. Pieejams: <https://m.likumi.lv/doc.php?id=90971> [aplūkots 01.04.2018.].

3) izmeklētājs patlaban – kopš KPL spēkā stāšanās 2005. gada 1. oktobrī.

Šie trīs dažādo posmu “izmeklētāji” ir būtiski atšķirīgi – gan procesuālajā, gan organizatoriskās pakļautības ziņā, kas ilustratīvi parādīts tabulā.

Latvijas PSR KPK, Latvijas KPK (līdz 01.10.1994.)		Latvijas KPK (01.10.1994.–01.10.2005.)	KPL (no 01.10.2005.)
Izmeklēšanas iestādes	Izziņas iestādes	Izziņas iestāde	Izmeklēšanas iestāde
Iekšlietu iestāde	Milicija	Valsts policija	Valsts policija
Izmeklētājs izdara iepriekšējo izmeklēšanu (ekskluzīva funkcija)	Veic izziņu	Izmeklētājs kā procesa virzītājs no KPL tiek izslēgts	Jēdziens “izziņas izdarītājs” netiek lietots
		Izziņas izdarītājs veic pirmstiesas izmeklēšanu	Atkal lietots jēdziens “izmeklētājs”
			Izmeklētājs veic izmeklēšanu pirmstiesas kriminālprocesā
<ul style="list-style-type: none"> Izmeklētāju apstiprināšana amatā ir Iekšlietu ministrijas kompetencē 		<ul style="list-style-type: none"> Izziņas izdarītāju noteiktā kārtībā ieceļ Valsts policija 	<ul style="list-style-type: none"> Izmeklētājs ir amatpersona, kuru policijas iestādes vadītājs pilnvaro izmeklēšanas veikšanai
<ul style="list-style-type: none"> Izmeklētājs nav milicijas amatpersona un neieklājas milicijas sastāvā 		<ul style="list-style-type: none"> Izziņas izdarītājs ir policijas darbinieks – amatpersona 	<ul style="list-style-type: none"> Ir policijas amatpersona
<ul style="list-style-type: none"> Pilnvaras plašākas – aptver apsūdzības celšanu un lietas nosūtīšanu tiesai 		<ul style="list-style-type: none"> Pilnvaras šaurākas – līdz apsūdzības celšanai 	<ul style="list-style-type: none"> Pilnvaras kā izziņas izdarītājam – līdz apsūdzības celšanai

Izmeklētāja amats iekšlietu sistēmā tika izveidots pirmajā posmā. 1963. gada maijā Latvijas PSR Augstākā Padome pieņēma dekrētu, ka ar 1963. gada 1. jūliju iepriekšējo izmeklēšanu daļā noziedzīgu nodarījumu veiks Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrijas (vēlāk Iekšlietu ministrijas) izmeklētāji. Saskaņā ar KPK 43. pantu (1963. gada 31. maija dekrēta redakcijā) izmeklētājs bija noteiktā kārtībā iecelta prokuratūras, iekšlietu iestādes vai valsts drošības iestādes amatpersona, kas izdara iepriekšējo izmeklēšanu savas kompetences robežās. Izmeklēšana bija ekskluzīva izmeklētāja funkcija. Izmeklētāja apstiprināšana amatā bija Iekšlietu ministrijas (sākotnēji – Sabiedriskās kārtības sargāšanas ministrijas) kompetencē (vai attiecīgi prokuratūras un Valsts drošības komitejas centrālās iestādes kompetencē)⁴. Sākumā ministrijā bija Izmeklēšanas daļa, vēlāk – Izmeklēšanas pārvalde, tad – Izmeklēšanas departaments⁵. Vietējā līmenī izpildkomiteju

⁴ Indulēns I. Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa 43. panta komentārs. Grām.: *Kriminālprocesa kodeksa komentāri*. B. Azāna redakcijā. Rīga, Avots, 1986, 61. lpp.

⁵ Zlakomanovs N. Iekšlietu ministrijas Izmeklēšanas dienests. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 1998, 55. lpp.

(pilsētu/rajonu tautas deputātu padomes) iekšlietu daļās tika izveidotas izmeklēšanas nodaļas vai izmeklēšanas grupas.⁶

Tātad šim posmam raksturīgs, ka izmeklēšanu bija tiesīgi veikt izmeklētāji, kas bija izmeklēšanas iestādes amatpersonas. Šajā laikā bija pazīstami arī termini “izziņa” un “izziņas izdarītāji”. Milicija (kopš 1994. gada 1. oktobra – policija) bija viena no izziņas iestādēm, un izziņa nebija tās pamatfunkcija, bet gan tika veikta līdztekus pamatfunkcijai – sabiedriskās kārtības sargāšanai. Tā laika apstākļos nav jaukami jēdzieni “milicis” un “izmeklētājs” un “milicija” un “izmeklēšanas iestāde”. Kas tad bija milicija? Tā bija iestāde – rajonu un pilsētu Tautas deputātu padomju izpildkomiteju iekšlietu daļa, kas sastāvēja no vairākām – kriminālmeklēšanas, sociālistiskā īpašuma izlaupīšanas un spekulācijas apkarošanas, sabiedriskās kārtības sargāšanas, valsts autoinspekcijas, pasu – nodaļām un grupām. Iekšlietu daļas priekšnieks bija arī rajona vai pilsētas milicijas priekšnieks.⁷ Izmeklētājs nebija milicijas amatpersona, bet gan patstāvīgs subjekts Iekšlietu daļā. Izmeklētāja pilnvaras tajā laikā bija plašas – pat personas saukšana pie kriminālatbildības, apsūdzības raksta sastādīšana un lietas virzīšana tiesai.

Pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā sākās tiesu reformas, kas skāra arī izmeklēšanu iekšlietu iestādēs. Faktiski izmeklēšana tika reformēta ne tikai strukturāli, bet arī pēc būtības, un šīs reformas sekas mēs izjūtam vēl tagad. Kas notiek? Pirmstiesas izmeklēšana tiek sadalīta izziņā un kriminālvajāšanā. Ar 1994. gada 22. jūnija likumu, kas stājās spēkā 1994. gada 1. oktobrī, no Latvijas KPK tiek izslēgts 43. un 44². pants, kuros bija reglamentēts izmeklētāja statuss.⁸ Amatpersona izmeklētājs tiek likvidēta. Tiek noteikts, ka turpmāk izmeklēšanu veiks izziņas izdarītāji (iepriekš veica tikai izziņu). Izziņas izdarītājs ir Valsts policijas darbinieks, un viņu amatā ieceļ Valsts policijas priekšnieks. Izziņas izdarītāja pilnvaras ir daudz šaurākas nekā līdzšinējam izmeklētājam, viņa kompetencē ir vairs tikai daļa no pirmstiesas procesa, kriminālvajāšanas funkcija pilnībā tiek nodota prokuroram. Modelis, ka izziņas izdarītājs veic izziņu un prokurors – kriminālvajāšanu, daļēji sāk darboties 1994. gada 1. oktobrī. 1995. gada 1. jūlijā Izmeklēšanas departaments pilnībā izbeidz savu darbību. Tādējādi precīzi pēc 32 gadiem kopš tās izveidošanas izmeklēšana iekšlietu sistēmā (kurā tiek izmeklēts absolūts vairākums krimināllietu) tiek likvidēta.⁹

Kas notiek ar izmeklētājiem? Iestājas zināms vakuums – daļa kļūst par prokuroriem (kas atbilstošāk iepriekšējam izmeklētāja statusam), daļa aiziet no izmeklēšanas vai ar to saistīta darba pavisam. Ir pamats izteikt viedokli, ka šajā brīdī izmeklēšana strauji zaudē kvalitāti. Taču noziegumi turpinās... Kam tos izmeklēt? Kam izdevīga stabilas izmeklēšanas sistēmas likvidācija? Šis jautājums acīmredzami ir retorisks, uz ko atbildi, iespējams, sniegs vēsture.

Ir iestājies jauns posms. Izmeklēšana (izziņa) uzticēta izziņas izdarītājiem, kas ir Valsts policijas amatpersonas. Pilnvaras ir krietni šaurākas un aptver lietas izmeklēšanu līdz apsūdzības celšanai (kriminālvajāšanai). Šis posms turpinās līdz 2005. gada 1. oktobrim, kad stājas spēkā Kriminālprocesa likums. Kas

⁶ Kavalieris A. Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa 44¹. panta komentārs. Grām.: *Kriminālprocesa kodeksa komentāri*. B. Azāna redakcijā. Rīga: Avots, 1986, 65. lpp.

⁷ Kavalieris A. Latvijas PSR Kriminālprocesa kodeksa 116. panta komentārs. Grām.: *Kriminālprocesa kodeksa komentāri*. B. Azāna redakcijā. Rīga: Avots, 1986, 177. lpp.

⁸ Grozījumi Latvijas Kriminālprocesa kodeksā: LV likums. Pieņemts 22.06.2018. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57436-grozijumi-latvijas-kriminalprocesa-kodeksa>

⁹ Zlakomanovs (1998), 6. lpp.

mainās? Pamatā nekas. Neliels izņēmums – izziņas izdarītājs tiek “pārdēvēts” par izmeklētāju. Valsts policija blakus vairākām citām iestādēm tiek nosaukta par “izmeklēšanas iestādi”. Pēdējā jēdzieniskā izmaiņa nav uzskatāma par veiksmīgu, jo izmeklēšanas veikšana nepavisam nav vienīgā un nav arī galvenā policijas pamatfunkcija. To uzskatāmi var ilustrēt ar vairākiem piemēriem no likuma “Par policiju”.¹⁰ Likuma 1. pantā norādīts, ka “Policija ir apbruņota militarizēta valsts vai pašvaldības institūcija, kuras pienākums ir aizsargāt personu dzīvību, veselību, tiesības un brīvības, īpašumu, sabiedrības un valsts intereses no noziedzīgiem un citiem prettiesiskiem apdraudējumiem”. 3. pantā minēti policijas uzdevumi:

- garantēt personu un sabiedrības drošību;
- novērst noziedzīgus nodarījumus un citus likumpārkāpumus;
- atklāt noziedzīgus nodarījumus, meklēt personas, kas izdarījušas noziedzīgus nodarījumus;
- likumā paredzētajā kārtībā sniegt palīdzību iestādēm, privātpersonām un personu apvienībām to tiesību aizsardzībā un ar likumu noteikto pienākumu realizācijā;
- savas kompetences ietvaros izpildīt administratīvos sodus un krimināl-sodus.

Tādējādi, iespējams, vēl varētu norādīt, ka policija īsteno izmeklēšanas funkciju, taču par izmeklēšanas iestādi dēvēt to nav pamata. Patlaban par izmeklētāju var būt jebkura policijas amatpersona, kuru policijas iestādes vadītājs pilnvarojis izdarīt izmeklēšanu. Faktiski esošais izmeklētājs saglabā to pilnvaru apjomu, kas līdz 2005. gada 1. oktobrim bija izziņas izdarītājam, un faktiski veic savu darbu līdz kriminālprocesa nodošanai prokuroram kriminālvajāšanas uzsākšanai. Būtiskais par šo posmu – izmeklētājs nav amats, bet gan procesuāls statuss policijas amatpersonai, kas pilnvarota veikt izmeklēšanu, izmeklētājs organizatoriski un funkcionāli pakļauts policijas iestādes vadītājam.

Šeit vietā runāt par vienu no kriminālprocesa pamatprincipiem – procesuālo funkciju nodalīšanu, kas reglamentēta KPL 17. pantā. Domājams, ka būtu nepieciešams saturiski paplašināt apsūdzības funkciju, tajā ietverot arī izmeklēšanu, tādējādi faktiski apsūdzības funkcija sevī ietvertu izmeklēšanu un kriminālvajāšanu. Kriminālprocesuālā funkcija definējama kā kriminālprocesuālās darbības virziens, ko realizē noteikti kriminālprocesuālās darbības subjekti. Tā nav tikai atsevišķa darbība (autores piebilde – apsūdzības celšana), bet darbību un lēmumu kopums, kas apvienots ar vienotu mērķi.¹¹ Tādējādi ir pamats izteikt priekšlikumu izmeklēšanu un kriminālvajāšanu kā darbību kopumu apvienot vienā funkcijā – šobrīd apsūdzības, kaut arī par nosaukumu vēl varētu diskutēt. Priekšlikuma būtība – šāda funkcija nodalāma no citām kriminālprocesuālajām pamatfunkcijām un tādējādi nevarētu tikt attiecināta uz policiju (vai citām šobrīd KPL minētajām izmeklēšanas iestādēm), jo to pamatdarbība ir vērsta uz citu uzdevumu izpildi.

¹⁰ Par policiju: LV likums. Pieņemts 04.06.1991. [aplūkots 01.04.2018.].

¹¹ Гуденко К. Уголовный процесс. Москва: Зерцало, 2001, с. 19. Citēts no: Meikališa Ā. Apsūdzība kriminālprocesā – tiesiskā reglamentācija un prakses aktuālās problēmas. Grām.: *Kriminālprocess. Raksti 2005–2015*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010, 590. lpp.

2. Kāds ir mūsdienu izmeklētājs?

Nenoliedzami, ka starp izmeklētājiem Latvijā ir gudri, centīgi, prasmīgi un pašreizlīdzīgi profesionāļi, kas, neraugoties uz salīdzinoši zemo atalgojumu, ne visai augsto amata prestižu, atbildīgi un kvalitatīvi veic savu darbu. Tomēr kopaina par izmeklētājiem nav iepriecinoša. Šobrīd izmeklētājs Latvijā ir gados jauns cilvēks – jebkura policijas amatpersona, kura pilnvarota veikt izmeklēšanu. Valsts policijai piekrit izmeklēšanas veikšana visdažādāko noziedzīgo nodarījumu gadījumos, kas, nenoliedzami, prasa gan tiesību, gan dažkārt citu specifisku jomu zināšanas. Izmeklētāja atbildība un daļa veikto funkciju pēc savas sarežģītības atzīstamas par radniecīgām prokurora funkcijām un pat pielīdzināmas zemākā līmeņa prokuroram. Tomēr izvīrītās izglītības prasības policijas amatpersonām, kuras pilnvarotas veikt kriminālprocesu, joprojām ir zemākas nekā citām kriminālprocesu veicošām amatpersonām.¹² Tikai 2017. gada 1. janvārī stājās spēkā paaugstinātas prasības inspektoriem, kuri pilnvaroti veikt izmeklēšanu. Tomēr, tā kā izmeklēšana uzticēta policijas inspektoriem un inspektora amatam ir pietiekami ar koledžas līmeņa izglītību, faktiski lielā daļā gadījumu izmeklēšanu joprojām veic personas, kas nav pietiekami apguvušas nepieciešamās prasmes. Paaugstinātas prasības noteiktas vienīgi amatpersonām, kuras veic sarežģītu lietu izmeklēšanu vai piedalās starptautiskās izmeklēšanas operācijās (vecākie inspektori, galvenie inspektori, nodaļas priekšnieki un viņu vietnieki) un kurām nepieciešama akadēmiskā vai otrā līmeņa profesionālā augstākā izglītība. Šīm amatpersonām attiecīgā līmeņa augstākajai izglītībai jābūt tiesību zinātnē vai civilās un militārās aizsardzības joma.¹³ Te gan atzīmējams, ka attiecīgo prasību izstrādātāji vispār nav izpratuši augstākās izglītības modeli Latvijā un nav piešķīruši nozīmi profesionālās un akadēmiskās izglītības izpratnei un nozīmei. Akadēmiskās izglītības ieguve neaplicina nekāda līmeņa profesionālo zināšanu esamību, jo tāds arī nav akadēmiskās izglītības mērķis. Saskaņā ar Izglītības likumā sniegto skaidrojumu akadēmiskā izglītība ir “zinātņu teorētisko pamatu studijas un to rezultāts”, un tikai profesionālā izglītība nodrošina profesionālo kvalifikāciju, saturiski esot “praktiska un teorētiska sagatavošanās darbībai noteiktā profesijā, profesionālās kvalifikācijas ieguvei”.¹⁴ Tādējādi šobrīd tiek pieļauts, ka pat sarežģītākās lietas izmeklē personas bez profesionālās kvalifikācijas, bet, piemēram, pēc trīs gadus ilgām akadēmiskā bakalaura studijām, kuras nav saskaņotas ne ar vienu profesijas standartu utt., neiegūstot profesionālo kvalifikāciju. Arī šī nostāja uzskatāmi demonstrē atšķirību, kāda veidojas attiecībā uz prasībām, piemēram, prokuroriem un inspektoriem, kas veic izmeklēšanu (Prokuratūras likumā¹⁵ noteikts: lai persona varētu kandidēt uz prokurora amatu, tai jābūt jurista profesionālajai kvalifikācijai plus vēl maģistra vai doktora grādam).

Acīmredzami akadēmiskā izglītība vien ir neatbilstoša veicamajiem pienākumiem, turklāt šīs papildinātās prasības par konkrētas tematiskās jomas izglītības ieguvei ir attiecināmas uz amatpersonām, kuras pieņem dienestā no 2017. gada 1. janvāra, savukārt dienestā esošās amatpersonas amatu var ieņemt

¹² Valsts kontroles 2017. gada 20. septembra revīzijas ziņojums “Vai pirmstiesas izmeklēšana Valsts policijā ir efektīva?” 18. lpp. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2016/2.4.1-6_2016/rz_vp_20.09.2017_bez-ip.pdf [aplūkots 01.04.2018.].

¹³ Turpat.

¹⁴ Izglītības likums: LV likums. Pieņemts 29.10.1998. [aplūkots 01.04.2018.].

¹⁵ Prokuratūras likums: LV likums. Pieņemts 19.05.1994. [aplūkots 01.04.2018.].

arī ar izglītību, kas atbilst Dienesta gaitas likumā noteiktajam nepieciešamajam minimālajam izglītības līmenim, bet kas nav iegūta attiecīgajā tematiskajā jomā.¹⁶

Līdz ar to faktiskā situācija ir tāda, ka tikai daļai policijas amatpersonu, kas veic izmeklēšanu, ir otrā līmeņa augstākā izglītība. Tikai aptuveni 47% no augstāko izglītību ieguvušajiem izmeklētājiem tā ir tiesību zinātnē, 9% – policijas darbā, 44% – citās nozarēs.¹⁷

Nav pat nepieciešami īpaši pierādījumi, ka atbilstošas izglītības, līdz ar to arī zināšanu, prasmju un kompetences, neesamība tieši ietekmē darba kvalitāti, vienlaikus būtiski kavējot arī citu kolēģu un tiešo priekšnieku darbu.

Valsts kontrole revīzijas ziņojumā pilnīgi pamatoti atzinusi, ka izmeklētājiem šobrīd nepietiek zināšanu:

- kā pareizi kvalificēt noziedzīgu nodarījumu;
- kādas izmeklēšanas darbības plānot un kādu taktiku izvēlēties;
- kā pareizi sagatavot dokumentus – procesuālos lēmumus, notikuma vietas apskates protokolus u. c.;
- kā pareizi piemērot procesuālos piespiedu līdzekļus;
- kā pratināt aizdomās turētos;
- kā pareizi piemērot izlīguma iespējas u. c.¹⁸

Šādi Valsts kontroles secinājumi ir būtiski, tie faktiski parāda, ka valsts nav nodrošinājusi izmeklēšanas veikšanu atbilstošā līmenī. Vēl jo vairāk – secināms, ka veikto reformu gaitā ir krities to amatpersonu izglītības līmenis, kuras veic izmeklēšanu. Salīdzinājumam – brīdī, kad 1995. gadā likvidēja izmeklētāju amatu iekšlietu iestādēs un darbu uzticēja jebkuram policistam, amatpersonām, kas veica izmeklēšanu, bija lielākoties augstākā juridiskā izglītība. Jau 1981. gadā augstākā juridiskā izglītība bija vairāk nekā 80 % izmeklētāju.¹⁹ Atliek vien retorisks jautājums – kad šāds līmenis tiks sasniegts Latvijā atkal? Ja valsts attieksme būs līdzšinējā, tad prognozes ir pesimistiskas. Faktiski valsts vadītāji – gan likumdevēji, gan izpildvara – gadu desmitiem uzskatāmi ir demonstrējuši absolūti neieinteresētu attieksmi pret izmeklēšanas uzlabošanu, dažkārt darbojoties pat klaji pret nepieciešamību nodrošināt tās kvalitāti (Izmeklēšanas aparāta likvidēšana, Policijas akadēmijas likvidēšana utt.) un graujot iepriekš sasniegto. Savukārt atjaunošana (tiklab institūciju, kā profesijas prestiža un sabiedrības uzticības) nekad nav vienkārša. Tomēr vēl grūtāka tā ir situācijā, kad faktiski nekas nopietns netiek darīts.

3. Izmeklēšanas kvalitāte

Izmeklēšanas efektivitāti ietekmē daudzi faktori, un viens no galvenajiem ir personu, kuras veic izmeklēšanu, kvalifikācija un darbība tiesību normu piemērošanā. Nozīmīgi ir arī citi faktori, piemēram, tiesību normu, kurās reglamentēta izmeklēšana, kvalitāte, kā arī izmeklētāja uzraudzība un darba organizācijas nodrošināšana. Par to, kā KPL būtu pilnveidojams, uzlabojams utt., rakstīts jau vairāk nekā 15 gadus. Daudzi ieteikumi tiek ņemti vērā, daudzi – ne. Jāatzīst, ka KPL

¹⁶ Valsts kontroles 2017. gada 20. septembra revīzijas ziņojums "Vai pirmstiesas izmeklēšana Valsts policijā ir efektīva?" 18. lpp. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads//reviziju-zinojumi/2016/2.4.1-6_2016/rz_vp_20.09.2017_bez-ip.pdf [aplūkots 01.04.2018.].

¹⁷ Turpat.

¹⁸ Turpat.

¹⁹ Zlakomanovs (1998), 46. lpp.

raksturo ļoti strauja un būtiska mainība, kas ļauj piekrist literatūrā izteiktajam atzinumam, ka dažkārt kļūst apšaubāma KPL normu atbilstība tiesiskās noteiktības prasībām.²⁰ Nenoliedzami, ka situācija, kad apjomīgi un būtiski grozījumi KPL stājas spēkā nesamērīgi ātri (piemēram, nākamajā dienā pēc gadu mijas), apgrūtina praktisko darbinieku darbību un var būt pamatā kļūdainai likuma normu piemērošanai, jo objektīvi nav iespējams iepazīties un pietiekami izprast veiktās izmaiņas.

Tajā pašā laikā nevar nepievienoties Valsts kontroles lietderības revīzijā Valsts policijā atzītajam, ka, neraugoties uz nepilnīgajām tiesību normām, kuras būtu pilnveidojamas, būtiskākās problēmas rada nevis trūkumi likumā, bet gan

- nespēja efektīvi piemērot ar likumu ieviestos risinājumus;
- izmeklētāju nepietiekamā kvalifikācija;
- izmeklētāju darba organizācija;
- izmeklēšanas uzraudzība utt.

Problēmas saskatāmas gan atsevišķu procesuālu institūtu piemērošanā, gan izmeklēšanas veikšanā kopumā. Tā, piemēram, skarbu ainu atklāj šāds Valsts kontroles atzinums: "Saskaņā ar KRASS un Sodu reģistra datiem 2013., 2014. un 2015. gadā aptuveni piektajā daļā gadījumu, kad persona kriminālprocesā tikusi aizturēta, kriminālprocess ir izbeigts, kas liecina par to, ka, iespējams, nav bijusi pietiekami pamatota personas aizturēšanas nepieciešamība, tā radot papildu izdevumu risku valsts budžetam."²¹

Jaukta (normatīva līmeņa un tiesībpiemērošanas) veida problemātika saskatāma attiecībā uz izmeklētāja darba uzraudzību, ko KPL pilnvarotas veikt divas amatpersonas vienlaikus – gan izmeklētāja tiešais priekšnieks, gan uzraugošais prokurors. Šāda duālā uzraudzība, kad divas amatpersona var dot norādījumus, atcelt lēmumus utt., nav attaisnojama. Tāpat kā nav pieļaujama šobrīd Valsts kontroles fiksētā izmeklēšanas uzraudzības praktiskā neefektivitāte, kad, piemēram, vairums prokuroru atzīst, ka izmeklētāji bieži prokuroru norādījumus nepilda tādā pakāpē, ka bijis nepieciešams pieprasīt to nomaiņu. Tādējādi pilnībā var pievienoties Valsts kontroles priekšlikumam: "Ņemot vērā revīzijā konstatēto, pastāvošo kriminālprocesu izmeklēšanas uzraudzības sistēmu nevar vērtēt kā efektīvu, un tā ir jāpilnveido."²²

Kvalificētu izmeklētāju trūkums, KPL normu nepilnības, nespēja un/vai nevēlēšanās KPL normas piemērot efektīvi atstājušas graujošu ietekmi uz izmeklēšanas kvalitāti. Tas kopumā ļāvis arī Valsts kontrolei nonākt pie secinājuma, ka, "neskatoties uz likumā veiktiem uzlabojumiem, diemžēl vairāk nekā 10 gadu laikā kopš KPL spēkā stāšanās Valsts policijas amatpersonu spēja izmeklēt kārtējā gadā uzsāktos kriminālprocesus (t. i., pabeigt pirmstiesas izmeklēšanu un nodot kriminālprocesu kriminālvajāšanas uzsākšanai vai izbeigt to) nav uzlabojusies".²³

Acīmredzami šāda situācija nevar pastāvēt un ir jāmaina. Neveicot strukturālas izmaiņas izmeklētāju darba organizācijā, ilgstspējīgu risinājumu diez vai izdosies

²⁰ Strada-Rozenberga K. Krimināltiesības: tiesiskā drošība krimināltiesībās un kriminālprocesā. Grām.: *Vispārējie tiesību principi: Tiesiskā drošība un tiesiskā palāvība. Valsts pārvalde. Business. Jurisprudence*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 75.–98. lpp.

²¹ Valsts kontroles 2017. gada 20. septembra revīzijas ziņojums "Vai pirmstiesas izmeklēšana Valsts policijā ir efektīva?" 18. lpp. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2016/2.4.1-6_2016/rz_vp_20.09.2017_bez-ip.pdf [aplūkots 01.04.2018.].

²² Turpat, 8. lpp.

²³ Turpat.

panākt. Būtu jāveido neatkarīgs izmeklēšanas dienests, kurā, ņemot vērā šajā dienestā veicamā izmeklēšanas uzdevuma būtību un saturu, piesaistāmi augsti kvalificēti speciālisti ar tiesību zinātņu izglītību un jurista profesionālo kvalifikāciju. Ja šāds modelis Latvijā tiek uzskatīts par neatbalstāmu, izmeklēšanas veikšana (nevis tikai uzraudzība) jāuztic prokuratūrai – pie tiesu varas piederīgai institūcijai, savukārt esošie izmeklētāji kriminālprocesā piesaistāmi tikai kā prokuroru dotu procesuālu uzdevumu izpildītāji, kuri darbojas stingrā prokuroru kontrolē.

Kopsavilkums

1. Iestādes, kuras veic izmeklēšanu, neprecīzi nodēvētas par izmeklēšanas iestādēm, jo izmeklēšana nav šo iestāžu galvenā funkcija.
  2. Šobrīd Valsts policijā nav amata “izmeklētājs”. Vārds lietots, lai apzīmētu veicamos uzdevumus.
  3. Izmeklētājs var būt jebkura izmeklēšanas iestādes amatpersona, kuru ar rīkojumu izmeklēšanas iestādes vadītājs pilnvarojis veikt izmeklēšanu.
  4. Amatpersonām, kas veic izmeklētāja funkcijas, noteiktās kvalifikācijas prasības ir par zemu, lai viņi varētu sekmīgi pildīt viņiem uzticētos pienākumus.
  5. Spēja izmeklēt noziedzīgus nodarījumus Valsts policijā pēdējo 10 gadu laikā nav uzlabojusies.
  6. Būtiska izmeklēšanas efektivitātes problemātika lielākoties saistāma nevis ar tiesību normu salikto kvalitāti, bet gan neatbilstošu un neefektīvu normu piemērošanu.
  7. Izmeklētāja darbības uzraudzība nav efektīva un nespēj sasniegt mērķi.
  8. Valsts nav nodrošinājusi izmeklēšanas pietiekamu efektivitāti, tādējādi būtiski apdraudot kriminālprocesa mērķa sasniegšanu un tiesiskās drošības nodrošināšanu kopumā.
- Priekšlikumi, kā pilnveidot izmeklēšanas tiesisko reglamentāciju un praktisko norisi:
1. paplašināt apsūdzības funkcijas saturu, iekļaujot izmeklēšanu, līdz ar to nodalot izmeklēšanu no šobrīd esošo (nepareizi nodēvēto izmeklēšanas) iestāžu funkcijām;
  2. izveidot atsevišķu patstāvīgu vienotu izmeklēšanas iestādi (par nosaukumu var diskutēt) ar specializāciju attiecībā uz dažādu veidu noziedzīgiem nodarījumiem;
  3. kā obligātu prasību izmeklētājiem noteikt augstāko juridisko izglītību; ja nepieciešams noteiktu veidu noziedzīgu nodarījumu gadījumā – arī citas nozares augstāko izglītību;
  4. līdz patstāvīgas, augsti kvalificētas izmeklēšanas iestādes izveidei
    - a) izmeklēšanas iestādes pārdēvēt par iestādēm, kurās tiek veikta izmeklēšana, jo KPL 386. pantā nosauktajām iestādēm izmeklēšana nav ekskluzīva funkcija;
    - b) noteikt, ka uzraugošais prokurors nevis uzrauga, bet vada izmeklēšanu.

CILVĒKTIESĪBU IEVĒROŠANA MANTISKAJOS JAUTĀJUMOS KRIMINĀLPROCESĀ

CRIMINAL PROCEEDINGS: HUMAN RIGHTS GUARANTEES IN FINANCIAL MATTERS

Gunārs Kūtris, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Krimināltiesisko zinātņu katedras lektors

Summary

The Criminal Procedure Law regulates four areas of financial matters: victim's rights to compensation for damages, handling of illegal proceeds, collection of proceeding costs, and ensuring the procedural security of the stated matters, that is, freezing/seizing of assets. In addition, handling of evidence also needs to be evaluated, as it means confiscating a person's assets/property and temporarily limiting their rights. The article analyses challenging cases wherein an owner's property rights have been restricted due to ongoing criminal proceedings. Proportionality is the key principle governing all cases. The article also outlines specific recommendations regarding legal changes and more efficient application of legal norms required to minimise potential violations of human rights.

Atslēgvārdi: kriminālprocess, mantiskie jautājumi, cilvēktiesības

Keywords: criminal proceedings, financial matters, human rights

Ikvienas tiesību nozares attīstība ir nepārtraukts process, to pat varētu saukt par bezgalīgu, jo tiesību kā jebkuru citu sabiedrisko attiecību pilnveidei nav robežu. Visi cenšas atrast ideālo risinājumu. Šim procesam iespējami trīs katalizatori. Pirmais – zinātnieki savos pētījumos izstrādā teorētisko modeli, kas, šķiet, varētu uzlabot situāciju. Taču mūsdienās nav viegli radīt kaut ko pilnīgi oriģinālu – idejas pamats lielākā vai mazākā mērā rodas no salīdzinājumiem ar citām valstīm. Otrais – prakse atklāj problēmu un prasa risinājumu. Šādās situācijās svarīgi, lai zinātnieki ar objektīvu skatu un sistēmisku pieeju kontrolētu bieži vien nepārdomātos pirmā mirkļa ātros risinājumus. Trešais pamudinātājs tiesiskā regulējuma pilnveidei ir starptautiskajos vai Eiropas Savienības dokumentos ietvertās prasības. Diemžēl arī šeit mēs bieži vien skaistu vārdu savirkņējumu pārliedomam nacionālajā likumā bez kritiskas izvērtēšanas, kā tas darbosies Latvijas apstākļos un konkrētajā tiesību sistēmā (mēdz teikt: mīļā miera labad). Te kā piemērus kriminālprocesā varētu minēt gan īpašā cietuša statusu, gan drošības līdzekļu veidus, gan starptautiskās tiesiskās sadarbības regulējumu.

Zinātne var palīdzēt pilnveidot likumus un praksi, uz teorētisko atziņu un prakses materiālu bāzes analizējot situācijas un modelējot to dažādās risinājuma iespējas. Viena no metodēm – izvērtēt konkrēto jautājumu no dažādiem aspektiem, citiem vārdiem sakot, katru institūtu analizēt “krustugunīs”. Mantisko jautājumu regulējums kriminālprocesā īpaši aktualizēts pēdējos divdesmit

gados. Tas ir vērtēts gan no procesa ekonomijas un vienkāršošanas aspekta, gan no noziedzīgi iegūto labumu pilnīgākas un ātrākas izņemšanas skatu punkta. Šajā rakstā pētniecībai pakļautos mantiskos jautājumus kriminālprocesā vērtēšu no cilvēktiesību viedokļa.

[1] Ikvienam ir saprotams, ka jebkurš kriminālprocess skar cilvēka tiesības, bet attiecībā uz aizdomās turēto vai apsūdzēto tiesības var tikt būtiski ierobežotas. Kā smagāko ierobežojumu sabiedrība parasti uztver personas brīvības ierobežojumu, bet biežāk un plašāku personu loku skar ierobežojumi rīkoties ar mantu. Kuru tiesību aizsardzībai pastāv mantisko jautājumu regulējums kriminālprocesā, un kuras tiek ierobežotas ar šīm tiesību normām?

Mantiskie jautājumi, ievērojot Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) struktūru, būtu četri: (1) kaitējuma kompensācija cietušajam, (2) noziedzīgi iegūtā atsavināšana jeb konfiscēšana vai atdošana īpašniekam, (3) procesuālo izdevumu segšana, (4) kā arī šo trīs jautājumu nodrošinājums – mantas arests. Pēc satura un tiesību aizskāruma būtības šim uzskaitījumam es pievienotu vēl vienu – (5) mantas izņemšanu un tās atzišanu par lietisko pierādījumu jeb rīcību ar lietiskajiem pierādījumiem.

[2] Kaitējuma kompensācija cietušajam. No vienas puses, Latvijas likums vienmēr ir aizsargājis cilvēka tiesības uz īpašumu, vismaz garantējis tiesības ieinteresētajai personai prasīt savu aizskarto tiesību atjaunošanu gan no valsts, gan vainojamās personas. Pēdējos gados KPL normas ir pilnveidotas, ievērojot Eiropas Savienības direktīvas.¹ Turklāt normatīvais regulējums nodrošina, ka cietušais vienmēr saglabā iespējas, lai aizsargātu savas tiesības, vērsties tiesā. Piemēram, bez kaitējuma kompensācijas parasti kriminālprocesu pirmstiesas procesa stadijā ar nereabilitējošu lēmumu nevar pabeigt², civilprocesa kārtībā tiesā var prasīt kaitējuma kompensāciju arī tajā daļā, kas nav apmierināta kriminālprocesā, turklāt ar atvieglotiem noteikumiem³ utt. No otras puses, vainojamās personas pienākums kompensēt ar paša rīcību radīto kaitējumu izriet pat no tīri civiltiesiskajām attiecībām. KPL regulējums par pienākumu kompensēt kaitējumu pats par sevi nerada tiesību ierobežojumu, ja vien netiek īstenots piespiedu mehānisms – mantas arests.

[3] Noziedzīgi iegūtā atsavināšana ir plašas diskusijas temats, ko vienā rakstā var tikai ieskicēt, uzsverot īpašas problēmsituācijas. Izvērstu skaidrojumu par cilvēktiesību ierobežojuma pieļaujamību noziedzīgi iegūtas mantas atsavināšanas gadījumos ir sniegusi Satversmes tiesa. Viens no atzinumiem – uz mantu, kas KPL noteiktajā kārtībā atzīta par noziedzīgi iegūtu un tiek konfiscēta, tās prettiesiskajam ieguvējam nav īpašuma tiesību, un līdz ar to šāda manta neietilpst Satversmes 105. panta tvērumā, proti, neietilpst arī šī panta aizsardzībā.⁴ Savukārt,

¹ Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 5. aprīļa direktīva 2011/36/ES par cilvēku tirdzniecības novēršanu un apkaršanu un cietušo aizsardzību, ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2002/629/TI; Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. gada 13. decembra direktīva 2011/99/ES par Eiropas aizsardzības rīkojumu; Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 25. oktobra direktīva 2012/29/ES, ar kuru nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI.

² Sk. KPL 377. panta 9. punktu, 379. panta pirmās daļas 2. punktu, 415. panta sesto daļu un 420. panta piekto daļu.

³ Sk. KPL 350. panta trešo, ceturto un piekto daļu.

⁴ Satversmes tiesas 2011. gada 6. janvāra lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2010-31-01, 7.1. punkts; sk. arī Satversmes tiesas 2009. gada 28. maija sprieduma lietā Nr. 2008-47-01 8. punktu; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1986. gada 24. oktobra spriedumu lietā *AGOSI v. the United Kingdom*, pieteikums Nr. 9118/80;

ja noziedzīgi iegūtais ir jāatsavina labticīgajam ieguvējam un jāatdod cietušajam, likumdevējs ir nostāties cietušā tiesību pusē. Analizējot šo normatīvo regulējumu, tiesa secināja, ka personai (labticīgajam ieguvējam) radītās nelabvēlīgās tiesiskās sekas nav lielākas par labumu, ko no apstrīdētajā regulējumā ietvertā ierobežojuma gūst sabiedrība kopumā.⁵ Latvijas likumdevējs līdzīgi kā Lietuvā ir atzinis, ka prettiesiska rīcība nevar radīt tiesības.

Var piekrist, ka vienas personu grupas – cietušo – tiesības uz īpašumu ir aizsargātas, taču ne īpaši veiksmīgi likums atrisinājis trešo personu tiesību aizsardzību. KPL 360. pants gan paredz trešajai personai, kas bija labticīgs mantas ieguvējs vai labticīgs ķīlas ņēmējs, tiesības civilprocesa kārtībā iesniegt prasību par zaudējuma atlīdzināšanu, tostarp pret apsūdzēto vai notiesāto personu. Loģiski un subjektīvi mēs katrs saprotam, ka tikai pats mantas ieguvējs vislabāk zina, no kā un par kādu reālo cenu (vai nosacījumiem) viņš konkrēto mantu ir ieguvis. Līdz ar to likumā noteiktā kārtība būtu saprātīga. Taču dažkārt mantas pirkšanas un pārdošanas ķēdīte ir bijusi pārāk gara un laika posms bijis pārāk ilgs, lai trešā persona (partiesi labticīgs ieguvējs) nonāktu līdz taisnīgam spriedumam civilprocesuālā kārtībā un atjaunotu savas aizskartās tiesības. Šo jautājumu Satversmes tiesa ir uzdevusi likumdevējam.⁶

Pievienojoties Satversmes tiesas spriedumos sniegtajai analīzei un secinājumiem konkrētajās lietās, būtu nepieciešams izvērtēt personas tiesību ierobežojuma samērīgumu, ja tiek konfiscēta prezumētā noziedzīgi iegūtā manta. Likumdevējs pamatoti par mērķi ir izvirzījis noziedzīgi iegūtā izņemšanu no aprites, t. i., liegt iespējas personai dzīvot uz šādu līdzekļu rēķina. Leģitīms un loģisks mērķis tiešām pastāv. Taču vienlaikus likumā ir pazemināts pierādīšanas standarts un paplašināts pierādīšanas priekšmets, lai praksē būtu vieglāk atzīt par noziedzīgi iegūtu mantu, kuras saistība ar noziedzīgo nodarījumu nav tieši jāpierāda (noteiktos apstākļos tā par tādu tiek prezumēta). Te svarīgi atzīmēt – prezumpcija neapgalvo, ka īpašums nepieder tai personai, pie kuras tas ir atrasts un kurai to konfiscēs. Turpmākajās diskusijās vajadzētu vienoties, vai nebūtu samērīgi katrā konkrētā kriminālprocesā sniegt kaut vai aptuvenus aprēķinus par attiecīgās noziedzīgās nodarbošanās teorētiski iespējamajiem nestajiem augļiem (peļņu), lai noteiktu, kāds mantas apmērs ir prezumējams kā noziedzīgi iegūts.

Papildus būtu jāanalizē, vai, piemērojot normas par mantas konfiskāciju, netiek nepamatoti vai nesamērīgi aizskartas mantas īpašnieka ģimenes locekļu tiesības uz veselības aizsardzību, izglītību, jaunradi utt. Vairāk gan tas attiecas uz gadījumiem, kad mantas konfiskācija tiek piemērota kā kriminālsods⁷, taču tikpat aktuāli tas var būt arī ar prezumētās noziedzīgi iegūtas mantas konfiskāciju.

[4] Procesuālo izdevumu segšana ir visiem saprotams un loģiski pamatots pienākums. Nenoliedzami, ka ikviens maksājums pats par sevi skar personas tiesības uz īpašumu. Šāds maksājums kļūst par tiesību ierobežojumu, ja valsts to nosaka kā obligātu, proti, ja maksājums nav saistīts ar personas brīvu izvēli saņemt

2009. gada 6. aprīļa spriedumu lietā *Ismayilov v. Russia*, pieteikums Nr. 30352/03; 2014. gada 13. maija spriedumu lietā *Paulet v. the United Kingdom*, pieteikums Nr. 6219/08.

⁵ Satversmes tiesas 2017. gada 8. marta spriedums lietā Nr. 2016-07-01, 25.3. punkts.

⁶ Satversmes tiesas 2017. gada 8. marta spriedums lietā Nr. 2016-07-01, 26. punkts.

⁷ Satversmes tiesas 2011. gada 6. janvāra lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2010-31-01, 6. punkts; sk. arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005. gada 24. marta spriedumu lietā *Frizen v. Russia*, pieteikums Nr. 58254/00; 2010. gada 1. aprīļa spriedumu lietā *Denisova un Moisejeva v. Russia*, pieteikums Nr. 16903/00.

vai atteikties no kāda pakalpojuma. Tomēr pat pēc samērā vienkāršas analīzes varētu izdarīt secinājumu, ka papildu izdevumi, kas kādam (valstij) radušies personas vainojamas rīcības dēļ, pašai personai arī jāsedz.

Taču analīze atklāj arī situācijas, kuras būtu diskutējamas no tiesību ierobežojuma samērīguma viedokļa. Piemēram, nevarētu piekrist no KPL 367. panta pirmās daļas 6. punkta un 368. panta izrietošajam, ka personai jāsedz arī tādu ekspertīžu izdevumi, kuras tā nav lūgusi veikt. Ekspertīze ir viena no izmeklēšanas darbībām, un līdz ar to tā ir vērsta uz pierādījumu gūšanu vai esošo pierādījumu pārbaudi. Citu valstu likumos nav izdevies atrast normu, kas paredzētu, ka notiesātais maksā par izmeklētāja vai apsūdzības uzturētāja veikto pierādījumu iegūšanu. Pierādījumu iegūšana ir procesa virzītāja darbs, tātad arī veidu (izmeklēšanas darbību) izvēle ir viņa rokās.

Atšķirīga situācija varētu būt ar tādu ekspertīžu izdevumu segšanu, kuras ir pieprasījis veikt pats apsūdzētais. Vēl jo vairāk tas būtu tādos gadījumos, kad tiek prasīta atkārtota ekspertīze (persona apšaubā pirmās ekspertīzes atzinumu) un tās atzinums neatšķiras no pirmreizējās ekspertīzes.

Otrs spilgts piemērs par procesuālo izdevumu piedziņu, kur varētu diskutēt par personas tiesību ierobežojuma pamatotību, ir maksa par arestētās mantas vai lietisko pierādījumu glabāšanu, pārsūtīšanu, realizāciju un iznīcināšanu.⁸ Arī šīs darbības ir procesa virzītāja brīva izvēle, proti, procesa virzītājs izvēlas, kādu mantu arestēt vai atzīt par lietisko pierādījumu, vai arestēto mantu izņemt un nodot kādas citas personas glabāšanā, cik ilgi glabāt arestēto mantu vai lietisko pierādījumu utt. Tas vistiešākajā veidā ir saistīts ar izdevumu apmēru, kurus likums paredz piedzīt no notiesātās personas. Turklāt, ievērojot kriminālprocesu ilgumu Latvijā, izņemto priekšmetu glabāšanas ilgums vēl vairāk padziļina šo problēmu.

[5] Mantas arests ir otrs (pēc noziedzīgi iegūtā atsavināšanas) būtiskākais tiesību uz īpašumu ierobežošanas pasākums kriminālprocesā. Jāatzīst, ka šajā jautājumā likumdevējs ir centies atrast sabiedrības interešu un indivīda tiesību ierobežošanas balansu jeb samērīgumu, turklāt normatīvo regulējumu periodiski turpina pilnveidot.

Mantas aresta (tiesību uz īpašumu ierobežojuma) legitīmais mērķis ir gan citu cilvēku tiesību, gan sabiedriskās drošības un labklājības aizsardzība. Par to strīdu nav. Arests arī ir piemērots līdzeklis, lai sasniegtu šo mērķi. Lai tiesību ierobežojums katrā konkrētā gadījumā tiktu piemērots samērīgi, KPL ir ietvertas zināmas prasības – gan pamatotības un samērīguma izvērtēšanai tiesā (saņemot tiesneša apstiprinājumu aresta īstenošanai), gan samērīguma aizsargāšanai ar noteiktu termiņu. KPL 389. pantā ir precīzi noteikts, kāds ir maksimālais tiesību uz īpašumu ierobežošanas termiņš pirmstiesas kriminālprocesā atkarībā no noziedzīgā nodarījuma veida. Problēma šobrīd saskatāma nereti pārāk ilgajos kriminālprocesos, ieskaitot iztiesāšanu, attiecībā uz kuru nav noteikti termiņa ierobežojumi.⁹

Apzinoties, ka praksē var būt apjomīgas krimināllietas un ilgstoši kriminālprocesī, procesa virzītājam likums devis iespēju KPL 59. nodaļas kārtībā atzīt arestēto mantu par noziedzīgi iegūtu un līdz ar to personas tiesību

⁸ KPL 368. pants kopsakarā ar 367. panta pirmās daļas 5. un 8. punktu.

⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2009. gada 22. janvāra spriedums lietā *Borzhonov v. Russia*, pieteikums Nr. 18274/04, para 61.

ierobežojumu tiesiski atrisināt ātrāk. Jāatzīst, ka KPL darbības pirmajos gados praksē bija vērojami mēģinājumi izmantot 59. nodaļu situācijās, kad vienkārši beidzās mantas aresta maksimālais termiņš, lai gan mantas noziedzīgās izcelsmes pierādījumi bija nepietiekami. Pateicoties tiesnešiem, šaubīgie risinājumi netika atzīti par pieļaujamiem, līdz ar to tagad praksē ir skaidrs risinājums, ko un kad drīkst darīt.

[6] Līdzīgi praksē bija mēģinājumi dažādi (jeb radoši) interpretēt KPL normas par personas tiesību ierobežošanas termiņu aprēķināšanu, ja tiek apvienoti vai sadalīti kriminālprocesi. Šobrīd samērā stingrs regulējums ir ietverts attiecīgi KPL 390. panta 4. daļā un 391. panta 4.¹ daļā. Proti, ja procesus apvieno, tad personas tiesību ierobežošanas termiņš tiek rēķināts no pirmā personas tiesību ierobežošanas termiņa sākuma (kad pirmo reizi ierobežoja) un termiņu nosaka pēc smagāka nodarījuma. Tātad netiek rēķināts tiesību ierobežojums kā divi dažādi skaitāmi (aprēķināmi) termiņi par katru nodarījumu. Vienā procesā personas tiesību (visu tiesību) ierobežojumam ir viens termiņš.

Līdzīgs princips attiecībā uz kriminālprocesa sadalīšanu ietverts arī KPL 391. panta 4.¹ daļā. Ja vienu procesu sadala divos procesos, katrā no tiem ir savs personas tiesību ierobežošanas termiņš. Taču, lai apzināti nekrāptos ar šo termiņu vilcināšanu (piemēram, viena pirmstiesas procesa noslēguma fāzē izdalot atsevišķi jaunu procesu, kurā sāktos jauns tiesību ierobežošanas termiņa tecējums), KPL panta 4.¹ daļa precīzē, ka izdalītajā procesā tiesību ierobežošanas termiņu sāk skaitīt nevis no procesa sadalīšanas brīža, bet gan no tā brīža, kad saistībā ar izdalīto nodarījumu sākotnējā procesā tika ierobežotas personas tiesības.

Saistībā ar KPL 389. pantā noteikto personas tiesību ierobežošanas termiņu tiesu praksē ir parādījusies atšķirīga normas interpretācija, kas izteikta Rīgas apgabaltiesas krimināllietu tiesas kolēģijas tiesnešu sapulcē 2018. gada 19. janvārī.

Var piekrist tiesnešu izteiktajam secinājumam, ka KPL 389. pants nav bijis domāts un to nevar izmantot, lai noteiktu termiņu, cik ilgi personai piemērojams aizdomās turētā vai cits statuss (tā varētu saprast vārdus “no brīža, kad procesā tiek iesaistīta persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību”). Tas būtu kļūdaini, ja šo normu interpretētu tikai gramatiski. Te likumā būtu jāizdara grozījums un precīzi jānosaka, ka tiesību ierobežošanas termiņš sākas no tiesību ierobežošanas brīža.

Taču nevar piekrist sapulcē izteiktajam secinājumam, ka vienā procesā vienai personai var būt vairāki tiesību ierobežošanas termiņi, proti: “Personai, kurai tiesības rīkoties ar mantu ir ierobežotas, termiņu aprēķina par konkrētu mantu atsevišķi.” Šāda kļūdaina pieeja ļautu, piemēram, uzlikt arestu 10 000 eiro apmērā bankas kontā (kurā ir 100 000 eiro) esošiem finanšu līdzekļiem, maksimālo tiesību ierobežošanas termiņu izmantot 10 reizes (katru reizi uzlikt arestu “citiem” 10 000 eiro).

Protams, pirmstiesas procesa laikā dažādos tā posmos var tikt atrasta manta, kurai būtu jāuzlikt arests. Taču tāpēc jau cilvēka tiesības tiek aizsargātas vismaz ar kādiem termiņiem, lai kaut kad saprātīgā laikā process tiktu pabeigts. Nevar “pietaupīt” kādu mantu, kurai pēc kāda laika varētu uzlikt arestu, un tā cilvēka tiesības visu pirmstiesas procesa laiku tiktu ierobežotas.

Vēl vairāk – ja vienā procesā vienas personas tiesību ierobežojums ir sācies (gan kā drošības līdzeklis, gan kā arests mantai), tad tas ir viens termiņš šajā procesā visiem šīs personas tiesību ierobežojumiem. Likums tieši pasaka: “pirmstiesas

kriminālprocess pret šo personu jāpabeidz vai jāatceļ **visi** drošības līdzekļi un tiesību ierobežojumi attiecībā uz mantu.”¹⁰

[7] Saistībā ar mantisko jautājumu problemātiku un KPL 389. pantā noteikto personas tiesību ierobežošanu vēlams pievērst uzmanību izpratnei un attieksmei pret rīcību ar lietiskajiem pierādījumiem. Precīzāk sakot, rīcībai ar kādu mantu (priekšmetu, arī dokumentu, vērtspapīriem, naudu, datoru vai tā cieto disku utt.), kas izmeklēšanas darbības ietvaros tiek izņemta un atzīta par lietisko pierādījumu.

No cilvēktiesību viedokļa mantas izņemšana rada liegumu personai rīkoties ar savu īpašumu un tas ir cilvēktiesību ierobežojums. Taču ne praksē, ne teorijā neviens šo ierobežojumu nesaista ar KPL 389. pantā noteikto termiņu, lai gan šajā normā nav runāts tikai par mantas arestu: “**tiesības rīkoties ar mantu** ir ierobežotas ar procesuālajām darbībām.”

Kā attaisnojumu šīs normas atšķirīgajai interpretācijai varētu izmantot atsauci uz likuma 12. nodaļu, kas regulē rīcību ar lietiskajiem pierādījumiem. Konkrēti KPL 239. pants “Lietisko pierādījumu un dokumentu glabāšanas termiņi” nesatur nekādu atsauci uz 389. pantu. Taču šāda pieeja var radīt cilvēktiesību pārkāpumu.

Latvijas medijos 2017. gadā esam dzirdējuši par kādu kriminālprocesu, kurā izņemtos pierādījumus procesa virzītājs apskatīja 52 mēnešu termiņā. Personīgi zinu lietu, kurā juridiskai personai datora cietais disks kriminālprocesā par mazāk smagu noziegumu tika apskatīts gandrīz divus gadus. Varētu vērtēt, cik nozīmīgi ir bijuši izņemtie priekšmeti attiecīgajos kriminālprocesos. Taču pamatotas šaubas ir par to, vai tik ilgstoši neveikta izņemto priekšmetu apskate (arī tad, ja būtu noteikta ekspertīze) nerada būtisku personas tiesību aizskārums. Lai gan lietisko pierādījumu izņemšanai un glabāšanai ir nedaudz atšķirīgs leģitīmais mērķis, salīdzinot ar mantisko jautājumu nodrošinājuma jeb mantas aresta mērķi, tomēr personas tiesību ierobežošanai būtu pamats ievērot vienu un to pašu termiņu, kas vismaz formāli garantē samērīguma principa ievērošanu.

[8] Procesu virzītāju rīcībai ar izņemto mantu, atzīstot to par lietisko pierādījumu, ir arī cits skaidrojums. Pirms dažiem gadiem parādījās informācija par kriminālprocesu, kurā procesa virzītājs kratīšanā no seifa izņemto naudu atzina par lietisko pierādījumu un ... nodeva glabāšanā bankas depozītā. Ikviens jurists šajā brīdī būtu izbrīnīts – kāda var būt lietiskā pierādījuma nozīme pavisam citām naudaszīmēm, kuras pēc kāda laika varēs saņemt no bankas. Acīmredzami šajā lietā svarīgākais bija izņemtās naudas summa. Izņemtajai naudai nekādā gadījumā nebija lietiskā pierādījuma nozīmes. Tātad šādas rīcības mērķis varētu būt bijis tikai viens – KPL 239. pants ļauj lietiskos pierādījumus glabāt neierobežoti ilgi, ignorējot 389. pantā noteiktos personas tiesību ierobežošanas termiņus.

Viens no risinājumiem varētu būt KPL 239. pantā ietverta atsauce uz 389. pantu kā maksimālo tiesību ierobežošanas termiņu arī attiecībā uz lietiskajiem pierādījumiem. Vienlaikus būtu vēlams atgriezties pie diskusijas par KPL 134. pantā formulēto lietiskā pierādījuma definējumu, kas šobrīd izskatās nepamatoti plašs un būtiski atšķiras no klasiskās izpratnes par lietiskajiem pierādījumiem.

Kriminālprocesa likumā ietvertais mantisko jautājumu regulējums pamatā ir izstrādāts, cenšoties sabiedrības intereses noziedzības apkarošanā un noziedzīgo nodarījumu seku novēršanā sabalansēt ar atsevišķa cilvēka tiesību ierobežošanu. Tomēr gan praksē, gan publikācijās nereti tiek atklātas situācijas, kas norāda uz tiesiskā regulējuma neprecīzu interpretāciju. Pat tad, ja tiesību norma ietver tikai

¹⁰ KPL 389. panta pirmās daļas ievadei.

galvenos darbības principus, normas piemērotājam mūsdienās ir jāprot normu piemērot atbilstoši cilvēktiesību ievērošanas prasībām.

Kopsavilkums

1. Kriminālprocesā kā mantiskie jautājumi izdalīti kaitējuma kompensācija cietušajam, rīcība ar noziedzīgi iegūtu mantu, procesuālo izdevumu piedziņa un mantas arests. Pēc tiesību aizskāruma būtības uz šo grupu attiecināma arī rīcība ar lietiskajiem pierādījumiem.
2. Likums nav veiksmīgi atrisinājis trešo personu (labticīgā mantas īpašnieka) tiesību aizsardzību. Tiesības civilprocesa kārtībā iesniegt prasību par zaudējuma atlīdzināšanu, tostarp pret apsūdzēto vai notiesāto personu, dažkārt ir būtiski apgrūtinātas.
3. Nākotnē kriminālprocesos, kur mantas noziedzīgā izcelsme tiek prezumēta, būtu samērīgi sagatavot aprēķinus par konkrētās noziedzīgās nodarbošanās teorētiski iespējamajiem nestajiem augļiem (peļņu), lai noteiktu konfiscējamās mantas apmēru.
4. Piemērojot normas par mantas konfiskāciju, nepamatoti vai nesamērīgi var aizskart mantas īpašnieka ģimenes locekļu tiesības uz veselības aizsardzību, izglītību, jaunradi utt. Samērīgums īpaši jāvērtē, ja mantas konfiskācija tiek piemērota kā kriminālsods, kā arī konfiscējot prezumētu noziedzīgi iegūtu mantu.
5. Pierādījumu iegūšana ir procesa virzītāja darbs un arī veidu (izmeklēšanas darbību) izvēle ir viņa rokās. Tāpēc ir precizējams KPL 368. pants, jo nav pamatoti no notiesātā piedzīt tādu ekspertīžu izdevumus, kuras persona nav lūgusi veikt.
6. Procesa virzītāja izšķiršanās ir, kādu mantu arestēt vai atzīt par lietisko pierādījumu, vai arestēto mantu izņemt un nodot kādas citas personas glabāšanā, cik ilgi glabāt arestēto mantu vai lietisko pierādījumu utt. Līdz ar to nav pamatota procesuālo izdevumu piedziņa no notiesātā kā maksa par arestētās mantas vai lietisko pierādījumu glabāšanu, pārsūtīšanu, realizāciju un iznīcināšanu.
7. KPL 389. pants nav izmantojams kā norma, lai noteiktu, cik ilgi personai piemērojams aizdomās turētā vai cits statuss. Likumā būtu precīzi jānosaka, ka tiesību ierobežošanas termiņš sākas no tiesību ierobežošanas brīža, nevis no brīža, kad procesā tiek iesaistīta persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību.
8. Vienā kriminālprocesā vienai personai drīkst būt tikai viens tiesību ierobežošanas termiņš. Turklāt tas ir viens termiņš visiem šīs personas tiesību (ne tikai mantisko) ierobežojumiem.
9. Lai gan lietisko pierādījumu izņemšanai un glabāšanai ir nedaudz atšķirīgs leģitīmais mērķis, salīdzinot ar mantas aresta mērķi, tomēr personas tiesību ierobežošanai būtu pamats ievērot vienu un to pašu termiņu. Tāpēc KPL 239. pantā ir pamats ietvert atsauci uz 389. pantu kā maksimālo tiesību ierobežošanas termiņu arī attiecībā uz lietiskajiem pierādījumiem. Tāpat precizējams KPL 134. pantā ietvertais lietiskā pierādījuma definējums, kas būtiski atšķiras no klasiskās izpratnes par lietiskajiem pierādījumiem.

SEKCIJA

“VALSTSTIESĪBU AKTUALITĀTES TEORIJĀ
UN PRAKSĒ”

SABIEDRĪBAS DALĪBA TIESNEŠU ATLASĒ: UKRAINAS PIEREDZE

PUBLIC PARTICIPATION IN SELECTION OF JUDGES: EXPERIENCE OF UKRAINE

Jautrīte Briede, Dr. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Valststiesību zinātņu katedras profesore

Summary

The article gives an insight into regulation of Ukraine providing that members of the civil society, namely, the Public Integrity Council, take part in the selection of the judiciary. The article provides an analysis of the problematic issues related to establishment and activities of the Public Integrity Council, as well as gives proposals that can be adapted in Latvian practice of the Judicial Qualification Commission in this regard.

Atslēgvārdi: tiesnešu atlase Ukrainā, sabiedrības dalība tiesnešu atlasē, Sabiedriskā godprātības padome, tiesnešu godprātīgums

Keywords: selection of judges in Ukraine, public participation in the selection of judges, Public Integrity Council, integrity of judges

Ievads

Pasaulē ir vairāki modeļi, kā tiesneši tiek izvēlēti un iecelti amatā. Arī Eiropā šie modeļi ir krietni atšķirīgi, turklāt visiem ir savi plusi un mīnusi.¹ Ir valstis, kurās šajā procesā tiek iesaistīti sabiedrības locekļi.

Sabiedrības iesaistīšana tiesu varas formēšanā tiek uzskatīta par svarīgu līdzekli, ar kuru demokrātiskā valstī var panākt tiesu varas atbildību sabiedrības priekšā. Tiesnešu pašpārvaldes un citu subjektu (valsts institūciju un/vai sabiedrisko organizāciju vai pārstāvju) mijiedarbība Eiropas valstīs ir plaši izplatīta. Lielākajā daļā Eiropas Savienības valstu tiesnešu pašpārvaldēs ir pārstāvji, kas nepieder pie tiesu varas.²

Ukrainā 2016. gadā tika ieviests modelis, kāds nav sastopams nekur citur, proti, sabiedrības locekļu tieša piedalīšanās tiesnešu kandidātu godprātības (morālās stājas, integritātes) novērtēšanā.

Rakstā sniegts šī modeļa raksturojums, piemērošanas prakse, analizēti problemātiskie aspekti, kā arī izvirzīti atsevišķi priekšlikumi, kas, iespējams, būtu īsenojami Latvijā.

¹ Sk. Eiropas Tiesnešu konsultatīvās padomes viedokli Nr. 1(2001), 32.–34. punkts. Pieejams: <https://www.yargitay.gov.tr/sayfa/uluslararasi-belgeler/documents/yargininbagimsizligiveyargiclaringorevdenalin-mazliginailiskinstandartlar.pdf> [aplūkots 10.02.2018.].

² Mission report by Reda Moliene, September 2017, EU Project “Support to Justice Sector Reforms in Ukraine”. Pieejams: https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/mission_report_en.pdf [aplūkots 04.03.2018.].

1. Godprātības padomes izveidošana un darbības pamati

Tiesības sabiedrības locekļiem piedalīties tiesnešu kandidātu novērtēšanā Ukrainā tika piešķirtas 2016. gadā, kad Ukrainas parlaments likumā “Par tiesu varu un tiesneša statusu”³ izdarīja grozījumus, ar kuriem mainīja tiesnešu atlases un novērtēšanas kārtību. Pirmo reizi Ukrainas vēsturē tika noteikts, ka uz tiesnešu amatam tiek izsludināts atklāts konkurss, kuru administrē Ukrainas Tiesnešu kvalifikācijas komisija⁴ (turpmāk – Kvalifikācijas komisija), bet rezultātus apstiprina Tieslietu padome⁵, prezidenta ziņā atstājot tikai ceremoniālo iecelšanas rīkojumu parakstīšanu un zvēresta pieņemšanu.

Lai nodrošinātu sabiedrības kontroli pār tiesnešu atlases un novērtēšanas procesiem, ar minētajiem grozījumiem likumā paredzēts, ka tiek izveidota Sabiedriskā godprātības padome⁶ (turpmāk – Godprātības padome). Tās uzdevums ir palīdzēt Kvalifikācijas komisijai noteikt tiesneša (tiesneša amata kandidāta) atbilstību profesionālās ētikas un godprātības kritērijiem. Tas, ka, vērtējot tiesnešus, ir ņemams vērā godprātības aspekts, norādīts arī Eiropas Tiesnešu konsultatīvās padomes viedoklī.⁷

Godprātības padome sastāv no 20 locekļiem – advokātiem, žurnālistiem, pārstāvjiem no cilvēktiesību aizstāvju biedrībām un akadēmiskajām aprindām, kuri ir atzīti lietpratēji savā profesionālajā darbībā, kuriem ir augsta profesionālā reputācija un kuri atbilst politiskās neitralitātes un godprātības kritērijam. Kā norādīts sabiedrisko organizāciju atzinumā, primārais mērķis Godprātības padomes izveidošanā ir atjaunot sabiedrības uzticību tieslietu sistēmai, lai tiesnešu novērtēšanas procesā piedalītos ne tikai pašreizējās tieslietu sistēmas pārstāvji, bet arī sabiedrības locekļi.⁸

Godprātības padomes locekļus ieceļ vismaz piecu sabiedrisko organizāciju kopsapulce (to sasauc Kvalifikācijas komisijas priekšsēdētājs) uz diviem gadiem (var iecelt atkārtoti). Likums arī nosaka, kādas organizācijas nevar piedalīties Godprātības padomes veidošanā, piemēram, tādas, kuras atzītas par teroristiskām vai kuras piedalās valsts uzdevumu īstenošanā. To, vai organizācija, kas pieteikusies uz kopsapulci, atbilst prasībām, izlemj Kvalifikācijas komisija. Godprātības padome ir lemtspējīga, ja tajā ir vismaz 10 locekļi.

Eiropas Padomes atzinumā par Godprātības padomes darbību izteikts viedoklis, ka pretendentiem uz Godprātības padomes locekļu statusu tāpat kā tiesnešiem būtu jādeklarē savi īpašumi, ka viņu izraudzīšanās procesam arī jābūt atklātam, turklāt būtu vēlams, lai viņi uzrādītu dokumentus par savu izglītību, pieredzi,

³ Про судоустрій і статус суддів, с. 87. [Ukrainas likums “Par tiesu varu un tiesnešu statusu”]. Pieejams: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> [aplūkots 10.02.2018.].

⁴ Україну val.: Вища кваліфікаційна комісія суддів України

⁵ Україну val.: Вища рада правосуддя

⁶ Україну val.: Громадська рада доброчесності; angļu valodā tiek tulkota kā *Public Integrity Council*.

⁷ Opinion No. 17(2014) of the Consultative Council of European Judges on the evaluation of judges' work, the quality of justice and respect for judicial independence, Consultative Council of European Judges (CCEJ).

⁸ Fact-Checking of the Key Allegations on the Public Integrity Council. Pieejams: <http://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Key-allegations-on-the-Public-Integrity-Council.pdf> [aplūkots 10.02.2018.].

specializāciju u. tml. Tas esot jādara tālab, lai šie locekļi būtu ārpus jebkādam aizdomām par viņu godprātību un profesionālismu.⁹

Jāpiekrīt, ka Godprātības padomes locekļiem tāpat kā tiesnešiem būtu jādeklarē savi īpašumi. Par pārējiem kritērijiem varētu iebilst. Pirmkārt, Godprātības padome pati nepieņem saistošus lēmumus. Otrkārt, tā kā tās locekļus izvirza sabiedrībā zināmas organizācijas, var paļauties, ka pirms izvirzīšanas tās savus kandidātus ir pietiekami pārbaudījušas. Treškārt, Godprātības padomes locekļu izraudzīšanās process ir atklāts, turklāt kopsapulce, kurā tiek apstiprināti kandidāti, tiek pārraidīta internetā. Apšaubāms arī, vai izglītības līmenim šajā gadījumā ir kāda nozīme.

Izteikts arī viedoklis, ka advokātu iekļaušana Godprātības padomes sastāvā var radīt sava veida interešu konfliktu. Kaut arī advokāti esot tie, kuri spēj novērtēt tiesneša stiprās un vājās puses, tomēr tas, ka advokāts ir iekļauts Godprātības padomes sastāvā, varot ietekmēt tiesnesi, kurš izskata lietu ar šāda advokāta piedalīšanos.¹⁰

Jāpieņem, ka advokātam, ja tas ievēlēts par Godprātības padomes locekli, ir pietiekami augsti morāles kritēriji, lai viņš necenstos izmantot šo savu statusu tiesas procesos. Savukārt tiesneši, kuru tiesas lietās šāds advokāts piedalās, to sapratis un savus nolēmumus balstīs uz tiesiskiem argumentiem neatkarīgi no tā, vai tie ir par labu vai sliktu advokāta pārstāvētajai pusei.

Vienlaikus jāatzīmē, ka likums regulē arī jautājumus, kas attiecas uz interešu konfliktu, proti, Godprātības padomes loceklis nepiedalās jautājuma izskatīšanā, ja viņš ir bijis iesaistīts lietās, ko ir skatījis tiesnesis.

Likumā noteikts, ka Godprātības padome vāc, pārbauda un analizē informāciju par tiesnesi (tiesneša kandidātu), nodod šo informāciju Kvalifikācijas komisijai un sniedz argumentētu viedokli par tiesneša vai tiesneša kandidāta atbilstību vai neatbilstību profesionālās ētikas vai godprātības prasībām. Ja Godprātības padome uzskata, ka kandidāts šīm prasībām neatbilst, tā pierādījumam pievieno arī attiecīgus dokumentus. Likums piešķir tiesības Godprātības padomei izveidot portālu informācijas iegūšanai, kā arī bez maksas saņemt informāciju no valsts reģistriem.

Ja Godprātības padome sniegusi atzinumu, ka tiesnesis (tiesneša amata kandidāts) neatbilst profesionālās ētikas un godprātības prasībām, Kvalifikācijas komisija var viņu apstiprināt tikai tad, ja šādu lēmumu atbalsta vismaz 11 no 16 komisijas locekļiem.¹¹

Godprātības padomes darbība reglamentēta arī pašas padomes 2016. gada 23. novembrī apstiprinātajā reglamentā.¹²

2. Godprātības padomes atzinumi

Likums nenosaka, ko nozīmē godprātība jeb atbilstība augstām morāles un ticamības prasībām un kā to pārbaudīt. Ir skaidrs, ka tā nav atbilstība likuma normām vai profesionālās iemaņas, jo tā ir Kvalifikācijas komisijas kompetencē.

⁹ Diana Kovatcheva. International expert of the Council of Europe. Opinion on the Rules of Procedure of the Public Council of Integrity of Ukraine. April 2017, pp. 11–12. Pieejams: <https://rm.coe.int/final-version-public-council-of-integrity/1680727bde> [aplūkots 10.02.2018.].

¹⁰ Ibid.

¹¹ Про судоустрій і статус суддів. С. 88.

¹² Регламент Громадської ради доброчесності. Sk. sadaļu “Нормативні документи Ради”. Pieejams: <https://grd.gov.ua/> [aplūkots 04.03.2018.].

Godprātības padome tikai vērtē, vai tiesnesis (tiesneša amata kandidāts) ir ievērojis Tiesnešu ētikas kodeksu.¹³

Godprātības padomes reglamentā noteikts, ka saņemto informāciju par tiesnesi pārbauda, lai novērtētu tās ticamību. Šāda pārbaude tiek veikta saskaņā ar Godprātības padomes locekļa iekšējo pārlicību. Vienlaikus reglaments paredz, ka nepārbaudītu informāciju vērtēšanai nevar izmantot.

Reglaments arī paredz, ka Godprātības padome var vērtēt tiesnešu pieņemtos nolēmumus. Tomēr Eiropas Padomes atzinumā norādīts, ka likums piešķir tiesības Godprātības padomei vērtēt tikai godprātību un ētiku, bet ne tiesas nolēmumu pareizību, jo neviens ārpus tiesu sistēmas nevar vērtēt tiesnešu darbu. Par saviem nolēmumiem tiesneši ir atbildīgi tikai apelācijas procesā. Tādējādi norma, kas ļauj Godprātības padomei vērtēt tiesnešu taisītos nolēmumus, esot pretrunā minētajiem standartiem.¹⁴

Taču raksta autore nepiekrīt iepriekš minētajam secinājumam, bet pievienojas viedoklim, ka Godprātības padomes aicinājumi tiesu varai uzņemt atbildību par saviem nolēmumiem tika nepareizi interpretēti kā uzbrukums tiesu neatkarībai, jo Godprātības padome nevērtē tiesnešu nolēmumus no varas viedokļa. Tiesu atbildība balstās ne tikai uz iekšēju, bet arī ārēju darba kvalitātes kontroli. Sabiedrībai ir tiesības novērtēt, vai tiesneši pienācīgi pilda savas funkcijas un pienākumus un vai šī sistēma darbojas neatkarīgi un objektīvi. Godprātības padome pilda sava veida sargsuņa lomu.¹⁵

Piemēram, Godprātības padome var izvērtēt, vai tiesneša taisītajos nolēmumos nav pazīmju, kas norāda, ka tiesnesis ir bijis prettiesiski ietekmēts. Latvijā kaut ko līdzīgu veica žurnāls "Ir" maksātspējas lietās.¹⁶ Pēc šīm publikācijām arī Tieslietu padome nolēma veikt dziļāku analīzi un citus pasākumus, lai novērstu iespējamus pārkāpumus.¹⁷ Kā norādīts Eiropas Tiesnešu konsultatīvās padomes viedoklī, tiesnešu darba vērtējumam jābūt tādām, lai sabiedrība to saprastu.¹⁸ Tiesu varas neatkarība nenozīmē, ka tiesneši nav atbildīgi par savu darbu. Tiesneša individuālajam novērtējumam jākalpo sabiedrības interesēm, tam, lai uzlabotu viņa darba kvalitāti.¹⁹

Vienlaikus jāpiekrīt, ka konkrēta tiesneša kvalifikācijas novērtēšana nevar balstīties tikai uz sabiedrības viedokli, jo sabiedrības locekļi ne vienmēr saprot, kādas ir tiesneša pilnvaras, vai pārprot tiesneša darbu kopumā.²⁰ Piemēram, Latvijā

¹³ Sal. Diana Kovatcheva. International expert of the Council of Europe. Opinion on the Rules of Procedure of the Public Council of Integrity of Ukraine. April 2017, pp. 6–7. Pieejams: <https://rm.coe.int/final-version-public-council-of-integrity/1680727bde> [aplūkots 10.02.2018.].

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Люба Бердсли (*Luba Beardsley*). Не виплесніть з водою дитину: відбір суддів Верховного Суду в ретроспективі. Українська правда, 07.02.2018. Pieejams: <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/02/7/7170805/> [aplūkots 10.02.2018.].

¹⁶ Sk., piemēram, Indra Sprance. Tiesneši pret likumu. Pieejams: <https://irir.lv/2017/11/22/tiesnesi-pret-likumu>.

¹⁷ Latvijas Tieslietu padomes 2018. gada 23. janvāra lēmums Nr. 47 "Par maksātspējas procesu tiesvedību vērtējumu". Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/9_Tieslietu_padome/Lemumi/2018/TP_le-mums_nr_47_2018.pdf [aplūkots 10.03.2018.].

¹⁸ Opinion, No. 17(2014) of the Consultative Council of European Judges on the evaluation of judges' work, the quality of justice and respect for judicial independence, Consultative Council of European Judges (CCJE), para. 48.

¹⁹ Ibid., para 4.

²⁰ Ibid., para 4.

viedoklis par plašsaziņas līdzekļos popularitāti ieguvušo “kuģa-mājas” lietu sākotnēji tika balstīts uz nepilnīgu un pārprastu informāciju.²¹

Eiropas Padomes atzinumā, kurā vērtēts Ukrainas regulējums, norādīts, ka tas atbilst Eiropas Padomes standartiem, no kuriem izriet, ka sabiedrības pārstāvji var piedalīties tiesnešu novērtēšanā, taču tiem būtu jāpilda tikai padomdevēju, ne lēmuma pieņēmēju loma.²² Atbilstoši Ukrainas likumam sabiedrībai nav piešķirta lēmuma pieņēmēja loma, tomēr tā nav arī tikai konsultatīva, bet rada tiesiskas sekas, jo, lai tiesnesi, kas saņēmis negatīvu Godprātības padomes vērtējumu, atzītu par atbilstošu amatam, nepieciešams Kvalifikācijas komisijas kvalificēta vairākuma balsojums.

3. Pirmā pieredze: Augstākās tiesas tiesnešu atlase

Godprātības padomes darbība Ukrainā sākās ar piedalīšanos Augstākās tiesas²³ tiesnešu atlases procesā.

Konkurss uz Augstākās tiesas tiesnešu amatiem sākās 2016. gada jūlijā. Uz 120 vakancēm pieteikumus iesniedza 1436 pretendenti, no tiem 45% dažādu tiesu instanču tiesnešu, 24% advokātu, 15% akadēmisko aprindu pārstāvju un 16% kandidātu no citām sfērām. Pēc profesionālo zināšanu pārbaudes tālāk tika virzīti 382 kandidāti, kuriem tika veikta psiholoģiskā pārbaude (piemēram, pārbaudīta matemātiskā, loģiskā, abstraktā un verbālā domāšana, atvērtība, apzinīgums, domāšanas plašums, emocionālā stabilitāte, spēja sadarboties). Psiholoģiskajā testā tika pārbaudīta arī godprātība, proti, kāda ir kandidāta nosliece uz nepareizu rīcību, cik viņš ir disciplinēts u. tml. Kā vēlāk norādīja viens no konkursu izturējušajiem tiesnešiem, viņam esot bijusi sajūta, ka, izmantojot iepriekš minētos testus, psihologi “redzējuši viņam cauri”. Tas esot bijis neērti, bet viņš sapratis, ka tā iespējams atsijāt negodīgus kandidātus.²⁴

20 Godprātības padomes locekļi brīvprātīgi izanalizēja daudz informācijas un attiecībā uz 134 tiesnešu kandidātiem pieņēma lēmumus par godprātības trūkumu un profesionālās ētikas pārkāpumiem. Pēc Godprātības padomes negatīvajiem atzinumiem 51 kandidāts tika diskvalificēts, bet astoņi paši nolēma izstāties no turpmākās piedalīšanās konkursā.²⁵

Kvalifikācijas komisija nolēma iekļaut kandidātu sarakstos turpmākai apstiprināšanai Tieslietu padomē 120 kandidātus, no kuriem 30 bija ieguvuši negatīvu Godprātības padomes vērtējumu²⁶ (vēlāk Tieslietu padome Valsts prezidentam

²¹ Sk, piemēram: Par plašsaziņas līdzekļos izskanējušo ziņu, ka tiesa jūras krastā uzbūvētu māju atzīst par kuģi. Pieejams: <http://latb.lv/2018/01/par-plassazinas-lidzeklos-izskanejuso-zinu-ka-tiesa-juras-krasta-uzbuvetu-maju-atzist-par-kuigi/> [aplūkots 10.03.2018.].

²² Diana Kovatcheva. International expert of the Council of Europe. Opinion on the Rules of Procedure of the Public Council of Integrity of Ukraine. April 2017, pp. 6–7. Pieejams: <https://rm.coe.int/final-version-public-council-of-integrity/1680727bde> [aplūkots 10.02.2018.].

²³ Tiesu reformās tika likvidēta četru līmeņu tiesa, izveidojot trīs līmeņus un pilnībā jaunu Augstāko tiesu. Vairāk sk., piemēram, Mykhailo Zhernakov. Judicial reform in Ukraine. Mission possible? Policy Report. Pieejams: [http://www.irf.ua/content/files/renaissance_a4_5\(judicial_reform\).pdf](http://www.irf.ua/content/files/renaissance_a4_5(judicial_reform).pdf) [aplūkots 10.02.2018.].

²⁴ Марія Дацюк. Як живеться новому Верховному Суду. Pieejams: https://lb.ua/news/2018/03/01/391562_yak_zhivetsya_novomu_verhovnomu_sudu.html [aplūkots 04.03.2018.].

²⁵ CSOs Which formed the Public Integrity Council reaffirm their support and call on the the Judicial Authorities to Cooperate. Pieejams: <https://ti-ukraine.org/en/news/csos-which-formed-the-public-integrity-council-reaffirm-their-support-and-call-on-the-judicial-authorities-to-cooperate/> [aplūkots 01.12.2017.].

²⁶ Vēl 60 kandidātu vērtējumā bija iekļautas kritiskas piezīmes, bet atzinums kopumā bija pozitīvs.

apstiprināšanai iesniedza sarakstu, kurā bija palikuši tikai 25 no tiem). Neviena no minētajām institūcijām nedeva skaidrojumu, kāpēc nav ņemts vērā Godprātības padomes viedoklis.²⁷

Tas, ka tika virzīti apstiprināšanai un arī apstiprināti kandidāti ar negatīvu Godprātības padomes vērtējumu, pilsoniskajā sabiedrībā izsauca plašu rezonansi. Izteikti pat tik asi viedokļi kā "sabiedrība tika izmantota, lai leģitimizētu negodīgo Augstākās tiesas tiesnešu iecelšanu".²⁸ Arī Eiropas Savienības delegācija Ukrainā, kas kopumā atzina atlases procesu par caurskatāmu, aicināja Tieslietu padomi izskaidrot sabiedrībai, kāpēc personas ar apšaubāmu reputāciju tomēr tika ieceltas par Augstākās tiesas tiesnešiem. Paziņojumā norādīts, ka dažu tādu tiesnešu iecelšana var samazināt uzticību visai reformai kopumā.²⁹

Tieslietu padome izskaidroja, ka ne visi Godprātības padomes atzinumos ietvertie argumenti attiecināmi uz tiesnešu godprātību, īpaši tie, kuros vērtēti tiesnešu pieņemtie nolēmumi.³⁰

Godprātības padomes sniegtie atzinumi ir atrodami padomes mājaslapā.³¹ Piemēram, kādā atzinumā norādīts, ka Augstākajā tiesā amatā ieceltā tiesnese pēc Krimas okupācijas Krimā ir reģistrējusies kā nodokļu maksātāja. Atbilstoši likumam tas uzskatāms par sadarbību ar okupācijas varu un ir likuma pārkāpums.³² Tiesnese paskaidroja, ka okupētajā Krimā reģistrētie iedzīvotāji visi automātiski esot iekļauti reģistrā, taču plašsaziņas līdzekļos Godprātības padomes loceklis iebilda, ka viņas skaidrojums neatbilst patiesībai.³³

Patlaban vairāki kandidāti ir iesnieguši pieteikumus administratīvajās tiesās par Godprātības padomes atzinumiem. Tomēr tiek apšaubīts, vai Godprātības padome var būt atbildētājs.³⁴ Arī atbilstoši Latvijas normatīvajam regulējumam šāda padome nevarētu būt atbildētājs, jo tai nav deleģētas tiesības pieņemt saistošus lēmumus, bet tikai sniegt atzinumus. Savukārt, ja arī Tieslietu padome ir piekritusi Godprātības padomes sniegtajam vērtējumam, tad par galīgo lēmumu atbildētāja var būt tikai valsts Tieslietu padomes personā (ja vien lēmums netiek atzīts par politisku lēmumu, kurš nav pārsūdzams).

Iepazīstoties ar dažādiem avotiem, kā arī iegūstot informāciju personiskās sarunās, rodas iespaids, ka starp Godprātības padomes locekļiem un valsts institūciju, kas piedalījās tiesnešu atlasē, valda savstarpēja neuzticība. Kā norādīts kādā viedoklī, Godprātības padomes autonomija veicinājusi nevis sadarbību, bet gan sacensību starp Kvalifikācijas komisiju un Godprātības padomi par to, kuras

²⁷ CSOs Which formed the Public Integrity Council reaffirm their support and call on the the Judicial Authorities to Cooperate. Pieejams: <https://ti-ukraine.org/en/news/csos-which-formed-the-public-integrity-council-reaffirm-their-support-and-call-on-the-judicial-authorities-to-cooperate/> [aplūkots 01.12.2017.].

²⁸ Civic watchdog in Ukraine: we were used to legitimize dishonest Supreme Court appointments. Pieejams: <http://euromaidanpress.com/2017/11/15/public-integrity-council-ukraine-we-were-used-to-legitimize-dishonest-supreme-court-appointments/> [aplūkots 10.03.2018.].

²⁹ Марія Дацюк, Як живеться новому Верховному Суду. Pieejams: https://lb.ua/news/2018/03/01/391562_yak_zhivetsya_novomu_verhovnomu_sudu.html [aplūkots 04.03.2018.].

³⁰ Ibid.

³¹ Pieejams: <https://grd.gov.ua/> [aplūkots 10.03.2018.].

³² Pieejams: https://grd.gov.ua/data/files/conclusions/05_05_2017/vysn/simonenko_vysn.pdf [aplūkots 10.03.2018.].

³³ Тарас Шепель. Суддя Сімоненко чи "судья Симоненко": президент має поставити крапки над "і". Українська правда, 06.02.2018. Pieejams: <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/02/6/7170732/> [aplūkots 10.03.2018.].

³⁴ Godprātības padomes 2018. gada 28. februārī sniegtā informācija. Pieejams: <https://grd.gov.ua/news/135/nemaie-perekonlyvykh-arhumentiv-u-tomu-shcho-hrd-ie-orhanom-vlady> [aplūkots 10.03.2018.].

viedoklis ir pareizais. Būtu nepieciešams veicināt konstruktīvu dialogu un sadarbību starp šiem subjektiem. Tiesnešu atlases procesa uzraudzība un/vai piedalīšanās tajā ir viens no vissvarīgākajiem veidiem, kā sabiedrība var nodrošināt taisnīgu un caurskatāmu tiesu sistēmas funkcionēšanu.³⁵

4. Godprātības padomes darbības riski un izaicinājumi

Eiropas Padomes eksperti uzskata, ka sabiedrības pārstāvju piedalīšanās tiesnešu atlases procesā ir diskutabla un radījusi vairākus riskus. Eksperta atzinumā norādīts – tas, ka Ukrainā tiek izveidots atsevišķs no valsts pārvaldes institūcijas nošķirts institūts, nevis sabiedrības locekļi tiek iekļauti kvalifikācijas novērtēšanas institūcijā vai Tieslietu padomē, ir ļoti neparasti un rada risku, ka tiek samazināta tiesiskā skaidrība un procesa efektivitāte. To var atzīt par atbilstošu tikai uz kādu laiku, ņemot vērā situāciju Ukrainas tiesu sistēmā. Lietderīgāk būtu Godprātības padomei nevis darboties autonomi, bet gan kopā ar Kvalifikācijas komisiju.³⁶ Līdzīgs modelis darbojas Lietuvā, kur tikai trīs no septiņiem tiesnešu atlases komisijas locekļiem tiek ievēlēti no tiesnešu vidus, pārējos četrus, tostarp komisijas priekšsēdētāju, iecel prezidentis.³⁷ Patlaban Lietuvas tiesnešu atlases komisiju vada psihologs vadības konsultants, un komisijas sastāvā ir arī portāla “Delfi” žurnālists, Viļņas universitātes Juridiskās fakultātes profesore un Interneta mediju asociācijas priekšsēdētāja.³⁸

Informācija, kas atrodas Godprātības padomes rīcībā un ko tā izmanto savu atzinumu gatavošanai, ir ļoti plaša. Vienlaikus paša tiesneša vai kandidāta viedoklis par savāko informāciju netiek noskaidrots, kaut arī viņš varētu iesniegt pretargumentus vai izskaidrot attiecīgo situāciju.

Eksperti ir secinājuši, ka Augstākās tiesas tiesnešu konkursam 17 gadījumos Godprātības padome izmantojusi nepārbaudāmus informācijas avotus, bet 20 gadījumos ņemta vērā nebūtiska informācija. Četros gadījumos konkrēti fakti esot vērtēti aizspriedumaini, kā arī laika trūkuma dēļ Godprātības padome esot izdarījusi nepamatotus vai daļēji nepamatotus secinājumus.

Eiropas Padomes Tieslietu un tiesiskās sadarbības departamenta vadītājs Hannahs Junkers (*Hannah Junker*) ir norādījis, ka tiesnešu iecelšanas process ir sensitīvs jebkurā demokrātiskā valstī un tāpēc šajā procesā jābūt uzmanīgiem, Godprātības padomes pilnvaras jānosaka skaidri un tām ir jābūt saistītām ar nepieciešamo aizsardzību un pārbaudes procesiem.³⁹

Kaut arī likums noteic, ka Godprātības padomes locekļiem interešu konflikta situācijā sevi ir jāatstata, praksē tomēr bijuši gadījumi, kad advokāti, lemjot par tiesnesi, kura izskatītājās lietās ir pārstāvējuši kādu pusi, nav atturējušies

³⁵ Люба Бердслі (*Luba Beardsley*). Не виплесніть з водою дитину: відбір суддів Верховного Суду в ретроспективі. Українська правда, 07.02.2018. Pieejams: <https://www.pravda.com.ua/columns/2018/02/7/7170805/> [aplūkots 10.02.2018.].

³⁶ Mission report by Reda Moliene, September 2017, EU Project “Support to Justice Sector Reforms in Ukraine”. Pieejams: https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/mission_report_en.pdf [aplūkots 04.03.2018.].

³⁷ Lietuvas tiesu portāla informācija. Pieejams: <http://www.teismai.lt/en/self-governance-of-courts/selection-commission-of-candidates-to-judicial-office/about-commission/673> [aplūkots 10.03.2018.].

³⁸ Lietuvas tiesu portāla informācija. Pieejams: <http://www.teismai.lt/en/self-governance-of-courts/selection-commission-of-candidates-to-judicial-office/composition/674> [aplūkots 10.03.2018.].

³⁹ Council of Europe criticizes conclusions of Public Integrity Council. Pieejams: <http://en.interfax.com.ua/news/general/451807.html> [aplūkots 01.12.2017.].

no konkrētā tiesneša godprātības vērtēšanas. Vienlaikus ir izteikts viedoklis, ka pietiekami būtu, ja padomes loceklis paziņotu par dalību tiesas procesā un uzklausītu arī tiesneša viedokli, kura godprātība tiek vērtēta.⁴⁰

Tiesību normas neparedz atbildību Godprātības padomes locekļiem par savu pilnvaru ļaunprātīgu izmantošanu. Jāņem vērā, ka Godprātības padomes locekļiem ir iespēja piekļūt tiesnešu un kandidātu privātajiem datiem, tāpēc padomes atzinumi nepamatoti var graut vai samazināt tiesneša profesionālo reputāciju.⁴¹

Izteikta kritika arī par to, ka Godprātības padomes atzinumi, arī tie, par kuriem nav pieņemts gala lēmums, ir pieejami sabiedrībai. Eiropas valstīs informācija par tiesnešu vērtēšanu parasti ir konfidenciāla.⁴²

Paustas pamatotas bažas par Godprātības padomes darbības ilgtspēju, jo tā nesaņem finansējumu no valsts budžeta. Godprātības padomei isā laikposmā ir jānovērtē liels skaits tiesnešu kandidātu (pirmie 653 pretendenti uz Augstākās tiesas tiesneša amatu bija jānovērtē pusotra mēneša laikā). Šo darbu nevar darīt tikai *pro bono* (bez maksas) kā papildu darbu.⁴³

Kopsavilkums

1. Lai arī sabiedrības locekļu līdzdalībā tiesnešu atlases procesā Ukrainā identificēti vairāki problemātiski aspekti, Godprātības padomes ieguldījums tiesu varas reformā ir ļoti nozīmīgs.
2. Godprātības padomes analogs iepriekš minēto problemātisko aspektu dēļ Latvijā nebūtu veidojams. Tomēr arī Latvijā, lai veicinātu vispusīgāku tiesnešu novērtēšanu, iespējams, būtu vēlams iesaistīt sabiedrību nedaudz vairāk, nekā tas notiek patlaban. Novērojumi rāda, ka atsevišķām sabiedrības grupām nereti ir izveidojies konkrēts priekšstats par tiesnesi. Tas ne vienmēr ir zināms Tiesnešu kvalifikācijas kolēģijai. Tāpēc varētu ieteikt kolēģijai pirms tiesneša novērtēšanas lūgt vispārēju viedokli par tiesnesi juristu apvienībām, piemēram, Advokātu kolēģijai, citām apvienībām vai pat atsevišķiem advokātu birojiem, kas specializējas konkrētās lietu kategorijās. Sniegtais viedoklis būtu jāvērtē kritiski, taču dažkārt tas varētu identificēt kādus problemātiskus aspektus, kuri citādi paliek nepamanīti.

⁴⁰ Sk. Mission report by Reda Moliene, September 2017, EU Project “Support to Justice Sector Reforms in Ukraine”, pp. 8–9. Pieejams: https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/mission_report_en.pdf [aplūkots 04.03.2018.].

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

⁴³ M. Judicial reform in Ukraine. Mission possible? Policy Report. Pieejams: [http://www.irf.ua/content/files/renaissance_a4_5\(judicial_reform\).pdf](http://www.irf.ua/content/files/renaissance_a4_5(judicial_reform).pdf) [aplūkots 10.03.2018.].

IERĒDŅA TIESĪBAS UZ PASTĀVĪGU CIVILDIENESTU

PUBLIC SERVANT'S RIGHT TO PERMANENT CIVIL SERVICE

Edvīns Danovskis, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Valststiesību zinātņu katedras docents

Summary

The article is intended to emphasize the importance of rights of public servant to permanent civil service provided in the Law of State Civil Service. It is concluded that a public servant in case of dismissal due to redundancy or unsuitability for the respective post has a right to ask the authority to appoint him for another post suitable for his skills and competences, if there is such a post. If the authority does not consider such possibility, then it is a misuse of the discretionary powers and provides grounds for revoking the respective decision. It is also argued in the article that the present regulation in the Law of the State Civil Service does not provide an efficient safeguard for the heads of authorities and unlawfully dismissed public servants to continue permanent employment in the civil service.

Atslēgvārdi: civil dienests, iestādes vadītājs, ierēdnis, atbrīvošana no amata

Keywords: civil service, public servant, head of authority, dismissal

Ievads

Persona ierēdņa amatā civildienestā vienmēr nokļūst atklātā konkursā, pretendējot uz konkrētu amatu konkrētā iestādē. Taču, nokļuvusi šajā amatā, viņa zaudē subjektīvās tiesības ieņemt konkrēto amatu, bet iegūst daudz nozīmīgākas tiesības – Valsts civildienesta likuma¹ 22. panta 1. punktā paredzētās tiesības “uz pastāvīgu civildienestu”. Šāda situācija ir paradokss, bet atbilst civildienesta jēgai. Pēc iecelšanas ierēdņa amatā iestāde bez ierēdņa piekrišanas var pārcelt viņu citā amatā, arī citā iestādē, mainīt amata aprakstu un nosaukumu. Šādi lēmumi parasti nav pārsūdzami, jo ir iekšēji lēmumi – tie nemaina ierēdņa tiesisko statusu un parasti neaizskar cilvēktiesības.² Arī tiesu praksē ir uzsvērts, ka “ierēdnim saskaņā ar Valsts civildienesta likuma 22. panta 1. punktu ir tiesības uz pastāvīgu civildienestu, nevis noteiktu amatu. Par civildienesta ierēdni ieceltajai personai ir tiesības pastāvīgi darboties civildienestā, pildot ar ieņemamo amatu saistītās funkcijas,

¹ Valsts civildienesta likums: LV likums. Pieņemts 07.09.2000. [aplūkots 17.03.2018.].

² Plašāk sk. Danovskis E. Tiesu prakse lietās par valsts dienestu 2007.–2015. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2016/13-valsts%20dienests-2016.docm [aplūkots 17.03.2018.]. 13.–15. lpp.

taču tiesības ieņemt konkrētu amatu ierēdnim nav garantētas”.³ Tāpēc lietās, kurās tiesa atzinusi, ka ierēdnis no amata bijis atbrīvots prettiesiski, tiek lemts par viņa atjaunošanu civildienestā, bet ne konkrētā amatā.⁴ Ja reiz valsts pārvalde gūst labumu no tēzes, ka ierēdnim nav subjektīvo tiesību uz konkrētu amatu, bet gan uz civildienesta attiecību turpināšanos, tad liktos tikai loģiski, ka arī ierēdnis uz šo principu var atsaukties tad, kad viņa amats tiek likvidēts, un vismaz prasīt apsvērt iespēju civildienesta attiecības turpināt. Taču līdzšinējā tiesu prakse drīzāk vedina domāt, ka ierēdņa tiesības uz pastāvīgu civildienestu atsevišķos aspektos netiek izprastas pareizi. Tāpēc šī raksta uzdevums ir sniegt atbildes uz šādiem stabila un ilgtspējīga civildienesta nodrošināšanai svarīgiem jautājumiem:

- 1) Vai ierēdnim ir tiesības prasīt, lai pirms viņa atbrīvošanas no amata tiek apsvērta viņa pārcelšana citā amatā?
- 2) Vai iestāžu vadītājiem tiek nodrošinātas tiesības uz pastāvīgu civildienestu pēc viņu amata pilnvaru beigām?
- 3) Vai tiek nodrošinātas no amata prettiesiski atbrīvoto ierēdņu tiesības uz pastāvīgu civildienestu?

1. Ierēdņa tiesības prasīt civildienesta attiecību turpināšanos

Valsts civildienesta likums tiešā tekstā nerisina jautājumu par iestādes pienākumu ierēdnim pirms civildienesta attiecību izbeigšanas piedāvāt citu viņa spējām un kvalifikācijai atbilstošu vakantu amatu. Taču zināmus pavedienus, kā šo jautājumu risināt, sniedz citos likumos ietvertais regulējums un tiesu prakse.

2011. gadā Saeima grozīja Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumu⁵ (turpmāk – Dienesta gaitas likums), kurā noteica, ka dienesta attiecības ar amatpersonu sakarā ar neatbilstību ieņemamajam amatam, amatu samazināšanu vai amata likvidāciju var izbeigt tikai tad, ja “amatpersona nepiekrīt pārcelšanai citā amatā vai nav cita amata, kuru amatpersonai attiecīgajā iestādē piedāvāt un kuram noteiktajām prasībām amatpersona atbilst”. Līdz šiem grozījumiem Dienesta gaitas likumā tiešā tekstā nebija noteikts iestādes pienākums pirms dienesta attiecību izbeigšanas piedāvāt amatpersonai citu viņas spējām un kvalifikācijai piemērotu vakantu amatu, ja tāds ir. Taču šādu iestādes pienākumu Augstākā tiesa “atklāja” jau 2010. gadā, analizējot likuma mērķi kopsakarā ar citām likuma normām. Augstākās tiesas spriedumā ir norādīts, ka “efektīvai dienesta resursu – personāla – izmantošanas jēgai pretēja situācija ir tad, ja viena iestāde personālu atbrīvo dienesta personu skaita samazināšanas dēļ, bet cita iestāde jaunas un nepieredzējušas amatpersonas aicina dienestā. Tas novēršams, ja efektīvi tiek piemērots dienesta vienotības princips”.⁶ Tiesa atzina, ka iestādei, lemjot par amatpersonas atbrīvošanu no amata sakarā ar amatu skaita samazināšanu, ir rīcības

³ Augstākās tiesas 2011. gada 5. septembra spriedums lietā Nr. SKA-649/2011, 11. punkts; sk. arī Augstākās tiesas 2012. gada 26. marta spriedumu lietā Nr. SKA-67/2012, 12. punkts.

⁴ Danovskis E. Tiesu prakse lietās par valsts dienestu 2007.-2015. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2016/13-valsts%20dienests-2016.docm [aplūkots 17.03.2018.]. 68. lpp.

⁵ Grozījumi Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm dienesta gaitas likumā: LV likums. Pieņemts 08.09.2011.

⁶ Augstākās tiesas 28.06.2010. spriedums lietā Nr. SKA-381/2010, 11. punkts. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/18777.pdf> [aplūkots 16.03.2018.].

brīvība lemt par personas pārceļšanu citā amatā un šīs rīcības brīvības neizmantošana ir kļūda, kas konkrētajā lietā noveda pie iestādes lēmuma atzīšanas par prettiesisku. Šī tēze piemērota arī citās lietās.⁷

Augstākā tiesa iepriekš minētajās lietās atzina, ka iestādei ir pienākums pārlicināties par vakantu amatu esību visās Iekšlietu ministrijas iestādēs un Ieslodzījuma vietu pārvaldē. Ņemot vērā praktiskās grūtības, ko rada šī pienākuma īstenošana, minētie Dienesta gaitas likuma grozījumi, no vienas puses, tiešā tekstā noteica iestādes pienākumu apsvērt iespēju amatpersonu nodarbināt citā viņas spējām un kvalifikācijai piemērotā amatā, bet, no otras puses, šo pienākumu attiecināja tikai uz tiem vakantajiem amatiem, kuri ir attiecīgajā iestādē (piemēram, Valsts policijā nodarbinātas amatpersonas atbrīvošanas gadījumā jāapsver tikai tie vakantie amati, kas ir Valsts policijā un ne, piemēram, Valsts robezsardzē).

Attiecībā uz civildienestā nodarbinātajiem Augstākā tiesa 2010. gadā kādā lietā⁸ nonāca pie pretējas atziņas, cita starpā norādot, ka tēze par pienākumu piedāvāt vakantus amatus neattiecas uz civildienestā nodarbinātajiem. Galvenais sprieduma arguments ir šāds: “Atšķirībā no dienesta Iekšlietu ministrijas sistēmas iestādēs un Ieslodzījuma vietu pārvaldē valsts civildienests Latvijā šobrīd atbilst amatu dienesta modelim. Amatu dienesta sistēmā uz visiem vakantajiem amatiem tiek izsludināts atklāts konkurss, kurā var piedalīties jebkura persona, kura atbilst konkrētajam amatam izvirzītajām prasībām. Tādējādi augstākie amati nav garantēti zemākus amatus ieņemošajiem, bet tajos var nokļūt arī dienestam iepriekš nepiederējusi persona. No otras puses, dienesta personai nav garantēta iespēja pāriet uz citu amatu, viņai ir jāpiedalās atklātā konkursā kopā ar citiem pretendentiem.”⁹ Šis apsvērums turpmāk minēto iemeslu dēļ nav pareizs.

Pamatots ir secinājums, ka Valsts civildienesta likumā pārsvarā ir ietverta t. s. amatu dienesta modeļa koncepcija. Tā nozīmē, ka teorētiski jebkuru civildienesta amatu var ieņemt persona bez iepriekšējas pieredzes darbā valsts pārvaldē.¹⁰ Taču amatu dienesta modeļa nozīmi Valsts civildienesta likuma kontekstā nevar pārspīlēt. Ja iestādē ir vakants ierēdņa amats, tad to var aizpildīt divējādi – vai nu izsludinot atklātu konkursu, vai pārceļot vakantajā amatā jau esošu ierēdni. Neviena no šīm iespējām nav uzskatāma par prioritāru, un iestādes vadītājam ir ārkārtīgi plaša rīcības brīvība izvēlēties, kuru vakanta amata aizpildīšanas iespēju izvēlēties. Praksē ir izplatīta tendence augstākos civildienesta ierēdņa amatos pārcelt jau esošos ierēdņus, tādējādi nodrošinot, ka svarīgu amatu ieņems jau “pārbaudīts” cilvēks ar pieredzi civildienestā un tiks veicināta ierēdņa karjeras izaugsme, un atklātus konkursus izsludināt pārsvarā uz zemākiem amatiem. Tātad īstenībā Valsts civildienesta likumā ietvertā regulējuma atšķirība no Dienesta gaitas likumā paredzētā regulējuma ir tā, ka ierēdņiem (izņemot diplomātiskajā un konsulārajā dienestā nodarbinātos) nav dienesta pakāpju un uz jebkuru amatu

⁷ Sk., piemēram, Augstākās tiesas 2010. gada 28. septembra spriedumu lietā Nr. SKA-632/2010, Augstākās tiesas 2010. gada 7. oktobra spriedumu lietā Nr. SKA-620/2010, Augstākās tiesas 2010. gada 17. novembra spriedumu lietā Nr. SKA-839/2010; Augstākās tiesas 2011. gada 17. janvāra spriedumu lietā Nr. SKA-131/2011.

⁸ Augstākās tiesas 13.11.2010. spriedums lietā Nr. SKA-490/2010. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi/pdf/20279.pdf> [aplūkots 17.03.2018.].

⁹ Turpat, 16. punkts.

¹⁰ Par amatu dienesta modeļa iezīmēm sk. Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. Administratīvās tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 174.–175. lpp.; Jansone D., Reinholde I., Ulcināne I. Latvijas publiskā pārvalde. Rīga: Latvijas Universitāte, 2002, 120. lpp.

ir iespējams rīkot atklātu konkursu. Taču šis dienesta uzbūves “modelis” pats par sevi nekādi nav saistīts ar citu dienestas gaitas aspektu – atbrīvošanu no dienesta. Piemēram, Igaunijas civildienesta likumā, kurā dienesta gaitas sistēma ir līdzīga Valsts civildienesta likumam, iestādei ir likumā noteikts pienākums piedāvāt ierēdnim citu vakantu amantu, ja ierēdni paredzēts atbrīvot sakarā ar neatbilstību amatam vai ierēdņu amatu samazināšanu vai likvidāciju.¹¹ Vēl divaināka šī Augstākās tiesas atziņa šķiet kontekstā ar Darba likuma¹² 101. panta ceturto daļu, kurā darba devēja tiesības atbrīvot no amata darbinieku sakarā ar darbinieku skaita samazināšanu, neatbilstību amatam u. c. pamatiem ir tikai tad, “ja darba devējam nav iespējams darbinieku ar viņa piekrišanu nodarbināt citā darbā tai pašā vai citā uzņēmumā”. Tādējādi ir vēl acīmredzamāk, ka amatu dienesta modeļa esībai vai neesībai nav nekāda sakara ar to, vai un kādos gadījumos pirms nodarbinātības attiecību izbeigšanas ir jāapsver citu vakantu amatu esība. Ja pat darba tiesiskajās attiecībās, kurās darba līgums vienmēr tiek slēgts par konkrēta darba veikšanu, darba devējam ir noteikts pienākums piedāvāt citu amatu, tad vēl jo vairāk šādam pienākumam ir jābūt civildienesta attiecībās, kurās ierēdnim ir nodrošināmas tiesības uz pastāvīgu civildienestu.

Valsts civildienesta likums kā tipisku gadījumu regulē ierēdņa pārceļšanas iespēju citā amatā, ja “tiek likvidēta iestāde vai ierēdņa amats, tiek samazināts ierēdņu skaits, ir pieņemts lēmums par ierēdņa neatbilstību ieņemamam amatam, kā arī pēc ierēdņa lūguma”.¹³ Lai arī šī norma regulē gadījumus, kad pārceļšanas dēļ var samazināties ierēdņa mēnešalga, no šīs normas nepārprotami izriet iestādes rīcības brīvība pārceļt ierēdni citā amatā. Šīs rīcības brīvības neizmantošana ir kļūda, kas var novest pie attiecīgā lēmuma prettiesiskuma.

Valsts civildienesta likuma 22. panta 1. punktā noteiktās “tiesības uz pastāvīgu civildienestu, ja šajā likumā nav noteikts citādi” nozīmē, ka civildienesta attiecību izbeigšana ar ierēdni no iestādes puses ir galējs līdzeklis un ir piemērojams tikai tad, kad ierēdņa paturēšana civildienestā nav iespējama. Šī regulējuma mērķis ir nodrošināt civildienesta pastāvību un profesionalitāti un taupīt resursus. Tā vietā, lai tērētu resursus atklāta konkursa procedūrai un pēc tam ieguldītu vēl lielākus resursus jaunu un nepieredzējušu ierēdņu apmācībā, iestādei ir pienākums apsvērt, vai ierēdni, kuru ir paredzēts atbrīvot no amata, nav iespējams pārceļt citā viņa spējām un kvalifikācijai piemērotā amatā. Jāņem vērā, ka viens no Valsts civildienesta likuma mērķiem ir nodrošināt stabilas un efektīvas valsts pārvaldes darbību. Ierēdņu atbrīvošana no amata situācijā, kurā tos ir iespējams pārceļt uz citiem amatiem, acīmredzami nenodrošina valsts pārvaldes stabilitāti un efektivitāti.

Līdz ar to no Valsts civildienesta likuma 22. panta 1. punktā noteiktajām tiesībām uz pastāvīgu civildienestu izriet ierēdņa tiesības prasīt, lai gadījumos, kad attiecīgā amata likvidācijas, amatu skaita samazināšanas vai ierēdņa neatbilstības amatam dēļ ir pamats viņu atbrīvot no amata, iestāde, izmantojot tai piešķirto rīcības brīvību, apsver, vai ierēdni ir iespējams attiecīgajā iestādē pārceļt uz citu viņa spējām un kvalifikācijai piemērotu amatu. Šāds pienākums neattiecas uz tiem vakantajiem amatiem, uz kuriem jau ir izsludināts atklāts konkurss.¹⁴ Ja iestāde

¹¹ Civil Service Act: Igaunijas likums. Pieņemts 13.06.2012. Pieejams: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/509072014003/consolide> [aplūkots 17.03.2018.]. Sk. 90. panta septīto daļu un 92. panta otro daļu.

¹² Darba likums: LV likums. Pieņemts 20.06.2001. [aplūkots 17.03.2018.].

¹³ Valsts civildienesta likuma 37. panta ceturta daļa.

¹⁴ Šāds izņēmums tiesu praksē tiek ievērots arī Darba likuma 101. panta ceturta daļas piemērošanā. Sk., piemēram, Augstākās tiesas 14.02.2017. spriedumu lietā Nr.SK-551/2017, 12. punktu. Pieejams: <http://>

tai piešķirto rīcības brīvību neizmanto un neapsver iespēju nodrošināt ierēdņa tiesības uz pastāvīgu civildienestu, tā ir rīcības brīvības izmantošanas kļūda un pamats atcelt vai atzīt par prettiesisku lēmumu par ierēdņa atbrīvošanu no amata.

2. Iestādes vadītāja tiesības uz pastāvīgu civildienestu

No Valsts civildienesta likuma izriet trīs juridiski atšķirīgas personu grupas, kuras var nonākt tiešās pārvaldes iestādes vadītāja – ierēdņa – amatā:

- 1) personas, kas uz iestādes vadītāja amatu pretendē atklātā konkursā un konkursa norises laikā nav ierēdņi;
- 2) ierēdņi, kas iestādes vadītāja amatā pārcelti no cita ierēdņa amata;
- 3) personas, kas uz iestādes vadītāja amatu pretendē atklātā konkursā un konkursa norises laikā ir ierēdņi.

Saskaņā ar Valsts civildienesta likuma 11. panta otro daļu iestādes vadītājs amatā tiek iecelts uz pieciem gadiem. Līdz ar to nepieciešams noskaidrot, vai pēc šī termiņa beigām personai, kas ieņēmusi iestādes vadītāja amatu, ir tiesības turpināt civildienesta attiecības citā amatā, ja viņas amata pilnvaru termiņš netiek pagarināts.

Persona, kas uz iestādes vadītāja amatu pretendējusi atklātā konkursā un konkursa norises laikā nav ierēdnis, tiek iecelta šajā amatā uz noteiktu laiku. Viņai pirms iecelšanas amatā nav bijušas tiesības uz pastāvīgu civildienestu, un, pretendējot uz šo amatu, viņa iegūst tiesības civildienesta attiecības pildīt noteiktu laiku. Tāpēc civildienesta attiecību izbeigšanas pamats ir termiņa izbeigšanās, un personai nav subjektīvu tiesību prasīt nodarbināšanu citā civildienesta amatā. Jāšaubās, vai šāds likumā ietvertais risinājums ir pārdomāts – piecu gadu pieredze vadošā ierēdņa amatā, šajā laikā iegūtās zināšanas un prasmes, kā arī valsts ieguldītie resursi šīs personas kvalifikācijas paaugstināšanā var būt ļoti noderīgi arī daudzos citos civildienesta ierēdņu amatos, uz kuriem atklātu konkursu izsludināt nebūtu vajadzības.

Ja iestādes vadītāja amatā tiek pārcelts cits ierēdnis, tad neatkarīgi no tā, vai viņš ir pārcelts no tās pašas vai citas iestādes, viņam pēc amata pilnvaru beigšanās ir nodrošināmas Valsts civildienesta likuma 37. panta piektajā daļā paredzētās tiesības atgriezties iepriekšējā vai līdzvērtīgā amatā. Tomēr šajā situācijā ir jāņem vērā apstākļi, kādos atrodas ierēdnis, kuram beidzas iestādes vadītāja amata pilnvaru termiņš. No Valsts civildienesta likuma izriet trīs situācijas, kādas veidojas, beidzoties iestādes vadītāja pilnvaru termiņam: 1) iestādes vadītāja pilnvaras tiek pagarinātas vēl uz pieciem gadiem (tas var atkārtoties neierobežotu reižu skaitu izņemot, piemēram, Ārlietu ministrijas valsts sekretāru¹⁵); 2) uz iestādes vadītāja amatu tiek rīkots atklāts konkurss, kurā formāli var pieteikties arī esošais iestādes vadītājs; 3) uz iestādes vadītāja amatu netiek rīkots atklāts konkurss, un tajā tiek pārcelts cits ierēdnis. Otrajā un trešajā gadījumā esošā vadītāja pilnvaras beidzas. Turklāt pat otrajā gadījumā ir skaidrs, ka atklāta konkursa izsludināšana parasti ir simptoms, kas liecina par attiecīgā ministra vēlmi nomainīt iestādes vadītāju. Diemžēl Valsts civildienesta likums nenosaka ne to, kura persona lemj par iepriekšējā iestādes vadītāja pārcelšanu citā amatā (loģiski būtu, ka par to lemtu

at.gov.lv/downloadlawfile/5100 [aplūkots 16.03.2018.].

¹⁵ Diplomātiskā un konsulārā dienesta likuma 14. panta 1.² daļa.

attiecīgais ministrs), ne to, kā rīkoties, ja attiecīgajā brīdī šādu piemērotu amatu nav ne attiecīgajā iestādē, ne kādā citā attiecīgajam ministram padotā iestādē. Šie jautājumi ir uzskatāmi par tik būtiskiem, ka to nepārprotams regulējums likumā ir nepieciešams.

Trešā iestāžu vadītāju – ierēdņu – kategorija ir tādi, kuri pirms dalības atklātā konkursā uz iestādes vadītāja amatu ir bijuši ierēdņi. Jautājums par to, vai šiem ierēdņiem pēc amata pilnvaru termiņa beigām ir tiesības atgriezties citā amatā civildienestā, likumā nav risināts un ir saistīts ar plašāku problēmu – vai ierēdņa iecelšana citā amatā atklātā konkursā izbeidz iepriekšējās civildienesta attiecības un, ja izbeidz, uz kāda pamata.

Ja ierēdnis atklātā konkursā pretendē uz citu amatu tajā pašā iestādē, tad šādā gadījumā viņa iecelšana attiecīgajā amatā ir pielīdzināma pārceļšanai pēc ierēdņa iniciatīvas. Iestāde, ieceļot ierēdņi attiecīgajā amatā, atzīst, ka viņa kandidatūra attiecīgajam amatam ir piemērotākā, un šādā situācijā iecelšana amatā ne ar ko neatšķiras no pārceļšanas. Proti, acīmredzot pat tad, ja atklāts konkurss uz šo amatu nebūtu rīkots, vakantā amata aizpildīšana notiktu, vakantajā amatā pārceļot to ierēdņi, kas šim amatam ir piemērotākie (vismaz ņemot vērā tos, kuri ir izteikuši vēlmi šo amatu ieņemt). Līdz ar to pēc būtības šādā gadījumā notiek pārceļšana. Ja atklāts konkurss ir izsludināts uz iestādes vadītāja amatu un šajā konkursā uzvar ierēdnis, kurš ieņem amatu tajā pašā iestādē, tad pēc amata termiņa beigām viņam ir saglabājamas tiesības atgriezties citā civildienesta amatā. Pretējs risinājums bez objektīva pamata radītu nelabvēlīgākas sekas ierēdnim, kurš uz iestādes vadītāja amatu pieteicies atklātā konkursā un ir atzīts par piemērotāko, salīdzinot ar ierēdņi, kurš amatu ieņēmis bez atklāta konkursa pārceļšanas kārtībā.

Iespējams, ka cits risinājums ir pieļaujams situācijā, kad ierēdnis pretendē uz amatu, arī uz iestādes vadītāja amatu, citā iestādē. Šādā situācijā ierēdņa iecelšana attiecīgajā amatā parasti atbilst tikai vienas iestādes vajadzībām un var kaitēt citas iestādes vajadzībām, kurai negribīgi jāšķiras no laba ierēdņa un jāmeklē cits attiecīgajam amatam piemērots kandidāts. Tā kā šādā gadījumā ierēdnis amatā citā iestādē nonāk pēc savas iniciatīvas un parasti pretēji iepriekšējās iestādes vajadzībām, šāda ierēdņa atbrīvošana no iepriekšējā amata var notikt tikai pēc viņa paša vēlēšanās. Līdz ar to šādā gadījumā formāli civildienesta attiecības ir uzskatāmas par pārtrauktām, un tiek nodibinātas jaunas civildienesta attiecības. Šādā gadījumā ierēdnis, kurš pretendējis uz iestādes vadītāja amatu atklātā konkursā, neatšķiras no tādas personas, kura pirms tam nav strādājusi civildienestā.

3. Ierēdņa atjaunošana civildienestā, ja civildienesta attiecības izbeigtas prettiesiski

Ja ierēdnis ir iesniedzis pieteikumu tiesā ar lūgumu atcelt lēmumu par civildienesta attiecību izbeigšanu un tiesa pieteikumu apmierina, tad sprieduma rezolutīvajā daļā tiesa lemj par ierēdņa atjaunošanu civildienestā, nenosakot konkrētu amatu (konkrēta amata noteikšana pārkāptu varas dališanas principu). Parasti tiesas sprieduma spēkā stāšanās brīdī amats, kuru prettiesiski atbrīvotais ierēdnis bija ieņēmis, jau ir aizņemts vai pat likvidēts. Šādos gadījumos arī iestādei var būt grūtības atrast citu ierēdņa spējām un kvalifikācijai piemērotu amatu. Doktrīnā šī problēma ir risināta šādi: “Pienākums ierēdnim piedāvāt līdzvērtīgu amatu ir tai iestādei, no kuras ierēdnis tika prettiesiski atbrīvots. Ja līdzvērtīga amata nav

(piemēram, gadījumā, kad iepriekš ieņemtajā amatā iecelta cita persona), tad ierēdnis atjaunojams pēc iespējas līdzvērtīgā un viņa spējām un kvalifikācijai atbilstošā amatā. Jāņem vērā, ka, atjaunojot ierēdni amatā, viņš turpina saņemt iepriekšējā amata atalgojumu pat tad, ja viņu iespējams atjaunot vienīgi ievērojami zemākā amatā. Šādā situācijā iestādei pie pirmās izdevības jālemj par šāda ierēdņa pārcelšanu viņa atalgojumam atbilstošā augstākā amatā.”¹⁶

Taču vēl joprojām neatbildēts paliek jautājums, kā rīkoties, ja attiecīgajā iestādē vai attiecīgajā resorā nav līdzvērtīgu amatu, ko ierēdnim piedāvāt. Par sprieduma izpildi atbild iestāde, kura lietā bija pieaicināta atbildētāja pusē. Parasti tā būs attiecīgās nozares ministrija, par kuras lēmumu ir iesniegts pieteikums. Tādējādi ministrijai ir pienākums meklēt ierēdnim piemērotu amata vietu visā attiecīgajā resorā (ministrijas un ministram padotajās iestādēs). Protams, iespējama arī pārceļšana uz cita resora iestādi – decentralizēta civildienesta sistēma nevar būt attaisnojums, lai valsts pārvalde izvairītos garantēt tiesas sprieduma izpildi un ierēdņa pamattiesību aizsardzību. Taču šāda amata meklēšana mēdz prasīt laiku, tāpēc līdz attiecīgā amata atrašanai ierēdnis ir civildienestā, bet ne konkrētā amatā. Nav pieļaujams mākslīgi radīt jaunu amatu tikai tādēļ, lai izpildītu tiesas spriedumu, jo mākslīga amata radīšana visticamāk būs pamats pēc laika to likvidēt. Neskaidrs risinājums ir arī attiecībā uz ierēdņa iepriekš saņemtās darba samaksas apmēra saglabāšanas ilgumu.

Iepriekš minētie jautājumi šajā rakstā ir izvirzīti tāpēc, ka to risinājums likuma līmenī ir nepieciešams, lai nodrošinātu ierēdņa tiesības uz pastāvīgu civildienestu un efektīvi aizsargātu no amata nepamatoti atbrīvotos ierēdņus. Juridiskā zinātne šīs problēmas var vienīgi identificēt, taču to risināšanas iespējas var būt dažādas. Lieliski, ja valstī būtu iestāde, kas koordinētu ierēdņu iespējas turpināt civildienestu gan attiecībā uz iestāžu vadītājiem, kuriem beidzies amata pilnvaru termiņš, gan attiecībā uz ierēdņiem, kuri prettiesiski atbrīvoti no amata. Taču ir arī citi risinājumi, piemēram, ierēdņa ieskaitīšana iestādes rīcībā (maksājot atlīdzību, kamēr tiek atrasts cits amats) vai civildienesta rezervē (paredzot priekšrocības atgriezties civildienestā tiem, kuri no tā atbrīvoti, piemēram, termiņa izbeigšanās dēļ). Ar diezgan lielu pārliecību var teikt, ka šo risinājumu neesamība likumā nav normāla situācija un kaitē valsts pārvaldes efektivitātei un tās personāla stabilitātei.

Kopsavilkums

Ierēdņa tiesības uz pastāvīgu civildienestu ir normāls civildienesta organizācijas nepieciešams priekšnoteikums. No šīm tiesībām izriet šādas konsekvences:

- 1) ierēdnim nav subjektīvu tiesību uz konkrēta ierēdņa amata ieņemšanu;
- 2) ierēdnim ir subjektīvās tiesības prasīt, lai pirms viņa atbrīvošanas no amata (sakarā ar amata likvidāciju, amatu skaita samazināšanu vai neatbilstību amatam) tiek nodrošinātas viņa tiesības civildienestu turpināt, ja tāda iespēja ir;
- 3) likumā nepieciešams regulējums, kas noteiktu kārtību, kādā tiek nodrošinātas iestāžu vadītāju un no amata prettiesiski atbrīvoto personu tiesības turpināt civildienestu.

¹⁶ Danovskis E. Tiesu prakse lietās par valsts dienestu 2007.–2015. Pieejams: http://at.gov.lv/files/uploads/files/6_Judikatura/Tiesu_prakses_apkopojumi/2016/13-valsts%20dienests-2016.docm [aplūkots 17.03.2018.], 68. lpp.

PUBLISKAS PERSONAS NEPAMATOTAS KOMERCDARBĪBAS RADĪTĀS SEKAS UN TO NOVĒRŠANAS IESPĒJAS

CONSEQUENCES OF PUBLIC PERSON'S UNFOUNDED INVOLVEMENT INTO COMMERCIAL ACTIVITIES AND PREVENTION POSSIBILITIES

Elīna Freimane, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes
Juridiskās fakultātes doktorante

Summary

In cases where a public person does not comply with the conditions or procedure for the conduct of commercial activities, there are reasonable grounds to assume that the public person's involvement in commercial activities is unfounded. The consequences of unfounded commercial activities are distortion of competition and inefficient usage of public person's financial resources. Distortion of competition results in negative effect (damages and losses, including lost profits) to the private sector companies. Private companies might be even forced to leave the relevant market or new companies will face greater limitations to entering that market. There is no legal basis for companies from private sector to request compensation from the public persons for unfounded commercial activities, as the public persons' involvement in commercial activities is a political decision.

Atslēgvārdi: publiskas personas nepamatota komercdarbība, nepamatotas komercdarbības sekas, nepamatotas komercdarbības seku novēršana

Keywords: unfounded commercial activity of public person, consequences of unfounded commercial activity, prevention of consequences of unfounded commercial activity

Ievads

Gadījumi, kad publiska persona var darboties privāto tiesību jomā, ir noteikti Valsts pārvaldes iekārtas likumā, tostarp ir noteikti nosacījumi, kuriem īstenojoties publiska persona caur līdzdalību kapitālsabiedrībā var veikt komercdarbību. Publiskai personai ir pienākums ievērot šajā likumā noteiktos nosacījumus un neiesaistīties komercdarbībā, ja neīstenojas neviens no šajā likumā noteiktajiem nosacījumiem. Praksē publiskas personas iesaistās komercdarbībā gan pašas, gan caur to kapitālsabiedrībām, neievērojot Valsts pārvaldes iekārtas likuma noteikumus. Līdz ar to publiskas personas komercdarbību veic nepamatoti. Tāpēc šī raksta pirmais mērķis ir aplūkot, kādas sekas rada publiskas personas nepamatoti veiktā komercdarbība, tostarp izvērtējot, kā tā ietekmē privātā sektora komersantus. Otrs raksta mērķis ir izvērtēt Latvijas Republikas normatīvajā regulējumā esošos tiesiskās aizsardzības līdzekļus, kurus no publiskas personas nepamatotas

komercdarbības cietusī privātpersona varētu izmantot, lai aizstāvētu savas aizskartās tiesības un intereses, un izvērtēt šo tiesiskās aizsardzības līdzekļu efektivitāti.

1. Publiskas personas nepamatota komercdarbība

Saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 1. panta 1. punktā noteikto publisko tiesību juridiskās personas¹ (turpmāk – publiska persona) ir tiesību subjekti, kurām ir spēja īstenot tiesības un pildīt pienākumus, un šādi subjekti kopā veido valsts pārvaldes institucionālo sistēmu.² Publiskas personas primārais darbības mērķis ir pārvaldes nodrošināšana³, nevis peļņas gūšana, tāpēc tās iesaistīšanās darbībā privāto tiesību jomā un piedalīšanās tiesiskajā aprītē tādā pašā veidā kā privātpersonai ir pieļaujama tikai izņēmuma kārtā.⁴ Līdz ar to atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likuma 87. panta pirmās daļas 3. punktā noteiktajam publiskai personai tikai pastarpināti – caur līdzdalību kapitālsabiedrībā – ir tiesības iesaistīties komercdarbībā izņēmuma kārtā – ja tas ir saistīts ar publiskas personas funkciju efektīvu izpildi un īstenojas vismaz viens no šiem Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. panta pirmajā daļā noteiktajiem kritērijiem:

- 1) tiek novērsta tirgus nepilnība – situācija, kad tirgus nav spējīgs nodrošināt sabiedrības interešu īstenošanu attiecīgajā jomā;
- 2) publiskas personas kapitālsabiedrības vai publisku personu kontrolētas kapitālsabiedrības darbības rezultātā tiek radītas preces vai pakalpojumi, kas ir stratēģiski svarīgi valsts vai pašvaldības administratīvās teritorijas attīstībai vai valsts drošībai;
- 3) tiek pārvaldīti tādi īpašumi, kas ir stratēģiski svarīgi valsts vai pašvaldības administratīvās teritorijas attīstībai vai valsts drošībai.

Līdz ar to, ja publiska persona pati, bez līdzdalības kapitālsabiedrībā, veic komercdarbību vai ja tās kontrolētā kapitālsabiedrība veic komercdarbību, lai gan neīstenojas neviens no iepriekš norādītajiem izņēmuma kritērijiem, un neievēro Valsts pārvaldes iekārtas likumā noteikto kārtību, ir pamats konstatēt, ka publiska persona komercdarbību veic nepamatoti – neatbilstoši normatīvajā regulējumā noteiktajiem kritērijiem un kārtībai. Tāpat par nepamatotu komercdarbību ir pamats runāt tajos gadījumos, kad publiskas personas kontrolētās kapitālsabiedrības dibina savas kapitālsabiedrības, lai gan neīstenojas neviens no Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. pantā noteiktajiem kritērijiem.

2. Ietekme uz konkurenci

Praksē ir pierādījies, ka gadījumos, kad tirgū darbojas privātais komersants, nepamatota publiskas personas komercdarbība var atstāt dažādas negatīvas sekas attiecībā uz konkurenci – gan kropļot konkurenci un radīt nevienlīdzīgu

¹ Valsts pārvaldes iekārtas likums: LV likums. Pieņemts 06.06.2002.

² Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. Administratīvās tiesības. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 42. lpp.

³ Kapitālsabiedrību pārvaldība pašvaldībās. Valsts kontroles vērtējums caur likumības un lietderības prizmu. Pieejams: http://www.lps.lv/uploads/docs_module/Kapit%C4%81lsabiedr%C4%ABbu%20p%C4%81rvald%C4%ABba%20pa%C5%A1vald%C4%ABb%C4%81s.pdf [aplūkots 17.03.2018.].

⁴ Danovskis E. Publisko un privāto tiesību dalījuma nozīme un piemērošanas problēmas Latvijā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 45. lpp.

saimnieciskās darbības iespēju risku⁵, gan piespiest citus tirgus dalībniekus iziet no tirgus, gan kavēt jaunu tirgus dalībnieku ienākšanu tirgū.⁶ Turklāt šādas nepamatotas komercdarbības dēļ var tikt radītas nelabvēlīgas sekas arī tautsaimniecības attīstībai kopumā.⁷ Tāpēc publiskai personai tās darbībā privāto tiesību jomā – caur līdzdalību kapitālsabiedrībā veicot komercdarbību – ir jāievēro konkurences neitralitātes princips.⁸

Šo negatīvo ietekmi uz konkurenci atstāj šādas publiskas personas darbības – nepamatotu ekskluzīvu tiesību noteikšana vai tirgus rezervēšana savai vai citas publiskas personas kapitālsabiedrībai.⁹ Piemēram, Rīgas brīvostas pārvalde, kas saskaņā ar Likuma par ostām 7. panta pirmajā daļā noteikto ir atvasināta publisko tiesību juridiskā persona¹⁰, Rīgas brīvostas attīstības programmā 2009.–2018. gadam noteica, ka velkoņu pakalpojumus sniegs tās dibināta kapitālsabiedrība un ka velkoņu pakalpojumi ir ostas administrācijas pakalpojums, kas netiek uzticēts citām kapitālsabiedrībām.¹¹ Tādā veidā publiskā persona, izmantojot savu publiskās personas varu, paredzēja ekskluzīvas tiesības darboties savai kontrolētai kapitālsabiedrībai tirgū bez konkurentiem no privātā sektora jeb faktiski darboties bez jebkāda konkurences spiediena.

Tāpat arī publiska persona, izmantojot savu publisko varu, nedrīkst diskriminēt citus tirgus dalībniekus. Piemēram, tiesa atzina, ka Rīgas brīvostas pārvaldes ostas kapteinis kā publiskās lietas – ostas – pārvaldītājas amatpersona nedrīkst vēl papildus Rīgas domes 2006. gada 7. marta saistošajiem noteikumiem Nr. 42 “Rīgas brīvostas noteikumi”¹² ar rīkojumu noteikt tādus noteikumus vai nosacījumus darbībai velkoņu pakalpojumu sniegšanas tirgū, kas acīmredzami ierobežo tieši privātā sektora kapitālsabiedrību darbību velkoņu pakalpojumu sniegšanas tirgū¹³, skaidri zinot, ka Rīgas brīvostas pārvaldes dibinātā kapitālsabiedrība SIA “Rīgas brīvostas flote” ierobežojošos nosacījumus vai noteikumus spēs izpildīt, savukārt privātā sektora kapitālsabiedrībai nebūs iespējams šos kritērijus izpildīt, jo tās rīcībā nav atbilstošu velkoņu.

Nosakot šādas ekskluzīvas tiesības publiskas personas kontrolētai kapitālsabiedrībai, tiek diskriminēti citi tirgus dalībnieki un tādējādi tiek kropļota konkurence konkrētajā tirgū, un privātā sektora kapitālsabiedrības aiziet no konkrētā

⁵ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 10.01.2014. spriedums lietā Nr. A43011811, 8. punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/konkurences-tiesibas> [aplūkots 14.03.2018.].

⁶ Likumprojekta “Grozījumi Konkurences likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?dateFrom=2017-03-14&dateTo=2018-03-14&text=Konkurences+likum%C4%81&org=0&area=0&type=0> [aplūkots 14.03.2018.].

⁷ Konkurences padomes 2017. gada 29. maija atzinums Nr. 1-13/669. Pieejams: <https://www.kp.gov.lv/documents/436defdc161427b2c7971d355a911712de405799> [aplūkots 17.03.2018.].

⁸ Likumprojekta “Grozījumi Konkurences likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2017-03-14&dateTo=2018-03-14&text=Konkurences+likum%C4%81&org=0&area=0&type=0> [aplūkots 04.03.2018.].

⁹ Likumprojekta “Grozījumi Konkurences likumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejama: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2017-03-14&dateTo=2018-03-14&text=Konkurences+likum%C4%81&org=0&area=0&type=0> [aplūkots 14.03.2018.].

¹⁰ Likums par ostām: LV likums. Pieņemts 22.06.1994.

¹¹ Administratīvās rajona tiesas 08.11.2012. spriedums lietā Nr. A420414011, 23. punkts. Pieejams: file:///C:/Users/Elina/Downloads/Anonimizets_nolemums_127466.pdf [aplūkots 14.03.2018.].

¹² Rīgas brīvostas noteikumi: Rīgas domes saistošie noteikumi nr. 42. 07.03.2006.

¹³ Administratīvās apgabaltiesas 16.12.2014. spriedums lietā Nr. A420529612, 13.2. punkts. Pieejams: file:///C:/Users/Elina/Downloads/Anonimizets_nolemums_197039.pdf [aplūkots 14.03.2018.].

tirgus aizlieguma dēļ tām darboties konkrētajā tirgū. Vienlaikus tas nozīmē arī to, ka konkrētajā tirgū neienāks jauns tirgus dalībnieks, jo šis tirgus būs slēgts. Tāpat konkurences kropļošanas dēļ ilgtermiņā tiek negatīvi aizskartas patērētāju intereses¹⁴ saņemt pakalpojumu vai precī brīvas konkurences apstākļos.

Tas, ka kapitālsabiedrība pieder publiskai personai, jau pats par sevi var sniegt tai priekšrocības, piemēram:

- 1) šķērsubsidēšanas risks. Publiskām personām piederošās SIA "Getliņi EKO" gadījumā Konkurences padome norādīja, ka pašvaldības līdzekļu neieguldīšana SIA "Getliņi EKO" veiktajā dārzu audzēšanā varētu liecināt par to, ka ir novērsti iespējamie šķērsubsidēšanas riski SIA "Getliņi EKO" komercdarbībā dārzu audzēšanas jomā¹⁵;
- 2) publiskas personas iejaukšanās komercdarbībā, piemērojot normas, kuras nevar piemērot citi tirgū esošie komersanti un kuras patērētājs nevar apstrīdēt civiltiesiskā kārtībā. Identisku pakalpojumu – autostāvvietu pakalpojumu – nodrošināšanā Rīgas dome bija izstrādājusi grozījumus pašvaldības saistošajos noteikumos, paredzot iespēju RP SIA "Rīgas satiksme" lietot riteņu bloķēšanas iekārtas, tādējādi autostāvvietu pakalpojumu sniegšanu regulējot atšķirīgi no privātajiem komersantiem¹⁶;
- 3) publiskām personām piederošās kapitālsabiedrības salīdzinājumā ar privātpersonām piederošajām kapitālsabiedrībām ir mazāk pakļautas ar izmaksām un neveiksmīgām investīcijām saistītiem riskiem¹⁷, jo tās var paļauties, ka publiska persona to neveiksmīgās investīcijas finansēs no saviem līdzekļiem vai piešķirs papildu finansējumu.

Līdz ar to publiskai personai, caur līdzdalību kapitālsabiedrībā veicot komercdarbību, ir jāievēro konkurences neitralitātes princips – publiskas personas kontrolētai kapitālsabiedrībai nevar būt jebkādas priekšrocības pār saviem konkurentiem privātajā sektorā sakarā ar pilnīgu vai daļēju piederību publiskai personai.¹⁸ Vēl vairāk par konkurences neitralitātes principa ievērošanu Konkurences padome atbalsta viedokli, ka publiskai personai vispār nevajadzētu caur līdzdalību kapitālsabiedrībā iesaistīties komercdarbībā arī tajos gadījumos, kad īstenojas Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. pantā minētie nosacījumi, bet tā vietā izvērtēt iespējas, lai nepieciešamajos gadījumos piesaistītu ārpalpojuma sniedzējus no privātā sektora¹⁹, piemēram, pārvaldot valsts vai pašvaldības administratīvās teritorijas attīstībai vai valsts drošībai stratēģiski svarīgus īpašumus, kā

¹⁴ Konkurences padomes 2014. gada 4. aprīļa vēstule Nr. 473. Pieejams: http://delna.lv/wp-content/uploads/2014/04/Atbilde_Delna_SaimasAutob_1-1.pdf [aplūkots 17.03.2018.].

¹⁵ Konkurences padomes 2017. gada 10. marta atzinums Nr. 1-12/301. Pieejams: <https://www.kp.gov.lv/documents/70c5fc742f5e8ba19e77110239f04a2310ba563f> [aplūkots 15.03.2018.].

¹⁶ Konkurences padomes 26.02.2018. vēstule Nr. 1-13/274. Pieejams: <https://www.kp.gov.lv/lv/konkurences-padomes-viedokli#1> [aplūkots 17.03.2018.].

¹⁷ Konkurences padomes 2016. gada 7. jūlija vēstule Nr. 1-11/765. Pieejams: <https://www.kp.gov.lv/documents/7d6c59c9bdb0231968a10f59dd05f4e0dab90e6a> [aplūkots 14.03.2018.].

¹⁸ Likumprojekta "Grozījumi Konkurences likumā" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2017-03-14&dateTo=2018-03-14&text=Konkurences+likum%C4%81&org=0&area=0&type=0> [aplūkots 14.03.2018.].

¹⁹ Konkurences padomes 2017. gada 29. maija atzinums Nr. 1-13/669. Pieejams: <https://www.kp.gov.lv/documents/436defdc161427b2c7971d355a911712de405799> [aplūkots 17.03.2018.].

Konkurences padomes 2017. gada 13. februāra atzinums Nr. 1-13/185. Pieejams: <https://www.kp.gov.lv/documents/a65144b88ac847785f14e7bb25014428777fd9b9> [aplūkots 15.03.2018.].

Konkurences padomes 2017. gada 17. augusta atzinums Nr. 5-18/999. Pieejams: <https://www.kp.gov.lv/lv/konkurences-padomes-viedokli> [aplūkots 15.03.2018.].

to Konkurences padome ieteica darīt valsts akciju sabiedrībai "Valsts nekustamie īpašumi".²⁰

3. Nepamatotas komercdarbības dēļ radīto seku novēršanas iespējas

Tā kā kontrole pār publiskas personas kapitālsabiedrības dibināšanas lēmumu ir tikai politiska, šo lēmumu nevar pārsūdzēt tiesā.²¹ Turklāt gadījumos, kad publiska persona sāk veikt komercdarbību pati bez līdzdalības kapitālsabiedrībā, šāda lēmuma pat var nebūt. Līdz ar to būtisks problēmjautājums praksē ir, kā novērst publiskas personas nepamatotas komercdarbības dēļ radītās sekas.

3.1. Konkurences padomes pilnvaras

Konkurences padomes kompetencē neietilpst pārbaudīt Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. panta piemērošanas pareizību, tāpēc tā nevar vērtēt publiskas personas komercdarbības atbilstību likumdevēja noteiktajiem izņēmuma nosacījumiem.²²

Tajā pašā laikā Konkurences likums attiecas uz visiem tirgus dalībniekiem, tostarp uz publisko tiesību subjektiem, ja tie ir uzskatāmi par tirgus dalībniekiem Konkurences likuma 1. panta 9. punkta izpratnē, kuri veic saimniecisko darbību ikvienā to organizatoriskās vienības veidolā.²³ Tomēr Konkurences padomes pilnvaras pārbaudīt publiskas personas kā tirgus dalībnieka darbības atbilstību Konkurences likumam ir ierobežotas minētā likuma tvērumā. Proti, Konkurences padome ir tiesīga izvērtēt publiskas personas kā tirgus dalībnieka darbības atbilstību Konkurences likumam tikai tad, ja publiska persona vai tās kapitālsabiedrība ir noslēgusi aizliegtu vienošanos²⁴ vai ir ļaunprātīgi izmantojusi savu atrašanās dominējošā stāvokli.²⁵ Piemēram, Konkurences padome atteicās vērtēt Latvijas Republikas Saeimas autobāzes noteiktās pakalpojumu cenas un to ietekmi uz konkurenci tirgū Konkurences likuma 13. panta ietvaros, jo konstatēja, ka Latvijas Republikas Saeimas autobāze nav dominējošā stāvoklī automobiļu tehniskās apkopes un remonta tirgū, jo tajā darbojas liels skaits citu spēcīgu tirgus dalībnieku.²⁶

Tomēr praksē konstatētie piemēri norāda uz to, ka publiskas personas un to kapitālsabiedrības var negatīvi ietekmēt konkurenci arī citos veidos²⁷, kas attiecīgi

²⁰ Konkurences padomes 2017. gada 27. februāra vēstule Nr. 1-13/235. Pieejams: <https://www.kp.gov.lv/documents/a4944e1b841250b3f7f8e8f952850b963f642026> [aplūkots 15.03.2018.].

²¹ Briede J., Danovskis E., Kovaļevska A. Administratīvās tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 84. lpp.

²² Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 10.01.2014. spriedums lietā Nr. A43011811, 10. punkts. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/konkurences-tiesibas> [aplūkots 14.03.2018.].

²³ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 01.07.2011. spriedums lietā Nr. A43004109, 7. punkts. Pieejams: https://www.kp.gov.lv/files/pdf/2009_e02-8.pdf [aplūkots 14.03.2018.].

²⁴ Konkurences likums: LV likums. Pieņemts 04.10.2001., 11. pants.

²⁵ Turpat, 13. pants.

²⁶ Konkurences padomes 2014. gada 4. aprīļa vēstule Nr. 473. Pieejams: http://delna.lv/wp-content/uploads/2014/04/Atbilde_Delna_SaeimasAutob_1-1.pdf [aplūkots 17.03.2018.].

²⁷ Likumprojekta "Grozījumi Konkurences likumā" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?dateFrom=2017-03-14&dateTo=2018-03-14&text=Konkurences+likum%C4%81&org=0&area=0&type=0> [aplūkots 14.03.2018.].

nozīmē to, ka arī negatīvās sekas konkurenci un konkurentiem tiek radītas ne tikai šajos divos Konkurences likuma pārkāpuma gadījumos.

Kā jau iepriekš teikts, ja publiska persona ir darbojusies kā tirgus dalībnieks un ir pārkāpusi Konkurences likumu – noslēgusi aizliegtu vienošanos vai ļaunprātīgi izmantojusi savu atrašanās dominējošā stāvokli, Konkurences padome, pamatojoties uz Konkurences likuma 8. panta pirmās daļas 3. punktu un 12. panta pirmo daļu vai 14. panta pirmo daļu, ir tiesīga pieņemt lēmumu, ar kuru: 1) konstatē Konkurences likuma pārkāpumu; 2) uzliek tiesisko pienākumu; 3) uzliek naudas sodu. Ar tiesisko pienākumu uzlikšanu Konkurences padomei ir iespējams panākt, ka publiskā persona pārtrauc konkurences neitralitātes principa pārkāpumu. Līdzšinējā praksē Konkurences padome ir noteikusi publiskai personai, piemēram, šādus tiesiskos pienākumus:

- 1) pārtraukt un turpmāk neveikt attiecīgo komercdarbību, kā arī neveikt šo komercdarbību, izmantojot līdzdalību kapitālsabiedrībās – Konkurences padome uzdeva Rīgas brīvostas pārvaldei pārtraukt sniegt velkoņu pakalpojumus kuģošanas kompānijām un/vai to pārstāvjiem Rīgas brīvēstā, kā arī turpmāk nesniegt kuģošanas kompānijām un/vai to pārstāvjiem velkoņu pakalpojumus Rīgas brīvēstā, ietverot arī pienākumu neveikt šo komercdarbību, izmantojot līdzdalību kapitālsabiedrībās²⁸;
- 2) nekavējoties atļaut privātpersonai sākt sniegt pakalpojumus un nodrošināt vienādu prasību piemērošanu visiem pakalpojumu sniedzējiem – Konkurences padome uzdeva Rīgas brīvostas pārvaldei nekavējoties atļaut privātas velkoņu pakalpojumu sniedzējas SIA “PKL flote” velkoņiem sākt sniegt velkoņa pakalpojumus Rīgas brīvēstā²⁹;
- 3) uzdot par pienākumu pārtraukt piemērot privātpersonu (tirgus dalībnieku) diskriminējošas prasības un pārtraukt jebkādā veidā regulēt pakalpojuma sniedzēja un viņa klienta attiecības³⁰;
- 4) uzdot citai juridiskai personai pakalpojumu sniegšanu, nodalot to no valsts pārvaldes darbībām – Konkurences padome uzlika Rīgas brīvostas pārvaldei tiesisko pienākumu nodot citai juridiskai personai (piemēram, velkoņus atsavinot vai nododot nomā) velkoņa pakalpojumu sniegšanu, nodalot to no tās pārējo funkciju veikšanas.³¹

Šādi Konkurences padomes uzliktie tiesiskie pienākumi nodrošina privātpersonai gan iespēju atgriezties konkrētajā tirgū kā pakalpojuma sniedzējam, gan turpmāku konkurenci kropļojošu un privātpersonu diskriminējošu prasību nepiemērošanu, tādējādi dodot iespēju privātpersonai darboties brīvas konkurences apstākļos.

Vienlaikus, neraugoties uz to, ka Konkurences padomes kompetence nav pārbaudīt Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. panta piemērošanas pareizību, Konkurences padome praksē vērsa publisko personu uzmanību uz apstākli, ka to darbība privāto tiesību jomā neatbilst Valsts pārvaldes iekārtas likuma regulējumam³² vai

²⁸ Konkurences padomes un Rīgas brīvostas pārvaldes 2015. gada 10. jūnija administratīvais līgums Nr. 2-AL. Pieejams: <https://www.kp.gov.lv/files/pdf/G04G0eAGDO.pdf> [aplūkots 14.03.2018.].

²⁹ Konkurences padomes 2009. gada 24. marta lēmums Nr. E02-8. Pieejams: <https://www.kp.gov.lv/files/pdf/Zmv7UKUoOG.pdf> [aplūkots 14.03.2018.].

³⁰ Turpat.

³¹ Turpat.

³² Konkurences padomes 2012. gada 22. jūnija lēmums Nr. E02-52. Pieejams: <https://www.kp.gov.lv/files/pdf/IYBc6O2teZ.pdf> [aplūkots 15.03.2018.].

pārkāpj konkurences neitralitātes principu (jau iepriekš minētajā gadījumā, kad Rīgas dome pašvaldības saistošajos noteikumos bija paredzējusi iespēju RP SIA "Rīgas satiksme" lietot riteņu bloķēšanas iekārtas).³³

Visi iepriekš minētie mehānismi, lai novērstu publiskas personas nepamatotā komercdarbībā radītās sekas, ir vērsti uz nākotni, proti, publiska persona izbeigs turpmāku Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. panta pārkāpumu. Taču līdz pārkāpuma izbeigšanas brīdim radītās negatīvās sekas konkurencei un jo īpaši privātpersonai šie mehānismi nenovērsīs. Tāpēc ir jāmeklē vēl citi privātpersonai nelabvēlīgo seku novēršanas mehānismi tiesiskajā sistēmā.

3.2. Zaudējumu piedziņa uz Konkurences likuma pamata

Ja publiska persona ir darbojusies kā tirgus dalībnieks un pārkāpusi Konkurences likumu, personai, kura ir cietusi šī pārkāpuma dēļ, pamatojoties uz Konkurences likuma 21. pantu, ir tiesības prasīt un saņemt no pārkāpēja zaudējumu atlīdzību, tai skaitā atrauto peļņu un procentus ar mērķi nodrošināt tādu stāvokli, kāds personai būtu bijis, ja konkurences tiesību pārkāpums nebūtu izdarīts. Praksē šādas tiesības ir izmantotas tikai dažos gadījumos,³⁴ bet jācer, ka veiktie grozījumi, kas vienkāršo un padara efektīvāku iespēju no tirgus dalībniekiem pieprasīt Konkurences likuma pārkāpuma dēļ radīto zaudējumu atlīdzinājumu³⁵, šādu prasījumu skaitu palielinās. Praktiski tas nozīmē, ka privātpersonai ir tiesības saņemt zaudējumu atlīdzinājumu konkrēti par Konkurences likuma pārkāpuma dēļ radītajiem zaudējumiem, bet ne par pašu Valsts pārvaldes iekārtas likuma pārkāpumu. Šādā kārtībā tiesa piešķir zaudējumu atlīdzinājumu velkoņu pakalpojumu sniedzējai, kura zaudējumus bija cietusi Rīgas brīvostas pārvaldes pieļautu Konkurences likuma pārkāpumu dēļ, vienlaikus spriedumā norādot, ka ārpus tiesas kontroles nevar palikt neviena izpildvaras darbība, ja tā aizskar kādas personas intereses, atzīstot, ka Rīgas brīvostas pārvaldei kā publiskai personai nebija tiesību slēgt darījumus, sniedzot velkoņu pakalpojumus Rīgas ostā.³⁶ Tādā veidā tiesa netieši atzina, ka Rīgas brīvostas pārvalde darbojās neatbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likuma 87. pantam.

Lai piedzītu zaudējumus uz Konkurences likuma pamata, personai ir jāceļ atsevišķa prasība vispārējās jurisdikcijas tiesā Civilprocesa likuma 30.⁶ nodaļā noteiktajā kārtībā³⁷, kas nozīmē personai papildu slogu un resursu patēriņu, lai atgūtu Konkurences likuma un faktiski arī Valsts pārvaldes iekārtas likuma pārkāpuma dēļ radītos zaudējumus. Turklāt šāda tiesvedība var ilgt vairākus gadus³⁸, kas zaudējumu atlīdzināšanas mehānismu padara mazāk efektīvu, kā arī šādas zaudējumu atlīdzināšanas prasījuma tiesības uz Konkurences likuma pamata ir iespējams izmantot tikai tad, ja publiska persona ir pārkāpusi arī Konkurences likumu.

³³ Konkurences padomes 2018. gada 26. februāra vēstule Nr. 1-13/274. Pieejams: <https://www.kp.gov.lv/lv/konkurences-padomes-viedokli#1> [aplūkots 15.03.2018.].

³⁴ Krecišteina P. Zaudējumu piedziņa lietās uz Konkurences likuma pamata. *Jurista Vārds*, 2017, Nr. 12, 22. lpp.

³⁵ Grozījumi Konkurences likumā: LV likums. Pieņemts 05.10.2017.

³⁶ Rīgas apgabaltiesas 16.05.2017. spriedums lietā Nr. C04293109 [nav publicēts].

³⁷ Civilprocesa likums: LV likums. Pieņemts 14.10.1998.

³⁸ Augstākās tiesas Civillietu departamenta 13.03.2016. spriedums lietā Nr. C04293109. Pieejams: file:///C:/Users/Elina/Downloads/Anonimizets_nolemums_257050.pdf [aplūkots 15.03.2018.].

3.3. Atlīdzinājums administratīvā procesa kārtībā

Ja publiska persona ir nepamatoti veikusi komercdarbību un vienlaikus arī, pildot valsts pārvaldes funkcijas, ir izdevusi prettiesisku administratīvo aktu vai veikusi prettiesisku faktisko rīcību, kas saistīta ar tās komercdarbību, privātpersonai ir tiesības uz Administratīvā procesa likuma 92. panta³⁹ un Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma⁴⁰ pamata prasīt no publiskas personas atlīdzinājumu par mantiskajiem zaudējumiem vai personisko kaitējumu, arī morālo kaitējumu, kas tai nodarīts ar prettiesisku administratīvo aktu⁴¹ vai iestādes faktisko rīcību. Taču šajā gadījumā obligāts priekšnoteikums ir prettiesisks administratīvais akts vai faktiskā rīcība, kas nozīmē, ka situācijās, kurās nebūs iespējams konstatēt šo priekšnoteikumu kā pamatu zaudējumu atlīdzinājuma prasījumam, personai nebūs tiesības vērsties ar prasījumu par zaudējumu atlīdzinājumu administratīvā procesa kārtībā. Uz šāda pamata iepriekš minētais velkoņu pakalpojumu sniedzējs iesniedza pieteikumu Administratīvajā rajona tiesā, lūdzot uzlikt Rīgas brīvostas pārvaldei par pienākumu izdot labvēlīgu administratīvo aktu, ar kuru Rīgas brīvostas valde atlīdzinātu tam nodarītos mantiskos zaudējumus.

Līdz ar to, līdzīgi kā iepriekšējā atlīdzinājuma veidā ar atlīdzinājuma prasījumu uz Konkurences likuma pamata, faktiski privātpersona saņems zaudējumu atlīdzinājumu nevis par publiskai personai noteiktā ierobežojuma veikt komercdarbību pārkāpumu, bet gan par prettiesiskā administratīvā akta vai faktiskās rīcības dēļ radītajiem zaudējumiem.

3.4. Zaudējumu atlīdzinājuma prasījums civilprocesuālā kārtībā

Prasību pret publisku personu par tās nepamatotas komercdarbības dēļ radīto zaudējumu atlīdzinājumu privātpersonai ir iespējams celt, pamatojoties uz Civillikuma⁴² 1779. pantu, kas noteic, ka katram ir pienākums atlīdzināt zaudējumus, ko viņš ar savu darbību vai bezdarbību nodarījis. Katrs tiesību aizskārums rada negatīvas sekas, tāpēc jebkurā tiesību aizskārumā cietušais var izvirzīt prasījumu pret aizskārēju atlīdzināt zaudējumus, lai tādā veidā nodrošinātu pēc iespējas pilnīgāku tāda stāvokļa atjaunošanu, kāds būtu bijis, ja aizskārums nebūtu noticis.⁴³ Tā kā zaudējumu atlīdzības saistība rodas starp zaudējumu nodarītāju, kurš šajā saistībā ir parādnieks, jo viņam ir pienākums atlīdzināt, un zaudējumu cietēju, kurš ir kreditors, kuram ir tiesība prasīt atlīdzību⁴⁴, tad arī publiskai personai kā parādniekam ir pienākums atlīdzināt privātpersonai (kreditoram) tos zaudējumus, ko tā cieta publiskas personas nepamatotas komercdarbības dēļ.

Šāda prasība pret publisku personu par zaudējumu atlīdzinājumu ir jāceļ vispārējās jurisdikcijas tiesā, pamatojoties uz Civilprocesa likuma 1. pantā noteiktajām privātpersonas tiesībām uz savu aizskarto interešu veikt komercdarbību godīgas konkurences apstākļos aizsardzību tiesā. Šī prasījuma priekšmets būtu privātpersonai to zaudējumu atlīdzinājums, kas tai radies publiskas personas nepamatotas komercdarbības dēļ, un pamats šādai prasībai būtu publiskas personas prettiesiskā

³⁹ Administratīvā procesa likums: LV likums. Pieņemts 25.10.2001.

⁴⁰ Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums: LV likums. Pieņemts 02.06.2005.

⁴¹ Administratīvā lieta Nr. A420335016 [atrodas izskatīšanas stadijā].

⁴² Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937.

⁴³ Torgāns K. Saistību tiesības. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 207. lpp.

⁴⁴ Turpat, 209. lpp.

ricība, pārkāpjot Valsts pārvaldes iekārtas likuma 87. panta pirmās daļas 3. punktu un 88. pantu.

Ceļot prasību par zaudējumu atlīdzinājumu šādā vispārējā kārtībā, privātpersonai ir jāspēj savākt un tiesā iesniegt pašai visus pierādījumus gan par to, ka privātpersonai radīti zaudējumi un kādā apmērā, gan par to, ka publiska persona pārkāpusi Valsts pārvaldes iekārtas likumu, gan par to, ka privātpersonai radītie zaudējumi ir tiešā cēloņsakarībā ar publiskas personas pieļauto Valsts pārvaldes iekārtas likuma pārkāpumu. Šādā lietā privātpersona nav atbrīvota no pierādīšanas pienākuma, kā tas ir noteikts Civilprocesa likuma 250.⁶⁹ pantā lietās par zaudējumu atlīdzinājuma prasījumu uz Konkurences likuma 21. panta pamata, ja Konkurences tiesību pārkāpums konstatēts ar spēkā stājušos Konkurences padomes lēmumu vai ar likumīgā spēkā stājušos tiesas spriedumu. Tāpēc privātpersonai šādā kārtībā celtā prasības lietā ir daudz grūtāk pierādīt tās prasības pamatotību, tostarp savākt pierādījumus par publiskas personas nepamatotu komercdarbību.

4. Publisku resursu neefektīva izmantošana un seku novēršanas iespējas

Publiskām personām, lai tās efektīvi varētu pildīt valsts pārvaldes funkcijas, nenoliedzami ir nepieciešami finanšu līdzekļi un manta. Tā kā publiska persona darbojas sabiedrības interesēs, lai novērstu publiskas personas mantas un finanšu līdzekļu izšķērdīgu vai nelietderīgu izlietošanu jeb neefektīvu līdzekļu izmantošanu, to darbība ar tās finanšu līdzekļiem un mantu tiek normatīvi regulēta Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likumā.⁴⁵ Tiesības veikt kontroli pār Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likuma ievērošanu ir Valsts kontrolei⁴⁶, veicot finanšu, likumības un lietderības revīzijas.⁴⁷

No līdzšinējās Valsts kontroles veiktajām revīzijām ir konstatējami šādi neefektīvas līdzekļu izmantošanas piemēri:

- 1) iesaistīšanās komercdarbībā, samazinot finansējumu savu tiešo valsts pārvaldes funkciju pildīšanai⁴⁸, un ārpus deleģēto funkciju izpildes, lai gūtu peļņu, taču iznākumā nevis gūstot peļņu, bet to samazinot, turklāt papildus šādā veidā kropļojot konkurenci – Valsts kontrole konstatēja, ka Rīgas domes dibinātā kapitālsabiedrība SIA “Rīgas meži”, kurai deleģētie uzdevumi bija apsaimniekot Rīgas mežu teritorijas, Mežaparku un pilsētas publiskos dārzus un parkus, bija izveidojusi kokzāģētavu “Norupe” ar mērķi pārstrādāt kokmateriālus un gūt iespējami lielākus ienākumus no šīs saimnieciskās darbības. Valsts kontrole arī konstatēja, ka SIA “Rīgas meži” kokzāģētava “Norupe” bija darbojusies ar zaudējumiem, tādā veidā tās darbības izmaksas bija samazinājušas kapitālsabiedrības finansējumu tiešo deleģēto uzdevumu veikšanai pat uz vienu gadu⁴⁹;

⁴⁵ Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likums: LV likums. Pieņemts 19.07.1995.

⁴⁶ Turpat, 15. pants.

⁴⁷ Valsts kontroles likums: LV likums. Pieņemts 09.05.2002.

⁴⁸ Valsts kontroles revīzijas 2017. gada 24. novembra ziņojums Nr. 2.4.1-46/2016. Pieejams: <http://www.lrvk.gov.lv/rigas-mezu-darbiba-kokrupnieciba-samazina-finansejumu-tiesajiem-uzdevumiem/> [aplūkots 15.03.2018.].

⁴⁹ Turpat.

- 2) maksājot savas kapitālsabiedrības darbiniekiem atlīdzību un neiekasējot maksu no savas kapitālsabiedrības par sev piederošās lietas izmantošanu – Valsts kontrole konstatēja, ka Rīgas brīvostas pārvalde bija nelikumīgi izmantojusi savus finanšu līdzekļus, nodrošinot ar saviem darbiniekiem tās dibinātās kapitālsabiedrības SIA “Rīgas brīvostas flote” piederošo velkoņu kuģu apkalpošanu bez atlīdzības⁵⁰;
  - 3) iegādājoties transportlīdzekļi tāda pakalpojuma sniegšanai, kas neietilpst publiskas personas funkcijās, tādējādi kropļojot konkrēto tirgu, turklāt transportlīdzekļa uzturēšanas izdevumi pārsniedz ieņēmumus – Valsts kontrole konstatēja, ka Aglonas novada pašvaldība bija iegādājusies lietotu automašīnu katafalku, lai Aglonas novadā ar to sniegtu mirušo transportēšanas pakalpojumu. Tā kā pirms šī transportlīdzekļa iegādes un pakalpojuma sākšanas pašvaldība nebija veikusi Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. panta otrajā daļā noteikto paredzētās rīcības izvērtējumu šādas komercdarbības veikšanai, Valsts kontrole atzina, ka šis ar apbedīšanu saistītais pašvaldības sniegtais pakalpojums nav attiecināms uz pašvaldības funkcijām, tādējādi tas kropļo apbedīšanas pakalpojumu tirgu⁵¹;
  - 4) piešķirot savai kapitālsabiedrībai finansējumu maksas pakalpojumu sniegšanai, neievērojot Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. pantā noteikto – Valsts kontrole konstatēja, ka Ogres novada pašvaldības kapitālsabiedrība PSIA “Ogres Svēte” uz deleģējuma līguma pamata nodrošināja Ogres pilsētas administratīvajā teritorijā esošo kapsētu uzturēšanu, gādājot par šo teritoriju labiekārtošanu un sanitāro tīrību, taču vienlaikus arī sniedza ar apbedīšanu saistītus maksas pakalpojumus, piemēram, kapa rakšanu, kapavietas sagatavošanu apbedīšanai, apbedīšanu, katafalka pakalpojumus⁵²;
  - 5) iesaistoties komercdarbībā, kas neatbilst publiskās personas (pašvaldības) autonomajām funkcijām, liedzot iespēju attīstīt uzņēmējdarbību pašvaldības teritorijā – Valsts kontrole konstatēja, ka Alūksnes novada pašvaldība bija prettiesiski iesaistījusies komercdarbībā – nodrošinot kravu pārvadājumu, traktortehnikas, zāles un krūmu pļaušanas, koku zāģēšanas un transportlīdzekļu nomas pakalpojumus, sniedzot ēdināšanas pakalpojumus ar izglītības procesu nesaistītām personām Alsungas vidusskolā septiņu mēnešu laikā, kad tos tirgū sniedza privātā kapitālsabiedrība, neskatoties uz to, ka neviens no šiem pakalpojumiem neatbilda tās autonomajām funkcijām.⁵³
- Tādējādi par neefektīvu līdzekļu izmantošanu ir uzskatāma gan esošo līdzekļu izlietošana nepamatotas komercdarbības veikšanai, gan maksas neiekasēšana no savas kapitālsabiedrības par publiskas personas mantas izmantošanu, veicot nepamatotu komercdarbību.

⁵⁰ Valsts kontroles 2013. gada 15. februāra revīzijas ziņojums Nr. 5.1-2-41/2011. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2011/5.1-2-41_2011%20%zin_rbp_15022013.pdf [aplūkots 15.03.2018.].

⁵¹ Valsts kontroles 2018. gada 7. februāra revīzijas ziņojums Nr. 2.4.1-1/2017. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2017/2.4.1%E2%80%931_2017/Zi%C5%86ojums_Aglona.pdf [aplūkots 17.03.2018.].

⁵² Valsts kontroles 2018. gada 7. februāra revīzijas ziņojums Nr. 2.4.1-1/2017. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2017/2.4.1%E2%80%931_2017/Zi%C5%86ojums_Ogre.pdf [aplūkots 17.03.2018.].

⁵³ Valsts kontroles 2017. gada 24. februāra revīzijas ziņojums Nr. 2.4.1.-48/2015. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads//reviziju-zinojumi/vkontrol-pas%CC%8Cvaldi%CC%84bas-pakalpojumi-14_03_2017.pdf [aplūkots 17.03.2018.].

Veicot kontroli pār Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likuma ievērošanu, atbilstoši Valsts kontroles likuma 2. pantā noteiktajam Valsts kontroles kompetence ir ierobežota ar tiesībām veikt kontroli pār publisku personu un publisku personu kapitālsabiedrību budžeta līdzekļu ieņēmumiem un izdevumiem, kā arī rīcību ar valsts mantu. Ievērojot šo pārbaudes apjoma ietvaru, Valsts kontrole ir tiesīga arī izvērtēt, vai publiskai personai ir objektīva nepieciešamība veikt komercdarbību konkrētajā tirgū, respektīvi, vai ir kāds no Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. panta pirmajā daļā noteiktajiem nosacījumiem⁵⁴, vienlaikus arī atzīstot, ka publiska persona ir neefektīvi izmantojusi finanšu līdzekļus.⁵⁵

Ir iespēja, ka jau revīzijas gaitā publiskā persona novērs neatbilstības, piemēram, izbeidz savas kapitālsabiedrības darbību, kas neatbilst Valsts pārvaldes iekārtas likuma 88. panta pirmajā daļā noteiktajiem nosacījumiem.⁵⁶ Ja neatbilstības netiek novērstas, izvērtējot Valsts kontrole revīzijas ziņojumā dod publiskai personai vai tās kapitālsabiedrībai ieteikumus, par kuriem, pamatojoties uz Valsts kontroles likuma 53. pantu, pēc tam attiecīgajai revidējamai vienībai ir jāsniedz paskaidrojumi. Savos ieteikumos Valsts kontrole var uzlikt par pienākumu, piemēram, reorganizēt publiskās personas kapitālsabiedrību⁵⁷, kapitālsabiedrību statūtos noteikt tikai tādus komercdarbības veidus, kas izriet no tās autonomajām funkcijām⁵⁸, nodrošināt kapitālsabiedrības iesaistīšanos komercdarbībā tikai atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likuma prasībām.⁵⁹ Revīzijas noslēgumā Valsts kontrole veic konstatēto trūkumu novēršanas uzraudzību, lai nodrošinātu ieteikumu ieviešanu atbilstoši laika grafikam.⁶⁰

Tātad Valsts kontrolei ir kompetence gan izvērtēt publiskās personas komercdarbības atbilstību Valsts pārvaldes iekārtas likuma 87. un 88. pantā noteiktajiem nosacījumiem, gan dot ieteikumus konstatētās neatbilstības novēršanai, pēc tam veicot uzraudzību pār ieteikumu izpildi. Tajā pašā laikā Valsts kontroles pilnvaras ir ierobežotas gadījumos, kad publiskas personas neievieš Valsts kontroles

⁵⁴ Valsts kontroles 2016. gada 29. janvāra revīzijas ziņojums Nr. 2.4.1-6/2015. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2015/2.4.1-6_2015/revizijas-zinojums.pdf [aplūkots 17.03.2018.].

⁵⁵ Valsts kontroles 2017. gada 24. novembra revīzijas ziņojums Nr. 2.4.1-46/2016. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2016/2.4.1-46_2016/Rev%C4%ABzijas%20zi%C5%86ojums%20-%20R%C4%ABgas%20me%C5%BEi.pdf [aplūkots 15.03.2018.]; Valsts kontroles 2013. gada 15. februāra revīzijas ziņojums Nr. 5.1-2-41/2011. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2011/5.1-2-41_2011%20/zin_rbp_15022013.pdf [aplūkots 15.03.2018.]; Valsts kontroles 2018. gada 7. februāra revīzijas ziņojums Nr. 2.4.1-1/2017. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2017/2.4.1-1/2017/Zi%C5%86ojums_Liep%C4%81ja.pdf [aplūkots 17.03.2018.].

⁵⁶ Valsts kontroles 2018. gada 7. februāra revīzijas ziņojums Nr. 2.4.1-1/2017. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2017/2.4.1-1/2017/Zi%C5%86ojums_Ogre.pdf [aplūkots 17.03.2018.].

⁵⁷ Valsts kontroles 2013. gada 15. februāra revīzijas ziņojums Nr. 5.1-2-41/2011. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2011/5.1-2-41_2011%20/zin_rbp_15022013.pdf [aplūkots 15.03.2018.].

⁵⁸ Valsts kontroles 2016. gada 29. janvāra revīzijas ziņojums Nr. 2.4.1-6/2015. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2015/2.4.1-6_2015/revizijas-zinojums.pdf [aplūkots 17.03.2018.].

⁵⁹ Valsts kontroles 2017. gada 24. novembra revīzijas ziņojums Nr. 2.4.1-46/2016. Pieejams: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2016/2.4.1-46_2016/Rev%C4%ABzijas%20zi%C5%86ojums%20-%20R%C4%ABgas%20me%C5%BEi.pdf [aplūkots 15.03.2018.].

⁶⁰ Valsts kontroles revīzijas noslēgums. Pieejams: <http://www.lrvk.gov.lv/reviziju-izniti/kas-ir-revizija/revizijas-posmi/noslegums/> [aplūkots 15.03.2018.].

ieteikumus⁶¹, jo Valsts kontrolei nav tiesības uzlikt sodu, lai tādējādi panāktu, ka publiskā persona vai tās kapitālsabiedrība izpilda Valsts kontroles ieteikumus.

Tāpat arī Valsts kontroles ieteikumi nodrošina tikai turpmāku publiskas personas darbības neatbilstības Valsts pārvaldes iekārtas likuma 87. un 88. pantam pārtraukšanu, ar tiem nav iespējams novērst jau iepriekš radītās negatīvās sekas – neefektīvi izmantoto līdzekļu atgūšanu.

Kopsavilkums

1. Ja publiska persona iesaistās komercdarbībā, neievērojot Valsts pārvaldes iekārtas likumā noteiktos nosacījumus vai kārtību, uzskatāms, ka publiska persona komercdarbību veic nepamatoti.
2. Publiska persona, nepamatoti veicot komercdarbību, kropļo konkurenci un neefektīvi izmanto savus finanšu līdzekļus.
3. Konkurences kropļošana rada negatīvas sekas (kaitējumu un zaudējumus, tostarp atrautās peļņas formā) privātā sektora komersantiem, kuri cieš no publiskas personas komercdarbības konkrētajā tirgū, kurā tie konkurē ar publisko personu un, iespējams, pat ir spiesti atstāt konkrēto tirgu. Konkurences kropļošanas dēļ arī jauniem komersantiem ir mazākas iespējas ienākt konkrētajā tirgū vai arī tie neienāk vispār.
4. Tā kā kontrole pār publiskas personas lēmumiem veikt komercdarbību ir tikai politiska, privātpersonai nav iespējams prasīt publiskai personai atbildēt patstāvīgi tikai un vienīgi par Valsts pārvaldes iekārtas likuma 87. un 88. panta pārkāpšanu, nepamatoti veicot komercdarbību, bet privātpersonas prasījumam ir jābūt saistītam ar kādu cita pārkāpuma konstatēšanu, piemēram, Konkurences likuma pārkāpuma konstatēšanu publiskas personas darbībā.
5. Ja publiska persona darbojas kā tirgus dalībnieks, Konkurences padome ir tiesīga konstatēt publiskas personas darbībā Konkurences likuma pārkāpumu un piemērot tai naudas sodu, kā arī uzlikt tiesisko pienākumu tad, ja publiska persona ir ļaunprātīgi izmantojusi atrašanos dominējošā stāvoklī vai noslēgusi aizliegtu vienošanos. Konkurences padomes lēmums ir vērsti tikai uz nākotni – tas novērš turpmāku publiskas personas nepamatotas komercdarbības dēļ radītu konkurences kropļošanu.
6. Publiskas personas nepamatotas komercdarbības dēļ radītos zaudējumus privātpersonai ir iespējams prasīt atlīdzināt:
  - 6.1. ceļot zaudējumu atlīdzinājuma prasību uz Konkurences likuma pamata Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā, ja publiska persona ir pārkāpusi Konkurences likumu (ļaunprātīgi izmantojusi atrašanos dominējošā stāvoklī vai noslēgusi aizliegtu vienošanos);
  - 6.2. vērsties ar zaudējumu atlīdzinājuma prasījumu administratīvā procesa kārtībā, ja publiska persona, nepamatoti veicot komercdarbību, ir izdevusi prettiesisku administratīvo aktu vai veikusi prettiesisku faktisko rīcību;
  - 6.3. ceļot zaudējumu atlīdzinājuma prasījumu civilprocesuālā kārtībā uz Civillikuma pamata.

---

⁶¹ Valsts kontrole: Rīgas brīvostas pārvaldes paštaisnums izmaksā simtiem tūkstošu eiro Pieejams: <http://www.lrvk.gov.lv/valsts-kontrole-rigas-brivostas-parvaldes-pastaisnums-izmaksa-simtiem-tukstosu-eiro/> [aplūkots 17.03.2018.].

7. Kontroli pār publiskas personas nepamatotas komercdarbības dēļ neefektīvi iztērētajiem līdzekļiem veic Valsts kontrole. Konstatējot publiskas personas darbības neatbilstību Valsts pārvaldes iekārtas likuma 87. un 88. pantā noteiktajiem komercdarbības nosacījumiem, Valsts kontrole dod publiskai personai ieteikumus, kuru mērķis ir novērst turpmākas nepamatotas komercdarbības veikšanu. Valsts kontroles ieteikumu ieviešanas gadījumā sekas ir vērstas uz nākotni – publiska persona pārtrauc turpmāk veikt nepamatotu komercdarbību un neefektīvi izmantot finanšu līdzekļus, bet iepriekš radītās negatīvās sekas netiek novērstas.

VALSTS ATBILDĪBA KĀ ATSEVIŠKS JURIDISKĀS ATBILDĪBAS VEIDS

STATE LIABILITY AS A SEPARATE FORM OF LEGAL LIABILITY

Jānis Priekulis, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

Summary

The author analyses the phenomena of legal liability and proves that state liability should be considered as a separate legal liability form amongst such legal liability forms as criminal liability, administrative liability, disciplinary liability and civil liability. In order to establish a state liability, there must be a violation of state power, i.e., a state misuses its powers and infringes the rights of individuals, and not only activities by the executive, but also by legislator and judicial branch may attract the application of state liability. As long as an individual executes the state powers assigned to him, the state shall be liable for all the consequences incurred due to misuse of state power. Unlike civil liability that is a private-law phenomenon, the state liability is a public-law phenomenon, and the state liability reflects an opinion that the state is also obliged to comply with the law and that the state is not “above the law”.

Atslēgvārdi: valsts, juridiskā atbildība, valsts atbildība, zaudējumi, nemantiskais kaitējums

Keywords: state, legal liability, state liability, damages, non-pecuniary loss

Ievads

Latvijā ir plaši izplatīts uzskats, ka pastāv četri juridiskās atbildības veidi: kriminālatbildība, administratīvā atbildība, civiltiesiskā atbildība un disciplinārā atbildība. Taču Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums un Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums¹ liek domāt, ka bez šiem četriem ierastajiem juridiskās atbildības veidiem pastāv arī kāds cits juridiskās atbildības veids, kuru var dēvēt par valsts atbildību.²

Lai pamatotu, ka valsts atbildība ir atsevišķs juridiskās atbildības veids, rakstā vispirms tiks analizēts, kas ir juridiskā atbildība un kādas ir tās pazīmes, bet pēc tam – kas ir valsts atbildība un kāpēc valsts atbildība ir atsevišķs juridiskās

¹ Pirms tam arī likums “Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu”.

² Par to, kā Latvijas teritorijā ir attīstījusies ideja par valsts atbildību, sk.: Priekulis J. Law on State Liability: Latvian and Estonian perspective. The 5th International Conference of PhD Students and Young Researchers. 27–28 April 2017 Vilnius University Faculty of Law Vilnius, Lithuania, pp. 334–343. Pieejams: <http://lawphd.net/wp-content/uploads/2014/09/International-Conference-of-PhD-students-and-young-researchers-2017.pdf>.

atbildības veids, kas nav ierindojams nevienā no četriem ierastajiem juridiskās atbildības veidiem.

1. Juridiskā atbildība un tās izpratne

Vispārīgi juridiskā atbildība ir atbildība par tiesību pārkāpumu, tas ir, tiesību normām vai tiesību normu piemērošanas aktam pretēju rīcību. Tas, kā izpaužas juridiskā atbildība un kādas ir tās funkcijas, ir atkarīgs, kāda veida juridiskā atbildība iestājas. Piemēram, kriminālatbildība un civiltiesiskā atbildība ne tikai izpaužas citādi (attiecīgi kriminālsoda piemērošanā un kaitējuma atlīdzināšanā), bet tām ir arī citas funkcijas. Kriminālatbildībai galvenā ir sodīšanas funkcija (sodīt personu par veikto pārkāpumu) un prevencijas funkcija (atturēt tiesību pārkāpēju un citas personas no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas turpmāk)³, civiltiesiskajai atbildībai – kompensējoša funkcija (cietušā mantiskā stāvokļa iepriekšējā atjaunošana) un samierināšanas funkcija, kas izpaužas cietušā samierināšanā. Taču ir iespējams konstatēt arī vairākas pazīmes, kuras piemīt visiem juridiskās atbildības veidiem.

Pirmā pazīme ir tiesību pārkāpums. Ja nav konstatējams tiesību pārkāpums, juridiskā atbildība neiestāties. Lai iestātos kriminālatbildība, jākonstatē, ka izdarīts noziedzīgs nodarījums. Ja nav izdarīts noziedzīgs nodarījums, nav kriminālatbildības. Kas ir noziedzīgs nodarījums, ir noteikts Krimināllikuma sevišķajā daļā.⁴ Līdzīgi ir ar administratīvo atbildību – nepieciešams konstatēt administratīvu pārkāpumu⁵, un tas, ko uzskata par administratīvu pārkāpumu, ir noteikts Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā⁶ un pašvaldību saistošajos noteikumos.⁷ Lai iestātos disciplinārā atbildība, jākonstatē disciplinārs pārkāpums, civiltiesiskās

³ Latvijas Sodū izpildes kodeksa 1. panta pirmā daļa nosaka: "Kriminālsodu izpildes uzdevums ir izpildīt kriminālsodu [...] kā arī panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas." Plašāk par kriminālsoda mērķi sk. Krastiņš U. Liholaja V. Niedre A. *Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 338. lpp.; par prevenciju kā kriminālsoda mērķi sk. arī Kronberga I. Noziedzīgu nodarījumu prevencija kā kriminālsoda mērķis. *Tiesību efektivitāte postmodernā sabiedrībā: Latvijas Universitātes 73. zinātniskās konferences rakstu krājums*. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2015, 185.–191. lpp.

⁴ Noziedzīgs nodarījums ir nosakāms likumā. Ja likumā nav minēts, ka attiecīgā rīcība ir krimināli sodāma, tad nav konstatējams noziedzīgs nodarījums. To, kādi ir noziedzīgi nodarījumi, nosaka Krimināllikums, ņemot vērā, ka atbilstoši Krimināllikuma 1. panta pirmajai daļai kriminālatbildību var piemērot tikai par Krimināllikumā paredzētu nodarījumu.

⁵ Administratīvo pārkāpumu var noteikt ne vien likums, bet arī pašvaldību domju saistošie noteikumi, kā to nosaka likuma "Par pašvaldībām" 43. un 44. pants. Taču, ja likums paredz administratīvo atbildību par konkrēto rīcību, tad pašvaldības dome administratīvo atbildību paredzēt nevar. Piemēram, atbilstoši likuma "Par pašvaldībām" 44. pantam republikas pilsētas dome ir tiesīga izdot saistošus noteikumus un paredzēt administratīvo atbildību par to pārkāpšanu, ja tas nav paredzēts likumos, par pasākumiem, kas veicami, lai novērstu epidēmiju un epizootiju izplatīšanos, par sabiedrisko kārtību stihisku nelaimju gadījumos vai citos ārkārtējos apstākļos, par pasākumiem to seku novēršanā, par pilsētas ipaši aizsargājamo dabas objektu, kā arī kultūras pieminekļu aizsardzību, kā arī par citiem likumos un Ministru kabineta noteikumos paredzētajiem jautājumiem.

⁶ Administratīvo sodu reformas ietvaros Saeimā izskata likumprojektu Nr. 16/Lp12 "Administratīvo pārkāpumu procesa likums", kas paredz vairs nekodificēt administratīvos pārkāpumus vienā likumā, bet attiecīgās nozares likumos.

⁷ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 5. pants nosaka: "Pašvaldību domes ir tiesīgas izdot saistošos noteikumus un paredzēt administratīvo atbildību par to pārkāpšanu likumā "Par pašvaldībām" noteiktajos gadījumos". Pašvaldības domes tiesības noteikt administratīvo atbildību, ciktāl tas nav pretrunā ar likumu, paredz likuma "Par pašvaldībām" 43. un 44. pants.

atbildības gadījumā – civiltiesisks pārkāpums. Civiltiesisks pārkāpums var izpausties līgumiskā pārkāpumā vai ārpuslīgumiskā pārkāpumā (deliktā).⁸ Tas, kā izpaužas disciplinārs pārkāpums, ir atkarīgs no nodarbinātības attiecībām⁹, piemēram, darba attiecībās disciplinārs pārkāpums var izpausties kā darba devēja noteiktās kārtības vai darba līguma pārkāpšana.¹⁰ Civildienesta attiecībās disciplinārie pārkāpumi ir izsmēļoši uzskaitīti Valsts civildienestu disciplināratbildības likumā.¹¹

Otrā pazīme – ar juridiskās atbildības iestāšanos rodas papildu juridisks pienākums. Tā ir viena no svarīgākajām pazīmēm, jo ļauj nošķirt pienākumus, kuri rodas, iestājoties juridiskajai atbildībai, no pienākumiem, kuri pastāv nesaistīti ar juridisko atbildību, piemēram, pienākums izpildīt līgumu vai pienākums ievērot kādu aizliegumu pastāv neatkarīgi no juridiskās atbildības. Papildu juridiskais pienākums kriminālatbildības, administratīvās atbildības un disciplinārās atbildības gadījumā ir pienākums izciest sodu, bet civiltiesiskās atbildības gadījumā – pamatā pienākums piešķirt atlīdzinājumu naudā par radītajiem zaudējumiem.¹² Bez juridiskās atbildības iestāšanās nerastos neviens no šiem pienākumiem – ne pienākums izciest sodu, ne arī piešķirt atlīdzinājumu naudā. Tātad svarīgi konstatēt, vai rodas papildu juridisks pienākums. Ja šāds juridisks pienākums nerodas, arī juridiskā atbildība neiestājas.

Trešā pazīme – juridisko atbildību var piemērot piespiedu kārtā. Tomēr tas nenozīmē, ka juridiskā atbildība vienmēr tiek piemērota piespiedu kārtā. Personai ir arī iespēja brīvprātīgi ievērot vai izpildīt jauno juridisko pienākumu, kas radies, iestājoties juridiskajai atbildībai, piemēram, izciest piemēroto sodu (kriminālatbildība, administratīvā vai disciplinārā atbildība) vai atlīdzināt nodarīto kaitējumu, piešķirot atlīdzinājumu naudā (civiltiesiskā atbildība). Tomēr gan soda izciešanu, gan kaitējuma atlīdzināšanu var nodrošināt piespiedu kārtā. Piemēram, ja persona pati brīvprātīgi neierodas brīvības atņemšanas iestādē, valsts nodrošinās personas nogādāšanu piespiedu kārtā, ņemot vērā, ka valstij ir pienākums nodrošināt efektīvu tiesas nolēmuma izpildi.¹³ Tāpat, ja persona brīvprātīgi neatlīdzina kaitējumu, kas radies civiltiesiska pārkāpuma rezultātā, otra persona var vērsties tiesā un pēc tiesas nolēmuma spēkā stāšanās – pie tiesu izpildītāja, ja persona turpina izvairīties no pienākuma izpildes, piemēram, no pienākuma atlīdzināt radušos zaudējumu par dzīvokļa aplūdināšanu.¹⁴

⁸ Par to sk. Augstākās tiesas Civillietu departamenta 2008. gada 11. jūnija sprieduma lietā Nr. SKC-259 9. punktu.

⁹ Disciplinārus pārkāpumus var izdarīt jebkurā nodarbinātības veidā, īpaši darba un dienesta attiecībās. Turpretim Iekšlietu ministrijas sistēmas iestāžu un Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm disciplināratbildības likumā nav konkrēti uzskaitīti visi disciplinārie pārkāpumi, bet vienkārši minēts, ka tas izpaužas kā tiesību aktos noteiktās kārtības un prasību neievērošana (likuma 3. panta pirmā daļa).

¹⁰ Darba likuma 90. panta pirmā daļa nosaka: “Par noteiktās darba kārtības vai darba līguma pārkāpšanu darba devējs darbiniekam var izteikt rakstveida piezīmi vai rājienu, minot tos apstākļus, kas norāda uz pārkāpuma izdarīšanu”.

¹¹ Civildienesta attiecībās atbilstoši Valsts civildienesta ierēdņu disciplināratbildības likuma 3. panta pirmajai daļai disciplinārs pārkāpums ir pārkāpums, kas minēts likuma VI nodaļā, piemēram, pilnvaru pārsniegšana (likuma 37. pants).

¹² Par civiltiesisko atbildību plašāk sk. Bitāns. A. *Civiltiesiskā atbildība un tās veidi*. Rīga: AGB, 1997.

¹³ Par tiesas nolēmuma efektīvu izpildi sk. Satversmes tiesas 2015. gada 16. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2014-13-01 11. punktu.

¹⁴ Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā vērsties tiesā un izpildīt tiesu nolēmumu (likuma 1. pants un E daļa).

Ceturtnā pazīme – juridiskā atbildība iestājas personai, kura ir atbildīga par tiesību pārkāpumu. Parasti tā ir persona, kura tieši ir izdarījusi pārkāpumu, piemēram, persona, kura ar savām darbībām ir pārkāpusi līgumu vai likumu. Tomēr nereti tā var būt arī cita persona. Kriminālatbildības gadījumā tā var būt arī persona, kura palīdzējusi personai, kas pārkāpusi likumu, tas ir, līdzdalībnieks (organizētājs, atbalstītājs un uzskūditājs).¹⁵ Civiltiesiskās atbildības gadījumā atbilstoši Civillikumam tā var būt persona, kas nav pietiekami vērigi izvēlējusies kalpotājus vai darbiniekus, kuri nodarījuši zaudējumus citai personai.¹⁶

Lai arī šīs nav visas pazīmes, kas piemīt juridiskajai atbildībai (juridiskajai atbildībai var būt arī citas pazīmes), tās ir obligātas, lai juridisko atbildību varētu konstatēt, jo, iztrūkstot pat tikai vienai no tām, juridiskā atbildība neiestāties.

2. Valsts atbildības atspoguļojums Latvijas normatīvajos aktos

Latvijas normatīvajos aktos ir atrodami gadījumi, kad valsts atlīdzina personai mantisko un nemantisko kaitējumu, kas nodarīts, izpildot valsts varas funkcijas.

No 1998. gada 1. septembra līdz 2018. gada 1. martam to paredzēja likums “Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu”. Atbilstoši šim likumam personai bija iespējams pieprasīt zaudējumu un morālā kaitējuma atlīdzinājumu saistībā ar nelikumīgu vai nepamatotu rīcību kriminālprocesa ietvaros, piemēram, ja personai bija nepamatoti piemērots drošības līdzeklis (apcietinājums vai mājas arests).¹⁷ Atlīdzinājums naudā tika segts no valsts budžeta speciāli šim mērķim paredzētajiem līdzekļiem.¹⁸

No 2018. gada 1. marta tiesības uz atlīdzinājumu par mantisko un nemantisko kaitējumu, kas nodarīts kriminālprocesā, paredz Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums.¹⁹ Kā tas izsecināms no likuma nosaukuma, šādas tiesības likums paredz arī personai, kurai mantiskais vai nemantiskais kaitējums nodarīts administratīvo pārkāpumu lietvedības ietvaros.²⁰ Pirms šī likuma spēkā stāšanās tiesības uz atlīdzinājumu par mantisko un nemantisko kaitējumu administratīvo pārkāpumu lietvedības ietvaros paredzēja Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums.²¹ Abos gadījumos atlīdzinājums naudā tiek (tika) segts no publisko tiesību juridiskās personas budžeta, kura nodarījusi kaitējumu, – no valsts pamatbudžeta,

¹⁵ Plašāk sk. Krimināllikuma 20. pantu.

¹⁶ Civillikuma 1782. pants nosaka: “Ja kāds nepiegrīez vajadzīgo uzmanību, izvēloties kalpotājus un citus darbiniekus un nepārlicinās papriekš par viņu spējām un noderību izpildīt viņiem uzliedamos pienākumus, tad viņš atbild par zaudējumiem, ko viņi ar to nodarījuši trešajai personai.”

¹⁷ Plašāk sk. likuma “Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” 3. panta pirmo daļu un 5. panta trešo daļu.

¹⁸ Sk. likuma “Par izziņas iestādes, prokuratūras vai tiesas nelikumīgas vai nepamatotas rīcības rezultātā nodarīto zaudējumu atlīdzināšanu” 9. pantu.

¹⁹ Sk. Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma 4., 13. un 14. pantu.

²⁰ Sk. Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma 5., 13. un 14. pantu.

²¹ Sk. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 1. panta otro daļu, 13. un 14. pantu.

pašvaldības vai citas atvasinātas publisko tiesību juridiskās personas budžeta (turpmāk – valsts budžets).²²

No 2004. gada 1. februāra tiesības uz atbilstīgu atlīdzinājumu par mantisko un nemantisko kaitējumu, kas personai nodarīts administratīvajā procesā, paredz Administratīvā procesa likums.²³ No 2005. gada 1. jūlija šīs tiesības detalizētāk regulē Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums.²⁴ Kā jau tas iepriekš rakstā tika minēts, atlīdzinājums naudā, kas piešķirts par mantisko vai nemantisko kaitējumu, tiek segts no valsts budžeta.²⁵

Atjaunotās Latvijas vēsturē šie nepavisam nav vienīgie likumi, kuri ir regulējuši kaitējuma atlīdzināšanu. Ja kaitējums nodarīts, izpildot valsts varas funkcijas, kaitējuma atlīdzināšanu ir regulējis, piemēram, arī likums “Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru”, paredzot pienākumu atlīdzināt zaudējumus, kuri radušies Uzņēmumu reģistra amatpersonas prettiesiskās rīcības dēļ²⁶, likums “Par nodokļiem un nodevām”, ja zaudējumi radušies nodokļu administrācijas prettiesiskas rīcības dēļ,²⁷ un likums “Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem”, ja zaudējumi nelikumīga regulatora lēmuma dēļ radušies sabiedrisko pakalpojumu sniedzējiem un uzņēmumiem.²⁸

Tātad gan Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumā, gan Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā ir paredzēts, ka tad, ja valsts nodara kaitējumu, pildot valsts varas funkcijas (publisko tiesību jomā), atlīdzinājums naudā tiek segts no valsts budžeta neatkarīgi no tā, vai kaitējums ir radies kriminālprocesā, administratīvajā procesā vai administratīvo pārkāpumu lietvedības ietvaros.

Vai šajos normatīvajos aktos minētie gadījumi atspoguļo kādu no ierastajiem juridiskās atbildības veidiem? Uz šo jautājumu atbilde ir noliedzoša, jo

---

²² Sk. Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma 3. panta otro daļu.

²³ Administratīvā procesa likuma 92. pants nosaka: “Ikviens ir tiesīgs prasīt atbilstīgu atlīdzinājumu par mantiskajiem zaudējumiem vai personisko kaitējumu, arī morālo kaitējumu, kas viņam nodarīts ar administratīvo aktu vai iestādes faktisko rīcību. Tiesības administratīvā procesā kārtībā prasīt atlīdzinājumu attiecināmas arī uz gadījumiem, kad zaudējumi vai kaitējums nodarīts ar iestādes vai izpildiestādes (izņemot gadījumus, kad izpildiestāde ir tiesu izpildītājs) nepamatotu rīcību administratīvā procesa izpildes stadijā.”

²⁴ Sk. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 1. panta pirmo daļu, 13. un 14. pantu.

²⁵ Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā papildus minētajiem budžetiem ir minēts arī iestādes ar patstāvīgiem budžeta līdzekļiem budžets (likuma 3. panta ceturtnā daļa). Tomēr šajā rakstā tam nav būtiskas nozīmes.

²⁶ Likuma “Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru” 11. pants (redakcijā uz 01.12.1990.) noteica: “Ja likumdošanā noteiktajā kārtībā atzīts, ka Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra amatpersonu rīcība bijusi prettiesiska, un ja šīs rīcības rezultātā uzņēmumam (uzņēmējabsabiedrībai) radušies zaudējumi, tie atlīdzināmi.”

²⁷ Likuma “Par nodokļiem un nodevām” 19. panta pirmā daļa noteica (redakcijā uz 17.07.1998.): “Zaudējumus, arī no aprites izslēgtās naudas radītos zaudējumus, kas fiziskajai vai juridiskajai personai radušies nodokļu administrācijas prettiesiskas rīcības vai kļūdas dēļ, atlīdzina attiecīgi no valsts budžeta un pašvaldību budžetiem, turklāt atmaksājamā summa tiek palielināta atbilstoši Latvijas Bankas noteiktajai refinansēšanas likmei šajā periodā.”

²⁸ Likuma “Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem” 12. panta otrā daļa (redakcijā uz 01.06.2001.) noteica: “Zaudējumus, kas sabiedrisko pakalpojumu sniedzējiem un regulējamo nozaru uzņēmumiem tieši nodarīti ar nelikumīgu regulatora lēmumu, atlīdzina likumā noteiktajā kārtībā tādā apmērā, kas atbilst regulatora locekļu civiltiesiskās atbildības apdrošināšanas apmēram, un šādu zaudējumu atlīdzību regresa kārtībā piedzen no regulatora locekļiem.”

atlīdzinājums naudā nav sods, tas tiek piešķirts saistībā ar rīcību publisko tiesību jomā, tāpēc tas nevar atspoguļot arī civiltiesisko atbildību, kura izpaužas privāto tiesību jomā. Līdz ar to līdzās četriem ierastajiem juridiskās atbildības veidiem ir jāpastāv arī piektajam.

3. Valsts atbildība izpilda visas obligātās juridiskās atbildības pazīmes

Lai pierādītu, ka pastāv piektais juridiskās atbildības veids – valsts atbildība –, turpmāk tiks aplūkots, vai minētajos gadījumos ir visas obligātās juridiskās atbildības pazīmes, proti:

- 1) vai ir tiesību pārkāpums;
- 2) vai rodas papildu juridisks pienākums;
- 3) vai pienākuma izpildi var nodrošināt piespiedu kārtā;
- 4) vai pienākuma iestājas par tiesību pārkāpumu atbildīgajai personai.

Aplūkojot pirmo juridiskās atbildības pazīmi – tiesību pārkāpumu –, secināms, ka šī pazīme ir izpildīta. Ne Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumā, ne Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumā pienākums piešķirt atlīdzinājumu naudā vai atvainoties neiestājas, ja nav tiesību pārkāpuma. Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā vispirms ir nepieciešams konstatēt nepamatotu vai prettiesisku iestādes, prokuratūras, tiesas vai kontroles dienesta rīcību²⁹, administratīvajā procesā, piemēram, prettiesisku administratīvo aktu vai faktisko rīcību.³⁰ Turklāt šajos gadījumos vienlaikus tiek konstatēts arī personai subjektīvi piemītošo tiesību prettiesisks aizskārums, piemēram, Satversmē garantēto cilvēktiesību pārkāpums. Līdz ar to secināms, ka visos aplūkotajos gadījumos ir konstatējams tiesību pārkāpums.

Ja kriminālatbildībai ir jākonstatē noziedzīgs nodarījums, administratīvai atbildībai – administratīvs pārkāpums, disciplinārajai atbildībai – disciplinārs pārkāpums, civiltiesiskajai atbildībai – civiltiesisks pārkāpums, iepriekšējos gadījumos nepieciešams konstatēt nepamatotu tiesību aizskārumu publisko tiesību jomā, tas ir, tiesību pārkāpumu, izpildot valsts varas funkcijas. Šāds pārkāpums ir valsts varas pārkāpums jeb nepamatota valsts varas izlietošana pret privātpersonu.

Valsts varas pārkāpums izpaužas dažādi. Tas aptver visus iespējamus valsts varas izmantošanas veidus – ne tikai izpildvaru, bet arī likumdošanas un tiesu varu. Būtiski saprast, ka valsts varas pārkāpums nav civiltiesisks pārkāpums. Valsts var nodarīt arī civiltiesisku pārkāpumu, bet tad valsts rīkojas privāto tiesību jomā, un tai iestājas civiltiesiskā atbildība atbilstoši vispārējiem civiltiesību noteikumiem. Piemēram, ja gājējam no Saeimas ēkas jumta uz galvas uzkritis lāstekas, atbildība valstij iestāties atbilstoši vispārējiem civiltiesību noteikumiem, jo jumta uzturēšana pienācīgā kārtībā nav valsts varas funkcija. Turpretim, ja robezsardzes suns, pārbaudot personas automašīnu, iekodīs personai kājā, radīsies valsts varas pārkāpums, jo personas automašīnas pārbaude ar robezsardzes suni ir valsts varas funkcija, tātad valsts rīkojas publisko tiesību jomā.

Aplūkojot otru juridiskās atbildības pazīmi – vai rodas papildu juridisks pienākums –, secināms, ka arī šī pazīme ir izpildīta. Papildu juridisks pienākums

²⁹ Sk. Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma 6. pantu.

³⁰ Sk. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 4. pantu.

izpaužas pienākumā piešķirt atlīdzinājumu naudā vai atvainoties. Atlīdzinājumu naudā un atvainošanos paredz gan Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums³¹, gan Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums³², un tas ir papildu pienākums, kas nerastos bez tiesību pārkāpuma. Proti, pienākums piešķirt atlīdzinājumu naudā vai atvainoties ir paredzēts tikai tad, ja konstatēta nepamatota vai pretiesiska rīcība kriminālprocesa, administratīvā vai administratīvo pārkāpumu procesa ietvaros.

Ir izpildīta arī trešā juridiskās atbildības pazīme – pienākuma izpildi var nodrošināt piespiedu kārtā. Personai ir tiesības vērsties vispirms iestādē, pēc tam tiesā, lai konstatētu nepamatotu tiesību aizskārumu un saņemtu atbilstīgu atlīdzinājumu.³³ Ja atbilstīgam atlīdzinājumam ir nepieciešams, lai tiktu piešķirts atlīdzinājums naudā vai atvainošanās, tad tiesa noteiks valstij pienākumu nodrošināt personai šādu atlīdzinājumu. Atbilstoši Satversmes 92. panta pirmajam teikumam valstij ir pienākums nodrošināt efektīvu tiesas nolēmumu izpildi arī situācijās, kad tiesas nolēmums ir izpildāms pret valsti.³⁴

Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums un Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums paredz detalizētu kārtību, kādā pēc tam, kad ir spēkā stājies galīgs tiesas nolēmums, tas tiek izpildīts. Šim jautājumam likumā ir veltīta pat atsevišķa nodaļa.³⁵ Papildus Administratīvā procesa likums paredz iespēju piemērot piespiedu naudu līdz pat 5000 *euro* atbildīgajai amatpersonai, ja tiesas nolēmums netiek laicīgi izpildīts.³⁶

Visbeidzot uz jautājumu, vai pienākums iestājas par tiesību pārkāpumu atbildīgajai personai, arī ir jāatbild apstiprinoši. Personas rīkojas valsts vārdā, kamēr tās izmanto valsts varu un viņu rīcība ir pierēķināma valstij. Tā ir aksioma, uz kuru balstās mūsdienu valsts, un tā atšķiras no citiem juridiskās atbildības veidiem, kad atbildību uzņemas privātpersona. Tomēr, ja persona, kurai ir uzticēts īstenot valsts varas funkcijas, izdara noziedzīgu nodarījumu, pati persona uzņemas pilnu atbildību par noziedzīga nodarījuma sekām, tostarp pienākumu atlīdzināt zaudējumus un nemantisko kaitējumu, ja tāds radies, jo tādos gadījumos persona nav īstenojusi valsts varu.

Ievērojot minēto, var secināt, ka Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likums un Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums atspoguļo jaunu juridiskas

³¹ Sk. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 13. un 14. pantu.

³² Sk. Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma 13. un 14. pantu.

³³ Tas ir administratīvais process atbilstoši Administratīvā procesa likumam. Plašāk par to sk. Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma 23. pantu un Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma 22. pantu.

³⁴ Sk. Satversmes tiesas 2015. gada 16. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2014-13-01 11. punktu.

³⁵ Sk. Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma IV nodaļu "Testādes lēmuma vai tiesas nolēmuma par zaudējuma atlīdzinājumu izpilde" un Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likuma V nodaļu "Kaitējuma atlīdzinājuma lietā pieņemtā lēmuma izpilde".

³⁶ Plašāk sk. Administratīvā procesa likuma 376. panta otro un trešo daļu.

atbildības veidu, jo ir izpildītas visas obligātās juridiskās atbildības pazīmes, un šāds juridiskās atbildības veids būtu dēvējams par valsts atbildību.³⁷

4. Valsts atbildības izpratne

Valsts atbildība var iestāties tikai par valsts varas pārkāpumu. Valsts varas pārkāpums ir pārkāpums, kuru valsts izdara, rīkojoties publisko tiesību jomā (īstenojot valsts varu) un nepamatoti aizskarot personai subjektīvi piemītošās tiesības. Valsts varas pārkāpumu var nodarīt ne vien izpildvaras, bet arī likumdošanas un tiesu varas jomā.

Valsts atbildība ir nošķirama no civiltiesiskās atbildības. Lai arī valstij var iestāties civiltiesiskā atbildība, taču atšķirībā no valsts atbildības, kura iestājas, ja valsts nepamatoti izmantojusi valsts varu attiecībā uz personu, civiltiesiskā atbildība neiestājas par nepamatotu valsts varas izmantošanu – tā iestājas par civiltiesiskiem pārkāpumiem, tas ir, pārkāpumiem privāto tiesību jomā. Tas nozīmē, ka valsts atbildības un civiltiesiskās atbildības nošķiršanas kritērijs ir tas, vai pārkāpums izdarīts, izmantojot valsts varu. Ja pārkāpums izdarīts, izmantojot valsts varu, var iestāties valsts atbildība; ja pārkāpums izdarīts, neizmantojot valsts varu, valstij var iestāties civiltiesiskā atbildība atbilstoši vispārējām civiltiesību normām.

Valsts atbildība ir nošķirama arī no valsts atbildības starptautisko tiesību izpratnē. Valsts atbildība starptautisko tiesību izpratnē ir atbildība valstu starpā, nacionālā izpratnē – atbildība pret personu. Vienlaikus tās teorijas, kuras izmanto, lai noteiktu, vai attiecīgās personas rīcība ir pierēķināma valstij, piemēram, valsts orgānu teoriju³⁸, var izmantot arī attiecībā uz valsts atbildību nacionālā izpratnē.

Par valsts atbildību nav uzskatāmi visi prasījumi, kurus persona var izvirzīt pret valsti³⁹, jo ne vienmēr ir konstatējams nepamatots tiesību aizskārums, un, pat tad, ja ir, ne vienmēr rodas jauns pienākums. Piemēram, ja persona prasa piešķirt bērna kopšanas pabalstu un valsts šādu pabalstu piešķir, valsts atbildība nerodas tāpēc, ka nodarīts nepamatots tiesību aizskārums.

Valsts atbildība izpaužas materiālā atlīdzinājuma līdzekļu izmantošanā, un saskaņā ar Kriminālprocesā un administratīvo pārkāpumu lietvedībā nodarītā kaitējuma atlīdzināšanas likumu un Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likumu ir divi materiālā atlīdzinājuma līdzekļi – atlīdzinājums naudā un atvainošanās. Procesuālie atlīdzinājuma līdzekļi, lai gan var nodrošināt

³⁷ Iepriekš doktrīnā arī ir izmantots šāds jēdziens, lai gan nav pamatots, ka tas ir atsevišķs juridiskās atbildības veids. Piemēram, sk. Priekulis J. Law on State Liability: Latvian and Estonian perspective. The 5th International Conference of PhD Students and Young Researchers. 27–28 April 2017 Vilnius University Faculty of Law Vilnius, Lithuania, pp. 335–337. Pieejams: <http://lawphd.net/wp-content/uploads/2014/09/International-Conference-of-PhD-students-and-young-researchers-2017.pdf>; Danovskis E. Atbilstīga atlīdzinājuma izpratne administratīvajās tiesībās. *Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai. Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi*. 2014. gada 10.–11. novembris, 230.–240. lpp.

³⁸ Sk. Apvienoto Nāciju Organizācijas Starptautiskās tiesību komisijas 2001. gada Panta par valsts atbildību par starptautiski prettiesiskiem nodarījumiem 4., 5. un 8. pantu. Pieejams Apvienoto Nāciju Organizācijas mājaslapā: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf.

³⁹ To ir nepamatoti norādījuši Ilze Gredzena. Sk. Gredzena I. *Valsts atbildība un tās veidi. Zaudējumu atlīdzība administratīvajā procesā*. Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS, izdevniecība "Nordik". Rīga: 2004, 15. lpp.

atbilstīgu atlīdzinājumu, neatspoguļo valsts atbildību, jo nerada jaunu pienākumu, proti, tādu, kas nepastāvēja pirms tiesību pārkāpuma.⁴⁰

Valsts atbildības gadījumā valsts ir vainojamā persona, to saprotot plašākā nozīmē. Krievijas impērijas laikā un Latvijas pirmās neatkarības posmā visa atbildība par nepamatotu tiesību aizskārumu tika likta uz personu. Tika atzīts, ka personas, izmantojot valsts varu, rīkojas publisko tiesību jomā, taču tiktāl, ciktāl tās rīkojas tiesiski. Ja tās rīkojās prettiesiski, to rīcība vairs nebija pierēķināma valstij. Persona tika pilnvarota rīkoties ar valsts varu tikai tiesiski, un tad, kad persona rīkojās prettiesiski, varēja iestāties tās civiltiesiskā atbildība.⁴¹

Valsts atbildībai ir savas funkcijas. Tiesību doktrīnā maz uzmanības vēltīts valsts atbildības funkciju izpētei. Var izšķirt vismaz šādas valsts atbildības funkcijas:

- kompensējošā funkcija, proti, nodrošināt personai tādu mantisko stāvokli, kāds bija (atlīdzinot tagadējās mantas samazinājumu) vai arī būtu bijis (atlīdzinot neiegūto peļņu), ja tiesību pārkāpums nebūtu nodarīts;
- samierināšanas funkcija, proti, samierināt personu ar izdarīto pārkāpumu, atlīdzinot nemantisko kaitējumu;
- vispārējās un speciālās prevencijas funkcija, proti, atturēt valsti no pārkāpuma izdarīšanas nākotnē.⁴²

Vienlaikus valsts atbildībai ir arī citas funkcijas, tomēr plašāku secinājumu izdarīšanai nepieciešami padziļināti pētījumi.

Kopsavilkums

1. Valsts atbildība ir atsevišķs juridiskās atbildības veids līdzās juridiskās atbildības veidiem kriminālatbildība, administratīvā atbildība, disciplinārā atbildība un civiltiesiskā atbildība. Valsts atbildība izpaužas materiālo atlīdzinājuma līdzekļu izmantošanā, lai nodrošinātu atbilstīgu atlīdzinājumu, pamatā tas ir atlīdzinājums naudā un atvainošanās.
2. Lai iestātos valsts atbildība, jākonstatē valsts varas pārkāpums – nepamatota valsts varas izmantošana pret personu, aizskarot personai subjektīvi piemītošas tiesības. Valsts varas pārkāpums var izpausties tikai publisko tiesību jomā, un to var izdarīt, rīkojoties izpildvaras, likumdošanas varas un tiesu varas jomā.
3. Valsts atbildība ir nošķirama no civiltiesiskās atbildības. Lai arī valstij var iestāties civiltiesiskā atbildība, tā iestājas tikai par civiltiesiskiem pārkāpumiem, tātad pārkāpumiem privāto tiesību jomā.

⁴⁰ Par materiāliem un procesuāliem atlīdzinājuma līdzekļiem plašāk sk.: Danovskis E. Atbilstīga atlīdzinājuma izpratne administratīvajās tiesībās. *Latvijas Universitātes 5. starptautiskā zinātniskā konference, veltīta Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 95. gadadienai. Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi*. 2014. gada 10.–11. novembris, 230.–240. lpp.

⁴¹ Izņēmumi bija izšķērdēšanas un piesavināšanās gadījumi. Plašāk sk. Priekulis J. Law on State Liability: Latvian and Estonian perspective. *The 5th International Conference of PhD Students and Young Researchers*. 27–28 April 2017 Vilnius University Faculty of Law Vilnius, Lithuania, pp. 335–337. Pieejams: <http://lawphd.net/wp-content/uploads/2014/09/International-Conference-of-PhD-students-and-young-researchers-2017.pdf>.

⁴² Arī Satversmes tiesa ir norādījusi, ka atbilstīgam atlīdzinājumam Satversmes 92. panta trešā teikuma izpratnē ir šādas funkcijas. Par to sk. Satversmes tiesas 2012. gada 6. jūnija spriedumu lietā Nr. 2011-21-01, 11.1. punkts. Krimināltiesībās vispārējās un speciālās prevencijas funkcija arī ir būtiska funkcija. Sk., piemēram, Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014. gada 30. oktobra lēmuma lietā Nr. SKK-656/2014 motīvu daļu.

4. Valsts ir atbildīga par valsts varas pārkāpumu. Ja persona, kura rīkojas valsts vārdā, ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, atbildību par kaitējumu uzņemas persona.
5. Valsts atbildībai ir savas funkcijas, tostarp kompensējošā funkcija – nodrošināt cietušajam tādu mantisko stāvokli, kāds bija vai arī būtu bijis pirms nepamatota tiesību aizskāruma, samierināšanas funkcija – samierināt cietušo ar pārkāpumu, kā arī vispārējās un speciālās prevencijas funkcija – atturēt valsti no pārkāpumu izdarīšanas nākotnē. Latvijā trūkst padziļinātu pētījumu par valsts atbildības funkcijām.
6. Valsts atbildība atspoguļo uzskatu, ka arī valstij ir jāievēro spēkā esošās tiesību normas un ka valsts nav subjekts “ārpus tiesībām”.

ADMINISTRATĪVĀ PROCESA TIESĪBU EIROPEIZĀCIJA: VIENAS PIETURAS AĢENTŪRAS MEHĀNISMS DATU AIZSARDZĪBAS TIESĪBĀS

EUROPEANISATION OF NATIONAL ADMINISTRATIVE PROCEDURAL LAWS: ONE-STOP-SHOP MECHANISM IN DATA PROTECTION

Aleksandrs Potaičuks, Mg. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Valststiesību zinātņu katedras doktorants

Summary

This article is devoted to the new dispute resolution mechanism in administrative law – stop-shop mechanism, introduced by the General Data Protection Regulation, which came into force on May 24, 2016, and its application in the European Union begins on May 25, 2018. The aim of the article is to outline the essence of the one-stop mechanism, the decision-making process and the verification of the legality of decisions taken by national supervisory authorities in stop-shop mechanism. In order to achieve this goal, the provisions of the General Data Protection Regulation, its *travaux préparatoires*, as well as opinions expressed in legal science are analysed in this paper.

Atslēgvārdi: eiropēizācija, administratīvā procesa tiesības, datu aizsardzība, vienas pieturas aģentūras mehānisms

Keywords: Europeanisation, administrative procedural laws, data protection, one-stop-shop mechanism

Ievads

Attīstoties Eiropas Savienības kopējam tirgum un Eiropas Savienības dalībvalstu tiesībām savstarpēji harmonizējoties, rodas arvien jauni, iepriekš nebijuši un dažkārt arī eksperimentāli administratīvā procesa tiesību mehānismi. Jaunu un visām Eiropas Savienības dalībvalstīm kopīgu procesuālu mehānismu rašanās ir daļa no tiesību eiropēizācijas procesa, kas pakāpeniski apvieno dalībvalstu dažādos procesuālos regulējumus. Viens no šādiem mehānismiem ir vienas pieturas aģentūras mehānisms, kas strīdu risināšanai ieviests ar Vispārīgo datu aizsardzības regulu¹, kura stājusies spēkā 2016. gada 24. maijā un kuras piemērošana Eiropas Savienībā sākās 2018. gada 25. maijā. Raksta mērķis ir ieskicēt vienas pieturas aģentūras mehānisma būtību, lēmuma pieņemšanas procesu un šādā procesā

¹ Eiropas Parlamenta un Padomes Regula 2016/679 par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar kuru atceļ Direktīvu 95/46/EK.

pieņemta lēmuma tiesiskuma pārbaudi. Lai sasniegtu šo mērķi, rakstā analizēts Vispārīgās datu aizsardzības regulas regulējums, tās izstrādes materiāli un tiesību zinātnē paustās atziņas.

1. Datu uzraudzības mehānismi Eiropas Savienībā

1.1. Datu uzraudzība vienas valsts teritorijā

Jau saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes 1995. gada 24. oktobra Direktīvu 95/46/EK par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti² katrā dalībvalstī bija izveidojama neatkarīga valsts iestāde, kurai ir pienākums dalībvalsts teritorijā veikt personas datu apstrādes uzraudzību.³ Tomēr šajā gadījumā katras dalībvalsts uzraudzības iestāde uzraudzīja datu apstrādi vienīgi atbilstoši saviem valsts likumiem (jo direktīvas normas ir ieviešamas dalībvalsts tiesībās) un bija apveltīta ar pārbaudes funkcijām tikai savas valsts teritorijā.⁴ Tādējādi identiskos tiesību jautājumos dažādās dalībvalstīs varēja rasties atšķirīgi prakses risinājumi,⁵ piemēram, dažāda jēdziena “personas dati” interpretācija, dažādas saskaņošanas procedūras ar katras dalībvalsts uzraudzības iestādi u. c. Tas sagādāja grūtības komersantiem, kuru komercdarbība saistīta ar pārrobežu datu apstrādi.⁶ Lai gan Eiropas Savienības tiesību jēdzieni ir jātulko autonomi⁷ un normas ir jāpiemēro vienveidīgi visās dalībvalstīs⁸, praksē to nodrošināt ir sarežģīti. Pirmkārt, dalībvalstīm tikai atsevišķos gadījumos var būt zināms, kā konkrētas normas tiek iztulkotas citās dalībvalstīs, otrkārt, Eiropas Savienības Tiesas process, kas ir nozīmīgākais tiesību normu vienveidīgas iztulkošanas mehānisms, ir laikietilpīgs un iedarbināms tikai tad, ja radies strīds, kas nonācis tiesā. Šo Eiropas Savienības iezīmi – direktīvas normu dažādu interpretāciju – komersanti, kas veic pārrobežu aktivitātes un savu darbību saskaņo ar uzraudzības iestādēm, izjūt visskaudrāk.

Prasība izveidot neatkarīgu iestādi, kura uzrauga tās teritorijā veikto datu apstrādi, ir saglabājusies arī jaunajā Vispārīgajā datu aizsardzības regulā,⁹ tomēr atšķirībā no direktīvas regulējuma tajā ir paredzēti īpaši noteikumi pārrobežu datu apstrādes uzraudzībai. Proti, pārrobežu datu apstrādātājiem un datu subjektiem

² Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 95/46/EK par personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti. Pieņemta 24.10.1995.

³ Potaičuks A., Gailītis K. Eiropas Savienības tiesību īstenošana. Grām.: *Eiropas Savienības tiesības. I daļa. Institucionālās tiesības*. Sagatavojis autoru kolektīvs. Schewe C., Bukas A., Gailīša K., Strazdiņa Ģ. zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 278. lpp.

⁴ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 116. apsvēruma. Stinson D., Enríquez P. A Guide Through the General Data Protection Regulation. Pieejams: <https://uk.ontier.net/ia/number-15-ccaguide-through-the-eu-gdpr-one-stop-shop-no-15-uk.pdf> [aplūkots 08.02.2018.].

⁵ Stinson D., Enríquez P. A Guide Through the General Data Protection Regulation. Pieejams: <https://uk.ontier.net/ia/number-15-ccaguide-through-the-eu-gdpr-one-stop-shop-no-15-uk.pdf> [aplūkots 08.02.2018.], sal. Šēve K., Potaičuks A. Samesame but different? *Jurista Vārds*, Nr. 20(974), 2017, 9. maijs. Pieejams: <http://www.juristavards.lv> [aplūkots 24.04.2018.].

⁶ Hustinx P. *EU Data Protection Law*. In Cremona M. ed. *New Technologies and EU Law*. Oxford: Oxford University Press, 2017, p. 161.

⁷ Piemēram, Eiropas Savienības Tiesas 1964. gada 19. marta spriedums lietā Unger, Nr. 75/63 (ECLI:EU:C:1964:19).

⁸ Piemēram, Eiropas Savienības Vispārējās tiesas 2014. gada 21. maija spriedums lietā *Melt Water v OHIM (NUEVA)*, T-61/13, (ECLI:EU:T:2014:265), 26.–28.punkts.

⁹ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 51. un 55. pants.

turpmāk vairs nebūs jākārto lietas ar katras dalībvalsts uzraudzības iestādi, bet gan tikai ar vienu – vadošo uzraudzības iestādi –, kurā atrodas pārziņa galvenā uzņēmējdarbības vieta.¹⁰ Šis process Vispārīgajā datu aizsardzības regulā ir nosaukts par vienas pieturas aģentūras mehānismu. Tas komersantiem sniedz lielāku juridisko noteiktību un samazina administratīvo slogu¹¹, savukārt personām palīdz nodrošināt vispusīgu pārrobežu datu aizsardzību. Tomēr uzsverams, ka vienas pieturas aģentūras mehānismu ir paredzēts piemērot tikai lietās ar nozīmīgu pārrobežu dimensiju,¹² tāpēc tas nebūs brīnumlīdzeklis, ar ko nodrošināt normu vienveidīgu interpretāciju.

1.2. Pārrobežu datu apstrāde

1.2.1. Vienas pieturas aģentūras mehānisma iedarbināšana

Vienas pieturas aģentūras mehānisms vispārīgos gadījumos tiek iedarbināts, ja persona – datu subjekts – konstatē, ka tās personas dati tiek prettiesiski apstrādāti citā Eiropas Savienības dalībvalstī, un iesniedz sūdzību savas dalībvalsts uzraudzības iestādei (Latvijas gadījumā – Datu valsts inspekcijai) par prettiesisku datu apstrādi.

Ja attiecīgā uzraudzības iestāde¹³ konstatē, ka sūdzība ir par pārrobežu datu apstrādi (pārzinis vai apstrādātājs veic uzņēmējdarbību vairāk nekā vienā dalībvalstī) un galvenā uzņēmējdarbības vieta atrodas citā dalībvalstī, tā informē vadošo uzraudzības iestādi – iestādi, kurā atrodas pārziņa galvenā uzņēmējdarbības vieta, – par saņemto sūdzību. Secīgi vadošā uzraudzības iestāde izlemj, vai tā izskatīs vai neizskatīs jautājumu saskaņā ar Vispārīgās datu aizsardzības regulas 60. pantā paredzēto procedūru (vienas pieturas aģentūras mehānismu). Pieņemot šo lēmumu, vadošā uzraudzības iestāde ņem vērā to, vai pārzinis vai apstrādātājs veic uzņēmējdarbību tajā dalībvalstī, kuras uzraudzības iestāde sniegusi informāciju.¹⁴

Personas datu pārrobežu apstrāde identificējama pēc šādiem kritērijiem:

- 1) personas datu apstrāde, kas notiek saistībā ar darbībām, kuras Eiropas Savienībā veic pārziņa vai apstrādātāja uzņēmējdarbības vietās vairāk nekā vienā dalībvalstī, ja pārzinis vai apstrādātājs veic uzņēmējdarbību vairāk nekā vienā dalībvalstī; vai
- 2) personas datu apstrāde, kas notiek saistībā ar darbībām, kuras Eiropas Savienībā veic pārziņa vai apstrādātāja vienīgajā uzņēmējdarbības vietā, bet kas būtiski ietekmē vai var būtiski ietekmēt datu subjektus vairāk nekā vienā dalībvalstī.¹⁵

¹⁰ Stinson D., Enríquez P. A Guide Through the General Data Protection Regulation. Pieejams: <https://uk.ontier.net/ia/number-15-ccaguide-through-the-eu-gdpr-one-stop-shop-no-15-uk.pdf> [aplūkots 08.02.2018.].

¹¹ Eiropas Savienības Padomes piezīme starpiestāžu lietā 2012/0011 (COD). Pieejams: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15656-2014-INIT/lv/pdf> [aplūkots 24.04.2018.].

¹² Eiropas Savienības Padomes piezīme starpiestāžu lietā 2012/0011 (COD). Pieejams: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15656-2014-INIT/lv/pdf> [aplūkots 24.04.2018.]; Eiropas Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, COM (2016) 214 final. Pieejams: <http://www.ipex.eu/IPEXL-WEB/dossier/files/download/082dbcc55402685101540576f3d80117.do> [aplūkots 24.04.2018.].

¹³ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 4. panta pirmās daļas 22. punkta "c" apakšpunkts.

¹⁴ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 56. panta trešā daļa.

¹⁵ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 4. panta pirmās daļas 23. punkts. Vadlīnijas par personas datu pārziņa vai apstrādātāja vadošās uzraudzības iestādes noteikšanu. Pieņemtas 13.12.2016. Pieejamas: <http://www.dvi.gov.lv> [aplūkots 08.02.2018.].

Savukārt vadošā uzraudzības iestāde ir tās dalībvalsts uzraudzības iestāde, kuras valsts teritorijā ir pārziņa galvenās uzņēmējdarbības vieta vai uzņēmējdarbības vietas.¹⁶ Galvenā uzņēmējdarbības vieta ir identificējama pēc šādiem kritērijiem:

- 1) attiecībā uz pārziņi, kura uzņēmējdarbības vietas atrodas vairāk nekā vienā dalībvalstī, – tā galvenās pārvaldes atrašanās vieta Eiropas Savienībā, ja vien lēmumi par personas datu apstrādes nolūkiem un līdzekļiem netiek pieņemti citā pārziņa uzņēmējdarbības vietā Eiropas Savienībā un ja vien šai citai uzņēmējdarbības vietai nav šādu lēmumu īstenošanas pilnvaru – tādā gadījumā par galveno uzņēmējdarbības vietu uzskata to uzņēmējdarbības vietu, kurā pieņemti šādi lēmumi;
- 2) attiecībā uz apstrādātāju, kura uzņēmējdarbības vietas atrodas vairāk nekā vienā dalībvalstī, – tā galvenās pārvaldes atrašanās vieta Eiropas Savienībā vai, ja apstrādātājam nav galvenās pārvaldes Eiropas Savienībā, – apstrādātāja uzņēmējdarbības vieta Eiropas Savienībā, kur notiek galvenās apstrādes darbības saistībā ar apstrādātāja uzņēmējdarbības vietas darbībām, ciktāl uz apstrādātāju attiecas šajā regulā paredzētie konkrētie pienākumi.¹⁷

Tiesību zinātnē tiek pamatoti norādīts, ka vienas pieturas aģentūras mehānisms pēc savas būtības ir Eiropas Savienības likumdevēja izšķiršanās neveidot centralizētu datu aizsardzības iestādi, kas uzraudzītu Eiropas Savienības kopējo datu aizsardzības telpu, un varu atstāt dalībvalstu iestāžu ziņā.¹⁸ Ja Eiropas Savienības likumdevējs būtu vēlējis datu aizsardzību centralizēt, datu uzraudzība līdz ar regulas pieņemšanu būtu nodota Eiropas Komisijai vai citai Eiropas Savienības institūcijai. Nākotnē šāds mehānisms kā alternatīvs risinājums pārrobežu strīdu risināšanā veiksmīgas funkcionēšanas gadījumā varētu tikt ieviests arī citās tiesību jomās, tādējādi palielinot dalībvalstu iestāžu ietekmi uz pārrobežu strīdu izskatīšanu, bet samazinot Eiropas Savienības institūciju ietekmi uz lēmumu pieņemšanu, kā arī samazinot to resursu izmantošanu.

1.2.2. Lēmuma pieņemšana vienas pieturas aģentūras mehānisma ietvaros

Vadošā uzraudzības iestāde pieņem lēmumu, sadarbojoties ar citu dalībvalstu uzraudzības iestādēm. Lietas apstākļu noskaidrošanas stadijā vadošā uzraudzības iestāde ņem vērā tās uzraudzības iestādes iesniegto lēmuma projektu¹⁹, kura informēja vadošo uzraudzības iestādi. Uzraudzības iestādes apmainās ar visu būtisko informāciju²⁰, sniedz viena otrai palīdzību²¹, kā arī veic kopīgas operācijas.²² Kad vadošā uzraudzības iestāde ir izvērtējusi lietas apstākļus un sagatavojusi lēmuma projektu, tā nekavējoties nosūta to citu dalībvalstu uzraudzības iestādēm, lai saņemtu atzinumus un pienācīgi ņemtu vērā to viedokli.²³ Pēc šīs konsultāciju

¹⁶ Vadlīnijas par personas datu pārziņa vai apstrādātāja vadošās uzraudzības iestādes noteikšanu. Pieņemtas 13.12.2016. Pieejamas: <http://www.dvi.gov.lv> [aplūkots 08.02.2018.].

¹⁷ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 4. panta pirmās daļas 16. punkts.

¹⁸ Giurgiu A., Boulet G., Hert P. EU's One-Stop-Shop Mechanism: Thinking Transnational. *Privacy Laws & Business International*, Nr. 137, 2015. Pieejams: <https://www.researchgate.net/publication/283325994> [aplūkots 08.02.2018.].

¹⁹ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 56. panta ceturtdā daļa. Kā tika minēts iepriekš, sūdzību sākotnēji saņēmusī iestāde drīkst iesniegt vadošajai uzraudzības iestādei lēmuma projektu, kas vadošajai uzraudzības iestādei ir maksimāli jāņem vērā, kad tā izstrādā sava lēmuma projektu.

²⁰ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 60. panta pirmā daļa.

²¹ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 61. pants.

²² Vispārīgās datu aizsardzības regulas 62. pants.

²³ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 60. panta trešā daļa.

procedūras lēmums kļūst saistošs pārējām uzraudzības iestādēm.²⁴ Ja starp valstīm rodas nesaskaņas par pieņemamo lēmumu, strīda risināšanā iespējams iesaistīt Eiropas Datu aizsardzības kolēģiju, kurai ir tiesības pieņemt dalībvalstīm saistošu lēmumu.²⁵

Kad vadošā uzraudzības iestāde lēmumu ir pieņēmusi, tā lēmumu paziņo pārzinim vai apstrādātājam, kā arī informē attiecīgās uzraudzības iestādes. Savukārt uzraudzības iestāde, kurā privātpersona bija iesniegusi sūdzību, par pieņemto lēmumu informē sūdzības iesniedzēju.²⁶ Pēc lēmuma paziņošanas tiek sākta tā izpilde.²⁷

2. Lēmuma pārsūdzība

Kad process ir noslēdzies, rodas jautājums, vai pieņemto lēmumu varētu uzskatīt par administratīvo aktu Administratīvā procesa likuma 1. panta trešās daļas izpratnē un vai lēmuma tiesiskums ir pārbaudāms tiesā, proti, vai Eiropas Savienības likumdevējs vispār ir vēlējis šādā īpašā starpvalstu iestāžu sadarbības procesā pieņemtu lēmumu pakļaut pārbaudei tiesā. Vispārīgās datu aizsardzības regulas normās, kas *inter alia* regulē vienas pieturas aģentūras mehānismu (55.–62. pants), nav tiešas norādes uz fizisko vai juridisko personu tiesībām apstrīdēt vai pārsūdzēt šādā procesā pieņemtu lēmumu.

Vispārīgā datu aizsardzības regula paredz datu subjekta tiesības ziņot par prettiesisku viņa datu apstrādi uzraudzības iestādei, jo īpaši tajā dalībvalstī, kurā ir viņa 1) pastāvīgā dzīvesvieta; 2) darbavieta vai 3) iespējamā pārkāpuma izdarīšanas vieta.²⁸ Bez uzraudzības iestādes kā tiesību aizsardzības mehānisma regulā ir paredzētas arī tiesības vērsties tiesā: pirmkārt, tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību tiesā administratīvā procesa kārtībā – pret uzraudzības iestādi²⁹, otrkārt, tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību tiesā civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā – pret pārzini vai apstrādātāju.³⁰ Tomēr šo normu teksts nesniedz priekšstatu, vai tās aptver arī lēmumu, kas pieņemts vienas pieturas aģentūras mehānisma ietvaros, proti, vai šīs normas attiecas 1) vienīgi uz datu aizsardzību vienas dalībvalsts teritorijā vai 2) arī uz pārrobežu strīdiem.

Pat pieņemot, ka datu subjekts, kura sūdzība iedarbinājusi vienas pieturas aģentūras mehānismu, var pārsūdzēt lēmumu, par kuru viņu saskaņā ar Vispārīgās datu aizsardzības regulas 60. panta septīto daļu³¹ informē viņa dalībvalsts uzraudzības iestāde, rodas jautājums – vai saņemtais lēmums ir pārsūdzams savā vai vadošajā uzraudzības dalībvalstī? Ja lēmumu būtu pieļaujams pārsūdzēt savā dalībvalstī, vai, pirmkārt, tiesa var izvērtēt citas dalībvalsts iestādes pieņemtu lēmumu,

²⁴ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 60. panta sestā daļa.

²⁵ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 65. pants.

²⁶ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 60. panta septītā daļa.

²⁷ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 60. panta desmitā daļa.

²⁸ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 77. panta pirmā daļa.

²⁹ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 78. pants.

³⁰ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 79. pants.

³¹ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 60. panta septītajā daļā noteikts, ka vadošā uzraudzības iestāde pieņem lēmumu un to paziņo attiecīgi uz pārziņa vai apstrādātāja galveno vai vienīgo uzņēmējdarbības vietu un par minēto lēmumu informē attiecīgās uzraudzības iestādes un kolēģiju, tostarp sniedzot attiecīgo faktu un pamatojumu kopsavilkumu. Uzraudzības iestāde, kurā iesniegta sūdzība, informē sūdzības iesniedzēju par lēmumu.

otrkārt, atbilstoši kuras dalībvalsts administratīvi procesuālajam regulējumam lēmuma tiesiskums būtu pārbaudāms, treškārt, kā būtu nodrošināma administratīvās tiesas sprieduma izpilde citā dalībvalstī?

Izvērtējot Vispārīgās datu aizsardzības regulas izstrādes materiālus, konstatējams, ka 2013. gadā, kad Eiropas Savienības Padome atbalstīja regulā iekļaut vienas pieturas aģentūras mehānismu, tā apsvēra arī savas Juridiskās nodaļas sniegtos iebildumus par vienas pieturas mehānismu, tostarp, vai indivīda iespējas pārsūdzēt vadošās uzraudzības iestādes pieņemto lēmumu atbilst standartiem, kas paredzēti Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 47. pantā un Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 13. pantā un 6. panta pirmajā daļā. Proti, vai tas, ka personai lēmums būtu jāpārsūdz citas dalībvalsts tiesā, atbilst pamattiesībās noteiktajiem standartiem.³² Tādējādi no izstrādes materiāliem izriet, ka Eiropas Savienības likumdevēja mērķis nav bijis vienas pieturas aģentūras ietvaros pieņemtu lēmumu padarīt par nepārsūdzamu.

No Eiropas Komisijas 2012. gada 25. janvāra Vispārīgās datu aizsardzības regulas izstrādes priekšlikuma 74. panta kopumā izriet, ka šobrīd spēkā esošās regulas 78. panta trešā daļa,³³ kurā paredzētas tiesības pārsūdzēt uzraudzības iestādes lēmumu, aptver arī tiesības pārsūdzēt lēmumu, kas pieņemts vienas pieturas aģentūras mehānisma ietvaros, un saskaņā ar šo normu šādā veidā pieņemtu lēmumu pārsūdz tās dalībvalsts tiesā, kuras uzraudzības iestāde lēmumu pieņēma.³⁴ Minētajā priekšlikumā sākotnēji pat bija paredzēts, ka persona var lūgt savas dalībvalsts uzraudzības iestādi pārstāvēt viņu strīdā tiesā pret citas dalībvalsts iestādi.³⁵ Ņemot vērā, pirmkārt, regulā paredzēto, ka vienas pieturas aģentūras mehānisma ietvaros pieņemtu lēmumu pārsūdz tās dalībvalsts tiesā, kuras uzraudzības iestāde lēmumu pieņēma, un, otrkārt, ka uzraudzības iestāde, kurā sākotnēji ir saņemta sūdzība (Latvijas gadījumā – Datu valsts inspekcija), nevar tikt uzskatīta par vienpersoniski atbildīgu par lēmumu, ko ir pieņēmušas kopā vairāku valstu uzraudzības iestādes, lēmums, kas pieņemts citā dalībvalstī un saskaņā ar Vispārīgās datu aizsardzības regulas 60. panta septīto daļu tiek paziņots sūdzības iesniedzējam, nevar tikt uzskatīts par administratīvo aktu Latvijas Administratīvā procesa likuma 1. panta trešās daļas izpratnē. Šajā gadījumā Latvijas uzraudzības iestāde pilda vienīgi “pastnieka” funkciju, informējot personu par citas valsts pieņemtu lēmumu. Latvijas uzraudzības iestādes rīcība, nododot personai citā valstī pieņemtu

³² Eiropas Savienības Padomes 2014. gada 26. maija piezīme Nr. 10139/14 par vienas pieturas aģentūras mehānismu. Pieejams: <https://register.consilium.europa.eu/doc/srv?!=EN&f=ST%2010139%202014%20INIT> [aplūkots 08.02.2018.]; sk. Hustinx P. *EU Data Protection Law*. In Cremona M. (ed.). *New Technologies and EU Law*. Oxford: Oxford University Press, 2017, p. 161.

³³ Vispārīgās datu aizsardzības regulas 74. panta trešajā daļā noteikts, ka tiesvedību pret uzraudzības iestādi sāk tās dalībvalsts tiesā, kurā atrodas uzraudzības iestāde.

³⁴ Eiropas Komisijas 2012. gada 25. janvāra priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes Regulai par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti, 74. panta trešā daļa. Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2012/0011/COM_COM\(2012\)0011_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2012/0011/COM_COM(2012)0011_EN.pdf) [aplūkots 08.02.2018.]; sk. Hustinx P. *EU Data Protection Law*. In Cremona M. ed. *New Technologies and EU Law*. Oxford: Oxford University Press, 2017, p. 162.

³⁵ Eiropas Komisijas 2012. gada 25. janvāra priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes Regulai par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti, 74. panta trešā daļa. Pieejams: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2012/0011/COM_COM\(2012\)0011_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2012/0011/COM_COM(2012)0011_EN.pdf). [aplūkots 08.02.2018.]. Priekšlikuma komentārs Nr. 3.4.8. kopsakarā ar priekšlikuma 74. panta ceturto daļu.

lēmumu, ir interpretējama kā procesuāla starpdarbība,³⁶ kas nav pārsūdzama Latvijas tiesā, izņemot gadījumu, kad kādu iemeslu dēļ nodošanas izpildījums ir bijis tāds, kas pats par sevi aizskāris būtiskas personas tiesības vai tiesiskas intereses vai būtiski apgrūtinājis to īstenošanu.³⁷

Kopsavilkums

1. Vienas pieturas aģentūras mehānisms ir administratīvo tiesību pārrobežu strīdu risināšanas mehānisms, kas ļauj dalībvalstīm, savstarpēji sadarbojoties, pieņemt vienotu administratīvu lēmumu. Ar šo mehānismu tiek aizsargātas datu subjektu tiesības pārrobežu gadījumos, no vienas puses, un komersantiem tiek atļauts risināt pārrobežu strīdu, kas skar vairākas valstis, tādējādi taupot komersantu resursus, no otras puses.
2. Vienas pieturas aģentūras mehānisms ļauj palielināt dalībvalstu iestāžu ietekmi uz pārrobežu strīdu izskatīšanu un samazināt Eiropas Savienības institūciju ietekmi uz lēmumu pieņemšanu. Ja šāds mehānisms funkcionēs veiksmīgi, nākotnē to varētu ieviest arī citās administratīvo tiesību jomās.
3. Lēmums, ar kuru Datu valsts inspekcija saskaņā ar Vispārīgās datu aizsardzības regulas 60. panta septīto daļu informē sūdzības iesniedzēju par citas dalībvalsts pieņemtu lēmumu, nav uzskatāms par administratīvo aktu. Šajā gadījumā iestāde pilda vienīgi “pastnieka” funkciju.
4. Vienas pieturas aģentūras mehānisma ietvaros pieņemtais lēmums ir pārsūdzams vadošās uzraudzības iestādes dalībvalsts tiesā.

---

³⁶ Sal., piemēram, Augstākās tiesas 23.01.2009. lēmums lietā Nr. SKA-220/2009 [nav publicēts]; Augstākās tiesas 26.01.2009. lēmums lietā Nr. SKA-2005/2009 [nav publicēts]; Augstākās tiesas 27.02.2017. lēmums lietā Nr. SKA-873/2017 [nav publicēts]; Augstākās tiesas 28.04.2016. lēmums lietā Nr. SKA-881/2016 [nav publicēts].

³⁷ Administratīvā procesa likums: LV likums, pieņemts 25.10.2001. 1. panta trešās daļas 3. punkts.

SEKCIJA

**“CENTRĀLĀS UN AUSTRUMEIROPAS
JURIDISKĀS TRADĪCIJAS UN JURIDISKĀS
IDENTITĀTES”**

EUROPEANISATION OF NATIONAL ADMINISTRATIVE PROCEDURAL LAWS: IMPACT OF JUDICIAL ACTION OF THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION

ADMINISTRATĪVĀ PROCESA TIESĪBU EIROPEIZĀCIJA: EIROPAS SAVIENĪBAS TIESAS IETEKME

Aleksandrs Potaičuks, Mg. iur.

Doctoral student at the University of Latvia
Faculty of Law

Kopsavilkums

Nacionālajām administratīvajām tiesībām, kā arī administratīvā procesa tiesībām kā valsts tiesību daļai vienmēr ir bijis izteikti nacionāls raksturs. Tomēr, notiekot tiesību eiropeizācijai – nacionālajām tiesībām harmonizējoties ar Eiropas Savienības tiesībām –, tiek ietekmētas arī nacionālās procesuālās tiesības.

Eiropēizācija harmonizē dalībvalstu procesuālās tiesības un tādējādi palīdz dalībvalstīm pildīt savas saistības pret Eiropas Savienību. Piemērs tam ir Eiropas Savienības Tiesas spriedums lietā *Kühne & Heitz* par spēkā esoša administratīvā akta pārskatīšanu. Tomēr eiropeizācijas procesam ir pretnostatīts nacionālās procesuālās autonomijas princips, kas savā būtībā ietver sevī uzskatu, ka dalībvalstu procesuālās tiesības ir dalībvalstu kompetencē un Eiropas Savienības intervence šajās tiesībās nav pieļaujama.

Šajā rakstā autors pēta valsts tiesību un Eiropas Savienības tiesību mijiedarbību – nacionālo procesuālo tiesību nozīmi Eiropas Savienības integrācijā un piemērus, kā Eiropas Savienības Tiesa ir ietekmējusi dalībvalstu procesuālās tiesības.

Keywords: Europeanisation, national administrative procedural law, Court of Justice of the European Union, integration of the European Union

Atslēgvārdi: eiropeizācija, nacionālās administratīvā procesa tiesības, Eiropas Savienības Tiesa, integrācija Eiropas Savienībā

1. Scope of term of Europeanisation within the article

The term “Europeanisation” (Latvian – “eiropeizācija”, French – “Européanisation”, English – “Europeanisation” and Russian – “европеизация”) consists of two elements: the word “Europe” and structural element “-ation” (“-ācija”, “-ация”) which typically describes words of action. Hence, it is possible to conclude that the term “Europeanisation” describes processes linked to Europe.

It should be noted that the word “Europeanisation” is a universal term and used multidisciplinary. Thus, unfortunately, it does not have a single definite meaning;

the meaning may differ within one discipline, as well.¹ All the definitions may be set according to the direction, toward which the meaning aspires:²

- 1) definitions focused on historical Europe – from the historical perspective, the term Europeanisation refers to the “export” of European political institutions, political practice and the “way of life” beyond the European continent, mainly through the means of colonization and thus through coercion;
- 2) definitions focused on cultural Europe – these definitions are the basis for research focused on the questions of culture and identity and can be found among others in anthropology which refers to the reshaping of identities in contemporary Europe in a manner which relativizes national identities;
- 3) definitions focused on political Europe – mostly refer to the European Union and its distinct structures of governance.³

In jurisprudence as in a single discipline, the Europeanisation of laws may be referred to as a replacement of national legal provisions by those originating from the European Union;⁴ a process involving the uniformity and harmonisation of national legislation, either by legislation or by judicial decisions;⁵ coherent body of rules (*iuris corpus*) of a supranational character that binds the Member States of the European Union;⁶ an influence of European Union principles and concepts over Member States’ legal orders in pure national cases, whereby European Union laws are an autonomous source of inspiration;⁷ Cross-Fertilization;⁸ recognition of European Union laws as a major source of law in non-European Union countries (if the countries beyond boundaries of European Union transplant European Union models (rules, principles, concepts, ius reasoning) into their national legal orders.⁹ Thus, Europeanisation of laws may originate from European Union and its institutions, supranational or international institutions operating on the territory of Europe, such as Council of Europe and the European Court of Human Rights and the single Member States of European Union as a result of Cross-Fertilization.

Given such a variety of methods pertaining to Europeanisation of laws, the author for the purpose of accuracy stresses that within this paper he discusses the

---

¹ Sittermann B. Europeanisation – A Step Forward in Understanding Europe? Available: http://nez.uni-muenster.de/download/Sittermann_Literature_Review_Europeanisation_FINAL2006.pdf [last viewed November 8, 2017].

² Ibid.

³ Sittermann B. Europeanisation – A Step Forward in Understanding Europe? Available: http://nez.uni-muenster.de/download/Sittermann_Literature_Review_Europeanisation_FINAL2006.pdf [last viewed November 8, 2017], also Olsen J. P. The Many Faces of Europeanization. *Journal of Common Market Studies*, 2002, Volume 40. Number 5. pp. 921–952. Available: <http://eu-wb.eu/wp-content/uploads/2016/12/olsen-2002.pdf> [last viewed June 1, 2018], Harmsen R., Wilson T. M. Introduction: Approaches to Europeanisation. *Yearbook of European Studies*, 2000, Number 14, pp. 13–26. Available: https://www.ceses.cuni.cz/CESES-93-version1-2_2_2.pdf [last viewed November 8, 2017].

⁴ Baarsma N. A. *The Europeanisation of International Family Law*. Groningen: Springer, 2011, p. 6.

⁵ Snyder F. *The Europeanisation of Law: The Legal Effects of European Integration*. Oxford: Hart Publishing, 2000, p. 10.

⁶ Ferreira C. The Europeanisation of Law. In: Oliveira J., Cardinal C. *One Country, Two Systems, Three Legal Orders – Perspectives of Evolution*. Heidelberg: Springer, 2009, pp. 171–172.

⁷ Ibid.

⁸ Bell M. Mechanisms for Cross-Fertilization of Administrative Law in Europe. In: Beatson and Tridimas (eds.), *Newdirections in European Public Law*, Hart, 2000, pp. 147–167.

⁹ Ferreira C. The Europeanisation of Law. In: Oliveira J., Cardinal C. *One Country, Two Systems, Three Legal Orders – Perspectives of Evolution*. Heidelberg: Springer, 2009, pp. 171–172.

process of Europeanisation of laws, which relates to the process of harmonisation of law as a result of legislative action of European Union and the judicial action of the ECJ.

2. Role of the national administrative procedure laws in integration of the European Union

The traditional classification of European Union's administrative actions is based on the dichotomy of the direct and indirect implementation of European Union laws. Under this, European law is mainly implemented by Member States and only in certain areas by institutions of European Union themselves.¹⁰ The responsibility of Member States to implement European Union laws arises from the Article 4(3) of the Treaty on European Union, stipulating that the Member States shall take any appropriate measures, general or particular, to ensure fulfilment of the obligations arising out of the Treaties or resulting from the acts of the institutions of the Union. This responsibility is mainly fulfilled by governmental institutions of Member States' and their courts. The fact that the Member States and their courts are mainly in charge of control over implementation of European Union laws is somewhat controversial, as in this case the implementer and supervisor of European Union laws falls within the same actor – the single Member State.

While implementing European Union laws, Member States act through public authorities, municipalities,¹¹ courts as well as other bodies, whatever their legal forms are, which have been made responsible, pursuant to a measure adopted by the State, for providing a public service under the control of the State and have for that purpose special powers beyond those, which result from the normal rules applicable in relations between individuals.¹²

Member State cannot rely upon domestic difficulties or provisions of its national legal system, even its constitutional system, for the purpose of justifying a failure to comply with obligations and time-limits contained in Community directives.¹³ However, contrary to this, Germany's Federal Constitutional Court has taken a position that since fundamental rights were an inalienable part of the German Basic Law, the competence to displace or weaken them could not legally be transferred to the European Union. Thus, the protection of fundamental rights was a part of the national identity of Germany and could not be "surrendered by any legal act and, therefore, any European Union law that infringed upon fundamental rights would not be valid, and where a conflict occurred between German fundamental rights and an EU law, the German rights would prevail."¹⁴

---

¹⁰ Gatawis S., Broks E., Bule Z. *Eiropas tiesības*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2002, 109.–112. lpp.; Hofmann H., Rowe G., Turk A. *Administrative Law and Policy of the European Union*. Oxford: Oxford University Press, 2011, p. 259; Seerden R., Stroink F. *Administrative Law of the European Union, Its Member States and the United States: A Comparative Analysis*. Antwerp: Intersentia Uitgevers, 2002.

¹¹ Judgment of Court of Justice of the European Union, case C-103/88 *Fratelli*, 22 June 1989.

¹² Judgment of Court of Justice of the European Union, case C-188/89 *Foster*, 12 July 1990.

¹³ Judgment of Court of Justice of the European Union, case C-102/79 *Commission / Belgium*, 1980. 6 May 1980, also judgment of Court of Justice of the European Union, case C-265/95 *Commission / France*, 9 December 1997.

¹⁴ Stone J. H. D. *The Primacy Debate Between the German Federal Constitutional Court and the European Court of Justice*. *Minnesota Journal of International Law*, 2016. Volume 25, Issue 1.

Nevertheless, given the dominant role of Member States' institutions in the implementation of European Union laws, the procedural laws that govern these institutions form "Europe-wide spider-web" for implementation of most divisive European Union laws across all the European Union. In this whole process, European Union borrows national procedural laws for implementing its own regulations and policies. Thus, the role of the national administrative procedure laws in the implementation of European Union laws and the integration of the European Union is indispensable.

If in the past procedural rules governing administrative process within institutions and in courts used to be of pure national character, today at the current stage of development of the European Union legal system, three types of administrative procedure laws exist:

1. National procedural laws (for example, Administrative Procedure Law of Latvia¹⁵ (general procedural law), Law on Notification,¹⁶ Law on Taxes and Duties,¹⁷ Law on the Financial and Capital Market Commission¹⁸ (special laws) etc.);
2. European Union procedural laws to be transposed into the national law – European Union directives (for example, Council Directive 89/665/EEC of 21 December 1989 on the coordination of the laws, regulations and administrative provisions relating to the application of review procedures to the award of public supply and public works contracts);
3. Directly applicable European Union laws – European Union regulations (for example, Council Regulation (EU) 2015/1589 of 13 July 2015 laying down detailed rules for the application of Article 108 of the Treaty on the Functioning of the European Union, Council Regulation (EC) No 1/2003 of 16 December 2002 on the implementation of the rules on competition laid down in Articles 81 and 82 of the Treaty).

It is possible to observe that the general direction of development of procedural regulation shows that it becomes more and more common that European Union regulation penetrates into the law sectors which used to be of purely national character.

The general principle is that in cases when European Union law provisions are absent, the enforcement of European Union laws on the national level is always governed by the institutional and procedural rules of the Member States.¹⁹ Despite the fact that there are certain regulations of purely European Union level, in practice the majority of cases linked to European Union matters are resolved on the basis of national procedural laws and thus, in terms of quantity, at the current development stage of European Union legal system, national procedural laws hold

---

¹⁵ Administrative Procedure Law of Latvia. Available: http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/Administrative_Procedure_Law.doc [last viewed December 8, 2017].

¹⁶ Law on Notification. Available: http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/On_Notification.doc [last viewed December 8, 2017].

¹⁷ Law on Taxes and Duties. Available: <http://vvc.gov.lv/image/catalog/dokumentu/On%20Taxes%20and%20Duties.docx> [last viewed December 8, 2017].

¹⁸ Law on the Financial and Capital Market Commission. Available: http://www.vvc.gov.lv/export/sites/default/docs/LRTA/Likumi/Law_On_the_Financial_and_Capital_Market_Commission.doc [last viewed December 8, 2017].

¹⁹ Bobek M. Why There is no Principle of "Procedural Autonomy" of the Member States. In: *The European Court of Justice and autonomy of the member states*, pp. 305–322, Witte B., Micklitz H. (eds.), Intersentia, 2011. Available: <https://ssrn.com/abstract=1614922> [last viewed December 8, 2017].

their dominant role in the enforcement of material laws adopted by the legislative institutions of European Union.

3. Influence of ECJ on national procedural law: case study

From the existing case law of the ECJ, it is possible to observe that:

- 1) ECJ in some cases has given a guiding set of principles for application of national procedural laws;
- 2) The ECJ has invented new procedural rules to guarantee the effectiveness of implementation of European Union laws;
- 3) Because of judicial action of the ECJ, certain imperative national procedural rules in very specific cases may be undermined or even rendered not applicable to guarantee the effectiveness of implementation of European Union laws.

However, it should be stressed that such interventions into national procedural laws are only a few exceptional examples, which do not form a systematic action.

3.1. The ECJ, in some cases, has given a guiding set of principles for application of national procedural laws

The ECJ has expressed itself that it cannot establish the actual facts of the main proceedings with a binding effect, nor can it interpret national law as this lies with referring court.²⁰ As it was mentioned before, the general principle is that in case of absence of European Union law provisions, the enforcement of European Union laws on the national level is always governed by the institutional and procedural rules of the Member States (principle of procedural autonomy).²¹ However, in number of cases, the ECJ has stated, for example, that national law must be interpreted in conformity with European Union law (which includes a principle that national courts must do whatever lies within their jurisdiction, taking the whole body of domestic law into consideration and applying the interpretative methods recognised by it, with a view to ensuring that European Union law is fully effective and to achieving an outcome consistent with the objective pursued by it²²). Furthermore, the Court has proposed that the principle of national procedural autonomy and reliance of European Union on the national procedures is, however, made subject to two conditions: principle of equivalence and effectiveness.²³ That is, the procedure for European Union cases must be

---

²⁰ Broberg M., Fenger N. *Preliminary References to the European Court of Justice*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2014, p. 181.

²¹ Judgment of Court of Justice of the European Union, case 33/76, *Rewe*, 16 December 1976, judgment of Court of Justice of the European Union, case C-45/76, *Comet*, 16 December 1976. Bobek M. Why There is no Principle of “Procedural Autonomy” of the Member States. In: *The European Court of Justice and autonomy of the member states*, pp. 305–322, Witte B., Micklitz H., (eds.), Intersentia, 2011. Available: <https://ssrn.com/abstract=1614922> [last viewed December 8, 2017].

²² Judgment of Court of Justice of the European Union, case C-505/14, *Klausner Holz Niedersachsen*, 11 November 2015, paragraph 34–37, case C-441/14, *DI*, 19 April 2016, paragraph 31–33.

²³ For example, judgment of Court of Justice of the European Union, case C-500/16, *Caterpillar Financial Services*, 20 December 2017, judgment of Court of Justice of the European Union, case C-217/16, *Dimos Zagoriou*, 2017. 9 November, judgment of Court of Justice of the European Union, case C-254/16, *Glencore Agriculture Hungary*, 6 July 2017.

equivalent to the procedure for domestic cases (principle of equivalence) and the procedure cannot render the law functionally ineffective (principle of effectiveness) (this relates to, for example, effective access to court files,²⁴ participation in and access to a national court,²⁵ possibility to claim damages for loss²⁶ etc.). Thus, as a result of judicial action of the ECJ, national procedural rules which govern, inter alia, the enforcement of European Union laws before national courts, are subjected to the requirement of equivalence and effectiveness and therefore have to be interpreted accordingly.

3.2. The ECJ has invented new procedural rules to guarantee the effectiveness of implementation of European Union laws

In its judgment of *Kühne & Heitz*,²⁷ the ECJ decided that under certain circumstances a public authority is required to reconsider its decision, which conflicts with European Union laws, at the request of person concerned. In this judgment, the ECJ ruled that the principle of cooperation, arising from Article 10 of the Treaty establishing the European Community, imposes on an administrative body an obligation to review its final administrative decision (if there is an application for such review requested by the injured party) in order to take into account the interpretation of the relevant provision given in the meantime by the ECJ.²⁸ The Court, however, added a number of conditions, which are strictly connected to the facts of the case:

- (1) under national law, the administrative body has the power to reopen the case where the decision has been adopted;
- (2) the administrative decision in question is final as a result of a judgment of a national court ruling at final instance;
- (3) the judgment is, in the light of a decision given by the ECJ subsequent to it, based on a misinterpretation of European Union laws which was adopted without referral to the Court for a preliminary ruling under Article 234 (3) the Treaty establishing the European Community; and
- (4) the injured party complained to the administrative body immediately after becoming aware of that decision of the Court.²⁹

Thus, to conclude, a person concerned may request the administrative institution to “reconsider” the decision that conflicts with European Union laws. However, *Kühne & Heitz* case law also triggers the question, what is the impact of *Kühne & Heitz* case law for the national courts, and whether an equal obligation to reconsider the judgment of national court should exist. Thus, whether there is a

---

²⁴ Judgment of Court of Justice of the European Union, case C-536/11, *Donau Chemie*, 6 June 2013.

²⁵ Judgment of Court of Justice of the European Union, case C-439/08, *VEBIC*, 7 December 2010, paragraph 59.

²⁶ Judgment of Court of Justice of the European Union, case C-453/99, *Courage Ltd v. Bernard Crehan*, 20 September 2001., paragraph 26.

²⁷ Judgment of Court of Justice of the European Union, case C-453/00, *Kühne & Heitz*, 13 January 2004.

²⁸ See also Jans J. H. Europeanisation of the Law: Consequences for the Dutch Judiciary. Raad voor de Rechtspraak Research Memoranda, Vol. 1, No. 2, 2005. Available: <https://ssrn.com/abstract=962091> [last viewed December 8, 2017].

²⁹ Judgment of Court of Justice of the European Union, case C-453/00, *Kühne & Heitz*, 13 January 2004, Jans J. H. Europeanisation of the Law: Consequences for the Dutch Judiciary. Raad voor de Rechtspraak Research Memoranda, Vol. 1, No. 2, 2005. Available: <https://ssrn.com/abstract=962091> [last viewed December 8, 2017].

need for a reconsideration of the *res judicata* principle, is just one more questions triggered by the *Kühne & Heitz* case law.³⁰

Administrative Procedure Law of Latvia does not include identical rules as those mentioned in *Kühne & Heitz* case law for reconsideration of a decision that conflicts with European Union laws; however, such a case law forms a new procedural rule that cannot be ignored even though national procedural law does not have the identical rule.

3.3. Because of judicial action of the ECJ, certain imperative national procedural rules may be undermined or even rendered not applicable

Every national procedural law sets down a number of imperative norms. However, in very specific cases, national imperative norms may be undermined or even rendered not applicable. For example, Article 14(1) of Administrative Procedure Law of Latvia sets an imperative norm that requires, in administrative proceedings, institutions and courts to apply European Union laws. However, in *Zuckerfabrik* case law³¹ the ECJ held that national courts have the power provisionally not to apply a Community regulation, the validity of which is contested. Thus, the national norms, which require mandatory application of European Union laws may be rendered inapplicable pursuant to the case law of the ECJ.

Similarly, Article 350 (1) of Administrative Procedure Law of Latvia stipulates an imperative norm stating that directions given by the court of cassation instance on the interpretation of the law are binding on the court, which adjudicates the matter *de novo*. However, in *Elchinov* case the ECJ explained that the lower court, having exercised the right to request preliminary ruling (according to the second paragraph of Article 267 of the Treaty on Functioning of the European Union), was bound by the interpretation given by the ECJ. Therefore, the lower court must disregard the rulings of the higher court, if it considers that the interpretation given is not consistent with European Union law.³² This example also relates to primacy of European Union law.³³ Opinions on the *Elchinov* case law may differ. But, whatever one's opinion is, *Elchinov* case law is a perfect example that, because of European Union legal system, as well as judicial action of the ECJ, mandatory application of national imperative norms may be questioned³⁴ and the certain national procedural rules may be rendered not applicable.

4. Legal basis to intervene in national procedural laws

Given such an intervention in national procedural laws, the question arises what is the legal basis for such intervention. The Article 267(1) of the Treaty on

³⁰ The same question was triggered: Jans J.H. Europeanisation of the Law: Consequences for the Dutch Judiciary. Raad voor de Rechtspraak Research Memoranda, Vol. 1, No. 2, 2005. Available: <https://ssrn.com/abstract=962091> [last viewed December 8, 2017].

³¹ Judgment of Court of Justice of the European Union, joined cases C-143/88 and C-92/89, *Zuckerfabrik Soest und Zuckerfabrik Suderdithmarschen*, 21 February 1991.

³² Judgment of Court of Justice of the European Union, case C-173/09, *Elchinov*, 5 October 2010. See also Judgment of Court of Justice of the European Union, case C-441/14, *DI*, 19 April 2016., paragraph 33.

³³ Judgment of Court of Justice of the European Union, case C-441/14, *DI*, 19 April 2016., paragraph 33.

³⁴ See Judgment of Court of Justice of the European Union case 106/77, *Simmenthal*, 9 March 1978, paragraph 21, and case C-347/96, *Solred*, 5 March 1998, paragraph 30.

the Functioning of the European Union provides the ECJ with jurisdiction to give preliminary rulings concerning:

- 1) the interpretation of the Treaties;
- 2) the validity and interpretation of acts of the institutions, bodies, offices or agencies of the Union.

However, national laws as well as national procedural laws do not fall under the scope of the Article 267(1) of the Treaty on the Functioning of the European Union. Moreover, the ECJ has itself stated that it cannot with a binding effect establish the actual facts of the main proceedings, nor can it interpret national law as this lies with referring court.³⁵

Neither the judgments where intervention in national procedural laws was evident, nor the Article 267 (1) of the Treaty on the Functioning of the European Union reveals the legal basis for such an intervention. It seems that, in order to guarantee the effectiveness of implementation of European Union laws, the ECJ interprets treaties in a manner that has extended the competence of European Union to the widest possible extent. One of examples is the famous *Costa vs. Enel* case, where the Court found that European Union laws must have primacy over national law. In its judgment, the Court stated that the transfer by the States from their domestic legal system to the Community legal system of rights and obligations arising under the Treaty carries with it a permanent limitation of their sovereign rights.³⁶ However, entire primacy of European Union law is not fully accepted throughout the entire Europe and even is criticized, since the Germany's Federal Constitutional Court, the *Bundesverfassungsgericht*, is one of those who has rejected certain aspects of European Union's supremacy and asserted instead the primacy of the German Basic Law.³⁷

Thus, it seems that the intervention in national procedural laws, such as setting guiding principles for application of national procedural laws, introducing new procedural rules and undermining or rendering not applicable certain imperative national procedural rules is not based on an actual legal norm, but rather upon the necessity to render European Union laws effective – that is, penetration into national procedural laws is held together by EU treaties, as well as principles shaped by case law from the ECJ (such as supremacy of EU law, direct effect, direct applicability and the obligation to interpret national law in conformity with EU law).

5. Conclusions

National administrative procedure laws gradually lose their purely national character because of the Europeanisation of laws. It is evident that European Union laws penetrate into the national procedural laws and gradually change them in order to guarantee the effectiveness of European Union laws.

It is possible to observe that as a result of natural development of European Union law, the ECJ (via its case law) gradually penetrates into national procedural laws by 1) setting guiding principles for application of national procedural

---

³⁵ Broberg M., Fenger N. *Preliminary References to the European Court of Justice*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press, 2014, p. 181.

³⁶ Judgment of Court of Justice of the European Union, case 6/64, *Costa v. E.N.E.L.*, 15 July 1964.

³⁷ See for example, Stone J.H.D. *The Primacy Debate Between the German Federal Constitutional Court and the European Court of Justice*. *Minnesota Journal of International Law*, 2016. Volume 25, Issue 1.

laws, 2) introducing new procedural rules, and 3) undermining or rendering not applicable certain imperative national procedural rules, which restrict European Union laws. Such intervention is not based on an actual legal norm that confers a necessary competence, but rather upon the necessity to protect European Union laws and render them effective.

The process of Europeanisation has always been somewhat controversial, however, it helps to establish an internal market, which is the core aim of European Union, and at the same time, it shapes legal identity of the European region.

POLISH LEGAL TRADITION IN THE FIELD OF CIVIL JURISDICTION

POLIJAS JURIDISKĀS TRADĪCIJAS CIVILĀS JURISDIKCIJAS JOMĀ

Jakub Płaziuk, Mg.

Civil Procedure Department, University of Silesia

Kopsavilkums

Nacionālās jurisdikcijas institūts Polijā attīstījās jau 19. gadsimtā, kad Fēlikss Slotvinskis Krakovas zinātniskās biedrības sanāksmē sniedza priekšlasījumu par nacionālo jurisdikciju, kas tajā laikā tika saprasta kā vara pār pilsoņiem un ārvalstniekiem. Tomēr iekšējās civilās jurisdikcijas nošķiršana no ārējās civilās jurisdikcijas bija ievēribas cienīga. Šis pieejas saknes meklējamas Austrijas likumos. Pēc Pirmā pasaules kara jurisdikcijas koncepti Polijā neskaidroja jurisdikcijas būtību bez nepieciešamības. Tomēr pirmskara Civilprocesa kodeksa 4. un 5. pantā bija ietverti jurisdikcijas noteikšanas pamati, uz kuru bāzes teorijā tika attīstīti jurisdikcijas koncepti. Tie normatīvajā regulējumā materializējās tikai pēc Otrā pasaules kara, kad 1964. gadā tika pieņemts jauns Civilprocesa kodekss.

Keywords: jurisdiction, history of jurisdiction

Atslēgvārdi: jurisdikcija, jurisdikcijas vēsture

1. Initial remarks

The subject of this study is to present the development of the concept of national jurisdiction in Poland from 1838 up to modern times and to examine, whether jurisdiction rules are derived from local jurisdiction (in accordance with German tradition) or from a number of other provisions (Austrian tradition), and how the civil jurisdiction is described in Poland today. The first statements regarding national jurisdiction came from the period of partitions and, as a result, they remained under the profound influence of the law of the partitioning powers. At the same time, in the interwar period, Polish concepts had their sources in Austrian and German law, while jurisdiction was recognized both in the subjective and objective aspect. After war, the new civil procedure code was introduced in 1964, containing a more elaborate part regarding civil jurisdiction. The articles 1098 to 1116 regulate jurisdiction in contentious and non-contentious proceedings but none of the articles determine the nature of jurisdiction norms. The basic research methods used to prepare this article are the analysis of content covered by the doctrine of civil procedure. Another method applied here is the comparative method, consisting of comparing and critically analyzing the views of doctrine.

2. Polish legal traditions in the period of partitions

The first known statements regarding jurisdiction were made in Poland in the period of the partitions in 1838.¹ These statements were not of Polish origin, rather, an adjustment of Austrian tradition in this regard. This first known statement is the transcription of the speech delivered at the meeting of Scientific Society, and it was spoken in Polish.

This first statement regarding civil jurisdiction raised issues related to the lack of power limitation in the administration of justice, both to its own citizens and foreigners.² However, at this time there was a strict limitation between the inner jurisdiction that applied with regard to the citizens and the external jurisdiction that applies to foreigners and citizens or the foreigners that were in Poland.³

The difference between the inner and external jurisdiction has its source in perceiving state sovereignty and obligations imposed on its citizens. The inner jurisdiction resulted from serfdom based on a civil contract that was explicit or implied.⁴ On the other hand, the external jurisdiction could not result from the aforementioned civil contract, because the foreigners cannot be a party to such contract. The justification of the external jurisdiction was different and resulted from the land law (*ius territoriale*).⁵ This consideration was explained by the law stipulating that every government could execute securing and maintaining public or private rights.⁶

This first statement regarding civil jurisdiction indicates how national jurisdiction was perceived at that period, however, because of the partitions, Poland did not develop its own legal tradition in the field of jurisdiction or even whole civil procedure matter until the end of World War I. All the ideas regarding civil jurisdiction in this regard were in one way or another an adjustment tradition of the partitioners.

3. Interwar period

After 1918, Polish territory contained 4 different legal tradition areas: Russian, German, Austrian and Hungarian, which created a serious challenge for Polish civil procedure codifiers. Before the unification of these traditions and creation of the new civil procedure code, there was a need for temporary solution. Polish codifiers had to prepare the inter-district rules, which in the first years made it possible to apply the provisions of different legal orders in the same way throughout the country.

What is more, at the time there was a problem to apply the same law in various ways. The same wording did not give the laws of different countries the same legal significance, because the laws often refer to concepts that are understood differently in different countries.⁷ To remedy this problem, a solution was

---

¹ F. Słotwiński, *O jurysdykcji cywilnej zewnętrznej*. Kraków 1838, s. 4.

² *Ibid.*, s. 3.

³ *Ibid.*, s. 4.

⁴ *Ibid.*, s. 4.

⁵ *Ibid.*, s. 4.

⁶ *Ibid.*, s. 4.

⁷ Zittelman, *Die Möglichkeit eines weltrecht*. Berlin 1916, s. 46.

suggested that whenever the statute refers to a territory of a state (sometimes it refers to Russian state territory, etc.), it should always be interpreted as if it were referring to the Polish state. The same rule applied to the citizen's reference.⁸

Regarding the civil jurisdiction, they had to decide whether to identify jurisdiction with local competence or to form jurisdiction as an independent institution. The first approach is based on Austrian legal tradition and the second – on the German one.⁹

The German approach was founded upon the consideration that civil jurisdiction exists whenever in accordance with the provisions on local jurisdiction there was a court competent to decide a given case, or if the state had taken jurisdiction over certain persons, or in certain cases on the basis of international treaties, or if extraterritorial persons had submitted to the authority of that state.¹⁰

The Austrian approach slightly differed from the German. In Austria, it was recognized that national jurisdiction existed not only when it resulted from the provisions of local jurisdiction but also when other provisions referred the case to the courts of that country. In Austria, therefore, national jurisdiction always ensued when a given case was related to the territory of that state, and the existence of local jurisdiction was treated as a secondary matter.¹¹

After the First World War, a dominant view regarding the Polish doctrine of the civil procedure developed, with a tendency towards separating national jurisdiction from local jurisdiction.¹² National jurisdiction ensues when the case is subject to the jurisdiction of Polish courts regardless of which of them is the court competent to hear the case.¹³ When, on the other hand, a given matter has no connection with the law in force in the territory of the Polish state, it should not be considered by the Polish courts. In such a situation, the courts do not have a domestic jurisdiction, but instead they are obliged to recognize and enforce a ruling that has been made in another country.¹⁴

Already at that time, it was noticed that, by its very nature, the issue of domestic jurisdiction could exist only concerning the rest of the world, and not the other districts of the same country.¹⁵ The jurisdiction is uniform, and there is no jurisdiction of individual districts.¹⁶ National jurisdiction will, therefore, also prevail, if the matter cannot be settled in a given district governed by other laws.¹⁷

M. Allerhand postulated, in the regulation of national jurisdiction, the principle of a positive determination of its scope by identifying matters adequately

---

⁸ M. Allerhand, *Międzydzielnicowe prawo procesowe w państwie polskim z uwzględnieniem stosunków przejściowych*. Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości, Dział Nieurzędowy, dodatek nr 7, 8 i 9, Warszawa 1920, s. 3.

⁹ A. Torbus, *Ewolucja pojęcia jurysdykcji krajowej w austriackiej doktrynie i judykaturze w drugiej połowie XX wieku*. [w:] O prawie i jego dziejach księgi dwie: studia ofiarowane Profesorowi Adamowi Lityńskiemu w czterdziestolecie pracy naukowej i siedemdziesięciolecie urodzin., Katowice 2010, s. 711–722

¹⁰ Op. Cit. M. Allerhand, *Międzydzielnicowe...* s. 13.

¹¹ *Ibid.*, s. 13.

¹² Differently: X. Fierich *Unzulässigkeit des Rechtsweges. Eine zivilprozessuale Untersuchung auf dem Gebiete des österreichischen Rechtes*. Wiedeń 1912, s. 24.

¹³ Op. cit. M. Allerhand *Międzydzielnicowe prawo...* s. 12

¹⁴ *Ibid.*, s. 12.

¹⁵ *Ibid.*, s. 12.

¹⁶ *Ibid.*, s. 12.

¹⁷ *Ibid.*, s. 12.

related to Polish law and thus falling within the national jurisdiction. The second of his demands concerned the introduction of exceptions that conflicted with the essence of the jurisdictional power.¹⁸ These exceptions were to be of subjective (immunity) or objective nature (rights *in rem* on foreign real estate matters).¹⁹

M. Allerhand's theses set out above were reflected in Art. 4 and 5 of the pre-war Civil Procedure Code. Art. 4 of the pre-war Civil Procedure Code determined who and in which cases can be a party to Polish legal proceedings and the Art. 5 thereof introduced legal immunity.²⁰ This regulation was not extensive, however, at the time it fulfilled its role.

A similar position to M. Allerhand was held by J. Korzonek, who assumed that the provisions regulating national jurisdiction would determine the scope of matters subject in general to the judgments of Polish courts.²¹ Cases of persons entitled to immunity were perceived as an exception to the existence of national jurisdiction.²²

The above statements of the representatives of the inter-war doctrine of civil procedure can be qualified as objective category of thinking about national jurisdiction. There were also representatives of the doctrine of civil procedure, who recognized national jurisdiction in a subjective way.

S. Gołąb indicated that Art. 4 of the pre-war Civil Procedure Code determined who can be sued before Polish courts, and in turn, Art. 5 indicated who did not pertain to their case law.²³

M. Richter, in turn, assumed that Art. 4 of the pre-war Civil Procedure Code settled the admissibility of a court in personal terms, and Art. 5 set out exceptions in this respect.²⁴

A. Liebskind held a similar conviction, and assumed that the provisions on domestic jurisdiction determined who and in what matters was subject to the jurisprudence of Polish courts, and thus regulated the scope of the Act as to persons.²⁵

Other representatives of the doctrine, on the other hand, defined national jurisdiction in a negative way by accepting that every person staying in the territory of a given state who did not enjoy immunities was subject to the laws of the given state.²⁶ To put it simply, immunities were treated on a par with the situation where there was no basis to justify the jurisdiction of Polish courts.²⁷

---

¹⁸ M. Allerhand, *Jurysdykcja Krajowa* [w:] *Polska Procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem*. Tom 2. Warszawa 1928, s. 330

¹⁹ *Ibid.*, s. 334.

²⁰ K. Stefko, *Dyplomatyczne zwolnienie od jurysdykcji w sprawach cywilnych*. Lwów 1938, s. 329–330.

²¹ J. Korzonek, *Jurysdykcja krajowa w kodeksie postępowania cywilnego* [w:] *Przyczynki do polskiego procesu cywilnego*. Kraków 1931, s. 2.

²² W. Piasecki, J. Korzonek, *Kodeks postępowania cywilnego z komentarzem*. Miejsce Piastowe 1931, s. 204–205.

²³ S. Gołąb, *Zarys polskiego procesu cywilnego. Jurysdykcja sądów powszechnych*. Kraków 1932, s. 34 oraz S. Gołąb *Projekty polskiej procedury cywilnej: powstanie, uzasadnienie, zdania odrębne*. Kraków 1930, s. 54 oraz J. Litauer, *Komentarz do k.p.c.* Kraków, 1934, s. 493.

²⁴ M. Richter, *Kodeks postępowania cywilnego*. Przemysł–Warszawa, uwagi. do art. 4 i 5, s. 11.

²⁵ A. Liebskind, *Zasadnicze postanowienia Projektu Kodeksu postępowania cywilnego*. PS 11/1930, s. 295.

²⁶ B. Stelmachowski, *Warunki formalne i przesłanki procesowe w postępowaniu spornym według k.p.c.*, GHP 1934, nr 10–11, s. 620.

²⁷ F. Kruszelnicki, *Proces cywilny jako stosunek prawny w świetle polskiej procedury cywilnej*. Pał. 8-9/1931, s. 339.

In addition to the subject and subject-related approach, there were also representatives of the doctrine, whose comments on jurisdiction were of a more general nature. Z. Fenichel treated jurisdiction as the state's right to practice justice.²⁸ Additionally, the subject of Art. 4 and 5 of the pre-war Civil Procedure Code was to determine the cases in which Polish courts may adjudicate.²⁹ Jurisdiction, therefore, determined the limits of the power to judge in a given state.³⁰ Its absence, however, constituted an absolute procedural obstacle.³¹

4. Post-war period

The pre-war Civil Procedure Code contained provisions regarding national jurisdiction, but it should be assessed as incomplete. The doctrine of civil procedure also failed to develop a common position regarding national jurisdiction. Diversification of views and World War II meant that the post-war Polish doctrine derived from German traditions to a greater extent than the pre-war ones.

Since the entry into force of the 1964 Civil Procedure Code (CPC), the legal basis for determining the jurisdiction of Polish courts has changed significantly. In connection with the introduction of a comprehensive settlement of jurisdiction in the new CPC, i.e., Art. 1096 et seq. *de lege lata*, it was impossible to maintain the concept that the provisions on local jurisdiction at the same time act as a regulation of national jurisdiction.³² The existence of national jurisdiction is, therefore, an absolute procedural premise, the existence of which determines the possibility of bringing an action before the Polish courts.³³

Still, the view persisted that national jurisdiction also referred to jurisdictional power, which was manifested by the identification of the lack of jurisdiction with an obstacle in the form of immunity. This concept, however, was not consistently honored by the legislator, who in Art. 64 of the Act on the Supreme Court³⁴ regulated the possibility of annulment of a final judgment, if the matter was not subject to the judgments of Polish courts in the understanding of an immunization obstacle.³⁵

---

²⁸ Z. Fenichel, *Das polonische internationale Prozessrecht nach der neuen Zivilprozessordnung*. Ostrecht 6/32 oraz Z. Fenichel, *Polskie międzynarodowe prawo procesowe* [w:] *Polskie prawo prywatne i procesowe*. Kraków 1936, s. 627 oraz Z. Fenichel, *Umowa o poddanie sporu sądowi zagranicznemu*. GłA 1937 nr. 5, s. 157.

²⁹ L. Peiper, *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego*. Cz. I. Kraków 1934, s. 32.

³⁰ K. M. Pospieszalski, *Pojęcie jurysdykcji i próby międzynarodowego ujednostajnienia norm jurysdykcyjnych*. PPC 1/1938, s. 7.

³¹ L. Nadel, *Niedopuszczalność drogi procesu cywilnego w świetle teorii i praktyki*. NPAl 2/1936, s. 60 oraz L. Babiński, *Przyczynek do sprawy jurysdykcji krajowej na państwem zagranicznym*. Palestra 11-12/1928, s. 507 i nast.

³² Z. Knypl, *Jurysdykcja sądów polskich w postępowaniu rozpoznawczym i egzekucyjnym*. PES X/1995, s. 26.

³³ Z. Resich, *Przesłanki procesowe*. Warszawa 1966, s. 57 oraz W. Broniewicz *Postępowanie cywilne w zarysie*. Warszawa 2008, s. 191 oraz E. Wengerek *Sądowe postępowanie egzekucyjne w sprawach cywilnych*. Warszawa 1978, s. 91–94.

³⁴ Ustawa o Sądzie Najwyższym z dnia 23 listopada 2002 r. (Dz.U. Nr 240, poz. 2052 z późn zm.).

³⁵ P. Grzegorzczak *Immunitet państwa w postępowaniu cywilnym*. 2010 Warszawa, s. 437.

The view that prevails today is that the subject jurisdiction is the right to apply state authority in specific matters.³⁶ On the other hand, in subjective terms, jurisdiction is the power to apply state authority to certain persons who are subject to this power due to the existence of specific circumstances.³⁷ It is up to the parties to decide whom and regarding what matters they can sue and be sued in the courts of a given country.³⁸ The rules of national jurisdiction in such form were only limited due to the existence of immunities resulting from the law of nations.³⁹ According to this approach, the national jurisdiction allows to determine the extent of the force of the Polish civil procedure according to the type of case, and so it would be a question of what matters can be recognized by the Polish courts in the course of the civil proceedings.⁴⁰

Determining the contemporary content of the concept of national jurisdiction, it should be noted that the German doctrine, which distinguishes the concept of jurisdiction (*Gerichtsbareit*)⁴¹ from international competence (*internationale Zuständigkeit*),⁴² had a significant influence on its shape. Jurisdictional authority is defined as the power granted to the courts of a given country to resolve cases. This authority results from sovereignty and, as a consequence, exists only within the spatial boundaries of the territory of the state.⁴³ It is, therefore, indicated that each state in its territory has a jurisdiction to resolve any civil matter, regardless of whether the subject matter or its parties have any connection with that state.⁴⁴ On the other hand, international jurisdiction is defined as the jurisdiction of the courts of a given state to resolve cases.⁴⁵ Provisions on international jurisdiction, therefore, determine, which of the global cases are to be decided by the courts of a given country.⁴⁶ Consequently, it is these provisions that determine in which cases the national jurisdiction of a given state should be exercised.⁴⁷

---

³⁶ F. Zedler, *Zagadnienia międzynarodowego postępowania cywilnego ze szczególnym uwzględnieniem problematyki ochrony własności przemysłowej* [w:] W. Ludwiczak, F. Zedler *Rozstrzygnięcie sporów międzynarodowych z zakresu ochrony własności przemysłowej. Materiały dydaktyczne dla Podyplomowego Studium Ochrony Własności Przemysłowej przy Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu*, Poznań 1977, s. 9–11.

³⁷ M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne. Funkcja i struktura*. Warszawa 1947, s. 57 oraz W. Siedlecki, *Zarys postępowania cywilnego*. Poznań 1957, s. 24 oraz J. Jodłowski [w:] J. Jodłowski, W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne. Część ogólna*. Warszawa 1958, s. 57–58 oraz J. Jodłowski [w:] J. Jodłowski, Z. Reisch, J. Lapiere, T. Misiuk-Jodłowski, *Postępowanie cywilne*. Warszawa 2002, s. 455.

³⁸ F. Zedler, *Jurysdykcja krajowa sądów Polskich według umów zawartych przez Polskę z państwami europejskimi*. RPEiS 4/1991, s. 55.

³⁹ Op. cit. M. Waligórski, *Polskie prawo...* s. 59 oraz J. Fabian *Cywilno-jurysdykcyjne immunitety państw obcych*. ZN UAM nr 2, 1956, s. 172.

⁴⁰ Op. cit. W. Broniewicz, *Jurysdykcja krajowa...* s. 32.

⁴¹ W. Eickhoff, *Inländische Gerichtsbareit und Internationale Zuständigkeit für Aufrechnung und Widerklage*, Berlin 1985, s. 21.

⁴² R. Neuner, *Internationale Zuständigkeit*, Mannheim-Berlin-Leipzig 1929, s. 23.

⁴³ K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*. Warszawa 2005, s. 43.

⁴⁴ H. Matthies, *Die deutsche internationale Zuständigkeit*. Frankfurt am Main 1955, s. 27 oraz H. Eckstein, *Zur Lehre von der Gerichtsbareit und der internationalen Zuständigkeit im deutschen Zivilprozess*. Freiburg-Breisgau 1951, s. 3.

⁴⁵ J. Kropholler, *Internationale Zuständigkeit* [w:] *Handbuch des internationalen Zivilverfahrensrechts*. Tübingen 1982, s. 199.

⁴⁶ Op. cit. K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa...* s. 44.

⁴⁷ Op. cit. W. Eickhoff, *Inländische Gerichtsbareit...* s. 22–24.

The Polish doctrine also distinguishes national jurisdiction in the sense of international jurisdiction from the jurisdictional power.⁴⁸ The regulation of the international jurisdiction answers the question, whether there is a basis for using jurisdictional powers resulting from the provisions of national law.⁴⁹ It arises from the sovereignty of the state and can be limited only by public international law.⁵⁰

As it seems, the distinction between national jurisdiction and international jurisdiction is more terminological, and the current rules regulate the issue of national jurisdiction in a comprehensive manner, which is why it should be assessed positively. The concept of national jurisdiction is currently used to describe all the requirements that must be met in relations with foreign countries, so that a specific case can be recognized and resolved by a national court.⁵¹ It covers all issues in the civil proceedings related to determination of the competence limits of national authorities in their relations with foreign countries.⁵²

To be able to determine the prevalence of national jurisdiction in a given case, two conditions must be met. In the first instance, the case must show a proper link with the country in which it is being considered, and the junction of the jurisdiction rule must indicate that state as being competent to hear the case. The second premise, however, is the non-existence of a provision that excludes recognition of a case by a court in a given country.⁵³ The indicated provisions limiting whether or not the court of a given country recognizes a case have their source in international law and concern diplomatic, consular and international immunity.⁵⁴ Only the fulfillment of both conditions indicates that the court of this state is competent and has jurisdiction to hear the case.

5. Summary

The first known statements regarding jurisdiction were made in Poland in the period of the partitions in 1838. These statements were not of Polish origin, but an adjustment of Austrian tradition in this regard. Because of the partitions, Poland did not develop its own legal tradition in the field of jurisdiction or even the entire civil procedure matter until the end of World War I.

After 1918, Polish territory contained 4 different legal tradition areas: Russian, German, Austrian and Hungarian. Polish civil procedure codifiers faced a serious challenge. Regarding the civil jurisdiction, they had to decide, whether to identify a jurisdiction with local competence, or to form a jurisdiction as an independent institution. The first approach was based on the Austrian legal tradition and the second one – on the German one. Polish codifiers decided that civil jurisdiction shall be an independent institution, hence, the pre-war civil procedure code contained two articles regarding jurisdiction.

---

⁴⁸ A. Torbus [w:] A. Marciniak, *Kodeks postępowania cywilnego. Tom IV. Komentarz do art. 1096–1217*. Legalis, 2017.

⁴⁹ A. Torbus [w:] A. Marciniak, *Kodeks postępowania cywilnego. Tom IV. Komentarz do art. 1096–1217*. Legalis, 2017.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Op. cit. K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa...* s. 80.

⁵² Ibid., s. 81.

⁵³ K. Weitz, *Pojęcie jurysdykcji krajowej w postępowaniu cywilnym*. PS 1/2005, Warszawa 2005, s. 19.

⁵⁴ Ibid., s. 19.

Art. 4 of the pre-war Civil Procedure Code determined who and in which cases can be a party to Polish legal proceedings, and Art. 5 introduced legal immunity. This regulation was not extensive, but at the time fulfilled its role.

After the Second World War, the work upon the new Civil Procedure Code was commenced. The new Civil Procedure Code was introduced in 1964 and contained a more elaborate part regarding civil jurisdiction. The articles 1098 to 1116 regulated jurisdiction in contentious and non-contentious proceedings, but none of the articles determined the nature of jurisdiction norms. The current rules regulate the issue of national jurisdiction in a comprehensive manner, which is why it should be viewed positively.

CENTRALIZATION OF GOVERNMENT AND LEGAL TRADITIONS IN HUNGARY¹

VARAS CENTRALIZĀCIJA UN JURIDISKĀS TRADĪCIJAS UNGĀRIJĀ

János Fazekas, PhD

fazekas.janos@ajk.elte.hu

Assistant Professor at the Eötvös Loránd University (Budapest, Hungary)

Faculty of Law and Political Sciences

Kopsavilkums

Globalizācijas laikmetā nacionālo valstu (tostarp Ungārijas un citu Centrālās un Austrumeiropas valstu) neliberālās tendences saskaras ar jauniem izaicinājumiem, piemēram, 2008. gada globālo ekonomisko krīzi un starptautisko migrāciju. Pēc Otrā pasaules kara Rietumeiropā un pagājušā gadsimta deviņdesmitajos gados Centrālās un Austrumeiropas valstīs dominējošās tendences valsts pārvaldes reformās bija saistītas ar decentralizāciju un privatizāciju (atbilstoši jaunās valsts pārvaldes teorijām). Valsts pārvaldes uzdevumi un kompetences tika nodotas vietējām pašvaldībām un nevalstiskā sektora organizācijām. Tāpat tika veidotas autonomas institūcijas izpildvaras jomā.

Pretēji šiem procesiem šā gadsimta otrajā desmitgadē Ungārijā un citās Centrālās un Austrumeiropas valstīs (piemēram, Polijā) vērojama nopietna centralizācija. Vietējās pašvaldības ir zaudējušas būtisku daļu savu kompetenču un fiskālo autonomiju. Būtiski ir pieaugusi premjerministra un viņa aparāta loma, un izpildvaras organizācija kļuvusi daudz koncentrētāka nekā iepriekš, piemēram, sarucis ministriju un atsevišķu centrālo institūciju skaits un loma.

Raksta galvenais mērķis ir noskaidrot, kādas juridiskās tradīcijas ir ietekmējušas šīs pārmaiņas, proti, vai tā saukto neliberālo valsti iespējams definēt kādas Ungārijā pastāvošas juridiskās tradīcijas ietvaros. Galvenās izmantotās pētnieciskās metodes ir saistītas ar attiecīgās teorētiskās literatūras, politikas dokumentu un tiesību normu analīzi.

Keywords: Hungary, public administration, centralization, Zoltán Magyary, illiberal state

Atslēgvārdi: Ungārija, valsts pārvalde, centralizācija, Zoltāns Maģari, neliberāla valsts

1. Introduction

After the transition in 1989/1990, the system of Hungarian public administration (and in other Central European countries) was reformed due to the principles of New Public Management (NPM). In Western European countries, NPM-related reforms were carried out in the 1970s, therefore we can observe

¹ Supported by the ÚNKP-17-4 New National Excellence Program of the Ministry of Human Capacities.

some delay regarding Hungary and other CEE countries.² In the 1990s the system of checks and balances was set up in the constitutional framework, so the public administration has been decentralized. A lot of public tasks have been transferred to independent local governments which have replaced the centrally controlled territorial councils in Hungary. Furthermore, other public tasks have been taken over by private sector organizations. In addition, the principle decentralization has emerged in central administration as well: independent regulatory authorities have been established due to the requirements of the law of the European Union (e.g. in the field of media, telecommunications and energy).³

The world economic crisis in 2008 has resulted in serious changes regarding public administration in Hungary: a very definite tendency of centralization can be observed after the formation of the right-wing Government in 2010. Some authors and Prime Minister Viktor Orbán refers to these changes as features of illiberal democracy and illiberal state.⁴ In terms of public administration, the concept of centralization is a change that affects the decision-making, control and instruction competencies, partially or wholly transferring them to an upper level of the administrative hierarchy.⁵ This change has been perceived since 2010 in several fields of the Hungarian state and political system, which has been named as the System of National Cooperation.⁶ These fields are, as follows: (1) the powers within the Government (2) the reform of central and territorial state administrative agencies and (3) the weakening of local governments.

The main goal of this paper is to examine, what kind of legal traditions stand behind these changes in Hungary? In order to answer this question, the real nature and features of this centralization must be focused on. Then the research can support the main hypotheses of this paper: the traditions of Interwar Period (1918–1944) and Real Socialist Era (1956–1990) can be observed as ideological roots of governmental centralization. Methodically, the research focuses on normative acts and the relevant scientific literature and political documents of the examined historic periods.

---

² On NPM, see Peters B. G. *The Politics of Bureaucracy. An Introduction to Comparative Public Administration*. London and New York: Routledge, 6th edition, 2010, pp. 328–332.

³ Fazekas J. Central government. In: Patyi A., Rixer Á., Koi G. (eds.). *Hungarian Public Administration and Administrative Law*, Passau: Schenk Verlag, 2014, pp. 287–303.

⁴ Full text of Viktor Orbán's speech at Băile Tuşnad (Tusnádfürdő) of 26 July 2014. Available: <https://budapestbeacon.com/full-text-of-viktor-orbans-speech-at-baile-tusnad-tusnadfurdo-of-26-july-2014/> [viewed 2018. 16 March]. See also Deák Dániel. Tülközpontosítás és illiberális állam. *Közjogi Szemle*, June 2016, p. 34. On illiberal democracy: Zakaria F. *The Rise of Illiberal Democracy*. Foreign Affairs, Nov/Dec. 1997, pp. 22–43.

⁵ Rosta M. Schizophrenic Public Administration Reform in Hungary. Tension between Anti-NPM Systemic and Pro-NPM Organizational Reforms. *Society and Economy* (37) 2015/2, pp. 184–185. Rosta relied on the following works: Hutchcroft P. D. *Centralization and Decentralization in Administration and Politics: Assessing Territorial Dimensions of Authority and Power*. *Governance* (14) 2001/1, pp. 23–53 and Pollitt C., Bouckaert G. *Public Management Reform: A Comparative Analysis*. New Public Management, Governance and the Neo-Weberian State. Oxford, UK: Oxford University Press 2011, p. 104.

⁶ 1/2010. (VI. 16.) Political Declaration of the Parliament of Hungary on The Programme of National Cooperation. Available: http://www-archiv.parlament.hu/irom39/00047/00047_e.pdf [last viewed March 16, 2018].

2. The centralization of public administration in Hungary after 2010

Hereinafter, the abovementioned three fields of centralization will be examined in details in order to characterize the public administrative organization of the System of National Cooperation in Hungary after 2010.

2.1. The powers within the Government

Examining the Government as a plenary body which consists of the Prime Minister and ministers, centralization can be observed in two fields: (1) the growing number of competences of the Government and its consultative bodies in individual cases and (2) the strengthening powers of the Prime Minister.

2.1.1. The competences of the Government and its consultative bodies in individual cases

Competences in individual cases must be emphasized because decision-making in such cases is not a classical function of the Government, which is a political body entitled with mostly normative decision-making powers (decrees etc.). Decisions in concrete cases are usually made by subordinate territorial or central bodies (e.g. ministries or agencies). Therefore transferring such competences to the Government means centralization is an administrative way.

After 2010 centralization in the abovementioned way has been observed regarding economic development policy and in the field of personnel decisions.

In the field of economic development the Government has made several decisions on individual applications for aid, providing budgetary sources for an investment.⁷ However, such decisions were made before 2010, too. On the other hand, a new governmental committee was established in 2010 (operated until 2016), the National Development Committee chaired by the Prime Minister himself. This committee was entitled with the power to make decision on more than one billion Forints worth of project proposals. This was unusual compared with other governmental committees, because they were entitled with only consultative but not with decision-making competences.⁸

In the area of personnel policy a very special competence has been transferred to the Government itself as a body. Namely, the Government prescribed that every civil servant who had reached retirement age must be dismissed with an exception: the employer did not need to dismiss the civil servant due to prevailing interests of the employer or if the employment was necessary for the basic operating of the public body. In order to make such a decision, the employer must ask for the Government's preliminary opinion, which is compulsory. Giving this opinion, the Government essentially takes away the personnel competence from the public body as an employer. The affected public body can operate at nearly any area of public sector: it can be a ministry, a central agency, a primary school, a hospital etc.⁹

---

⁷ E. g. 1252/2017. (V. 8.) Government Resolution on Project 'Implementation of the section of M4 Motorway Berettyóújfalu - Nagykereki (national boundary) No. IKOP-1.1.0-15-2016-00018'.

⁸ 1221/2012. (VII. 2.) Government Resolution, 140/2012. (VII. 2.) Government Decree.

⁹ 1700/2012. (XII. 29.) Government Resolution.

2.1.2. The strengthening powers of the Prime Minister

Concentration of the power of the Prime Minister means that the PM and its direct environment has got stronger competences in order to influence the operation of central and territorial administration. This is a tendency since 2010 which has been grounded originally by the new Fundamental Law of Hungary (2011) which states that ‘the Prime Minister shall define the general policy of the Government’.¹⁰ On the contrary, the former Constitution described the PM as the Chair of the Government.

Nevertheless, being the Chair of the Government can be a very effective tool of administrative and political power, too. Until 2016, the Government’s Rules of Procedure prescribed that the Government makes decisions by voting with the majority of the Members of the Government and after that the Prime Minister pronounces the decision. After a modification, the Rules of Procedure prescribe no voting, only a consultation, and after that the Prime Minister pronounces the decision.¹¹ The new regulation emphasizes the role of the Prime Minister.

Moreover, personnel competences also provide for a strong impact of the Prime Minister upon public administration.¹² E.g. the Prime Minister appoints deputy permanent secretaries of the ministries, heads of certain central agencies, heads of the county government offices, chancellors of state universities etc. In some cases, the Prime Minister proposes the appointment of a senior public servant to the President of Hungary, for instance, permanent secretaries of the ministries. It is obvious that some other actors also have a serious practical impact upon these decisions, e.g. the minister who proposes the Prime Minister to appoint somebody. Although these decisions are made by the Prime Minister and not by a minister or other senior officer – this is a tool of centralization.

Another very special tool of the centralization is the Prime Minister’s Office which is led by a Minister (Member of the Government) who is responsible for the coordination of the governmental operation. Furthermore, this Minister (or the Permanent Secretary of the Prime Minister’s Office) additionally carries out some influential personnel competences over central administration. The PMO Minister has the power to approve the appointment of some senior officials of ministries and agencies, for example, permanent secretary, deputy permanent secretary, head of department (in ministries), head of a central agency etc. Most of these senior officials cannot be appointed without the approval. It is a quite controversial competence because the PMO Minister can veto the decision of another minister.¹³

2.2. The transformation of central and territorial state administrative agencies

These bodies serve as important tools for implementation of the Government’s policy, consequently, they are regularly subjected to transformation and centralization.

---

¹⁰ Fundamental Law Art. 18. Paragraph (1). This regulation reflects to the Chancellor principle (*Kanzlerprinzip*) of the federal government of Germany, see Art. 65 of the German Basic Law.

¹¹ 1144/2010. (VII. 7.) Government Resolution (Rules on Procedure) 66–67.

¹² Act CXCIX of 2011 on the Status of Civil Servants and Act XLIII of 2010 on the Organization of Central Administration.

¹³ Act XLIII of 2010 on the Organization of Central Administration.

The ministerial level was transformed in 2010: eight ministries replaced the former twelve ministries, which was a significant decrease.¹⁴ This number did not change until the end of the government cycle (June 2014). Nowadays, the Hungarian government consists of ten ministries.¹⁵

On the next level, the central agencies can be observed. These bodies play a special role in the central administration, mostly carrying out professional tasks, while ministries implement the program of the government in political ways. The agencies operate under governmental or ministerial control, but they have some extent of independence.¹⁶ They are led by senior civil servants.

The government decided to review the system of central agencies in 2015 in order to make it more efficient and transparent, and to decrease the administrative burdens upon the people.¹⁷ The specific measures were laid down a year later, deciding, which bodies would be terminated and which would operate further. The measures did not affect certain sectors (national security, law enforcement and institute maintenance in educational, health care and social sector). The tasks of the terminated agencies have been transferred to county governmental offices or district offices or sectoral ministries.¹⁸ By March 2017, the number of central agencies decreased from 43 to 29. That means a significant concentration.¹⁹ Thereby, the number of central bodies decreased considerably. This increases the weight of political impact and, therefore, the intensity of centralization, especially when a task has been transferred to a ministry. Moreover, if a task has been taken over by a county government office, it is also a feature of political centralization, because county offices are led by government commissioners, whose status largely is characterised by political features (appointed by the Prime Minister; appointment requires no professional conditions. e.g. degree; mandate ceases when Prime Minister's mandate ceases).²⁰

2.3. The weakening of local governments

After 2010, and even after the adoption of the new Fundamental Law of Hungary (2011), local governments have been weakened: they have lost a great number of their competences and important elements of their fiscal autonomy. The new Municipal Code in 2011 laid down a much more centralized local government model than the old Code (1990), which established a rather decentralized system.²¹

---

¹⁴ Act LV of 2006 on the Enumeration of Ministries of the Republic of Hungary, Act XLII of 2010 on the Enumeration of Ministries of the Republic of Hungary.

¹⁵ Act XX of 2014 on the Enumeration of Ministries of Hungary.

¹⁶ Hajnal G. Agencies and the Politics of Agencification in Hungary. *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, 2011, 7(4) 74–92.

¹⁷ 1958/2015. (XII. 23.) Government Resolution

¹⁸ 1312/2016. (VI. 13.) Government Resolution

¹⁹ 152/2014. (VI. 6.) Government Decree on the Tasks of the Members of the Government

²⁰ Act CXXVI of 2010 on County Government Offices, Art. 10.

²¹ Act LXV of 1990 on the Local Self-Governments of Hungary, Act CLXXXIX of 2011 on the Local Self-Governments of Hungary. Inter alia, the Fundamental Law prescribes that 'an Act may provide that for any borrowing or for other undertaking of commitments by local governments to the extent determined in an Act, certain conditions and/or the consent of the Government shall be required' (Art. 34.). Moreover, the head of the county/capital government office can adopt a decree instead of the local government if it fails its obligation to adopt one (Art. 32.).

The government declared as the main purpose of the transformation the reducing the fragmentation of the public service system, especially in primary and secondary education, health care and social care. The institutions (for example, schools and hospitals) were maintained by local governments before 2010. After the transformation, these public services have been performed by local and territorial agencies of the central administration. According to the governmental statements, serious problems occurred before 2010 in these sectors. The local governments had no sufficient budgetary resources to maintain their institutions effectively and transparently, therefore, only the state administration could provide these public services according to a unified, high quality standard. In the opinion of the governmental decision-makers, only the control of central government could ensure equal opportunities in these sectors. As a result, the Government established agency-type central bodies and their territorial units for the task of maintaining institutions in the aforementioned sectors.²²

2.4. Justification of centralization

As shown above, the main reasons for the transformation of public administration in the examined fields were efficiency, accountability and decreasing the administrative burdens upon the society. Taking into account the weakening of local governments, the equal access to public services must be mentioned, too.

In addition, there is a very strong ideological feature of the policy of the Hungarian Government, which can be described as a state-centered way of thinking. As Prime Minister Viktor Orbán said in his abovementioned speech in 2014:

*“a state that is most capable of making a nation successful”.*²³

This could be the ideological background (parallel with the idea of illiberal state) of centralization, which can be the tool for strengthening state administration. The official statements lay down the ideological background of strong state, regarding phenomena, which are stated by the Government as foreign threats: international migration²⁴ and attacks of the American billionaire George Soros, the famous promoter of the idea of open society.²⁵

---

²² Hoffman I., Fazekas J., Rozsnyai K. Concentrating or Centralising Public Services? The Changing Roles of the Hungarian Inter-Municipal Associations in the last Decades. *Lex Localis: Journal of Local Self-Government* 14(3), pp. 451–471.

²³ Full text of Viktor Orbán's speech at Băile Tuşnad (Tusnádfürdő) of 26 July 2014. Available: <https://budapestbeacon.com/full-text-of-viktor-orbans-speech-at-baile-tusnad-tusnadfurdo-of-26-july-2014/> [last viewed March 16, 2018].

²⁴ A New Era Requires New Instruments. Prime Minister Viktor Orbán's Speech at the International Conference entitled “Visegrád Group – Europe's Engine of Growth” June 24, 2014. Available: <http://www.kormany.hu/en/the-prime-minister/the-prime-minister-s-speeches/a-new-era-requires-new-instruments> [last viewed March 16, 2018].

²⁵ George Soros organises and finances attacks against Hungary. March 17, 2018. <http://www.kormany.hu/en/government-spokesperson/news/george-soros-organises-and-finances-attacks-against-hungary> [last viewed March 19, 2018].

3. Interwar Period

In the era between the two world wars, the dominant Hungarian scholar of public administration was Zoltán Magyary²⁶. The standpoint of his thinking regarding public administration and government was the criticism of liberal state in the 19th century. In his opinion, the parliamentary form of government was not sufficiently effective because the Cabinet is the head of the executive power. The Cabinet is a plenary body and responsible to the Parliament, which makes governmental operations very slow and ineffective. On the other hand, the head of state (monarch or president) is weak and has no serious competences in the executive branch. Therefore, Magyary was an admirer of authoritarian states (Soviet Union, Germany and Italy) and the USA, because he thought that these countries had replaced liberal state with centralized government.

From Magyary's point of view, centralization is a must in a postindustrial state. At this period (from the end of the 19th century), a lot of new and expensive tasks emerged, e.g. education or economic planning, brought about by the series of economic and political crises and the transformation of modern society. Consequently, all members of society must have equal access to public services. In addition, total wars of this era needed strong armies with efficient administrative support.

Magyary did not deny the necessity of rule of law and separation of powers but stated that postindustrial period needs a strong executive power, which is independent from the legislative branch. The key element of efficient central administration is a strong Prime Minister (or the head of state) with real competences. Overall, he preferred efficiency against the legality of public administration, and considered constitutionality and legality of public administration as possible obstacles of efficient state actions. Consequently, certain legal and political scholars criticized him, underlining the importance of legality.²⁷

4. The Real Socialist Era

The thinking on public administration of the Real-Socialist Era (1956–1990) was determined by the Communist ideology of state. Its basic legal background, the Constitution (1949) was based on the Soviet Constitution (1936). In its framework, the regulatory power of Parliament was not limited, while its main function was to express the will of the people, which is led by the working class. The Parliament stands on the peak of the state organization, and all state organs are subordinated to the Parliament, therefore state organization is unified (idea of democratic centralism). The main function of the Government and public administration is to implement Parliament's decisions, which are wholly impacted by the policy of the Communist party. Thus, administrative bodies operate under

---

²⁶ His main work: Magyary Z. *Magyar közigazgatás*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1942.

²⁷ E. g. Szontagh V. *Eredményesség és jogszerűség a közigazgatásban*. Magyar Jogi Szemle, February 1944. and Bibó I. *Jogszerű közigazgatás, eredményes közigazgatás, erős végrehajtható hatalom*. In: Bibó. *Válogott tanulmányok*. Budapest: Magvető 1986.

severe direction of the Party. In this unified state organization, there is no space for autonomous structures like local governments or independent agencies.²⁸

5. Conclusions

In the examined period (after 2010), the patterns, which have been detected regarding centralization, are very similar to the two former researched periods (Interwar Period and the Real Socialist Era).

If we compare the post-2010 period with the Interwar Era, similarities are apparent. First of all, in both periods governments had to face economic world crises (1929 and 2008), which resulted in a growing need for a stronger and more centralized state. Furthermore, governmental operation in both eras was challenged by foreign threats: the possibility of World War 2 in the 1930s and the menace of migration and demonized George Soros after 2010 (at least according to government communication). In the field of public policy, within both periods efficiency and equal access to public services were in the center of the purposes of public administration's transformation.

Taking a closer look at the Real Socialist Era, decline of decentralization and stronger political impact on public administration are the obvious similarities. The background of these attempts in both eras is formed by the government's increasing need for heavier political direction over public administration. It is very interesting that the ideology of the Parliament's primacy has returned after 2010, following the footsteps of the concept of democratic centralism.²⁹ This approach can be an explanation for centralization.

---

²⁸ Jakab A., Hollán M. Socialism's Legacy in Contemporary Law and Legal Scholarship: The Case of Hungary. *Journal of East European Law* (Columbia University), Vol. 2004, Nos. 2–3, pp. 95–122, Goetz K. H., Wollmann H. Governmentalizing central executives in post-communist Europe: a four-country comparison. *Journal of European Public Policy* 8:6. December 2001: 864–865.

²⁹ Sólyom L. Az alkotmányosság esélyei. HVG, 8 January, 2012. Available: http://hvg.hu/itthon/201201_az_alkotmanyosság_eselyei [last viewed March 20, 2018].

PRINCIPLE OF EQUALITY IN ADMINISTRATIVE LAW OF POLAND

VIENLĪDZĪBAS PRINCIPS POLIJAS ADMINISTRATĪVAJĀS TIESĪBĀS

Agnieszka Skóra, Dr. hab.

Professor, University of Warmia and Mazury

Agata Cebera, Dr.

Jagiellonian University

Kopsavilkums

Rakstā autore analizējušas vienlīdzības principa izpratni Polijas administratīvajās tiesībās. Vienlīdzības princips uzskatāms par atjaunotās tiesiskās valsts pamatu Polijā.

Polijas tiesību sistēmā vienlīdzības princips ir nostiprināts Polijas Konstitūcijā un Administratīvā procesa kodeksā.

No vienlīdzības principa izrietošo prasību ievērošana administratīvajā procesā ir saistīta ar pareizu tiesību normu piemērošanu. Salīdzināmas faktiskās un tiesiskās situācijas institūcijām ir jārisina līdzīgi.

Keywords: equality, administrative law, Polish administrative law, principle of equality, general principles

Atslēgvārdi: vienlīdzība, administratīvās tiesības, Polijas administratīvās tiesības, vienlīdzības princips, vispārējie principi

Introduction

The former Polish Ombudsman, I. Lipowicz, wrote that the basic constitutional principles show their usefulness in times of crisis, and one of the fundamental functions of administrative law is the protection of weaker subjects and their rights on the grounds of law. In her opinion, this principle is the foundation for the renewal of the legal state in Poland.¹ Among the important constitutional principles strongly affecting the shape of administrative law, there is the principle of equality of parties covered in this article. The aim of this study is to describe key issues related to the principle of equality in Polish administrative law. The scope of the designated subject requires, first of all, defining the notion of “equality”, which is not an easy task. Determining what equality is, leads to an attempt to resolve a philosophical dispute, in which discussants invoke a certain specific hierarchy of values in support of their position, referring to axiological arguments. Additionally, the principle of equality requires referring to different

---

¹ Lipowicz I., *Dobro wspólne*, RPEiS 2017, No. 3, p. 31.

subjective right each time. Only then it takes the form of a specific right to equal implementation of certain values and rights.²

Nevertheless, it is possible to recreate a basic meaning core of the given concept, and this is due to the community of values accepted in modern highly developed countries. Confirmation of the thesis on possibility of grasping the common meaning core of the equality concept is regulating this issue in a similar way on international grounds and in national regulations.

1. Sources of the principle of equality in European and Polish law

The contemporary European standards of administrative procedure are primarily determined by the European Code of Good Administrative Behaviour (EKDA), which, in the catalogue of included principles, covers, inter alia, a principle of equal treatment and prohibition of discrimination (Art. 5). This provision states that, when examining the applications of individuals and making decisions, the official will ensure that the principle of equal treatment is respected (paragraph 1). In the event of a difference in treatment, the official shall ensure that this unequal treatment is justified by the objective, relevant characteristics of the case (paragraph 2). The official shall, in particular, refrain from any unexcused unequal treatment of natural persons because of their nationality, gender, race, colour, ethnic or social origin, genetic features, language, religion or belief, political or other beliefs, belonging to a national minority, ownership, birth, disability, age or sexual preferences. Correspondingly, the principle of equality is recognized in the national laws not only of the EU Member States, but also in other highly developed countries.³

The normative sources of the principle of equality in Poland are:

- a) Art. 32 of the Constitution of the Republic of Poland, according to which everyone is equal before the law. Everyone has the right to equal treatment by public authorities (par. 1). No one shall be discriminated against in political, social or economic life for any reason;
- b) Art. 8 § 1 c.a.p., according to which public administration bodies conduct proceedings in a way that inspires confidence of its participants to public authority, being guided by the principles of proportionality, impartiality and equal treatment).

---

² Ziółkowski M., *Zasada równości w prawie*, Państwo i Prawo 2015, Nr. 5, s. 103.

³ Por. m. In: Ernits M., *The Principle of Equality in the Estonian Constitution*, European Constitutional Law Review 2014, No. 10, p. 444 In: L. Garlicki i M. Zubik indicate that the principle of equality has also been expressed in Art. 7 of the Constitution of Austria of 1920; Art. 14 par. 1 of the Constitution of Japan of 1946, Art. 3 of the Constitution of Italy of 1947, Art. 3 par. 1 of the Basic Law of BRD of 1949, the Act of the form of the government of Sweden of 1974, Art. 4 par. 1 of the Constitution of Greece of 1975, Art. 13 of the Constitution of Portugal of 1976, Art. 15 par. 1 of the Canadian Bill of Rights and Freedom of 1982, Art. 6 of the Constitution of Finland of 1999, Art. 8 par. 1 and 2 of the Constitution of Switzerland 1990, Art. 14 of the Constitution of Croatia of 1990, Art. 6 of the Constitution of Bulgaria of 1991, Art. 3 par. 1. of the Bill of fundamental rights and freedoms of the Czech Republic of 1992, Art. 9 of the Constitution of Macedonia of 1991, Art. 14 of the Constitution of Slovenia of 1991, Art. 12 of the Constitution of Estonia of 1992, Art. 29 of the Constitution of Lithuania of 1992, Art. 12 par. 2 of the Constitution of Slovakia of 1992, Art. 19 par. 1 and 2 of the Constitution of Russia of 1993. (*Commentary on Art. 32 of the Constitution of the Republic of Poland*, Lex/el. 2016). The principle of equality is also provided by the Art. 14 of the European Convention for the Protection of Human Rights.

2. The principle of equality in a material sense

2.1. General information

The essence of the principle of equality in a material sense at the constitutional level (Art. 32 of the Constitution of the Republic of Poland) and statutory level (Art. 8 § 1 c.a.p.), in principle, is identical and means treating entities in the same situation in the same way. The different circle of regulation recipients is worth paying attention to. In case of the code rule, they are the bodies applying the law in the jurisdictional proceedings, whereas in case of Art. 32 of the Constitution of the Republic of Poland – also legislative bodies. Consequently, the principle of equality in the material sense at the codex level expresses the postulate of equality of application of law by public administration bodies,⁴ while on the constitutional level its scope is broader and also includes the stage of law creation. Due to the subject of this study, the analysis will be limited in principle to the first category of entities, i.e. public administration bodies applying the law in the form of an administrative decision.

The essence of the principle of equality in the substantive sense comes down to the claim that entities whose actual and legal situation in relation to public administration bodies is similar, have the right to expect that decisions of similar, if not identical, content will be taken against them.⁵ Equality before the law does not mean, however, that individual entities have the same rights or obligations.⁶ The point is, however, that any possible differentiation has a statutory basis and justification.⁷ In other words, the authorities should make decisions irrespective of the individual characteristics of the addressees of the law, unless they are significant from the point of view of the content of these provisions.⁸ The public administration authority must always explain, what factors have been decisive in that there were differences in the decisions and then justify them.⁹

Public administration bodies should treat private persons who are in the same situation in the same way and avoid any forms of discrimination, e.g. due to their gender, origin, beliefs or religion.¹⁰ It is assumed that the prohibition of discrimination is functionally and in terms of content related to the principle of equality.¹¹ The principle of equality in a material sense should, therefore, also be analysed in relation to the prohibition of discrimination.¹² The prohibition of discrimination is understood as the prohibition of different and unjustified

⁴ Skóra A., *Uwagi na temat zasady równości stron w postępowaniu administracyjnym, ...*, p. 181.

⁵ Knysiak-Sudyka H., in: *Postępowanie administracyjne*, red. T. Woś, Warszawa 2017, p. 142. See also J. Lemańska, *Uzasadnione oczekiwania w perspektywie prawa krajowego i regulacji europejskich*, Warszawa 2016, p. 251 and n. judgment of WSA in Warsaw of 5 October 2004, II SA 3196/03, CBOSA.

⁶ Lemańska J., *Uzasadnione oczekiwania...*, p. 251, as well as Zimmermann J., *Prawo administracyjne*, Warszawa 2014, p. 84.

⁷ Ibid.

⁸ Skóra A., *Uwagi na temat...*, p. 181. See also Jaśkowska M., *Zwiążanie decyzji administracyjnej ustawą*, Toruń 1989, p. 125 and n.

⁹ Ura E., *Prawo administracyjne*, Warszawa, 2010, p. 251.

¹⁰ Krawczyk A., in: *System prawa administracyjnego, Prawo administracyjne procesowe, band 9*, Warszawa 2014, p. 41.

¹¹ Ziółkowski M., *Zasada równości...*, p. 99.

¹² See among others Świątkiewicz J., *Europejski Kodeks Dobrej Administracji. Wprowadzenie, tekst i komentarz o zastosowaniu kodeksu w warunkach polskich procedur administracyjnych*, Warszawa 2007, p. 27 and n.

treatment of similar entities.¹³ It is, therefore, the norm – consequence of the violation of the order of equal treatment of similar subjects.¹⁴

Different treatment is allowed only if there are objectively existing, legally significant differences in the situation of the persons concerned. The criterion of differentiation results from the legislative decision and is reconstructed in principle based on the provisions of a normative act in which the legal norm is contained.¹⁵ The criterion of differentiation is praxeological resolution of the legislator, the body is therefore not entitled to create it on its own.¹⁶ It is worth emphasizing that the legislator's freedom in this respect is also not unlimited, because the catalogue of absolutely prohibited differentiation criteria stands out (race, skin colour, gender, sexual orientation, structure of the human genome, national, cultural or ethnic affiliation, ideological and religious criteria, personal criteria, on which the recipient of legal norms has no influence, for example, disability).¹⁷

2.2. Model of application of the administrative law norms

In the science of law, there is an established view that respect for the principle of equality is a consequence of the correct application of law. In other words, equality means that entities are treated by the bodies in the same way in the same situation. Consequently, this part of the discussion will address the model of the application of the administrative law norms, consisting in issuing individual administrative decisions in order to specify abstract and general legal norms.¹⁸ The application of law is a sequential operation and includes chronologically ordered stages.¹⁹

According to the syllogistic model of applying the law of J. Wróblewski, established in Polish science of law, four stages can be distinguished:

1. determining what norm is applicable, in the meaning sufficiently defined for the purpose of the settlement;
2. on the basis of specific materials and based on the accepted theory of evidence, acknowledgment of the fact as proven and defining of this fact in the language of the applied norm;
3. the subsumption of a fact recognized as proven in the legal norm used;
4. binding determination of the legal consequences of a fact recognized as proven based on the applicable legal norm.²⁰

The above stages of applying the law relate to the so-called margins of decisions, including: interpretative margins (interpretation of provisions raising doubts), evidence margins (in relation to facts expressed in an evaluation manner,

---

¹³ Ziółkowski M., *Zasada równości...*, p. 99.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*, p. 107.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Knysiak-Sudyka H., in: *Postępowanie administracyjne*, red. T. Woś, Warszawa 2017, p. 141.

¹⁹ Morawski L., *Filozofia prawa*, Toruń 2014, p. 205.

²⁰ Wróblewski J., *Pisma wybrane*, Warszawa 2015, p. 314. See also, Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zarys teorii Prawa*, Poznań 2001, p. 213 and n; Woś T., in: *Postępowanie administracyjne*, red. T. Woś, Warszawa 2017, p. 378.

e.g. “important reasons”) and margins of consequences choice (freedom of defining legal consequences).²¹ Hence, the margins of decisions can:

- a) apply to virtually all stages of the application of the law (selection of the legal basis, determination of the facts, selection of the settlement, etc.);
- b) concern the application of ordinary legal norms – not only constitutional norms or legal principles.²²

Margins of decisions are, on the one hand, a necessary condition to ensure flexibility of legal regulations,²³ on the other hand – they (possibly) constitute a threat from the perspective of the implementing the principle of equality. Therefore, they are very often narrowed down among others by generally applicable law and the rules and assessments that the applicable law refers to outside the system for example, by general clauses.²⁴

It should be noted that with the entry into force of the amendment to the Code of Administrative Procedure introduced by the Act of 7 April 2017 about amending the Code of Administrative Procedure and some other acts (Journal of Laws of 2017 pos. 935), three new regulations affecting the scope of margins of decision allocated to public administration authorities were introduced into the Polish administrative procedure:

- a) introduction to Art. 8 § 2 of c.a.p., according to which public administration bodies without a justified reason do not deviate from the consolidated practice of settling cases in the same factual and legal status²⁵ – limiting margin of decision of the choice of consequence;
- b) Art. 7a of c.a.p., covering the principle of the so-called friendly interpretation, according to which, if the object of administrative proceedings is to impose on the party the obligation or limit or withdraw the party’s right, and there are doubts as to the content of the legal norm in the case, these doubts are resolved in favour of the party, unless the conflicting interests of the parties or the interests of third parties contradict this, upon which the outcome of the proceedings has a direct impact – limiting the margin of interpretation;
- c) Art. 81a of c.a.p., including an order to resolve unenforceable factual doubts in favour of the party, according to which, if the subject of administrative proceedings is to impose on the party an obligation or limit or withdraw the party’s right, and in this respect, doubts about the facts cannot be removed, these doubts are settled in favour of the party – limiting the evidence margin.

An analysis of the presented regulation clearly indicates that the principle of equality in the material sense has been strengthened by introducing the principle of binding with the fixed practice of settling cases – this principle restricts the margin of decision of the settlement at the stage of subsumption. As rightly emphasized by J. Lemańska, postulates resulting from the principle of equality and the principle of protection of legitimate expectations, the implementation of which the aforementioned Art. 8 § 2 of c.a.p. is, coincide with each other, but they

²¹ Wróblewski J., *Pisma...*, p. 352.

²² Morawski L., *Filozofia...*, p. 213.

²³ Leszczyński L., in: *System Prawa Administracyjnego, Wykładnia w prawie administracyjnym*, red. R. Haus-er, Z. Niewiadomski, A. Wróbel, Warszawa 2015, p. 30 and n.

²⁴ Wróblewski J., *Pisma...*, p. 352.

²⁵ The introduced regulation refers to the principle of legitimate expectations from Art. 10 Art. 2 EKDA.

are not the same.²⁶ As the author indicates, the implementation of the principle of equality is based on equal treatment of persons in comparable situations, while the principle of protection of legitimate expectations refers to the observance of time-honoured practice of dealing with specific issues, in comparable conditions – hence, these principles are of a parallel nature, they are co-created and strengthen each other.²⁷ This means that both principles lead to a common goal, i.e. to maintaining a uniform line of jurisprudence on the same or similar matters.²⁸

Some doubts may arise from the assessment of the impact of introducing the other two legal regulations on the principle of equality, i.e. the rules of friendly interpretation and rules for removing factual doubts in favour of the party. As it has been shown, the essence of the principle of equality in the material sense comes down to the conclusion, that entities whose actual and legal situation in relation to public administration bodies is similar, have the right to expect that decisions of similar, if not identical, content will be taken against them – the so called “equality of application of law”.²⁹ On the other hand, the regulations referred concern the determination of factual and legal determinants, not the stage of selection of the settlement, hence, they are not aimed at deepening the principle of equality in the material sense. However, it cannot be overlooked that they are a form of implementing the principle of equality in the procedural aspect – each individual in the event of doubts appearing at the stage of determining the actual or legal determinant, if the object of administrative proceedings is to impose the obligation on the party or limit or withdraw the party’s right can hope to settle this doubt in its favour.

3. Formal justice

The above analysis, therefore, shows that limiting the so-called decision-making delays favours the implementation of the principle of equality, but at the expense of a certain flexibility and adequacy of the settlement to the individual legal situation of the individual. As a consequence, there is a need to examine the mutual relationship between the principle of equality, the principle of formal justice and righteousness. The principle of equality in the material sense, i.e., recognized as equality in the application of law, is also called formal justice.³⁰ Consequently, formal justice is a requirement for the consistent application of general rules, which results in uniformity of jurisprudence and legal certainty.³¹

The doctrine confronts the notion of equality (formal justice) with the notion of righteousness. The righteousness is defined as the value, whose normative content can be reduced to the requirement of full ethical adequacy of decisions with regard

---

²⁶ Lemańska J., *Uzasadnione oczekiwania...*, p. 250.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*, p. 249.

²⁹ Knysiak-Sudyka H., in: *Postępowanie administracyjne*, red. T. Woś, Warszawa 2017, p. 142. Compare with judgment of WSA in Warsaw of 5 October 2004, II SA 3196/03, *Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych*.

³⁰ Shin P. S., *The substantive principle of equal treatment*, Legal Theory 2009, No. 15, p. 151. Compare also Załuski W., *Two concepts of Formal Justice*, in: *Studies on the Philosophy of Law*, J. Stelmach, B. Brożek (eds.), Kraków 2014, pp. 11–14.

³¹ Załuski W., in: *Wykładnia Prawa. Tradycja i perspektywy*, red. M. Hermann, S. Sykuna, p. 2, as well as Shin P. S., *The substantive principle...*, p. 151.

to a given situation.³² The doctrine distinguishes between two main positions regarding the hierarchy of both analysed values, the essence of which amounts to a different assessment, depending on whether there is a real conflict between formal justice and righteousness, or only apparent one (righteousness is in this approach servile to formal justice and intervenes only when the latter cannot be realized).³³

Załoski is in favour of the second solution, indicating that “it seems there are good arguments for not treating righteousness as the overriding goal that judges should pursue, but only as a secondary objective subordinated to formal justice. (...) In particular, the emphasis on righteousness as the goal of judges’ activities is a serious threat to the ideal of formal justice. Righteousness can be the goal of ethical decisions, that is, decisions made by private individuals, not legal decisions, and thus taken by public persons”.³⁴

A different point of view seems to be presented by, among others, P. S. Shin, drawing attention to the need to ensure “the moral correctness of the settlement”,³⁵ because the accepted differentiation criteria may be incorrect. As the author indicates, a morally unjustified judgment may be implanted in the criterion of differentiation, hence, it is necessary to grasp the essence of the principle of equality with regard to the equal “moral status” of individuals.³⁶ The author’s position refers to the so-called legal and natural concepts.

It is worth emphasizing here that the consequence of adopting the primacy of formal justice over righteousness is supporting the narrow limits of the interpretation of the law, considering only the language and systemic interpretation allowed.³⁷ Adapting different point of view leads to a wider application of functional interpretation, including theological and axiological rendering.

The above analysis, therefore, shows that limiting the margins of decision favours, on the one hand, the implementation of the principle of equality (principles of formal justice), while on the other it may pose some threat to righteousness. The doctrine increasingly draws attention to changes in the model of the application of law – “in response to the shortcomings of modern legislation, its failure to keep up with the dynamics of social change, nowadays, entities applying the law cease to be limited to applying the law and begin to explicitly or secretly participate in law-making processes correcting legislators where their decisions clearly fail”.³⁸

Undoubtedly, equality (formal justice), as well as righteousness are goals to be sought and pursued to the fullest possible extent. However, one should agree with W. Załoski’s position that the conflict between the above values is apparent. The legislator, when setting the differentiation criteria, does not do it in any way, and with respect to the other values of the legal system, such as freedom and human dignity (i.e., “moral status” values). The so-called three-stage equality test is well-established in Polish constitutional case law:

- a) assessment of the similarity of the compared entities;

³² Załoski W., in: *Wykładnia...*, p. 2.

³³ Załoski W., in: *Wykładnia...*, p. 9.

³⁴ Załoski W., in: *Wykładnia...*, p. 16.

³⁵ Shin P. S., *The substantive principle...*, p. 151.

³⁶ The concept of “moral status” was taken from the study of J. Rawls, *Theory of Justice*, p. 447.

³⁷ Załoski W., *Wykładnia...*, p. 2.

³⁸ Morawski L., *Filozofia...*, p. 206.

- b) identification of the differentiation criterion;
- c) assessment of constitutional relevance, proportionality and axiological adequacy;³⁹
  - ensuring a balance between the requirements set by the principle of equality and the so-called righteousness.⁴⁰

4. The principle of the equal rights of parties in a formal sense

4.1. General comments

Notably, the principle of equality of parties can be considered also from the procedural point of view. Unlike the material aspect, the procedural understanding of the principle of equality in the teaching of Polish administrative proceedings and in the jurisprudence of Polish administrative courts has not yet been discussed in detail.⁴¹ The principle of equality of parties in its formal aspect is recognized as one of the components of the right to fair trial.⁴² This principle is the basis for ensuring that all parties involved in the proceedings have equal opportunities to defend their legal interest. It cannot be said that the decision of the administrative body will be fair, if individual parties to the proceedings cannot, for example, present evidence available to them, demand access to information, or to be notified by the authority about the activities it undertakes.

4.2. The principle of equality of parties and the subjective structure of administrative proceedings

On the basis of Polish law, the administrative procedure is perceived as a system of relations between the administrative body and a party, having a two-party and vertical character. Therefore, it has a non-adversarial nature, which means that there is no dispute over the law between the authority and the party to the proceedings. There is also no dispute over the law between the parties to the proceedings, even if they have conflicting interests. This is a different situation than in a civil trial, the essence of which is the existence of two parties with opposite interests, performing different procedural roles (i.e. plaintiff and defendant). In the Polish civil proceedings, the dispute between the parties is settled by an independent court. This gives the court process an adversarial character, and the relationship between the plaintiff, the defendant and the court are represented by the triangle.⁴³ The situation is different in the structure of a two-party administrative procedure. Individual parties do not occupy opposing procedural positions even in the case when their legal interests are contradictory. From the point of view of their procedural role, the parties constitute a homogeneous group and their procedural position is not normatively

³⁹ Ziółkowski M., *Zasada równości...*, a. 105.

⁴⁰ Garlicki L., Zubik M., *Commentary on Art. 32 of the Constitution of the Republic of Poland*, Lex/el. 2016.

⁴¹ See Skóra A., *Reformatio in peius w postępowaniu administracyjnym* [Reformatio in peius in administrative proceedings], Gdansk 2002, pp. 79–81.

⁴² Skóra A., *Equality of arms of the parties in general administrative proceedings in Poland*, accepted for publication and in print (Bratislava 2018).

⁴³ Skóra A., *Equality of arms ...*, accepted for publication and in print (Bratislava 2018).

differentiated. In administrative proceedings, therefore, there is no possibility or need to distinguish between the plaintiff, the defendant or the main or side intervenient.⁴⁴ “Any entity that has a legal interest ... is a party to proceedings with the same procedural position”.⁴⁵ Therefore, it should be recognized that the parties to the proceedings constitute a uniform procedural category, not taking opposing procedural positions.

4.3. The normative character of the principle of equality of parties in administrative proceedings in 1918–2018

In the EU countries, including the principle of equality into the basic directives of administrative proceedings is not a matter of debate. However, in most legal systems, the legislator does not grant it a normative form within separate procedural regulations constituting the codification of administrative proceedings. In this case, constitutional provisions are considered to be the source of the principle of equality in administrative proceedings (e.g., Estonia, Austria), generally governing this principle in the legal system of the country concerned. Only in some EU countries, the legislator formulates it *expressis verbis* in the process regulations. The normative expression of the principle of equality of parties can be found, among others, in the provision of § 7 par. 1 of the Czech Law on Administrative Proceedings,⁴⁶ according to which all participants have the same procedural position in the proceedings. In the literature on the subject, it is assumed that this rule is reflected primarily in these provisions of the Act on Administrative Proceedings, which relate to consideration and decision-making, when there are more of them in the proceedings.⁴⁷ Also, the Slovak Law on Administrative Proceedings⁴⁸ in § 4 par. 1 gives a normative dimension to the principle of equality of parties.

In Poland, the first act codifying the administrative procedure was the ordinance of the President of the Republic of Poland of 22 March 1928 on administrative proceedings⁴⁹ (quoted below as “r.p.a.”), modelled on the Austrian Act on general administrative proceedings (AVG). This codification did not contain any provisions on general principles of conduct, therefore, the principle of equality was not considered a normative directive. The lack of a provision that would explicitly formulate a given principle did not mean that it was not in force in the proceedings, because the legislator implemented it by creating appropriate guarantees and institutions, in which it found its expression. The importance of this principle for administrative proceedings was also noticed by

⁴⁴ Borkowski J., in: B. Adamiak, J. Borkowski, *Kodeks postępowania administracyjnego. Comment*, Warszawa 2008, 233.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Zákon č. 500/2004 Sb. ze dne 24. června 2004 – Správní řád.*

⁴⁷ Kliková A. a kolektiv, *Správní řád*, Praha 2016, pp. 55–56; L. Jemelka, K. Pondělíčková, D. Bohadlo, *Správní řád. Komentář*, Praha 2016, pp. 49–51.

⁴⁸ The Slovak Act on administrative procedure, *Zákon č. 71/1967, Zb. O správnom konaní (správny poriadok)*. See also Košičarova S., *Správne právo procesne. Všeobecná časť*, Bratislava 2017, 135; Košičarova S., *Správne právo hmotné. Všeobecná časť*, Plzeň 2015, 74–76; J. Hašanová, L. Dudor, *Základy správneho práva*, Plzeň 2016, 111–112; Vrabko M., in: M. Vrabko a kolektiv, *Správne právo procesne. Osobitná časť*, Bratislava 2018, 33.

⁴⁹ Regulation of the President of the Republic of Poland of 22 III 1928 on administrative proceedings (*Journal of Laws R.P. No. 36, 341*).

the subject's teaching at that time, including such authors as W. Klonowiecki⁵⁰, S. Urbanowicz⁵¹, R. Hauser⁵². It is worth quoting the view of the latter: "the principle of equality before the law ... is expressed in the legal position of the parties. The regulations on parties refer to "each" party. Polish regulation (that is r.p.a. – note of A. S.) for example, does not use the term "all parties" anywhere, which could lead to some limiting conclusions regarding cases, where such an add-on would not be available, as a rule, it speaks of the "party" in the singular, meaning each party".⁵³

On June 14, 1960, a law was passed in Poland – the Code of Administrative Procedure, which – with many changes – is binding to this day. However, it was only from 1 June 2017 that the legislator expressed it in the Code *expressis verbis*. Such change was made by the act of April 2017. Until this amendment, the principle of equality in administrative proceedings was sought in connection with the jurisprudence of administrative courts and the Polish Supreme Court.⁵⁴ In the literature, it was commonly referred to as the verdict of 26 October 1984, II SA 1161/84 r.,⁵⁵ in which the court stated that "the fundamental principle on which our legal system is based is the principle of equality of citizens before the law. Although this principle was not expressed separately in the provisions of substantive law and administrative proceedings, it results from the Art. 67 par. 2 of Constitution of the Republic of Poland (currently from Art. 32 of the Constitution of the Republic of Poland of 2 IV 1997 – note of A. S.) and as each constitutional principle must be observed in all areas of Polish law".

From 1 June 2017, this directive was expressed explicitly in Art. 8 § 1 c.a.p., according to which public administration bodies conduct proceedings in a way that inspires confidence of its participants to public authority, being guided by the principles of proportionality, impartiality and equal treatment. This provision is only seemingly purely legal and material in nature. Nothing prevents us from understanding the "equal treatment" as the possibility of ensuring equal treatment in terms of availability of procedural rights to them and imposing procedural obligations on them.

4.4. The content of the principle of equality of parties in the process aspect

Adoption of the position that the parties to the proceedings constitute a uniform procedural category, not taking – irrespective of their relations – opposing procedural positions, allows to formulate the conclusion that we may consider **the presumption of equality** of the rights and/or procedural obligations of all parties to the proceedings. In accordance with this directive, each party has the same procedural rights and the actual possibility of conducting procedural

---

⁵⁰ *Strona w postępowaniu administracyjnym* [The party in administrative proceedings], Lublin 1938, 63.

⁵¹ *Nowa ustawa o postępowaniu administracyjnym* [New act on administrative proceedings], Gazeta Sądowa Warszawska 1928, No. 24, 374.

⁵² *Trzy ustawy o postępowaniu administracyjnym* [Three acts on administrative proceedings], GAIPP 1929, No. 8, 277(5).

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ See decision of the High Administrative Court in Poland from 26.10.1984, II SA 1161/84 r., ONSA 1984/2/97. Also, decision of the High Administrative Court in Poland from 30.06.1987, IV SA 129/87, ONSA 1987, No. 1, 43.

⁵⁵ See the footnote above.

actions.⁵⁶ In this sense, the above principle coincides with the civilian principle of equality, even though the latter stems from the very essence of the adversarial civil process.⁵⁷ Therefore, if no solutions result *expressis verbis* from the provisions of laws, it is not possible to interpret any procedural doubts in this respect to any party's disadvantage.

It is assumed that the principle of equality in the procedural aspect includes the right of the party to be heard and the so-called equality of arms. This directive is also an expression of the rule known in democratic legal system procedures as *audi alteram partem*, which means an obligation for the body to "hear the other party". No one should be the addressee of the decision of the body without providing him with the opportunity to be heard.⁵⁸ The Polish Code of Administrative Procedure provides the right to be heard to each of the parties to the proceedings.

On the other hand, the principle of equality of arms applies to both material and legal, as well as procedural equality. Material and legal equality means, as it was mentioned before, an equal treatment of parties throughout the entire proceedings.⁵⁹ On the other hand, from a procedural point of view, the principle of equality is intended for the use of the same procedural rights and guarantees.⁶⁰

Establishing the content of the principle of equality in the process aspect will allow to indicate what is the "equal treatment" of parties in administrative proceedings. Generally, it should be assumed that it means equality of two (or more) parties appearing in a given case in terms of their procedural rights and obligations.⁶¹ Under this directive, all parties have the same rights and factual abilities to perform procedural actions⁶² (the so-called principle of equality of procedural means). Each party is provided with the same protection measures and the same opportunity to use them by taking appropriate procedural steps. All co-participants should be treated equally in the procedure in terms of the possibility of presenting their claims and defending their interests.⁶³ If one party has the right to make a particular procedural act, then the same right should, in principle, also apply to other parties.⁶⁴

The principle of equality manifests itself, among others, in the fact that all parties have the right to present their claims, the public administration body is obliged to deliver letters and give instructions to each of them; in the event that any of the co-participants should be unknown, the authority *ex officio* applies to the court for the appointment of a curator.⁶⁵

---

⁵⁶ Borkowski J., in: B. Adamiak, J. Borkowski, *Kodeks postępowania administracyjnego. Commentary* [Code of administrative procedure. Commentary], Warszawa 2008, 233; A. Skóra, *Uwagi na temat zasady ...*, 183.

⁵⁷ Jakubecki A., *Naczelné zasady postępowania cywilnego w świetle nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego*. In: *Czterdziestolecie kodeksu postępowania cywilnego. Zjazd katedr i zakładów postępowania cywilnego w Zakopanem (7–9.10.2005)*, Kraków 2006, 371.

⁵⁸ Akhter S., Nordin R.B., *Equality of arms: a fundamental principle of fair trial guarantee developed by international and regional human rights instruments*, 1 LNS(A) lii 2014, 9.

⁵⁹ Akhter S., Nordin R.B., *Equality ...*, 3.

⁶⁰ Negri S., *The Principle of "Equality of Arms" and the Evolving Law of International Criminal Procedure*, *International Criminal Law Review* 2005, No. 5, 523.

⁶¹ Skóra A., *Equality of arms ...*, accepted for publication and in print (Bratislava 2018).

⁶² Borkowski J., in: B. Adamiak, J. Borkowski, *Kodeks ...*, 233.

⁶³ See Siedlecki W., Swieboda Z., *Postępowanie cywilne. Zarys wykładu* [Civil procedure. The basic lecture], Warszawa 2004, 123.

⁶⁴ See Waltos S., *Problemy kontradycyjności w procesie karnym. Zasada równości stron*, PiP 1964, No. 1, 27.

⁶⁵ A. Skóra, *Equality of arms ...*, accepted for publication and in print (Bratislava 2018).

The manifestations of securing equality in the proceedings mentioned only as examples have one common idea, i.e., emphasizing that procedural steps of the body before which the proceedings are pending should have the same effect on all parties. This means that the public administration body is obliged to fulfil its procedural obligations equally toward each of the parties to the proceedings and – unless otherwise provided for in the special provisions – they should have the same procedural rights and have the same procedural obligations imposed on them. Since each of the entities that has a legal interest is an equal part of the proceedings, it may not have (unless the special provision stipulates otherwise) less rights or more duties than the rest.⁶⁶

4.5. Exceptions to the principle of equal treatment in a procedural aspect

The principle of equality of parties to proceedings cannot, however, be understood in an absolute way. It is worth noticing that both, c.a.p., and the provisions of special acts *expressis verbis* limit specific procedural rights of certain parties. With this limitation, we usually deal with in cases, where proceedings are initiated at the request of one entity, and this request causes that the party's advantage is obtained by other entities, which, although they did not demand the activities of a public administration body, but this proceeding concerns their legal interest. In these proceedings, the position of the party is primarily obtained by the initiator, i.e. the person who submitted the application to initiate proceedings in a given case, and who can be described as a so-called "main" party.⁶⁷ This does not mean, however, that other persons having a legal interest cannot fall within the scope of settlement to be taken. In addition to the entities listed above, the attribute of the party to the proceedings is attributed to a person whose legal sphere could be affected as a result of a decision taken in the case of another entity. This means that in the proceedings initiated at the party's request, persons who have not requested the activities of a public administration body, but this proceeding concerns their legal interest, should participate. These entities are referred to as "side parties" (in other words, "other"). One can point here to neighbourly relations in the construction law, relations connected with determining the conditions of land development, relations arising from the use of water, environmental protection, or some issues in the field of inventiveness.⁶⁸

In this type of multi-agency cases, individual parties to proceedings do not always have equal rights and/or procedural obligations. Undoubtedly, the procedural position of the "main" party is stronger, because the administrative proceedings cannot take place without its participation. However, if it was initiated, it should be discontinued by the body as devoid of purpose. The weaker position of the side party is expressed in the fact that its death (or the loss of legal personality, when that party is a legal person) does not cause the procedure to become aimless. The subject matter of the proceedings (administrative case) exists because the authority will aim to grant the main party the requested right or will refuse to grant it. If the "main" party will not apply for the initiation of

---

⁶⁶ Skóra A., *Equality of arms ...*, accepted for publication and in print (Bratislava 2018).

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ *Ibid.*

the proceedings, the problem of protecting the legal interest of the “side” parties⁶⁹ does not appear.

Polish Code of Administrative Procedure sometimes differentiates *expressis verbis* between the procedural positions of the “main” and “side” parties. The “side” party cannot, among others, apply to suspend the proceedings. According to the wording of Art. 98 § 1 c.a.p., a public administration body may suspend proceedings, if this is requested by the party upon whose request the proceedings have been initiated, and it is not opposed by other parties and it does not threaten the public interest. The “side” party cannot – in the light of Art. 105 § 2 of c.a.p. – report request for optional discontinuance of the proceedings (“the public administration body may discontinue the proceeding if this is requested by the party who demanded its initiation, and other parties agree to that, as well as the social interest is not violated”). The differentiation of the procedural rights of the parties also takes place in the appeal proceedings. The party who has decided to appeal obtains a stronger position. Such entity is protected, among others, by the provision of Art. 139 of c.a.p., in the light of which the appeal body cannot, in principle, worsen the legal situation of the appealing party (unless the decision challenged by him is flagrantly violating the law or grossly violating the public interest). It is also worth noting that procedural rights of the parties also diversify the provisions of some specific normative acts. Usually, the procedural rights of “side” parties are limited with regard to delivery of decisions and other letters of administrative bodies, as well as in the scope of notification of initiating proceedings to these entities.⁷⁰

Conclusion

Summarizing the above analysis in the scope of the principle of equality recognized in material and legal terms, one should conclude that in the Polish administrative jurisdictional procedure, i.e. the procedure, in which individual administrative decisions are issued, the requirement to respect the principle of equality is a consequence of the correct application of the law. It means, therefore, that public authorities should treat entities in the same factual and legal situation in the same way. For this reason, the model of applying the norms of administrative law was discussed, which describes not only the stages of applying the norms of administrative law, but also the so-called margins of decision related to them. The analysis of regulations of c.a.p. led to the conclusion that reducing the margins of decision strengthens the implementation of the principle of equality (formal justice), yet, it may potentially have a negative impact on the degree of moral compliance of a specific decision issued in an individual case. However, it has been shown that minimizing the negative consequences of narrowing margins of decision depends, in particular, on the precise and justified creation of differentiating criteria by the legislator, specifically considering such constitutional values as the innate human dignity or freedom.

The above considerations also authorize the conclusion that even in a non-adversarial system of administrative proceedings the compliance with the

---

⁶⁹ Skóra A., *Equality of arms ...*, accepted for publication and in print (Bratislava 2018).

⁷⁰ Ibid.

principle of equality of parties is extremely important. This procedure can be considered fair only when all parties have right to be heard and there is an equality of arms between them. It should be noted, nevertheless, that the parties to the proceedings – despite the principle of equality being in force – are not always equal in terms of procedural rights and/or obligations. Some of the solutions included in the procedural regulations and special laws in the field of administrative law in particular grant a “stronger” procedural position to the parties launching the administrative proceedings (i.e. applicants).

RUSSIAN LEGAL SYSTEM: ROLE OF LEGISLATOR IN LEGAL REGULATION

KRIEVIJAS TIESĪBU SISTĒMA: LIKUMDEVĒJA LOMA TIESĪBU JAUNRADĒ

Maria A. Kapustina, Doc., Dr. iur.

Associate Professor at Faculty of Law,
Saint-Petersburg State University

Kopsavilkums

Likumdevēja lomu tiesību jaunradē, kā arī tiesību jaunrades principus, procedūras un formas lielā mērā nosaka juridiskās tradīcijas un juridiskās kultūras īpatnības. Tās izriet no attiecīgās valsts vēsturiskā un kultūras mantojuma. Likumdevēja lomu tiesību jaunradē ietekmē federalizācijas, globalizācijas un reģionālisma procesi, kā arī jaunu valstu savienību formu veidošanās, piemēram, Neatkarīgo Valstu Sadraudzība (NVS). Tiesību normu jaunradei Krievijas tiesību sistēmā ir jānotiek vienlaikus ar procesiem, kas norisinās modernās sabiedrībās. Likumdevējam ir jāņem vērā internets kā visbiežāk izmantojamais informācijas ieguves avots, industriālā un antropogēnā ietekme uz sabiedrisko attiecību jomu, konkrētais sociālais un kultūras konteksts.

Krievijas juridiskā kultūra vadījies lielākoties no kontinentālās Eiropas tiesību loka ģermāņu tiesību saimes ietekmes. Krievijas tiesību sistēmas centrā atrodas valsts institūciju izdotie normatīvie tiesību akti, kuri satur juridiski saistošus vispārējus uzvedības priekšrakstus dažādās sabiedrības dzīves jomās.

Krievijas likumdevējam ir jārikojas atbilstoši tiesību principiem un jānodrošina cilvēktiesību aizsardzība. Tiesību normu jaunrades modernā problēma ir personas pazušana no tiesiskā regulējuma. Konkrētās personas ir kļuvušas par abstraktiem indivīdiem, it kā viņi būtu objekti vai lietas.

Likumdevēja iespējas tiesību jaunradē ir atkarīgas lielākoties no sociālā un kultūras konteksta, politiskajiem un ekonomiskajiem apstākļiem. Likumdevējs var atzīt robu un nenoteiktības esamību tiesiskajā regulējumā un pilnvarot tiesu izpriet lietu tiesiskās nenoteiktības apstākļos, kamēr likumdevējs pats sistēmiski nav novērsis normatīvā regulējuma nepilnības un robus.

Likumdevēja lomu Krievijas tiesību sistēmā nosaka nepieciešamība normalizēt sabiedriskās attiecības, ierobežot patvaļīgu uzvedību sabiedriskajās attiecībās, paredzēt tiesisko kārtību un sabiedrisko attiecību regulējuma stabilitāti, kā arī integrēt sabiedrību, līdzsvarojot dažādas intereses tiesību normās.

Keywords: legislator, principles of legal regulation, Russian legal system, Russian federalism, RF President

Atslēgvārdi: likumdevējs, tiesiskās regulēšanas principi, Krievijas tiesību sistēma, Krievijas federālisms, Krievijas Federācijas prezidents

The principles, procedures, and forms of state law-making are largely determined by the legal traditions, the peculiarities of legal culture. They derive from the historical and cultural characteristics of a particular nation. Nowadays, speaking about national states one should understand that the term “national”, when it comes to a certain state, is conventional. The history of humanity is the history of wars, migrations, relocations. States (national states) often appeared with the view of organizing a common economic and political area for people inhabiting a particular territory (geographical area).¹ That is why legislative drafting should go with the social, political and law creating processes that take place in a society-state (government-organized society).

Today, the role of the legislator in Russian legal system is determined by legal integration. The state legal regulation is exercised against the backdrop of cooperation between Russia and the countries of the Commonwealth of Independent States (CIS), BRICS countries, and the Eurasian Economic Community. It is influenced by legal relations between the state and the individual in various spheres of human activity, the development of the differentiation of regulation under simultaneous observance of the constitutional principle of legal equality.

Today, the structural integrality of the national legal system is determined not only by its cooperation with a specific society in general and other subsystems of this society but also with other legal families. Globalization and regionalism lead to the interconnection and mutual influence of national legal systems, existing both within the confines of a sole legal family and belonging to different legal families and legal traditions. Legal integration covers a holistic system of legal regulation elements from the standardizing of legal rules and procedures to the unifying of jurisdictional activity. Another manifestation of legal integration is the tendency of harmonizing legal regulation in the national legal systems of cooperating states to provide legal balance.

The Constitution of the Russian Federation (1993) has the highest legal force in the normative acts system of Russia. Article 15 of the Constitution of the RF also expressly stipulates that “generally recognized principles and norms of international law and international treaties of the Russian Federation shall be deemed an integral part of Russia’s legal system.” The rules of the international treaty of the Russian Federation shall apply, if an international treaty establishes rules that differ from those provided by the law of Russian Federation. However, if international treaties are inconsistent with the Constitution of RF, they shall not enter into force and become applicable.

The role of the Russian legislator in the national legal system is determined by the peculiarities of Russian federalism. The peculiarity of legal regulation in the Russian Federation is that a complex state-regulation system is formed within a single legal space. Accordingly, the problem is to eliminate controversies and collisions between federal and regional regulatory acts that violate the unity

---

¹ Mamut L. S. Gosudarstvo v kontekste globalizatsii. Pravo I politika [State in the Context of Globalization. Law and Politics], 2004, No. 1, pp. 4–13.

of legal, language, economic, and other types of space. The Constitution of RF distributes power and jurisdiction in three ways:

- 1) the exclusive Russian Federation jurisdiction (for example, federal state-owned property and its management; financial, currency, credit, and customs regulations; criminal law and criminal procedure, and etc.)
- 2) the joint jurisdiction of the Russian Federation and its subjects (for example, protection of human rights; possession, use and disposal of natural resources; taxation, and etc.)
- 3) the exclusive jurisdiction of the RF subjects – any matter not included within the exclusive federal jurisdiction or the joint federal and federation subject jurisdiction.

If both the Russian Federation and the RF subjects are entitled to issue laws, a law of RF subject must be issued in compliance with a relevant federal law and may not contravene it.

The role of the legislator in the Russian legal system is also determined by the fact that Russia historically refers to the Civil law on the legal map of the world, the German branch of the continental European law family. Consequently, the law in Russian legal culture is the legislation – normative legal acts, adopted by Parliament, President, Government, Ministers, etc. Actually, the normative legal acts of public agencies are the central element of the Russian legal system. Those acts contain legally binding general rules of behavior in different areas of social relations. Court decisions formally and juridically are not a source of the Russian law. Courts have no right to base their decisions on a precedent even in similar cases. Courts should argument their decisions by norms of legislation.

The RF Parliament, the Federal Assembly, is the main legislator in the Russian legal system. It consists of two chambers: the Federation Council and the State Duma. There are two types of laws adopted by the RF Parliament: Federal Constitutional Laws and Federal Laws (hereinafter – Federal Laws). The RF President signs and sends for official publication Federal Laws adopted by the RF Parliament. The RF President's role in the Russian system of legal regulation is revealed in two types of RF Presidential Edicts:

- 1) normative legal acts – Presidential Edicts setting general principles and rules of official behavior,
- 2) acts of an individual character, for example, appointing someone to public office (e.g. as a minister).

The RF President is the legislator in legal regulation in the first case. The Presidential Edicts may not conflict with the Constitution of RF, Federal Laws.

The RF Governmental Resolutions are the next level of the Russian legislation system. The RF Governmental Resolutions must comply with the Constitution of RF, Federal Laws and RF Presidential Edicts. The next level of the Russian legislation system is acts of different ministries, state committees and other federal bodies. These normative legal acts not only may not contravene the Constitution of RF, Federal Laws and the RF Presidential Edicts but RF Governmental Resolutions as well.

The solution of the problem of providing for systemic connections of legal regulation requires that the legislator should take into consideration co-subordination, according to which the provisions having less legal force must not contradict the overriding provisions. In some cases, one can find that instead of collisions legislation has the duplication of provisions in legal regulatory acts,

for example, of different legal force or the repetition of common rule in a special legislative or junior (in the temporal aspect) statute. It is possible to provide for the well-timed detection and elimination of such reduplications of provisions in legislation through the monitoring of legal regulatory acts in legal practice.

The state bodies and officials must act according to legal principles, and must protect, guard and guarantee human rights. Legislative regulation of private law relations should not interfere with the freedom of law making activity of the parties to private law relations. But it should be noted that in terms of philosophy and methodology, one of the problems of modern legal regulation is the so-called “disappearance” of the subject of the individual as a subject of law. The actor subject has “disappeared” from postmodern philosophical and methodological studies. This has influenced the theory and practice of legal regulation, especially we consider the special methodological role of philosophy in human sciences and in practical aspects. In terms of theoretical methodology, this resulted in the “disappearance” of the individual subject (actor subject) from legal regulation research. In practice, the acting subject of law has gradually turned into an abstract person. Legal regulation is now directed at an abstract person’s behavior as if he were an object or thing.

In terms of Russian constitutional law comprehension, the role of the legislator in legal regulation are defined by the fact that legislative regulation:

- 1) intends to assist legal entities to realize their rights and duties, to protect and defend human rights, freedoms, and personal legal status, as well as to guarantee judicial examinations of disputes including the possibility to challenge a regulatory act;
- 2) must not, in private law, interfere with the law making of the parties to private legal relations, with the freedom of their law making activity through contractual or common legal practice.

Legal provisions, norms, rules, standards are socially recognized (legitimated) and socially important due to the fact that legislation retain their social legal nature due to the presumption of the legitimacy and legality of state bodies and officials that issued these acts. Through law making, the principles of legal regulation are technically legally defined, and the activity of government bodies itself is legalized.

According to law enforcement data, effective legislative regulation is problematic in Russia. The current concept of legal regulation implies that the legislator’s role and powers (limitations on such powers) in regulating social relations and behavior should be considered in light of the fact that the Internet is the most frequent source of information that exerts real influence on legal entities. The motives, behavioral attitudes, and goals of legally relevant behavior of legal entities take shape in their legal consciousness in a certain socio-cultural context.² This context also encompasses human activity in the industrial (technogenic) sphere and in the area of anthropogenic environmental impact.

This is reflected in

---

² See for example: Kapustina M. A. Pravo, obshchestvo, gosudarstvo [Law, Society, State]. Pravovedenie, 2008, No. 5, pp. 99–100; Lapaeva V. V. Sotsiologiya prava [Sociology of Law]. Moscow: Norma, 2008; Mamut L. S. Pravovoe obschenie: ocherk teorii [Legal Communication: the outline of the theory]. Moscow: Norma: INFRA-M, 2011.

- (a) the scope of legal regulation, or, to be more precise, in its widening due to the incorporation of new kinds of social relations and activities,
- (b) methods of legal regulation, e.g. in employing various mathematical criteria (impact indicators) in normative provisions,
- (c) legal language, for example, in terms (notions) used in law making and applying the law, as well as in the ways of representing legal prescripts, for example, in the use of charts, columns, graphs and other “non-standard” technical legal instruments of representing legal norms.

The effective legislator’s powers are problematic in Russia today due to the incorporation of new kinds of social relations and human activities into the scope of legal regulation. This leads to changes in legal regulations. There are new impact indicators in legislative provisions, new terms and technical legal instruments of representing legal norms.

The consistent realization of the principle of the separation of judicial power from legislative power presupposes the concentration of the exclusive right in the hands of the legislator to set legal regulation boundary and, consequently, the sphere of possible gaps in law. Traditionally, gap identification and gap correcting in the process of applying the law fall within the scope of legal dogmatism and legal positivism. However, from the point of view of some adherents of legal positivism (K. Bergbom³, G. Kelzen⁴, and J. Raz⁵) they are considered meaningless due to the absence of gaps in law as such. In a specific socio-cultural context, the absence of a statutory provision may mean refusal of the legislator to legally regulate the question, at least at the moment, rather than a gap in legal regulation. In such cases, the intention of the law enforcer to fill (correct) the gap by means of analogy can lead to the violation of the systemic connections of legal regulation.

The law enforcer must identify ambiguity of legal regulation. The legislator does not itemize the questions where he or she admits the existence of gaps and, consequently, the correction of the gaps by the judge. The legislator only, firstly, points out the questions in which the correction of gaps by the law enforcer is not allowed, for example, labelling acts as crimes and sentencing; and, secondly, the legislator tries to curb the freedom of the law enforcer to exercise the right to correct gaps pointing out the exclusiveness of this right of the law enforcer. The recognition of gaps in law means the recognition of judicial discretion.

The filling of legislation gaps in law enforcement should not be random; and the legal decision on the basis of the overcoming of legal ambiguity must not violate the systemic connections of legal regulation. This can be achieved by complying with logical rules and practices united in jurisprudence under the notion of analogy. The legalization of analogy in the regulation of civil law relations means the admission by the legislator of the right of the parties to civil law relations to display initiative. This means that the legislator accepts the possibility to recognize acts of physical and legal entities that are not directly provided by statute but conform to the general principles and spirit of civil legislation as legally valid.

By admitting the analogy of law the legislator admits not just the discretion of the law body to apply the law in terms of the choice of a legal norm regulating

³ The criticism of this K. Bergbom’s standpoint see: Shershenevich G.F. *Obshchaya teoriya prava*. M.: Izdanie Br. Bashmakovykh [General Theory of Law. M.: Edition of the Bashmakovs Brothers]. 1910, pp. 744–745.

⁴ See: Kelsen H. *Pure Theory of Law*. Berkeley: California University Press, 1970, pp. 243–244.

⁵ Raz J. *The Authority of Law. Essays in Law and Morality*. Hong Kong: Clarendon Press, 1979, pp. 70–77.

similar relations but the decision of a legal case in accordance with the rule formulated by the law enforcer himself on the basis of legal regulation principles. The Constitutional Court of the Russian Federation considers a gap in the legislation as non-constitutional on the basis of legal principles provided for by the Constitution or implied in it.

Conclusions

The role of the legislator in modern Russian Federation's legal system is determined, on the one hand, by traditions of Russian legal culture. On the other hand, the legislative drafting is influenced by the integrative character of Russian jurisprudence, which reflects the processes of cooperation between Russia and other countries within the framework of different interstate associations and the processes of globalization. As a result, in Russian legal system there is the tendency of standardizing legal regulation rules and procedures.

The peculiarities of Russian federalism exert a great influence on the role and importance of the Russian legislator in the legal regulation system. A complex Russian state system leads to the formation of two legislatures: federal and regional (the legislature of federal constituents). Consequently, there is a necessity for systematic delineation of the legislative regulation spheres between the federal and regional legislator.

Russia has always been a part of the continental European law family's German branch. Hence, court precedents are not formally and juridically a source of Russian law. There is no possibility to apply a particular court decision or only a Supreme Court decision to another even if similar situation in Russian legal system. Furthermore, court decision must be based upon legislative acts: Federal Laws, Presidential Edicts, Governmental Resolutions, Ministerial Ordinances, etc. That is why the Russian legislator wants the law enforcer to identify a gap in a statute and apply the law using analogy only if it is absolutely necessary when the resolution of a dispute under statute is virtually logical impossible. The possibility to apply legal norms by analogy is underpinned by their inherent consistency, the interconnection and interdependence of legal provisions, as well as the systemic nature of legal regulation.

The main legislator in the Russian legal system is the RF Parliament – the Federal Assembly. The RF President's role in the Russian legal system is to sign Federal Laws and to issue normative Presidential Edicts as a legislator. The legislator in Russian legal system must solve the problem of providing for systemic connections of the Federal Laws' provisions and legal regulation provisions having less legal force, and those should not contradict the overriding provisions. For these purposes, the Russian legislator provides the well-timed monitoring of legal regulatory acts in legal practice.

The role and contribution of the state in the regulation of social relations is similarly interpreted in the liberal tradition. Legal order also means legal, as well as formally legal certainty, the formal legal certainty of regulatory provisions, and their legal substance.

The effective legislator's powers are a problematic issue in Russia today due to the incorporation of new kinds of social relations and human activities into the scope of legal regulation. This leads to changes in legal regulations. There are

new impact indicators in legislative provisions, new terms and technical legal instruments of representing legal norms.

The goals, organization, content of legislative activity are formed as a result of mutual interaction of different technogenic, natural, cultural, and psychological factors. That is why legal regulation is put into practice through state's legal policy, which implies principles contained not only in legal provisions but also in various state programs (doctrines, projects, etc.). The main characteristics of legislative drafting are the following:

- (a) rational nature;
- (b) goal-setting and purposefulness;
- (c) conceptual foundation based on monitoring legislation and the application of the law.

The results of law-making are legal regulatory acts externalizing legal principles.

COMPARATIVE ANALYSIS OF PRELIMINARY REFERENCE BY CENTRAL EUROPEAN AND EASTERN EUROPEAN CONSTITUTIONAL COURTS

CENTRĀLĀS UN AUSTRUMEIROPAS KONSTITUCIONĀLO TIESU UN EIROPAS SAVIENĪBAS TIESAS SALĪDZINOŠĀ ANALĪZE PREJUDICIĀLO NOLĒMUMU TIESVEDĪBAS KONTEKSTĀ

Viktorija Soņeca, LL.M.

Lawyer, Office of the Agent of the Republic of Latvia before the Court of Justice of the European Union¹

Kopsavilkums

Eiropas Savienības Tiesa (turpmāk – EST) ir atzinusi, ka dalībvalstīm saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienības 4. panta 3. punktā minēto lojālas sadarbības principu jānodrošina to attiecīgajā teritorijā Eiropas Savienības (turpmāk – Savienības) tiesību piemērošana un ievērošana. Turklāt atbilstoši šī paša punkta otrajai daļai dalībvalstīm jāveic visi vajadzīgie vispārējie un īpašie pasākumi, lai nodrošinātu to pienākumu izpildi, kas izriet no Līgumiem vai no Savienības iestāžu aktiem. Lai garantētu šīs tiesību sistēmas īpašo iezīmju un autonomijas saglabāšanu, ar Līgumiem izveidota tiesu sistēma, kuras mērķis ir nodrošināt Savienības tiesību saskanīgu un vienveidīgu interpretāciju.² Savukārt, lai nodrošinātu Savienības tiesību pilnīgu piemērošanu visās dalībvalstīs, kā arī to tiesību aizsardzību tiesā, kuras attiecīgajām personām izriet no minētajām tiesībām, izstrādāts tiesu sistēmas stūrakmens. Tas radīts ar Līguma par Eiropas Savienības darbību 267. pantā paredzēto prejudiciālā nolēmuma tiesvedību.³

Kaut arī prejudiciālā nolēmuma tiesvedības mērķis nodrošināt Savienības tiesību vienveidīgu interpretāciju, tādējādi ļaujot nodrošināt to saskanību, pilnīgu iedarbību un autonomiju, ir skaidrs no EST skatupunkta, tomēr konstitucionālas tiesas pārsvarā cenšas nepiedalīties šādā tiesvedībā, dodot ceļu parastajām tiesām un ļaujot tām veidot dialogu ar EST. Tas izskaidrojams galvenokārt ar konstitucionālajām tiesām piešķirto mandātu pasludināt nacionālās normas neatbilstošas konstitūcijai. Būtiski, ka, neveidojot dialogu ar EST, konstitucionālās tiesas ir palīdzējušas uzlabot parasto nacionālo tiesu sadarbību ar EST, kas savukārt novedis pie tā, ka starp EST un konstitucionālajām tiesām nav noteiktas hierarhijas.

Keywords: supremacy of EU law, constitutional courts and CJEU, national identity

Atslēgvārdi: Savienības tiesību pārkuma princips, konstitucionālās tiesas un EST, nacionālā identitāte

¹ The content of this article does not reflect the official opinion of the Office of the Agent of the Republic of Latvia before the Court of Justice of the European Union. Responsibility for the information and views expressed in the article lies entirely with the author.

² Eiropas Savienības Tiesas atzinums Avis 2/13, ECLI:EU:C:2014:2454, pp. 173–174.

³ Ibid., p. 176.

General observations

It is a known fact that the European Union (EU) and the national legal orders are founded on the same fundamental legal values, and, while it is a duty of the ordinary national courts to guarantee the observance of those values within the scope of their constitutions, it is the responsibility of the Court of Justice of the EU (CJEU) to do likewise within the EU legal order.⁴ However, the represented idea is slightly utopian in the context of constitutional courts and supremacy of EU law.

Firstly, because CJEU in case C-106/77⁵ stated that, even if the constitutional court was the only national court empowered to pronounce on the constitutionality of a national law, where a conflict between national law and EU law arose before another national court, that court must give an immediate effect to EU law without awaiting the prior ruling of the constitutional court.⁶ Secondly, CJEU in cases C-409/06 and C-416/10 established that the rules of national law, even of a constitutional order, cannot be allowed to undermine the unity and effectiveness of EU law.⁷ Moreover, CJEU in joined cases C-188/10 and C-189/10 concluded that any provision of a national legal system and any legislative, administrative or judicial practice, which might impair the effectiveness of EU law by withholding from the national court having jurisdiction to apply such law the power to do everything necessary at the moment of its application to set aside national legislative provisions which might prevent EU rules from having full force and effect are incompatible with those requirements which are the very essence of EU law.⁸ Advocate General Wahl in case C-322/16 followed CJEU's reasoning and pointed out that the fact that a constitutional court of a Member State has declared a national measure compatible with the constitution has no bearing on the obligation, imposed on national courts of last instance under Article 267 TFEU, to refer a question concerning the interpretation of EU law to the CJEU, even if the national rules forming the basis of the constitutional court's assessment are similar to the relevant EU rules.⁹

Therefore, by doing so, CJEU has encouraged ordinary national courts not to respect the decisions of constitutional courts if the latter violate EU law,¹⁰ and from that it seems that CJEU "fails to acknowledge the difference between constitutional and ordinary national courts, which reflects the distinction between ordinary and constitutional legality".¹¹ It means that "constitutional courts are removed

---

⁴ Opinion of Advocate General Poiares Maduro in case C-127/07 *Arcelor Atlantique and Lorraine and Others*, ECLI:EU:C:2008:292, 15.

⁵ Judgment of the Court of 9 March 1978 in case C-106/77 *Amministrazione delle finanze dello Stato v. Simmenthal*, ECLI:EU:C:1978:49.

⁶ Craig P. and De Búrca G., *EU Law: Text, Cases, and Materials*, 6th edition, Oxford University Press, 271.

⁷ Judgment of the Court of 8 September 2010 in case C-409/06 *Winner Wetten*, ECLI:EU:C:2010:503, paragraph 61; Judgment of the Court of 15 January 2013 in case C-416/10 *Križan and Others*, ECLI:EU:C:2013:8, paragraph 70.

⁸ Judgment of the Court of 22 June 2010 in joined cases C-188/10 and C-189/10 *Melki and Abdeli*, ECLI:EU:C:2010:363, paragraph 44.

⁹ Opinion of Advocate General Nils Wahl in case C-322/16 *Global Starnet*, ECLI:EU:C:2017:442, 23.

¹⁰ Jan Komárek, National constitutional courts in the European constitutional democracy. *International Journal of Constitutional Law*, Volume 12, Issue 3, 1 July 2014, 527.

¹¹ *Ibid.*, 525.

from their place in constitutional law and politics and ordinary courts, acting in cooperation with the CJEU, replace them”¹².

From CJEU’s point of view, it is the right direction for supremacy of EU law, however, from another point of view, constitutional courts are not ordinary national courts, and from such perspective the above mentioned arises a question concerning impact of Article 4(2) of the Treaty on EU (TEU).

Firstly, in this regard, the author would like to point out that the primacy of EU law over national law has been enshrined in the Declaration concerning primacy, where it is stated that the EU law has a primacy over the law of Member States, and such primacy is applicable “under the conditions laid down by the said case law”.¹³ And, although the Declaration does not state that the primacy of EU law covers constitutions of Member States, in a broader sense, as there is a reference to CJEU case law, from the wording of Declaration it can be understood that the EU law has a primacy over the national law, which includes constitutions of Member States.¹⁴ However, it is worth to note that only a Member State decides to accept and apply the primacy of EU law,¹⁵ as no provision could be found in Treaties, which would state directly that Member States have an obligation to accept the EU law’s primacy over national law, including the constitution. Of course, this might give rise to the question about the direct effect, however, it is not the topic of this paper.

Secondly, it must be noted that Article 4(2) of TEU states that EU must respect the equality of Member States before the Treaties, as well as their national identities, inherent in their fundamental structures, political and constitutional, inclusive of regional and local self-government.¹⁶ According to Advocate General Maduro, “EU is obliged to respect the constitutional identity of the Member States. That obligation has existed from the outset. It indeed forms part of the very essence of the European project initiated at the beginning of the 1950s, which consists of following the path of integration whilst maintaining the political existence of the States. That is shown by the fact that the obligation was explicitly stated for the first time upon a revision of the treaties, a reminder of the obligation being regarded as necessary by the Member States in view of the further integration provided for. Thus, Article F(1) of the Maastricht Treaty, now Article 6(3) of the TEU, provides that ‘the Union shall respect the national identities of its Member States’. The national identity concerned clearly includes the constitutional identity of the Member State. That is confirmed, if such was necessary, by the explanation of the aspects of national identity put forward in Article I-5 of the Treaty establishing a Constitution for Europe and Article 4(2) of the TEU as amended by the Treaty of Lisbon.”¹⁷ Therefore, it appears that the EU must respect the national identities of Member States, inherent in their fundamental structures, political and constitutional. However, from CJEU’s case law it seems, that constitutional courts are placed in the same line as ordinary courts, and CJEU forgets about the significant role of constitutional courts in the national context, although “[c] onstitutional courts have facilitated the process of European legal integration,

---

¹² Jan Komárek, National constitutional courts in the European constitutional democracy. *International Journal of Constitutional Law*, Volume 12, Issue 3, 1 July 2014, 527.

¹³ OJ C 115, 9.5.2008, p. 344–344.

¹⁴ Craig P. and De Búrca G., *EU Law: Text, Cases, and Materials*, 6th edition, Oxford University Press, 275.

¹⁵ *Ibid.*, 277.

¹⁶ OJ C 326, 26.10.2012, p. 13.

¹⁷ Opinion of Advocate General Poiares Maduro in case C-213/07 *Michaniki*, ECLI:EU:C:2008:544, 31.

by allowing for accession and for the ratification of European Treaties, and by anchoring EU law within the national legal order”¹⁸. It would be only logical to see constitutional courts as CJEU’s allies instead of enemies, since CJEU and constitutional courts “share the responsibility of protecting fundamental rights and the basic principles [...] Together, they are the guardians of the values of constitutionalism in Europe”¹⁹.

Acceptance of the supremacy of EU law

CJEU has concluded that the validity of a EU measure or its effect within a Member State cannot be affected by allegations that it runs counter to either fundamental rights as formulated by the constitution of that state or the principles of a national constitutional structure.²⁰ Advocate General Maduro in case C-127/07 suggests that Article 6 of TEU expresses the respect due to national constitutional values.²¹ Moreover, he states that Article 6 of TEU ensures that national constitutions are not undermined, even though they can no longer be used as points of reference for reviewing the lawfulness of EU acts. If they could, insofar as the content of the national constitutions and the instruments for protecting them vary considerably, the application of EU acts could be subject of derogations in one Member State but not in another. Such an outcome would be contrary to the principles set out in Article 6 of TEU and, in particular, to the understanding of the EU as a community based on the rule of law.²²

Advocate General Maduro believes that, since the EU law has thus incorporated the constitutional values of the Member States, national constitutions must adjust their claims to supremacy to comply with the primordial requirement of the primacy of EU law within its field of application. He stresses that this does not mean that the national courts have no role to play in the interpretation to be given to the general principles and fundamental rights of the EU. On the contrary, it is inherent in the very nature of the constitutional values of the EU as constitutional values common to the Member States that they must be refined and developed by the CJEU in a process of ongoing dialogue with the national courts, those responsible for determining the authentic interpretation of the national constitutions.²³

---

¹⁸ Claes M., Luxembourg, Here We Come? Constitutional Courts and the Preliminary Reference Procedure. Available: <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/germlajo16&div=66&id=&page=> [last viewed May 25, 2018], 1333.

¹⁹ *Ibid.*, 1334.

²⁰ Judgment of the Court of 17 December 1970 in case C-11/70 *Internationale Handelsgesellschaft mbH v. Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, ECLI:EU:C:1970:114.

²¹ Opinion of Advocate General Poirares Maduro in case C-127/07 *Arcelor Atlantique and Lorraine and Others*, ECLI:EU:C:2008:292, 16.

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*, 17.

Basically, from the above mentioned follows that EU has “drawn on national constitutional values when framing its own”²⁴, and CJEU are engaging in a dialogue with national court, however, there is no certainty about national constitutions and primacy of EU law. “There can be real difference in the interpretation of the general values that are common to the EU and the Member States. [...]”²⁵ Moreover, it looks as if “the national court is content with the CJEU’s interpretation of the relevant constitutional values, all well and good. If it is not and the difference of view is serious it may not be willing to sacrifice those values and the interpretation thereof embedded in its national constitution, as attested to by the fact that national constitutional courts continue to conceptualize EU law as lower in the normative hierarchy than the national constitution.”²⁶

It is also worth to mention that not all national constitutional issues reach constitutional courts, as ordinary national courts ask preliminary questions to CJEU themselves, for example, in case C-399/09²⁷, the preliminary questions were asked by Supreme Administrative Court and in joined cases C-148/13 to C-150/13²⁸ the preliminary question was asked by *Raad van State* (Appellate court). Therefore, constitutional issues are at time solved without constitutional courts, although CJEU and constitutional courts “share the responsibility of protecting fundamental rights and the basic principles [...], [t]ogether, they are the guardians of the values of constitutionalism in Europe”²⁹, and it would be only logical to find out the view of constitutional courts before deciding a case. However, as no shared opinion exists about the supremacy of EU law, this question is still open.

Constitutional court’s ruling regarding supremacy of EU law

For better understanding of acceptance of the EU law’s supremacy, the author would like to introduce four examples:

1. Germany as Central European country accepts the supremacy of EU law, however, there are limits to this acceptance. That’s because constitutional courts defend “the values of constitutionalism as laid down in the national Constitution.³⁰ “[C]ourts do not [...] act to protect constitutionalism itself, but rather a particular version and form thereof: national democracy, national fundamental rights, the national perception of what the limits of European integration are and should be, and the national version of what should be essential for the national society.”³¹ Federal Constitutional Court

---

²⁴ Craig P. and De Búrca G., *EU Law: Text, Cases, and Materials*, 6th edition, Oxford University Press, 311.

²⁵ *Ibid.*, 311.

²⁶ Craig P. and De Búrca G., *EU Law: Text, Cases, and Materials*, 6th edition, Oxford University Press, 312.

²⁷ Judgment of the Court of 22 June 2011 in case C-399/09 *Landtová*, ECLI:EU:C:2011:415.

²⁸ Judgment of the Court of 2 December 2014 in joined cases C-148/13 to C-150/13 *A, B and C*, ECLI:EU:C:2014:2406.

²⁹ Claes M., Luxembourg, Here We Come? Constitutional Courts and the Preliminary Reference Procedure. Available: <http://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/germlajo16&div=66&id=&page=> [last viewed May 25, 2018], 1334.

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Ibid.*

in *Honeywell*³² case stated that the supremacy of EU law is based on Article 23(1) of the Basic Law for the Federal Republic of Germany (German Constitution)³³, however, the supremacy of EU law is not comprehensive in relation to fundamental rights³⁴, competence³⁵ and constitutional identity^{36, 37}.

2. Republic of Poland as an Eastern European country accepts the supremacy of EU law. Article 90(1) of the Constitution of the Republic of Poland states that the “Republic of Poland may, by virtue of international agreements, delegate to an international organization or international institution the competence of organs of State authority in relation to certain matters”.³⁸ However, there are also limits. Article 8(1) of the Constitution of the Republic of Poland states that “Constitution shall be the supreme law of the Republic of Poland”.³⁹ In this regard, Constitutional Tribunal in judgment of 11 May 2005 (Ref. No. K 18/04) held that “accession of Poland to the EU did not undermine the supremacy of the Constitution over the whole legal order within the end of sovereignty of the Republic of Poland. The norms of the Constitution, being the supreme act, which is an expression of the Nation’s will, would not lose their binding force or change their content by the mere fact of an irreconcilable inconsistency between these norms and any Community provision. In such a situation, the autonomous decision as regards the appropriate manner of resolving that inconsistency, including the expediency of a revision of the Constitution, belongs to the Polish constitutional legislator”.⁴⁰
3. In Czech Republic, which is a Central European country, Constitution in Article 10 states that “Promulgated treaties, to the ratification of which

---

³² BVerfG, Order of the Second Senate of 06 July 2010 – 2 BvR 2661/06 – paragraph 53, 54. Available: https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2010/07/rs20100706_2bvr266106en.html [last viewed May 25, 2018].

³³ Article 23(1) of Basic Law for the Federal Republic of Germany: “With a view to establishing a united Europe, the Federal Republic of Germany shall participate in the development of the European Union that is committed to democratic, social and federal principles, to the rule of law, and to the principle of subsidiarity, and that guarantees a level of protection of basic rights essentially comparable to that afforded by this Basic Law. To this end the Federation may transfer sovereign powers by a law with the consent of the Bundesrat. The establishment of the European Union, as well as changes in its treaty foundations and comparable regulations that amend or supplement this Basic Law, or make such amendments or supplements possible, shall be subject to paragraphs (2) and (3) of Article 79”. Available: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.html#p0132 [last viewed May 25, 2018].

³⁴ Solange I – Internationale Handelsgesellschaft von Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, decision of 29 May 1974, BVerfGE 37, 271 [1974] CMLR 540. Available: http://www.ecln.net/documents/Decisions-Germany/summary-solange_i.pdf [last viewed May 25, 2018].

³⁵ Maastricht, German Constitutional Court decision from 12 October 1993, BVerfGE 89, 155; Brunner v European Union Treaty CMLR [1994] 57. Available: <http://www.ecln.net/documents/Decisions-Germany/summary-maastricht.pdf> [last viewed May 25, 2018].

³⁶ BVerfG, Judgment of the Second Senate of 30 June 2009 – 2 BvE 2/08 – paras. (1-421). Available: http://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/EN/2009/06/es20090630_2bve000208en.html [last viewed May 25, 2018].

³⁷ Craig P. and De Búrca G., *EU Law: Text, Cases, and Materials*, 6th edition, Oxford University Press, 280–282.

³⁸ The Constitution of the Republic of Poland. Available: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> [last viewed May 25, 2018].

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ Constitutional Tribunal in judgment of 11 May 2005 – Ref. No. K 18/04 (summary). Available: http://trybunal.gov.pl/uploads/media/SiM_LI_EN_calosc.pdf [last viewed May 25, 2018], page 56.

Parliament has given its consent and by which the Czech Republic is bound, form a part of the legal order; if a treaty provides something other than that which a statute provides, the treaty shall apply”;⁴¹ and in Article 10a(1) it is said that “Certain powers of Czech Republic authorities may be transferred by treaty to an international organization or institution”.⁴² The Czech Constitutional court has clarified “that in the event of a clear conflict between the domestic constitution, especially its material core (Art. 9 par. 2 and 3 of the Constitution) and European law that cannot be healed by a reasonable interpretation, the constitutional order of the Czech Republic, especially its material core, must take precedence. However, as regards the referential viewpoint of a preventive review of whether an international treaty is consistent with the constitutional order, then the constitutional order as a whole can apply as a criterion of reference, although in that case the material core of the constitution naturally plays a primary and key role”⁴³. Thus, if EU law will violate Czechs’ foundation of constitutionality, it would not be binding in Czech Republic.⁴⁴

Consequently, constitutional courts do not fully accept the supremacy of EU law, and an excellent example in this regard is the Belgian Constitutional Court, which, although “has always adopted a very *Europhile* stance”,⁴⁵ in its judgment⁴⁶ has expressed a view that it does not fully accept the position of CJEU concerning the primacy of EU law over national constitution.⁴⁷ The Belgian Constitutional Court made three statements about the hierarchy, concentrating its attention on Article 34 of the Constitution⁴⁸, namely, “[f]irst, the hierarchy is not governed by EU law, but rather by Article 34 of the Constitution. Second, Article 34 of the Constitution ranks secondary EU law higher than the Constitution. Third, this primacy is limited by the three aforementioned standards”.⁴⁹ From the above follows that the Belgian Constitution is the highest norm, “as it can determine the hierarchy between the highest norm either way”.⁵⁰ Moreover, Belgian Constitutional Court derived “the primacy of the Constitution over international law from Article 167 of the Constitution, which stipulates that treaties ‘take effect

---

⁴¹ The Constitution of the Czech Republic. Available: <http://www.psp.cz/en/docs/laws/constitution.html> [last viewed May 25, 2018].

⁴² The Constitution of the Czech Republic. Available: <http://www.psp.cz/en/docs/laws/constitution.html> [last viewed May 25, 2018].

⁴³ 2008/11/26 – Pl. ÚS 19/08: Treaty of Lisbon I. Available: <https://www.usoud.cz/en/decisions/20081126-plus-1908-treaty-of-lisbon-i-1/> [last viewed May 25, 2018].

⁴⁴ Craig P. and De Búrca G., *EU Law: Text, Cases, and Materials*, 6th edition, Oxford University Press, 308.

⁴⁵ Gérard P. & Verrijdt W., *Belgian Constitutional Court Adopts National Identity Discourse*. Available: http://constituante.be/wp-content/uploads/2017/03/Gerard_Verrijdt_Belgian-Constitutional-Court-Adopts-National-Identity-Discourse.pdf [last viewed May 25, 2018], 189.

⁴⁶ Belgian Constitutional Court’s judgment No. 62/2016, 28 April 2016 (summary). Available: <http://www.const-court.be/en/common/home.html> [last viewed May 25, 2018].

⁴⁷ Gérard P. & Verrijdt W., *Belgian Constitutional Court Adopts National Identity Discourse*. Available: http://constituante.be/wp-content/uploads/2017/03/Gerard_Verrijdt_Belgian-Constitutional-Court-Adopts-National-Identity-Discourse.pdf [last viewed May 25, 2018], 182.

⁴⁸ Article 34 of the Belgian Constitution states that the “exercising of specific powers can be assigned by a treaty or by a law to institutions of public international law”.

⁴⁹ Gérard P. & Verrijdt W., *Belgian Constitutional Court Adopts National Identity Discourse*. Available: http://constituante.be/wp-content/uploads/2017/03/Gerard_Verrijdt_Belgian-Constitutional-Court-Adopts-National-Identity-Discourse.pdf [last viewed May 25, 2018], 193.

⁵⁰ *Ibid.*

only after they have received the approval of the [competent legislator]'. Such an approval Act is subject to constitutional review as is any other Act of Parliament but, as there is only one provision, stipulating that the treaty shall have full effect, the Court's review must cover the treaty's content."⁵¹ Hence, the Belgian Constitutional Court might decide upon "an *ultra vires* act an infringement of Belgian national identity without engaging in prior preliminary dialogue with"⁵² CJEU, however, if the Belgian Constitutional Court would act in such a way, it might violate the principle of sincere cooperation set out in Article 4(3) of TEU.

Future perspective

The question about primacy of EU law is not crystal clear in the context of constitutional courts, especially now, when CJEU could any day come up with the ruling in case C-673/16 *Coman and others*. This ruling might be a game changer.

In this case, the Constitutional Court of Romania submitted a reference for a preliminary ruling.⁵³ The referred questions concern the definition of "spouse" in Article 2(2)(a) and "family member" in Article 3(2)(a) of Directive 2004/38/EC in conjunction with Articles 7, 9, 21 and 45 of the Charter of Fundamental Rights of the EU. The preliminary reference concerns the case of a same-sex couple, Mr Relu Adrian Coman (Romanian citizen) and Mr Robert Clabourn Hamilton (American citizen). The two have been engaged in a long-term relationship and legally married in Belgium in 2010. They are challenging the refusal of the host state, Romania, to recognize and give effect to the marriage contracted in Belgium. They argue that this impedes Mr Hamilton from receiving a permit to reside legally in Romania on the grounds of family life. Romania defines marriage as the union of one man and one woman and specifically prohibits same-sex marriage, and the recognition of same-sex marriage or civil partnerships concluded abroad.

The question of this case is whether Member States acting as host states are under an obligation to give legal effect to civil acts concluded under the conditions and legal order of another Member State, even though such an act could not be legally and validly concluded under the internal legal rules of the host state. This case poses a question, whether Member States (including the Member States, which specifically prohibit same-sex marriage) are required by EU law to recognize cross-border marriages concluded between two persons of the same sex.

Advocate General Wathelet in his opinion stated that literal, contextual and teleological interpretations of the term 'spouse' used in Article 2(2)(a) of Directive 2004/38 lead to giving it an autonomous definition independent of sexual orientation. First of all, it is a requirement of the uniform application of EU law and of the principle of equal treatment that the terms of a provision of EU law that has not been defined and that makes no express reference to the law of the Member States for the purpose of determining its meaning and scope should be given uniform autonomous interpretation throughout the EU. Next, if the structure

---

⁵¹ Gérard P. & Verrijdt W., Belgian Constitutional Court Adopts National Identity Discourse. Available: http://constituante.be/wp-content/uploads/2017/03/Gerard_Verrijdt_Belgian-Constitutional-Court-Adopts-National-Identity-Discourse.pdf [last viewed May 25, 2018], 195.

⁵² Gérard P. & Verrijdt W., Belgian Constitutional Court Adopts National Identity Discourse. Available: http://constituante.be/wp-content/uploads/2017/03/Gerard_Verrijdt_Belgian-Constitutional-Court-Adopts-National-Identity-Discourse.pdf [last viewed May 25, 2018], 197.

⁵³ Case C-673/16 *Coman and Others*.

of Article 2(2) of Directive 2004/38, in conjunction with Article 3(2)(b) of that directive, requires the concept of 'spouse' to be associated with marriage, the legislature deliberately chose, moreover, to use a neutral term, without further detail. Last, both the development of European society – which is reflected in the number of Member States, whose legislation permits marriage between persons of the same sex and in the current definition of family life in Article 7 of the Charter – and the objectives of Directive 2004/38 – facilitating the free movement of Union citizens while respecting their sexual orientation – lead to the concept of 'spouse' being interpreted independently of sexual orientation.⁵⁴

To author's mind, this case raises a question about national identity (which is codified in Member State's constitution) and EU's obligation, which is set out in Article 4(2) of TEU, to respect that identity, and it will be one of the game changing CJEU judgements, if CJEU will follow Advocate General's opinion.

In this context, the author would like to clarify that in Article 1(5) of Constitution of Romania it has been stated that "in Romania, the observance of the Constitution, its supremacy and the laws shall be mandatory"⁵⁵, and in Article 148(2) provided that "the provisions of the constituent treaties of the EU, as well as the other mandatory community regulations shall take precedence over the opposite provisions of the national laws, in compliance with the provisions of the accession act"⁵⁶. From the above follows the question, "what extent the priority of the EU law applies over the constitutional norms, especially the Romanian fundamental law enshrines the principle of supremacy of the Constitution"⁵⁷. Currently, there is no answer to this question, as the Romanian Constitutional Court has not yet examined the relationship between the Romanian constitutional law and the EU law.

Conclusions

CJEU treats constitutional courts as if they were ordinary national courts, which they are not, and, as a consequence, ordinary national courts are encouraged to disrespect the decisions of constitutional courts if they infringe the EU law. Since there is no hierarchical relationship between CJEU and constitutional courts, a lot of constitutional issues are resolved without involvement of constitutional courts, although the main goal of constitutional courts is to interpret their national constitutions and to insure compliance of laws with their constitution. Mostly it happens because not all national constitutional issues reach constitutional courts, as the ordinary national courts ask preliminary questions themselves.

---

⁵⁴ Opinion of Advocate General Wathelet in case C-673/16 *Coman and Others*, ECLI:EU:C:2018:2, 77–80.

⁵⁵ Article 1(5) of Constitution of Romania. Available: http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act2_2&par1=1#t1c0s0sba1 [last viewed May 25, 2018].

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Vataman D., The relationship between European Union law and Romanian law in the context of the law. Available: http://cks.univnt.ro/uploads/cks_2015_articles/index.php?dir=03_public_law%2F&download=CKS+2015_public_law_art.079.pdf [last viewed May 25, 2018], 549.

Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulv. 5, Rīga, LV-1050
apgads@lu.lv
www.lu.lv/apgads